2

Tefsiru'l Kur'ân

Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri

تفسير القرآن

ABDÜRREZZÂK B. HEMMÂM ES-SAN'ÂNÎ

للإمام عبد الرزاق بن همام الصنعاني

beka

Abdürrezzâk'ın, *Tefsîru'l-Kur'ân* veya *et-Tefsîr* şeklinde anılan tefsiri, kendisinden önceki rivayetlerin ve tefsir birikiminin sonraki döneme ulaşmasına büyük katkıda bulunmuştur. Abdürrezzâk tefsirinde sûreleri Mushaf sırasına göre sıralamış, hakkında rivayet bulunan âyetleri tefsir etmiştir. Eserde büyük çoğunluğu isnadlı 3755 rivayet yer almaktadır. Farklı âyetlerin tefsirinde tekrar eden rivayetler bulunan eserde, her bir âyet hakkında genellikle kısa açıklamalar ihtiva eden bir veya iki rivayet bulunmaktadır. Bu rivayetler kaynağına göre değerlendirildiğinde; Hz. Peygamber'den nakledilen 434 rivayet bulunmaktadır. Bunların 230'u mürseldir. Sahâbeden nakledilen 463 rivayet bulunan eserde, İbn Abbâs (186), İbn Mes'ûd (79) ve Hz. Ali'nin (39) görüşleri öne çıkmaktadır. Tefsirdeki rivayetlerin 2451'i tâbiînden gelmektedir. Dolayısıyla tefsirin çoğunluğu tâbiîn görüşlerinden; tâbiîn görüşlerinin de yaklaşık olarak % 60'ı Katâde'nin rivayetlerinden oluşmaktadır. Tebe-i tâbiînden nakledilen 400 civarındaki rivayet ile birlikte eserde toplam 2850 maktû rivayet bulunmaktadır.

Abdürrezzâk'ın tefsiri, elimizde bulunan ilk dönem kitâbu't-tefsîr eserlerinin en önemli ve en hacimli örneklerindendir. Tamamı günümüze ulaşan eser, kendisinden önceki tefsir rivayetlerinin bir kısmını kendisinden sonraki eserlere ulaştırmak yönünden literatüre katkıda bulunmuştur. Çoğunlukla isnadlı bilgiler içeren eser, tâbiîn tefsirinin önemli kaynaklarından sayılabilir. Abdürrezzâk eserinde, isnadları naklederken hadis rivayet usûlüne büyük ölçüde uygun hareket etmekte ve kendi görüşüne yer vermeyerek tefsirde re'yden kaçınmaktadır.

THG 0755506 UNF

Selamkitap.com

beka

TAKIM ISBN: 978-625-6400-23-8

CİLT ISBN

9786256400252

بسم الله الرحمن الرحيم

HADİSLERLE KUR'ÂN-I KERÎM TEFSİRİ TEFSÎRU'L-KUR'ÂN

CİLT 2

KITABIN ADI & YAZARI
HADİSLERLE KUR'ÂN-I KERÎM TEFSİRİ
TEFSÎRU'L-KUR'ÂN
ABDÜRREZZÂK B. HEMMÂM ES-SAN'ÂNÎ

EDİTÖR
Dr. Öğr. Üyesi Faik AKCAOĞLU

TERCÜME
Kasım KOÇ - (Ana Metin)
Mükerrem AYHAN - (Giriş Ve Dipnotlar)

SON OKUMA
Vahit Metin

İÇ & KAPAK TASARIM
A. Azzam ÖZEL

ISBN
978-625-6400-23-8 (Tk) 978-625-6400-25-2 (2.c)

MATBAA
Step Ajans Matbaa Ltd. Şti.
Göztepe Mahallesi Bosna Caddesi No.11
Bağcılar/İstanbul Telefon: 0212 446 88 46
Matbaa Sertifika No: 45522

beka

RAMAZAN - 1443/ NİSAN - 2022
1. BASKI

Alayköşkü Cad. Zeynep Sultan Camii Sok. No:2
Cağaloğlu - İSTANBUL
Telefon/Faks: 0212 512 45 43 - 512 51 66 - 512 90 40
Web: www.bekakitap.com
Eposta: bekayay@hotmail.com
Yayıncılık Sertifika No: 50128

ABDÜRREZZÂK B. HEMMÂM ES-SAN'ÂNÎ
(Ö. 211/826-27)

HADİSLERLE KUR'ÂN-I KERÎM TEFSİRİ
TEFSÎRU'L-KUR'ÂN

TERCÜME
KASIM KOÇ - MÜKERREM AYHAN

beka

İÇİNDEKİLER

سُورَةُ آلِ عِمْرَانَ

3. ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ

Medîne döneminde indirilmiştir.[1]

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ[2]

الم ﴿١﴾ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ﴿٢﴾ نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنْزَلَ التَّوْرَاةَ وَالْإِنْجِيلَ ﴿٣﴾ مِنْ قَبْلُ هُدًى لِلنَّاسِ وَأَنْزَلَ الْفُرْقَانَ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٤﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ ﴿٥﴾ هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦﴾ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٧﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1. Elif, Lâm, Mîm. 2. Allah... O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Diridir, Kayyûm'dur. 3. O, sana Kitab'ı hak ve önceki kitapları

---

1 Cumhur ulemâ bu sûrenin Medenî olduğu konusunda ittifak hâlindedir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, II, 236; Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, VII, 163; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 2; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî,* III, 7.

2 Besmele Türkiye nüshasından silinmiştir.

tasdik edici olarak indirdi. Tevrat'ı ve İncil'i de indirdi. 4. Bundan önce insanlara (birer) yol gösterici olmak üzere (indirdi). Furkân'ı da indirdi. Muhakkak ki Allah'ın âyetlerini inkâr edenler için çetin bir azap vardır. Allah, Azîz'dir, Hakîm'dir. 5. Şüphe yok ki yerde de gökte de Allah'a hiçbir şey gizli kalmaz. 6. Rahimlerde sizi dilediği gibi şekillendiren O'dur. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. O, Azîz'dir, Hakîm'dir. 7. Sana kitabı indiren O'dur. Onun bir kısım âyetleri muhkemdir. Bunlar kitabın anasıdır. Diğer bir kısmı da müteşâbihtir. Fakat kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu te'vil etmek için ondaki müteşâbih âyetlerin peşine düşerler. Hâlbuki onun te'vilini Allah'tan başkası bilmez. İlimde derinleşmiş olanlar ise "Biz O'na inandık. Hepsi Rabbimiz nezdindendir" derler. (Bunu) ancak akl-ı selim sahipleri düşünüp anlar.

٣٧٥ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ} قَالَ: الْمُحْكَمُ مَا يُعْمَلُ بِهِ، {فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ} قَالَ مَعْمَرٌ: وَكَانَ قَتَادَةُ إِذَا قَرَأَ هَذِهِ الْآيَةَ: {فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ[3]} قَالَ: إِنْ لَمْ تَكُنِ الْحَرُورِيَّةُ[4] أَوِ السَّبَئِيَّةُ[5]، فَلَا أَدْرِي مَنْ هُمْ وَلَعَمْرِي لَقَدْ كَانَ فِي أَصْحَابِ بَدْرٍ وَالْحُدَيْبِيَةِ الَّذِينَ شَهِدُوا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْعَةَ الرِّضْوَانِ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ خَبَرٌ لِمَنِ اسْتَخْبَرَ، وَعِبْرَةٌ لِمَنِ اعْتَبَرَ[6]، لِمَنْ كَانَ يَعْقِلُ أَوْ يُبْصِرُ، إِنَّ الْخَوَارِجَ خَرَجُوا، وَأَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَئِذٍ كَثِيرٌ، بِالْمَدِينَةِ، وَبِالشَّامِ، وَبِالْعِرَاقِ،

---

3 "Doğru olmayan, eğri" anlamına gelmektedir.

4 Harûrîler: Harûrâ'da bir araya gelen ve Ali *radıyallahu anh*'a karşı gelen Hâricîlerdir.

5 Sebeîler: Onlar Abdullah b. Sebe'nin ashâbıdır. Abdullah b. Sebe, Ali *radıyallahu anh*'a şöyle demiştir: "Sen gerçek bir ilahsın." Ali *radıyallahu anh*'a onu Medâin'e sürgün etti. Abdullah b. Sebe şöyle demiştir: "Ali ölmedi, öldürülmedi. İbn Mülcem, şeytanın Ali suretine girmiş hâlini öldürdü. Ali bulutlardadır. Gök gürültüsü onun sesi, şimşek ise kırbacıdır. O, daha sonra yeryüzüne inecek ve yeryüzünü adâletle dolduracaktır. İnsanlar gök gürültüsünü duyunca 'Aleyke selâm, ey mü'minlerin emiri' derler." Bk. Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, s. 103.

6 Taberî'nin tefsirinde, "استعبر/iste'bera" şeklinde geçmektedir.

وَأَزْوَاجُهُ يَوْمَئِذٍ أَحْيَاءٌ، وَاللَّهِ إِنْ[7] خَرَجَ مِنْهُمْ ذَكَرٌ وَلَا أُنْثَى حَرُورِيًّا قَطُّ، وَلَا رَضُوا الَّذِي هُمْ عَلَيْهِ، وَلَا مَالَؤُهُمْ فِيهِ، بَلْ كَانُوا يُحَدِّثُونَ بِعَيْبِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِيَّاهُمْ، وَنَعْتِهِ الَّذِي نَعَتَهُمْ[8] بِهِ، وَكَانُوا يَبْغَضُونَهُمْ بِقُلُوبِهِمْ، وَيُعَادُونَهُمْ بِأَلْسِنَتِهِمْ، وَتَشْتَدُّ وَاللَّهِ أَيْدِيهِمْ عَلَيْهِمْ إِذَا لَقُوهُمْ، وَلَعَمْرِي لَوْ كَانَ أَمْرُ الْخَوَارِجِ هُدًى لَاجْتَمَعَ، وَلَكِنَّهُ كَانَ ضَلَالَةً[9] فَتَفَرَّقَ، وَكَذَلِكَ الْأَمْرُ إِذَا كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ وَجَدْتَ فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا، فَقَدْ أَلَاصُوا[10] هَذَا الْأَمْرَ مُنْذُ زَمَانٍ طَوِيلٍ، فَهَلْ أَفْلَحُوا فِيهِ يَوْمًا قَطُّ، أَوْ أَنْجَحُوا؟ يَا سُبْحَانَ اللَّهِ كَيْفَ لَا يَعْتَبِرُ آخِرُ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ بِأَوَّلِهِمْ؟ إِنَّهُمْ لَوْ كَانُوا عَلَى حَقٍّ أَوْ هُدًى قَدْ أَظْهَرَهُ اللَّهُ وَأَفْلَجَهُ[11] وَنَصَرَهُ، وَلَكِنَّهُمْ كَانُوا عَلَى بَاطِلٍ، فَأَكْذَبَهُ اللَّهُ تَعَالَى، وَأَدْحَضَهُ، فَهُمْ كَمَا رَأَيْتُمْ كُلَّمَا خَرَجَ مِنْهُمْ قَرْنٌ أَدْحَضَ اللَّهُ حُجَّتَهُمْ، وَأَكْذَبَ أُحْدُوثَتَهُمْ، وَأُهْرَاقَ دِمَاءَهُمْ، وَإِنْ كَتَمُوهُ كَانَ قَرْحًا فِي قُلُوبِهِمْ، وَغَمًّا عَلَيْهِمْ، وَإِنْ أَظْهَرُوهُ أَهْرَاقَ اللَّهُ دِمَاءَهُمْ، ذَاكُمْ وَاللَّهِ دِينُ سُوءٍ[12]، فَاجْتَنِبُوهُ، فَوَاللَّهِ إِنَّ الْيَهُودِيَّةَ لَبِدْعَةٌ، وَإِنَّ النَّصْرَانِيَّةَ[13] لَبِدْعَةٌ، وَإِنَّ الْحَرُورِيَّةَ لَبِدْعَةٌ وَإِنَّ السَّبَئِيَّةَ لَبِدْعَةٌ، مَا نَزَلَ بِهِنَّ كِتَابٌ وَلَا سَنَّهُنَّ نَبِيٌّ.

375- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Onun bir kısım âyetleri muhkemdir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bunlar, amel edilen âyetlerdir. ***'Fakat kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu te'vil etmek için ondaki müteşâbih âyetlerin peşine düşerler.'***"[14]

---

7 "ما/Mâ" anlamındadır.

8 Daha sonra Allah Resûlü'nün onlarla ilgili nitelemeleri zikredilecektir.

9 Taberî'nin tefsirinde, "ضلالا/dalâlen" şeklinde geçmektedir.

10 Bir işin olmasını isteme ve bunun için gayret gösterme ve zorlama.

11 Başarmak, üstün gelmek. Bk. *Esâsu'l-Belâga*, s. 346.

12 Asıl nüsha ile düzelttim.

13 Burada Yahudileri ve Hıristiyanları yani onların bid'atlerini kastetmektedir. Onlar "Üzeyir, Allah'ın oğludur" ve "Mesîh, Allah'ın oğludur" gibi şeyler uydurdular.

14 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 175. İbn Ebî Hâtim bu hadisi nakledip şöyle demiştir: "Bu hadis, Katâde, İkrime, Dahhâk, Mukâtil b. Hayyân, Rebî' b. Enes ve Süddî'den rivayet edilmiştir." Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, I, 234; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 269; İbn Abbâs, *Tefsîr,* I, 154. Sevrî bu hadisi Dahhâk'tan benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Sevrî, *Tefsîr,* s. 75. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî'nin Süddî > Ebû Mâlik tarikiyle ve Ebû Sâlih >

Ma'mer şöyle demiştir: Katâde, ***"Fakat kalplerinde eğrilik olanlar"*** âyetini okuyunca şöyle dedi: "Bunların, Harûrîler veya Sebeîler değilse kimler olduklarını bilmiyorum. Hayatıma yemin olsun ki, Muhâcirlerden ve Ensâr'dan Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'le birlikte Rıdvân biatına katılan Hudeybiye ve Bedir ashâbında araştıranlar için bilgi, ibret almak isteyenler, akıl ve basiret sahipleri için dersler vardır. Hâricîler, o gün Medîne'de, Şam'da ve Irâk'ta çok sayıda sahâbî ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in eşleri hayatta iken isyan ettiler. O sahâbîlerden hiçbir erkek veya kadın, Harûrî olup ayaklanmadı. Bunlar Hâricîler'in inanç ve eylemlerini de benimsemediler. Onlara karşı ağır, ilgisiz davranmadılar, aksine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in onları ayıplamasını ve onlara yönelik yaptığı nitelemeleri aktardılar. Kalpleriyle onlara öfkeleniyor, dilleriyle onlara düşmanlık ediyor ve onlara elleriyle de sert davranıyorlardı. Allah'a yemin olsun ki Hâricîlerin işi doğru olsaydı kesinlikle üzerinde görüş birliğine varılırdı. Sapkınlık olduğundan dağıldılar. Aynı şekilde Allah'tan başkasından gelen tâlimatlarda birçok çelişki görürsün. Zira Hâricîler, bu işi uzun zamandır isteyip zorladılar. Ama bir gün muratlarına erdiler veya başarı elde edebildiler mi? Fesübhânallâh! Bu insanların halefleri öncekilerden nasıl ders ve ibret çıkarmaz! Hidayet ve hak üzere olsalardı Allah, onu üstün kılar, rahatlatır ve muzaffer ederdi. Ama onlar bâtıl üzere olduklarından Allah, onun yanlış olduğunu ortaya koyup çürüttü. Artık onlar gördüğünüz haldeler. Onlardan ne zaman bir nesil ortaya çıksa Allah, delil ve gerekçelerini geçersiz kılıp çürütüyor, sözlerinin yanlışlığını gösteriyor ve kanlarını akıtıyor. Bu inançlarını içlerinde saklasalar bu, kalplerinde yara ve keder sebebi oluyor. O inancı üstün kılarlarsa Allah, onların kanlarını döktürür. Allah'a yemin olsun ki bu, kötülük dinidir, bundan dolayı ondan uzak durun. Allah'a yemin olsun ki Yahudilik, sonradan ortaya çıkan bir icattır. Hıristiyanlık da sonradan ortaya çıkan bir icattır. Harûrîlik de sonradan ortaya çıkan bir icattır. Sebeîlik de sonradan ortaya çıkan bir icattır. Onlarla ilgili ne bir kitap indirilmiştir ne de onları bir peygamber meşru kılmıştır."[15]

İbn Abbâs, İbn Mes'ûd ve bir grup sahâbî tarîkiyle rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 4.

15 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 175; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 270. İbn Ebî Hâtim bu hadisi Ebû Ümâme'den merfû olarak rivayet etmiştir. ***"Kalplerinde eğrilik olanlar, Hâricîlerdir."*** Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, I, 43; İbn Hacer, *el-Feth* adlı

٣٧٦ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَرَأَهَا فَقَالَ: إِذَا رَأَيْتُمُ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِيهِ فَهُمُ الَّذِينَ عَنَى اللهُ، فَاحْذَرُوهُمْ.

376- Abdürrezzâk > Ma'mer > Eyyûb > İbn Ebî Müleyke isnadıyla rivayet edildiğine göre, Âişe *radıyallahu anhâ* şöyle demiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu âyeti okudu ve şöyle dedi: ***"O konuda (Müteşabih âyetler hakkında) tartışan kimseleri görürseniz bilin ki onlar Allah'ın kastettiği kimselerdir, onlardan sakının."***[16]

٣٧٧ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنِ ابْنِ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: كَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ يَقْرَأُهَا: {وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللهُ} وَيَقُولُ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ: آمَنَّا بِهِ.

377- Abdürrezzâk > Ma'mer > İbn Tâvus isnadıyla rivayet edildiğine göre, babası (Tâvus) şöyle demiştir: "İbn Abbâs, 'وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللهُ وَيَقُولُ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ آمَنَّا بِهِ ***Vemâ ya'lemu te'vîlehu illallahu ve yekûlu'r-râsihûne fi'l-ilmi âmenna bihî'*** şeklinde okuyordu."[17]

---

eserinde bu âyeti tefsir etmiş ve onların Hâricîler olduğunu belirtmiştir. Bk. İbn Hacer, *el-Feth*, VIII, 211. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Ahmed, Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim, Taberânî, İbn Merdûye, Beyhakî ve Taberî'nin Ebû Ümâme'den merfû olarak şu lafızla rivayet ettiklerini belirtmiştir: ***"Kalplerinde eğrilik olanlar, Hâricîlerdir."*** Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 5.

16 Buhârî, Tefsîr, VIII, 209; Müslim, İlim, 2665; Ebû Davud, Kitâbu's-Sünne, V, 6; Tirmizî, Tefsîr, V, 222; İbn Mâce, Mukaddime, I, 17; Ebû Davud Tayâlisî, *Müsned*, II, 15; Dârimî, I, 51; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 191. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Saîd b. Mansûr, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Beyhakî'nin Âişe *radıyallahu anhâ*'dan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 5.

17 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 22; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 270; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, II, 384. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd, İbnu'l-Enbârî, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Tâvus'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 6. Begavî şöyle demiştir: "Kıyamet saati, güneşin batıdan ne zaman doğacağının vakti, Deccâl'in ortaya çıkması, İsa'nın yeryüzüne inmesi vb. bizzat Allah'ın kendisinin bildiği ve kullarından hiç kimsenin bilmediği şeylerin Kur'ân'da te'vili olması mümkündür." Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, X, 270. Türkiye nüshasının hamişinde şöyle yazmaktadır: ***"Onun te'vilini sadece Allah***

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ﴿٨﴾ رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ ﴿١٠﴾ كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١١﴾ قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَى جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٢﴾ قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَنْ يَشَاءُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِأُولِي الْأَبْصَارِ ﴿١٣﴾

8. "Rabbimiz! Bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi saptırma. Bize katından bir rahmet bağışla. Muhakkak sen bol bol bağışlayansın. 9. Rabbimiz! Hakkında hiçbir şüphe olmayan bir günde insanları toplayacak olan muhakkak sensin. Elbette Allah sözünden caymaz." 10. O kâfirlerin mallarının da evlatlarının da Allah'a karşı asla hiçbir faydası olmayacaktır. İşte onlar cehennemin yakıtıdır. 11. Tıpkı Firavun hanedanı ve onlardan önce gelenlerin yaptıkları gibi. Âyetlerimizi yalanladılar, Allah da onları günahlarından dolayı yakalayıverdi. 12. O inkâr edenlere de ki: Yakında siz yenik düşürülecek ve (cehenneme) sürüleceksiniz. O ne kötü yataktır! 13. Muhakkak (Bedir Savaşı'nda savaş alanında) karşılaşan iki toplulukta sizin için bir âyet (ibret) vardır. Biri Allah yolunda çarpışan bir grup, diğeri ise bunları apaçık kendilerinin iki misli gören kâfir bir grup. Allah dilediğini yardımı ile destekler. Şüphesiz bunda basiret sahipleri için bir ibret vardır.

---

bilir." Burada kastedilen şey, bu meseleleri sadece Allah'ın bilmesidir. Allah Teâlâ bu âyete başka bir âyeti şahit göstermektedir. ***"Onlar ise ancak, ('Görelim bakalım!' diyerek) Kur'ân'ın bildirdiği sonucu (te'vilini) bekliyorlar."*** (A'râf 7/53) Bu âyetteki te'vil kelimesi icmâ ile kıyamet saatine hamledilmiştir.

٣٧٨ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: (قَدْ كَانَتْ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِ) قَالَ: يُضَعَّفُونَ عَلَيْهِمْ، فَقَتَلُوا مِنْهُمْ سَبْعِينَ، وَأَسَرُوا سَبْعِينَ يَوْمَ بَدْرٍ.

378- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Muhakkak (Bedir Savaşı'nda savaş alanında) karşılaşan iki toplulukta sizin için bir âyet (ibret) vardır. Biri Allah yolunda çarpışan bir grup, diğeri ise bunları apaçık kendilerinin iki misli gören kâfir bir grup. Allah dilediğini yardımı ile destekler. Şüphesiz bunda basiret sahipleri için bir ibret vardır"*** [18] âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bedir günü (Müslümanları) onları zayıf, kendilerini güçlü gördüler. Dolayısıyla onlardan yetmişini öldürürken, yetmişini de esir aldılar."[19]

٣٧٩ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا الثَّوْرِيُّ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا} قَالَ: ذَلِكَ يَوْمَ بَدْرٍ، الْتَقَى الْمُسْلِمُونَ وَالْكُفَّارُ.

379- Abdürrezzâk > Sevrî > İbn Ebî Necîh isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid, ***"Muhakkak (Bedir Savaşı'nda savaş alanında) karşılaşan iki toplulukta sizin için bir âyet (ibret) vardır"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "O gün, Müslümanların kâfirlerle karşı karşıya geldiği Bedir günüdür."[20]

---

18 Bu, Medîne ehlinin kırâatidir. Hitap Yahudileredir. Âyetin te'vili Taberî'nin dediği üzere şu şekildedir: ***"Ey Yahudiler! (Bedir'de) karşı karşıya gelen şu iki grupta sizin için büyük bir ibret vardır."*** (Âl-i İmrân 3/13)

19 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 237; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, I, 239. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk'ın İkrime'den rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 10. Kurtubî bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 25. Müfessirlerin çoğunun görüşüne göre burada, olay Bedir vakasıdır, hitap mü'minleredir. Mü'minler teşvik edilmeye ve cesaretlendirilmeye çalışılmaktadır. Aynı şekilde burada hitabın kâfirlere yönelik olduğu da rivayet edilmektedir. Bu görüşü, Ferrâ, İbnu'l-Enbârî ve Taberî tercih etmişlerdir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, II, 393.

20 Mücâhid, *Tefsîr*, I, 123; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 231; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, I, 239.

زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَآبِ ﴿١٤﴾

14. Nefsanî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı. Bunlar, dünya hayatının geçici menfaatleridir. Hâlbuki varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır.

٣٨٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا الثَّوْرِيُّ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ} قَالَ: هِيَ الْمُطَهَّمَةُ الْحِسَانُ.

380- Abdürrezzâk > Sevrî > Habîb b. Ebî Sâbit[21] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid, ***"Nefsanî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı. Bunlar, dünya hayatının geçici menfaatleridir. Hâlbuki varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "'وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَة/ el-Haylu'l-müsevveme,' iyi soylu atlardır."[22]

٣٨١ - قَالَ حَبِيبٌ: وَقَالَ سَعِيدُ بْنُ جُبَيْرٍ: هِيَ الرَّاعِيَةُ، السَّائِمَةُ.

381- Hubeyb, Saîd b. Cübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Otlağa salınmış, gözetilen atlardır."[23]

---

21 O, Habîb b. Ebî Sâbit Kays'tır. Ona aynı zamanda Hind b. Dînâr el-Esedî denilmektedir. Ebû Yahyâ el-Kûfî'nin azadlı kölesidir. Sika ve büyük bir fakîhtir. Ancak hadis rivayetinde çok fazla tedlise düşmüştür. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 147.

22 Mücâhid, *Tefsîr*, I, 123; Sevrî, *Tefsîr,* s. 75; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 252; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, I, 239; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 275; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, II, 397; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 253; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 11.

23 Sevrî, *Tefsîr,* s. 75; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 252; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, I, 239; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 275; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, II, 397; Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 33.

٣٨٢ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَالْخَيْلِ} قَالَ: شِيَةُ الْخَيْلِ فِي وُجُوهِهَا.

382- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, "الْخَيْل/el-hayl" hakkında şöyle demiştir: "Atların benekleri/alacaları yüzlerindedir."[24]

قُلْ أَؤُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ ذَلِكُمْ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَأَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿١٥﴾ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا إِنَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٦﴾ الصَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالْقَانِتِينَ وَالْمُنْفِقِينَ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ ﴿١٧﴾ شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٨﴾ إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٩﴾ فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ أَأَسْلَمْتُمْ فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿٢٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢١﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٢٢﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ إِلَى كِتَابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِنْهُمْ وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ وَغَرَّهُمْ فِي دِينِهِمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾ فَكَيْفَ إِذَا

---

24 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 253; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, I, 239; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 275. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Hâtim'in Mekhûl'den rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 11.

جَمَعْنَاهُمْ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ
﴿٢٥﴾ قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ
تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ
﴿٢٦﴾ تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ
الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢٧﴾

15. De ki: "Size bütün bunlardan daha hayırlısını haber vereyim mi? Takva sahipleri için Rableri katında altlarından ırmaklar akan cennetler vardır. Orada ebedî kalıcıdırlar. Onlar için temizlenmiş eşler ve Allah'tan da bir razı oluş vardır. Allah, kullarını hakkı ile görendir." 16. Onlar ki: "Rabbimiz! Biz gerçekten iman ettik, artık günahlarımızı bağışla ve bizi cehennem azabından koru" diyenler; 17. Sabredenler, doğru olanlar, itaat edenler, infak edenler ve seher vakitlerinde mağfiret dileyenlerdir. 18. Allah kendisinden başka hiçbir ilah olmadığını, adaleti ayakta tutarak açıkladı. Melekler de ilim sahipleri de (buna iman ettiler). O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. O, mutlak galiptir, Hakîm'dir. 19. Şüphesiz Allah katında din İslâm'dır. Kendilerine kitap verilenler ancak kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki kıskançlıktan dolayı ayrılığa düştüler. Kim Allah'ın âyetlerini inkâr ederse muhakkak Allah hesabı pek çabuk görendir. 20. Eğer seninle tartışırlarsa de ki: "Bana uyanlarla birlikte ben kendimi Allah'a teslim ettim." Kendilerine kitap verilenlerle ümmîlere de ki: "Siz de İslâm'a girdiniz mi?" Eğer İslâm'a girerlerse muhakkak hidayet bulmuş olurlar. Şayet yüz çevirirlerse artık sana düşen ancak tebliğdir. Allah, kulları çok iyi görendir. 21. Allah'ın âyetlerini inkâr edenlere, peygamberleri haksızca öldürenlere ve insanlar arasında adaleti emredenleri öldürenlere can yakıcı bir azabı müjdele! 22. İşte onlar amelleri dünyada da ahirette de heder olmuş kimselerdir. Onların hiçbir yardımcıları da yoktur. 23. Kitaptan kendilerine bir

pay verilenleri görmez misin? Aralarında hüküm vermek için Allah'ın kitabına çağrılıyorlar sonra da onlardan bir kısmı arkasını çeviriyor. Bunlar hâlâ yüz çeviren kimselerdir. 24. Bu, onların "Sayılı günlerden başka ateş asla bize dokunmayacaktır" demelerinden dolayıdır. Yaptıkları iftiraları da dinleri hususunda kendilerini aldatmıştır. 25. Kendilerini gerçekleşeceğinde hiç şüphe olmayan bir gün için toplayıp kimseye de zulmedilmeksizin herkese kazandığı eksiksiz ödeneceği zaman hâlleri ne olacak? 26. De ki: "Ey mülkün sahibi Allah'ım! Sen mülkü kime dilersen ona verirsin. Mülkü kimden dilersen ondan alırsın. Kimi dilersen onu aziz edersin, kimi dilersen onu zelil edersin. Hayır yalnız senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye güç yetirensin. 27. Geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katarsın. Ölüden diriyi çıkarırsın, diriden de ölüyü çıkarırsın. Dilediğine de hesapsız rızık verirsin."

٣٨٣ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ، وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ} قَالَ: هُوَ نُقْصَانُ أَحَدِهِمَا فِي الْآخَرِ.

383- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katarsın"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Burada kastedilen birinin diğerinin içinde azalıp eksilmesidir."[25]

٣٨٤ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ، وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ} قَالَ: يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنْ هَذِهِ النُّطْفَةِ الْمَيِّتَةِ، وَيُخْرِجُ هَذِهِ النُّطْفَةَ الْمَيِّتَةَ مِنَ الْحَيِّ.

---

25 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 303. İbn Ebî Hâtim bu hadisi İbn Abbâs'tan nakledip şöyle demiştir: "Bu hadis, Katâde, Saîd b. Cübeyr, Mücâhid, Muhammed b. Ka'b el-Kurazî, İkrime, Hasan ve Rebî' b. Enes'ten rivayet edilmiştir." İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, I, 246; Mücâhid, *Tefsîr*, I, 124. Sevrî bu hadisi İbrahim'den rivayet etmiştir. Bk. Sevrî, *Tefsîr,* s. 75. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 15.

384- Abdürrezzâk > Ma‘mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***“Ölüden diriyi çıkarırsın, diriden de ölüyü çıkarırsın”*** âyeti hakkında şöyle demiştir: “Şu ölü nutfeden (sperm) diri çıkarır ve şu ölü nutfeyi diriden çıkarır.”[26]

٣٨٥ - قَالَ مَعْمَرٌ: وَقَالَ الْحَسَنُ: يُخْرِجُ الْمُؤْمِنَ مِنَ الْكَافِرِ، وَالْكَافِرَ مِنَ الْمُؤْمِنِ.

385- Ma‘mer, Hasan’ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Kâfirden mü’min, mü’minden kâfir çıkarır.”[27]

٣٨٦ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ عَلَى بَعْضِ نِسَائِهِ، فَإِذَا عِنْدَهَا امْرَأَةٌ حَسَنَةُ الْهَيْئَةِ، فَقَالَ: مَنْ هَذِهِ؟ قَالَتْ: إِحْدَى خَالَاتِكَ، قَالَ: إِنَّ خَالَاتِي بِهَذِهِ الْبَلْدَةِ لَغَرَايِبُ، وَأَيُّ خَالَاتِي هَذِهِ؟ قَالَتْ: بِنْتُ الْأَسْوَدِ بْنِ عَبْدِ يَغُوثَ، قَالَ: سُبْحَانَ اللهِ الَّذِي يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ، وَكَانَتِ امْرَأَةً صَالِحَةً، وَكَانَ أَبُوهَا كَافِرًا.

386- Abdürrezzâk > Ma‘mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Zührî şöyle demiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* eşlerinden birinin[28] yanına girdi. Birden onun yanında güzel görünüşlü bir kadın olduğunu görünce **“O kim?”** diye sordu. Eşi “Teyzelerinden biri”[29] deyince ***“Teyzelerimin bu beldede bulunması tuhaftır. Hangi teyzemdir?”*** **d**edi. Eşi “Esved b. Abdiyegûs’un kızı” deyince Allah Resûlü ***“Ölüden***

---

26 Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, VI, 305; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, I, 247. Begavî bu hadisi Katâde, Mücâhid, İbn Mes‘ûd ve İbn Cübeyr’den nakletmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü’t-Tenzîl*, I, 252. Sevrî bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Sevrî, *Tefsîr*, s. 66. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü’l-Mensûr*’da zikretmiş ve İbnu’l-Münzir ve İbn Ebî Hâtim’in İbn Abbâs’tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, II, 15.

27 Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, VI, 308. Begavî hadisi Hasan ve Atâ’dan rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü’t-Tenzîl*, I, 282; Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 56; Ebû Hayyân, *Bahru’l-Muhît*, II, 421. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü’l-Mensûr*’da zikretmiş ve Ebu’ş-Şeyh ve Taberî’nin Hasan’dan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, II, 15.

28 O, Âişe *radıyallahu anhâ*’dır. Bk. *el-İsâbe*, VII, 597.

29 O, Hâlide bint el-Esved b. Abdiyegûs b. Vehb b. Abdimenâf b. Zühre ve Ümmü Resûlillah Âmine bint Vehb b. Abdimenâf’tır. O, Abduyegûs b. Vehb’in kız kardeşidir.

diri çıkaran[30] Allah'ı tenzih ve tesbih ederim" dedi. Teyzesi, sâliha bir kadındı, babası ise kâfirdi.[31]

لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاةً وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ ﴿٢٨﴾

28. Mü'minler mü'minleri bırakıp kâfirleri veliler (yardımcılar, destekçiler) edinmesinler. Kim bunu yaparsa onun Allah ile hiçbir dostluğu kalmaz. Ancak onlardan gelecek bir zarardan korunmaya çalışmanız başkadır. Allah size kendisinden sakınmanızı emreder. Sonunda dönüş yalnız Allah'adır.

٣٨٧ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ} قَالَ: لَا يَحِلُّ لِلْمُؤْمِنِ أَنْ يَتَّخِذَ كَافِرًا وَلِيًّا فِي دِينِهِ، وَقَوْلُهُ تَعَالَى: {إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاةً} إِلَّا أَنْ يَكُونَ بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ قَرَابَةٌ، فَتَصِلَهُ لِذَلِكَ.

387- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Mü'minler mü'minleri bırakıp kâfirleri veliler (yardımcılar, destekçiler) edinmesin"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Kâfiri dinde veli edinmek, mü'mine helâl olmaz. ***'Ancak onlardan gelecek bir zarardan korunmaya çalışmanız başkadır.'"***[32]

---

30 Burada dirinin ölüden çıkarılması, hakiki anlamda değil mecazî anlamda kullanılmıştır. Esved b. Abdiyegûs Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile alay edenlerden biridir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***"O alaycılara karşı biz sana yeteriz."*** (Hicr 15/95) Cebrail onu açığa çıkardığında Allah Resûlü şöyle demiştir: ***"Dayım, dayım."*** Cebrail dedi ki: "Bırak gitsin." Ve hemen Esved öldü. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 308.

31 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 308; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, I, 246; İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, VIII, 180. Kurtubî bu hadisi mürsel olarak Zührî'den nakletmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 56; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 597. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbn Sa'd, İbn Merdûye, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Zührî'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 15.

32 Abdürrezzâk, *Musannef*, VI, 35; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 316; Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 65; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, II, 423. Süyûtî hadisi *ed-*

قُلْ إِنْ تُخْفُوا مَا فِي صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْدُوهُ يَعْلَمْهُ اللَّهُ وَيَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾ يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ ﴿٣٠﴾ قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣١﴾ قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ﴿٣٢﴾ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٣٣﴾ ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾

29. De ki: "İçinizdekileri gizleseniz de açıklasanız da Allah onu bilir. Göklerde olanı da yerde olanı da O bilir. Allah her şeye kâdirdir." 30. O gün herkes iyilik türünden ne işlediyse onu hazırlanmış bulacak. Kötülük türünden ne işlediyse onunla kendisi arasında uzak (uzun) bir sürenin olmasını arzu edecek. Allah size kendisinden sakınmanızı emreder. Allah kullarına çok şefkatlidir. 31. De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir." 32. De ki: "Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin. Eğer yüz çevirirlerse bilsinler ki Allah kâfirleri sevmez." 33. Gerçekten Allah, Âdem'i, Nûh'u, İbrahim'in ve İmrân'ın ailesini seçip âlemlere üstün kıldı. 34. Hepsi birbirinden gelmiş tek bir zürriyetti. Allah hakkıyla işitendir, bilendir.

٣٨٨ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ} قَالَ: ذَكَرَ اللَّهُ تَعَالَى أَهْلَ بَيْتَيْنِ صَالِحَيْنِ، فَفَضَّلَهُمَا عَلَى الْعَالَمِينَ، فَكَانَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ آلِ إِبْرَاهِيمَ.

388- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Gerçekten Allah, Âdem'i, Nûh'u, İbrahim'in ve İmrân'ın***

Dürrü'l-Mensûr'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 16.

ailesini seçip âlemlere üstün kıldı" âyeti hakkında şöyle demiştir: "Allah, başkalarına üstün kıldığı iki sâlih ev halkını/iki soyu zikretti. Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* de İbrahim *aleyhisselâm*'ın ev halkındandır, soyundandır."[33]

٣٨٩ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَمْرٍو، عَنِ الْحَسَنِ، أَنَّهُ قَرَأَ: {وَيُحَذِّرُكُمُ اللهُ نَفْسَهُ، وَاللهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ} قَالَ: مِنْ رَأْفَتِهِ بِهِمْ أَنْ حَذَّرَهُمْ نَفْسَهُ.

389- Abdürrezzâk > İbn Uyeyne isnadıyla rivayet edildiğine göre, Amr şöyle demiştir: Hasan ***"O gün herkes iyilik türünden ne işlediyse onu hazırlanmış bulacak. Kötülük türünden ne işlediyse onunla kendisi arasında uzak (uzun) bir sürenin olmasını arzu edecek. Allah size kendisinden sakınmanızı emreder. Allah kullarına çok şefkatlidir"*** âyetini okudu ve "Onlara duyduğu şefkatinden dolayı kendisine karşı onları uyardı" dedi.[34]

إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي
مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٥﴾

35. Hani İmrân'ın eşi "Rabbim! Karnımdakini azatlı bir kul olarak yalnız sana adadım. Benden kabul buyur. Muhakkak sen işitensin ve bilensin" demişti.

٣٩٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا} قَالَ: نَذَرَتْ وَلَدَهَا لِلْكَنِيسَةِ، {فَلَمَّا وَضَعَتْهَا، قَالَتْ: رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَى} وَإِنَّمَا كَانُوا يُحَرِّرُونَ الْغِلْمَانَ، قَالَتْ: {وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَى وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ}.

---

33 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 326. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'ye isnad etmiştir.

34 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 321; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 358. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Hasan'dan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 17.

390- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Hani İmrân'ın eşi 'Rabbim! Karnımdakini azatlı bir kul olarak yalnız sana adadım. Benden kabul buyur. Muhakkak sen işitensin ve bilensin' demişti"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Evladını Havra'ya adadı. Onu kız olarak dünyaya getirince dedi ki: Rabbim! Ben onu kız olarak doğurdum. -Ancak erkek çocukları adanıyordu.-[35] ***Oysa erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Kovulmuş şeytana karşı onu ve soyunu senin korumanı diliyorum."***[36]

فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَى وَاللّٰهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَى وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴿٣٦﴾

36. Fakat onu doğurunca Allah, ne doğurduğunu bilip dururken "Rabbim! Ben onu kız doğurdum. Oysa erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Kovulmuş şeytana karşı onu ve soyunu senin korumanı diliyorum" dedi.

٣٩١ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيِّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَا مِنْ مَوْلُودٍ يُولَدُ إِلَّا الشَّيْطَانُ يَمَسُّهُ، فَيَسْتَهِلُّ صَارِخًا مِنْ مَسَّةِ الشَّيْطَانِ إِيَّاهُ، إِلَّا مَرْيَمَ وَابْنَهَا، ثُمَّ يَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ: واقْرَءُوا إِنْ شِئْتُمْ: {وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ}.

391- Abdürrezzâk > Ma'mer > Zührî > Saîd b. Müseyyeb isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ebû Hureyre şöyle demiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Meryem ve oğlu dışında her doğan çocuğa şeytan dokunmuş ve doğan her çocuk şeytanın dokunuşundan dolayı yüksek sesle ağlamıştır."*** Ebû Hureyre ardından

---

35 Burada erkekler uyarılmaktadır çünkü onlar hizmet etmeye daha muktedirdir.

36 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 332; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, II, 439. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 19. Kurtubî bu hadisi İbn Abbâs'tan nakletmiştir. Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 71.

şöyle dedi: İsterseniz şu âyeti okuyun: ***"'Kovulmuş şeytana karşı onu ve soyunu senin korumanı diliyorum' dedi."***[37]

٣٩٢ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا الْمُنْذِرُ بْنُ النُّعْمَانِ الْأَفْطَسُ، أَنَّهُ سَمِعَ وَهْبَ بْنَ مُنَبِّهٍ، يَقُولُ: لَمَّا وُلِدَ عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ أَتَتِ الشَّيَاطِينُ إِبْلِيسَ فَقَالُوا: أَصْبَحَتِ الْأَصْنَامُ قَدْ نُكِّسَتْ رُءُوسُهَا، فَقَالَ: هَذَا حَادِثٌ مَكَانَكُمْ، وَطَارَ حَتَّى جَاءَ خَافِقَيِ[38] الْأَرْضِ، فَلَمْ يَجِدْ شَيْئًا، ثُمَّ جَاثَ الْبِحَارَ فَلَمْ يَقْدِرْ عَلَى شَيْءٍ، ثُمَّ طَارَ أَيْضًا، فَوَجَدَ عِيسَى قَدْ وُلِدَ عِنْدَ مِزْوَدِ[39] حِمَارٍ، فَإِذَا الْمَلَائِكَةُ قَدْ حَفَّتْ حَوْلَهُ، فَرَجَعَ إِلَيْهِمْ فَقَالَ: إِنَّ نَبِيًّا قَدْ وُلِدَ الْبَارِحَةَ، وَمَا حَمَلَتْ أُنْثَى قَطُّ، وَلَا وَضَعَتْ إِلَّا وَأَنَا بِحَضْرَتِهَا إِلَّا هَذِهِ، فَأَيِسُوا[40] مِنْ أَنْ تُعْبَدَ الْأَصْنَامُ بَعْدَ هَذِهِ اللَّيْلَةِ، وَلَكِنِ ائْتُوا بَنِي آدَمَ مِنْ قِبَلِ الْخِفَّةِ، وَالْعَجَلَةِ.

392- Abdürrezzâk > Münzir b. Nu'mân el-Eftas[41] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Vehb b. Münebbih şöyle demiştir: İsa *aleyhisselâm* doğunca şeytanlar, İblis'e gelip "Putlar başlarını eğmiş hale geldi" dediler. Bunun üzerine İblis, "Bu önemli bir olay, siz yerinizde kalın" dedi. Ardından uçup yerin doğu ve batısına geldi fakat bir şey bulamadı. Sonra denizleri dolaştı yine bir şey elde edemedi. Sonra yeniden uçup gidince İsa'nın bir eşek yemliğinin yanında doğmuş olduğunu gördü. Birden meleklerin çevresini kuşatmış olduğunu fark etti. Hemen şeytanların yanına dönüp şöyle dedi: "Dün bir peygamber mi doğdu? Hiçbir kadın, bu çocuk dışında ben yanında olmadan hamile de kalmadı, doğum da yapmadı. Bundan dolayı o geceden sonra putlara ibadet edilmesinden

---

37 Buhârî, Kitâbu't-Tefsîr, VIII, 212; Müslim, Fezâîl, IV, 1838; Şâfiî, *Müsned*, no: 535; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 125; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, V, 15; Zemahşerî, *Keşşâf*, I, 426; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 286; Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, VIII, 30; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, II, 440; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî,* III, 137.

38 "الخافقان/el-Hâfikân" kelimesi, doğu ve batı ufuk çizgisinin her iki tarafını kuşatması anlamına gelmektedir. Bk. *el-Lisân*, II, 1214.

39 "Hayvan yiyeceği" anlamına gelmektedir. Bk. *el-Lisân*, II, 1525.

40 Ümitsizliğe düşmek, umudunu yitirmek.

41 O, Münzir b. Nu'mân el-Eftas el-Yemânî'dir. Vehb'den hadis rivayetinde bulunmuştur. Ondan ise Mu'temir b. Süleymân, Hişâm b. Yûsuf ve Abdürrezzâk rivayette bulunmuşlardır. Yahyâ b. Maîn şöyle demiştir: "Münzir b. Nu'mân el-Eftas, sikadır." Bk. *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, IV, 242.

ümitlerinizi kesin. Ama Âdemoğulları'na çeviklik ve acelecilik tarafından gelin, yaklaşın."[42]

فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَامَرْيَمُ أَنَّى لَكِ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٧﴾

37. Rabbi, Meryem'e hüsn-ü kabul gösterdi; onu güzel bir bitki gibi yetiştirdi. Zekeriyya'yı da onun bakımı ile görevlendirdi. Zekeriyya, onun yanına, mabede her girişinde orada bir rızık bulur ve "Ey Meryem, bu sana nereden geliyor?" der; o da "Bu, Allah tarafındandır. Allah, dilediğine sayısız rızık verir" derdi.

٣٩٣ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا} قَالَ: وَجَدَ عِنْدَهَا ثَمَرَةً فِي غَيْرِ زَمَانِهَا فَقَالَ: {أَنَّى لَكِ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ}.

393- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Zekeriyya, onun yanına, mabede her girişinde orada bir rızık bulurdu"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Onun yanında zamanı olmayan meyveler bulunca 'Bu sana nereden geliyor?' dedi. Buna karşılık Meryem 'Bu, Allah'ın katındandır' dedi."[43]

هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ ﴿٣٨﴾ فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٣٩﴾ قَالَ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِيَ الْكِبَرُ وَامْرَأَتِي عَاقِرٌ قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ

---

42 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 341. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbnu'l-Münzir, İbn Asâkir ve Taberî'ye isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 19.

43 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 355. Bu görüş, İkrime, Mücâhid, Saîd b. Cübeyr, Ebu'ş-Şa'sâ, Nehaî, Dahhâk, Katâde, Rebî' b. Enes ve Süddî'nin görüşüdür. Bk. Mücâhid, *Tefsîr*, I, 125; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, II, 442; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 360; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 20.

يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ﴿٤٠﴾ قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْزًا وَاذْكُرْ رَبَّكَ كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ ﴿٤١﴾ وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَامَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ ﴿٤٢﴾ يَامَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿٤٣﴾

38. Orada Zekeriyya Rabbine dua etti: "Rabbim! Bana katından çok temiz bir soy bağışla. Sen duayı işitensin" dedi. 39. O mihrabda durmuş namaz kılarken melekler ona seslendiler: "Allah sana, kendisi tarafından gelen bir Kelime'yi tasdik edici, efendi, iffetli ve sâlihlerden bir peygamber olarak Yahyâ'yı müjdeler." 40. "Rabbim! Gerçekten ben kocamış iken, eşim de kısır olduğu halde benim nasıl bir oğlum olur?" dedi. "İşte böyledir. Allah dilediğini yapar" buyurdu. 41. Rabbim! Bana bir âyet (eşimin hamile olduğuna bir alâmet) ver" dedi. "Senin alâmetin insanlarla üç gün süre ile işaretten başka bir yolla konuşamamandır. Rabbini çok an, sabah akşam tesbih et" buyurdu. 42. Hani melekler demişlerdi ki: "Ey Meryem! Şüphesiz Allah seni seçti, seni arındırdı ve seni âlemlerin kadınlarından üstün tuttu. 43. Ey Meryem! Rabbine itaat et. Secdeye kapan. Rükû edenlerle beraber rükû et."

٣٩٤ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا الثَّوْرِيُّ، عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنِ الْحَكَمِ، عَنْ مُجَاهِدٍ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {اقْنُتِي لِرَبِّكِ} قَالَ: أَطِيلِي الرُّكُودَ.

394- Abdürrezzâk > Sevrî > İbn Ebî Leylâ > Hakem isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid, ***"Ey Meryem! Rabbine itaat et"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Namazda durmayı yani kıyamı uzat."[44]

---

44 Mücâhid, *Tefsîr*, I, 127; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 355; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 291. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd ve Taberî'ye isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 24; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, II, 456.

٣٩٥ - قَالَ الثَّوْرِيُّ: قَالَ لَيْثٌ، عَنْ مُجَاهِدٍ: كَانَتْ تُصَلِّي حَتَّى تَرِمَ قَدَمَاهَا.

395- Sevrî > Leys isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid şöyle demiştir: "Ayakları parçalanıncaya kadar namaz kılardı."[45]

٣٩٦ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، قَالَ: جَاءَ غِلْمَانٌ إِلَى يَحْيَى بْنِ زَكَرِيَّا، قَالُوا: اذْهَبْ بِنَا نَلْعَبُ فَقَالَ: مَا لِلَّعِبِ خُلِقْتُ، قَالَ: وَذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى: {وَآتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا}.

396- Abdürrezzâk, Ma'mer'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Çocuklar, Yahyâ b. Zekeriyya'ya gelip "Bizi götür de oynayalım" dediler. Bunun üzerine "Ben oyun oynamak için yaratılmadım" dedi. Allah'ın şu âyeti de bunu gösterir: ***"Ona çocukken hüküm ve hikmet verdik."***[46]

٣٩٧ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَى} قَالَ: شَافَهَتْهُ الْمَلَائِكَةُ بِذَلِكَ، فَقَالَ: {رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْزًا} قَالَ: إِيمَاءً، وَكَانَتْ عُقُوبَةً عُوقِبَ بِهَا، إِذْ سَأَلَ الْآيَةَ بَعْدَ مُشَافَهَةِ الْمَلَائِكَةِ إِيَّاهُ بِمَا بَشَّرَتْهُ بِهِ.

397- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"O mihrabda durmuş namaz kılarken melekler ona seslendiler: Allah sana, kendisi tarafından gelen bir Kelime'yi tasdik edici, efendi, iffetli ve sâlihlerden bir peygamber olarak Yahyâ'yı müjdeler"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: Melekler onunla yüz yüze konuşup bunu bildirince Zekeriyya *aleyhisselâm* şöyle dedi: ***"'Rabbim! Bana bir âyet (eşimin hamile olduğuna bir alâmet) ver' dedi.***

---

45 Sevrî, *Tefsîr,* s. 77; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 356; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, II, 456. Begavî bu hadisi Evzâî'den rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 391.

46 Meryem 19/12. Hadis için bk. İbnu'l-Mübârek, *ez-Zühd*, s. 283; Ahmed, *Zühd*, s. 76; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVI, 55. Süyûtî bu hadisi *el-Câmiu's-Sagîr*'de İbn Asâkir'den nakletmiştir. Bk. Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, IV, 28-29. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk'ın naklettiği şekilde Ahmed, Harâitî, İbn Asâkir, İbnu'l-Münzir ve İbn Ebî Hâtim'in Ma'mer b. Râşid'den rivayet ettiklerini ve Abd b. Humeyd'in de Katâde'den rivayet ettiğini belirtmiştir. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, V, 261. Şevkânî bu hadisi nakletmiş ve Hâkim'in İbn Abbâs'tan rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, III, 315.

'Senin alâmetin insanlarla üç gün süre ile işaretten başka bir yolla konuşamamandır. Rabbini çok an, sabah akşam-tesbih et' buyurdu."

Katâde dedi ki: "Melekler yüzüne karşı konuşup onu müjdeledikten sonra Zekeriyya *aleyhisselâm* kanıt istediği için ima ve işaretle konuşma, onun çarptırıldığı bir ceza oldu."[47]

٣٩٨ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ} قَالَ: بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ.

398- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Allah sana, kendisi tarafından gelen bir Kelime'yi tasdik edici..."*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "İsa b. Meryem *aleyhisselâm*'ı."[48]

٣٩٩ - {وَسَيِّدًا وَحَصُورًا} قَالَ: الْحَصُورُ الَّذِي لَا يَأْتِي النِّسَاءَ.

399- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"efendi, iffetli ve sâlihlerden bir peygamber olarak Yahyâ'yı müjdeler"*** âyetindeki "وَسَيِّدًا وَحَصُورًا/ve seyyiden ve hasûran" kelimeleri hakkında şöyle demiştir: "'حَصُور/Hasûr,' kadınlarla ilişkiye girmeyen demektir."[49]

---

47 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 386. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'ye isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 22. Şevkânî bu hadisi İbn Abbâs'tan nakletmiştir. Bk. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, I, 308. Ebû Hayyân bu hadisi Rebî' b. Enes'ten rivayet etmiştir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, II, 451. Kurtubî'de olduğu gibi bu, müfessirlerin çoğunun görüşüdür. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 80. Türkiye nüshasının hamişi şöyle denilmiştir: Süfyân b. Uyeyne şöyle demiştir: "Yahyâ herhangi bir şehvet olmadan yaratıldı ve şehvet olmadan geldi." Hattâbî şöyle demiştir: Onun yaratılması Allah'ın âyetlerinden bir âyettir. O beşerî bir şehvetle olmamıştır. Dolayısıyla Zekeriyya *aleyhisselâm* Rabbine şöyle demiştir: ***"Rabbim! Bana ihtiyarlık gelip çattığı, üstelik karım da kısır olduğu hâlde benim nasıl oğlum olabilir?"***

48 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 372. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 21. Sevrî hadisi Saîd b. Cübeyr'den rivayet etmiştir. Bk. Sevrî, *Tefsîr*, s. 76; İbnu'l-Mübârek, *ez-Zühd*, s. 532. Kurtubî de hadisi nakledip şöyle demiştir: "Bu müfessirlerin çoğunun görüşüdür." Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 76.

49 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 379. Kurtubî'nin zikrettiğine göre bu, İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, İbn Cübeyr, Ebu'ş-Şa'sâ, Hasan, Süddî ve İbn Zeyd'in görüşüdür.

٤٠٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنِ ابْنِ الْمُسَيِّبِ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ، وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ} قَالَ: كَانَ أَبُو هُرَيْرَةَ يُحَدِّثُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: خَيْرُ نِسَاءٍ رَكِبْنَ الْإِبِلَ صَالِحُ نِسَاءِ قُرَيْشٍ، أَحْنَاهُ عَلَى وَلَدٍ فِي صِغَرِهِ، وَأَرْعَاهُ لِزَوْجٍ فِي ذَاتِ يَدِهِ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: وَلَمْ تَرْكَبْ مَرْيَمُ بَعِيرًا قَطُّ.

400- Abdürrezzâk > Ma'mer > Zührî isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbnu'l-Müseyyeb, ***"Hani melekler demişlerdi ki: Ey Meryem! Şüphesiz Allah seni seçti, seni arındırdı ve seni âlemlerin kadınlarından üstün tuttu"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: Ebû Hureyre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu rivayet etti: ***"Deveye binen kadınların en hayırlıları, Kureyşli kadınların en sâlihleridir. Onlar küçüklüğünde çocuğa en çok şefkat gösterenler ve nikâhında olduğu eşine en fazla ilgi ve özen gösterenlerdir."*** Ebû Hureyre şöyle dedi: "Meryem deveye hiç binmedi.[50]

٤٠١ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: خَيْرُ نِسَاءٍ رَكِبْنَ الْإِبِلَ خِيَارُ نِسَاءِ قُرَيْشٍ، أَحْنَاهُ عَلَى وَلَدٍ فِي صِغَرِهِ، وَأَرْعَاهُ لِزَوْجٍ فِي ذَاتِ يَدِهِ.

401- Abdürrezzâk > Ma'mer > Hemmâm b. Münebbih isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ebû Hureyre şöyle demiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Deveye binen kadınların en hayırlıları, Kureyşli kadınların en hayırlılarıdır. Onlar küçüklüğünde çocuğa en çok şefkat gösterenler ve nikâhında olduğu eşine en fazla ilgi ve özen gösterenlerdir."***[51]

Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 78; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, II, 448. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrzzâk, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve İbn Asâkir'in İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 22.

50 Buhârî, Kitâbu'l-Enbiyâ, VI, 472; Müslim, Fezâilu's-Sahâbe, III, 1959; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 269; Abdürrezzâk, *Musannef*, XI, 303; Bezzâr, *Zevâid*, II, 155; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 396; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 362. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbnu'l-Münzir ve İbn Ebî Hâtim'e isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 23.

51 Müslim bu hadisi aynı isnadla Fezâilu's-Sahâbe'de Abdürrezzâk tarîkiyle rivayet etmiştir. Bk. Müslim, Fezâilu's-Sahâbe, III, 1959; Abdürrezzâk, *Musannef*, XI,

٤٠٢ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {اقْنُتِي لِرَبِّكِ} قَالَ: أَطِيعِي رَبَّكِ.

402- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Ey Meryem! Rabbine itaat et. Secdeye kapan. Rükû edenlerle beraber rükû et"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Rabbine itaat et."[52]

٤٠٣ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: حَسْبُكَ مِنْ نِسَاءِ الْعَالَمِينَ مَرْيَمُ ابْنَةُ عِمْرَانَ، وَآسِيَةُ امْرَأَةُ فِرْعَوْنَ، وَخَدِيجَةُ ابْنَةُ خُوَيْلِدٍ، وَفَاطِمَةُ ابْنَةُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

403- Abdürrezzâk > Ma'mer > Katâde isnadıyla rivayet edildiğine göre, Enes b. Mâlik şöyle demiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Dünyadaki kadınlardan İmrân'ın kızı Meryem, Firavun'un eşi Âsiye, Huveylid'in kızı Hatîce ve Muhammed'in kızı Fâtıma (örnek olarak) sana yeter."***[53]

ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يُلْقُونَ أَقْلَامَهُمْ أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٤﴾

44. Bunlar sana vahyetmekte olduğumuz gayb haberlerindendir. Onlar Meryem'in bakımını hangisi üstlenecek diye kalemlerini atarlarken yanlarında olmadığın gibi onlar çekişirlerken de sen yanlarında değildin.

302-303. Ayrıca bir önceki rivayetin kaynaklarına bakınız.

52 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 402. Kurtubî bu hadisi Katâde'den rivayet etmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 74. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî'nin İbn Abbâs'tan rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 24; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 373. Ebû Hayyân şöyle demiştir: "Burada çağrıda bulunanın melekler olduğu konusunda müfessirler arasında ihtilâf yoktur." Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, II, 456.

53 Tirmizî bu hadisi nakledip şöyle demiştir: "Bu hadis hasendir." Bk. Tirmizî, Kitâbu'l-Menâkıb, V, 703; İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-Sahîh*, II, 375; Abdürrezzâk, *Musannef*, XI, 430; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 135; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 395; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 290; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 362. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Ahmed, Tirmizî, İbnu'l-Münzir, İbn Hibbân ve Hâkim'e isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 23.

٤٠٤ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِذْ يُلْقُونَ أَقْلَامَهُمْ} قَالَ: تَسَاهَمُوا عَلَى مَرْيَمَ، أَيُّهُمْ يَكْفُلُهَا، فَقَرَعَهُمْ زَكَرِيَّا.

404- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Onlar Meryem'in bakımını hangisi üstlenecek diye kalemlerini atarlarken yanlarında olmadığın gibi onlar çekişirlerken de sen yanlarında değildin"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Meryem'i hangisi himayesine alacak diye aralarında kur'a çektiler. Zekeriyya *aleyhisselâm* onlara karşı kur'ayı kazandı."[54]

إِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٥﴾ وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٤٦﴾ قَالَتْ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ قَالَ كَذَلِكِ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ إِذَا قَضَى أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٤٧﴾ وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَاةَ وَالْإِنْجِيلَ ﴿٤٨﴾ وَرَسُولًا إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ أَنِّي أَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنْفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيِي الْمَوْتَى بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٤٩﴾

45. Hani melekler demişti ki: "Ey Meryem! Allah kendinden bir kelime ile seni müjdeliyor. Adı Meryem oğlu İsa Mesih'tir. Dünyada da ahirette de itibarlı ve Allah'ın kendisine yakın kıldıklarındandır." 46. "O beşikte iken de yetişkinliğinde de insanlarla konuşacaktır ve sâlihlerdendir." 47. Dedi ki: "Rabbim bana bir beşer dokunmamışken nasıl bir çocuğum olabilir?" Allah şöyle buyurdu: İşte böyledir. Allah dilediğini

---

54 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 408. Bu görüş, İkrime, Süddî ve Rebî' b. Enes'in görüşüdür. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 86; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, II, 441; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 363.

yaratır. Bir işe hükmedince ona yalnızca "Ol" der, o da oluverir. 48. Ona kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretecek. 49. O, İsrâiloğulları'na bir peygamber olacak (ve şöyle diyecektir): "Gerçekten ben size Rabbinizden bir mûcize getirdim. Size çamurdan kuş gibi bir şey yapar, ona üfürürüm, Allah'ın izni ile o derhal bir kuş olur. Yine Allah'ın izni ile anadan doğma körü ve abraşı iyi eder ve ölüleri diriltirim. Evlerinizde yediğiniz ve biriktirdiğiniz şeyleri size haber veririm. Eğer iman eden kimseler iseniz elbette bunda sizin için bir delil vardır."

٤٠٥ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَأُبْرِئُ الْأَكْمَهَ، وَالْأَبْرَصَ} قَالَ: الْأَكْمَهُ: الْأَعْمَى.

405- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Yine Allah'ın izni ile anadan doğma körü ve abraşı iyi eder..."*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Âyette geçen 'الْأَكْمَه/el-ekmeh,' âmâ demektir."[55]

٤٠٦ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ} قَالَ: أُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ مِنَ الْمَائِدَةِ، وَمَا تَدَّخِرُونَ مِنْهَا، قَالَ: وَكَانَ أَخَذَ عَلَيْهِمْ فِي الْمَائِدَةِ حِينَ نَزَلَتْ أَنْ يَأْكُلُوا وَلَا يَدَّخِرُوا، فَادَّخَرُوا وَخَانُوا، فَجُعِلُوا خَنَازِيرَ حِينَ ادَّخَرُوا، فَذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى: {فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ} قَالَ مَعْمَرٌ: ذَكَرَهُ قَتَادَةُ، عَنْ خِلَاسِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ.

406- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Evlerinizde yediğiniz ve biriktirdiğiniz şeyleri size haber veririm"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Sofrada ne yediğinizi ve neyi ayırıp sakladığınızı size haber veririm" dedi. Sofra (Mâide) indiğinde

---

55 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 429; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 492. Ebû Hayyân bu hadisi İbn Abbâs ve Katâde'den rivayet etmiştir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, II, 466. Kurtubî hadisi İbn Abbâs'tan nakletmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 94. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 32.

onlardan sofradan yemeleri ama ayırıp saklamamaları sözünü almıştı. Ancak onlar, ayırıp saklayarak ihanet ettiler. Bundan dolayı Allah Teâlâ, onları ayırıp sakladıkladıkları zaman domuzlara dönüştürdü. Allah Teâlâ'nın şu sözü de buna işarettir: ***"Allah da şöyle buyurdu: Ben onu size şüphesiz indireceğim; ama bundan sonra içinizden kim inkâr ederse, kâinatta hiç bir kimseye etmediğim azabı ona edeceğim!"***[56]

وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ وَلِأُحِلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿٥٠﴾ إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٥١﴾ فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَى مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ آمَنَّا بِاللَّهِ وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٥٢﴾ رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ﴿٥٣﴾ وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ﴿٥٤﴾ إِذْ قَالَ اللَّهُ يَاعِيسَى إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٥٥﴾

50. "Benden önce gelen Tevrat'ı tasdik edici olarak ve size haram olan bazı şeyleri size helâl kılmak için geldim. Size Rabbinizden bir mûcize getirdim. Artık Allah'tan korkun, bana da itaat edin. 51. Muhakkak Allah benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyle ise O'na ibadet edin. Dosdoğru yol işte budur." 52. İsa onların inkârlarını sezince "Allah'a (giden yolda) bana kim yardım edecek?" dedi. Havariler "Allah'ın yardımcıları biziz. Allah'a iman ettik. Sen de bizim

---

56 Mâide 5/115. Hadis için bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 436; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 295. Kurtubî bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 95; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, II, 467. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Ammâr b. Yâsir'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 35.

şüphesiz Müslümanlar olduğumuza şahit ol" dediler. 53. "Rabbimiz! İndirdiğine inandık ve peygamberin izine uyduk. Artık bizi şahitlerle beraber yaz." 54. Onlar (Yahudiler) hile yaptılar. Allah da hilekârlıklarına karşılık verdi. Allah hileye karşılık verenlerin en hayırlısıdır. 55. Hani Allah şöyle buyurmuştu: "Ey İsa! Seni vefat ettireceğim, seni nezdime yükselteceğim, seni inkâr edenlerden arındıracağım ve sana uyanları kıyamete kadar kâfirlerden üstün kılacağım. Sonra dönüşünüz bana olacak. İşte o zaman ayrılığa düştüğünüz şeyler hakkında aranızda ben hükmedeceğim."

٤٠٧ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنِ الْحَسَنِ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِنِّي مُتَوَفِّيكَ} قَالَ: مُتَوَفِّيكَ مِنَ الْأَرْضِ.

407- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan, ***"Seni vefat ettireceğim"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Seni yeryüzünden alacağım."[57]

57 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 456. Bu, Hasan, Dahhâk, İbn Zeyd, İbn Cüreyc, Matar el-Varrâk ve Muhammed b. Ca'fer'in görüşüdür. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 100; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, II, 473; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 366; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 37. Kurtubî şöyle demiştir: "Doğrusu Hasan ve İbn Zeyd'in dediği gibi, Allah Teâlâ, onu vefat ettirmeden ve uyutmadan gökyüzüne yükseltmiştir. Taberî de bu görüşü tercih etmiştir." İbn Atiyye şöyle demiştir: "Ümmet bu mütevatir hadisin ihtiva ettikleri konusunda icmâya varmıştır. Bu hadise göre, İsa gökyüzünde canlıdır ve o ahir zamanda yeryüzüne inecektir. Domuzu öldürecek, haçı kıracak, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ümmeti ortaya çıkaracak, Beytullah'ta hac yapacak ve yeryüzünde yirmi dört yıl kalacaktır. Kırk yıl kalacağı ile ilgili de rivayetler vardır." Âyetin tefsiri için bk. *Bahru'l-Muhît* ve *Keşşâf*. Ben burada şöyle diyorum: "Bu mesele bazılarına göre ihtilâflı bir mesele olsa da Abdürrezzâk bu konuda ümmetin icmâ ettiği rivayetleri almıştır ve bu çok açıktır."

٤٠٨ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ ثَابِتٍ الْبُنَانِيِّ، قَالَ: رُفِعَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَعَلَيْهِ مِدْرَعَةٌ[58]، وَخُفَّازًا.. عَبْدُ الرَّزَّاقِ: وَحَذَّافَةٌ[59] يَحْذِفُ بِهَا الطَّيْرَ.

408- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Sâbit el-Bünânî şöyle demiştir: "İsa b. Meryem, üzerinde bir cübbe, iki çoban ayakkabısı ve kuş avlanan bir sapan olduğu halde yükseltildi."[60]

فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَأُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٥٦﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿٥٧﴾ ذَلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْآيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ ﴿٥٨﴾ إِنَّ مَثَلَ عِيسَى عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٥٩﴾ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٦٠﴾ فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ ﴿٦١﴾

56. Fakat o inkâr edenleri dünyada da ahirette de en şiddetli bir azapla cezalandıracağım. Onların hiçbir yardımcıları da olmayacaktır. 57. İman edip sâlih amel işleyenlerin ise ecirlerini eksizsiz verecektir. Allah zalimleri sevmez. 58. Bu söylenenleri biz sana âyetlerden ve hikmet dolu Kur'ân'dan okuyoruz. 59. Muhakkak İsa'nın misali Allah katında Âdem'in misali gibidir. Onu topraktan yarattı sonra ona "Ol" dedi. O da oluverdi. 60.

---

58 Bir nevi cübbe olduğu söylendiği gibi özellikle yünden yapıldığı da söylenmiştir. Bk. *el-Lisân*, II, 1361.

59 Bir şeyi silme ve düşürme anlamına gelmektedir. Bu kelime sanki et kesmek için kullanılan bir ismi alettir. Bk. *el-Lisân*, II, 810. Not: Abdürrezzâk'ın bu hadisi diğer rivayetlerden farklılık arz etmektedir. Çünkü onun bu rivayetinde bulunan "kuş avlanan bir sapan olduğu hâlde" ifadesi diğer rivayetlerde bulunmamaktadır.

60 Bu hadisi bulamadım. Türkiye nüshasının hamişinde şöyle yazmaktadır: "Birinci vecih: Onlar çocukken beşikte konuşturulmakta ve orta yaşa geldiklerinde onlara vahiy gelmektedir. İkinci vecih: Orta yaşa ulaşması. Üçüncü vecih: Bu Hıristiyanlara bir cevaptır. Onun ilah sıfatında olduğunu çürütmedir." Bunun bir benzerini İbn Fûrek ve Ebû İshâk ez-Zeccâc rivayet etmiştir: "Bir rivayete göre orta yaşta gökten inecek ve Deccal'i öldürecektir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir."

(Bu) haktır, Rabbinden gelmiştir. Öyle ise şüphe edenlerden olma. 61. Sana bunca ilim geldikten sonra kim seninle onun hakkında çekişirse de ki: "Gelin, sizler ve bizler de dâhil olmak üzere, siz kendi çocuklarınızı, biz de kendi çocuklarımızı, siz kendi kadınlarınızı, biz de kendi kadınlarımızı çağıralım sonra da dua edelim de Allah'tan yalancılar üzerine lanet dileyelim."

٤٠٩ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ، فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ} قَالَ: بَلَغَنِي أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ لِيُلَاعِنَ أَهْلَ نَجْرَانَ، فَلَمَّا رَأَوْهُ هَابُوا وَتَوَقَّوْا، فَرَجَعُوا.

409- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Sana bunca ilim geldikten sonra kim seninle onun hakkında çekişirse de ki: Gelin, sizler ve bizler de dahil olmak üzere, siz kendi çocuklarınızı, biz de kendi çocuklarımızı, siz kendi kadınlarınızı, biz de kendi kadınlarımızı çağıralım sonra da dua edelim de Allah'tan yalancılar üzerine lanet dileyelim"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bana ulaştığına göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Necrân ehliyle lanetleşmek için çıktı. Necrânlılar onu görünce çekinip korktular ve hemen geri çekildiler."[61]

٤١٠ - قَالَ مَعْمَرٌ: وَقَالَ قَتَادَةُ: لَمَّا أَرَادَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُبَاهِلَ أَهْلَ نَجْرَانَ أَخَذَ بِيَدِ حَسَنٍ وَحُسَيْنٍ وَقَالَ لِفَاطِمَةَ: اتْبَعِينَا، فَلَمَّا رَأَى ذَلِكَ أَعْدَاءُ اللَّهِ رَجَعُوا.

410- Ma'mer, Katâde'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Necrân ehliyle lanetleşmek istediği zaman Hasan ve Hüseyn'in elinden tuttu ve Fâtıma'ya ***'Bizi takip et'*** dedi. Allah'ın düşmanları bunu görünce vazgeçtiler."[62]

---

61 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 481; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 371; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, II, 479. Tirmizî bu hadisi Sa'd b. Ebî Vakkâs'tan benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Tirmizî, Kitâbu't-Tefsîr, V, 225.

62 Taberî bu hadisi bir önceki rivayet bağlamında rivayet etmiştir. Ayrıca bk. Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 68. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Müslim, Tirmizî, İbnu'l-Münzir, Hâkim ve Beyhakî'nin Sa'd b. Ebî Vakkâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, I, 316.

٤١١ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ الْكَرِيمِ الْجَزَرِيُّ، عَنْ عِكْرِمَةَ، قَالَ: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: لَوْ خَرَجَ الَّذِينَ يُبَاهِلُونَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، لَرَجَعُوا لَا يَجِدُونَ أَهْلًا، وَلَا مَالًا.

411- Abdürrezzâk > Ma'mer > Abdülkerîm el-Cezerî > İkrime isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Abbâs şöyle demiştir: "Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ile lanetleşecek olanlar meydana çıksalardı geri döndüklerinde ne ailelerini ne de mallarını bulabilirlerdi."[63]

إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٢﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٦٣﴾ قُلْ يَاأَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٦٤﴾ يَاأَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَاجُّونَ فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَا أُنْزِلَتِ التَّوْرَاةُ وَالْإِنْجِيلُ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٥﴾ هَاأَنْتُمْ هَؤُلَاءِ حَاجَجْتُمْ فِيمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَاجُّونَ فِيمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾ مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٦٧﴾ إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٨﴾ وَدَّتْ طَائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّونَكُمْ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٩﴾ يَاأَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٧٠﴾ يَاأَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٧١﴾ وَقَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمِنُوا بِالَّذِي أُنْزِلَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَجْهَ النَّهَارِ وَاكْفُرُوا آخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٧٢﴾

62. Şüphesiz bu (İsa hakkında söylenenler), doğru haberlerdir. Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Şüphesiz Allah Azîz'dir, Hakîm'dir. 63. Artık onlar yüz çevirirlerse muhakkak Allah fesatçıları çok iyi bilendir. 64. De ki: "Ey

63 58 no'lu rivayette geçmiştir.

kitap ehli! Bizimle sizin aranızda adil olan bir kelimeye gelin. Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim. O'na hiçbir şeyi ortak tutmayalım, kimimiz kimimizi Allah'tan başka Rabler edinmesin. Eğer yüz çevirirlerse "Bizim gerçekten Müslümanlar olduğumuza şahit olun" deyin." 65. Ey Kitap ehli! İbrahim hakkında niçin tartışıp duruyorsunuz? Hâlbuki Tevrat da İncil de ancak ondan sonra indirildi. Akıl erdiremiyor musunuz? 66. Diyelim ki sizler bilgi sahibi olduğunuz bir hususta tartıştınız. Peki, bilginiz olmayan bir hususta ne diye tartışırsınız? Allah bilir, siz bilmezsiniz. 67. "İbrahim bir Yahudi değildi, bir Hıristiyan da değildi fakat o Hanif bir Müslümandı. O, müşriklerden de değildi." 68. Şüphesiz insanlar arasında İbrahim'e en yakın olanlar elbette ona uyanlarla şu Peygamber ve iman edenlerdir. Allah mü'minlerin dostudur. 69. Kitap ehlinden bir kısmı istediler ki, ne yapıp edip sizi saptırabilsinler. Oysa onlar sadece kendilerini saptırırlar da farkına bile varmazlar. 70. Ey kitap ehli! Kendiniz görüp bildiğiniz halde niçin Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz? 71. Ey kitap ehli! Siz bile bile niçin hakkı bâtıla karıştırıyor ve hakkı gizliyorsunuz? 72. Kitap ehlinden bir zümre dedi ki: "İman edenlere indirilene gündüzün erken saatlerinde iman edin, akşamleyin de inkâr edin. Olur ki dönerler."

٤١٢ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، وَالْكَلْبِيِّ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {آمِنُوا بِالَّذِي أُنْزِلَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَجْهَ النَّهَارِ وَاكْفُرُوا آخِرَهُ} قَالَا: قَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ: فَأَعْطُوهُمُ الرِّضَا بِدِينِهِمْ أَوَّلَ النَّهَارِ، وَاكْفُرُوا آخِرَهُ، فَإِنَّهُ أَجْدَرُ أَنْ يُصَدِّقُوكُمْ، وَيَعْلَمُوا أَنْ قَدْ رَأَيْتُمْ فِيهِمْ مَا تَكْرَهُونَ، وَهُوَ أَجْدَرُ أَنْ يَرْجِعُوا عَنْ دِينِهِمْ.

412- Abdürrezzâk > Ma'mer > Katâde isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî, ***"Kitap ehlinden bir zümre dedi ki: İman edenlere indirilene gündüzün erken saatlerinde iman edin, akşamleyin de inkâr edin. Olur ki dönerler"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: Birbirlerine şöyle dediler: "Günün başında dinlerini kabul ettiğinizi gösterin, günün

sonunda ise onu inkâr edin. Zira kendilerinde hoşlanmadığınız şeyler gördüğünüzü öğrenmeleri ve sizi tasdik etmeleri daha uygundur. Bu da dinlerinden dönmeleri için daha uygundur."[64]

وَلَا تُؤْمِنُوا إِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِينَكُمْ قُلْ إِنَّ الْهُدَى هُدَى اللَّهِ أَنْ يُؤْتَى أَحَدٌ مِثْلَ مَا أُوتِيتُمْ أَوْ يُحَاجُّوكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾ وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾

73. Ve dininize uyandan başkasına inanmayın. De ki: "Gerçek hidayet Allah'ın hidayetidir. Size verilenin benzerinin başkasına verilmiş olduğuna yahut onların Rabbiniz nezdinde size karşı deliller getireceklerine de (inanmayın)." De ki: "Muhakkak lütuf Allah'ın elindedir. Onu dilediğine verir. Allah Vâsi'dir (her şeyi kuşatan, rahmeti geniş olandır), her şeyi çok iyi bilendir. 74. O, rahmetini dilediğine has kılar. Allah en büyük lütuf sahibidir." 75. Kitap ehlinden öyle kimseler vardır ki sen ona yüklerle mal emanet bıraksan onu sana eksiksiz öder. Yine onlardan öyle kimseler vardır ki ona tek bir altın emanet etsen sen onu ısrarla istemedikçe onu sana ödemez. Bu da onların, "Ümmîlere karşı yaptıklarımızdan dolayı bize vebal yoktur" demelerindendir. Onlar bile bile Allah'a karşı yalan söylerler.

---

64 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 507. Vâhidî bu hadisi Hasan, Süddî, Mücâhid ve Kelbî'den rivayet etmiştir. Bk. Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 71. Kurtubî hadisi Katâde'den rivayet etmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 112; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, II, 492. İbn Kesîr hadisi İbn Abbâs'tan rivayet edip şöyle demiştir: "Bu hadis Katâde, Süddî, Rebî' b. Enes ve Ebû Mâlik'ten rivayet edilmiştir." Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 373. Mücâhid de hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Mücâhid, *Tefsîr*, I, 128. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 43.

٤١٣ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ} قَالَ: الْقِنْطَارُ: مِائَةُ رِطْلٍ مِنْ ذَهَبٍ، أَوْ ثَمَانُونَ أَلْفَ دِرْهَمٍ مِنْ وَرِقٍ.

413- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Kitap ehlinden öyle kimseler vardır ki sen ona yüklerle mal emanet bıraksan..."*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "(Âyette geçen) kıntâr, yüz rıtl altın veya seksen bin gümüş paradır."[65]

٤١٤ - قَالَ مَعْمَرٌ: وَقَالَ الْكَلْبِيُّ: الْقِنْطَارُ مِلْءُ مَسْكِ[66] ثَوْرٍ ذَهَبًا.

414- Ma'mer, Kelbî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kıntâr, bir öküz derisini dolduran altındır."[67]

٤١٥ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا عُمَرُ بْنُ حَوْشَبٍ، عَنْ عَطَاءٍ الْخُرَاسَانِيِّ، قَالَ: سُئِلَ ابْنُ عُمَرَ: كَمِ الْقِنْطَارُ؟ قَالَ: سَبْعُونَ أَلْفًا.

415- Abdürrezzâk > Ömer b. Havşeb isnadıyla rivayet edildiğine göre, Atâ el-Horâsânî şöyle demiştir: İbn Ömer'e "Kıntâr ne kadardır?" diye soruldu. İbn Ömer "Yetmiş bin" dedi.[68]

٤١٦ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا} قَالَ: تَقْتَضِيهِ إِيَّاهُ.

416- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Yine onlardan öyle kimseler vardır ki ona tek bir altın emanet***

---

65 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 247. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, XXV, 11. İbn Ebî Hâtim hadisi Ebû Sâlih'ten rivayet edip şöyle demiştir: "Kıntâr, yüz rıtıldır." Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, I, 239.

66 "Öküz ve benzeri hayvan derisi" anlamına gelmektedir.

67 Dârimî, *Sünen*, II, 336. Taberî bu hadisi Saîd b. el-Cüreyrî'den rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 247. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 11.

68 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 248. İbn Ebî Hâtim bu hadisi "seksen bin" lafzı ile rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, I, 239. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin İbn Ömer'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 11. İbn Mâce de hadis Ebû Hureyre'den merfû olarak rivayet etmiş ve şöyle demiştir: "Kıntâr, on iki bin okkadır."

etsen sen onu ısrarla istemedikçe onu sana ödemez" âyeti hakkında şöyle demiştir: "Onu ondan talep etmezsen (sana ödemez)."[69]

٤١٧ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ} قَالَ: لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْمُشْرِكِينَ سَبِيلٌ، يَعْنُونَ مَنْ لَيْسَ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ.

417- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Ümmîlere karşı yaptıklarımızdan dolayı bize vebal yoktur"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Ehl-i Kitap'tan olmayanları kastederek 'Müşriklere karşı yaptıklarımızda bize hiçbir vebal ve sorumluluk yoktur' diyorlar."[70]

٤١٨ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ الْهَمْدَانِيِّ، عَنْ صَعْصَعَةَ بْنِ مُعَاوِيَةَ، أَنَّهُ سَأَلَ ابْنَ عَبَّاسٍ فَقَالَ: إِنَّا نُصِيبُ فِي الْغَزْوِ مِنْ أَمْوَالِ أَهْلِ الذِّمَّةِ: الدَّجَاجَةَ وَالشَّاةَ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: فَتَقُولُونَ مَاذَا؟ قَالُوا: نَقُولُ: لَيْسَ عَلَيْنَا بَأْسٌ فِي ذَلِكَ هَذَا كَمَا قَالَ أَهْلُ الْكِتَابِ: لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ، إِنَّهُمْ إِذَا أَدُّوا الْجِزْيَةَ لَمْ تَحْلِلْ لَكُمْ أَمْوَالُهُمْ إِلَّا بِطِيبِ أَنْفُسِهِمْ.

418- Abdürrezzâk > Ma'mer > İshâk el-Hemedânî isnadıyla rivayet edildiğine göre, Sa'saa b. Muâviye[71] şöyle demiştir: Ben İbn Abbâs'a "Biz, savaşta zimmet ehlinin mallarından, tavuk ve koyun alıyoruz" dedim. Bunun üzerine o "(Bunun hükmü konusunda) ne diyorsunuz?" deyince "'Bu konuda bizim için bir vebal ve sakınca yoktur' diyoruz" dedik. Buna karşılık İbn Abbâs şöyle dedi: "Bu, kitap ehlinin 'Ümmîlere karşı yaptıklarımızdan dolayı bize vebal yoktur' demeleriyle aynı şeydir. Cizyeyi ödedikleri zaman gönül rızasıyla vermeleri dışında onların malları size helâl olmaz."[72]

---

69 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 522. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd ve Taberî'nin Katâde'den benzer şekilde rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 44; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, I, 322.

70 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 522. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd ve Taberî'nin Katâde'den benzer şekilde rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 44.

71 O, Sa'saa b. Muâviye b. Husayn et-Teymî es-Sa'dî'dir. Ahnef'in amcasıdır. Sahâbîdir. Muhadram olduğu yönünde rivayet vardır. Haccâc'ın valiliği sırasında Irak'ta vefat etmiştir. Bk. *Takrîb*, I, 367.

72 Abdürrezzâk, *Musannef*, VI, 91; Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*, s. 149; Beyhakî, *Sünen*, IX, 198; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 522. Kurtubî ve Ebû Hayyân bu

بَلَى مَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ وَاتَّقَى فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٧٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٧﴾

76. Hayır! Kim ahdini yerine getirir ve sakınırsa şüphesiz Allah da o sakınanları sever. 77. Allah'a karşı verdikleri sözü ve yeminlerini az bir bedelle değiştirenlere gelince, işte bunların ahirette bir payı yoktur. Kıyamet günü Allah onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Onlar için acı bir azap vardır.

٤١٩ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أرنا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنِ ابْنِ الْمُسَيِّبِ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا} قَالَ: هِيَ الْيَمِينُ الْفَاجِرَةُ، يَقْتَطِعُ بِهَا الرَّجُلُ مَالَ أَخِيهِ، وَالْيَمِينُ الْفَاجِرَةُ مِنَ الْكَبَائِرِ، وَتَلَا ابْنُ الْمُسَيِّبِ: {إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ}.

419- Abdürrezzâk > Ma'mer > Zührî isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbnu'l-Müseyyeb, ***"Allah'a karşı verdikleri sözü ve yeminlerini az bir bedelle değiştirenlere gelince, işte bunların ahirette bir payı yoktur. Kıyamet günü Allah onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Onlar için acı bir azap vardır"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Kişinin kendisi vasıtasıyla kardeşinin malını gasbettiği yalan yemindir. Yalan yemin, büyük günahlardandır." Sonra İbnu'l-Müseyyeb bu âyeti okudu.[73]

---

hadisi Abdürrezzâk'tan nakletmişlerdir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 171; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, II, 501; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 374. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbnu'l-Münzir ve İbn Ebî Hâtim'e isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 44.

73 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 534. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir ve Taberî'nin Saîd b. el-Müseyyeb'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 46.

٤٢٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَعْيَنَ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَا مِنْ رَجُلٍ يَقْتَطِعُ مَالًا بِيَمِينٍ فَاجِرَةٍ إِلَّا لَقِيَ اللَّهَ، عَلَيْهِ غَضْبَانُ.

420- Abdürrezzâk > İbn Uyeyne > Abdülmelik b. A‘yen[74] > Ebû Vâil[75] isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Mes‘ûd şöyle demiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: **“Bir malı yalan yere yeminle ele geçiren kimseyi Allah, mutlaka öfkeli bir şekilde karşılayacaktır.”**[76]

وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُونَ أَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٨﴾ مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ ﴿٧٩﴾ وَلَا يَأْمُرَكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٨٠﴾ وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَى ذَلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٨١﴾

78. Onlardan gerçekten bir grup, okuduklarını kitaptan sanasınız diye kitabı okurken dillerini eğip bükerler. Hâlbuki okudukları Kitap’tan değildir. Söyledikleri Allah katından olmadığı halde “Bu, Allah katındandır” derler. Onlar bile bile

---

74 O, Abdülmelik b. A‘yen el-Kûfî’dir. Benî Şeybân’ın azadlı kölesidir. Doğru sözlüdür, Şiîdir, altıncı tabakadandır. Bk. *Takrîb*, I, 518.

75 O, Şakîk b. Seleme el-Esedî Ebû Vâil el-Kûfî’dir. Sikadır ve muhadramdır. Ömer b. Abdilazîz’in hilâfeti döneminde yüz yaşında vefat etmiştir. Bk. *Takrîb*, I, 354.

76 Buhârî, Kitâbu’ş-Şehâdât, V, 284, Kitâbu’t-Tevhîd, XIII, 423, Kitâbu’l-Husûmât, V, 73; Müslim, Îmân, I, 623; Tirmizî, Kitâbu’t-Tefsîr, V, 224; İbn Mâce, Kitâbu’l-Ahkâm, II, 778; Ebû Davud, Kitâbu’l-Eymân, III, 565; Vâhidî, *Esbâbu’n-Nüzûl*, s. 72. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü’l-Mensûr*’da zikretmiş ve Saîd b. Mansûr, Ahmed, Abd b. Humeyd, Buhârî, Müslim, Ebû Davud, Nesâî, Tirmizî, İbn Mâce, Beyhakî, İbnu’l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî’nin İbn Mes‘ûd’dan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, II, 44.

Allah'a iftira ediyorlar. 79. Allah'ın kendisine kitabı, hükmü ve peygamberliği verdiği bir beşerin kalkıp insanlara "Allah'ı bırakın da bana kul olun" demesi olacak bir iş değildir. Fakat o "Başkalarına öğretmekte ve okuyup okutmakta olduğunuz kitap uyarınca rabbânîler olun" (der). 80. O, size melekleri ve peygamberleri Rabler edinmenizi de emretmez. Müslüman olduktan sonra size küfrü emreder mi hiç? 81. Hani Allah, peygamberlerden "Ben size Kitap ve hikmet verdikten sonra nezdinizdekileri tasdik eden bir peygamber geldiğinde ona mutlaka inanıp yardım edeceksiniz" diye söz almış, "Kabul ettiniz ve bu ahdimi yüklendiniz mi?" dediğinde, "Kabul ettik" cevabını vermişler, bunun üzerine Allah "O hâlde şahit olun; ben de sizinle birlikte şahitlik edenlerdenim" buyurmuştu.

٤٢١ - قَالَ عَبْدُ الرَّزَّاقِ وَأَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ ابْنِ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ، فِي قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: {وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ} قَالَ: أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ أَنْ يُصَدِّقَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا، ثُمَّ قَالَ: {ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ} قَالَ: هَذِهِ الْآيَةُ لِأَهْلِ الْكِتَابِ، أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَهُمْ أَنْ يُؤْمِنُوا لِمُحَمَّدٍ وَيُصَدِّقُوهُ.

421- Abdürrezzâk > Ma'mer > İbn Tâvus isnadıyla rivayet edildiğine göre, babası (Tâvus), ***"Hani Allah, peygamberlerden 'Ben size Kitap ve hikmet verdikten sonra nezdinizdekileri tasdik eden bir peygamber geldiğinde ona mutlaka inanıp yardım edeceksiniz' diye söz almış, 'Kabul ettiniz ve bu ahdimi yüklendiniz mi?' dediğinde, 'Kabul ettik' cevabını vermişler, bunun üzerine Allah 'O halde şahit olun; ben de sizinle birlikte şahitlik edenlerdenim' buyurmuştu"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Allah, peygamberlerden birbirlerini tasdik edeceklerine dair kesin söz aldı. Sonra ***'Nezdinizdekileri tasdik eden bir peygamber geldiğinde ona mutlaka inanıp yardım edeceksiniz'*** dedi. Bu âyet, kitap ehliyle ilgilidir. Allah, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e inanıp tasdik edeceklerine dair onlardan kesin söz aldı."[77]

---

77 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 588; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, II, 508; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 378; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, I, 325.

٤٢٢ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ مَنْصُورِ بْنِ الْمُعْتَمِرِ، عَنْ أَبِي رَزِينٍ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {كُونُوا رَبَّانِيِّينَ} قَالَ: حُلَمَاءَ عُلَمَاءَ.

422- Abdürrezzâk > Ma‘mer > Mansûr b. el-Mu‘temir isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ebû Rezîn, ***"Fakat o 'Başkalarına öğretmekte ve okuyup okutmakta olduğunuz kitap uyarınca rabbânîler olun' (der)"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Yumuşak huylu, affedici âlimler olun."[78]

فَمَنْ تَوَلَّى بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٨٢﴾ أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْغُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

82. Artık kim bundan yüz çevirirse işte onlar fâsıkların ta kendileridirler. 83. Onlar Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Hâlbuki göklerde ve yerde kim varsa hepsi ister istemez O'na teslim olmuştur ve O'na döndürüleceklerdir.

٤٢٣ - قَالَ نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا} قَالَ: أَمَّا الْمُؤْمِنُ فَأَسْلَمَ طَوْعًا، وَأَمَّا الْكَافِرُ فَأَسْلَمَ حِينَ رَأَى بَأْسَ اللَّهِ، قَالَ: {فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا}.

423- Ma‘mer, Katâde'nin ***"Onlar Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Hâlbuki göklerde ve yerde kim varsa hepsi ister istemez O'na teslim olmuştur ve O'na döndürüleceklerdir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Mü'min isteyerek teslim (Müslüman) olur. Kâfir ise Allah'ın azabını görünce teslim (Müslüman) olur. Ancak ***'Bizim azabımızı gördükten sonra inanmaları onlara fayda vermez.'***"[79]

---

78 Sevrî, *Tefsîr,* s. 78; Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 122. Dârimî bu hadisi Hasan'dan rivayet etmiştir. Begavî hadisi Ali, İbn Abbâs, Hasan, Katâde ve Saîd b. Cübeyr'den nakletmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 312. Ebû Hayyân da Katâde'den rivayet etmiştir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, II, 507.

79 Mü'min 40/85. Hadis için bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 568; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 315; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, II, 515. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 48. İbn Atiyye şöyle demiştir: "Bu bir kâfirin yapacağı bir şeydir, bazı kişiler

قُلْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَى وَعِيسَى وَالنَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٨٤﴾ وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٨٥﴾ كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ وَشَهِدُوا أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٨٦﴾

84. De ki: "Allah'a iman ettik, bize indirilene, İbrahim'e, İsmâil'e, İshâk'a, Ya'kûb'a ve esbâta (Ya'kûb aleyhisselâm'ın çocuklarına yahut torunlarına) indirilenlere, Musa, İsa ve (diğer) peygamberlere Rableri tarafından verilenlere iman ettik. Onları birbirinden ayırt etmeyiz. 85. Kim İslâm'dan başka bir din ararsa ondan asla kabul edilmez ve o, ahirette zarara uğrayanlardan olur. 86. İman etmelerinden, Resûl'ün hak olduğuna şehadet getirmelerinden ve kendilerine apaçık deliller gelmesinden sonra inkârcılığa sapan bir kavme Allah nasıl hidayet nasip eder? Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez."

٤٢٤ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنِ الْحَسَنِ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ} قَالَ: هُمْ أَهْلُ الْكِتَابِ، كَانُوا يَجِدُونَ مُحَمَّدًا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَكْتُوبًا فِي كِتَابِهِمْ، وَيَسْتَفْتِحُونَ بِهِ، فَكَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ بِهِ.

424- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan, ***"İman etmelerinden, Resûl'ün hak olduğuna şehadet getirmelerinden ve kendilerine apaçık deliller gelmesinden sonra inkârcılığa sapan bir kavme Allah nasıl hidayet nasip eder? Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Onlar, kitaplarında yazılı olduğu ve onunla yardım istedikleri halde Muhammed *sallallahu*

---

dışında kimsede mevcut değildir." Bazı ileri gelenlerden şöyle rivayet edilmiştir: "Azab ile iman makbuldür; ancak onların bu şekilde imanlarının onlara bir faydası olmayacaktır." Bk. Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XXIV, 92-93.

aleyhi ve sellem'i inkâr ediyorlardı. Ona (daha önce) inandıkları halde daha sonra onu reddettiler."[80]

٤٢٥ - قَالَ مَعْمَرٌ: وَقَالَ الْكَلْبِيُّ: هُمْ قَوْمٌ ارْتَدُّوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ.

425- Ma'mer, Kelbî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Onlar, inandıktan sonra irtidad eden (dinden dönen) bir topluluktur."[81]

أُولَئِكَ جَزَاؤُهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿٨٧﴾
خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٨٨﴾

87. Şüphesiz onların cezası Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lanetinin üzerlerine olmasıdır. 88. Onlar onun içinde ebediyen kalıcıdırlar. Onların ne azabı hafifletilir ne de onlara süre tanınır. Bir an dahi azapları ertelenmez.

٤٢٦ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا جَعْفَرُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ حُمَيْدٍ الْأَعْرَجِ، عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: جَاءَ الْحَارِثُ بْنُ سُوَيْدٍ، فَأَسْلَمَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ كَفَرَ الْحَارِثُ، فَرَجَعَ إِلَى قَوْمِهِ، فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى فِيهِ الْقُرْآنَ: {كَيْفَ يَهْدِي اللهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ} إِلَى: {إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ} فَحَمَلَهَا إِلَيْهِ رَجُلٌ مِنْ قَوْمِهِ، فَقَرَأَهَا عَلَيْهِ، قَالَ: فَقَالَ الْحَارِثُ: وَاللهِ إِنَّكَ مَا عَلِمْتُ لَصَدُوقٌ، وَإِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَأَصْدَقُ مِنْكَ، وَإِنَّ اللهَ لَأَصْدَقُ الثَّلَاثَةِ قَالَ: فَرَجَعَ الْحَارِثُ فَأَسْلَمَ، فَحَسُنَ إِسْلَامُهُ.

426- Abdürrezzâk > Ca'fer b. Süleymân > Humeyd el-A'rec isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid şöyle demiştir: Hâris b. Süveyd gelip Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanında İslâm'a girdi. Sonra inkâr edip kavminin yanına döndü. Bunun üzerine Allah Teâlâ Kur'ân'da şu âyetleri indirdi: ***"İman etmelerinden, Resûl'ün***

---

80 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 386; Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 75. Kurtubî bu hadisi Hasan'dan rivayet etmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 129; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, II, 517. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd ve Taberî'nin Hasan'dan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 49.

81 Sonrakiyle aynı mânadadır.

hak olduğuna şehadet getirmelerinden ve kendilerine apaçık deliller gelmesinden sonra inkârcılığa sapan bir kavme Allah nasıl hidayet nasip eder? Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez. Şüphesiz onların cezası Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lanetinin üzerlerine olmasıdır. Onlar onun içinde ebediyen kalıcıdırlar. Onların ne azabı hafifletilir ne de onlara süre tanınır. Bir an dahi azapları ertelenmez. Bundan sonra tevbe edenler ve ıslah edenler hariçtir. Şüphesiz Allah bağışlayandır, merhamet edendir."[82] Hâris b. Süveyd'in kavminden bir adam, bu âyetleri ona götürüp okudu. Bunun üzerine Hâris b. Süveyd, "Vallahi, bildiğime göre sen güvenilir/doğru sözlü birisin. Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ise senden daha güvenilirdir/doğru sözlüdür. Allah ise üçünün en güveniliridir/doğru sözlüsüdür" dedi. Geri dönüp İslâm'a girdi ve Müslümanlığı da güzel oldu.[83]

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ
رَحِيمٌ ﴿٨٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا
لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الضَّالُّونَ ﴿٩٠﴾

89. Bundan sonra tevbe edenler ve ıslah edenler hariçtir. Şüphesiz Allah bağışlayandır, merhamet edendir.
90. Şüphesiz imanlarından sonra kâfir olmuş sonra küfürlerini artırmış olanların tevbeleri asla kabul edilmez. İşte onlar sapmış olanların ta kendileridir.

٤٢٧ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا} قَالَ: ازْدَادُوا كُفْرًا، حِينَ حَضَرَهُمُ الْمَوْتُ، فَلَمْ تُقْبَلْ تَوْبَتُهُمْ حِينَ حَضَرَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ مَعْمَرٌ: وَقَالَ مِثْلَ ذَلِكَ عَطَاءٌ الْخُرَاسَانِيُّ.

427- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Şüphesiz imanlarından sonra kâfir olmuş sonra küfürlerini***

---

82 Âl-i İmrân 3/86-89.
83 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 576; Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 75; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 315; Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 129; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, II, 518; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 379.

artırmış olanların tevbeleri asla kabul edilmez. İşte onlar sapmış olanların ta kendileridir" âyeti hakkında şöyle demiştir: "Ölüm onlara gelince inkârları artar. Ölüm onlara gelince tevbeleri kabul edilmez." Ma'mer şöyle dedi: "Atâ el-Horâsânî de benzerini söyledi."[84]

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلْءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا وَلَوِ افْتَدَى بِهِ أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٩١﴾ لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٩٢﴾

91. Gerçekten, inkâr edip kâfir olarak ölenler var ya, onların hiçbirinden fidye olarak dünya dolusu altın verecek olsa dahi kabul edilmeyecektir. Onlar için acı bir azap vardır; onların hiç yardımcıları da yoktur. 92. Siz sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe "iyi"ye eremezsiniz. Her ne infak ederseniz muhakkak ki Allah onu çok iyi bilir.

٤٢٨ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ أَيُّوبَ، وَغَيْرِهِ، أَنَّهَا لَمَّا نَزَلَتْ: {لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ} جَاءَ زَيْدُ بْنُ حَارِثَةَ بِفَرَسٍ لَهُ كَانَ يُحِبُّهَا، فَقَالَ: هَذِهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، فَجَعَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْهَا أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ، فَكَأَنَّ زَيْدًا وَجَدَ فِي نَفْسِهِ، فَلَمَّا رَأَى ذَلِكَ مِنْهُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: أَمَا اللَّهُ فَقَدْ قَبِلَهَا.

428- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Eyyûb ve başkaları şöyle demişlerdir: Zeyd b. Hârise, ***"Siz sevdiğiniz***

---

84 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 579. Kurtubî bu hadisi Hasan, Katâde ve Atâ'dan rivayet etmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 130; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, II, 519. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî'nin Süddî'den rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 50. Mücâhid ve Katâde şöyle demişlerdir: "Ölüm vakti geldiğinde onların tevbeleri geri çevrilmiştir." Nehhâs dedi ki: "Bu hadis hasendir." Nehhâs'ın bu hadisi hasen kabul etmesinin nedeni hadisin şu âyetle aynı doğrultuda olmasıdır: ***"Kötülükleri yapıp yapıp da içlerinden birine ölüm gelip çattığında 'Ben şimdi tevbe ettim' diyenlerle kâfir olarak ölenler için kabul edilecek tevbe yoktur."*** (Nisâ 4/18) Allah Teâlâ bu nedenle Firavun'un tevbesini reddetmiştir.

şeylerden infak etmedikçe 'iyi'ye eremezsiniz. Her ne infak ederseniz muhakkak ki Allah onu çok iyi bilir" âyeti inince sevdiği bir atını getirdi ve "Bu, Allah yolunda adağımdır" dedi. Buna karşılık Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun üzerine Üsâme b. Zeyd'i bindirince Zeyd b. Hârise üzülür gibi oldu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* ondaki bu hâli görünce ***"Bilin ki Allah onu kabul etmiştir"*** buyurdu.[85]

كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِبَنِي إِسْرَائِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَى نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرَاةُ قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَاةِ فَاتْلُوهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٣﴾

93. Tevrat indirilmeden önce İsrâil'in (Ya'kûb'un) kendisine haram kıldığından başka bütün yiyecekler İsrâiloğulları'na helâl idi. Eğer siz doğru söyleyenler iseniz Tevrat'ı getirin de onu okuyun.

٤٢٩ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَى نَفْسِهِ} قَالَ: فَاشْتَكَى إِسْرَائِيلُ عِرْقَ النَّسَا[٨٦] فَقَالَ: إِنِ اللهُ شَفَانِي لَأُحَرِّمَنَّ الْعُرُوقَ، فَحَرَّمَهَا.

429- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Tevrat indirilmeden önce İsrâil'in (Ya'kûb'un) kendisine haram kıldığından başka bütün yiyecekler İsrâiloğulları'na helâl idi. Eğer siz doğru söyleyenler iseniz Tevrat'ı getirin de onu okuyun"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Ya'kûb *aleyhisselâm* siyatik hastalığından sıkıntı çekiyordu. 'Allah, bana şifa verirse damarlı etleri kendime yasaklayacağım' dedi ve (iyileşince bunları) kendisine yasakladı/haram kıldı."[87]

---

85 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 518; Zemahşerî, *Keşşâf*, I, 294; Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 132. İbn Hacer, *el-Kâfü'ş-Şâf*, I, 294'te şöyle demiştir: "Abdürrezzâk bu hadisi tefsirinde rivayet etmiştir. Taberî de onun tarîkiyle rivayet etmiştir."

86 "عِرْق النَّسَا/Irku'n-nesâ:" Bu tabir ile ilgili İbnu'l-Esîr şöyle demiştir: "Fasih lügatte 'النَّسَا' kelimesi tek başına kullanılmaktadır. Yani 'عِرْق النَّسَا' tabiri birlikte kullanılmamaktadır." Bk. İbnu'l-Esîr, *Câmiu'l-Usûl*, IV, 29.

87 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 12. İbnu'l-Mübârek, *ez-Zühd*'de Ebû Miclez'den rivayet etmiştir. *Câmiu'l-Usûl*'de belirtildiği üzere de Tirmizî, İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. İbnu'l-Esîr, *Câmiu'l-Usûl*, IV, 29. Mücâhid, Süddî, Dahhâk, Katâde, Saîd b. Cübeyr ve Ebû Miclez de bu görüştedirler. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 319; Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 135; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 3; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 382.

٤٣٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ مَعْمَرٌ، قَالَ الْكَلْبِيُّ: قَالَ إِسْرَائِيلُ: إِنِ اللهُ شَفَانِي لَأُحَرِّمَنَّ أَطْيَبَ الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ، أَوْ قَالَ: أَحَبَّ الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ إِلَيَّ، فَحَرَّمَ لُحُومَ الْإِبِلِ وَأَلْبَانَهَا.

430- Abdürrezzâk > Ma'mer > Kelbî isnadıyla rivayet edildiğine göre, İsrâil (Ya'kûb *aleyhisselâm*) şöyle demiştir: "Allah bana şifa verirse yiyecek ve içeceklerin en hoşlarını (kendime) haram edeceğim/yasaklayacağım." Veya şöyle demiştir: "Bana en sevimli gelen yiyecek ve içecekleri (kendime) haram edeceğim/yasaklayacağım." Ardından deve etini ve sütünü (kendisine) haram kıldı/yasakladı.[88]

٤٣١ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنِي الثَّوْرِيُّ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: كَانَ إِسْرَائِيلُ أَخَذَهُ عِرْقُ النَّسَا، فَكَانَ يَبِيتُ لَهُ زُقَاءٌ، فَجَعَلَ لِلَّهِ عَلَيْهِ إِنْ شَفَاهُ أَلَّا يَأْكُلَ الْعُرُوقَ فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى: {كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِبَنِي إِسْرَائِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَى نَفْسِهِ} قَالَ سُفْيَانُ: لَهُ زُقَاءٌ قَالَ: صِيَاحٌ.

431- Abdürrezzâk > Sevrî > Habîb b. Ebî Sâbit > Saîd b. Cübeyr isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Abbâs şöyle demiştir: "İsrâil *aleyhisselâm*, siyatik rahatsızlığına yakalanmıştı ve gece boyunca çığlığı, ağlaması devam ediyordu. Bundan dolayı Allah kendisine şifa verirse damarlı et yememeye Allah için karar verdi. Allah Teâlâ bununla ilgili olarak şu âyeti indirdi: ***"Tevrat indirilmeden önce İsrâil'in (Ya'kûb'un) kendisine haram kıldığından başka bütün yiyecekler İsrâiloğulları'na helâl idi."*** Süfyân şöyle demiştir: "'زُقَاءٌ/Zükâ' çığlık atmak, ağlamak demektir."[89]

88 Taberî bu hadisi Ma'mer > Katâde tarîkiyle rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 14. Bu, İbn Abbâs, Hasan, Atâ, Ebu'l-Âliye ve Mücâhid'in kabul ettikleri görüştür. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 3.

89 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 13; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 319; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 382. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd, Firyâbî, Beyhakî, Hâkim, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 51. İbn Atiyye şöyle demiştir: "Haram kılma sebebi farklılık arz etmemektedir. O hasta olmuş ve Allah onu iyileştirdiğinde O'na şükretmek için onu haram kılmıştır." Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 3.

فَمَنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٩٤﴾
قُلْ صَدَقَ اللَّهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٥﴾
إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ ﴿٩٦﴾

94. Artık bundan sonra her kim Allah'a karşı yalan uydurursa, işte bunlar, zalimlerin ta kendileridirler. 95. De ki: "Allah doğru söylemiştir. O halde hanif olarak İbrahim'in dinine uyun. O, müşriklerden değildi." 96. Şüphesiz, âlemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev (mabed), Mekke'deki (Kâbe')dir.

٤٣٢ – عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا} قَالَ: أَوَّلُ بَيْتٍ وَضَعَهُ اللَّهُ فِي الْأَرْضِ فَطَافَ بِهِ آدَمُ وَمَنْ بَعْدَهُ، قَالَ قَتَادَةُ: وَبَكَّةُ: يَبُكُّ النَّاسُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا، الرِّجَالُ وَالنِّسَاءُ، يُصَلِّي بَعْضُهُمْ بَيْنَ يَدَيْ بَعْضٍ، وَيَمُرُّ بَعْضُهُمْ بَيْنَ يَدَيْ بَعْضٍ، لَا يَصْلُحُ ذَلِكَ إِلَّا بِمَكَّةَ.

432- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Şüphesiz, âlemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev (mabed), Mekke'deki (Kâbe')dir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Kâbe, Allah'ın yeryüzünde kurduğu ilk evdir. Âdem *aleyhisselâm* ve sonrakiler onu tavaf ettiler."

Katâde şöyle demiştir: "بكّة/Bekke'de: Zira insanlar birbirlerini yorup dağıtır; bir kısmı diğerlerinin önünde namaz

فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٩٧﴾

97. Orada apaçık alâmetler ve İbrahim'in makamı vardır. Kim oraya girerse emniyette olur. Ona yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır. Artık kim inkâr ederse şüphesiz ki Allah âlemlerden müstağnîdir.

٤٣٣ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، وَقَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ} قَالَ: مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ مِنَ الْآيَاتِ الْبَيِّنَاتِ.

433- Abdürrezzâk > Ma'mer > İbn Ebî Necîh > Mücâhid isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Orada apaçık alâmetler ve İbrahim'in makamı vardır. Kim oraya girerse emniyette olur. Ona yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır. Artık kim inkâr ederse şüphesiz ki Allah âlemlerden müstağnîdir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Makam-ı İbrahim açık delillerden/nişanelerdendir."[90]

٤٣٤ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا} قَالَ: كَانَ ذَلِكَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، فَأَمَّا الْيَوْمَ، فَإِنْ سَرَقَ فِيهِ، وَأُخِذَ قُطِعَ، وَلَوْ قَتَلَ فِيهِ قُتِلَ، وَلَوْ قُدِرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ فِيهِ قُتِلُوا.

434- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Kim oraya girerse emniyette olur"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Cahiliye devrinde böyleydi. Ancak bugün orada hırsızlık ve gasp yapan kimsenin eli kesilir. Orada cinayet işleyen, öldürülür. Müşrikler de orada ele geçirilirlerse öldürülürler."[91]

---

90 Mücâhid bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Mücâhid, *Tefsîr*, I, 132; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 27; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 384. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî'nin Mücâhid ve İbn Abbâs'tan rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 54. Bu (hadisteki) görüş, İbn Abbâs, Ömer b. Abdilazîz, Hasan, Süddî ve Mukâtil b. Hayyân'ın da görüşüdür. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 322; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, I, 332.

91 Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 151; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 30. Begavî bu hadisi Hasan ve Katâde'den rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 323. Kurtubî hadisi Katâde ve Mücâhid'den rivayet etmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 141; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 10. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 54. Begavî'nin zikrettiğine göre bu, müfessirlerin çoğunun görüşüdür. Kurtubî şöyle demiştir: "Oraya her kim cahiliyede girdiyse güvendedir. Bu güzeldir. Ancak her kime had uygulanacaksa Beytu'l-harâm'da uygulanır. Beytu'l-Harâm'a sığınan bir kimseyle had uygulanıncaya ve oradan çıkıncaya kadar konuşulmaz, ona yemek verilmez, ondan bir şey alınmaz ve ona bir şey satılmaz."

٤٣٥ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا} قَالَ: بَلَغَنِي أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ عَنْ سَبِيلِ الْحَجِّ، فَقَالَ: الزَّادُ وَالرَّاحِلَةُ.

435- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Ona yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Öğrendiğime göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* hac yolu hakkında soru sorulunca şöyle buyurmuştur: ***"(Hac için gerekli olan şeyler,) azık ve binektir."***[92]

٤٣٦ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا هِشَامٌ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ.

436- Abdürrezzâk > Hişâm > Hasan isnadıyla önceki hadisin bir benzeri rivayet edilmiştir.[93]

٤٣٧ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنِ الْحَسَنِ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ} قَالَ: كُفْرُهُ: الْجُحُودِيَّةُ، وَالزَّهَادَةُ فِيهِ.

437- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan, ***"Artık kim inkâr ederse şüphesiz ki Allah âlemlerden müstağnîdir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Onu inkâr etmek; bilerek ve isteyerek onu reddetmek, ona değer vermeyip küçümsemektir."[94]

---

92 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 39; İbn Mâce, Kitâbu'l-Menâsik, no: 2897. Bu, Ömer, İbn Abbâs, Amr b. Dînâr, Atâ, İbn Ömer ve Dahhâk'ın görüşüdür. İbnu's-Salâh bu hadisi *Mukaddime*'de zikretmiştir. Bk. *Mukaddime,* s. 27. Soruyu soran kişi Akra' b. Hâbis'tir.

93 İbn Ebî Şeybe bu hadisi Hasan'dan nakletmiştir. Bk. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 90; Beyhakî, *Sünen*, IV, 327-330; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 39; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 12; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 196. Tirmizî bu hadisi benzer şekilde nakledip şöyle demiştir: "Bu hadis, hasendir." Bk. Tirmizî, Kitâbu'l-Hac, III, 177. Hâfız, *Telhîs*'te bu hadisi Ebû Bekir b. el-Münzir'den rivayet etmiş ve şöyle demiştir: "Hadis bu isnadı ile sağlam değildir, Hasan'ın rivayet ettiği mürsel rivayet, en sahih rivayettir." Bk. Hâfız, *Telhîs*, s. 202. Şeyh Şâkir, Hâfız'ın bu değerlendirmesine şu yorumu yapmıştır: "Muhtemelen o, Hasan tarîkiyle gelen isnadların sahih olduğunu söylemek istiyor. Çünkü mürsel hadislerin zayıf olduğu konusunda şüphe yoktur."

94 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 47. Begavî bu hadisi İbn Abbâs, Hasan ve Atâ'dan benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 325; Ebû

٤٣٨ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَمَنْ كَفَرَ} قَالَ: هُوَ أَنَّ مَنْ حَجَّ لَمْ يَرَهُ بِرًّا، وَإِنْ قَعَدَ لَمْ يَرَهُ مَأْثَمًا.

438- Abdürrezzâk > Ma'mer > İbn Ebî Necîh isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid, ***"Artık kim inkâr ederse şüphesiz ki Allah âlemlerden müstağnîdir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Hac yapsa da onu iyilik/hayır olarak görmeyen ve oturup gitmese bile onu da günah olarak görmeyen kişidir."[95]

قُلْ يَاأَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ شَهِيدٌ عَلَى مَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٨﴾ قُلْ يَاأَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ مَنْ آمَنَ تَبْغُونَهَا عِوَجًا وَأَنْتُمْ شُهَدَاءُ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٩﴾ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تُطِيعُوا فَرِيقًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ كَافِرِينَ ﴿١٠٠﴾ وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنْتُمْ تُتْلَى عَلَيْكُمْ آيَاتُ اللّٰهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُ وَمَنْ يَعْتَصِمْ بِاللّٰهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٠١﴾ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٠٢﴾

98. De ki: "Ey kitap ehli! Allah bütün yaptıklarınıza şahid iken, niçin Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?" 99. De ki: "Ey kitap ehli! Kendiniz şahit olup dururken Allah'ın yolunu eğri göstermeye yeltenerek niçin iman edenleri o yoldan döndürmek istiyorsunuz? Allah yaptıklarınızdan gafil değildir." 100. Ey iman edenler! Eğer siz kitap ehlinden bir kesime itaat edecek olursanız sizi imanınızdan sonra yeniden inkârcılığa sevk ederler. 101. Allah'ın âyetleri size okunup durmaktayken ve onun Peygamberi de aranızda iken nasıl inkâr edersiniz? Kim Allah'a sımsıkı tutunursa dosdoğru yola

---

Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 12.

95 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 48. Begavî bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 325. Kurtubî de hadisi İbn Abbâs'tan nakletmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, II, 57; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, I, 333.

iletilmiş olur. 102. Ey iman edenler! Allah'tan nasıl korkmak gerekirse öyle korkun. Ve siz ancak Müslümanlar olarak ölün.

٤٣٩ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ} قَالَ: يُطَاعُ فَلَا يُعْصَى، ثُمَّ نَسَخَهَا: {فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ}.

439- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Ey iman edenler! Allah'tan nasıl korkmak gerekirse öyle korkun. Ve siz ancak Müslümanlar olarak ölün"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "O'na isyan edilmeden itaat edilir. Sonra bu âyeti ***'Gücünüz yettiğince Allah'tan korkun'***[96] âyeti neshetti."[97]

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠٣﴾ وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٤﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٥﴾

103. Hepiniz toptan Allah'ın ipine sarılın. Parçalanıp ayrılmayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini de hatırlayın. Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi birleştirmişti ve O'nun nimeti sayesinde kardeş kimseler olmuştunuz. Ve yine siz ateşten bir çukurun kenarında iken oradan da sizi o kurtarmıştı. İşte Allah hidayet bulasınız diye size âyetlerini böylece apaçık bildiriyor. 104. Sizden, hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk

---

96 Tegâbün 64/16.

97 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 69; Nehhâs, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, s. 90; İbn Ebî Tâlib, *el-Îzâh li Nâsihi'l-Kur'ân ve Mensûhihi*, s. 172. Ebû Hayyân'ın zikrettiğine göre bu, Saîd b. Cübeyr, Ebu'l-Âliye, Rebî' b. Enes, Mukâtil b. Hayyân, Zeyd b. Eslem ve Süddî'nin görüşüdür. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 17; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 388; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 59.

bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir. 105. Siz kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte onlar için büyük bir azap vardır.

٤٤٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا جَعْفَرُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ حُمَيْدٍ الْأَعْرَجِ، عَنْ مُجَاهِدٍ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تُطِيعُوا فَرِيقًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ} قَالَ: كَانَ جِمَاعُ قَبَائِلِ الْأَنْصَارِ بَطْنَيْنِ: الْأَوْسَ وَالْخَزْرَجَ، وَكَانَ بَيْنَهُمَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ حَرْبٌ وَدِمَاءٌ، وَشَنَآنٌ[98]، حَتَّى مَنَّ اللهُ عَلَيْهِمْ بِالْإِسْلَامِ، وَبِالنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَطْفَأَ اللهُ الْحَرْبَ الَّتِي كَانَتْ بَيْنَهُمْ، وَأَلَّفَ بَيْنَهُمْ بِالْإِسْلَامِ، قَالَ: فَبَيْنَا رَجُلٌ مِنَ الْأَوْسِ وَرَجُلٌ مِنَ الْخَزْرَجِ قَاعِدَانِ يَتَحَدَّثَانِ، وَمَعَهُمَا يَهُودِيٌّ جَالِسٌ، فَلَمْ يَزَلْ يُذَكِّرُهُمَا أَيَّامَهُمَا، وَالْعَدَاوَةَ الَّتِي كَانَتْ بَيْنَهُمَا، حَتَّى اسْتَبَّا، ثُمَّ اقْتَتَلَا قَالَ: فَنَادَى هَذَا قَوْمَهُ[99]، وَهَذَا قَوْمَهُ، فَخَرَجُوا بِالسِّلَاحِ، وَصَفَّ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ، قَالَ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَاهِدٌ يَوْمَئِذٍ بِالْمَدِينَةِ، فَجَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمْ يَزَلْ يَمْشِي فِيهِمْ إِلَى هَؤُلَاءِ وَإِلَى هَؤُلَاءِ يُسَكِّنُهُمْ حَتَّى رَجَعُوا، وَوَضَعُوا السِّلَاحَ، قَالَ: فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى فِي الْقُرْآنِ فِي ذَلِكَ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تُطِيعُوا فَرِيقًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُمْ} إِلَى قَوْلِهِ: {أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ}.

440- Abdürrezzâk > Ca‘fer b. Süleymân > Humeyd el-A‘rec isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid, ***"Ey iman edenler! Eğer siz kitap ehlinden bir kesime itaat edecek olursanız sizi imanınızdan sonra yeniden inkârcılığa sevk ederler"***[100] âyeti hakkında şöyle demiştir: Ensâr kabilelerinin aslı, Evs ve Hazrec şeklinde iki batın idi. Cahiliye devrinde aralarında savaş, kan davaları, düşmanlık ve kin vardı. Ancak Allah, onlara İslâm ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* nimetini bahşedince aralarındaki savaşı bitirdi ve İslâm sayesinde aralarını bulup birleştirdi. Evsli bir adamla Hazrecli bir adam oturup konuşurken yanlarında oturan

---

98 "Düşmanlık ve husumet" anlamına gelmektedir.

99 O ikisi, kardeş olan Evs ve Hazrec'tir. İslâm'dan önce ikisi arasında düşmanlık meydana gelmiş ve bu düşmanlık yüz yirmi yıl kadar devam etmiştir. Allah Teâlâ bu düşmanlığı İslâm ile ortadan kaldırmıştır. Bk. *Mefâtîhu'l-Gayb*, VIII, 174.

100 Âl-i İmrân 3/100.

bir Yahudi,[101] aralarındaki düşmanlığı ve geçmiş savaşları hatırlatmaya öyle devam etti ki sonunda iki Ensârî kavga edip vuruştular. Bu kendi kavmini, şu kendi kavmini yardıma çağırdı. Bunun üzerine silahlarıyla çıkıp birbirlerinin karşısında sıra sıra dizildiler. O gün Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* Medîne'de bulunuyordu. Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* hemen geldi ve onları sakinleştirmek için aralarında öyle gidip gelmeye devam etti ki sonunda vazgeçip silahlarını bıraktılar. Bunun üzerine Allah Teâlâ, bu konuyla ilgili olarak şu âyetleri indirdi: ***"Ey iman edenler! Eğer siz kitap ehlinden bir kesime itaat edecek olursanız sizi imanınızdan sonra yeniden inkârcılığa sevk ederler. Allah'ın âyetleri size okunup durmaktayken ve onun Peygamberi de aranızda iken nasıl inkâr edersiniz? Kim Allah'a sımsıkı tutunursa dosdoğru yola iletilmiş olur. Ey iman edenler! Allah'tan nasıl korkmak gerekirse öyle korkun. Ve siz ancak Müslümanlar olarak ölün. Hepiniz toptan Allah'ın ipine sarılın. Parçalanıp ayrılmayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini de hatırlayın. Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi birleştirmişti ve O'nun nimeti sayesinde kardeş kimseler olmuştunuz. Ve yine siz ateşten bir çukurun kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı. İşte Allah hidayet bulasınız diye size âyetlerini böylece apaçık bildiriyor. Sizden, hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir. Siz kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte onlar için büyük bir azap vardır."***[102]

٤٤١ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا الثَّوْرِيُّ، عَنْ زُبَيْدٍ، عَنْ مُرَّةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ[103]، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ} قَالَ: يُطَاعُ فَلَا يُعْصَى، وَيُشْكَرُ فَلَا يُكْفَرُ، وَيُذْكَرُ فَلَا يُنْسَى.

441- Abdürrezzâk > Sevrî > Zübeyd > Mürre isnadıyla rivayet edildiğine göre, Abdullah b. Mes'ûd, ***"Allah'tan nasıl korkmak gerekirse***

---

101 Şâs b. Kays olduğu rivayet edilmektedir.

102 Âl-i İmrân 3/100-105. Hadis için bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 59. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Mücâhid'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 58. Begavî bu hadisi Zeyd b. Eslem'den rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 326. Vâhidî de hadisi Zeyd b. Eslem ve İkrime'den benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 76.

103 O, İbn Mes'ûd'dur.

öyle korkun” âyeti hakkında şöyle demiştir: “O’na isyan etmeden itaat ederek, O’na nankörlük yapmadan şükrederek ve O’nu unutmadan zikrederek.”[104]

٤٤٢ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ} قَالَ: بِعَهْدِ اللَّهِ وَبِأَمْرِهِ.

442- Abdürrezzâk > Ma‘mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***“Hepiniz toptan Allah’ın ipine sarılın”*** âyeti hakkında şöyle demiştir: “Allah’ın emirlerine ve ahdine.”

٤٤٣ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ عِكْرِمَةَ، قَالَ: أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سِتَّةُ نَفَرٍ مِنَ الْأَنْصَارِ، فَآمَنُوا بِهِ وَصَدَّقُوهُ، وَأَرَادَ أَنْ يَذْهَبَ مَعَهُمْ، فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ بَيْنَ قَوْمِنَا حَرْبًا، وَإِنَّا نَخَافُ إِنْ جِئْتَ عَلَى حَالِكَ هَذِهِ أَلَّا يَتَهَيَّأَ لَنَا الَّذِي تُرِيدُ، فَوَاعَدُوهُ مِنَ الْعَامِ الْمُقْبِلِ، وَقَالُوا: نَذْهَبُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، لَعَلَّ اللَّهَ يُصْلِحُ تِلْكَ الْحَرْبَ، قَالَ: فَفَعَلُوا، فَأَصْلَحَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ تِلْكَ الْحَرْبَ، وَكَانُوا يَرَوْنَ أَنَّهَا لَا تَصْلُحُ أَبَدًا، وَهُوَ يَوْمُ بُعَاثٍ[105]،

---

104 Sevrî, *Tefsîr,* s. 79; İbnu’l-Mübârek, *ez-Zühd*, s. 8; Buhârî, *Târîhu’l-Kebîr*, II, 411. Bu hadis *Mecmau’z-Zevâid’*de iki isnadla rivayet edilmiştir ve bunlardan birinin isnadının ravileri *Sahîh*’in ravileridir. Bk. *Mecmau’z-Zevâid,* VI, 226; Nehhâs, *en-Nâsih ve’l-Mensûh*, s. 90; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, VII, 65. Bu hadisi Hâkim, İbn Mes‘ûd’dan rivayet etmiştir ve bu rivayette “وَيُشْكَرُ فَلَا يُكْفَرُ” ibaresi bulunmamaktadır. Hâkim şöyle demiştir: “Bu hadis Buhârî ve Müslim’in şartlarına göre sahihtir; ancak onlar bunu rivayet etmediler.” Zehebî de Hâkim’in bu değerlendirmesine muvafakat etmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Azîm*, I, 387. Begavî bu hadisi İbn Mes‘ûd ve İbn Abbâs’tan rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü’t-Tenzîl*, I, 327; Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 157. Hâzin bu hadisi nakledip şöyle demiştir: “Bu ikinci rivayete göre, âyet muhkemdir ve neshedilmemiştir.” Bk. Hâzin, *Lübâbü’t-Te’vîl fî Meâni’t-Tenzîl*, I, 327. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü’l-Mensûr*’da zikretmiş ve İbnu’l-Mübârek, İbnu’l-Münzir, İbn Ebî Hâtim, Nehhâs, Taberânî, Hâkim ve İbn Merdûye’nin İbn Mes‘ûd’dan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, II, 59.

105 “يَوْمُ بُعَاثٍ/Buâs günü:” Cahiliyye döneminde Evs ve Hazrec arasında savaş yapılan gündür ve bu gün Araplar arasındaki meşhur günlerinden biridir. Bk. *el-Lisân*, I, 307.

فَلَقِيَهُ مِنَ الْعَامِ الْمُقْبِلِ سَبْعُونَ رَجُلًا قَدْ آمَنُوا بِهِ، فَأَخَذَ مِنْهُمُ النُّقَبَاءَ اثْنَيْ عَشَرَ رَجُلًا فَذَلِكَ حِينَ يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: {وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ}.

443- Abdürrezzâk > Ma'mer > Eyyûb isnadıyla rivayet edildiğine göre, İkrime şöyle demiştir: Altı Ensârî, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e geldi. Bunlar ona inanıp onu tasdik ettiler. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlarla birlikte gitmek isteyince onlar, "Ey Allah'ın Resûlü! Bizim kavimlerimiz arasında savaş var. Bu hâlinle gelirsen senin istediğin şartları sana sağlayamamaktan korkarız" dediler ve onunla gelecek yıl için sözleştiler. O zaman "Ey Allah'ın Resûlü! Gidelim, belki Allah o savaşı bitirir" dediler. Dediklerini yapınca Allah, o savaşı bitirdi. Medîneliler, o savaşın; Buâs savaşının ebediyen bitmeyeceğini düşünüyorlardı. Ertesi yıl yetmiş kişi, inanmış olarak onunla görüştü. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de onlardan on iki kişiyi nakîb (rehber, lider) olarak seçti. Allah şunu söylerken bu durumu kastediyor: ***"Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi birleştirmişti ve O'nun nimeti sayesinde kardeş kimseler olmuştunuz."***[106]

٤٤٤ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ حَرَامِ بْنِ عُثْمَانَ، عَنِ ابْنِ جَابِرٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: النُّقَبَاءُ كُلُّهُمْ مِنَ الْأَنْصَارِ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ، وَالْمُنْذِرُ بْنُ عَمْرٍو وَهُوَ مِنْ بَنِي سَاعِدَةَ وَسَعْدُ بْنُ خَيْثَمَةَ مِنْ بَنِي عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ، وَسَعْدُ بْنُ الرَّبِيعِ، وَأَسْعَدُ بْنُ زُرَارَةَ مِنْ بَنِي النَّجَّارِ وَأُسَيْدُ بْنُ حُضَيْرٍ مِنْ بَنِي عَبْدِ الْأَشْهَلِ، وَعُبَادَةُ بْنُ الصَّامِتِ، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَوَاحَةَ، وَأَبُو الْهَيْثَمِ بْنُ التَّيِّهَانِ، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرِو بْنِ حَرَامٍ، وَأَبُو جَابِرِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ مِنْ بَنِي سَلَمَةَ وَالْبَرَاءُ بْنُ مَعْرُورٍ مِنْ بَنِي سَلَمَةَ، وَرَافِعُ بْنُ مَالِكٍ الزُّرَقِيُّ.

---

106 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 81; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 293; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III, 149'da onların isimleri zikretmiştir. Onlar şunlardır: Ebû Ümâme Es'ad b. Zürâre, Avf b. el-Hâris b. Rifâa, Râfi' b. Mâlik b. el-Aclân, Kutbe b. Âmir b. Hadîde, Ukbe b. Âmir b. Nâbî b. Zeyd ve Câbir b. Abdillah b. Riâb b. en-Nu'mân.
Denildi ki: Âyetteki hitap Evs ve Hazrec'e yöneliktir. Çoğunluğa göre ise umum ifade etmektedir. Bk. Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, IV, 21.

444- Abdürrezzâk > Ma'mer > Harâm b. Osmân[107] > İbn Câbir[108] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Câbir b. Abdullah şöyle demiştir: "Nakîblerin tümü Ensâr'dan olup şu kişilerden oluşuyordu: Sa'd b. Ubâde, Sâideoğulları'ndan Münzir b. Amr, Amr b. Avf Oğulları'ndan Sa'd b. Hayseme, Sa'd b. Rebî', Neccâroğulları'ndan Es'ad b. Zürâre, Abduleşheloğulları'ndan Üseyd b. Hudayr, Ubâde b. Sâmit, Abdullah b. Revâha, Ebu'l-Heysem b. et-Teyyihân, Abdullah b. Amr b. Harâm, Selemeoğulları'ndan Ebû Câbir b. Abdullah, yine Selemeoğulları'ndan Berâ b. Ma'rûr ve Râfi' b. Mâlik ez-Zürakî.[109]

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿١٠٦﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٠٧﴾ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِلْعَالَمِينَ ﴿١٠٨﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿١٠٩﴾ كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١١٠﴾

106. O günde kimi yüzler ağaracak, kimi yüzler kararacaktır. Yüzleri kararanlara "İmanınızdan sonra kâfir oldunuz öyle mi? O halde kâfir olmanızdan ötürü azabı tadın" (denilir). 107. Yüzleri ağaranlar ise Allah'ın

---

107 O, Harâm b. Osmân el-Ensârî es-Sülemî'dir. İbn Câbir b. Abdillah'tan rivayette bulunmuştur. Ma'mer ve Ebû Bekir b. Ayyâş ondan rivayette bulunmuşlardır. Mâlik şöyle demiştir: "Sikadır ancak Ebû Zür'a onu zayıf kabul etmiştir." Ahmed şöyle demiştir: "Hadisi münkerdir." Bk. *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, I, 282.

108 O, Muhammed b. Câbir b. Abdillah el-Ensârî el-Medenî'dir. Beşinci tabakadan olup sıdk sahibidir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, II, 150.

109 İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 303-304. İbn Kesîr, Ebû İshâk'tan rivayetle nakîblerin isimlerini zikretti ve Ebu'l-Heysem b. et-Teyyihân yerine zikredilen Rifââ b. el-Münzir b. Züeyr b. Zeyd b. Ümeyye bu isimlerden biridir. Bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III, 161. Doğrusu Abdürrezzâk'ın İbn Hişâm'dan yaptığı rivayettir. İlim ehli, Rifââ yerine Ebu'l-Heysem b. et-Teyyihân'ı kabul etmiştir. Süheylî ve İbnu'l-Esîr de onu tercih etmişlerdir.

rahmetindedirler. Orada ebediyen kalıcıdırlar. 108. Bunlar, sana hak ile okuduğumuz Allah'ın âyetleridir. Allah hiç kimseye haksızlık etmek istemez. 109. Göklerde ne var yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Bütün işler yalnız Allah'a döndürülür. 110. Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten menedersiniz. Siz Allah'a iman da edersiniz. Eğer kitap ehli iman etmiş olsalardı kendileri için daha hayırlı olurdu. Onlardan iman edenler bulunmakla birlikte onların çoğu fâsıktır.

٤٤٥ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا إِسْرَائِيلُ، عَنْ سِمَاكِ بْنِ حَرْبٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ} قَالَ: هُمُ الَّذِينَ هَاجَرُوا مَعَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْمَدِينَةِ.

445- Abdürrezzâk İsrâil > Simâk b. Harb[110] > Saîd b. Cübeyr isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Abbâs, ***"Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Onlar, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte Medîne'ye hicret edenlerdir."[111]

---

110 O, Simâk b. Harb b. Evs b. Hâlid ez-Zühlî el-Bekrî el-Kûfî Ebu'l-Muğîre'dir. Sıdk sahibidir. İkrime'den yaptığı rivayetler muzdaribdir. Ömrünün sonlarına doğru hafızası bozulmuştur. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 332.

111 Hâkim bu hadisi nakledip şöyle demiştir: "Bu hadis Müslim'in şartlarına göre sahihtir ancak o bunu rivayet etmedi." Zehebî onun bu görüşünü onaylamıştır. Bk. Hâkim, *Müstedrek*, II, 294. Ahmed ve Taberânî bu hadisi nakletmişlerdir ve Ahmed'in ravileri *Sahîh*'in ravileridir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 11; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 338. Kurtubî bu hadisi "Bedir ve Hudeybiye'yi gördü" ziyadesiyle nakletmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 170. İbn Hacer şöyle demiştir: "Bu hadis Abdürrezzâk, Ahmed, Nesâî ve Hâkim Abdullah b. Abbâs'tan ceyyid bir isnadla rivayet edilmiştir." Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Şeybe, Abd b. Humeyd, Firyâbî, Ahmed, Nesâî, Taberânî, Hâkim, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 63. Vâhidî, bu âyetin bir sebep üzerine nâzil olduğunu zikretmiştir. Bk. Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 78.

٤٤٦ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ بَهْزِ بْنِ حَكِيمِ بْنِ مُعَاوِيَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ} قَالَ: إِنَّكُمْ تُتِمُّونَ سَبْعِينَ أُمَّةً، أَنْتُمْ خَيْرُهَا وَأَكْرَمُهَا عَلَى اللَّهِ.

446- Abdürrezzâk > Ma'mer > Behz b. Hakîm b. Muâviye > Babası > Dedesi isnadıyla rivayet edildiğine göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: ***"Siz, yetmiş ümmetin tamamlayıcısısınız. Siz, Allah katında onların en hayırlısı ve en değerlisisiniz."***[112]

٤٤٧ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، وَقَالَ الْكَلْبِيُّ: أَنْتَ خَيْرُ النَّاسِ لِلنَّاسِ.

447- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî şöyle demiştir: "Siz, insanlar için insanların en hayırlı olanlarısınız."[113]

لَنْ يَضُرُّوكُمْ إِلَّا أَذًى وَإِنْ يُقَاتِلُوكُمْ يُوَلُّوكُمُ الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنْصَرُونَ ﴿١١١﴾ ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ أَيْنَ مَا ثُقِفُوا إِلَّا بِحَبْلٍ مِنَ اللَّهِ وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ وَبَاءُوا

---

112 Tirmizî bu hadisi nakledip şöyle demiştir: "Bu hadis, hasendir." Bk. Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, V, 226; İbn Mâce, Zühd, II, 1431; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 5. Hâkim şöyle demiştir: "Bu hadis sahihtir." Zehebî onun bu değerlendirmesine muvafakat etmiştir. Bk. Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 84; İbnu'l-Mübârek, *Zühd*, s. 114. Hâfız şöyle demiştir: "Bu hadis, hasen-sahihtir. Tirmizî bu hadisi rivayet etmiş ve onu hasen olarak kabul etmiştir. İbn Mâce ve Hâkim de bu hadisi sahih kabul etmişlerdir." Bk. *el-Feth*, VIII, 169; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 104; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 339; Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 771. Bu rivayete, Ahmed'in *Müsned*'de Ebû Sâid el-Hudrî'den yaptığı rivayet şahittir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 61.

113 Buhârî bu hadisi şu şekilde lafızlarla etmiştir: ***"Siz, insanlar için en hayırlı insanlarsınız. Çünkü sizler İslâm camiasına boyunlarında zincirler bulunan esir insanları getirirsiniz, nihayet bu esirler sizin vasıtanızla İslâm'a girerler."*** Bk. Buhârî, Kitâbu't-Tefsîr, VIII, 224. İbn Kesîr bu hadisi, ***"Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz"*** âyeti ile ilgili olarak, İbn Abbâs, Mücâhid, Atiyye, İkrime ve Rebî' b. Enes'ten rivayet etmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 391. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da İkrime'den nakletmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 64.

بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿١١٢﴾

111. Onlar eziyet etmekten başka asla size bir zarar veremezler. Eğer sizinle savaşırlarsa size arkalarını dönüp kaçarlar. Sonra onlara yardım da edilmez. 112. Onlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar, Allah'ın ahdine ve insanların (mü'minlerin) himayesine sığınmadıkça zillet (küçüklük, değersizlik damgası) vurulmuştur. Onlar döne dolaşa Allah'ın gazabına uğradılar ve üzerlerine fakirlik damgası da vuruldu. Bunun sebebi onların Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve peygamberleri haksız yere öldürmeleridir. Diğer bir sebep ise onların isyan etmiş ve aşırı gitmiş olmalarıdır.

٤٤٨ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِلَّا بِحَبْلٍ مِنَ اللَّهِ وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ} قَالَ: الْعَهْدِ مِنَ اللَّهِ، وَعَهْدٍ مِنَ النَّاسِ.

448- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Onlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar, Allah'ın ahdine ve insanların (mü'minlerin) himayesine sığınmadıkça üzerlerine zillet (küçüklük, değersizlik damgası) vurulmuştur"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Allah'ın sözü ve koruması, insanların sözü ve koruması."[114]

لَيْسُوا سَوَاءً مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ ﴿١١٣﴾ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَأُولَئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١١٤﴾ وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿١١٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا

---

114 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 111. İbn Kesîr bu hadisi nakletmiş ve Katâde, Mücâhid, İkrime, Dahhâk, Atâ, Hasan, Süddî ve Rebî' b. Enes'e isnad etmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 396; Mücâhid, *Tefsîr*, I, 133. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 64.

لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللّٰهِ شَيْئًا وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ
هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١٦﴾ مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فِي هَذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ
فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتْهُ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلَكِنْ
أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٧﴾ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ
لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا مَاعَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي
صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١١٨﴾ هَاأَنْتُمْ أُولَاءِ
تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا
خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ قُلْ مُوتُوا بِغَيْظِكُمْ إِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ
الصُّدُورِ ﴿١١٩﴾ إِنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا
بِهَا وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا إِنَّ اللّٰهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ
﴿١٢٠﴾ وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ
عَلِيمٌ ﴿١٢١﴾ إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا وَاللّٰهُ وَلِيُّهُمَا وَعَلَى اللّٰهِ
فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٢٢﴾ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللّٰهَ
لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ
بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُنْزَلِينَ ﴿١٢٤﴾ بَلَى إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُمْ
مِنْ فَوْرِهِمْ هَذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ ﴿١٢٥﴾

113. Onların hepsi bir değillerdir. Kitap ehlinden bir zümre vardır ki bunlar hak üzere dosdoğru yürümektedirler. Gece saatlerinde secde ederek Allah'ın âyetlerini okurlar. 114. Allah'a ve ahiret gününe iman ederler, iyiliği emrederler, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar, hayırlı işlerde ellerini çabuk tutarlar. İşte onlar sâlihlerdendirler. 115. Ve onlar ne hayır işlerlerse ondan mahrum bırakılmayacaklardır. Allah takva sahiplerini çok iyi bilendir. 116. Kâfirlerin mallarının da oğullarının da Allah'a karşı kendilerine asla bir faydası olmayacaktır. Onlar cehennemliktirler. Onlar orada ebediyen

kalacaklardır. 117. Onların bu dünya hayatında harcadıkları, kendilerine zulmeden bir kavmin ekinlerini vurup da helâk eden soğuk ve kavurucu bir rüzgâra benzer. Allah onlara zulmetmedi fakat onlar kendilerine zulmediyorlar. 118. Ey iman edenler! Kendinizden başkasını sırdaş edinmeyin. Onlar halinizi bozmaktan hiç geri kalmazlar. Size sıkıntı verecek şeyleri arzu ederler. Onların kinleri ağızlarından taşıp çıkmıştır Göğüslerinde gizledikleri ise daha büyüktür. Şayet düşünürseniz işte size âyetlerimizi açıkladık. 119. İşte siz kendilerini sevdiğiniz halde onlar sizi sevmezler. Siz kitapların hepsine de inanırsınız. Onlarsa sizinle karşılaştıkları zaman "İman ettik" derler. Fakat birbirleri ile baş başa kaldıklarında kinlerinden dolayı aleyhinize parmaklarının uçlarını ısırırlar. De ki: "Kininizle (kahrolup) ölün! Şüphesiz Allah göğüslerde olanı çok iyi bilendir." 120. Size bir iyilik dokunursa onları tasaya düşürür. Eğer size bir kötülük isabet ederse ondan dolayı sevinirler. Şayet sabreder ve sakınırsanız onların hilekârlıklarının size zararı olmaz. Şüphesiz Allah onların bütün yaptıklarını çepeçevre kuşatandır. 121. Hani sen erkenden mü'minleri savaşa elverişli yerlere yerleştirmek üzere ailenin yanından ayrılmıştın. Allah hakkı ile işitendir, her şeyi bilendir. 122. O zaman içinizden iki zümre bozulmaya yüz tutmuştu. Hâlbuki Allah onların yardımcıları idi. Mü'minler ancak Allah'a güvenip dayanmalıdırlar. 123. And olsun ki siz zayıfken Allah size Bedir'de yardım etmişti. O halde Allah'tan sakının ki şükretmiş olasınız. 124. Hani sen mü'minlere "İndirilen üç bin melekle Rabbinizin size yardım etmesi size yetmez mi?" diyordun. 125. Evet, siz sabreder ve sakınırsanız, bunlar da ansızın üstünüze gelecek olurlarsa Rabbiniz işaretlenmiş beş bin melekle size yardım edecektir.

٤٤٩ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {مُسَوِّمِينَ} قَالَ: سِيمَاهَا صُوفٌ فِي نَوَاصِيهَا وَأَذْنَابِهَا.

449- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"İşaretlenmiş beş bin melekle"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Onların alâmeti, alınlarındaki ve kuyruklarındaki yünlerdir."[115]

٤٥٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {مِنْ فَوْرِهِمْ[116] هَذَا} قَالَ: مِنْ وَجْهِهِمْ هَذَا.

450- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Bunlar da ansızın üstünüze gelecek olurlarsa"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bu taraflarından (gelecek olurlarsa)."[117]

٤٥١ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ: أَخْبَرَنِي هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: نَزَلَتِ الْمَلَائِكَةُ يَوْمَ بَدْرٍ عَلَى خَيْلٍ بُلْقٍ[118] وَعَلَيْهِمْ عَمَائِمُ صُفْرٌ، وَكَانَ عَلَى الزُّبَيْرِ يَوْمَئِذٍ عِمَامَةٌ صَفْرَاءُ.

451- Abdürrezzâk > Ma'mer > Katâde > Hişâm b. Urve isnadıyla rivayet edildiğine göre, babası (Urve) şöyle demiştir: "Melekler, Bedir günü alaca atlar üzerinde başlarında sarı sarıklar olduğu halde indiler. O gün Zübeyr'in başında sarı bir sarık vardı."[119]

---

115 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 187. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd'in Katâde'den rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 70. Kurtubî hadisi İbn Abbâs'tan nakletmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 196. İbn Kesîr de hadisi Ali b. Ebî Tâlib'den rivayet etmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 401.

116 "Ansızın, hızlı ve acele" gibi anlamlara gelmektedir.

117 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 181. Bu görüş, İkrime, Katâde, Hasan, Rebî' b. Enes, Süddî ve İbn Zübeyr'in görüşüdür. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 196; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, II, 236; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 401; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 69.

118 Beyaz rengin içerisinde siyah olması. Kurtubî şöyle demiştir: "Muhtemelen Mikdâd'ın atı için nâzil oldu. Çünkü onun atı alacaydı." Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 97.

119 Ebû Hayyân bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 51. İbn Kesîr hadisi İbn Abbâs'tan nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 402. Bir rivayete göre, Bedir günü melekler beyaz,

وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ إِلَّا بُشْرٰى لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُمْ بِهِ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿١٢٦﴾ لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنْقَلِبُوا خَائِبِينَ ﴿١٢٧﴾ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١٢٨﴾

126. Allah, bunu size sırf bir müjde olsun ve kalpleriniz bu sayede yatışsın diye yaptı. Zafer, yalnızca mutlak güç ve hikmet sahibi Allah katındandır. 127. Allah, kâfirlerden bir kısmının kökünü kazısın veya onları perişan etsin, böylece bozulmuş bir halde dönüp gitsinler diye. 128. Bu işte senin yapacağın bir şey yoktur. (Allah) ya tevbelerini kabul eder yahut zalim olduklarından dolayı onlara azap eder.

٤٥٢ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، أَنَّ رَبَاعِيَةَ، رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُصِيبَتْ يَوْمَ أُحُدٍ، أَصَابَهَا عُتْبَةُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ، وَشَجَّهُ فِي جَبْهَتِهِ، فَكَانَ سَالِمٌ مَوْلَى أَبِي حُذَيْفَةَ يَغْسِلُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الدَّمَ، وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: كَيْفَ صَلُحَ قَوْمٌ صَنَعُوا هَذَا بِنَبِيِّهِمْ؟، فَأَنْزَلَ اللّٰهُ تَعَالَى: {لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ}.

452- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde şöyle demiştir: Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in köpek dişleri, Uhud günü isabet aldı. Utbe b. Ebî Vakkâs, onun dişlerini yaralamış ve yüzünü yarmıştı. Ebû Huzeyfe'nin azatlısı Sâlim, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in akan kanını yıkayıp temizliyor, bu arada Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Bunu Peygamberleri'ne yapan bir topluluk nasıl ıslah olup düzelir?"*** diyordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ, ***"O işten sana hiçbir şey düşmez. (Allah) ya tevbelerini kabul eder yahut zalim olduklarından dolayı onlara azap eder"*** âyetini indirdi.[120]

---

bir rivayete göre kırmızı, başka bir rivayet göre ise sarı sarıkları ile inmişlerdir. Bk. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, I, 345.

120 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 198; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV, 24; Süyûtî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 57. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş

٤٥٣ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا الثَّوْرِيُّ، عَنْ مَنْصُورٍ، قَالَ: بَلَغَنِي أَنَّهَا نَزَلَتْ: {لَيْسُوا سَوَاءً مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ آيَاتِ اللهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ} فِيهَا بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ.

453- Abdürrezzâk > Sevrî isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mansûr şöyle demiştir: "Öğrendiğime göre ***'Onların hepsi bir değillerdir. Kitap ehlinden bir zümre vardır ki bunlar hak üzere dosdoğru yürümektedirler. Gece saatlerinde secde ederek Allah'ın âyetlerini okurlar'*** âyeti akşam ile yatsı arasında indirilmiştir."[121]

٤٥٤ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، قَالَ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ، يَقُولُ: {إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا} قَالَ: نَحْنُ هُمْ: بَنُو سَلَمَةَ، وَبَنُو حَارِثَةَ، وَمَا نُحِبُّ لَوْ لَمْ تَكُنْ، لِقَوْلِ اللهِ تَعَالَى: {وَاللهُ وَلِيُّهُمَا}.

454- Abdürrezzâk > Süfyân b. Uyeyne > Amr b. Dînâr isnadıyla rivayet edildiğine göre, Câbir b. Abdullah, ***"O zaman içinizden iki zümre bozulmaya yüz tutmuştu. Hâlbuki Allah onların yardımcıları idi. Mü'minler ancak Allah'a güvenip dayanmalıdırlar"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "O iki topluluk, biz Selemeoğulları ve Hâriseoğulları idi. Allah'ın ***'Hâlbuki Allah onların yardımcıları idi'*** sözünden dolayı bu durumun meydana gelmemiş olmasını istemeyiz."[122]

---

ve Abdürrezzâk, İbnu'l-Münzir ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 71. Buhârî bu hadisi Sehl b. Sa'd ve Ebû Hureyre'den rivayet etmiştir. Bk. Buhârî, Megâzî, VII, 372. Müslim hadisi Enes'ten rivayet etmiştir. Bk. Müslim, Cihâd, III, 1417. Kurtubî de hadisi Müslim'den nakletmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 199.

121 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 129. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'ye isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 65. Vâhidî bu hadisi İbn Mes'ûd'dan benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, I, 342. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*'te şöyle demiştir: Bu Yüce Allah'ın şu âyetinin zahirine muhaliftir: ***"Gece vakti kıyama durup Allah'ın âyetlerini okuyarak secdeye kapananlar da vardır."*** (Âl-i İmrân 3/113)

122 Buhârî, Kitâbu'l-Megâzî, VII, 357, Kitâbu't-Tefsîr, VIII, 225, Müslim, Fezâil, no: 2505; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 167; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 345; Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 185; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 46; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 14.

٤٥٥ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، وَعُثْمَانَ الْجَزَرِيِّ، عَنْ مِقْسَمٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَعَا عَلَى عُتْبَةَ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ يَوْمَ أُحُدٍ حِينَ كَسَرَ رَبَاعِيَتَهُ، وأَدْمَى وَجْهَهُ، فَقَالَ: اللَّهُمَّ لَا تُحِلْ عَلَيْهِ الْحَوْلَ حَتَّى يَمُوتَ كَافِرًا، فَمَا حَالَ عَلَيْهِ الْحَوْلُ حَتَّى مَاتَ كَافِرًا إِلَى النَّارِ.

455- Abdürrezzâk > Ma'mer > Zührî > Osmân el-Cezerî > Miksem isnadıyla rivayet edildiğine göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Uhud günü dişini kırıp yüzünü kanatınca Utbe b. Ebî Vakkâs'a beddua edip şöyle dedi: ***"Allah'ım! Kâfir olarak ölmesi için ona bir yıl mühlet verme."*** Bundan dolayı bir yıl geçmeden kâfir olarak ölüp cehenneme gitti.[123]

٤٥٦ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ جُرَيْجٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مَيْسَرَةَ، عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ عَاصِمٍ، قَالَ: الَّذِي دَمَّى وَجْهَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ رَجُلٌ مِنْ هُذَيْلٍ يُقَالُ لَهُ عَبْدُ اللهِ بْنُ الْقَمِئَةِ، فَكَانَ حَتْفُهُ أَنْ سَلَّطَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ تَيْسًا يَنْطِحُهُ حَتَّى قَتَلَهُ.

456- Abdürrezzâk > İbn Cüreyc > İbrahim b. Meysere[124] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ya'kûb b. Âsım[125] şöyle demiştir: "Uhud günü Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yüzünü kanatan kişi, Hüzeyl kabilesinden Abdullah b. el-Kamie adında biridir. Ölümü şu şekilde gerçekleşmiştir: Allah, ona bir teke musallat edince teke, ona o kadar toslamıştır ki sonunda onu öldürmüştür."[126]

---

123 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 198-199; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 400; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 30.

124 O, İbrahim b. Meysere et-Tâifî'dir. Mekke'de ikâmet etmiştir. Beşinci tabakadan olup sağlam ve hâfızdır. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 44.

125 O, Ya'kûb b. Âsım b. Urve b. Mes'ûd es-Sekafî'dir. Üçüncü tabakadan olup makbuldür. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, II, 375.

126 İbn Kesîr bu hadisi Süddî'den nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 23, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 416; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 358; Ebû Nuaym, *ed-Delâil*, II, 176; Hâfız, *el-Feth* adlı eserinde şöyle demiştir: İbn Âiz şöyle demiştir: Velîd b. Müslim, Abdurrahmân b. Yezîd b. Câbir'den bana şöyle rivayet etti: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e Uhud günü ok atan ve onu yaralayan Abdullah b. el-Kamie'dir. O, oku atıyor ve şöyle diyordu: 'Ben Abdullah b. el-Kamie'yim, al bu da benden sana.' Abdullah b. el-Kamie o gün oradan ayrıldı ve ailesinin yanına döndü. Sonra koyunları ile birlikte bir dağın

٤٥٧ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَعَنَ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ بَعْدَ الرُّكُوعِ فِي الرَّكْعَةِ الْأَخِيرَةِ، فَقَالَ: اللَّهُمَّ الْعَنْ فُلَانًا وَفُلَانًا، نَاسًا مِنَ الْمُنَافِقِينَ فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى: {لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ} الْآيَةَ.

457- Abdürrezzâk > Ma‘mer > Zührî > Sâlim isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Ömer şöyle demiştir: Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem,* sabah namazının son rekâtında rükûdan sonra lanet edip ***"Allah'ım! Münafıklardan falan falan kişilere lanet et"*** dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyeti indirdi: ***"Bu işte senin yapacağın bir şey yoktur. (Allah) ya tevbelerini kabul eder yahut zalim olduklarından dolayı onlara azap eder."***[127]

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٢٩﴾ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٣٠﴾ وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿١٣١﴾ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٣٢﴾ وَسَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٣﴾ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣٤﴾

129. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Dilediğine mağfiret eder, dilediğine de azap eder. Allah, çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir. 130. Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış

---

zirvesine çıktı. Sonra koyunların içerisindeki tekenin biri ona öyle bir vurdu ki o, dağın tepesinden aşağıya düştü." Bk. Hâfız, *el-Feth,* VII, 373.

127 Âl-i İmrân 3/128. Hadis için bk. Buhârî, Kitâbu't-Tefsîr, VIII, 225. Tirmizî bu hadisi rivayet etmiş ve şöyle demiştir: "Bu hadis hasen-garibdir." Bk. Tirmizî, Kitâbu't-Tefsîr, V, 227; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 148; Abdürrezzâk, *Musannef*, II, 445; Nehhâs, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, s. 91; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 200; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 71;. Müslim bu hadisi Ebû Hureyre'den rivayet etmiştir. Bk. Müslim, Kitâbu'l-Mesâcid, I, 467.

olarak faiz yemeyin. Allah'tan sakının ki kurtuluşa eresiniz. 131. Kâfirler için hazırlanmış olan o ateşten de sakının. 132. Bir de Allah'a ve Peygamber'e itaat edin ki rahmete kavuşturulasınız. 133. Rabbinizden bir mağfirete ve takva sahipleri için hazırlanmış eni göklerle yer kadar olan cennete koşun. 134. Onlar bolluk ve darlıkta infak edenler, öfkelerini yutanlar ve insanları affedenlerdir. Allah iyilik edenleri sever.

٤٥٨ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا دَاوُدُ بْنُ قَيْسٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الشَّامِ يُقَالُ لَهُ عَبْدُ الْجَلِيلِ، عَنْ عَمٍّ لَهُ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ} أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ كَظَمَ غَيْظًا وَهُوَ يَقْدِرُ عَلَى إِنْفَاذِهِ مَلَأَهُ اللهُ أَمْنًا وَإِيمَانًا.

458- Abdürrezzâk > Davud b. Kays[128] > Zeyd b. Eslem > Şamlı bir kişi olan Abdülcelîl[129] > Amcası isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ebû Hureyre, ***"Öfkelerini yutanlar"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Allah, uygulama gücü varken öfkesini yutanın kalbini güven ve imanla doldurur."[130]

٤٥٩ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ} قَالَ: ذُكِرَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شِدَّةُ رَجُلٍ وَقُوَّتُهُ، فَقَالَ: أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَشَدَّ مِنْهُ؟ رَجُلٌ شَتَمَهُ

---

128 O, Davud b. Kays es-San'ânî'dir. Yedinci tabakadan olup makbuldür. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 516.

129 Şeyh Şâkir şöyle demiştir: "Abdulcelîl, meçhuldür. Amcası ondan daha fazla meçhuldür."

130 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 216; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 406. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbnu'l-Münzir ve Taberî'nin Ebû Hureyre'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 73. Münâvî bu hadisi nakletmiş ve İbn Ebi'd-Dünyâ'nın Ebû Hureyre'den rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, no: 9897; *Fethu'l-Kebîr*, III, 236. Ebû Davud bu hadisi aynı mânada Sehl b. Muâz b. Enes > babası tarîkiyle rivayet etmiştir. Bk. Ebû Davud, no: 4777; İbn Mâce, Zühd, no: 1400 ve 4186. Ahmed b. Hanbel de hadisi İbn Ömer'den benzer şekilde merfû olarak rivayet etmiştir. Bu hadis zayıftır. Çünkü Abdülcelîl ve amcası her ikisi de zayıftır. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, no: 6112.

أَخُوهُ فَغَلَبَ نَفْسَهُ وَشَيْطَانَهُ، وَشَيْطَانَ صَاحِبِهِ، ثُمَّ قَالَ: أَيَعْجِزُ أَحَدُكُمْ أَنْ يَكُونَ مِثْلَ أَبِي فُلَانٍ؟ كَانَ إِذَا أَصْبَحَ قَالَ: اللَّهُمَّ قَدْ تَصَدَّقْتُ بِعِرْضِي عَلَى عِبَادِكَ.

459- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Ve insanları affedenlerdir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir adamın güç ve kuvvetinden söz edilince şöyle buyurmuştur: ***"Ondan daha güçlüsünü size haber vereyim mi? Kardeşi kendisine sövdüğü halde hem nefsine hem şeytanına hem de arkadaşının şeytanına galip gelen kişidir." Sonra şöyle devam etti: "Biriniz, ebû falan gibi olmaktan âciz mi? O, sabaha çıktığında 'Allah'ım! Namusumla ilgili sözleri Allah'ın kullarına sadaka olarak bağışladım' derdi."***[131][132]

وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ
وَمَنْ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَى مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٣٥﴾

135. Ve onlar çirkin bir iş yaptıkları veya nefislerine zulmettikleri zaman Allah'ı hatırlayarak hemen günahları için bağışlanma dileyenlerdir. -Zaten günahları Allah'tan başka kim bağışlar ki?- Bir de işledikleri günah üzerinde bile bile ısrar etmeyenlerdir.

٤٦٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا جَعْفَرُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ ثَابِتٍ الْبُنَانِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ الْحَسَنَ، قَرَأَ هَذِهِ الْآيَةَ: {الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ} إِلَى: {الْمُحْسِنِينَ}، ثُمَّ قَرَأَ: {وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ} إِلَى: {أَجْرُ الْعَامِلِينَ}، قَالَ: إِنَّ هَذَيْنِ النَّعْتَيْنِ نَعْتُ رَجُلٍ وَاحِدٍ.

---

131 Ebû Davud, Edeb, 36; Bezzâr, *Müsned*, XIII, 474.

132 Ebû Davud, Kitâbu'l-Edeb, V, 199; Abdürrezzâk, *Musannef*, IX, 77; Bezzâr, *Keşfu'l-Estâr*, I, 455; İbnu's-Sünnî bu hadisi Katâde > Enes tarîkiyle rivayet etmiştir. Bk. İbnu's-Sünnî, *el-Yevm ve'l-Leyle*, I, 352; Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, III, 1050. İbn Abdilberr de hadisi Sâbit > Enes tarîkiyle mürsel olarak rivayet etmiştir. Bk. İbn Abdülber, *el-İstîâb*, IV, 1694. Irâkî şöyle demiştir: "Bu hadisi, Bezzâr, İbnu's-Sünnî ve Ukaylî, Enes'ten rivayet etmişlerdir ve hadisin isnadı zayıftır."

460- Abdürrezzâk > Ca'fer b. Süleymân isnadıyla rivayet edildiğine göre, Sâbit el-Bünânî[133] şöyle demiştir: Hasan'ı dinledim, ***"Onlar bolluk ve darlıkta infak edenler, öfkelerini yutanlar ve insanları affedenlerdir. Allah iyilik edenleri sever. Ve onlar çirkin bir iş yaptıkları veya nefislerine zulmettikleri zaman Allah'ı hatırlayarak hemen günahları için bağışlanma dileyenlerdir. -Zaten günahları Allah'tan başka kim bağışlar ki?- Bir de işledikleri günah üzerinde bile bile ısrar etmeyenlerdir"***[134] âyetlerini okudu ve "Bu iki âyetteki özellikler, tek bir kişinin özellikleridir" dedi.[135]

٤٦١ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنِي الثَّوْرِيُّ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى الله عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَا عَفَا رَجُلٌ عَنْ مَظْلِمَةٍ إِلَّا زَادَهُ اللهُ بِهَا عِزًّا.

461- Abdürrezzâk > Sevrî > Mansûr > Ebû Seleme isnadıyla rivayet edildiğine göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Bir kişi bir haksızlığı affederse Allah, mutlaka o kişinin izzet ve onurunu artırır."***[136]

٤٦٢ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا جَعْفَرُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ ثَابِتٍ الْبُنَانِيِّ، قَالَ: بَلَغَنِي أَنَّ إِبْلِيسَ، حِينَ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةَ: {وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ} بَكَى عَدُوُّ اللهِ.

462- Abdürrezzâk > Ca'fer b. Süleymân isnadıyla rivayet edildiğine göre, Sâbit el-Bünânî şöyle demiştir: "Bana ulaştığına göre, ***'Ve onlar çirkin bir iş yaptıkları veya nefislerine zulmettikleri zaman Allah'ı hatırlayarak hemen günahları için bağışlanma dileyenlerdir'*** âyeti indiği zaman Allah'ın düşmanı İblis ağlamıştır."[137]

---

133 O, Sâbit el-Bünânî Ebû Muhammed el-Basrî'dir. Dördüncü tabakadan olup sika ve âbiddir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 115.

134 Âl-i İmrân 3/134-135.

135 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 217. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî'nin Hasan'dan rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 77. Vâhidî bu hadisi İbn Abbâs'tan nakletmiştir. Bk. Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 81; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 59.

136 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 220; Müslim bu hadisi Ebû Hureyre'den rivayet etmiştir. Bk. Müslim, Kitâbu'l-Birr, IV, 2001.

137 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 243; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 355. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd ve Taberî'nin

٤٦٣ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنِ الْحَسَنِ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَى مَا فَعَلُوا} قَالَ: إِتْيَانُ الذَّنْبِ عَمْدًا إِصْرَارًا حَتَّى يَتُوبَ، وَتَلَاهَا قَتَادَةُ قَالَ: قِدْمًا فِي مَعَاصِي اللَّهِ، لَا تَنْهَاهُمْ مَخَافَةُ اللَّهِ حَتَّى جَاءَهُمْ أَمْرُ اللَّهِ.

463- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan, ***"Bir de işledikleri günah üzerinde bile bile ısrar etmeyenlerdir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bilerek günah işlemek, tevbe edinceye dek ısrar etmektir."[138]

Katâde bu âyeti okuyup şöyle demiştir: "Adım adım Allah'a karşı masiyet işler ve günahlara girerler. Allah'ın emri (ölüm) kendilerine gelinceye kadar da Allah korkusu onları bundan alıkoymaz."[139]

أُولَئِكَ جَزَاؤُهُمْ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَجَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿١٣٦﴾ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿١٣٧﴾ هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٨﴾ وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾ إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٠﴾ وَلِيُمَحِّصَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَمْحَقَ الْكَافِرِينَ ﴿١٤١﴾ أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ

Sâbit el-Bünânî'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 77.

138 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 224; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 353; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 60. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Hasan'dan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 78.

139 Taberî bu hadisi Katâde'den nakletmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, II, 78; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 60. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 78.

وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٢﴾ وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿١٤٣﴾

136. İşte bunların mükâfatı Rablerinden bir mağfiret ve altından ırmaklar akan cennetlerdir ki orada ebedî olarak kalıcıdırlar. (Böyle) amel işleyenlerin mükâfatı ne güzeldir! 137. Sizden evvel birçok sünnet (ilâhî kanunlar) gelip geçmiştir. Onun için yeryüzünde gezin, dolaşın da yalanlayanların sonlarının nasıl olduğunu bir görün. 138. "Bu (Kur'ân), insanlar için bir açıklamadır. Takva sahipleri için de bir hidayet ve öğüttür. 139. Gevşemeyin ve üzülmeyin. Eğer inanmışsanız, üstün gelecek olan sizsiniz. 140. Eğer siz (Uhud'da) bir acıya uğradınızsa, (Bedir'de de düşmanınız olan) o kavim de benzer bir acıya uğramıştır. O günleri biz insanlar arasında döndürür dururuz. Ta ki Allah mü'minleri ayırt etsin, aranızdan şahitler edinsin. Allah zalimleri sevmez. 141. Bir de (böylece) Allah, iman edenleri günahlardan temize çıkarmak, kâfirleri de helâk etmek ister. 142. Yoksa siz Allah içinizden cihad edenlerle sabredenleri belli etmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız? 143. And olsun ki siz ölümle karşılaşmadan önce onu temenni ediyordunuz. İşte onu gördünüz fakat bakıp duruyorsunuz.

٤٦٤ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ} قَالَ: كَانُوا يَتَمَنَّوْنَ أَنْ يَلْقَوَا الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُقَاتِلُوهُمْ، فَلَمَّا لَقُوهُمْ يَوْمَ أُحُدٍ وَلَّوْا.

464- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"And olsun ki siz ölümle karşılaşmadan önce onu temenni ediyordunuz. İşte onu gördünüz fakat bakıp duruyorsunuz"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Müşriklerle karşı karşıya gelip savaşmak istiyorlardı. Uhud günü onların karşısına çıkınca kaçtılar."[140]

---

140 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 249. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 80.

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٤﴾

144. Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce nice peygamberler gelip geçmiştir. Eğer o ölür yahut öldürülürse ökçeleriniz üstünde (eski dininize) geri mi döneceksiniz? Kim iki ökçesi üzerinde geri dönerse o Allah'a elbette zarar veremez. Allah şükredenlere mükâfat verecektir.

٤٦٥ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنِي مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، أَنَّ الشَّيْطَانَ صَاحَ بِأَعْلَى صَوْتِهِ يَوْمَ أُحُدٍ: إِنَّ مُحَمَّدًا قُتِلَ، قَالَ كَعْبُ بْنُ مَالِكٍ: فَكُنْتُ أَوَّلَ مَنْ عَرَفَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، عَرَفْتُ عَيْنَيْهِ مِنْ تَحْتِ الْمِغْفَرِ، فَنَادَيْتُ بِصَوْتِيَ الْأَعْلَى: هَذَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَشَارَ إِلَيَّ: أَنِ اسْكُتْ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: {وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ} الْآيَةَ.

465- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Zührî şöyle demiştir: Şeytan, Uhud günü en yüksek sesiyle "Muhammed öldürüldü!" diye bağırdı." Ka'b b. Mâlik şöyle demiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i ilk önce ben tanıdım. Onu miğferinin altındaki gözlerinden tanıdım ve hemen en yüksek sesimle "Bu, Allah Resûlü'dür" diye bağırdım. Ancak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bana "sus" diye işaret etti. Allah Teâlâ bununla ilgili olarak şu âyeti indirdi: ***"Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce nice peygamberler gelip geçmiştir. Eğer o ölür yahut öldürülürse ökçeleriniz üstünde (eski dininize) geri mi döneceksiniz? Kim iki ökçesi üzerinde geri dönerse o Allah'a elbette zarar veremez. Allah şükredenlere mükâfat verecektir."***[141]

---

141 Ebû Nuaym, *Delâilu'n-Nübüvve*, s. 173; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 360. Kurtubî bu hadisi Zührî'den nakletmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 228. İbn Kesîr de hadisi benzer şekilde nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 35.

٤٦٦ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنِي الثَّوْرِيُّ، عَنْ بَيَانٍ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ، وَهُدًى، وَمَوْعِظَةٌ لِلْمُتَّقِينَ} قَالَ: بَيَانٌ مِنَ الْعَمَى، وَهُدًى مِنَ الضَّلَالَةِ، وَمَوْعِظَةٌ مِنَ الْجَهْلِ.

466- Abdürrezzâk > Sevrî > Beyân b. Bişr[142] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Şa'bî, ***"Bu (Kur'ân), insanlar için bir açıklamadır. Takva sahipleri için de bir hidayet ve öğüttür"***[143] âyeti hakkında şöyle demiştir: "Körlükten kurtaracak bir açıklama, dalâletten kurtaracak bir hidayet, cehaletten kurtaracak bir öğüttür."[144]

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا مُؤَجَّلًا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٥﴾ وَكَأَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٦﴾

145. Allah'ın izni olmadıkça hiçbir kimse ölemez. (Ölüm), belli bir süreye göre yazılmıştır. Kim dünya nimetlerini dilerse ona ondan veririz. Kim de ahiret sevabını dilerse ona da ondan veririz. Biz şükredenleri mükâfatlandıracağız. 146. Nice peygamberler var ki, kendileriyle beraber birçok Allah dostu çarpıştı da bunlar Allah yolunda başlarına gelenlerden yılmadılar, zaafa düşmediler, boyun eğmediler. Allah sabredenleri sever.

٤٦٧ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنِ الْحَسَنِ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ} قَالَ: عُلَمَاءُ كَثِيرٌ.

467- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan, ***"Nice peygamberler var ki, kendileriyle beraber birçok Allah***

---

142 O, Beyân b. Bişr el-Ahmesî el-Becelî Ebû Bişr el-Kûfî'dir. Beşinci tabakadan olup sika ve sağlamdır. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 115.
143 Âl-i İmrân 3/138.
144 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 233. Ebû Hayyân bu hadisi Şa'bî'den nakletmiştir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 61; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 355.

***dostu çarpıştı*"** âyeti hakkında şöyle demiştir: "'رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ/Ribbiyyûne kesîr' ifadesi, çok sayıda âlim anlamına gelir."[145]

٤٦٨ - قَالَ مَعْمَرٌ: وَقَالَ قَتَادَةُ: جُمُوعٌ كَثِيرَةٌ.

468- Ma'mer, Katâde'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Çok sayıdaki topluluklar."[146]

٤٦٩ - قَالَ ابْنُ عُيَيْنَةَ: وَأَخْبَرَنِي الثَّوْرِيُّ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ أَبِي النَّجُودِ، عَنْ زِرِّ بْنِ حُبَيْشٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: هُمُ الْأُلُوفُ.

469- İbn Uyeyne > Sevrî > Âsım b. Ebi'n-Necûd > Zir b. Hubeyş[147] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Abdullah şöyle demiştir: "Onlar binlerce idi."[148]

وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿١٤٧﴾ فَآتَاهُمُ اللَّهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْآخِرَةِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٤٨﴾ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تُطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يَرُدُّوكُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ ﴿١٤٩﴾ بَلِ اللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ خَيْرُ النَّاصِرِينَ ﴿١٥٠﴾ سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ

---

145 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 276; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 362; Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 230; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 74; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 410. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Abd b. Humeyd'in Hasan'dan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 82.

146 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 267. Begavî bu hadisi Katâde, Mücâhid, Dahhâk ve İkrime'den rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 362. Kurtubî bu hadisi Katâde'den rivayet etmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 230; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 74.

147 O, Zir b. Hubeyş b. Hubâşe el-Esedî el-Kûfî Ebû Meryem'dir. Sika, celal sahibi ve muhadramdır. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 259.

148 Sevrî, *Tefsîr*, s. 81; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 266; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 362; Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 230. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Firyâbî, Abd b. Humeyd, Taberânî, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'ye isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 82.

كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَمَأْوَاهُمُ النَّارُ وَبِئْسَ مَثْوَى الظَّالِمِينَ ﴿١٥١﴾ وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِإِذْنِهِ حَتَّى إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أَرَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥٢﴾

147. Onlar yalnızca şöyle diyorlardı: Rabbimiz! Günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlığımızı bağışla. Ayaklarımıza iyice sebat ver. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et. 148. Sonunda Allah da onlara dünya sevabını ve ahiret sevabının güzelliğini verdi. Allah iyilik edenleri sever. 149. Ey iman edenler! Eğer kâfirlere itaat edecek olursanız sizi ökçelerinizin üzerinde geri döndürürler. Siz de zarara uğrayanlar olarak geri dönersiniz. 150. Hâlbuki Allah sizin yar ve yardımcınızdır. O, yardım edenlerin en hayırlısıdır. 151. Allah'ın, hakkında hiçbir delil indirmediği şeyleri O'na ortak koşmaları sebebiyle kâfirlerin kalplerine korku salacağız. Onların barınağı cehennemdir. Zalimlerin dönüp varacağı yer ne kötüdür! 152. Muhakkak Allah size verdiği sözünü aynen yerine getirmiştir. Hani o zaman O'nun izni ile onları öldürüyordunuz. Nihayet sevmekte olduğunuzu size gösterdikten sonra yılgınlık gösterdiniz. Verilen emir hakkında çekiştiniz, isyan ettiniz. İçinizden kiminiz dünyayı istiyor, kiminiz de ahireti istiyordu. Sonra sizi sınamak için sizi onlardan geri çevirdi. Bununla beraber sizi affetti. Allah mü'minlere karşı çok lütufkârdır.

٤٧٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِذْ تَحُسُّونَهُمْ} يَقُولُ: إِذْ تَقْتُلُونَهُمْ.

470- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Hani o zaman O'nun izni ile onları öldürüyordunuz"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Onları öldürdüğünüz sırada."[149]

٤٧١ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أَرَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ} أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَوْمَ أُحُدٍ حِينَ غَزَا أَبَا سُفْيَانَ، وَكُفَّارَ قُرَيْشٍ: إِنِّي رَأَيْتُ كَأَنِّي لَبِسْتُ دِرْعًا حَصِينَةً، فَأَوَّلْتُهَا الْمَدِينَةَ، فَاجْلِسُوا فِي حِصْنِكُمْ[150]، وَقَاتِلُوا مِنْ وَرَائِهِ وَكَانَتِ الْمَدِينَةُ قَدْ قُرِّشَتْ[151] بِالْبُنْيَانِ، فَهِيَ كَالْحِصْنِ، فَقَالَ رَجُلٌ مِمَّنْ لَمْ يَشْهَدْ بَدْرًا: يَا رَسُولَ اللَّهِ اخْرُجْ بِنَا إِلَيْهِمْ فَلْنُقَاتِلْهُمْ وَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أُبَيِّ بْنِ سَلُولَ: نِعْمَ مَا رَأَيْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّا وَاللَّهِ مَا نَزَلَ بِنَا عَدُوٌّ قَطُّ فَخَرَجْنَا إِلَيْهِ إِلَّا أَصَابَ فِينَا، وَلَا ثَبَتْنَا[152] فِي الْمَدِينَةِ وَقَاتَلْنَا مِنْ وَرَائِهَا إِلاَّ هَزَمْنَا عَدُوَّنَا، فَكَلَّمَهُ نَاسٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، اخْرُجْ بِنَا إِلَيْهِمْ، فَدَعَا بِلَأْمَتِهِ[153] فَلَبِسَهَا ثُمَّ قَالَ: مَا أَظُنُّ الصَّرْعَى إِلاَّ سَتَكْثُرُ مِنْكُمْ وَمِنْهُمْ، إِنِّي أَرَى فِي النَّوْمِ بَقَرًا مَنْحُورَةً[154] فَأَقُولُ: بَقَرٌ وَاللَّهِ خَيْرٌ فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ

---

149 Buhârî, Kitâbu'l-Meğâzî, VII, 345. Begavî bu hadisi Ebû Ubeyd'den benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 54. Kurtubî bu hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 235.

150 Asıl nüshada, "صعكم," *Musannef*'te "ضيعتكم/day'atiküm" şeklinde geçmektedir. Muhtemelen doğrusu "حِصْنِكُمْ/hısniküm" şeklindedir.

151 Anlamı binaların çok olması ve evlerin birbirine yakın olmasıdır. *Musannef*'te "شبكت/şebeket" şeklinde geçmektedir. Muhtemelen doğrusu "سكت/sekket" şeklindedir. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*'de bu kelime şöyle tarif edilmiştir: "Binalar ile Medîne'nin sokakları kapatılmış ve tıpkı bir kale gibi olmuştur." *el-Bidâye ve'n-Nihâye*'nin sahibinin zikrettikleri Abdürrezzâk'ın rivayetine daha yakındır. Çünkü evlerin birbirine yaklaşmasıyla ve yakınlaştırılmasıyla Medîne bir kale gibi olamaz. Bk. *el-Lisân*, V, 3585; *el-Bidâye ve'n-Nihâye,* IV, 12.

152 *Musannef*'te "تنينا فى المدينة/teneynâ fi'l-medîneti" şeklinde geçmektedir.

153 "Zırh" anlamına gelmektedir.

154 Ahmed b. Hanbel, Câbir'den şu şekilde rivayet etmiştir: "رأيت بَقَرًا مَنْحرَةً/ raeytü bakaran menharaten" Ebû Esved'in Urve'den yaptığı rivayette ise şöyle geçmektedir: "بَقَرًا تذبح/bakaran tuzbehu." Bk. *el-Feth*, VII, 346.

اللَّهِ، بِأَبِي وَأُمِّي، فَاجْلِسْ بِنَا، قَالَ: إِنَّهُ لَا يَنْبَغِي لِنَبِيٍّ إِذَا لَبِسَ لَأْمَتَهُ أَنْ يَضَعَهَا حَتَّى يَلْقَى الْبَأْسَ[155] فَقَالَ: فَهَلْ مِنْ رَجُلٍ يَدُلُّنَا بِالطَّرِيقِ، فَيُخْرِجَنَا عَلَى الْقَوْمِ مِنْ كَثَبٍ[156]؟ فَانْطَلَقَتْ بِهِ الْأَدِلَّاءُ بَيْنَ يَدَيْهِ، حَتَّى إِذَا كَانَ بِالشَّوْطِ[157] مِنَ الْجَبَّانَةِ انْخَزَلَ[158] عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أُبَيِّ ابْنِ سَلُولَ بِثُلُثِ الْجَيْشِ، أَوْ قَرِيبٍ مِنْ ثُلُثِ الْجَيْشِ، وَانْطَلَقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى لَقِيَهُمْ بِأُحُدٍ، وَصَافُّوهُمْ، فَعَهِدَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى أَصْحَابِهِ إِنْ هَزَمُوهُمْ أَلَّا يَدْخُلُوا لَهُمْ عَسْكَرًا، وَلَا يَتْبَعُوهُمْ، فَلَمَّا الْتَقَوْا هَزَمُوهُمْ، وَعَصَوُا النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَتَنَازَعُوا وَاخْتَلَفُوا، ثُمَّ صَرَفَهُمُ[159] اللَّهُ لِيَبْتَلِيَهُمْ، كَمَا، قَالَ: وَأَقْبَلَ الْمُشْرِكُونَ وَعَلَى خَيْلِهِمْ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ بْنِ الْمُغِيرَةِ، فَقُتِلَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ سَبْعُونَ رَجُلًا، وَأَصَابَتْهُمْ جِرَاحٌ شَدِيدَةٌ، وَكُسِرَتْ رَبَاعِيَةُ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَوُثِئَ[160] بَعْضُ وَجْهِهِ، حَتَّى صَاحَ الشَّيْطَانُ بِأَعْلَى صَوْتِهِ: قُتِلَ مُحَمَّدٌ، قَالَ[161] كَعْبُ بْنُ مَالِكٍ: فَكُنْتُ أَوَّلَ مَنْ عَرَفَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، عَرَفْتُ عَيْنَيْهِ مِنْ تَحْتِ الْمِغْفَرِ، فَنَادَيْتُ بِصَوْتِيَ الْأَعْلَى: هَذَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَشَارَ إِلَيَّ: أَنِ اسْكُتْ، ثُمَّ كَفَّ اللَّهُ الْمُشْرِكِينَ وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابُهُ وُقُوفٌ، فَنَادَى أَبُو سُفْيَانَ بَعْدَمَا مُثِّلَ بِبَعْضِ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَجُدِعُوا، وَمِنْهُمْ مَنْ بُقِرَ بَطْنُهُ، فَقَالَ أَبُو سُفْيَانَ: إِنَّكُمْ سَتَجِدُونَ فِي قَتْلَاكُمْ بَعْضَ الْمُثْلِ، وَإِنَّ ذَلِكَ لَمْ يَكُنْ عَنْ ذَوِي رَأْيِنَا، وَلَا سَادَاتِنَا ثُمَّ قَالَ أَبُو سُفْيَانَ: اعْلُ هُبَلُ فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ: اللَّهُ أَعْلَى وَأَجَلُّ فَقَالَ أَبُو سُفْيَانَ: أَنْعَمْتَ فَعَالِ عَنْهَا، قَتْلَى بِقَتْلَى بَدْرٍ فَقَالَ عُمَرُ: لَا يَسْتَوِي الْقَتْلُ، قَتْلَانَا فِي الْجَنَّةِ، وَقَتْلَاكُمْ فِي النَّارِ قَالَ أَبُو سُفْيَانَ: لَقَدْ

155 Asıl nüshada "البأس/el-be'sü" ve *Musannef*'te "الناس/en-nâsü" şeklinde geçmektedir. Cümledeki yerine göre her ikisi de sahihtir.

156 *Musannef* ve *el-Bidâye ve'n-Nihâye*'de aynı şekildedir.

157 "بالواسط/Bi'l-bâsid" şeklinde hatalıdır ve düzeltme *Vefâu'l-Vefâ* ve *Musannef*'ten yapılmıştır. Şût, Şâm'da bir yerdir ve Cebbâne de orada bulunmaktadır. Bk. *Vefâu'l-Vefâ*, II, 278, 308.

158 Yanındaklerle birlikte ayrılıp Müslümanlara yardım etmedi.

159 *Musannef*'te "صرفهم الله عنهم/sarrefehümüllahu anhüm" şeklinde geçmektedir.

160 "Kemiğe ulaşmadan etin darbe alması veya yaralanması" anlamına gelmektedir. *Musannef*'te "دمي/demiye" şeklinde geçmektedir.

161 İbn Kesîr bunu İshâk > Zührî tarîkiyle rivayet etmiş ve şöyle demiştir: "Ka'b b. Mâlik şöyle dedi." Bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye,* IV, 35.

خِبْنَا إِذًا، ثُمَّ انْصَرَفُوا رَاجِعِينَ، وَنَدَبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَصْحَابَهُ فِي طَلَبِهِمْ بَعْدَمَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ، فَطَلَبُوهُمْ حَتَّى بَلَغُوا قَرِيبًا مِنْ حَمْرَاءِ الْأَسَدِ[162]، ثُمَّ رَجَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ مَعْمَرٌ[163]: وَقَالَ قَتَادَةَ: وَكَانَ فِيمَنْ طَلَبَهُمْ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ، وَذَلِكَ حِينَ يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى: {الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ}.

471- Abdürrezzâk > Ma‘mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Zührî, ***“Nihayet sevmekte olduğunuzu size gösterdikten sonra yılgınlık gösterdiniz”*** âyeti hakkında şöyle demiştir: Uhud günü Ebû Süfyân b. Harb ve Kureyş müşrikleri savaş için harekete geçince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***“Rüyamda kendimi sağlam bir zırh giymiş halde gördüm ve o sağlam zırhı Medîne’ye yordum. Bu nedenle bu kalenizde oturup duvar ardından savaşın. Zira Medîne, kale gibi iç içe geçmiş binalarla kaplıdır”*** buyurdu. Bunun üzerine Bedir’e katılmamış olan bir adam, yerinden kalkıp “Ey Allah’ın Resûlü! Bizi onlara götür de onlarla savaşalım” dedi. Sonra Abdullah b. Übey b. Selûl, “Ey Allah’ın Resûlü! Ben de görmedim. Allah’a yemin olsun ki bize saldırınca dışarı çıktığımız her düşman, bize zarar verdi. Medîne içinde kalıp da savaştığımız her düşmanı da hezimete uğrattık” dedi. Bazıları kalkıp “Ey Allah’ın Resûlü! Bizi onlara götür” dedi. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* silahlarının getirilmesini istedi, getirilince de onları kuşandı. Ardından ***“Ben, sizden ve onlardan çok kişinin öleceğini zannediyorum. Ben rüyamda kesilmiş sığırlar gördüm. ‘Allah’a yemin olsun ki sığır hayırdır’ derim”*** dedi. Bunun üzerine bir adam kalkıp “Ey Allah’ın Resûlü! Annem-babam sana feda olsun. Bizi burada bırak” deyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***“Bir peygambere silahlarını kuşandığında savaşmadıkça silahlarını çıkarmak yakışmaz”*** buyurdu. Ardından ***“Bize yolu gösterip yakın bir şekilde o topluluğun karşısına çıkaracak bir rehber yok mu?”*** dedi. Bunun ardından önündeki rehberler, onları yola çıkardı. Cebbâne’ye veya Şût’a geldiklerinde Abdullah b. Übey b. Selûl, ordunun üçte biri veya ona yakın insanla birlikte ayrılıp Müslümanları yüzüstü bıraktı.

---

162 Medîne’den sekiz mil uzaklıktadır.

163 *Musannef*’te Ma‘mer ve Katâde’yi zikretmedi.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yola devam etti ve Uhud'da müşriklerin karşısına çıkarak onları şaşırttı. Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, müşrikleri bozguna uğratırlarsa karargâhlarına girmemelerini ve peşlerine düşmemelerini emretti. Ne var ki karşı karşıya geldiklerinde müşrikleri hezimete uğrattılar. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in emirlerine karşı çıkıp ganimet almada çekiştiler ve anlaşmazlığa düştüler. Sonra Allah, onları dediği gibi imtihan etmek için bıraktı. Müşrikler ise süvarilerinin başında Hâlid b. Velîd olmak üzere geri döndüler. Bunun neticesinde Müslümanlardan yetmiş kişi öldürüldü ve bazıları ağır bir şekilde yaralandılar. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in azı dişi kırıldı ve yüzünün bir kısmı yaralandı. Sonunda şeytan, en yüksek sesiyle "Muhammed öldürüldü!" diye bağırdı.

Ka'b b. Mâlik şöyle demiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i ilk tanıyan kişi bendim. Onu miğferin altındaki gözlerinden tanıdım ve en güçlü sesimle "Bu, Allah Resûlü'dür!" diye bağırdım. Ancak o, bana susmamı işaret etti. Sonra Allah, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ve ashâbı durup beklerken müşrikleri uzaklaştırdı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashâbından (şehid edilenlerden) bazılarına müsle yapıldı ve bazı organları kesilip alındı. Onların içinde karnı yarılanlar da vardı. Daha sonra Ebû Süfyân b. Harb, "Ölüleriniz arasında müsle yapılanları göreceksiniz. Fakat bu, bizim görüş sahipleri ve önderlerimizin emriyle yapılmamıştır" dedi. Sonra Ebû Süfyân, "Hübel yüce ol!" diye bağırınca, Ömer b. el-Hattâb *radıyallahu anh*, "Allah daha yüce ve daha uludur!" karşılığını verdi. Ebû Süfyân b. Harb, "Onlar (Putlar) için ne güzel işler bunlar. Ölüler, Bedir ölülerinin karşılığıdır" deyince Ömer b. el-Hattâb *radıyallahu anh*, "Fakat ölüm eşit değil ki! Zira bizim ölülerimiz cennette, sizin ölüleriniz ise cehennemdedir!" karşılığını verdi. Buna karşılık Ebû Süfyân, "Öyle ise kaybeden ve hüsrana uğrayan biz olacağız!" dedi. Sonra oradan ayrılıp geri döndüler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yaralanıp hüzünlenmiş olan ashâbını onları takip etmeleri için görevlendirdi. Hamrâü'l-Esed'e varıncaya dek onları izlediler. Sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* geri döndü.

Katâde şöyle demiştir: Onların peşine düşenlerin arasında Abdullah b. Mes'ûd da vardı. Allah Teâlâ, ***"Onlar öyle kimselerdir ki kendilerine 'İnsanlar size karşı bir ordu hazırladılar. O hâlde onlardan korkun'***

dediler de bu onların imanını artırdı ve 'Allah bize yeter, O ne güzel vekildir' dediler"[164] âyetinde bunu ifade etmektedir.[165]

إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُونَ عَلَى أَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرَاكُمْ فَأَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ لِكَيْلَا تَحْزَنُوا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٥٣﴾

153. Peygamber, arkanızdan sizi çağırırken siz durmadan dağa yukarı kaçıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz. Bundan dolayı Allah size keder üstüne keder verdi ki, (bu durumlara alışasınız ve daha sonra) elinizden kaçana ve başınıza gelene üzülmeyesiniz. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.

٤٧٢ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {غَمًّا بِغَمٍّ} قَالَ: الْغَمُّ الْأَوَّلُ الْجِرَاحُ وَالْقَتْلُ، وَالْغَمُّ الْآخَرُ حِينَ سَمِعُوا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ قُتِلَ، فَأَنْسَاهُمُ الْغَمُّ الْآخَرُ مَا أَصَابَهُمْ مِنَ الْجِرَاحِ وَالْقَتْلِ، وَمَا كَانُوا يَرْجُونَ مِنَ الْغَنِيمَةِ وَذَلِكَ حِينَ يَقُولُ: {لِكَيْلَا تَحْزَنُوا عَلَى مَا فَاتَكُمْ، وَلَا مَا أَصَابَكُمْ}.

472- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Bundan dolayı Allah size keder üstüne keder verdi"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: Birinci keder, yaralanmalar ve öldürülmelerdir. Diğer asıl keder ise Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in öldürüldüğünü duymuş olmalarıdır. Bu haber, diğer kederleri, başlarına gelen yaralanma ve öldürülmeler ile ganimet umutlarını unutturdu. Allah Teâlâ

---

164 Âl-i İmrân 3/173.

165 Daha detaylı bilgi için İbn Kesîr'in *el-Bidâye ve'n-Nihâye,* IV, 48'e bakınız. Ebû Musa el-Eş'arî bu hadisi muhtasar bir şekilde rivayet etmiştir. Bk. Müslim, Kitâbu'r-Rü'yâ, IV, 1779; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye,* IV, 12-14. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de nakletmiş ve şöyle demiştir: "Bu hadisi Ahmed rivayet etmiştir ve ravileri *Sahîh*'in ravileridir. Bk. *Mecmau'z-Zevâid*, VI, 107. Bu hadisi Musa b. Ukbe, Uhud gazvesi bağlamında rivayet etmiş ve onun bu rivayetini Hâfız, *el-Feth*'de muhtasar bir şekilde nakletmiştir. Bk. Hâfız, *el-Feth*, VII, 346. Buhârî bu hadisi Berâ'dan rivayet etmiştir. Bk. Buhârî, Kitâbu'l-Megâzî, VII, 349. Ahmed bu hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. Ahmed, *Müsned*, I, 271.

şöyle derken bunu kastediyor: ***"Elinizden kaçana ve başınıza gelene üzülmeyesiniz."***[166]

ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُعَاسًا يَغْشَى طَائِفَةً مِنْكُمْ وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ يُخْفُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هَاهُنَا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٥٤﴾

154. Sonra o kederin arkasından Allah size bir güven indirdi ki, (bu güvenin yol açtığı) uyuklama hali bir kısmınızı kaplıyordu. Kendi canlarının kaygısına düşmüş bir grup da Allah'a karşı cahiliye devrindekine benzer haksız zanlar besliyor, "Bu işin kararlaştırılmasında bizim bir etkimiz mi var? (Bize ne?)" diyorlardı. Sen de ki: "İş (zafer, her şeyin karar ve buyruğu) tamamen Allah'a aittir." Onlar, sana açıklayamadıklarını içlerinde gizliyorlar. "Yönetirken bize de danışılsaydı, burada öldürülmezdik" diyorlar. De ki: "Evlerinizde kalmış olsaydınız bile, öldürülmesi takdir edilmiş olanlar, öldürülüp düşecekleri yerlere kendiliklerinden çıkıp giderlerdi." Allah, içinizdekileri yoklamak ve kalplerinizdekileri temizlemek için (böyle yaptı). Allah içinizde ne varsa hepsini bilir.

٤٧٣ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {أَمَنَةً نُعَاسًا} قَالَ: أَلْقَى اللَّهُ عَلَيْهِمُ النُّعَاسَ، وَكَانَ ذَلِكَ أَمَنَةً لَهُمْ قَالَ: وَذُكِرَ أَنَّ أَبَا طَلْحَةَ قَالَ: أُلْقِيَ عَلَيَّ النُّعَاسُ يَوْمَئِذٍ، فَكُنْتُ أَنْعَسُ حَتَّى يَسْقُطَ سَيْفِي مِنْ يَدِي.

---

166 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 306. Kurtubî bu hadisi Katâde ve Mücâhid'den rivayet etmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 240; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 83. İbn Kesîr de hadisi İbn Ebî Hâtim'den nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 417.

473- Abdürrezzâk, Ma'mer'in ***"Sonra o kederin arkasından Allah size bir güven indirdi ki, (bu güvenin yol açtığı) uyuklama hali bir kısmınızı kaplıyordu"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: Allah, onların üzerine bir uyku ve uyuklama hali indirdi. Bu, onlar için gönül huzuru ve güven oldu. Ebû Talha şunu anlatmıştır: "O gün öyle bir uyuklama haline tutuldum ki uyuklayınca kılıcım elimden düşüyordu."[167]

٤٧٤ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ} قَالَ: ظَنَّ أَهْلِ الشِّرْكِ.

474- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Cahiliye devrindekine benzer haksız zanlar besliyordu"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Şirk koşanların zanları gibi (zanlar besliyordu)."[168]

إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٥٥﴾ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُزًّى لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١٥٦﴾ وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿١٥٧﴾ وَلَئِنْ مُتُّمْ أَوْ

---

167 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 319; Buhârî, Kitâbu't-Tefsîr, VIII, 228; Tirmizî, Kitâbu't-Tefsîr, V, 229. Bu hadisi Taberânî, Abdurrahmân b. Avf'tan rivayet etmiştir. Onun isnadında Dırâr b. Surad bulunmaktadır. Dırâr, zayıf bir ravidir. İbn Kesîr bu hadisi Ebû Talha'dan rivayet etmiştir. Bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye,* IV, 48, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 418; Ebû Nuaym, *Delâilu'n-Nübüvve*, II, 175. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Şeybe, Abd b. Humeyd, Buhârî, Tirmizî, Nesâî, İbn Hibbân, Taberânî, Ebu'ş-Şeyh, İbn Merdûye, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî ile *Delâilu'n-Nübüvve*'de Beyhakî ve Ebû Nuaym'ın Ebû Talha'dan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 77.

168 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 353; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 369. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 91.

قُتِلْتُمْ لَإِلَى اللَّهِ تُحْشَرُونَ ﴿١٥٨﴾ فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾ إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٦٠﴾ وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦١﴾

155. İki ordunun karşılaştıkları gün, içinizden yüz çevirenleri ancak yaptıkları bazı işler yüzünden şeytan yoldan çıkarmak istemişti. And olsun Allah onları affetti. Çünkü Allah bağışlayandır, (ceza vermekte acele etmeyen) Halîm'dir. 156. Ey iman edenler! Sizler, inkâr edenler ve yeryüzünde sefere çıkan veya savaşan kardeşleri hakkında "Eğer bizim yanımızda kalsalardı ne ölür ne de öldürülürlerdi" diyenler gibi olmayın. Allah bu kanaati onların kalplerinde kanayan bir yara (keder) haline getirmiştir. Hayatı veren de Allah'tır, öldüren de. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görür. 157. And olsun ki Allah yolunda öldürülür yahut ölürseniz muhakkak Allah'tan bir mağfiret ve rahmet onların toplayacağı şeylerden daha hayırlıdır. 158. And olsun siz ölseniz veya öldürülseniz de muhakkak Allah'ın huzurunda toplanacaksınız. 159. Allah'tan bir rahmet sayesinde sen onlara yumuşak davrandın. Şayet kaba, katı kalpli birisi olsaydın elbette onlar etrafından dağılırlardı. Artık onları bağışla, onlara affedilmeleri için Allah'tan mağfiret dile ve iş hususunda onlarla istişare et. Bir kere de azmettin mi artık Allah'a güvenip dayan. Şüphesiz Allah kendisine dayanıp güvenenleri sever. 160. Allah size yardım ederse artık sizi yenecek kimse olamaz. Eğer sizi yardımsız bırakırsa O'ndan başka size yardım edecek kimdir? Mü'minler ancak Allah'a güvenip dayanmalıdırlar. 161. Hiçbir peygamberin emanete ihanet etmesi düşünülemez.

Kim ihanet ederse, kıyamet günü, ihanet ettiği şeyle birlikte gelir. Sonra da hiçbir haksızlığa uğratılmaksızın herkese kazandığının karşılığı tastamam ödenir.

٤٧٥ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ} قَالَ: أَيْ: يَغُلَّهُ أَصْحَابُهُ، {وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ}.

475- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Hiçbir peygamberin emanete ihanet etmesi düşünülemez"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Yani arkadaşları onu aldatır, ihanet eder. Kim aldatırsa kıyamet günü aldattığı şeyle birlikte gelir."[169]

٤٧٦ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، وَقَالَ قَتَادَةُ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا غَنِمَ مَغْنَمًا بَعَثَ مُنَادِيًا فَنَادَى: أَلَا لَا يَغُلَّنَّ رَجُلٌ مِخْيَطًا فَمَا دُونَهُ، أَلَا لَا يَغُلَّنَّ رَجُلٌ بَعِيرًا فَيَأْتِي بِهِ عَلَى ظَهْرِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَهُ رُغَاءٌ[170]، أَلَا لَا يَغُلَّنَّ رَجُلٌ فَرَسًا، فَيَأْتِي بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى ظَهْرِهِ لَهُ حَمْحَمَةٌ[171].

476- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde şöyle demiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir ganimet elde ettiğinde bir münadi gönderip şöyle nida ettirirdi: ***"İyi bilin ki hiç kimse bir iğne ve daha azına ihanet etmesin. İyi bilin ki hiç kimse bir deveye ihanet etmesin, yoksa onu kıyamet günü sırtında böğürür halde getirir. İyi bilin ki hiç kimse bir ata ihanet etmesin, yoksa onu kıyamet günü sırtında kişner halde getirir."***[172]

---

169 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 353; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 369. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd ve Taberî'nin Rebî' b. Enes ve Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 91. Kurtubî şöyle demiştir: "Cumhur ulemâya göre bu rivayetin anlamı şöyledir: Hiç kimse ganimet hususunda onu aldatamaz veya ona ihanet edemez." Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 256.

170 Deve sesi.

171 Atın kişneme dışında çıkardığı ses.

172 Buhârî, Kitâbu'l-Cihâd, VI, 185; Müslim, İmâre, III, 461; Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 257.

٤٧٧ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، قَالَ: جَاءَ عَقِيلُ بْنُ أَبِي طَالِبٍ بِمِخْيَطٍ، فَقَالَ لِامْرَأَتِهِ: خِيطِي بِهَذِهِ ثِيَابَكِ، قَالَ: فَبَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُنَادِيًا: أَلَا لَا يَغُلَّنَّ رَجُلٌ إِبْرَةً فَمَا دُونَهَا فَقَالَ عَقِيلٌ لِامْرَأَتِهِ: مَا أَرَى إِبْرَتَكِ إِلَّا قَدْ فَاتَتْكِ.

477- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Zeyd b. Eslem şöyle demiştir: Akîl b. Ebî Tâlib, bir iğne getirip eşine "Bununla elbiselerini dik" dedi. Ardından Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir münadi gönderip ***"Hiç kimse ne bir iğneye ne de daha azına, hiçbir şeye ihanet etmesin"*** diye nida ettirdi. Bunun üzerine Akîl b. Ebî Tâlib, eşine "Görüyorum ki iğne elinden gitti" dedi.[173]

٤٧٨ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، قَالَ: أنا هَمَّامٌ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: غَزَا نَبِيٌّ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ فَقَالَ: لَا يَغْزُوَنَّ مَعِي رَجُلٌ تَزَوَّجَ امْرَأَةً لَمْ يَبْنِ بِهَا، وَلَا رَجُلٌ لَهُ غَنَمٌ يَنْتَظِرُ وِلَادَتَهَا، وَلَا رَجُلٌ يَبْنِي بِنَاءً لَمْ يَفْرُغْ مِنْهُ، فَلَمَّا أَتَى الْمَكَانَ الَّذِي يُرِيدُهُ وَجَاءَهُ عِنْدَ الْعَصْرِ قَالَ لِلشَّمْسِ: إِنَّكِ مَأْمُورَةٌ، وَإِنِّي مَأْمُورٌ، اللَّهُمَّ احْبِسْهَا عَلَيَّ سَاعَةً، فَحُبِسَتْ لَهُ سَاعَةً حَتَّى فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْهِ، قَالَ: وَزَعَمُوا أَنَّهَا لَمْ تُحْبَسْ لِأَحَدٍ قَبْلَهُ وَلَا بَعْدَهُ، ثُمَّ وُضِعَتِ الْغَنِيمَةُ، فَجَاءَتِ النَّارُ فَلَمْ تَأْكُلْهَا، فَقَالَ: إِنَّ فِيكُمْ غُلُولًا، فَلْيُبَايِعْنِي مِنْ كُلِّ قَبِيلَةٍ مِنْكُمْ رَجُلٌ قَالَ: فَلَزِقَتْ يَدُهُ بِيَدِ رَجُلَيْنِ أَوْ ثَلَاثَةٍ قَالَ: إِنَّ فِيكُمُ الْغُلُولَ قَالَ: فَأَخْرَجُوا مِثْلَ رَأْسِ بَقَرَةٍ مِنْ ذَهَبٍ فَأَلْقَوْهُ فِي الْغَنِيمَةِ، فَجَاءَتِ النَّارُ فَأَكَلَتْهَا قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: فَلَمْ تَحِلَّ الْغَنِيمَةُ لِأَحَدٍ قَبْلَنَا، وَذَلِكَ أَنَّ اللَّهَ رَأَى ضَعْفَنَا فَطَيَّبَهَا لَنَا.

478- Abdürrezzâk > Ma'mer > Hemmâm > Ebû Hureyre isnadıyla rivayet edildiğine göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Peygamberlerden biri, sefere çıkarken 'Bir kadınla evlenip de onunla birlikte olmayan, doğumunu beklediği koyunları olan ve bir bina yapmaya başlayıp bitirmeyen kimseler benimle sefere çıkmayacak' dedi. İstediği yere ikindi vakti gelince güneşe 'Sen memursun, ben de memurum. Allah'ım! Onu bir süre alıkoy' dedi. Akabinde Allah, ona fethi nasip edinceye dek güneş bir süre onun için alıkonuldu. Güneşin ondan önce ve sonra hiç kimse için alıkonulmadığını***

---

173 Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 242.

iddia ettiler. Sonra ganimetler meydana konulunca bir ateş geldi fakat ganimetleri yemedi (yakmadı). Bunun üzerine o peygamber, 'İçinizde ganimete ihanet eden biri var. Her kabilenizden bir kişi bana biat etsin' dedi. Onun eline (biat sırasında) iki veya üç kişinin eli yapışıp kaldı. Ardından tekrar 'İçinizde ganimete ihanet eden biri var' dedi. Bunun üzerine altından yapılmış bir öküz başını çıkarıp ganimetlerin içine attılar. Peşinden ateş gelip onları yedi (yaktı).''

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Ganimet, bizden önce kimseye helâl kılınmadı. Ancak Allah, bizim zayıflığımızı görüp onu bize helâl kıldı."***[174]

أَفَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللّٰهِ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللّٰهِ
وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٦٢﴾

162. Hiç Allah'ın rızasına uyan kimse Allah'ın gazabına uğrayan ve varacağı yer cehennem olan kimse gibi olur mu? O ne kötü bir dönüş yeridir.

٤٧٩ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ مُطَرِّفٍ، عَنِ الضَّحَّاكِ بْنِ مُزَاحِمٍ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {أَفَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللّٰهِ} قَالَ: مَنْ لَمْ يَغُلَّ، {كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللّٰهِ} قَالَ: كَمَنْ غَلَّ.

479- Abdürrezzâk > İbn Uyeyne > Mutarrif[175] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Dahhâk b. Müzâhim, ***"Hiç Allah'ın rızasına uyan kimse Allah'ın gazabına uğrayan ve varacağı yer cehennem olan kimse gibi olur mu? O ne kötü bir dönüş yeridir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Allah'ın rızasına uyan kimse,' ihanet etmeyen kimsedir. 'Allah'ın gazabına uğrayan' ise (ganimete) ihanet eden gibidir."[176]

---

174 Buhârî, Kitâbu'n-Nikâh, IX, 223, Farzu'l-Humus, VI, 220; Müslim, Kitâbu'l-Cihâd, III, 1366; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 318; Abdürrezzâk, *Musannef,* V, 241.

175 O, Mutarrif b. Tarîf el-Hârisî el-Kûfî Ebû Bekir veya Ebû Abdirrahmân'dır. Sika ve fazilet sahibi bir ravidir. Bk. *Takrîb*, II, 253.

176 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 368. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Dahhâk'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*,

هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٣﴾ لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿١٦٤﴾ أَوَلَمَّا أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا قُلْتُمْ أَنَّى هَذَا قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٦٥﴾

163. Onlar Allah katında derece derecedirler. Allah yaptıklarını çok iyi görendir. 164. Gerçek şu ki, kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan, (kötülüklerden ve inkârdan) onları temizleyen, Kitap ve hikmeti onlara öğreten kendi içlerinden bir Peygamber göndermekle Allah, mü'minlere büyük bir lütufta bulunmuştur. Hâlbuki daha önce onlar apaçık bir dalâlet içinde idiler. 165. (Bedir'de) iki katını (düşmanınızın) başına getirdiğiniz bir musibet, (Uhud'da) kendi başınıza gelince mi "Bu nasıl oluyor!" dediniz? De ki: "O, kendi yüzünüzdendir. Şüphesiz Allah'ın her şeye gücü yeter."

٤٨٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ: أُصِيبَ الْمُسْلِمُونَ يَوْمَ أُحُدٍ مُصِيبَةً، فَكَانُوا قَدْ أَصَابُوا مِثْلَيْهَا يَوْمَ بَدْرٍ مِمَّنْ قَتَلُوا وَأَسَرُوا فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى: {أَوَلَمَّا أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا}.

480- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde şöyle demiştir: Müslümanlar, Uhud günü bir musibete uğradılar. Ancak öldürdükleri ve esir aldıklarıyla Bedir günü (müşrikleri) onun iki katı musibete uğratmışlardı. Bundan dolayı Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***"(Bedir'de) iki katını (düşmanınızın) başına getirdiğiniz bir musibet, (Uhud'da) kendi başınıza gelince mi 'Bu nasıl oluyor!' dediniz? De ki: "O, kendi yüzünüzdendir. Şüphesiz Allah'ın her şeye gücü yeter."*** "[177]

II, 92; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 370; Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 262; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, I, 361.

177 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 373. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 194.

وَمَا أَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ فَبِإِذْنِ اللّٰهِ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٦٦﴾ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أَوِ ادْفَعُوا قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَاتَّبَعْنَاكُمْ هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ وَاللّٰهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ﴿١٦٧﴾ الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا قُلْ فَادْرَءُوا عَنْ أَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٦٨﴾ وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴿١٦٩﴾ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٧٠﴾

166. İki ordunun (Uhud'da) karşılaştığı gün başınıza gelen musibet, Allah'ın emri ile idi ve mü'minleri ayırt etmesi içindi. 167. Bir de münafıklık yapanları açığa çıkarmak içindi. Onlara "Gelin, Allah yolunda savaşın yahut savunun" denildiği vakit, "Eğer biz savaş olacağını bilseydik arkanızdan gelirdik" dediler. Onlar o gün imandan çok küfre daha yakındılar. Onlar ağızları ile kalplerinde olmayanı söylüyorlardı. Allah onların gizlediklerini çok iyi bilendir. 168. Kendileri (savaşmayarak) oturup kardeşleri için "Eğer bize itaat etselerdi öldürülmezlerdi" diyenlere de ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz canlarınızı ölümden kurtarın bakalım!" 169. Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanmayın. Aksine onlar diridirler, Rableri katında rızıklanırlar. 170. Allah'ın lütfundan kendilerine verdiği ile hepsi de sevinç içindedirler ve arkalarından henüz kendilerine katılamayanlara "Onlar için hiçbir korku yoktur, onlar üzülecek de değillerdir" diye müjdelemek isterler.

٤٨١ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ} قَالَ: بَلَغَنَا أَنَّ أَرْوَاحَ الشُّهَدَاءِ فِي صُوَرِ طَيْرٍ بِيضٍ تَأْكُلُ مِنْ

ثِمَارِ[178] الْجَنَّةِ، قَالَ مَعْمَرٌ: وَقَالَ الْكَلْبِيُّ: فِي صُوَرِ طَيْرٍ خُضْرٍ تَسْرَحُ فِي الْجَنَّةِ، وَتَأْوِي إِلَى الْقَنَادِيلِ تَحْتَ الْعَرْشِ.

481- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanmayın. Aksine onlar diridirler, Rableri katında rızıklanırlar. Allah'ın lütfundan kendilerine verdiği ile hepsi de sevinç içindedirler ve arkalarından henüz kendilerine katılamayanlara 'Onlar için hiçbir korku yoktur, onlar üzülecek de değillerdir' diye müjdelemek isterler"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bizim öğrendiğimize göre, şehitlerin ruhları, cennet meyvelerinden yiyen beyaz kuşlar şeklindedir."[179]

Ma'mer, Kelbî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Cennette serbest bir şekilde dolaşan ve Arş'ın altındaki kandillere tüneyen yeşil kuşlar şeklindedir."[180]

٤٨٢ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا الثَّوْرِيُّ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي مُرَّةَ عَنْ مَسْرُوقٍ، قَالَ: سَأَلْنَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ عَنْ هَذِهِ الْآيَةِ: {وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ} قَالَ: أَرْوَاحُ الشُّهَدَاءِ عِنْدَ اللَّهِ كَطَيْرٍ خُضْرٍ لَهَا قَنَادِيلُ مُعَلَّقَةٌ بِالْعَرْشِ، تَسْرَحُ فِي أَيِّ الْجَنَّةِ شَاءَتْ قَالَ: وَاطَّلَعَ إِلَيْهِمْ رَبُّكَ اطِّلَاعَةً فَقَالَ: هَلْ تَشْتَهُونَ شَيْئًا فَأَزِيدَكُمُوهُ؟ قَالُوا: رَبَّنَا أَلَسْنَا نَسْرَحُ فِي الْجَنَّةِ فِي أَيِّهَا شِئْنَا؟ ثُمَّ اطَّلَعَ إِلَيْهِمُ الثَّانِيَةَ فَقَالَ: هَلْ تَشْتَهُونَ مِنْ شَيْءٍ فَأَزِيدَكُمُوهُ؟ فَقَالُوا: رَبَّنَا أَلَسْنَا نَسْرَحُ فِي الْجَنَّةِ فِي أَيِّهَا شِئْنَا؟ ثُمَّ اطَّلَعَ إِلَيْهِمُ الثَّالِثَةَ فَقَالَ: هَلْ تَشْتَهُونَ مِنْ شَيْءٍ فَأَزِيدَكُمُوهُ؟ فَقَالُوا: رَبَّنَا تُعِيدُ أَرْوَاحَنَا فِي أَجْسَادِنَا، فَنُقَاتِلُ فِي سَبِيلِكَ، فَنُقْتَلُ مَرَّةً أُخْرَى قَالَ: فَسَكَتَ عَنْهُمْ.

---

178 *Musannef*'te "مِنْ ثَمَر/min simer" şeklinde geçmektedir.
179 Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 265.
180 Kelbî'nin rivayetine gelince; Abdürrezzâk bu hadisi *Musannef*'te, Ma'mer > Zührî > Abdullah b. Ka'b b. Mâlik isnadıyla şöyle rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Şehitlerin ruhları, cennetteki kandillere konan yeşil kuşlar şeklindedir."*** Bk. Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 264.

482- Abdürrezzâk > Sevrî > A‘meş > Abdullah b. Ebî Mürre[181] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mesrûk[182] şöyle demiştir: Abdullah b. Ömer, ***“Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanmayın. Aksine onlar diridirler, Rableri katında rızıklanırlar”*** âyetini sorduğumuzda şöyle dedi: “Şehitlerin ruhları, Allah’ın katında Arş’a asılı kandilleri olan ve istedikleri cennetlerde dolaşan yeşil kuşlar gibidirler. Rabbin onları güzelce gözetir ve ***‘Bir şey arzuluyorsanız onu size bahşedeyim’*** der. Ama onlar, ‘Rabbimiz! Cennette istediğimiz bahçelerde dolaşmıyor muyuz!’ derler. Allah, ikinci defa onlara bakıp ***‘Bir şey arzuluyorsanız onu size bahşedeyim’*** der. Ama onlar, ‘Rabbimiz! Cennette istediğimiz bahçelerde dolaşmıyor muyuz!’ derler. Sonra Allah, üçüncü defa onlara bakıp ***‘Bir şey arzuluyorsanız onu size bahşedeyim’*** der. Buna karşılık onlar, ‘Rabbimiz! Ruhlarımızı bedenlerimize iade edersen yeniden savaşır, senin yolunda tekrar öldürülürüz’ derler. Fakat Allah, onlara bir şey söylemez.”[183]

٤٨٣ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّهُمْ قَالُوا فِي الثَّالِثَةِ حِينَ قَالَ: هَلْ تَشْتَهُونَ شَيْئًا فَأَزِيدَكُمُوهُ؟ قَالُوا: تُقْرِئُ نَبِيَّنَا عَنَّا السَّلَامَ، وَتُخْبِرُهُ أَنْ قَدْ رَضِينَا، وَرُضِيَ عَنَّا.

483- Abdürrezzâk > İbn Uyeyne > Atâ b. Sâib[184] > Ebû Ubeyde[185] > Abdullah isnadıyla rivayet edildiğine göre, üçüncü defada Allah Teâlâ ***“Bir şey arzuluyorsanız onu size bahşedeyim”*** deyince şehitler şöyle

---

181 O, Abdullah b. Ebî Mürre el-Hemedânî el-Kûfî’dir. Üçüncü tabakadan olup sikadır. 100 yılında vefat etmiştir. Bu tarihten önce vefat ettiği de rivayet edilmektedir. Bk. *Takrîb*, I, 449.

182 O, Mesrûk b. el-Ecda‘ b. Mâlik el-Hemedânî el-Vâdiî Ebû Âişe el-Kûfî’dir. Sika, fakîh, âbid ve muhadramdır. Bk. *Takrîb*, II, 242.

183 Müslim, İmâre, III, 1502. Tirmizî bu hadisi rivayet edip şöyle demiştir: “Bu hadis, hasen-sahihtir.” Bk. Tirmizî, Kitâbu’t-Tefsîr, V, 231; Sevrî, *Tefsîr,* s. 81; Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 263; Humeydî, *Müsned*, I, 66. Taberî bu hadisi İbn Mes‘ûd tarîkiyle rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, VII, 391; Begavî, *Meâlimü’t-Tenzîl*, I, 273.

184 O, Atâ b. Sâib es-Sekafî el-Kûfî Ebû Muhammed’dir. Ona Ebû Sâib de denilmektedir. Sıdk sahibidir ancak ihtilata düşmüştür. Bk. *Takrîbu’t-Tehzîb*, II, 22.

185 O, Âmir b. Abdillah b. Mes‘ûd Ebû Ubeyde’dir. Künyesi ile meşhurdur. Kûfeli sika bir ravidir. Tercih edilen görüşe göre onun babasından seması (dinlemesi) sahih değildir. Bk. *Takrîbu’t-Tehzîb*, II, 448.

derler: "Peygamberimize bizden selâm söyle ve bizim memnun olduğumuzu ve bizden hoşnut olunduğunu bildir."[186]

٤٨٤ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنِ ابْنِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: قَالَتْ أُمُّ مُبَشِّرٍ لِكَعْبِ بْنِ مَالِكٍ وَهُوَ شَاكٍ: اقْرَأْ عَلَى ابْنِي السَّلَامَ، تَعْنِي مُبَشِّرًا، فَقَالَ: يَغْفِرُ اللَّهُ لَكِ يَا أُمَّ مُبَشِّرٍ، أَوَ لَمْ تَسْمَعِي مَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ إِنَّمَا نَسَمَةُ الْمُسْلِمِ طَيْرٌ تَعَلَّقُ فِي شَجَرِ الْجَنَّةِ، حَتَّى يُرْجِعَهَا اللَّهُ إِلَى جَسَدِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، قَالَتْ: ضَعُفْتُ[187]، فَأَسْتَغْفِرُ اللَّهَ.

484- Abdürrezzâk > Ma'mer > Zührî isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Ka'b b. Mâlik[188] şöyle demiştir: Ümmü Mübeşşir, rahatsız haldeki Ka'b b. Mâlik'e "Oğluma selâm söyle" dedi. -Mübeşşir'i kastediyor.- Buna karşılık Ka'b b. Mâlik, "Allah seni bağışlasın ey Ümmü Mübeşşir! Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ***'Müslümanın ruhu, Allah kıyamet günü bedenine iade edinceye dek cennet ağaçlarından yiyip beslenen bir kuştur'*** buyurduğunu duymadın mı?" dedi. Buna karşılık Ümmü Mübeşşir, "Zayıflık gösterdim, bunun için Allah'tan bağışlanma dilerim" dedi.[189]

يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٧١﴾ الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٢﴾ الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ﴿١٧٣﴾

---

186 Tirmizî bu hadisi nakledip şöyle demiştir: "Bu hadis, hasen-sahihtir." Bk. Tirmizî, Kitâbu't-Tefsîr, V, 231; Humeydî, *Müsned*, I, 66; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 391. Buhârî bu hadisi Enes b. Mâlik'ten rivayet etmiştir. Bk. Buhârî, Kitâbu'l-Megâzî, VII, 389, Kitâbu'l-Cihâd, VI, 19.

187 Ahmed'in *Müsned*'inde "ضَعُفْتُ/zayıflık gösterdim" kelimesi yerine "صدقت/doğru söyledin" kelimesi bulunmaktadır.

188 O, Abdurrahman b. Ka'b b. Mâlik Ebu'l-Hattâb el-Medenî'dir. Sika bir ravidir. Tâbiînin büyüklerindendir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında doğduğu ve Halife Osmân zamanında vefat ettiği rivayet edilmektedir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 496.

189 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 455; Humeydî, *Müsned*, II, 385.

فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ لَمْ يَمْسَسْهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ﴿١٧٤﴾ إِنَّمَا ذَلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٧٥﴾ وَلَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَنْ يَضُرُّوا اللّٰهَ شَيْئًا يُرِيدُ اللّٰهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِي الْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَنْ يَضُرُّوا اللّٰهَ شَيْئًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٧﴾ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِأَنْفُسِهِمْ إِنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿١٧٨﴾ مَا كَانَ اللّٰهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَكِنَّ اللّٰهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ فَآمِنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٩﴾

171. Onlar Allah'tan bir nimet, bir lütuf ve Allah'ın mü'minlerin ecrini boşa çıkarmayacağı müjdesini de vermek isterler. 172. (Uhud'da) yaralandıktan sonra yine Allah'ın ve Resûlü'nün çağrısına koşanlar, onlardan iyilik yapanlar ve sakınanlar için büyük bir mükâfat vardır. 173. Onlar öyle kimselerdir ki kendilerine "İnsanlar size karşı bir ordu hazırladılar. O halde onlardan korkun" dediler de bu onların imanını artırdı ve "Allah bize yeter. O ne güzel vekildir" dediler. 174. Bunun üzerine, kendilerine hiçbir fenalık dokunmadan, Allah'ın nimet ve keremiyle geri geldiler. Allah pek büyük lütuf sahibidir. 175. Bu şeytandır. Ancak kendi dostlarını korkutur. Eğer gerçek mü'minler iseniz onlardan korkmayın, benden korkun. 176. Küfürde yarışan o kimseler seni üzmesin. Onlar Allah'a asla zarar veremezler. Allah onlara, ahiretten yana bir nasip vermemek istiyor. Onlar için çok büyük bir azap vardır. 177. Şüphe yok ki iman karşılığında küfrü satın alanlar Allah'a hiçbir zarar veremezler. Onlar için çok acıklı bir azap vardır. 178. Sakın o inkâr edenler kendilerine süre tanımamızı haklarında hayırlı sanmasınlar. Onlara süre vermemiz ancak

günahlarını artırmaları içindir. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır. 179. Allah mü'minleri üzerinde bulunduğunuz bu halde asla terk etmez. Nihayet murdarı temizden ayıracaktır. Allah size gaybı bildirecek de değildir. Fakat Allah peygamberlerinden kimi dilerse seçer. O halde Allah'a ve resûllerine iman edin. Eğer iman eder ve sakınırsanız sizin için büyük bir mükâfat vardır.

٤٨٥ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {حَتَّى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ} قَالَ: حَتَّى تَمِيزَ الْكَافِرَ مِنَ الْمُؤْمِنِ.

485- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Nihayet murdarı temizden ayıracaktır"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Nihayet kâfir olan mü'minden ayrılacaktır."[190]

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٨٠﴾

180. Allah'ın lütuf ve kereminden kendilerine verdiği şeylerde cimrilik gösterenler onu haklarında hayırlı sanmasınlar. Aksine o, onlar için bir şerdir. Cimrilik ettikleri şey kıyamet günü boyunlarına bir halka olarak geçirilecektir. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır, Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.

٤٨٦ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ} قَالَ: يُطَوَّقُونَ فِي أَعْنَاقِهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.

486- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Cimrilik ettikleri şey kıyamet günü boyunlarına bir halka***

---

190 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 425; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 382. Ebû Hayyân bu hadisi Katâde ve Süddî'den nakletmiştir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, II, 125. İbn Kesîr bu hadisi Süddî'den rivayet etmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 432; İbn Kuteybe, *Garîbü'l-Kur'ân*, s. 116. Müfessirlerin çoğuna göre buradaki hitap münafıklara ve kâfirlere yöneliktir.

olarak geçirilecektir” âyeti hakkında şöyle demiştir: “Kıyamet günü boyunlarına geçirilecektir.”[191]

٤٨٧ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَمْرٍو، وَعَنْ عِكْرِمَةَ، قَالَ: كَانَتْ بَدْرٌ مَتْجَرًا فِي الْجَاهِلِيَّةِ، فَخَرَجَ نَاسٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يُرِيدُونَهُ، فَلَقِيَهُمْ نَاسٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ، فَقَالُوا لَهُمْ: إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ، فَأَمَّا الْجَبَانُ فَرَجَعَ، وَأَمَّا الشُّجَاعُ فَأَخَذَ أُهْبَةَ الْقِتَالِ، وَأُهْبَةَ التِّجَارَةِ وَقَالُوا: حَسْبُنَا اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ قَالَ: وَأَتَوْهُمْ، فَلَمْ يَلْقَوْا أَحَدًا، فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى فِيهِمْ {الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ}.

487- Abdürrezzâk > İbn Uyeyne > Amr isnadıyla rivayet edildiğine göre, İkrime şöyle demiştir: Bedir, cahiliye devrinde ticaret yapılan bir yerdi. Bundan dolayı bazı Müslümanlar oraya gitmek için yola çıktılar. Bir grup müşrikle karşılaştıklarında müşrikler, onlara “İnsanlar, size karşı büyük kalabalıklar topladı, onlardan korkun” dediler. Müslümanlardan korkak olanlar geri döndüler. Cesur olanlar ise savaş ve ticaret hazırlığına başladılar ve “Allah bize yeter, O ne güzel vekildir” dediler. Müslümanlar onların yanına varınca kimseyle karşı karşıya gelmediler. Allah da onlar hakkında şu âyeti indirdi: ***“Onlar öyle kimselerdir ki kendilerine ‘İnsanlar size karşı bir ordu hazırladılar. O halde onlardan korkun’ dediler de bu onların imanını artırdı ve ‘Allah bize yeter. O ne güzel vekildir’ dediler.”***[192]

٤٨٨ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا ابْنُ عُيَيْنَةَ، , وَأَخْبَرَنِي زَكَرِيَّا، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: هِيَ كَلِمَةُ إِبْرَاهِيمَ حِينَ أُلْقِيَ فِي الْبُنْيَانِ، يَعْنِي النَّارَ: حَسْبُنَا اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ[193].

---

191 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 439; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 105. Taberânî bu hadisi İbn Mes'ûd'dan farklı isnadlarla rivayet etmiştir ve bu isnadlardan birinin ravileri sikadır. Bk. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, VI, 329. Hadisin diğer mütâbi ve şahidleri için Taberî ve *ed-Dürrü'l-Mensûr*'a bakınız.

192 Âl-i İmrân 3/173.

193 ***“Allah bize kâfidir ve bize yeter. O güvenilenlerin en güzelidir”*** anlamına gelmektedir.

488- Abdürrezzâk > İbn Uyeyne > Zekeriyya[194] > Şa'bî isnadıyla rivayet edildiğine göre, Abdullah b. Amr şöyle demiştir: "Binanın yani ateşin içine atıldığında İbrahim *aleyhisselâm*, ***'Allah bize yeter. O ne güzel vekildir'*** demiştir."[195]

٤٨٩ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا الثَّوْرِيُّ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ} قَالَ: طَوْقٌ مِنْ النَّارِ.

489- Abdürrezzâk > Sevrî > Ebû İshâk[196] > Ebû Vâil[197] isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Mes'ûd, ***"Cimrilik ettikleri şey kıyamet günü boyunlarına bir halka olarak geçirilecektir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Ateşten bir gerdanlık olarak."[198]

---

194 O, Zekeriyya b. Ebî Zâide Hâlid'dir. Ona Hubeyre b. Meymûn b. Feyrûz el-Hemedânî el-Veddâî Ebû Yahyâ el-Kûfî de denilmektedir. Sika bir ravidir ancak tedlise düşmektedir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 261.

195 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IV, 182; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 430; Süyûtî, el-*Câmiu's-Sagîr*, I, 44. Hatîb şöyle demiştir: "Bu hadis garibdir." Buhârî bu hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. Buhârî, Kitâbu't-Tefsîr, VIII, 229. Süyûtî, el-*Câmiu's-Sagîr*'de şöyle demiştir: "İbn Abbâs'tan mevkuf olarak rivayet edilmiştir." Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*'de bu rivayetin mevkuf olduğunu söyleyip "sahihtir" demiş ve aynı şekilde Buhârî'nin bu hadisi naklettiğini belirmiştir. Begavî bu hadisi İbn Abbâs'tan nakletmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 380. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbn Ebî Şeybe, Beyhakî, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 103.

196 O, Ebû İshâk es-Sebîî'dir.

197 O, Şakîk b. Seleme'dir. Daha önce onunla ilgili bilgi verilmiştir.

198 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 438. Sevrî bu hadisi İbrahim en-Nehaî'den rivayet etmiştir. Bk. Sevrî, *Tefsîr,* s. 52; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 383; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 129; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, I, 105. Herkes bu hadisi İbrahim en-Nehaî'den rivayet etmiştir. Sevrî'nin tefsirinin muhakkiki, Abdürrezzâk'ın bu hadisi İbrahim'den rivayet ettiğini nakletmiştir. Doğrusu Abdürrezzâk bu hadisi İbn Mes'ûd'dan naklettiğidir.

٤٩٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنِي الثَّوْرِيُّ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: يَجِيءُ مَالُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثُعْبَانًا، فَيَنْقُرُ رَأْسَهُ وَيَقُولُ: أَنَا مَالُكَ الَّذِي بَخِلْتَ بِهِ، فَيَنْطَوِي عَلَى عُنُقِهِ.

490- Abdürrezzâk > Sevrî > Ebû İshâk > Ebû Vâil isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Mes'ûd şöyle demiştir: "Malı kıyamet günü yılan olarak gelip başını deler ve 'Cimrilik yaptığın şeyin sahibi benim' deyip boynuna dolanır."[199]

لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا
وَقَتْلَهُمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿١٨١﴾

181. And olsun Allah "Muhakkak Allah fakirdir ve biz zenginiz" diyenlerin sözlerini işitmiştir. Onların o sözlerini ve haksız yere peygamberlerini öldürmelerini yazacağız ve "O yakıcı azabı tadın" diyeceğiz.

٤٩١ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ: لَمَّا أَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: {مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا} قَالَتِ الْيَهُودُ: إِنَّمَا يَسْتَقْرِضُ الْفَقِيرُ مِنَ الْغَنِيِّ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: {لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ}.

491- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Allah'a güzel bir şekilde bir ödünç (borç) verecek olan kimdir? Allah da o verdiğini ona kat kat artırsın. Allah daraltır, genişletir. Siz yalnız O'na döndürüleceksiniz"***[200] âyeti hakkında şöyle demiştir: Yahudiler, "Ancak fakir, zenginden borç ister" dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ, ***"And olsun Allah 'Muhakkak Allah fakirdir ve biz zenginiz' diyenlerin sözlerini işitmiştir. Onların o sözlerini ve haksız***

---

199 Buhârî, Kitâbu't-Tefsîr, VIII, 322, Kitâbu'l-Hiyel, II, 330, Kitâbu'z-Zekât, II, 268; Tirmizî, Kitâbu't-Tefsîr, V, 232; Nesâî, Kitâbu'z-Zekât, V, 11; İbn Mâce, Kitâbu'z-Zekât, I, 568; İbn Huzeyme, Kitâbu'z-Zekât, IV, 11; *Müstedrek*, II, 298; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 437; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 433; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 105.

200 Bakara 2/245.

yere peygamberlerini öldürmelerini yazacağız ve 'O yakıcı azabı tadın' diyeceğiz" âyetini indirdi.[201]

ذَلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ﴿١٨٢﴾ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ عَهِدَ إِلَيْنَا أَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّى يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالَّذِي قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٨٣﴾ فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ جَاءُوا بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتَابِ الْمُنِيرِ ﴿١٨٤﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ﴿١٨٥﴾ لَتُبْلَوُنَّ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذًى كَثِيرًا وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿١٨٦﴾ وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ ﴿١٨٧﴾ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨٨﴾

182. Bu, ellerinizin önden gönderdiğinin karşılığıdır. Şüphesiz Allah kullarına zulmedici değildir. 183. "Allah bize (gökten inen bir) ateşin yiyeceği bir kurban getirinceye kadar hiçbir peygambere iman etmememizi emretti" diyenlere de ki: "Size benden önce nice peygamberler apaçık delilleri ve dediğinizi getirmişlerdi. Doğru söylüyor iseniz onları niçin öldürdünüz?" 184. Eğer seni yalanlarlarsa (üzülme). Senden önce apaçık delillerle, sahifelerle, aydınlatıcı kitaplarla gelmiş nice peygamberler de yalanlanmıştı. 185. Her can

---

201 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 444; Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 88. Begavî bu hadisi Hasan ve Mücâhid'den rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 384; Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 294; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 130. Burada söyleyen kişinin, Yahudi Fenhâs, Huyey b. Ahtab veya Ka'b b. el-Eşref olduğu ile ilgili rivayetler vardır.

ölümü tadacaktır. Kıyamet günü ecirleriniz size eksiksiz verilecektir. Kim cehennemden uzaklaştırılır da cennete konulursa muhakkak ki o kurtulmuştur. Dünya hayatı, aldanış metaından (gelip geçici faydadan) başka bir şey değildir. 186. And olsun ki siz mallarınız ve canlarınızla imtihan edileceksiniz. Muhakkak sizden önce kitap verilenlerden ve şirk koşanlardan eziyet verici çok sözler işiteceksiniz. Eğer sabreder ve sakınırsanız işte bu, (yapılacak) işlerin en değerlisidir. 187. Hani bir zamanlar Allah kendilerine kitap verilenlerden "Onu muhakkak insanlara açıklayıp anlatacaksınız ve onu gizlemeyeceksiniz" diye söz almıştı. Onlar ise onu arkalarına attılar ve onu az bir bedele değiştirdiler. O aldıkları bedel ne kötüdür! 188. Ettiklerine sevinen ve yapmadıkları şeylerle övülmeyi seven kimselerin, sakın azaptan kurtulacaklarını sanma. Onlar için elem dolu bir azap vardır.

٤٩٢ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا الثَّوْرِيُّ، عَنْ أَبِي الْجَحَّافِ، عَنْ مُسْلِمٍ الْبَطِينِ، قَالَ: سَأَلَ الْحَجَّاجُ جُلَسَاءَهُ عَنْ هَذِهِ الْآيَةِ: {وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ} فَقَامَ رَجُلٌ إِلَى سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ يَسْأَلُهُ، فَقَالَ: {وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ} أَهْلِ الْكِتَابِ الْيَهُودِ {لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ} مُحَمَّدًا، {وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ}، وَ {لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَتَوْا} قَالَ: بِكِتْمَانِهِمْ مُحَمَّدًا، {وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا} قَالَ: قَوْلُهُمْ: نَحْنُ عَلَى دِينِ إِبْرَاهِيمَ.

492- Abdürrezzâk > Sevrî > Ebu'l-Cahhâf[202] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Müslim el-Batîn[203] şöyle demiştir: Haccâc[204], arkadaşlarına ***"Hani bir zamanlar Allah kendilerine kitap verilenlerden 'Onu mu-***

202 O, Davud b. Ebî Avf Süveyd et-Teymî el-Bermecî -onların azadlı kölesidir- Ebu'l-Cehhâf'tır. Künyesi ile meşhurdur. Sıdk sahibidir ancak Şiî'dir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 233.

203 Müslim el-Batîn: O, Müslim b. Ebî İmrân'dır. Ona İbn Ebî Abdillah da denilmektedir. Ahmed, İbn Maîn ve İbn Ebî Hâtim onu sika olarak kabul etmişlerdi. Bk. *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, IV, 191.

204 O, Haccâc b. Yûsuf b. Ebî Ukayl es-Sekafî'dir. Meşhur emirdir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 154.

hakkak insanlara açıklayıp anlatacaksınız ve onu gizlemeyeceksiniz' diye söz almıştı. Onlar ise onu arkalarına attılar ve onu az bir bedele değiştirdiler. O aldıkları bedel ne kötüdür" âyeti hakkında soru sordu. Ardından bir adam, yerinden kalkıp Saîd b. Cübeyr'e sormaya gitti. Saîd b. Cübeyr şöyle dedi: Allah, Yahudilerden "Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'i insanlara mutlaka açıklayacaksınız" diye sağlam söz almıştı. ***"Onu gizlemeyeceksiniz. Onlar ise onu arkalarına attılar..."*** ***"Ettiklerine sevinen..."*** Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'i gizlemelerine sevinen. ***"Ve yapmadıkları şeylerle övülmeyi seven kimselerin..."*** "Biz, İbrahim *aleyhisselâm*'ın dini üzereyiz" demeleridir. ***"Sakın azaptan kurtulacaklarını sanma."***[205]

٤٩٣ – عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا ابْنُ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ، أَنَّ عَلْقَمَةَ بْنَ وَقَّاصٍ، أَخْبَرَهُ أَنَّ مَرْوَانَ قَالَ لِرَافِعٍ بَوَّابِهِ: اذْهَبْ يَا رَافِعُ إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ فَقُلْ لَهُ: لَئِنْ كَانَ كُلُّ امْرِئٍ مِنَّا فَرِحَ بِمَا أُوتِيَ وَأَحَبَّ أَنْ يُحْمَدَ بِمَا لَمْ يَفْعَلْ يُعَذَّبْ لَنُعَذَّبَنَّ أَجْمَعُونَ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: وَمَا لَكُمْ وَهَذَا؟ إِنَّمَا دَعَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَهُودًا فَسَأَلَهُمْ عَنْ شَيْءٍ فَكَتَمُوهُ إِيَّاهُ، وَأَخْبَرُوهُ بِغَيْرِهِ، فَأَرَوْهُ أَنْ قَدِ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ بِمَا أَخْبَرُوهُ عَنْهُ مِمَّا يَسْأَلُهُمْ، وَفَرِحُوا بِمَا أُوتُوا مِنْ كِتْمَانِهِمْ إِيَّاهُ، ثُمَّ قَرَأَ: {وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ} الْآيَةَ.

493- Abdürrezzâk > İbn Cüreyc > İbn Ebî Müleyke > Alkame b. Vakkâs[206] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mervân b. Hakem[207], kapıcısı Râfi'[208]ye şöyle demiştir: "Ey Râfi'! İbn Abbâs'a gidip 'Bizim her birimiz, yaptığı şeylere sevinip yapmadıklarıyla övülmeyi istediğinde azaba uğrayacaksa o zaman tümümüz azaba uğrar' de" dedi. İbn Abbâs

---

205 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 460. Ebû Hayyân bu hadisi İbn Abbâs, İbn Cübeyr ve İbn Cüreyc'den nakletmiştir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 136. Mübârekfûrî bu hadisi *Tuhfetü'l-Ahvezî*'de benzer şekilde Saîd b. Cübeyr'den nakletmiştir. Bk. Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, VIII, 366; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, IV, 150.

206 O, Alkame b. Vakkâs el-Leysî el-Medenî'dir. Sika ve sağlam bir ravidir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, II, 31.

207 O, Mervân b. Hakem b. Ebi'l-Âs b. Ümeyye'dir. 64 yılında halife olmuştur.

208 İbn Hacer, *el-Feth* adlı eserinde şöyle demiştir: "Ravilerle ilgili kitaplarda onun ismini bulamadım. Onun ismi sadece bu hadiste zikredilmiştir. Şayet Mervân ona güvenmeseydi onun rivayetini kabul etmezdi." Bk. İbn Hacer, *el-Feth*, VIII, 238.

şöyle dedi: "Bunun sizinle bir alakası yok ki! Bu ancak şundan ibarettir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* Yahudileri çağırıp bir şey sorunca onu ondan sakladılar ve ona başka bir şeyi bildirdiler. Sorduğu şeyle ilgili ona verdikleri haberle kendilerini Allah'ın isteğine uygun hareket ediyormuş gibi gösterdiler. Yaptıkları Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in adını gizleme işine de sevindiler." Sonra da şu âyeti okudu: ***"Hani bir zamanlar Allah kendilerine kitap verilenlerden 'Onu muhakkak insanlara açıklayıp anlatacaksınız ve onu gizlemeyeceksiniz' diye söz almıştı. Onlar ise onu arkalarına attılar ve onu az bir bedele değiştirdiler. O aldıkları bedel ne kötüdür."***[209]

وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٨٩﴾ إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٩٠﴾ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٩١﴾ رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿١٩٢﴾

189. Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Allah her şeye kâdirdir. 190. Muhakkak göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün değişip durmasında elbette akıl sahipleri için deliller vardır. 191. Onlar ki ayakta iken, otururken, yanları üstünde iken daima Allah'ı anar, göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler. "Rabbimiz! Sen bunları boşuna yaratmadın. Sen münezzehsin. (Seni her türlü eksiklikten tenzih ederiz.) Bizi cehennem azabından koru." 192. "Rabbimiz! Şüphe yok ki sen kimi cehenneme sokarsan onu rezil etmişsindir. Zalimlerin hiç yardımcıları yoktur.

---

209 Buhârî, Kitâbu't-Tefsîr, VIII, 233. Tirmizî bu hadisi rivayet etmiş ve şöyle demiştir: "Bu hadis garip ve sahihtir." Tirmizî, Kitâbu't-Tefsîr, V, 233; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 298; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 389; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 436; Zerkeşî, *Burhân,* I, 27; Süyûtî, *el-İtkân*, I, 47, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 108.

٤٩٤ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنِي الثَّوْرِيُّ، عَنْ رَجُلٍ، عَنِ ابْنِ الْمُسَيِّبِ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ} قَالَ: هَذِهِ خَاصَّةٌ لِمَنْ لَا يَخْرُجُ مِنْهَا.

494- Abdürrezzâk > Sevrî > (İsmi zikredilmeyen) bir râvi isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbnu'l-Müseyyeb, ***"Rabbimiz! Şüphe yok ki sen kimi cehenneme sokarsan onu rezil etmişsindir. Zalimlerin hiç yardımcıları yoktur"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bu, oradan çıkamayacak olanlara özgü bir durumdur."[210]

رَبَّنَا إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ ﴿١٩٣﴾ رَبَّنَا وَآتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَى رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿١٩٤﴾ فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ ﴿١٩٥﴾ لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ ﴿١٩٦﴾ مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٩٧﴾ لَكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نُزُلًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ لِلْأَبْرَارِ ﴿١٩٨﴾

193. "Rabbimiz! Biz 'Rabbinize iman edin' diye imana çağıran bir davetçiyi işittik ve iman ettik. Rabbimiz! Günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört, ruhumuzu da iyilerle birlikte al." 194. "Rabbimiz! Bize peygamberlerin aracılığı ile vaat

---

210 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 477. Ebû Hayyân bu hadisi Enes, Saîd, Katâde, Mukâtil ve İbn Cüreyc'den nakletmiştir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 140. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir ve Taberî'nin Saîd b. el-Müseyyeb'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 111. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*'te şöyle demiştir: "Bu, cehennemde ebediyyen kalacaklara bir işarettir ancak cehennemden şefaat ile çıkarılacak olanlar için utanılacak bir şey yoktur."

ettiğini de ver. Kıyamet gününde bizi rezil etme. Şüphe yok ki sen vaadinden dönmezsin." 195. Nihayet Rableri dualarına "İçinizden gerek erkek, gerek kadın olsun (sâlih) amel işleyenin amelini karşılıksız bırakarak boşa çıkarmayacağım. Kiminiz kiminizdensiniz. Artık hicret edenlerin, yurtlarından çıkarılanların, benim yolumda işkence görenlerin, savaşan ve öldürülenlerin elbette günahlarını örteceğim ve and olsun ki onları -Allah'tan güzel bir mükâfat olmak üzere- altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacağım. Mükâfatların en güzeli Allah'tandır" diye karşılık verdi. 196. Kâfirlerin diyar diyar dolaşmaları sakın seni aldatmasın. 197. Azıcık bir menfaattır o. Sonuçta varacakları yer cehennemdir. O ne kötü yataktır! 198. Fakat Rablerinden korkanlara gelince; onlar için altlarından ırmaklar akan cennetler vardır. Orada ebedî kalıcıdırlar. Allah katından hazırlanmış nice ziyafetler de vardır. Allah katında olanlar iyiler için daha hayırlıdır.

٤٩٥ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا الثَّوْرِيُّ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ خَيْثَمَةَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: مَا مِنْ نَفْسٍ بَرَّةٍ وَلَا فَاجِرَةٍ إِلَّا وَالْمَوْتُ خَيْرٌ لَهَا، ثُمَّ قَرَأَ عَبْدُ اللَّهِ: {وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ لِلْأَبْرَارِ} وَقَرَأَ هَذِهِ الْآيَةَ: {وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ} الْآيَةَ.

495- Abdürrezzâk > Sevrî > A'meş > Hayseme[211] > Esved[212] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Abdullah (b. Mes'ûd) şöyle demiştir: "İyi veya günahkâr her nefis için ölüm daha hayırlıdır." Sonra Abdullah ***"Fakat Rablerinden korkanlara gelince; onlar için altlarından ırmaklar akan cennetler vardır. Orada ebedî kalıcıdırlar. Allah katından hazırlanmış nice ziyafetler de vardır. Allah katında olanlar iyiler için daha hayırlıdır"*** âyetini okudu. Ardından da ***"Sakın o inkâr edenler kendilerine süre tanımamızı haklarında hayırlı sanmasınlar.***

---

211 O, Hayseme b. Abdirrahmân b. Ebî Sîre el-Cu'fî el-Kûfî'dir. Sikadır. Mürsel hadis rivayet etmektedir. Bk. *Takrîb*, I, 230.

212 O, Esved b. Yezîd b. Teys en-Nehaî Ebû Amr veya Ebû Abdirrahmân'dır. Muhadramdır. Sika ve fakîhtir. Çok hadis rivayet etmiştir. Bk. *Takrîb*, I, 77.

Onlara süre vermemiz ancak günahlarını artırmaları içindir. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır"[213] âyetini okudu.[214]

٤٩٦ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ، وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذًى كَثِيرًا} قَالَ: هُوَ كَعْبُ بْنُ الْأَشْرَفِ، وَكَانَ يُحَرِّضُ الْمُشْرِكِينَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابِهِ، فَانْطَلَقَ إِلَيْهِ خَمْسَةُ نَفَرٍ مِنَ الْأَنْصَارِ، وفِيهِمْ مُحَمَّدُ بْنُ مَسْلَمَةَ، وَرَجُلٌ آخرُ يُقَالُ لَهُ: أَبُو عَبْسٍ، فَأَتَوْهُ وَهُوَ فِي مَجْلِسِ قَوْمِهِ بِالْعَوَالِي[215]، فَلَمَّا رَآهُمْ ذُعِرَ مِنْهُمْ، وَأَنْكَرَ شَأْنَهُمْ، وَقَالُوا: جِئْنَاكَ لِحَاجَةٍ، قَالَ: فَلْيَدْنُ إِلَيَّ بَعْضُكُمْ فَلْيُحَدِّثْنِي بِحَاجَتِهِ، فَجَاءَهُ رَجُلٌ مِنْهُمْ قَالَ: جِئْنَاكَ لِنَبِيعَكَ أَدْرُعًا عِنْدَنَا لِنَسْتَنْفِقَ بِهَا، قَالَ: لَئِنْ فَعَلْتُمْ لَقَدْ جُهِدْتُمْ مُنْذُ نَزَلَ بِكُمْ هَذَا الرَّجُلُ، فَوَاعَدُوهُ أَنْ يَأْتُوهُ عِشَاءً حِينَ يَهْدَأُ عَنْهُمُ النَّاسُ، فَأَتَوْهُ فَنَادَوْهُ فَقَالَتِ امْرَأَتُهُ: مَا طَرَقَكَ هَؤُلَاءِ سَاعَتَهُمْ هَذِهِ لِشَيْءٍ مِمَّا تُحِبُّ، قَالَ: إِنَّهُمْ قَدْ حَدَّثُونِي بِحَدِيثِهِمْ وَشَأْنِهِمْ قَالَ مَعْمَرٌ: عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ عِكْرِمَةَ: إِنَّهُ أَشْرَفَ عَلَيْهِمْ فَكَلَّمَهُمْ فَقَالَ: مَا تَرْهَنُونِي؟ أَتَرْهَنُونِي أَبْنَاءَكُمْ؟ وَأَرَادُوا أَنْ يَبِيعَهُمْ تَمْرًا، فَقَالُوا: إِنَّا نَسْتَحِي أَنْ تُعَيَّرَ أَبْنَاؤُنَا فَيُقَالَ: هَذَا رَهِينَةُ وَسْقٍ[216]، وَهَذَا رَهِينَةُ وَسْقَيْنِ فَقَالَ: أَتَرْهَنُونِي نِسَاءَكُمْ؟ فَقَالُوا: أَنْتَ أَجْمَلُ النَّاسِ، وَلَا نَأْمَنُكَ، وَأَيُّ امْرَأَةٍ تَمْتَنِعُ مِنْكَ لِجَمَالِكَ؟ وَلَكِنَّا نَرْهَنُكَ سِلَاحَنَا، فَقَدْ عَلِمْتَ حَاجَتَنَا إِلَى السِّلَاحِ الْيَوْمَ، فَقَالَ: نَعَمْ، إِيتُونِي بِسِلَاحِكُمْ، وَاحْتَمِلُوا مَا شِئْتُمْ قَالُوا: فَانْزِلْ إِلَيْنَا، نَأْخُذْ عَلَيْكَ، وَتَأْخُذْ عَلَيْنَا، فَذَهَبَ يَنْزِلُ، فَتَعَلَّقَتْ بِهِ امْرَأَتُهُ، فَقَالَتْ: أَرْسِلْ إِلَى أَمْثَالِهِمْ مِنْ قَوْمِكَ، فَيَكُونُوا مَعَكَ؟ فَقَالَ: لَوْ

---

213 Âl-i İmrân 3/178.

214 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 495; Kurtubî, *Tefsîr*, II, 487. İbn Kesîr bu hadisi İbn Ebî Hâtim'den nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 328. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbn Ebî Şeybe, Abd b. Humeyd, Ebû Bekir el-Mervezî, Taberânî, Hâkim, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin İbn Mes'ûd'dan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 104.

215 Avâlî ile Medîne arasında dört mil, üç mil veya en fazla sekiz mil olduğu hususunda çeşitli rivayetler bulunmaktadır.

216 Vesk, bilinen bir ölçü birimidir. Aynı şekilde deve yükü olduğu rivayet edilmektedir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ölçüsü ile altmış sâ'dır.

وَجَدُونِي هَؤُلَاءِ نَائِمًا أَيْقَظُونِي قَالَتْ: فَكَلَّمَهُمْ مِنْ فَوْقِ الْبَيْتِ، فَأَبَى عَلَيْهَا، قَالَ: فَنَزَلَ إِلَيْهِمْ يَفُوحُ رِيحُهُ قَالُوا: مَا هَذِهِ الرِّيحُ يَا أَبَا فُلَانٍ؟ قَالَ: هَذَا عِطْرُ أُمِّ فُلَانٍ، لِامْرَأَتِهِ، فَدَنَا إِلَيْهِ بَعْضُهُمْ لِيَشَمَّ رَأْسَهُ، ثُمَّ اعْتَنَقَهُ ثُمَّ قَالَ: اقْتُلُوا عَدُوَّ اللهِ، فَطَعَنَهُ أَبُو عَبْسٍ فِي خَاصِرَتِهِ، وَعَلَاهُ مُحَمَّدُ بْنُ مَسْلَمَةَ بِالسَّيْفِ، فَقَتَلُوهُ ثُمَّ رَجَعُوا، فَأَصْبَحَتِ الْيَهُودُ مَذْعُورِينَ، فَجَاءُوا النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا: قُتِلَ سَيِّدُنَا غِيلَةً، فَذَكَّرَهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَنِيعَهُ، وَمَا كَانَ يُحَرِّضُ عَلَيْهِمْ، وَيُحَرِّضُ فِي قِتَالِهِمْ، وَيُؤْذِيهِمْ بِهِ، ثُمَّ دَعَاهُمْ أَنْ يَكْتُبَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُمْ صُلْحًا، قَالَ: وَكَانَ ذَلِكَ الْكِتَابُ مَعَ عُمَرَ بَعْدُ.

496- Abdürrezzâk > Ma‘mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Zührî, ***"And olsun ki siz mallarınız ve canlarınızla imtihan edileceksiniz. Muhakkak sizden önce kitap verilenlerden ve şirk koşanlardan eziyet verici çok sözler işiteceksiniz. Eğer sabreder ve sakınırsanız işte bu, (yapılacak) işlerin en değerlisidir"***[217] âyeti hakkında şöyle demiştir: Ka‘b b. Eşref, müşrikleri Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ve ashâbına karşı kışkırtıyordu. Bu nedenle aralarında Muhammed b. Mesleme[218] ve Ebû Abs[219] denilen bir adam olmak üzere Ensâr'dan beş kişi, Ka‘b b. Eşref'in yanına gittiler. Avâlî'de kavminin toplanma yerindeyken Ka‘b b. Eşref'in yanına geldiler. Ka‘b b. Eşref onları görünce korkuya kapıldı ve onların halini beğenmedi. Beş Ensârî "Bir ihtiyaç için geldik" deyince Ka‘b b. Eşref, "Biriniz yanıma gelsin de ihtiyacını söylesin" dedi. Bunun üzerine biri gelip "Bedelini harcamak için yanımızdaki zırhları sana satmaya geldik" dedi. Buna karşılık Ka‘b b. Eşref, "Bunu yaparsanız iyi edersiniz. O adam size geldiğinden beri zorluklar içindesiniz" dedi. Akabinde ortalık sakinleşip insanların kendilerini görmeyeceği zamanda yatsı vakti yanına gelmek üzere onunla sözleştiler. Geldiklerinde ona seslenince Ka‘b b. Eşref'in hanımı, "Bunlar bu saatte senin istediğin bir şey için kapını çalmaz" dedi. Ka‘b b. Eşref ise "Onlar bana hallerini ve durumlarını bildirdiler" dedi.

---

217 Âl-i İmrân 3/186.

218 O, Muhammed b. Mesleme el-Ensârî'dir. Meşhur bir sahâbîdir. O, Muhammed ismindeki en büyük sahâbîdir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, II, 447.

219 O, Ebû Abs b. Cebr b. Yezîd b. Cüşem el-Ensârî'dir. Sahâbîdir. Bedir savaşı ile sonraki savaşlara katılmıştır. Bk. *Takrîb*, II, 447.

Ma'mer > Eyyûb isnadıyla rivayet edildiğine göre, İkrime şöyle demiştir: Ka'b b. Eşref yukarıdan onlarla konuştu ve "Bana neyi rehin vereceksiniz? Çocuklarınızı rehin verecek misiniz?" dedi. Beş Ensârî ise kendilerine hurma satmasını isteyip "(Dediğini yaparsak çocuklarımıza sövülür.) Biz çocuklarımıza sövüp küfredilmesini istemeyiz. Onlardan birine 'Bu, bir veske rehine bırakıldı. Bu da iki veske rehin bırakıldı" denilir" dediler. Bunun üzerine Ka'b b. Eşref, "Kadınlarınızı bana rehin bırakır mısınız?" deyince "Sen insanların en yakışıklısısın. Dolayısıyla sana güvenemeyiz. Hangi kadın yakışıklılığından dolayı senden uzak kalabilir! Ama biz sana silahlarımızı rehin veririz. Zira bugün bizim silaha duyduğumuz ihtiyacı sen bilirsin" dediler. Bunun üzerine Ka'b b. Eşref, "Tamam, silahlarınızı bana getirin, ne isterseniz yükleyip götürün" dedi. Buna karşılık beş Ensârî, "Yanımıza in de biz senden alacağımızı alalım, sen de bizden alacağını al" dediler. Bunun üzerine Ka'b b. Eşref, aşağı inmek için harekete geçince eşi engel olup "Kavminden benzer kimselere haber gönder de yanında olsunlar" dedi. Ancak Ka'b "Bunlar, beni uyurken bulsalar uyandırmazlar" deyince eşi, "Öyleyse onlarla evin üstünden konuş" dedi fakat Ka'b kabul etmedi. Ka'b yanlarına indiğinde başına sürdüğü koku çevreye yayılıyordu. Ona "Bu koku ne ey ebû falan?" dediklerinde eşine bakarak "Ümmü falanın kokusudur" dedi. Ardından Ensârîlerden biri, başına sürdüğü kokuyu koklamak için ona yaklaşıp boğazına sarıldı, sonra "Allah'ın düşmanını öldürün" dedi. Peşinden kılıcı Ebû Abs beline, Muhammed b. Mesleme ise başına saplayarak onu birlikte öldürdüler. Sonra da geri döndüler. Bunun üzerine Yahudiler, korkuya kapılıp Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanına geldiler ve "Liderimiz suikastle öldürüldü" dediler. Buna karşılık Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ka'b b. Eşref'in yaptıklarını, kendilerine karşı müşrikleri kışkırttığını, onları kendileriyle savaşmaya teşvik ettiğini ve kendilerine yaptığı eziyetleri onlara hatırlattı. Ardından onları aralarında bir barış antlaşması yapmaya davet etti. O anlaşma yazısı daha sonra Ali'nin yanında kaldı.

٤٩٧ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ: إِنَّ أَهْلَ خَيْبَرَ أَتَوَا النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابَهُ، فَقَالُوا: إِنَّا عَلَى رَأْيِكُمْ وَهَيْئَتِكُمْ، وَإِنَّا لَكُمْ وُدٌّ، فَأَكْذَبَهُمُ اللَّهُ وَقَالَ: {لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَتَوْا، وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا}.

497- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde şöyle demiştir: Hayberliler Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ve ashâbının yanına gelip "Biz de sizin görüşünüzde ve durumunuzdayız ve size sevgi besliyoruz" dediler. Fakat Yüce Allah onları yalanlayıp şöyle buyurdu: ***"Ettiklerine sevinen ve yapmadıkları şeylerle övülmeyi seven kimselerin, sakın azaptan kurtulacaklarını sanma. Onlar için elem dolu bir azap vardır."***[220]

٤٩٨ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ مَعْمَرٍ، وَابْنِ دِينَارٍ، قَالَ: سَمِعْتُ رَجُلًا، مِنْ وَلَدِ أُمِّ سَلَمَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: قَالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ لَا أَسْمَعُ اللهَ ذَكَرَ النِّسَاءَ فِي الْهِجْرَةِ بِشَيْءٍ، فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى: {فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى}.

498- Abdürrezzâk > İbn Uyeyne > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Dînâr şöyle demiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in eşi Ümmü Seleme'nin çocuklarından bir kişiyi[221] şöyle derken dinledim: Ümmü Seleme, "Ey Allah'ın Resûlü! Hicret konusunda kadınların herhangi bir yerde zikredildiğini duymuyoruz" deyince Allah Teâlâ şu âyeti indirdi: ***"Nihayet Rableri dualarına 'İçinizden gerek erkek, gerek kadın olsun (sâlih) amel işleyenin amelini karşılıksız bırakarak boşa çıkarmayacağım. Kiminiz kiminizdensiniz. Artık hicret edenlerin, yurtlarından çıkarılanların, benim yolumda işkence görenlerin, savaşan ve öldürülenlerin elbette günahlarını örteceğim ve and olsun ki onları -Allah'tan güzel bir mükâfat olmak üzere- altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacağım. Mükâfatların en güzeli Allah'tandır' diye karşılık verdi."***[222]

---

220 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 471; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 389; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 137. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 109.

221 O, Seleme b. Abdillah b. Ömer b. Ebî Seleme b. Abdilesed el-Mahzûmî'dir. Muhtemelen babasının nenesine ve dedesine nisbet edilmiştir. Tirmizî ondan bir hadis rivayet etmiştir. Hâkim onun makbul bir ravi olduğunu zikretmiştir. Üçüncü tabakadandır. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 317.

222 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 487; Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 93; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 393; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 143; İbn Kesîr,

وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ خَاشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتَرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٩٩﴾

199. Muhakkak kitap ehlinden öyleleri var ki, Allah'a, size indirilene ve kendilerine indirilene tam bir samimiyetle ve Allah'a boyun eğerek iman ederler. Onlar Allah'ın âyetlerini az bir pahaya değişmezler. İşte onların mükâfatları Rableri yanındadır. Şüphesiz Allah hesabı çabucak görendir.

٤٩٩ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ} قَالَ: نَزَلَتْ فِي النَّجَاشِيِّ، وَأَصْحَابِهِ مِمَّنْ آمَنَ بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَاسْمُ النَّجَاشِيِّ أَصْحَمَةُ، قَالَ الثَّوْرِيُّ: اسْمُ النَّجَاشِيِّ أَصْحَمَةُ قَالَ ابْنُ عُيَيْنَةَ: هُوَ بِالْعَرَبِيَّةِ عَطِيَّةُ

499- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Muhakkak kitap ehlinden öyleleri var ki, Allah'a, size indirilene ve kendilerine indirilene tam bir samimiyetle ve Allah'a boyun eğerek iman ederler. Onlar Allah'ın âyetlerini az bir pahaya değişmezler. İşte onların mükâfatları Rableri yanındadır. Şüphesiz Allah hesabı çabucak görendir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bu âyet, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e inanan Necâşî ve arkadaşları hakkında inmiştir. Necâşî'nin adı Ashame'dir."[223]

Sevrî, "Necâşî'nin adı Ashame'dir" demiştir. İbn Uyeyne ise "Adı Arapçada Atiyye'dir" demiştir.

Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm, I, 442. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Saîd b. Mansûr, Tirmizî, Taberânî, Hâkim, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Ümmü Seleme'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 112.

223 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 498; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 394. Kurtubî bu hadisi Hasan ve Katâde'den rivayet etmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 322; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 147. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 114. Türkiye nüshasının hamişinde şöyle yazmaktadır: "Allah'ım! Günahlarımızı affet ve kötülüklerimizi bağışla."

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا
وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٢٠٠﴾

200. Ey iman edenler! Sabredin ve karşınızdakinden daha dirençli olun; (cihad için) daima teyakkuzda olun ve Allah'tan sakının ki başarıya erişebilesiniz.

٥٠٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {اصْبِرُوا وَصَابِرُوا} يَقُولُ: صَابِرُوا الْمُشْرِكِينَ، وَرَابِطُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ.

500- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Ey iman edenler! Sabredin ve karşınızdakinden daha dirençli olun; (cihad için) daima teyakkuzda olun"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Müşriklere karşı topluca sabır gösterin ve Allah yolunda hazırlıklı olup mücadele edin."[224]

224 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 205; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 395; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 149; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 444. Kurtubî bu hadisi Zeyd b. Eslem'den rivayet etmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 323.

سُورَةُ النِّسَاءِ

4. NİSÂ SÛRESİ

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ[225]

يَاأَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ﴿١﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1. Ey insanlar! Sizi tek bir nefisten yaratan ve ondan da eşini var eden, her ikisinden de birçok erkek ve kadın türeten Rabbinizden korkun. Adını kullanarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah üzerinizde tam bir gözetleyicidir.

٥٠١ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنِ الْحَسَنِ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ} قَالَ: هُوَ قَوْلُ الرَّجُلِ: أَنْشُدُكَ اللَّهَ، وَالرَّحِمَ.

501- Abdürrezzâk[226] > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan, ***"Adını kullanarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının"*** âyeti hakkında şöyle

---

225 Asıl nüshada besmele bulunmamaktadır.

226 Türkiye nüshasında Abdürrezzâk'ın ismini açık bir şekilde zikrettiği yer oldukça azdır.

demiştir: "(Burada kastedilen,) kişinin, 'Allah ve akrabalık hatırına senden istiyorum' demesidir."[227]

٥٠٢ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ: بَلَغَنِي أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: اتَّقُوا اللَّهَ، وَصِلُوا الْأَرْحَامَ.

502- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde şöyle demiştir: Bana ulaştığına göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Allah'tan sakının ve akrabalık bağlarını kesmeyin."***[228]

وَآتُوا الْيَتَامَى أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَى أَمْوَالِكُمْ إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا ﴿٢﴾

2. Yetimlere mallarını verin. Temizi murdar ile değişmeyin. Onların mallarını mallarınızla karıştırarak yemeyin. Muhakkak bu büyük bir günahtır.

٥٠٣ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا} قَالَ: إِثْمًا.

503- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Muhakkak bu büyük bir günahtır"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Büyük bir suç ve günahtır."[229]

---

227 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 521. Kurtubî'nin zikrettiğine göre bu görüş, Nehaî, Mücâhid, İbn Abbâs, Dahhâk ve Rebî' b. Enes'in görüşüdür. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, V, 3; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 447. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî'nin Hasan'dan rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 117. Sevrî de hadisi Mücâhid'den rivayet etmiştir. Bk. Sevrî, *Tefsîr,* s. 85. Kurtubî şöyle demiştir: "O, bu konuda sahihtir."

228 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 521. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî'ye isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 117. Ebû Hayyân şöyle demiştir: "Bu, Nehaî, Katâde ve A'meş'in kırâatidir." Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, I, 157.

229 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 530. Bu görüş, Hasan, İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Saîd b. Cübeyr, İbn Sîrîn, Mukâtil, Dahhâk ve Ebî Mâlik'in görüşdür. Bk. İbn Abbâs, *Tefsîr*, I, 233; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 397; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 10; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 449; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 118.

وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ أَدْنَى أَلَّا تَعُولُوا ﴿٣﴾

3. Eğer (kendileriyle evlendiğiniz takdirde) yetim kızlara adaletli davranamayacağınızdan korkarsanız size helâl olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın. Haksızlık yapmaktan korkarsanız bir tane alın ya da sahip olduğunuz cariyeler ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.

٥٠٤ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَ: قُلْتُ لَهَا: قَوْلُ اللهِ تَعَالَى: {وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا[230] فِي الْيَتَامَى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ} قَالَتْ: يَا ابْنَ أُخْتِي الْيَتِيمَةُ الَّتِي تَكُونُ فِي حِجْرِ وَلِيِّهَا، فَيَرْغَبُ فِي مَالِهَا وَجَمَالِهَا، وَيُرِيدُ أَنْ يَنْكِحَهَا بِأَدْنَى مِنْ صَدَاقِهَا، فَنُهُوا عَنْ أَنْ يَنْكِحُوهُنَّ حَتَّى يُقْسِطُوا لَهُنَّ فِي إِكْمَالِ الصَّدَاقِ، وَأُمِرُوا أَنْ يَنْكِحُوا مَا سِوَاهُنَّ مِنَ النِّسَاءِ.

504- Abdürrezzâk > Ma'mer > Zühri isnadıyla rivayet edildiğine göre, Urve, Âişe *radıyallahu anhâ*'ya ***"Eğer (kendileriyle evlendiğiniz takdirde) yetim kızlara adaletli davranamayacağınızdan korkarsanız size helâl olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın. Haksızlık yapmaktan korkarsanız bir tane alın ya da sahip olduğunuz cariyeler ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır"*** âyetini okuyunca Âişe *radıyallahu anhâ* şöyle demiştir: "Ey kız kardeşimin oğlu! O, velisinin himayesinde olan fakat velisinin malına ve güzelliğine arzu duyduğu ve mehrinden daha azıyla onunla evlenmek istediği yetim kızdır. Bundan dolayı onların, mehri tam verme konusunda yetim kızların hakkını gözetinceye kadar yetim kızlarla evlenmeleri yasaklandı ve onların dışında başka kadınlarla evlenmeleri emredildi."[231]

---

230 İbnu'l-Esîr "قسط/kıst" kelimesinin buradaki anlamının "adalet" olduğunu zikretmiştir.

231 Buhârî, Kitâbu'n-Nikâh, IX, 136, Kitâbu'ş-Şerike, V, 133, Kitâbu'l-Vasâyâ, V, 391; Müslim, Tefsîr, 3018; Ebû Davud, Nikâh, 3068; Nesâî, Nikâh, VI, 115-116;

٥٠٥ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا} فِي الْيَتَامَى قَالَ: خَافَ النَّاسُ أَلَّا يُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى، فَنَزَلَتْ: {فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ} يَقُولُ: مَا أُحِلَّ لَكُمْ، {مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ} وَخَافُوا فِي النِّسَاءِ مِثْلَ الَّذِي خِفْتُمْ فِي الْيَتَامَى: أَلَا تُقْسِطُوا فِيهِنَّ.

505- Abdürrezzâk > Ma‘mer > Eyyûb isnadıyla rivayet edildiğine göre, Saîd b. Cübeyr, ***“Eğer (kendileriyle evlendiğiniz takdirde) yetim kızlara adaletli davranamayacağınızdan korkarsanız”*** âyeti hakkında şöyle demiştir: “İnsanlar, yetimler hakkında adil olamamaktan korkunca ***‘Size helâl olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın’*** âyeti indi. Size ikişer, üçer ve dörder evlenmeniz helâl kılındı. Âyette ‘Yetimler konusunda korktuğunuz gibi kadınlar konusunda da adil olamamaktan korkun’ denilmektedir.”[232]

٥٠٦ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {ذَلِكَ أَدْنَى أَلَّا تَعُولُوا} قَالَ: أَلَّا تَمِيلُوا.

506- Abdürrezzâk > Ma‘mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***“Bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır”*** âyeti hakkında şöyle demiştir: “Haktan sapmamanız için (en uygun olanıdır).”[233]

Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, VII, 535; Begavî, *Meâlimü’t-Tenzîl*, I, 397; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Azîm*, I, 450.

232 Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, VII, 537. Begavî bu hadisi Saîd b. Cübeyr, Katâde, Dahhâk ve Süddî’den rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü’t-Tenzîl*, I, 398. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü’l-Mensûr*’da zikretmiş ve İbnu’l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî’nin Saîd b. Cübeyr’den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bir grup âlim şöyle demiştir: “Bu, nesheden bir âyettir. Çünkü cahiliyye döneminde yani İslâm’dan önce istedikleri kadar kadınla evlenebiliyorlardı. Bu âyet, evlenilebilcek kadın sayısını dörtle sınırlamıştır.” Bk. Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, I, 484.

233 Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, VII, 551. İbn Kesîr bu hadisi İbn Abbâs, Âişe, Mücâhid, İkrime, Hasan, Ebû Mâlik, Ebû Rezîn, Nehaî, Dahhâk, Atâ el-Horâsânî, Katâde, Süddî ve Mukâtil b. Hayyân’dan rivayet etmiştir. İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Azîm*, I, 451. Ayrıca bk. Sevrî, *Tefsîr*, s. 86-87; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 361; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 25. Türkiye nüshasının hamişinde ayrıca şu şerhler bulunmaktadır: Mücâhid şöyle demiştir: “Bu, adaetten sapmamanız yani dalâlete düşmemeniz için (en uygun olanıdır).” Ebû Mâlik şöyle demiştir: “Bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır yani zulmetmeyin.”

وَآتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا ﴿٤﴾ وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٥﴾

4. Kadınlara mehirlerini gönül rızası ile (cömertçe) verin; eğer gönül hoşluğu ile o mehrin bir kısmını size bağışlarlarsa onu da afiyetle yiyin. 5. Allah'ın geçiminize dayanak kıldığı mallarınızı aklı ermezlere (reşit olmayanlara) vermeyin; o mallarla onları besleyin, giydirin ve onlara güzel söz söyleyin.

٥٠٧ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنِ الْحَسَنِ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا} قَالَ: السُّفَهَاءُ ابْنُكَ السَّفِيهُ، وَامْرَأَتُكَ السَّفِيهَةُ وَقَوْلُهُ: {قِيَامًا} قَالَ: قِيَامُ عَيْشِكَ.

507- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan, ***"Allah'ın geçiminize dayanak kıldığı mallarınızı aklı ermezlere (reşit olmayanlara) vermeyin; o mallarla onları besleyin, giydirin ve onlara güzel söz söyleyin"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "'السُّفَهَاءَ/es-Süfehâ,' aklı ermezler senin aklı ermez oğlun ve aklı ermez eşindir. 'قِيَاماً/Kıyâm' ise senin yaşamının dayanağıdır."[234]

وَابْتَلُوا الْيَتَامَى حَتَّى إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَنْ يَكْبَرُوا وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ وَكَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا ﴿٦﴾

234 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 561; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 400; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 169. İbn Kesîr bu hadisi İbn Mes'ûd, Hakem b. Uyeyne, Hasan ve Dahhâk'tan nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 452.Sevrî de hadisi Mücâhid'den rivayet etmiştir. Bk. Sevrî, *Tefsîr,* s. 88; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 120.

6. Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri (gözetip) deneyin. Şayet onlarda olgunluk görürseniz hemen mallarını kendilerine verin. Büyüyecekler (de geri alacaklar) diye o malları israf ile ve tez elden yemeyin. Zengin olan (veli) yetimin malına tenezzül etmesin, yoksul olan da israf etmeksizin yesin. Mallarını kendilerine verdiğiniz zaman yanlarında şahit bulundurun. Bununla birlikte hesap sorucu olarak Allah yeter.

٥٠٨ - وَقَدْ ذُكِرَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: اتَّقُوا اللهَ فِي الضَّعِيفَيْنِ: الْيَتِيمِ وَالْمَرْأَةِ.

508- Zikredildiğine göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"İki zayıf hakkında Allah'tan korkun; yetim ve kadın."***[235]

٥٠٩ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، وَالْحَسَنِ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَابْتَلُوا الْيَتَامَى} قَالَ: يَقُولُ: اخْتَبِرُوا الْيَتَامَى، {فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا}، يَقُولُ: لَا تُسْرِفْ فِيهَا، وَلَا تُبَادِرْ أَنْ تَكْبَرَ، {وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ}.

509- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde ve Hasan, ***"Yetimleri deneyin"*** âyeti hakkında şöyle demişlerdir: "'Yetimleri test ve imtihana tâbi tutun' diyor." ***"Şayet onlarda olgunluk görürseniz hemen mallarını kendilerine verin. Büyüyecekler (de geri alacaklar) diye o malları israf ile ve tez elden yemeyin."*** "'Mallarında aşırıya kaçma ve büyüyecekler diye acele etme' diyor." ***"Zengin olan (veli) yetimin malına tenezzül etmesin, yoksul olan da israf etmeksizin yesin."***[236]

---

235 Beyhakî bu hadisi *el-Fethu'l-Kebîr*'de geçtiği üzere *Şuabu'l-Îmân*'da Enes'ten rivayet etmiştir. Bk. *el-Fethu'l-Kebîr,* I, 24.

236 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 574. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî'nin Hasan'dan rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 121.

٥١٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى ابْنِ الْعَبَّاسِ، فَقَالَ: إِنَّ فِي حِجْرِي أَمْوَالَ يَتَامَى، وَهُوَ يَسْتَأْذِنُهُ أَنْ يُصِيبَ مِنْهَا قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: أَلَسْتَ تَبْغِي ضَالَّتَهَا؟ قَالَ: بَلَى، قَالَ: أَلَسْتَ تَهْنَأُ جَرْبَاهَا؟ قَالَ: بَلَى، قَالَ: أَلَسْتَ تَلُوطُ حِيَاضَهَا؟ قَالَ: بَلَى، قَالَ: أَلَسْتَ تُفَرِّطُ عَلَيْهَا يَوْمَ وِرْدِهَا؟ قَالَ: بَلَى، قَالَ: فَأَصِبْ مِنْ رِسْلِهَا، يَعْنِي: لَبَنَهَا.

510- Abdürrezzâk > Ma'mer > Zührî isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kâsım b. Muhammed[237] şöyle demiştir: İbn Abbâs'a bir adam geldi ve "Benim himayemde yetim malları var" deyip onlardan faydalanmak için izin istedi. Bunun üzerine İbn Abbâs, "Sen onun yitiğini aramıyor musun?" deyince adam "Evet, arıyorum" dedi. İbn Abbâs, "Mallarının uyuzlarını tedavi etmiyor musun" deyince adam "Evet, ediyorum" dedi. İbn Abbâs, "Onların havuzlarını çamurla sıvayıp düzeltmiyor musun?" deyince adam "Evet, düzeltiyorum" dedi. İbn Abbâs, "Sulama günü onları öne geçirmiyor musun?" deyince adam yine "Evet, öne geçiriyorum" dedi. Bunun üzerine İbn Abbâs, -sütünü kastederek- "Ondan al" dedi.[238]

٥١١ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنِي الثَّوْرِيُّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، قَالَ: جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ، فَقَالَ: إِنَّ فِي حِجْرِي يَتَامَى، وَإِنَّ لَهُمْ إِبِلًا، وَلِي إِبِلٌ، وَأَنَا أَمْنَحُ فِي إِبِلِي، وَأُفْقِرُهُ يَعْنِي ظَهْرَهَا فَمَاذَا يَحِلُّ لِي مِنْ أَلْبَانِهَا؟ قَالَ: إِنْ كُنْتَ تَبْغِي ضَالَّتَهَا، وَتَهْنَأُ جَرْبَاهَا، وَتَلُوطُ حِيَاضَهَا، وَتَسْقِي عَلَيْهَا، فَاشْرَبْ غَيْرَ مُضِرٍّ بِنَسْلٍ، وَلَا نَاهِكٍ فِي الْحَلْبِ.

511- Abdürrezzâk > Sevrî > Yahyâ b. Saîd[239] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kâsım b. Muhammed şöyle demiştir: Bir bedevî, İbn Abbâs'ın yanına gelip "Himayemde yetimler var. Onların bir devesi, benim de bir devem var. Ben devemi muhtaca verip onun sütünden ve

---

237 O, Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekir es-Sıddîk'tır. Sikadır. Medîne'deki önde gelen fakîhlerden biridir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 120.

238 Mâlik, *el-Muvatta*, s. 581; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 588; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VI, 381; İbnu'l-Esîr, *Câmiu'l-Usûl*, I, 572; Beyhakî, *Sünen*, VI, 4; Nehhâs, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, s. 94; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, I, 122.

239 O, Yahyâ b. Saîd b. Kays el-Ensârî el-Medenî'dir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, II, 384.

sırtından faydalanmasına izin veriyorum. Onların sütlerinden bana ne helâl olur?" dedi. İbn Abbâs şöyle dedi: "Eğer sen, onlardan kaybolanı arıyor, onların uyuzunu tedavi ediyor, havuzlarını sıvıyor ve suluyorsan nesline zarar vermeden ve aşırıya kaçmadan sütünden iç."

٥١٢ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنَا الثَّوْرِيُّ، عَنْ مُغِيرَةَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، فِي هَذِهِ الْآيَةِ {وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ، وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ} قَالَ: مَا سَدَّ الْجُوعَ، وَوَارَى الْعَوْرَةَ، لَيْسَ بِلُبْسِ الْكَتَّانِ، وَالْحُلَلِ[240].

512- Abdürrezzâk > Sevrî > Mugîre isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbrahim, ***"Zengin olan (veli) yetimin malına tenezzül etmesin, yoksul olan da israf etmeksizin yesin"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Onların mallarından alıp keten ve ipekli elbiseler giymez. Açlığını giderecek ve avret yerini örtecek kadar alır."[241]

٥١٣ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنَا الثَّوْرِيُّ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، وَعَنْ حَمَّادٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ} قَالَ: هُوَ الْقَرْضُ، قَالَ الثَّوْرِيُّ: وَقَالَ الْحَكَمُ أَيْضًا، أَلَا تَرَى أَنَّهُ يَقُولُ: {فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ} يَعْنِي: الْوَصِيَّ.

513- Abdürrezzâk > Sevrî > İbn Ebî Necîh > Mücâhid > Hammâd[242] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Saîd b. Cübeyr, ***"İsraf etmeksizin yesin"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "O, ona borçtur."[243]

---

240 Mısır nüshasında "الجلد/el-cild" şeklinde yazılmıştır ve bu hatalıdır.

241 Sevrî, *Tefsîr,* s. 198; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 587; Ebû Ca'fer, *en-Nâsih*, s. 90; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 402. Ebû Hayyân bu hadisi İbrahim, Atâ, Hasan ve Katâde'den rivayet etmiştir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 172. Kurtubî bu hadisi benzer şekilde Hasan'dan rivayet etmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, V, 42. Mücâhid de hadisi Atâ'dan rivayet etmiştir. Bk. Mücâhid, *Tefsîr*, I, 146.

242 O, Hammâd b. Ebî Süleymân Ebû İsmâil el-Kûfî'dir. Sıdk sahibi bir fakîhtir. Vehme düşmüştür. Mürcie'den olmakla itham edilmiştir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 198.

243 Mücâhid bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Mücâhid, *Tefsîr*, I, 88; Sevrî, *Tefsîr,* s. 88; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VI, 381. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî'nin İbn Abbâs'tan rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 121.

Sevrî, Hakem'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Allah'ın ***'Mallarını kendilerine verdiğiniz zaman yanlarında şahit bulundurun'*** dediğini görmüyor musun? Bununla vasîyi kastediyor."[244]

٥١٤ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: سَمِعْتُ هِشَامًا، يُحَدِّثُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ، عَنْ عَبِيدَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ} قَالَ: هُوَ عَلَيْهِ قَرْضٌ.

514- Abdürrezzâk > Hişâm > Muhammed b. Sîrîn isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ubeyde, ***"İsraf etmeksizin yesin"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "O, ona verilen borç değildir."[245]

٥١٥ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ، عَنْ عَبِيدَةَ، مِثْلَهُ

515- Abdürrezzâk > Ma'mer > Eyyûb > Muhammed b. Sîrîn isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ubeyde de aynı şeyi söylemiştir.[246]

٥١٦ - قَالَ مَعْمَرٌ: سَمِعْتُ هِشَامًا، يَقُولُ: سَأَلْتُ الْحَسَنَ عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ} قَالَ: لَيْسَ بِقَرْضٍ.

516- Ma'mer, Hişâm'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hasan'a ***"Zengin olan (veli) yetimin malına tenezzül etmesin, yoksul olan da israf etmeksizin yesin"*** âyetini sordum. Hasan "O, borç değildir" dedi.[247]

---

244 Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Hâtim'in Saîd b. Cübeyr'den rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 122.

245 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VI, 380; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 583. Kurtubî bu hadisi Ömer b. el-Hattâb, Ebû Ubeyde, Taberî, Şa'bî, Mücâhid ve Ebu'l-Âliye'ye isnad etmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, V, 41; Hâzin, *Lübâbü't-Te'vîl*, I, 403.

246 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 583.

247 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 583. Kurtubî bu hadisi nakletmiş ve İbrahim, Atâ, Hasan ve Katâde'ye isnad etmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, V, 42.

٥١٧ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ، وَعَنْ عَطَاءٍ، وَعِكْرِمَةَ قَالَا: يَضَعُ يَدَهُ.

517- Abdürrezzâk > İbn Uyeyne > Amr b. Dînâr isnadıyla rivayet edildiğine göre, Atâ ve İkrime şöyle demişlerdir: "(Yetimin elinin yanına) o da elini koyar (malından faydalanır)."[248]

٥١٨ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنَا الثَّوْرِيُّ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ صِلَةَ بْنِ زُفَرَ الْعَبْسِيِّ، قَالَ: جَاءَ إِلَى عَبْدِ اللَّهِ رَجُلٌ مِنْ هَمْدَانَ عَلَى فَرَسٍ أَبْلَقَ، فَقَالَ: إِنَّ عَمِّي أَوْصَى إِلَيَّ بِتَرِكَتِهِ، وَإِنَّ هَذَا مِنْ تَرِكَتِهِ، أَفَأَشْتَرِيهِ؟ قَالَ: لَا، وَلَا تَسْتَقْرِضْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ شَيْئًا

518- Abdürrezzâk > Sevrî > Ebû İshâk isnadıyla rivayet edildiğine göre, Sıla b. Züfer el-Absî[249] şöyle demiştir: Abdullah'ın yanına alaca bir at üzerinde Hemedan'dan bir adam gelip "Amcam, terekesini (miras) bana vasiyet etti. Bu at da onun terekesindendir. Şimdi ben onu satın alayım mı?" dedi. Buna karşılık Abdullah, "Hayır, onların mallarından borç/emanet olarak hiçbir şey isteme" dedi.[250]

٥١٩ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ، عَنِ الْحَسَنِ الْعُرَنِيِّ، قَالَ: قَالَ رَجُلٌ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ فِي حِجْرِي يَتِيمًا، أَفَأَضْرِبُهُ؟ قَالَ: مِمَّا كُنْتَ ضَارِبًا وَلَدَكَ قَالَ: أَفَأُصِيبُ مِنْ مَالِهِ بِالْمَعْرُوفِ؟ قَالَ: غَيْرَ مُتَأَثِّلٍ مَالًا، وَلَا وَاقٍ مَالَكَ بِمَالِهِ.

---

248 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VI, 382; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 587; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 402. Sevrî ve İbn Kesîr hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmişlerdir. Bk. Sevrî, *Tefsîr,* s. 89; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 454. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbnu'l-Münzir ve Taberânî'nin İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 122. Türkiye nüshasının hamişinde şöyle yazmaktadır: "Bunun anlamı şudur: Her kim fakirse (yetimin malından) iyilikle yesin."

249 O, Sıla b. Züfer Ebu'l-Alâ veya Ebû Bekir el-Kûfî'dir. İkinci tabakadan olup tâbiînin büyüklerindendir. Sikadır ve heybet sahibidir. Yetmişli yılların başında vefat etmiştir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 370.

250 Bu hadisi diğer kaynaklarda bulamadım.

519- Abdürrezzâk > İbn Uyeyne > Amr b. Dînâr isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan el-Uranî[251] şöyle demiştir: Bir kişi, Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e "Himayemde bir yetim var, onu dövebilir miyim?" diye sordu. Allah Resûşü ***"Kendi çocuğunu dövdüğün kadar"*** dedi. Adam, "Örfe ve dine uygun şekilde malından alabilir miyim?" deyince ***"Malını artırmadan ve onun malını harcayıp kendi malını muhafaza etmeden"*** dedi.[252]

٥٢٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنِي مَعْمَرٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنِ الْحَسَنِ الْعُرَنِيِّ مِثْلَهُ.

520- Abdürrezzâk > Ma'mer > Eyyûb > Amr b. Dînâr isnadıyla önceki hadisin aynısı Hasan el-Uranî'den rivayet edilmiştir.[253]

٥٢١ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنَا الثَّوْرِيُّ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنِ الزُّبَيْرِ بْنِ مُوسَى، عَنِ الْحَسَنِ الْعُرَنِيِّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ.

521- Abdürrezzâk > Sevrî > İbn Ebî Necîh > Zübeyr b. Musa[254] > Hasan el-Uranî isnadıyla önceki hadisin aynısı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet edilmiştir.

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا ﴿٧﴾

7. Anne, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır. Anne, baba ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da bir pay

---

251 O, Hasan b. Abdillah el-Uranî el-Kûfî'dir. Sikadır. İbn Abbâs'tan mürsel rivayette bulunmuştur. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 168.

252 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 593; Nehhâs, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, s. 96. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbn Ebî Şeybe, Nehhâs ve Taberî'nin Hasan el-Uranî'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 122; Buhârî, *el-Edebu'l-Müfred*, s. 48; Taberânî, Câbir b. Abdillah'tan rivayet etmiştir. Bk. Taberânî, *es-Sagîr*, VII, 163; *el-Hilye*, III, 351; İbnu'l-Mübârek, *el-Birr ve's-Sıla*, no: 211.

253 Bir önceki hadisin kaynaklarına bakınız.

254 O, Zübeyr b. Musa b. Mînâ el-Mekkî'dir. Dördüncü tabakadan olup makbuldür. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 259.

vardır. Allah, bırakılanın azından da çoğundan da bunları farz kılınmış birer hisse olarak belirlemiştir.

٥٢٢ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ: كَانُوا لَا يُوَرِّثُونَ النِّسَاءَ، فَنَزَلَتْ: {وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ}.

522- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde şöyle demiştir: "Kadınlara miras bırakmıyorlardı. Bundan dolayı ***'Anne, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır. Anne, baba ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır. Allah, bırakılanın azından da çoğundan da bunları farz kılınmış birer hisse olarak belirlemiştir'*** âyeti indi."[255]

وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينُ
فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٨﴾

8. Paylaştırma sırasında (kendilerine pay düşmeyen) yakınlar, yetimler ve yoksullar bulunurlarsa onlara da maldan bir şeyler verin ve onlara güzel söz söyleyin.

٥٢٣ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ والْحَسَنِ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ} قَالَ: هِيَ مُحْكَمَةٌ، وَذَلِكَ عِنْدَ قِسْمَةِ مِيرَاثِ الْمَيِّتِ.

523- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Zührî ve Hasan, ***"Paylaştırma sırasında (kendilerine pay düşmeyen) yakınlar, yetimler ve yoksullar bulunurlarsa onlara da maldan bir şeyler verin***

255 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 7; Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 96; İbn Kuteybe, *Garîbu'l-Kur'ân*, s. 121. İbn Kesîr bu hadisi Saîd b. Cübeyr'den nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 454. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Ebu'ş-Şeyh'in İbn Abbâs'tan uzun bir şekilde rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 122.

ve onlara güzel söz söyleyin" âyeti hakkında şöyle demişlerdir: "Bu, muhkem bir âyettir ve ölünün mirası paylaşılırken uygulanır."[256]

٥٢٤ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، أَنَّ أَبَاهُ، أَعْطَاهُ مِنْ مِيرَاثِ الْمُصْعَبِ حِينَ قَسَمَ مَالَهُ.

524- Abdürrezzâk > Ma'mer > Hişâm b. Urve isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mus'ab[257]'ın malı dağıtılırken babası ona Mus'ab'ın mirasından vermiştir.[258]

٥٢٥ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، أَنَّ ابْنَ الْمُسَيِّبِ، قَالَ: نَسَخَهَا الْمِيرَاثُ فِي الْوَصِيَّةُ وَقَالَ الْكَلْبِيُّ مِثْلَ ذَلِكَ.

525- Abdürrezzâk > Ma'mer > Katâde isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbnu'l-Müseyyeb şöyle demiştir: "Miras ve vasiyet âyetleri, bu âyetin hükmünü kaldırmıştır (neshetmiştir)."[259]

---

256 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 9; Nehhâs, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, s. 98; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 176; Buhârî, Kitâbu't-Tefsîr, VIII, 242; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 49. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Şeybe, Buhârî, Taberî, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Beyhakî'nin İkrime tarîkiyle İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Nehhâs şöyle demiştir: "Âyetle ilgili söylenebilecek en güzel şey, âyetin muhkem olmasıdır. Âyet hayır işlemeye ve Allah'a şükretmeye teşvik etmektedir." Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*'de şöyle demiştir: "Bu âyet muhkem bir âyettir ve bunun karinesi öncesinde mirasın zikredilmesidir." Bk. Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, IV, 212.

257 O, Mus'ab b. Sâbit b. Abdillah b. Zübeyr b. el-Avvâm el-Esedî'dir. Hadisi leyyindir. Âbiddir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, II, 251.

258 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 13; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 455. Kurtubî şöyle demiştir: "Bu âyet muhkemdir ve âyet miras paylaşımı üzerine inmiştir."

259 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 10; Nehhâs, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, s. 98; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 49; Hâzin, *Lübâbü't-Te'vîl*, I, 404; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 455. İbn Hacer bu hadisi Saîd b. el-Müseyyeb'den nakletmiştir. Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VIII, 242; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 123.

Kelbî de aynı şeyi söylemiştir.

٥٢٦ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا الثَّوْرِيُّ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَى} قَالَ: هِيَ وَاجِبَةٌ عَلَى أَهْلِ الْمِيرَاثِ مَا طَابَتْ بِهِ أَنْفُسُهُمْ.

526- Abdürrezzâk > Sevrî > İbn Ebî Necîh isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid, ***"Paylaştırma sırasında (kendilerine pay düşmeyen) yakınlar, yetimler ve yoksullar bulunurlarsa onlara da maldan bir şeyler verin ve onlara güzel söz söyleyin"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bu, nefislerinin hoşnut olacağı kadar mirasçılara zorunludur (vaciptir)."[260]

٥٢٧ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا ابْنُ جُرَيْجٍ، قَالَ: ثنا ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ، أَنَّ أَسْمَاءَ ابْنَةَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ، وَالْقَاسِمَ بْنَ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَاهُ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ قَسَمَ مِيرَاثَ أَبِيهِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَعَائِشَةُ حَيَّةٌ، قَالَ: فَلَمْ يَدَعْ فِي الدَّارِ مِسْكِينًا، وَلَا ذَا قَرَابَةٍ إِلَّا أَعْطَاهُ مِنْ مِيرَاثِ أَبِيهِ قَالَ: وَتَلَا: {وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَى} الْآيَةَ قَالَ الْقَاسِمُ: فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِابْنِ عَبَّاسٍ فَقَالَ: مَا أَصَابَ، لَيْسَ ذَلِكَ لَهُ، إِنَّمَا ذَلِكَ لِلْوَصِيَّةِ[261]، وَإِنَّمَا هَذِهِ الْآيَةُ فِي الْوَصِيَّةِ، يُرِيدُ الْمَيِّتَ أَنْ يُوصِيَ لَهُمْ.

527- Abdürrezzâk > İbn Cüreyc > İbn Ebî Müleyke isnadıyla rivayet edildiğine göre, Esmâ bint Abdurrahmân b. Ebî Bekr[262] ve Kâsım b. Muhammed şöyle demişlerdir: "Abdullah b. Abdurrahmân b. Ebî Bekr, Âişe *radıyallahu anhâ* hayattayken babası Abdurrahmân'ın mirasını paylaştırdı. Evde babasının mirasından vermediği hiçbir yoksul ve akraba bırakmadı ve ***'Paylaştırma sırasında (kendilerine pay düşmeyen) yakınlar, yetimler ve yoksullar bulunurlarsa onlara da maldan bir şeyler verin ve onlara güzel söz söyleyin'*** âyetini okudu." Kâsım şöyle

---

260 Sevrî, *Tefsîr,* s. 89; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 10; Nehhâs, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, s. 98; Begavî bu hadisi Mücâhid, İbn Abbâs, Şa'bî, Nehaî ve Zührî'den rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 404; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 5.

261 Mısır nüshasında "الوصيةel-vasiyyet" şeklinde geçmektedir.

262 O, Esmâ bint Abdurrahmân b. Ebî Bekir es-Sıddîk'tır. Altıncı tabakadan olup makbuldür. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 589.

demiştir: Ben bunu İbn Abbâs'a anlattım. İbn Abbâs şöyle dedi: "Doğru yapmamış. Zira onun böyle bir hakkı yoktur. Bu, sadece vasiyet için geçerlidir. Bu âyet, vasiyetle alakalı olup ölecek olanın onlara vasiyet etmesini istiyor."[263]

وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا
عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللّٰهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٩﴾

9. Arkalarında kendileri hakkında endişe edecekleri âciz ve güçsüz çocuklar bırakacak olanlar (yetimlere haksızlık etmekten) korksunlar, Allah'tan sakınsınlar ve doğru söz söylesinler.

٥٢٨ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنِي الثَّوْرِيُّ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا قَالَ: يَحْضُرُهُمُ الْمَسَاكِينُ وَالْيَتَامَى فَيَقُولُونَ: اتَّقِ اللّٰهَ، وَصِلْهُمْ، وَأَعْطِهِمْ، وَلَوْ كَانُوا هُمْ لَأَحَبُّوا أَنْ يُبْقُوا[264] لِأَوْلَادِهِمْ قَالَ حَبِيبٌ: وَقَالَ مِقْسَمٌ: هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ: اتَّقِ اللّٰهَ، وَأَمْسِكْ عَلَيْكَ مَالَكَ، وَلَوْ كَانَ ذَا قَرَابَتِهِ لَأَحَبَّ أَنْ يُوصِيَ لَهُمْ.

528- Abdürrezzâk > Sevrî > Habîb b. Ebî Sâbit isnadıyla rivayet edildiğine göre, Saîd b. Cübeyr, ***"Arkalarında kendileri hakkında endişe edecekleri aciz ve güçsüz çocuklar bırakacak olanlar (yetimlere haksızlık etmekten) korksunlar, Allah'tan sakınsınlar ve doğru söz söylesinler"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Yetimler ve yoksullar onların yanında bulunduğunda bazı insanlar, 'Allah'tan kork, onları gözet

---

263 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 11; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 458. Hâfız şöyle demiştir: "Abdürrezzâk bu hadisi Kâsım b. Muhammed'den sahih bir isnadla rivayet etmiştir." Bk. *el-Feth*, VIII, 242. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd, Ebû Davud, Beyhakî, İbn Ebî Müleyke, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'ye isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 123.

264 Mısır nüshasında "يتقوهم" şeklinde geçmektedir.

ve onlara bağışta bulun' derler. Fakat (onların yerinde) kendileri olsaydı kendi çocuklarına bırakmak isterlerdi."[265]

Habîb, Miksem'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bu kişiler, "Allah'tan kork ve malını kendine ayır" diyenlerdir. Ancak o, kendinin akrabası olsaydı onlara vasiyet yapmayı isterdi."[266]

٥٢٩ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا، قَالَ: إِذَا حَضَرْتَ وَصِيَّةَ الْمَيِّتِ فَأْمُرْهُ بِمَا كُنْتَ بِهِ آمِرًا نَفْسَكَ بِمَا تَتَقَرَّبُ بِهِ إِلَى اللَّهِ، وَخَفْ فِي ذَلِكَ مَا كُنْتَ خَائِفًا عَلَى ضَعَفَةٍ لَوْ تَرَكْتَهُمْ بَعْدَكَ، فَاتَّقِ اللَّهَ، وَقُلْ قَوْلًا سَدِيدًا، فَسَدِّدْهُ إِنْ زَاغَ.

529- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Arkalarında kendileri hakkında endişe edecekleri âciz ve güçsüz çocuklar bırakacak olanlar (yetimlere haksızlık etmekten) korksunlar, Allah'tan sakınsınlar ve doğru söz söylesinler"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Sen vasiyet sırasında hazır bulunursan Allah'a yakınlaşacağın şeylerden kendine emredeceğin şeyleri ona emret. Kendinden sonraya fakir evlatlar bırakmış olma durumunda korkabileceğin kadar bu konuda da kork. Allah'tan sakın, doğru söz söyle ve haktan saparsa onu doğruya getir."[267]

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ﴿١٠﴾ يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ

---

265 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 21. Sevrî bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Sevrî, *Tefsîr*, s. 89-90. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Hâtim ve Saîd b. Cübeyr'e isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 124.

266 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 22.

267 Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Hâtim ve Saîd b. Cübeyr'e isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 124.

وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ
يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا فَرِيضَةً
مِنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١﴾ وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ
لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ
يُوصِينَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ
لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَإِنْ كَانَ
رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوِ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ
فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَى بِهَا
أَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَارٍّ وَصِيَّةً مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿١٢﴾ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ
وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ
فِيهَا وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٣﴾ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ
يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿١٤﴾ وَاللَّاتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ
مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي
الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا ﴿١٥﴾ وَاللَّذَانِ
يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَآذُوهُمَا فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ تَوَّابًا
رَحِيمًا ﴿١٦﴾ إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ
مِنْ قَرِيبٍ فَأُولَئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧﴾ وَلَيْسَتِ
التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّى إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ
الْآنَ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٨﴾

10. Şüphe yok ki zulümle yetimlerin mallarını yiyenler karınlarına ancak bir ateş yemiş olurlar. Onlar yakında alevli bir ateşe de gireceklerdir. 11. Çocuklarınız hakkında Allah size şöyle vasiyet ediyor: Erkeğe kadının payının iki misli kadar (verin). Eğer kadınlar ikiden fazla iseler mirasın üçte ikisi

onlarındır. Şayet kız bir tek ise mirasın yarısı onundur. (Ölenin) çocuğu varsa anne ve babanın her birine mirasın altıda biri (verilir). Çocuğu olmayıp da anne ve babası kendisine mirasçı olana gelince; üçte biri annesinindir. (Gerisi babasınındır.) Şayet (ölenin erkek ve kız) kardeşleri varsa o vakit altıda biri annesinindir. Bu yapacağı vasiyet(in yerine getirilmesin)den ya da borçları(nın ödenmesi)nden sonradır. Babalarınız ve oğullarınızdan size faydaca hangisinin daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Bunlar Allah'tan bir farz olarak tayin edilmiştir. Şüphesiz ki Allah her şeyi bilendir. Biricik hüküm koyandır. 12. Çocukları yoksa hanımlarınızın geriye bıraktıklarının yarısı sizindir. Şayet çocukları varsa bıraktıklarının dörtte biri sizindir. Bunlar vasiyetlerden ya da borçlardan sonradır. Eğer çocuğunuz yoksa bıraktığınızın dörtte biri onlarındır. Şayet çocuğunuz varsa yapacağınız vasiyet ve borçtan sonra sekizde biri onlarındır. Eğer bir erkek ya da kadına kelâle olduğu (çocuğu ve babası olmadığı) için mirasçı olunuyor ve bunların erkek veya kız kardeşi varsa bunların her birine altıda bir düşer. Şayet bundan daha çok iseler o halde hepsi yapacağı vasiyet ve borçtan sonra üçte bire ortak olurlar. Ancak zarar verici olmamalıdır. (Bunlar) Allah'ın bir vasiyet olarak (indirdiği buyruklarıdır). Allah her şeyi bilendir, Halîm'dir. 13. İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'a ve Resûlü'ne itaat ederse onu orada ebediyen kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetlere sokar. İşte en büyük kurtuluş budur. 14. Kim Allah'a ve Resûlü'ne isyan eder, sınırlarını aşarsa onu da orada ebedî kalmak üzere cehenneme koyar. Üstelik onun için küçültücü bir azap da vardır. 15. Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı aranızdan dört şahit getirin. Şayet şehadet ederlerse ölüm onları alıp götürünceye yahut Allah onlara bir çıkar yol gösterinceye kadar onları evlerde alıkoyun. 16. İçinizden fuhuş yapan her iki tarafa ceza verin. Eğer tevbe edip hallerini düzeltirlerse artık onları bırakın. Şüphesiz Allah tevbeleri çok kabul edendir, Rahîm'dir. 17. Allah'ın kabul edeceği tevbe, ancak bilmeden kötülük edip de sonra hemen tevbe edenlerin tevbesidir. İşte

Allah'ın tevbelerini kabul edeceği kimseler bunlardır. Allah, hakkıyla bilendir, Hakîm'dir. 18. Yoksa kötülük yapıp yapıp da nihayet onlardan birine ölüm gelip çattığında "Ben şimdi gerçekten tevbe ettim" diyenlerin ve kâfir olarak ölenlerinki değildir. İşte biz onlar için çok acıklı bir azap hazırlamışızdır.

٥٣٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا الثَّوْرِيُّ، عَنْ يَعْلَى بْنِ نُعْمَانَ، قَالَ: أَخْبَرَنِي مَنْ، سَمِعَ ابْنَ عُمَرَ، يَقُولُ: التَّوْبَةُ مَبْسُوطَةٌ لِلْعَبْدِ مَا لَمْ يَسُقْ، ثُمَّ قَرَأَ ابْنُ عُمَرَ: {لَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّى إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ} وَهَلْ حُضُورُهُ إِلَّا السَّوْقُ[268]؟

530- Abdürrezzâk > Sevrî > Ya'lâ b. Nu'mân[269] isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Ömer şöyle demiştir: "Kul için tevbe kapısı, ruhu alınmadıkça açıktır." Sonra İbn Ömer ***"Yoksa kötülük yapıp yapıp da nihayet onlardan birine ölüm gelip çattığında 'Ben şimdi gerçekten tevbe ettim' diyenlerin ve kâfir olarak ölenlerinki değildir. İşte biz onlar için çok acıklı bir azap hazırlamışızdır"*** âyetini okuyup "Onun gelmesi ruhun kabzedilmesinden başka bir şey mi ki!" demiştir.[270]

٥٣١ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ: {فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ} قَالَ: نَسَخَتْهَا[271] الْحُدُودُ.

531- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı aranızdan dört şahit getirin. Şayet şehadet ederlerse ölüm onları alıp götürünceye yahut Allah onlara***

---

268 Ölüm anında ruhun kabzedilmesi.

269 O, Ya'lâ b. Nu'mân'dır. Kûfelidir ve sikadır. İkrime ve Bilâl b. Ebi'd-Derdâ'dan rivayette bulunmuştur. Alâ b. el-Müseyyeb, Zührî ve Sevrî de ondan hadis rivayet etmişlerdir. Mısır nüshasında Ya'lâ b. Ya'mer şeklinde geçmektedir. Bk. Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, IV, 2/418; *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, IV, 2/304; Hâfız, *et-Ta'cîl*, s. 457.

270 Sevrî bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Sevrî, *Tefsîr,* s. 92; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 99. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim, Beyhakî ve Taberî'nin İbn Ömer'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 131.

271 Mısır nüshasında "نسختهن/nesahathünne" şeklinde geçmektedir.

bir çıkar yol gösterinceye kadar onları evlerde alıkoyun" âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bu âyeti had cezaları âyetleri neshetmiştir."[272]

٥٣٢ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَاللَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ} قَالَ: نَسَخَتْهَا الْحُدُودُ.

532- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"İçinizden fuhuş yapan her iki tarafa ceza verin. Eğer tevbe edip hallerini düzeltirlerse artık onları bırakın. Şüphesiz Allah tevbeleri çok kabul edendir, Rahîm'dir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bu âyeti had cezaları âyetleri neshetmiştir."[273]

٥٣٣ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ: {لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ} قَالَ: اجْتَمَعَ أَصْحَابُ الرَّسُولِ فَرَأَوْا أَنَّ كُلَّ شَيْءٍ عُصِيَ بِهِ اللَّهُ تَعَالَى فَهُوَ جَهَالَةٌ ، عَمْدًا كَانَ، أَوْ غَيْرَ ذَلِكَ.

---

272 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 87; Nehhâs, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, s. 98; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 462; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 132. Bu görüş, İbn Abbâs, İkrime, Saîd b. Cübeyr, Hasan, Atâ el-Horâsânî, Ebû Sâlih, Zeyd b. Eslem ve Dahhâk'ın görüşüdür.

273 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 87; Nehhâs, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, s. 99; Mücâhid, *Tefsîr*, I, 149; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 86. Bu görüş, İbn Abbâs ve Hasan'ın görüşüdür. Ebû Hayyân şöyle demiştir: "Bu iki âyeti celde âyetinin neshettiği konusunda icmâ vardır." Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 196. Birinci âyet zina yapan evli erkek ve kadın ile ilgilidir ve onların cezası hapsedilmektir. İkinci âyet zina yapan bekâr kadın ve erkek ile ilgilidir ve âyet onlara bir ceza verilmesini emretmektedir. Bu görüşü Muhammed b. Câbir savunmaktadır ve bu görüşüne şu şekilde delil getirmektedir: ***"'İçinizden fuhuş yapan her iki tarafa'*** âyeti burada kastedilenin bekâr kadın ve erkek olduğuna delâlet etmektedir. Şayet burada bütün zina yapanlar kastedilseydi burada ism-i mevsûl 'الذين/ellezîne' şeklinde olurdu. Çünkü Araplar iki farklı kişi olmadığı sürece böyle bir tahditte bulunmazlar." Aynı şekilde birinci âyetin zina yapan bekâr veya evli bütün kadınları, ikinci âyetin de zina yapan bekâr veya evli bütün erkekleri kapsadığı yönünde rivayetler vardır. Bu, Mücâhid ve İbn Abbâs'ın görüşüdür ve rivayetlerin en doğru olanıdır. Şeyh Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî ise birinci âyette kadın ile kadının, ikinci âyette ise erkek ile erkeğin ilişkide bulunmasının kastedildiği yönünde görüş beyânında bulunmuştur. Üçüncü âyette ise erkeğin kadınla ilişkiye girmesi kastedilmiştir ve bunun hükmü Nûr sûresinde açık bir şekilde beyân edilmiştir. Onun bu görüşü İbn Abbâs'ın görüşüne yakındır. (Şeyh Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî'nin televizyon programından alnımıştır.)

533- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Allah'ın kabul edeceği tevbe, ancak bilmeden kötülük edip de sonra hemen tevbe edenlerin tevbesidir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashâbı toplandılar ve Allah'a isyan edilen her şeyin kasıtlı ve kasıtsız cehalet olduğunu gördüler."[274]

٥٣٤ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنِي الثَّوْرِيُّ، عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: الْجَهَالَةُ: الْعَمْدُ.

534- Abdürrezzâk > Sevrî isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid şöyle demiştir: "(Kastedilen,) kasıtlı cehalettir."[275]

٥٣٥ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا الثَّوْرِيُّ، عَنْ صَالِحٍ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ} قَالَ: الزِّنَا.

535- Abdürrezzâk > Sevrî > Sâlih[276] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Şa'bî şöyle demiştir: "'الْفَاحِشَةَ/el-Fâhişetü' ifadesi zina anlamındadır."[277]

274 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 89; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 415; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 92. İbn Kesîr bu hadisi Abdürrezzâk'tan nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 463; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 130.

275 Mücâhid, *Tefsîr*, I, 149; Sevrî, *Tefsîr,* s. 92; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 90; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 415; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 92; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 198. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd, Beyhakî, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Mücâhid'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 130.

276 O, Sâlih b. Sâlih b. Hay'dır. Ona "İbn Sâlih b. Müslim b. Hay" da denilmektedir. Aynı şekilde "Hayyân" denilir ve bu onun lakabıdır. Dedesine de nisbet edilerek şöyle de denilir: "Sâlih b. Hay" ve "Sâlih b. Hayyân." Ahmed şöyle demiştir: "Sikadır." İclî de onu sika olarak kabul etmiştir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 360.

277 Abdürrezzâk, *Musannef*, VI, 322; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 83. Taberî bu hadisi Mücâhid'den rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 74. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Beyhakî'nin Mücâhid'den rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 129.

٥٣٦ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ[278] قَالَ: أنا الثَّوْرِيُّ، وَقَالَ غَيْرُهُ: الْخُرُوجُ لِمَعْصِيَةٍ.[279]

536- Abdürrezzâk, Sevrî ve başkalarının şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Günah işlemek için gidiştir."

٥٣٧ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا الثَّوْرِيُّ، عَنْ رَجُلٍ، عَنِ الضَّحَّاكِ، {ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ} قَالَ: كُلُّ شَيْءٍ قَبْلَ الْمَوْتِ فَهُوَ قَرِيبٌ.

537- Abdürrezzâk > Sevrî > bir râvi isnadıyla rivayet edildiğine göre, Dahhâk, ***"Sonra hemen (yakında, çok geçmeden) tevbe edenler"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Ölümden önceki her şey yakındır."[280]

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهًا وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللّٰهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا ﴿١٩﴾

19. Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helâl değildir. Apaçık bir edepsizlik yapmadıkça, onlara verdiğinizin bir kısmını ele geçirmeniz için de onları sıkıştırmayın. Onlarla iyi geçinin. Şayet onlardan hoşlanmadıysanız (sabredin). Çünkü hoşunuza gitmeyen bir şeyde Allah pek çok hayır takdir etmiş olabilir.

٥٣٨ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهًا}[281] قَالَ: نَزَلَتْ فِي أُنَاسٍ مِنَ الْأَنْصَارِ، كَانُوا إِذَا مَاتَ الرَّجُلُ مِنْهُمْ فَأَمْلَكُ النَّاسِ بِامْرَأَتِهِ وَلِيُّهُ، فَيُمْسِكُهَا حَتَّى تَمُوتَ، فَيَرِثُهَا، فَنَزَلَتْ فِيهِمْ.

---

278 Mısır nüshasında bulunmamaktadır.

279 Türkiye nüshasında ve Mısır nüshasında "الْخُرُوجُ من الْمَعْصِيَةِ/masiyetten çıkış" şeklinde geçmektedir ve hatalıdır. Tashih, *Musannef*'ten yapılmıştır. Bk. Abdürrezzâk, *Musannef*, VI, 322. Ebû Hayyân şöyle demiştir: "'الْفَاحِشَةَ/el-Fâhişe' ifadesinin zina anlamında kullanıldığı konusunda müfessirler icmâ etmişlerdir." Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 194.

280 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 94; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 416; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 92. Şevkânî bu hadisi Dahhâk'tan nakletmiştir. Bk. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, I, 404.

281 Mısır nüshasında, "لا تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهًا/lâ terisü'n-nisâe kerhen" şeklinde ve Türkiye nüshasında "لا تَرِثُوا النِّسَاءَ/lâ terisü'n-nisâe" şeklinde geçmektedir. Doğrusu âyette

538- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Zührî, ***"Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helâl değildir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bu âyet, Ensâr'dan bazı erkekler hakkında indirildi. Onlardan bir erkek ölünce insanlar, onun eşini velisine verir, velisi de kadını ölünceye dek yanında tutar ve ona mirasçı olurdu. Bu âyet o kişiler hakkında nâzil oldu."[282]

٥٣٩ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ: {وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ} يَقُولُ: لَا يَنْبَغِي لَكَ أَنْ تَحْبِسَ امْرَأَتَكَ ضِرَارًا حَتَّى تَفْتَدِيَ مِنْكَ.

539- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Onları sıkıştırmayın"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Fidye verip senden kurtulabilmesi için (hulû' talakı için) ona zarar vermek maksadıyla eşini alıkoymaman gerekir."[283]

٥٤٠ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، قَالَ: أَخْبَرَنِي سِمَاكُ بْنُ الْفَضْلِ، عَنِ ابْنِ الْبَيْلَمَانِيِّ، قَالَ: نَزَلَتْ هَاتَانِ الْآيَتَانِ، إِحْدَاهُمَا فِي أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ، وَالْأُخْرَى فِي أَمْرِ الْإِسْلَامِ.

540- Abdürrezzâk > Ma'mer > Simâk b. Fazl[284] isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbnu'l-Beylemânî[285] şöyle demiştir: "Bu iki âyetten biri cahiliyenin bir meselesi hakkında, diğeri İslâm'ın bir meselesi hakkında indi."[286]

---

geçtiği gibi şu şekildedir: "أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهًا/en terisü'n-nisâe kerhen."

282 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 109. Kurtubî bu hadisi Zührî'den nakletmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, V, 94. İbn Kesîr hadisi Zührî'den nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 415. Buhârî bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Buhârî, Tefsîr, VIII, 185-186; Ebû Davud, Nikâh, II, 571-572. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Nesâî'ye isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 131.

283 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 117; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 95; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 203; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, I, 405

284 O, Simâk b. Fadl el-Havlânî el-Yemânî'dir. Altıncı tabakadan olup sikadır. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 332.

285 Mısır nüshasında Müslimânî şeklinde geçmiştir. O, Abdurrahmân b. el-Beylemânî olup Ömer'in azadlı kölesidir. Harrân'da ikâmet etmiştir. Üçüncü tabakadandır, zayıf bir ravidir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 474.

286 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 117. İbn Kesîr bu hadisi İbnu'l-Mübârek ve Abdürrezzâk'tan rivayet etmiş ve şöyle demiştir: ***"'Kadınlara zorla mirasçı***

٥٤١ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ[287] عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِلاَّ أَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ} قَالَ: هُو[288] النُّشُوزُ.

541- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Apaçık bir edepsizlik yapmadıkça"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bu, geçimsizlik ve itaatsizliktir."[289]

٥٤٢ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ عَطَاءٍ الْخُرَاسَانِيِّ، أَنَّ الرَّجُلَ إِذَا أَصَابَتِ امْرَأَتُهُ فَاحِشَةً أَخَذَ مَا سَاقَ إِلَيْهَا، وَأَخْرَجَهَا، فَنَسَخَ ذَلِكَ الْحُدُودُ.

542- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Atâ el-Horâsânî şöyle demiştir: "Adamın eşi bir fuhşiyat (kötülük) işlediğinde adam, ona verdiklerini alıp onu kovar. Hadler bu âyeti neshetmiştir."[290]

وَإِنْ أَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا ﴿٢٠﴾ وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴿٢١﴾

20. Bir eşi bırakıp da yerine başka bir eş almak isterseniz öncekine yüklerle (mehir) vermiş olsanız bile ondan hiçbir

---

olmanız size helâl değildir' ifadesi cahiliyye için, ***'Onları sıkıştırmayın'*** ifadesi İslâm dönemi içindir." Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 465. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbnu'l-Münzir, Abdürrezzâk ve Taberî'ye isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 112.

287 Mısır nüshasında bulunmamaktadır.

288 Mısır nüshasında "هو/hüve" şeklinde geçmektedir.

289 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 117. Begavî bu hadisi İbn Mes'ûd ve Katâde'den rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 417. Kurtubî hadisi İbn Abbâs ve Dahhâk'tan nakletmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, V, 95; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 203. İbn Kesîr de hadisi İkrime'den nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 466.

290 Abdürrezzâk, *Musannef*, VI, 323; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 115; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 417; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 96; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 203; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 366. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd, Atâ el-Horâsânî, İbnu'l-Münzir ve Taberî'ye isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, I, 132.

şey almayın. Onu bir iftira veya apaçık bir günah olarak alır mısınız? 21. Hem birbirinizle kaynaşmış ve onlar sizden kuvvetli bir söz almışken onu nasıl alabilirsiniz?

٥٤٣ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا} قَالَ: هُوَ مَا أَخَذَهُ اللهُ عَلَى الرِّجَالِ {فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ} بِإِحْسَانٍ قَالَ: وَقَدْ كَانَ يُؤْخَذُ ذَلِكَ عِنْدَ عُقْدَةِ النِّكَاحِ.

543- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Hem birbirinizle kaynaşmış ve onlar sizden kuvvetli bir söz almışken onu nasıl alabilirsiniz?"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bu, Allah'ın erkeklerden aldığı 'ya güzelce tutma veya güzelce salıverme' sözüdür. Bu söz, nikâh kıyılırken alınır."[291]

وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا ﴿٢٢﴾ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَائِبُكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٢٣﴾

22. Babalarınızın nikâhladığı kadınları nikâhlamayın. Ancak geçmiş olan hariçtir. Şüphe yok ki o bir hayâsızlıktı. (İlahî) gazaba sebep iğrenç bir iş ve kötü bir yoldu. 23. Anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeş kızları, sizi emziren sütanneleriniz,

291 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 128. Bu, Hasan, İbn Sîrîn, Dahhâk, Süddî, İkrime, Mücâhid, Ebu'l-Âliye ve Yahyâ b. Ebî Kesîr'in görüşdür. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 418; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 103; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, II, 207; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 467.

sütkızkardeşleriniz, eşlerinizin anneleri ve kendileri ile zifafa girdiğiniz eşlerinizden himayenizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı. Eğer o kadınlarla zifafa girmemiş iseniz sizin için bir vebal yoktur. Öz oğullarınızın hanımları ve iki kız kardeşi birlikte almanız da (haramdır). Ancak geçmiş olan hariçtir. Şüphesiz Allah mağfiret edendir, çok esirgeyendir.

٥٤٤ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ} قَالَ: هِيَ مِمَّا حَرَّمَ الْأُمَّ[292] قَالَ: وَقَالَ مَسْرُوقُ بْنُ الْأَجْدَعِ وَسُئِلَ عَنْهَا، فَقَالَ: إِنَّهَا مُبْهَمَةٌ، فَدَعْهَا قَالَ مَعْمَرٌ: وَكَانَ الْحَسَنُ وَالزُّهْرِيُّ يَكْرَهَانِهَا.

544- Abdürrezzâk > Ma'mer > Katâde isnadıyla rivayet edildiğine göre, İmrân b. Husayn, ***"eşlerinizin anneleri"*** sözü hakkında şöyle demiştir: "Bu, annenin haram olmasından kaynaklanmaktadır."[293]

Yine dedi ki: Mesrûk b. el-Ecda', bu konuda kendisine soru sorulunca şöyle dedi: "Bu mübhemdir (anlamı kapalıdır), bunu bırak."[294]

Ma'mer şöyle demiştir: "Hasan ve Zührî, bunu çirkin (mekrûh) görüyorlardı."[295]

٥٤٥ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ نا مَعْمَرٌ، عَنِ ابْنِ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ كَرِهَهَا أَيْضًا.

545- Abdürrezzâk > Ma'mer > İbn Tâvus isnadıyla rivayet edildiğine göre, babası (Tâvus) da bunu çirkin görmüştür.[296]

---

292 *Musannef*'te yoktur.

293 Abdürrezzâk, *Musannef*, VI, 274; Beyhakî, *Sünen*, VII, 160. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd, İbn Ebî Şeybe, Beyhakî ve İbnu'l-Münzir'in İmrân b. el-Husayn'dan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 135.

294 Abdürrezzâk, *Musannef*, VI, 274; Beyhakî, *Sünen*, VII, 160. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd, İbn Ebî Şeybe, Beyhakî ve İbnu'l-Münzir'in Mesrûk'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 135; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 470.

295 Abdürrezzâk, *Musannef*, VI, 274.

296 Abdürrezzâk, *Musannef*, VI, 274. İbn Kesîr bu hadisi İmrân b. Husayn, Mesrûk, Tâvus, İkrime, Atâ, Hasan, Mekhûl, İbn Sîrîn, Katâde, Zührî ve İbn Abbâs'tan nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, X, 470.

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَأُحِلَّ لَكُم مَّا وَرَاءَ ذَٰلِكُمْ أَن تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُم مُّحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ فَمَا اسْتَمْتَعْتُم بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُم بِهِ مِن بَعْدِ الْفَرِيضَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٢٤﴾

24. Muhsan (Evli) kadınlar(la nikâhlanmanız) da (haram kılındı). (Savaş esiri olarak) sahip olduğunuz cariyeler hariçtir. Bunlar Allah'ın size yazdıklarıdır. Geriye kalanları ise iffetinizi koruyup zinaya sapmaksızın mallarınızla aramanız size helâl kılındı. Onlardan faydalanmanıza karşılık kararlaştırılmış olan mehirlerini verin. Onun miktarını tayin ettikten sonra gönül hoşluğu ile uzlaştığınız şey hakkında size vebal yoktur. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, mutlak hüküm ve hikmet sahibidir.

٥٤٦ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، أَنَّ ابْنَ مَسْعُودٍ، قَالَ: حَرَّمَ اللَّهُ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ امْرَأَةً، وَأَنَا أَكْرَهُ ثِنْتَيْ عَشْرَةَ، الْأَمَةُ وَأُمُّهَا، وَبِنْتُهَا، وَالْأُخْتَيْنِ يَجْمَعُ بَيْنَهُمَا، وَالْأَمَةُ إِذَا وَطِئَهَا أَبُوكَ، وَالْأَمَةُ إِذَا وَطِئَهَا ابْنُكَ، وَالْأَمَةُ إِذَا زَنَتْ، وَالْأَمَةُ فِي عِدَّةِ غَيْرِكَ، وَالْأَمَةُ لَهَا زَوْجٌ قَالَ النَّخَعِيُّ: وَكَانَ ابْنُ مَسْعُودٍ يَقُولُ: بَيْعُهَا طَلَاقُهَا، وَأَكْرَهُ أَمةً[297] مُشْرِكَةً[298]، وَعَمَّتُكَ مِنَ الرَّضَاعَةِ، وَخَالَتُكَ مِنَ الرَّضَاعَةِ.

546- Abdürrezzâk > Ma'mer > Katâde isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Mes'ûd şöyle demiştir: "Allah, on iki kadını haram kılmıştır. Ben de on ikisini; anneyi, onun annesini, iki kız kardeşle aynı zamanda evlenilmesini, babanın ilişkiye girdiği cariyeyi, oğlunun ilişkiye girdiği cariyeyi, zina eden cariyeyi, başkasının iddetini sayan (iddetinin bitmesini bekleyen) cariyeyi ve kocası olan cariyeyi çirkin (mekrûh) görüyorum."[299]

---

297 Türkiye nüshasında "أمتك" şeklinde geçmektedir.
298 Türkiye nüshasının hamişinde şöyle yazmaktadır: "Yani Mecûsiyye." Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 473.
299 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 273. İbn Ebî Şeybe bu hadisi İbn Mes'ûd, Hasan ve İkrime'den rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Şeybe, *Musannef,* V, 84. Begavî

Nehaî şöyle demiştir: İbn Mes'ûd şöyle diyordu: "Cariyenin satılması, talakı (boşanması) demektir. Ben, müşrik bir cariyeyi, süt halanı ve süt teyzeni çirkin görürüm."[300]

٥٤٧ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنِ ابْنِ الْمُسَيِّبِ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ} قَالَ: هُنَّ ذَوَاتُ الْأَزْوَاجِ، حَرَّمَ اللهُ نِكَاحَهُنَّ[301] إِلاَّ مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ، فَبَيْعُهَا طَلَاقُهَا قَالَ مَعْمَرٌ: وَقَالَ الْحَسَنُ مِثْلَ ذَلِكَ.

547- Abdürrezzâk > Ma'mer > Zührî isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbnu'l-Müseyyeb, ***"Muhsan (Evli) kadınlar"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Onlar, kocaları olan kadınlardır ve sahip olduğun cariyeler dışında onlarla nikâhlanmayı Allah haram kılmıştır. Cariyelerin satılması, boşanmaları demektir."[302]

Ma'mer, "Hasan da benzerini söyledi" demiştir.

٥٤٨ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ، عَنْ عَبِيدَةَ، قَالَ: أَحَلَّ اللهُ لَكَ أَرْبَعًا فِي أَوَّلِ السُّورَةِ، وَحَرَّمَ عَلَيْكَ نِكَاحَ كُلِّ مُحْصَنَةٍ بَعْدَ الْأَرْبَعِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ قَالَ مَعْمَرٌ: وَأَخْبَرَنِي ابْنُ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: إِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ قَالَ: فَزَوْجُكَ مِمَّا مَلَكَتْ يَمِينُكَ، يَقُولُ: حَرَّمَ اللهُ الزِّنَا، لَا يَحِلُّ لَكَ أَنْ تَطَأَ امْرَأَةً إِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ.

548- Abdürrezzâk > Ma'mer > İbn Sîrîn isnadıyla rivayet edildiğine göre, Abîde (es-Selmânî) şöyle demiştir: "Allah Teâlâ sûrenin başında

---

de hadisi benzer şekilde İbn Mes'ûd tarîkiyle rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 422.

300 Taberî bu hadisi İbn Mes'ûd tarîkiyle rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 155.

301 Mısır nüshasında "ناكحها" şeklinde geçmektedir ve bu hatalıdır.

302 Kurtubî hadisi İbn Mes'ûd, İbnu'l-Müseyyeb ve Hasan'dan nakletmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, V, 122. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Mâlik, Abdürrezzâk, İbn Ebî Şeybe, Abd b. Humeyd, Beyhakî ve İbnu'l-Münzir'in Saîd b. el-Müseyyeb'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 138.

sana dördünü helâl kıldı. Sahip olduğun cariyeler dışında dörtten sonra sana her evli kadını haram kıldı."[303]

Ma'mer > İbn Tâvus isnadıyla rivayet edildiğine göre, babası (Tâvus) ***"Sahip olduğunuz cariyeler hariçtir"***[304] âyeti hakkında şöyle demiştir: "O halde sahip olduğun cariyelerle evlen. Burada 'Allah, zinayı haram kılmıştır. Sahip olduğun cariyeler dışında bir kadınla ilişkiye girmen sana helâl olmaz' diyor."[305]

٥٤٩ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ[306] قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي الْخَلِيلِ، أَوْ غَيْرِهِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: أَصَبْنَا سَبَايَا مِنْ سَبْيِ يَوْمِ أَوْطَاسٍ[307] لَهُنَّ أَزْوَاجٌ، فَكَرِهْنَا أَنْ نَقَعَ عَلَيْهِنَّ وَلَهُنَّ أَزْوَاجٌ، فَسَأَلْنَا النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَنَزَلَتْ: {وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ} فَاسْتَحْلَلْنَاهُنَّ بِمِلْكِ الْيَمِينِ.

549- Abdürrezzâk > Ma'mer > Katâde > Ebu'l-Halîl[308] veya başkası isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ebû Saîd el-Hudrî şöyle demiştir: "Evtâs Savaşı'nda, eşleri bulunan bazı esir kadınlar elde ettik ve kocaları olduğu halde onlara sahip olmayı çirkin karşıladık. Bundan dolayı bu durumu Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e sorunca ***'(Savaş esiri olarak) sahip olduğunuz cariyeler hariçtir'*** âyeti indi. Bunun üzerine bizim mülkiyetimize geçmeleri sebebiyle onları helâl gördük."[309]

---

303 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 159; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 422; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 123. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbn Ebî Şeybe ve Taberî'nin Abîde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 138.

304 Ahzâb 33/52.

305 Tâvus'tan yapılan rivayeti bulamadım.

306 Mısır nüshasında yoktur.

307 Bir yer veya bir taife ismidir.

308 O, Sâlih b. Ebî Meryem ed-Dabî' mevlâ (azadlı köle) el-Basrî'dir. İbn Maîn ve Nesâî onu sika olarak kabul etmiştir. *Takrîb*, I, 361.

309 Tirmizî bu hadisi, Katâde > Ebû Halîl > Ebû Alkame el-Hâşimî > Ebû Saîd el-Hudrî tarîkiyle rivayet etmiş ve şöyle demiştir: "Bu hasen bir hadistir." Bk. Tirmizî, Kitâbu't-Tefsîr, V, 234; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 265; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 72; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 155; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 322; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 121; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 214; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 474; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 137-138.

٥٥٠ - نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ شُرَيْحٍ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَرَبَائِبُكُمْ} قَالَ: لَا بَأْسَ بِالرَّبِيبَةِ، وَلَا بِالْأُمِّ إِذَا لَمْ يَكُنْ دَخَلَ بِالْمَرْأَةِ.

550- Ma'mer > Katâde isnadıyla rivayet edildiğine göre, Şurayh, ***"Kendileri ile zifafa girdiğiniz eşlerinizden himayenizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı"***[310] âyeti hakkında şöyle demiştir: "Adam kadınla zifafa girmemişse ne annesi ne de kızıyla evlenmesinde bir sakınca vardır."[311]

٥٥١ - قَالَ عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ مَعْمَرٌ: وَلَا يَحِلُّ لِلرَّجُلِ ابْنَةُ رَبِيبَتِهِ، وَلَا بَأْسَ بِامْرَأَةِ الرَّجُلِ وَرَبِيبَتِهِ.

551- Abdürrezzâk, Ma'mer'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kişiye üvey kızının kızı helâl olmaz. Bir kişinin (boşamış olduğu) hanımı ve o kişinin başka bir kadından olan üvey kızı konusunda (onlarla evlenmesinde) ise bir sakınca yoktur."[312]

٥٥٢ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنِ الْحَسَنِ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ} قَالَ: هُوَ النِّكَاحُ.

552- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan, ***"Onlardan faydalanmanıza karşılık..."*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bu, nikâhtır."[313]

وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ بَعْضُكُمْ مِنْ

---

310 Nisâ 4/23.

311 Abdürrezzâk, *Musannef*, VI, 278; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 145. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd ve İbn Ebî Hâtim'in Abdullah b. ez-Zübeyr'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 136. Ebû Hayyân şöyle demiştir: "Bu İbn Abbâs, Tâvus ve İbn Dînâr'ın görüşüdür." Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 211.

312 Abdürrezzâk, *Musannef*, VI, 279. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbnu'l-Münzir'in Ebu'l-Âliye'den rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 136.

313 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 175; Nehhâs, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, s. 105. Kurtubî bu hadisi Hasan ve Mücâhid'den nakletmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, V, 129.

بَعْضٍ فَانْكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ فَإِذَا أُحْصِنَّ فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٥﴾ يُرِيدُ اللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦﴾ وَاللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ أَنْ تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا ﴿٢٧﴾ يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا ﴿٢٨﴾

25. İçinizden mü'min hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen kimse ellerinizin altında bulunan mü'min cariyelerinizden alsın. Allah sizin imanınızı çok iyi bilendir. Siz birbirinizdensiniz. Zinadan kaçınan, gizli dost edinmeyen namuslu kadınlar olmaları hâlinde onları velilerinin izni ile nikâhlayın. Mehirlerini de güzellikle kendilerine verin. Muhsan olduktan sonra fuhuş yaparlarsa onlara evli hür kadınlara verilen cezanın yarısı verilir. Bu, içinizden günaha girmekten korkanlar içindir. Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır. Allah çok bağışlayandır, çok esirgeyendir. 26. Allah size (helâli ve haramı) açıkça bildirmek, sizi sizden öncekilerin sünnetlerine (yollarına) iletmek ve tevbelerinizi kabul etmek ister. Allah hakkıyla bilendir, hikmet sahibidir. 27. Allah tevbelerinizi kabul etmek ister. Şehvetlerine uyanlar ise sizin büyük bir sapıklığa düşmenizi isterler. 28. Allah sizden (yükünüzü) hafifletmek ister. Çünkü insan zayıf yaratılmıştır.

٥٥٣ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنِ ابْنِ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا} قَالَ: فِي أُمُورِ النِّسَاءِ، قَالَ: لَيْسَ يَكُونُ الْإِنْسَانُ فِي شَيْءٍ أَضْعَفَ مِنْهُ فِي أَمْرِ النِّسَاءِ قَالَ سَلَمَةُ: يُرِيدُ عِنْدَ الْوَطْءِ، إِنَّهُ أَضْعَفُ مَا يَكُونُ عِنْدَ الْمَسِّ كَذَلِكَ قَالَ سَلَمَةُ.

553- Abdürrezzâk > Ma'mer > İbn Tâvus isnadıyla rivayet edildiğine göre, babası (Tâvus), ***"Allah sizden (yükünüzü) hafifletmek ister.***

Çünkü insan zayıf yaratılmıştır" âyeti hakkında şöyle demiştir: "Kadınların meseleleri hakkında (zayıf yaratılmıştır). İnsan, kadınların durumu hakkında olduğu kadar hiçbir şeyde daha zayıf ve âciz olamaz."

Seleme (b. Şebîb)[314] şöyle demiştir: "Erkeğin cinsel ilişki sırasında en zayıf durumda bulunmasını kastediyor." Seleme böyle söylemiştir.[315]

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٢٩﴾ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ عُدْوَانًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَارًا وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿٣٠﴾ إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾

29. Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması hali müstesna mallarınızı aranızda bâtıl yollarla yemeyin. Kendinizi öldürmeyin. Şüphe yok ki Allah size çok rahmet edendir. 30. Kim sınırları aşarak ve haksızlık ederek bunu yaparsa yakında Biz onu ateşe sokacağız. Bu da Allah'a pek kolaydır. 31. Size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi şerefli bir yere sokarız.

٥٥٤ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنِ الْحَسَنِ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ} الْكَبَائِرُ: الْإِشْرَاكُ بِاللَّهِ، وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ، وَقَتْلُ النَّفْسِ، وَأَكْلُ الرِّبَا، وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ، وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ، وَالْيَمِينُ الْفَاجِرَةُ، وَالْفِرَارُ مِنَ الزَّحْفِ.

---

314 Seleme b. Şebîb, Abdürrezzâk'tan bu tefsiri rivayet eden kişidir.

315 Bu söz Abdürrezzâk'ın *Tefsîr*'ini Seleme'den rivayet eden Muhammed b. Abdüsselâm el-Huşenî'ye aittir. Taberî bu hadisi Seleme'nin sözünü zikretmeden rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 175. Kurtubî bu hadisi benzer şekilde Tâvus'tan rivayet etmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, V, 149. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Tâvus'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 143.

554- Abdürrezzâk > Ma‘mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan (el-Basrî), ***“Size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi şerefli bir yere sokarız”*** âyeti hakkında şöyle demiştir: “Kebâir (büyük günahlar), Allah’a şirk koşmak, anne-babaya itaatsizlik etmek, cana kıymak, faiz yemek, iffetli kadınlara iftira atmak, yetim malını yemek, yalan yere yemin etmek ve savaştan kaçmaktır.”[316]

٥٥٥ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنِ ابْنِ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قِيلَ لِابْنِ عَبَّاسٍ: الْكَبَائِرُ سَبْعٌ؟ قِيلَ: هِيَ إِلَى السَّبْعِينَ أَقْرَبُ.

555- Abdürrezzâk > Ma‘mer > İbn Tâvus isnadıyla rivayet edildiğine göre, babası (Tâvus) şöyle demiştir: İbn Abbâs, “Büyük günahlar yedi tanedir” denilince “Yetmişe yakındır” dedi.[317]

٥٥٦ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ وَبَرَةَ، عَنْ عَامِرٍ أَبِي الطُّفَيْلِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: أَكْبَرُ الْكَبَائِرِ الْإِشْرَاكُ بِاللَّهِ، وَالْأَمْنُ مِنْ مَكْرِ اللَّهِ، وَالْقُنُوطُ مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ، وَالْيَأْسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ.

556- Abdürrezzâk > Ma‘mer > Ebû İshâk > Berre[318] > Âmir Ebu’t-Tufeyl[319] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Abdullah b. Mes‘ûd şöy-

---

316 Buhârî, Kitâbu’ş-Şehâdât, V, 261. Tirmizî bu hadisi benzer şekilde Abdullah b. Üneys’ten rivayet etmiştir. Bk. Tirmizî, Kitâbu’t-Tefsîr, II, 57. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü’l-Mensûr*’da zikretmiş ve Buhârî, Müslim, Ebû Davud, Nesâî ve İbn Ebî Hâtim’in Ebû Hureyre’den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, II, 136.

317 Abdürrezzâk, *Musannef*, I, 486; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, VIII, 246; Begavî, *Meâlimü’t-Tenzîl*, I, 429; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 159; Ebû Hayyân, *Bahru’l-Muhît*, III, 234; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Azîm*, I, 486. İbn Abbâs’ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Allah’ın cehennem ile tehdit ettiği fiiler büyük günahlardır.” Yine İbn Abbâs şöyle demiştir: “Büyük günahlar Allah’ın bu sûrede nehyettiği fiillerdir.” Saîd b. Cübeyr şöyle demiştir: “Allah’ın ateşe nisbet ettiği her bir günah büyük günahtır.” Ayrıca şöyle rivayet edilmiştir: “Her günah büyüktür ancak küfre nisbetle hırsızlık gibi bazı günahlar küçük günah olarak kabul edilmiştir.”

318 O, Vebere b. Abdirrahmân b. es-Sülemî Ebû Huzeyme veya Ebu’l-Abbâs el-Kûfî’dir. Dördüncü tabakadan olup sikadır. Bk. *Takrîb*, I, 330.

319 O, Âmir b. Vâsile b. Abdillah b. Amr el-Leysî Ebu’t-Tufeyl’dir. Hicretin 1. yılında doğmuştur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’i görmüştür. Ebû

le demiştir: "Büyük günahların en büyükleri, Allah'a ortak koşmak, Allah'ın imtihanından emin olmak, Allah'ın rahmetinden umut kesmek ve Allah'ın merhametinden ümit yitirmektir."[320]

٥٥٧ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، قَالَ: أَنَا فِئَةُ كُلِّ مُسْلِمٍ.

557- Abdürrezzâk > Ma'mer > İbn Ebî Necîh > Mücâhid isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ömer b. el-Hattâb şöyle demiştir: "Ben her Müslümanın sığınağıyım."[321]

٥٥٨ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، أَنَّ أَبَا عُبَيْدٍ الثَّقَفِيَّ، اسْتَعْمَلَهُ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ عَلَى جَيْشٍ، فَقُتِلَ فِي أَرْضِ فَارِسٍ هُوَ وَجَيْشُهُ، فَقَالَ عُمَرُ: لَوِ انْحَازُوا إِلَيَّ؟ كُنْتُ لَهُمْ فِئَةً.

558- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde şöyle demiştir: Ömer b. el-Hattâb, Ebû Ubeyd es-Sekafî'yi başkomutanlığa atadı. O ve ordusu, Fâris bölgesinde savaştı. Ömer b. el-Hattâb şöyle dedi: "Benim tarafıma geçseler ben onlara sığınak olurum."[322]

٥٥٩ - قَالَ مَعْمَرٌ: عَنْ قَتَادَةَ، إِنَّهُمْ كَانُوا يَرَوْنَ أَنَّ ذَلِكَ، فِي يَوْمِ بَدْرٍ، أَلَا تَرَى أَنَّهُ يَقُولُ: {وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ}.

559- Ma'mer, Katâde'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Onlar, bunun Bedir günü olduğu görüşündeydiler. Allah'ın ***'Tekrar savaşmak***

Bekir'den rivayette bulunmuştur. 120 yılında vefat etmiştir. Müslim şöyle demiştir: "O, en son vefat eden sahâbîdir." Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 389.

320 Mücâhid, *Tefsîr*, I, 153; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 242; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 429; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 160; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 134; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 484.

321 Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 252; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 233; Beyhakî, *Sünen*, IX, 77; Saîd b. Mansûr, *Müsned*, no: 2526.

322 Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 251; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 233. Beyhakî bu hadisi Ömer *radıyallahu anh*'dan rivayet etmiştir. Bk. *Sünen*, IX, 77.

için bir tarafa çekilme veya diğer bölüğe katılıp mevzi tutma durumu dışında, kim öyle bir günde onlara arka çevirirse muhakkak ki o, Allah'ın gazabını hak etmiş olarak döner. Onun yeri de cehennemdir. Orası, varılacak ne kötü yerdir!'[323] dediğini görmez misin?"[324]

وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبُوا
وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبْنَ وَاسْأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ
عَلِيمًا ﴿٣٢﴾ وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَالَّذِينَ
عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ فَآتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ﴿٣٣﴾
الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ
أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَاللَّاتِي تَخَافُونَ
نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا
تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا ﴿٣٤﴾ وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا
فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا
إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا ﴿٣٥﴾ وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ
إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَى وَالْجَارِ الْجُنُبِ
وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ
كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا ﴿٣٦﴾ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ
مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴿٣٧﴾ وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ
أَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ
لَهُ قَرِينًا فَسَاءَ قَرِينًا ﴿٣٨﴾ وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ آمَنُوا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَنْفَقُوا
مِمَّا رَزَقَهُمُ اللَّهُ وَكَانَ اللَّهُ بِهِمْ عَلِيمًا ﴿٣٩﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِنْ

---

323 Enfâl 8/16.

324 Abdürrezzâk bu hadisi Katâde'den rivayet etmiştir. Bk. Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 251. Ömer *radıyallahu anh* bunu, Müslümanların Perslerle yaptıkları Cisr/Köprü savaşında hezimete uğrayıp bazılarının Medîne'ye dönmeye utanmaları üzerine söylemiştir.

تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٤٠﴾ فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ
كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا ﴿٤١﴾ يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا
وَعَصَوُا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّى بِهِمُ الْأَرْضُ وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا ﴿٤٢﴾ يَاأَيُّهَا
الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا
جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّى تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ
أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا
فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٤٣﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى
الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يَشْتَرُونَ الضَّلَالَةَ وَيُرِيدُونَ أَنْ تَضِلُّوا السَّبِيلَ
﴿٤٤﴾ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ وَكَفَى بِاللَّهِ وَلِيًّا وَكَفَى بِاللَّهِ نَصِيرًا ﴿٤٥﴾ مِنَ
الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْ
غَيْرَ مُسْمَعٍ وَرَاعِنَا لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِي الدِّينِ وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا
وَاسْمَعْ وَانْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَقْوَمَ وَلَكِنْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ
إِلَّا قَلِيلًا ﴿٤٦﴾ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ آمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ
مِنْ قَبْلِ أَنْ نَطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَى أَدْبَارِهَا أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا أَصْحَابَ
السَّبْتِ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا ﴿٤٧﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ
مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدِ افْتَرَى إِثْمًا عَظِيمًا ﴿٤٨﴾

32. Allah'ın kendisi ile kiminizi kiminize üstün kıldığı şeyleri (haset ederek) temenni etmeyin. Erkeklere kazandıklarından bir pay olduğu gibi kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır. Allah'tan, O'nun lütfundan isteyin. Şüphesiz Allah her şeyi çok iyi bilendir. 33. (Erkek ve kadından) her biri için, anne, baba ve akrabanın bıraktığından (hisselerini alacak olan) vârisler kıldık. Yeminlerinizin bağladığı kimselere de paylarını verin. Çünkü Allah her şeyi görmektedir. 34. Erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar. Bu, Allah'ın bazılarını bazılarına üstün kılmış olmasından ve erkeklerin

mallarından infak etmelerinden dolayı böyledir. Onun için sâliha kadınlar itaatkârdır. Allah'ın kendilerini korumasına karşılık gizliyi (kimse görmese de namuslarını) koruyucudurlar. Baş kaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve (bunlarla yola gelmezlerse) dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür. 35. Eğer aralarının açılmasından endişe ederseniz o vakit erkeğin akrabasından bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. Her ikisi de aralarının düzelmesini isterlerse Allah onların arasını bulur. Şüphesiz ki Allah her şeyi bilendir, her şeyden haberdardır. 36. Allah'a ibadet edin, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, anneye, babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşa, yolda kalmışa, ellerinizin altında bulunanlara iyilik edin. Allah büyüklenip böbürlenenleri elbette sevmez. 37. Onlar hem bizzat cimrilik edenler hem de insanlara cimriliği emredenler ve Allah'ın lütfundan kendilerine verdiğini gizleyenlerdir. Biz o inkârcılar için küçültücü bir azap hazırlamışızdır. 38. Bunlar Allah'a ve ahiret gününe iman etmedikleri halde mallarını insanlara gösteriş için harcayanlardır. Şeytan kime arkadaş olursa o kötü bir arkadaştır. 39. Onlar Allah'a ve ahiret gününe iman edip de Allah'ın kendilerine verdiklerinden infak etselerdi ne kaybederlerdi ki? Allah onları çok iyi bilendir. 40. Allah şüphesiz zerre kadar dahi zulmetmez. Bir iyilik olursa onu kat kat artırır ve kendi lütfundan büyük bir mükâfat verir. 41. Her ümmetten bir şahit getirip bunlara karşı da seni şahit getireceğimiz zaman halleri nice olur? 42. Küfür yoluna sapıp Peygamber'i dinlemeyenler o gün yerin dibine batırılmayı temenni ederler ve Allah'tan hiçbir haberi gizleyemezler. 43. Ey iman edenler! Sarhoşken, ne söylediğinizi bilinceye kadar ve bir de cünüp iken, -yolcu olmanız müstesna- gusledinceye kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya bir yolculuk üzerinde bulunursanız yahut sizden biriniz ayak yolundan

gelirse yahut kadınlara dokunup da (bu durumlarda) su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprakla teyemmüm edin: Yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz Allah çok affedici ve bağışlayıcıdır. 44. Kendilerine kitaptan bir pay verilmiş olanlara bakmaz mısın? Onlar hem sapıklığı satın alıyorlar hem sizin de doğru yoldan sapmanızı istiyorlar. 45. Allah, düşmanlarınızı daha iyi bilir. Gerçek bir dost olarak da Allah yeter, yardımcı olarak da Allah yeter. 46. Yahudilerden kelimeleri yerlerinden tahrif edenler (değiştirenler) vardır. Dillerini eğip bükerek ve dine de saldırarak "İşittik, isyan ettik. Dinle, dinlemez olası ve râinâ" derler. Eğer onlar "Dinledik ve itaat ettik, dinle ve bizi de gözet" deselerdi kendileri için elbette daha iyi ve daha doğru olurdu. Fakat Allah inkârları yüzünden onları lanetlemiştir. Artık pek az inanırlar. 47. Ey kitap ehli! Biz birtakım yüzleri silip dümdüz ederek arkalarına çevirmeden yahut onları Cumartesi adamları gibi lanetlemeden önce (davranarak), size gelenleri doğrulamak üzere indirdiğimize (Kitab'a) iman edin; Allah'ın emri mutlaka yerine gelecektir. 48. Doğrusu Allah kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz. Ondan başkasını da dilediğine bağışlar. Allah'a ortak koşan kimse şüphesiz büyük bir günahla iftira etmiş olur.

٥٦٠ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ رَجُلٍ، عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: خَمْسُ آيَاتٍ فِي سُورَةِ النِّسَاءِ لَهُنَّ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنَ الدُّنْيَا جَمِيعًا {إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ}، وَقَوْلُهُ: {إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِنْ تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا}، وَقَوْلُهُ: {إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ}، وَقَوْلُهُ تَعَالَى: {وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا رَحِيمًا} وَقَوْلُهُ تَعَالَى: {وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ، وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ أُولَئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أُجُورَهُمْ، وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا}.

560- Abdürrezzâk > Ma'mer > (İsmi zikredilmeyen) bir râvi isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Mes'ûd şöyle demiştir: Nisâ sûresindeki günahlarla ilgili şu beş âyet, bana tüm dünyadan daha sevimli gelir:[325]

"Size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi şerefli bir yere sokarız."[326]

"Allah şüphesiz zerre kadar dahi zulmetmez. Bir iyilik olursa onu kat kat artırır ve kendi lütfundan büyük bir mükâfat verir."[327]

"Doğrusu Allah kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz. Ondan başkasını da dilediğine bağışlar. Allah'a ortak koşan kimse şüphesiz büyük bir günahla iftira etmiş olur."

"Kim bir kötülük yapar yahut nefsine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse, Allah'ı çok yarlığayıcı ve esirgeyici bulacaktır."[328]

"Allah'a ve peygamberlerine iman edip onlardan birini diğerinden ayırmayanlara gelince; işte Allah onlara ecirlerini verecektir. Allah bağışlayandır, çok merhamet edendir."[329]

٥٦١ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ شَيْخٍ، مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ} قَالَ: كَانَتِ النِّسَاءُ يَقُلْنَ: لَيْتَنَا كُنَّا رِجَالًا، نُجَاهِدَ كَمَا يُجَاهِدُ الرِّجَالُ، وَنَغْزُو فِي سَبِيلِ اللَّهِ، فَقَالَ اللَّهُ: {وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ}.

561- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mekke halkının yaşlılarından biri, ***"Allah'ın kendisi ile kiminizi kiminize üstün kıldığı şeyleri (haset ederek) temenni etmeyin. Erkeklere***

---

325 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 256; İbnu'l-Esîr, *Câmiu'l-Usûl*, VIII, 479. İbn Kesîr bu hadisi Abdürrezzâk'tan nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 447. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, Saîd b. Mansûr, Abd b. Humeyd, Taberânî, Hâkim, Beyhakî, İbnu'l-Münzir ve Taberî'nin İbn Mes'ûd'dan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 145.

326 Nisâ 4/31.

327 Nisâ 4/40.

328 Nisâ 4/110.

329 Nisâ 4/152.

kazandıklarından bir pay olduğu gibi kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır. Allah'tan, O'nun lütfundan isteyin. Şüphesiz Allah her şeyi çok iyi bilendir"[330] âyeti hakkında şöyle demiştir: "Kadınlar, 'Keşke biz de erkek olup erkeklerin yaptığı gibi cihad etseydik ve Allah yolunda gazveye çıksaydık!' dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ, ***'Allah'ın kendisi ile kiminizi kiminize üstün kıldığı şeyleri (haset ederek) temenni etmeyin'*** buyurdu.[331]

٥٦٢ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، وَقَالَ الْكَلْبِيُّ: لَا تَتَمَنَّى زَوْجَةَ أَخِيكَ، وَلَا مَالَ أَخِيكَ، وَاسْأَلِ اللَّهَ أَنْتَ مِنْ فَضْلِهِ.

562- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî şöyle demiştir: "Ne kardeşinin eşini ne de malını arzula. Allah'tan lütfunu iste."[332]

٥٦٣ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: قَالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيَغْزُو الرِّجَالُ وَلَا نَغْزُو؟ وَإِنَّمَا لَنَا نِصْفُ الْمِيرَاثِ فَنَزَلَتْ: {وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ}.

---

330 Nisâ 4/32.

331 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 263. İbn Kesîr bu hadisi Abdürrezzâk'tan nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 488. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Saîd b. Mansûr ve İbnu'l-Münzir'in İkrime'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 149. Vâhidî de hadisi İkrime'den rivayet etmiştir. Bk. Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 99.

332 Begavî bu hadisi Kelbî'den rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 431; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 164. Taberî bu hadisi benzer şekilde İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 488. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 149. Şevkânî bu hadisi İbn Abbâs ve Katâde'den rivayet etmiştir. Bk. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, I, 425. Tirmizî bu hadisi rivayet etmiş ve şöyle demiştir: "Bu mürsel bir hadistir." Bk. Tirmizî, Kitâbu't-Tefsîr, V, 237; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 322; Hâkim, *Müstedrek*, II, 305; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 262; Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 99; Zemahşerî, *el-Lisân*, I, 389; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 430. Hâkim şöyle demiştir: "Mücâhid bu hadisi Ümmü Seleme'den rivayet etmiştir ve bu rivayet Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahihtir." Şeyh Ahmed Şâkir, Taberî'nin *Tefsîr*'ine yaptığı ta'likte Tirmizî'nin "Bu mürsel bir hadistir" şeklindeki değerlendirmesine cevap verip şöyle demiştir: "Mücâhid kesinlikle Ümmü Seleme ile görüşmüştür ve onunla aynı dönemde yaşamıştır. Mücâhid, h. 20 yılında doğmuş, Ümmü Seleme ise h. 60 yılında vefat etmiştir."

563- Abdürrezzâk > İbn Uyeyne > İbn Ebî Necîh isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid şöyle demiştir: Ümmü Seleme "Ey Allah'ın Resûlü! Erkekler gazveye gidiyor fakat biz gidemiyoruz. Bize mirasın ancak yarısı düşüyor" deyince şu âyet indi: ***"Allah'ın kendisi ile kiminizi kiminize üstün kıldığı şeyleri (haset ederek) temenni etmeyin."***

٥٦٤ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى {وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ} قَالَ: الْمَوَالِي الْأَوْلِيَاءُ: الْأَبُ أَوِ الْأَخُ، أَوِ ابْنُ الْأَخِ، أَوْ غَيْرُهُ مِنَ الْعَصَبَةِ.

564- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"(Erkek ve kadından) her biri için, anne, baba ve akrabanın bıraktığından (hisselerini alacak olan) vârisler kıldık. Yeminlerinizin bağladığı kimselere de paylarını verin. Çünkü Allah her şeyi görmektedir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "'مَوَالِي/Mevâlî,' baba, erkek kardeş, erkek kardeşin oğlu gibi baba tarafından olan velilerdir (mirasçılar, yakın akrabalardır)."[333]

٥٦٥ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا الثَّوْرِيُّ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ} قَالَ: هُمُ الْأَوْلِيَاءُ، {وَالَّذِينَ عَاقَدَتْ[334] أَيْمَانُكُمْ} قَالَ: كَانَ هَذَا حِلْفًا فِي الْجَاهِلِيَّةِ، فَلَمَّا كَانَ الْإِسْلَامُ أُمِرُوا أَنْ يُؤْتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ مِنَ النَّصْرِ وَالْوَلَاءِ وَالْمَشُورَةِ، وَلَا مِيرَاثَ.

565- Abdürrezzâk > Sevrî > Mansûr isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid, ***"Her biri için, anne, baba ve akrabanın bıraktığından (hisselerini alacak olan) vârisler kıldık"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Onlar, velilerdir (mirasçılar, yakın akrabalardır). ***'Yeminlerinizin bağladığı kimselere de paylarını verin.'*** Bu, cahiliye döneminde bir yemin idi. İslâm gelince onlara sevgi, destek, yardım ve danışma haklarını vermeleri ve miras vermemeleri emredildi."[335]

---

333 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 271. Hâfız bu hadisi nakletmiş ve Abdürrezzâk'a nisbet etmiştir. Bk. Hâfız, *el-Feth*, VIII, 248; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 431.

334 Kûfeliler "عقدت" lafzını elifsiz ve kâf harfini şeddeli olarak (akkadet şeklinde), onların dışındakiler ise "عاقدت/âkadet" şeklinde okumuşları ve bu ikincisi cumhurun kabul ettiği kırâattir.

335 Mücâhid, *Tefsîr*, I, 77; Abdürrezzâk, *Musannef*, X, 306; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 271. Begavî bu hadisi Mücâhid ve Nehaî'den benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 432. İbn Kesîr bu hadisi İbn Abbâs'tan benzer şekilde nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 490.

٥٦٦ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ قَالَ: كَانَ الرَّجُلُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ يُعَاقِدُ الرَّجُلَ، فَيَقُولُ: دَمِي دَمُكَ، وَهَدْمِي هَدْمُكَ[336]، وَتَرِثُنِي وَأَرِثُكَ، وَتَطْلُبُ بِي، وَأَطْلُبُ بِكَ، فَلَمَّا جَاءَ الْإِسْلَامُ بَقِيَ مِنْهُمْ نَاسٌ، فَأُمِرُوا أَنْ يُؤْتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ مِنَ الْمِيرَاثِ، وَهُوَ السُّدُسُ، ثُمَّ نُسِخَ ذَلِكَ بِالْمِيرَاثِ فَقَالَ: وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ.

566- Abdürrezzâk > Ma‘mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***“Yeminlerinizin bağladığı kimselere de paylarını verin”*** âyeti hakkında şöyle demiştir: “Cahiliye döneminde kişi, biriyle ahit (anlaşma) yaparken şöyle derdi: “Benim kanım senin kanındır. Benim musibetim senin musibetindir. Sen bana mirasçı olursun, ben de sana mirasçı olurum. Sen benim kısasımı ararsın, ben de senin kısasını ararım.” İslâm, gelince onlardan bir kısmı böyle kaldı. Ardından onlara altıda bir olan miras paylarını vermeleri emredildi. Daha sonra miras âyeti, bunu neshetti ve Allah Teâlâ şöyle buyurdu: ***“Akrabalık bağı olanlar, Allah’ın Kitabı’na göre, (miras konusunda) birbirleri için (diğer) mü’minlerden ve muhâcirlerden daha önceliklidirler. Ancak dostlarınıza bir iyilik yapmanız başka. Bu (hüküm) Kitap’ta yazılıdır.”***[337]

٥٦٧ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ: صَكَّ رَجُلٌ امْرَأَةً، فَأَتَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَرَادَ أَنْ يُقِيدَهَا مِنْهُ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: {الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ}.

567- Abdürrezzâk > Ma‘mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde şöyle demiştir: Bir adam eşine tokat vurunca eşi, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in yanına geldi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de kadını ona karşı korumak istedi. Ancak Allah Teâlâ şu âyeti

---

336 Altı çizili ifade Mısır nüshasında şu şekilde geçmektedir: “ذمتي ذمتك وعزمي عزمك” Bu ifade bu şekliyle hatalıdır. Huşenî’nin Türkiye nüshasının hamişindeki mâna doğrudur: “Sana gelen bana gelsin.” *el-Lisân*’da ise şu şekilde geçmektedir: “دَمِي دَمُكم، وَهَدْمِي هَدْمُكم” Bu,“Biz her şeyde birlikteyiz” şeklinde ifade edilebilir.

337 Ahzâb 33/6. Hadis için bk. Abdürrezzâk, *Musannef*, X, 275. Hâfız bu hadisi Katâde’den nakletmiştir. Bk. Hâfız, *el-Feth*, VIII, 249. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü’l-Mensûr*’da Katâde’den nakletmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, II, 150; Buhârî, Kitâbu’l-Kefâlet, VIII, 247; Ebû Davud, *Sünen*, no: 2921, 2922; Kitâbu’l-Ferâiz, III, 336.

indirdi: ***"Erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar. Bu, Allah'ın bazılarını bazılarına üstün kılmış olmasından ve erkeklerin mallarından infak etmelerinden dolayı böyledir. Onun için sâliha kadınlar itaatkârdır. Allah'ın kendilerini korumasına karşılık gizliyi (kimse görmese de namuslarını) koruyucudurlar. Baş kaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve (bunlarla yola gelmezlerse) dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür."***[338]

٥٦٨ - قَالَ مَعْمَرٌ: وَسَمِعْتُ الزُّهْرِيَّ، يَقُولُ: لَوْ أَنَّ رَجُلًا جَرَحَ امْرَأَتَهُ، أَوْ شَجَّهَا، لَمْ يَكُنْ عَلَيْهِ فِي ذَلِكَ قَوَدٌ، وَكَانَ عَلَيْهِ الْعَقْلُ، إِلَّا أَنْ يَعْدُوَ عَلَيْهَا فَيَقْتُلَهَا، فَيُقْتَلَ فِيهَا.

568- Ma'mer, Zührî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adam, eşini yaralasa veya yüzünü yaralasa ona kısas gerekmez, onun diyet ödemesi gerekir. Ancak kadının üzerine gidip öldürürse adam da öldürülür."[339]

٥٦٩ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {قَانِتَاتٌ} قَالَ: مُطِيعَاتٌ.

569- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde şöyle demiştir: "'قَانِتَاتٌ/Kânitât,' itaatkârdırlar demektir."[340]

٥٧٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنِ الْحَسَنِ، وَقَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى {فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ} قَالَ: إِذَا خَافَ نُشُوزَهَا وَعَظَهَا، فَإِنْ أَقْبَلَتْ وَإِلَّا هَجَرَ مَضْجَعَهَا، فَإِنْ أَقْبَلَتْ وَإِلَّا ضَرَبَهَا ضَرْبًا غَيْرَ مُبَرِّحٍ ثُمَّ قَالَ: {فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا}.

---

338 Nisâ 4/34. Hadis için bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 291. Vâhidî bu hadisi Hasan'dan benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 101; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 168; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 491. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd ve Taberî'nin Katâde ve Hasan'dan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 151.

339 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 291.

340 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 294. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 151.

570- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan ve Katâde, ***"Kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Koca, eşinin itaatsizliğinden ve isyanından korkarsa ona öğüt verir. Kadın bunu benimserse benimser, yoksa adam onu yatağında yalnız bırakır. Kadın bunu benimserse benimser, yoksa adam onu acı vermeyecek şekilde döver. Bunun ardından Allah Teâlâ ***'Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın'*** buyurdu."[341]

٥٧١ - قَالَ عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: مَعْمَرٌ: قَالَ الْكَلْبِيُّ: لَيْسَ الْهَجْرُ فِي الْمَضَاجِعِ أَنْ يَقُولَ لَهَا هُجْرًا، وَالْهَجْرُ أَنْ يَأْمُرَهَا أَنْ تَفِيءَ وَتَرْجِعَ إِلَى مَضْجَعِهَا.

571- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî şöyle demiştir: "Yatakta yalnız bırakmak, eşine 'terk et' demesi değildir. Eşine yatağına geri dönmesini emretmesidir."[342]

٥٧٢ - أَخْبَرَنِي ابْنُ جُرَيْجٍ، قَالَ: قُلْتُ لِعَطَاءٍ {وَاضْرِبُوهُنَّ}؟ قَالَ: ضَرْبًا غَيْرَ مُبَرِّحٍ.

572- Abdürrezzâk, İbn Cüreyc'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Atâ'ya ***'Onları dövün'*** deyince Atâ "Acı vermeyecek şekilde" dedi.[343]

٥٧٣ - قَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ إِلَى قَوْلِهِ: {فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا} قَالَ: الْعِلَلُ.

573- İbn Cüreyc, ***"Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Başka kusurlar ve mazeretler (aramayın)."[344]

---

341 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 305. Bu, Nehaî ve Şa'bî'nin görüşüdür. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, III, 241; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 261; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 492.

342 Mücâhid, *Tefsîr*, V, 62. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Hâtim, İbnu'l-Münzir ve Taberî'nin Mücâhid'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 155.

343 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 318. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî'nin Atâ > İbn Abbâs tarîkiyle rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 155.

344 Abdürrezzâk bu hadisi İbn Cüreyc > Mücâhid tarîkiyle rivayet etmiştir. Bk. Abdürrezzâk, *Musannef*, VI, 511.

٥٧٤ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا الثَّوْرِيُّ، عَنْ رَجُلٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ} قَالَ: يَهْجُرُهَا بِلِسَانِهِ، وَيُغَلِّظُ لَهَا بِالْقَوْلِ، وَلَا يَدَعُ جِمَاعَهَا.

574- Abdürrezzâk > Sevrî > (İsmi zikredilmeyen) bir râvi > Ebû Sâlih isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Abbâs, ***"Onları yataklarda yalnız bırakın"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Diliyle onu terk eder (güzel konuşmaz), sert ve kaba konuşur. Fakat cinsel ilişkiyi bırakmaz."[345]

٥٧٥ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا الثَّوْرِيُّ، عَنْ خُصَيْفٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، قَالَ: إِنَّمَا الْهَجْرُ بِالْمَنْطِقِ، يُغَلِّظُ بِالْقَوْلِ، وَلَا يَدَعُ الْجِمَاعَ[346].

575- Abdürrezzâk > Sevrî > Husayf[347] isnadıyla rivayet edildiğine göre, İkrime şöyle demiştir: "Terk etmek, ancak konuşmakla olur. Sert konuşur ama ilişkiyi bırakmaz."[348]

٥٧٦ - وَقَالَ الثَّوْرِيُّ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ} قَالَ: أَتَتِ الْفِرَاشَ وَهِيَ تُبْغِضُهُ.

576- Sevrî, ***"Eğer size itaat ederlerse"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Kadın istemeden yatağa gelirse…"[349]

٥٧٧ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ، عَنْ عَبِيدَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا} قَالَ: شَهِدْتُ عَلِيًّا وَجَاءَتْهُ امْرَأَةٌ وَزَوْجُهَا،

---

345 Abdürrezzâk, *Musannef*, VI, 510; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 305; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 433; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 492. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk ve Taberî'nin İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 155.

346 Türkiye nüshasında "الجماع" değil "أن يغلظ لها" şeklinde geçmektedir.

347 O, Husayf b. Abdirrahmân el-Cezerî Ebû Avf'tır. Sıdk sahibidir. Hafızası kötüdür ve ihtilata düşmüştür. Mürciî olmakla itham edilmiştir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 224.

348 Abdürrezzâk, *Musannef*, VI, 510; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 305. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbn Ebî Şeybe ve Taberî'nin İkrime'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 155.

349 Abdürrezzâk, *Musannef*, VI, 511. Taberî bu hadisi Süfyân'dan rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 306. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk ve Taberî'nin Süfyân'dan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 156.

مَعَ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهِمَا فِئَامٌ[350] مِنَ النَّاسِ، وَأَخْرَجَ هَؤُلَاءِ حَكَمًا، وَهَؤُلَاءِ حَكَمًا، فَقَالَ عَلِيٌّ لِلْحَكَمَيْنِ: أَتَدْرِيَانِ مَا عَلَيْكُمَا؟ إِنْ رَأَيْتُمَا أَنْ تُفَرِّقَا فَرِّقَا، وَإِنْ رَأَيْتُمَا أَنْ تَجْمَعَا جَمَعْتُمَا فَقَالَ الزَّوْجُ: أَمَّا الْفُرْقَةُ فَلَا قَالَ عَلِيٌّ: كَذَبْتَ، لَا وَاللَّهِ لَا تَبْرَحُوا حَتَّى تَرْضَى بِكِتَابِ اللَّهِ لَكَ وَعَلَيْكَ قَالَتِ الْمَرْأَةُ: رَضِيتُ بِكِتَابِ اللَّهِ لِي وَعَلَيَّ.

577- Abdürrezzâk > Ma‘mer > Eyyûb > İbn Sîrîn isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ubeyde, ***“Erkeğin akrabasından bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin”*** âyeti hakkında şöyle demiştir: Ali’yi gördüm. Yanına bir kadın ve eşi geldi. Her birinin yanında çok sayıda insan vardı. Bunlar, bir hakem çıkardılar, şunlar da bir hakem çıkardılar. Ali, iki hakeme “Görevinizin ne olduğunu biliyor musunuz? Size düşen şudur: Ayırmayı uygun görürseniz ikisi ayrılır. Ancak birleştirmeyi uygun görürseniz ikisini birleştirirsiniz” dedi. Bunun üzerine koca “Ayırmayı kabul edemem” deyince Ali, “Allah’a yemin olsun ki hayır, yanlış söyledin. Allah’ın Kitabı’nın lehine ve aleyhine vereceği hükme razı olmadıkça gidemezsin” dedi. Ardından kadın, “Ben Allah’ın Kitabı’nın lehimdeki ve aleyhimdeki hükmüne razı oldum” dedi.[351]

٥٧٨ - قَالَ مَعْمَرٌ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ: إِنْ شَاءَ الْحَكَمَانِ فَرَّقَا، وَإِنْ شَاءَا أَنْ يَجْمَعَا جَمَّعَا.

578- Ma‘mer > Yahyâ b. Ebî Kesîr isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ebû Seleme b. Abdurrahmân şöyle demiştir: “Hakemler isterlerse ayırırlar, isterlerse tekrar birleştirirler.”[352]

---

350 Mısır nüshasında “قيام/kıyâm” şeklinde geçmektedir ve bu hatalıdır.

351 Abdürrezzâk, *Musannef*, VI, 512; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, VIII, 321. Beyhakî bu hadisi muhtasar olarak rivayet etmiştir. Bk. Beyhakî, *Sünen*, VII, 306; Begavî, *Meâlimü’t-Tenzîl*, I, 435. İbn Kesîr bu hadisi Abdürrezzâk nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Azîm*, I, 493. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü’l-Mensûr*’da zikretmiş ve Şâfiî, Abdürrezzâk, Saîd b. Mansûr, Abd b. Humeyd, İbnu’l-Münzir, İbn Ebî Hâtim, Beyhakî ve Taberî’ye isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, II, 156; *Kenzu’l-Ummâl*, II, 388.

352 Abdürrezzâk, *Musannef*, VI, 512; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, V, 212; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, V, 327; Mâlik, *Muvatta*, s. 361; İbnu’l-Esîr, *Câmiu’l-Usûl*, II, 90.

٥٧٩ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ مَعْمَرٌ وَقَالَ الْحَسَنُ: يَحْكُمَانِ فِي الِاجْتِمَاعِ، وَلَا يَحْكُمَانِ فِي الْفُرْقَةِ.

579- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan şöyle demiştir: "İki hakem, birleştirme konusunda hüküm verirler. Ayırma konusunda hüküm vermezler."[353]

٥٨٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنِي مَعْمَرٌ، أَخْبَرَنِي ابْنُ طَاوُسٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ بْنِ خَالِدٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: بُعِثْتُ أَنَا وَمُعَاوِيَةُ بْنُ أَبِي سُفْيَانَ، حَكَمَيْنِ، قَالَ مَعْمَرٌ: بَلَغَنِي أَنَّ عُثْمَانَ بَعَثَهُمَا، فَقِيلَ لَهُمَا: إِنْ رَأَيْتُمَا أَنْ تَجْمَعَا جَمَعْتُمَا، وَإِنْ رَأَيْتُمَا أَنْ تُفَرِّقَا فَرَّقْتُمَا.

580- Abdürrezzâk > Ma'mer > İbn Tâvus > İkrime b. Hâlid[354] isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Abbâs şöyle demiştir: "Muâviye b. Ebî Süfyân'la birlikte iki hakem olarak gönderildim." Ma'mer şöyle demiştir: Öğrendiğime göre o ikisini Osmân gönderdi. O ikisine "Birleştirmeyi uygun görürseniz birleştirirsiniz. Ayırmayı uygun görürseniz ayırırsınız" denildi.[355]

٥٨١ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، وَعَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، فِي قَوْلِهِ: {وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَى} قَالَ: هُوَ جَارُكَ، وَهُوَ ذُو قَرَابَتِكَ، {وَالْجَارِ الْجُنُبِ[356]} قَالَ جَارُكَ

---

353 Abdürrezzâk, *Musannef*, VI, 511; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 324; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 493; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 156; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, I, 428.

354 O, İkrime b. Hâlid b. el-Âs b. Hişâm el-Mahzûmî'dir. Üçüncü tabakadan olup sikadır. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, II, 29.

355 Abdürrezzâk bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Abdürrezzâk, *Musannef*, VI, 512; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 327; Beyhakî, *Sünen*, VII, 306; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 176. İbn Kesîr bu hadisi Abdürrezzâk'tan nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 493. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir ve Taberî'nin İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 156.

356 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 538; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 494; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 159.

مِنْ قَوْمٍ آخَرِينَ، {وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ}[357] صَاحِبُكَ بِالسَّفَرِ، {وَابْنِ السَّبِيلِ}[358] الَّذِي يَمُرُّ عَلَيْكَ وَهُوَ مُسَافِرٌ.عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ:

581- Abdürrezzâk > Ma'mer > Katâde > İbn Ebî Necîh isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid, ***"Yakın komşuya"*** ifadesi hakkında "O, senin hem komşun hem de akrabandır" dedi. ***"Uzak komşuya"*** ifadesi hakkında "Başka topluluklardan olan komşundur" dedi. ***"Yanınızdaki arkadaşa"*** ifadesi hakkında "Yolculuk arkadaşına" dedi. ***"Yolda kalmışa"*** ifadesi hakkında da "Yolcu iken sana uğrayan kişidir" dedi.[359]

٥٨٢ - نا الثَّوْرِيُّ، عَنْ أَبِي هَاشِمٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: {إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا} قَالَ: يُوَفِّقُ اللَّهُ بَيْنَ الْحَكَمَيْنِ.

582- Abdürrezzâk > Sevrî > Ebû Hâşim[360] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid, ***"Her ikisi de aralarının düzelmesini isterlerse Allah onların arasını bulur"***[361] âyeti hakkında şöyle demiştir: "Allah, iki hakemin anlaşmasını sağlar."[362]

٥٨٣ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنِي الثَّوْرِيُّ، عَنْ أَبِي بُكَيْرٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ} قَالَ: الرَّفِيقُ فِي السَّفَرِ.

---

357 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 538; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 159.

358 Taberî, Câmiu'l-Beyân, VIII, 341; İbn Ebî Hâtim, Tefsîr, I, 110; Begavî, Meâlimü't-Tenzîl, I, 437; Kurtubî, Tefsîr, V, 189. Ebû Hayyân bu hadisi İbn Abbâs, İbn Cübeyr, Katâde, Mücâhid ve Dahhâk'tan nakletmiştir. Bk. Ebû Hayyân, Bahru'l-Muhît, III, 235. İbn Kesîr de hadisi Mücâhid, Ebû Ca'fer el-Bâkır, Hasan ve Mukâtil'den nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm, I, 495.

359 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 341; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 494. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da İbn Abbâs'tan nakletmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 159.

360 O, İsmâil b. Kesîr el-Hicâzî Ebû Hâşim el-Mekkî'dir. Altıncı tabakadan olup sika bir ravidir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 73.

361 Nisâ 4/35.

362 Mücâhid, *Tefsîr*, I, 156; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 333; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 521. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir ve Taberî'nin Mücâhid'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 157.

583- Abdürrezzâk > Sevrî > Ebû Bükeyr isnadıyla rivayet edildiğine göre, Saîd b. Cübeyr, ***"Yanınızdaki arkadaşa"*** ifadesi hakkında "Yolculuk arkadaşıdır" demiştir.[363]

٥٨٤ - قَالَ الثَّوْرِيُّ: وَقَالَ أَبُو الْهَيْثَمِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ: هِيَ الْمَرْأَةُ.

584- Sevrî > Ebu'l-Heysem[364] isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbrahim, "O, eştir" demiştir.[365]

٥٨٥ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، قَالَ: قَالَ قَتَادَةُ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ}، وَإِنْ تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا قَالَ: لَأَنْ تَفْضُلَ حَسَنَاتِي سَيِّئَاتِي بِمِثْقَالِ ذَرَّةٍ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنَ الدُّنْيَا وَمَنْ فِيهَا.

585- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Allah şüphesiz zerre kadar dahi zulmetmez. Bir iyilik olursa onu kat kat artırır ve kendi lütfundan büyük bir mükâfat verir"***[366] âyeti hakkında şöyle demiştir: "İyiliklerimin kötülüklerime zerre ağırlığınca üstün gelmesi, bana dünyadan ve dünyadaki şeylerden daha sevimli gelir."[367]

٥٨٦ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ أَبَانَ بْنِ أَبِي عَيَّاشٍ، عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ، قَالَ: جِئْتُ إِلَى أَبِي هُرَيْرَةَ فَقُلْتُ: بَلَغَنِي أَنَّكَ تَقُولُ: إِنَّ الْحَسَنَةَ تُضَاعَفُ أَلْفَ أَلْفِ ضِعْفٍ؟ فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: لَمْ أَقُلْ ذَلِكَ، لَمْ تَحْفَظُوا وَلَكِنْ قُلْتُ: تُضَاعَفُ الْحَسَنَةُ أَلْفَيْ أَلْفِ ضِعْفٍ.

---

363 Sevrî, *Tefsîr,* s. 95; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 89; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 495. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî'nin Saîd b. Cübeyr'den rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 156.

364 O, Ebu'l-Heysem el-Murâdî el-Kûfî'dir. Altıncı tabakadan olup sıdk sahibidir. İsminin Ammâr olduğu da rivayet edilmektedir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, II, 485.

365 Sevrî, *Tefsîr,* s. 95; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 342; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 523; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 245; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 495.

366 Nisâ 4/40.

367 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 360. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 163.

586- Abdürrezzâk > Ma'mer > Ebân b. Ebî Ayyâş isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ebu'l-Âliye şöyle demiştir: Ebû Hureyre'nin yanına varıp "Öğrendiğime göre sen, iyiliğin bir milyon kat çoğaltılacağını söylüyormuşsun" dedim. Buna karşılık Ebû Hureyre şöyle dedi: "Bunun ben söylemedim, iyi bellememişsiniz. Ancak "İyilik iki milyon kat çoğaltılır" dedim.[368]

٥٨٧ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: يَخْرُجُ مِنَ النَّارِ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ[369] مِنَ الْإِيمَانِ قَالَ أَبُو سَعِيدٍ: فَمَنْ شَاءَ فَلْيَقْرَأْ: {إِنَّ اللهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ}.

587- Abdürrezzâk > Ma'mer > Zeyd b. Eslem > Atâ b. Yesâr[370] > Ebû Saîd el-Hudrî isnadıyla rivayet edildiğine göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Kalbinde zerre kadar iman olan kişi ateşten çıkacaktır."*** Ebû Saîd el-Hudrî şöyle demiştir: Kim bundan şüphe duyuyorsa ***'Allah şüphesiz zerre kadar dahi zulmetmez'*** âyetini okusun."[371]

٥٨٨ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، قَالَ: أَخْبَرَنِي رَجُلٌ[372]، عَنِ الْمِنْهَالِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ، فَقَالَ: أَرَأَيْتَ أَشْيَاءَ تَخْتَلِفُ عَلَيَّ مِنَ الْقُرْآنِ؟ قَالَ:

---

368 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 266; Zemahşerî, *Keşşâf*, I, 395; İbn Hacer, *el-Kâfi'ş-Şâf*'da şöyle demiştir: Ahmed, Bezzâr, Taberî ve İbn Ebî Şeybe bu hadisi Ali b. Zeyd Cüd'ân > Ebû Osmân tarîkiyle benzer şekilde rivayet etmişlerdir. Bezzâr şöyle demiştir: "Biz bu hadisi Ebû Hureyre'den sadece bu isnadla biliyoruz." Sonra İbn Hacer şöyle demiştir: "Bu hadisi İbn Ebî Hâtim, İbn Merdûye ve *Zühd*'de Beyhakî, Ziyâd el-Cessâs > Ebû Osmân tarîkiyle rivayet etmişlerdir. Abdürrezzâk, Ebân > Ebu'l-Âliye tarîkiyle rivayet etmiştir. O dedi ki: 'Ben Ebû Hureyre'nin yanına geldim.' Ardından hadisi mevkuf olarak zikretti." Ebân metrûk bir ravidir. Bk. Zemahşerî, *Keşşâf*, I, 395; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 198; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 498.

369 Maddeyi oluşturan en küçük yapı taşıdır.

370 O, Atâ b. Yesâr el-Hilâlî Ebû Muhammed el-Medenî'dir. Sika ve fazilet sahibidir. Üçüncü tabakanın küçüklerindendir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, II, 23.

371 Tirmizî bu hadisi nakledip şöyle demiştir: "Bu hadis, hasen-sahihtir." Bk. Tirmizî, Sıfatu Cehennem, no: 2601; Buhârî ve Müslim bu hadisi uzun bir şekilde rivayet etmişlerdir. Bk. İbnu'l-Esîr, *Câmiu'l-Usûl*, IX, 357.

372 Mısır nüshasında "عن رجل/an racülin" şeklinde geçmektedir.

مَا هُوَ؟ أَشَكٌّ فِي الْقُرْآنِ؟ قَالَ: لَيْسَ بِشَكٍّ، وَلَكِنِ اخْتِلَافٌ، قَالَ: فَهَاتِ مَا اخْتُلِفَ عَلَيْكَ مِنْ ذَلِكَ قَالَ: أَسْمَعُ اللَّهَ يَقُولُ: {ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ} وَقَالَ: {وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا} فَقَدْ كَتَمُوا، قَالَ: وَمَاذَا؟ قَالَ: فَأَسْمَعُهُ يَقُولُ: {فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ} وَقَالَ: {فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ}، وَقَالَ: {أَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ} حَتَّى بَلَغَ {طَائِعِينَ}، وَقَالَ فِي الْآيَةِ الْأُخْرَى: {السَّمَاءُ بَنَاهَا رَفَعَ سَمْكَهَا فَسَوَّاهَا} ثُمَّ قَالَ: {وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحَاهَا} قَالَ: وَأَسْمَعُهُ يَقُولُ: {وَكَانَ اللَّهُ} مَا شَأْنُهُ يَقُولُ: {وَكَانَ اللَّهُ}.

قال فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: أَمَّا قَوْلُهُ تَعَالَى: {ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ} فَإِنَّهُمْ لَمَّا رَأَوْا يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ لِأَهْلِ الْإِسْلَامِ، وَيَغْفِرُ الذُّنُوبَ، وَلَا يَغْفِرُ شِرْكًا، وَلَا يَتَعَاظَمُهُ ذَنْبٌ أَنْ يَغْفِرَهُ جَحَدَ الْمُشْرِكُونَ، فَقَالُوا: وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ، رَجَاءَ أَنْ يَغْفِرَ لَهُمْ، فَخَتَمَ عَلَى أَفْوَاهِهِمْ، وَتَكَلَّمَتْ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ، فَعِنْدَ ذَلِكَ: {يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّى بِهِمُ الْأَرْضُ وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا} وَأَمَّا قَوْلُهُ تَعَالَى: {فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ} فَإِنَّهُ إِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ، وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ عِنْدَ ذَلِكَ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ، ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَى فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ، وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ، وَأَمَّا قَوْلُهُ تَعَالَى: {قُلْ أَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ} فَإِنَّ الْأَرْضَ خُلِقَتْ قَبْلَ السَّمَاءِ، وَكَانَتِ السَّمَاءُ دُخَانًا، فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ بَعْدَ خَلْقِ الْأَرْضِ، وَأَمَّا قَوْلُهُ تَعَالَى: {وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحَاهَا} فَيَقُولُ: جَعَلَ فِيهَا جِبَالًا، جَعَلَ فِيهَا نَهْرًا، جَعَلَ فِيهَا شَجَرًا، جَعَلَ فِيهَا بُحُورًا.

588- Abdürrezzâk > Ma'mer > (İsmi zikredilmeyen) bir râvi > Minhâl b. Amr[373] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Saîd b. Cübeyr şöyle demiştir: Bir kişi, İbn Abbâs'a gelip "Kur'ân'da bana karışık

---

373 O, Minhâl b. Amr el-Esedî'dir. Sıdk sahibidir. Zaman zaman vehme düşmüştür. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, II, 278.

gelen şeyler hakkında ne dersin?" dedi. Buna karşılık İbn Abbâs "Onlar nedir? Kur'ân hakkında şüphe mi duyayım?" deyince adam, "Şüphe değil fakat çelişki ve karışıklık" dedi. Bunun üzerine İbn Abbâs "Öyleyse sana karışık ve çelişkili gelen yerleri söyle" deyince adam şöyle dedi: "Duyuyorum ki Allah, ***'Sonra onların mazeretleri, 'Rabbimiz Allah hakkı için biz ortak koşanlar olmadık!' demekten başka bir şey olmadı'***[374] diyor. Yine O ***'Allah'tan hiçbir haberi gizleyemezler'***[375] diyor. Onlar gizlemişler" dedi. İbn Abbâs "Başka neler var?" deyince adam şöyle dedi: "Duyuyorum ki Allah, ***'Sûr'a üfürüldüğü zaman, (işte) o gün ne aralarında soy-sop yakınlığı kalacak ne de birbirlerini arayıp soracaklardır'***[376] buyuruyor. Yine O ***'Derken birbirlerine yönelip sorarlar'***[377] buyuruyor. Allah, ***'De ki: 'Siz mi yeri iki günde (iki evrede) yaratanı inkâr ediyor ve O'na ortaklar koşuyorsunuz? O, âlemlerin Rabbidir.' O, dört gün içinde (dört evrede), yeryüzünde yükselen sabit dağlar yarattı, orada bolluk ve bereket meydana getirdi ve orada rızık arayanların ihtiyaçlarına uygun olarak rızıklar takdir etti. Sonra duman hâlinde bulunan göğe yöneldi; ona ve yeryüzüne, 'İsteyerek veya istemeyerek gelin' dedi. İkisi de, 'İsteyerek geldik' dediler'***[378] buyuruyor. Yine O başka bir âyette ***'Onu yükseltmiş ve ona düzen ve âhenk vermiştir'***[379] diyor. Sonra ***'Bunun yanında yeri düzenleyip döşedi'***[380] diyor. Sonra Allah'ın '***كان الله/Kânallahu***' dediğini duyuyorum. O'nun durumu nedir ki '***كان الله/Kânellahu***' diyor?" Bunun üzerine İbn Abbâs şöyle dedi: ***"Sonra onların mazeretleri, 'Rabbimiz Allah hakkı için biz ortak koşanlar olmadık!' demekten başka bir şey olmadı"*** âyetine gelince; kıyamet gününde Allah'ın Müslümanları bağışladığını, günahlarını affettiğini fakat hiçbir ortak koşanı affetmediğini ve hiçbir günahın O'na büyük ve zor gelmediğini görünce müşrikler, bağışlanacaklarını umarak gerçeği inkâr edip "Ey Rabbimiz! Vallahi biz ortak koşanlar değildik" dediler. Ama ağızları mühürlendi, elleri ve ayakları konuşup yaptıklarını dile getirdi. İşte o zaman inkâr edip Peygamber *sallallahu aleyhi*

---

374 En'âm 6/23.
375 Nisâ 4/42.
376 Mü'minûn 23/101.
377 Sâffât 37/50.
378 Fussilet 41/9-11.
379 Nâziât 79/28.
380 Nâziât 79/30.

ve sellem'e karşı çıkanlar, toprağa gömülüp yok edilmelerini isterler. Ancak hiçbir sözü saklayamazlar. ***"Sûr'a üfürüldüğü zaman, (işte) o gün ne aralarında soy-sop yakınlığı kalacak ne de birbirlerini arayıp soracaklardır"*** âyetine gelince; Sûr'a üfürüldüğünde Allah'ın diledikleri hariç yerdekiler ve göktekiler bayılıp düştüğü zaman ne aralarında soy-sop yakınlığı kalacak ne de birbirlerini arayıp soracaklar. Sonra ikinci defa üflenince birden ayağa kalkıp bakacaklar ve birbirlerine yönelip soracaklar. ***"De ki: Siz mi yeri iki günde (iki evrede) yaratanı inkâr ediyorsunuz?"*** âyetine gelince; yer, semadan önce yaratıldı. Sema duman halindeydi. Allah, yeri yarattıktan sonra semayı iki günde yedi kat olarak düzenledi. ***"Bunun yanında yeri düzenleyip döşedi"*** âyetine gelince; Allah, orada dağlar yükseltti, nehirler var etti, ağaçlar dikti ve denizler oluşturdu.[381]

٥٨٩ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنِي[382] مَعْمَرٌ، قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: خَلَقَ اللَّهُ الْأَرْضَ قَبْلَ السَّمَاءِ، فَثَارَ مِنَ الْأَرْضِ دُخَانٌ، ثُمَّ خَلَقَ[383] السَّمَاءَ بَعْدُ وَأَمَّا قَوْلُهُ تَعَالَى: {وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحَاهَا} فَيَقُولُ: مَعَ ذَلِكَ دَحَاهَا، وَمَعَ، وَبَعْدُ فِي كَلَامِ الْعَرَبِ سَوَاءٌ[384]، قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: وَأَمَّا قَوْلُهُ تَعَالَى: {وَكَانَ اللَّهُ} فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ لَمْ يَزَلْ كَذَلِكَ، وَهُوَ كَذَلِكَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ قَدِيرٌ، لَمْ يَزَلْ كَذَلِكَ، فَمَا اخْتُلِفَ عَلَيْكَ مِنَ الْقُرْآنِ فَهُوَ شِبْهُ مَا ذَكَرْتُ لَكَ، فَإِنَّ اللَّهَ لَمْ يُنْزِلْ شَيْئًا إِلَّا وَقَدْ أَصَابَ بِهِ الَّذِي أَرَادَ، وَلَكِنَّ النَّاسَ لَا يَعْلَمُونَ.

589- Abdürrezzâk > Ma'mer > İbn Ebî Necîh isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid şöyle demiştir: "Allah, yeri semadan önce yarattı. Akabinde yerden bir duman yükseldi. Daha sonra da semayı yarattı. ***'Bunun yanında yeri düzenleyip döşedi'*** âyetine gelince; onun

---

381 Buhârî, Tefsîr, VIII, 556; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 388; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 441. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd, Taberânî, Hâkim, İbn Merdûye, Beyhakî, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 164.

382 Türkiye nüshasında "أَخْبَرَنَا/ahberanâ" şeklinde geçmektedir.

383 Türkiye nüshasında "خلقت/halektü" şeklinde geçmektedir.

384 Metindeki altı çizili kısım Türkiye nüshasında şu şekilde geçmektedir: "وَمَعَ، وَبَعْدُ سَوَاءٌ فِي كَلَامِ الْعَرَبِ"

yanında yeri düzenleyip döşedi. مع/Mea ve بعد/ba'de Arapların dilinde eşittir, aynı anlama gelir."

İbn Abbâs şöyle demiştir: "'كان الله/*Kânellahu'* sözüne gelince; Allah vardı ve aynı şekilde var olmaya devam etmektedir. O, azîz, hakîm ve kadîr idi, hâlâ daha öyledir. Sana Kur'ân'da farklı ve çelişik görünenler, sana anlattıklarıma benzer. Zira Allah, her ne indirmişse onu istediğinin başına getirir. Ama insanlar bilmezler."[385]

٥٩٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنِي مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى عِكْرِمَةَ فَقَالَ: أَرَأَيْتَ قَوْلَ اللهِ: {هَذَا يَوْمُ لَا يَنْطِقُونَ} وَقَوْلَهُ: {ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ} قَالَ: إِنَّهَا مَوَاقِفُ، فَأَمَّا مَوْقِفٌ مِنْهَا فَتَكَلَّمُوا وَ[386]اخْتَصَمُوا، ثُمَّ خَتَمَ اللَّهُ عَلَى أَفْوَاهِهِمْ فَتَكَلَّمَتْ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ، فَحِينَئِذٍ لَا يَنْطِقُونَ.

590- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde şöyle demiştir: Bir kişi, İkrime'ye geldi ve Allah'ın ***"Bu, konuşamayacakları bir gündür"***[387] âyeti ile ***"Sonra siz kıyamet günü Rabbinizin huzurunda hasımlaşacaksınız"***[388] âyeti hakkında ne dersin?" dedi. Buna karşılık İbn Abbâs şöyle dedi: "Bunlar, farklı durumlardır. Bir durumda konuşup hasımlaşırlar. Sonra Allah, ağızlarını mühürleyince elleri ve ayakları konuşur. İşte o zaman konuşamazlar."[389]

٥٩١ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ، وَأَنْتُمْ سُكَارَى} قَالَ: كَانُوا يَجْتَنِبُونَ السُّكْرَ عِنْدَ حُضُورِ الصَّلَاةِ، ثُمَّ نُسِخَتْ لِتَحْرِيمِ الْخَمْرِ.

591- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Sarhoş iken namaza yaklaşmayın"*** âyeti hakkında şöyle

---

385 Bu hadisi aynı lafızlarla başka kaynaklarda bulamadım.
386 Türkiye nüshasında "أو/ev" şeklinde geçmektedir.
387 Mürselât 77/35.
388 Zümer 39/31.
389 Bu hadis, İbn Abbâs'ın hadisi ile aynı manadadır. Begavî bu hadisi İbn Abbâs'ın hadisiyle aynı şekilde zikretmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 441.

demiştir: "Namaz vakti geldiğinde sarhoş olmaktan sakınıyorlardı. Sonra içki haram kılındığı için bu âyet neshedildi."[390]

٥٩٢ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، وَابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ} قَالَ: هُوَ الرَّجُلُ يَكُونُ فِي السَّفَرِ، فَتُصِيبُهُ الْجَنَابَةُ، فَيَتَيَمَّمُ وَيُصَلِّي.

592- Abdürrezzâk > Ma'mer > Katâde > İbn Ebî Necîh isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid, ***"Yolcu olmanız durumu müstesna cünüp iken yıkanıncaya kadar (namaza yaklaşmayın)"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Kişi yolcu iken cünüp olursa teyemmüm alıp namazını kılar."[391]

٥٩٣ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَبْدُ الْكَرِيمِ الْجَزَرِيُّ، عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: هُوَ الْمَمَرُّ فِي الْمَسْجِدِ.

593- Abdürrezzâk > Ma'mer > Abdülkerîm el-Cezerî > Ebû Ubeyde b. Abdullah b. Mes'ûd[392] isnadıyla rivayet edildiğine göre, babası şöyle demiştir: "'عَابِرِي سَبِيلٍ/***Âbirî sebîl,'*** caminin içinden geçen kişidir."[393]

390 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 377; Nehhâs, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, s. 108; Hibetullah b. Selâme, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, s. 37; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 201; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 506; Tirmizî, Tefsîr, V, 338. Ebû Hayyân bu hadisi İbn Abbâs'tan nakletmiştir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 254. Cumhur bu âyetin muhkem olduğu görüşündedir ve namaz vakti geldiğinde sarhoş olmayı uykuya hamletmişlerdir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 254.

391 Mücâhid, *Tefsîr*, II, 165; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 380. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk'ın Mücâhid'den rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 165; Dârîmî bu hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. Dârimî, *Sünen*, I, 211; İbn Ebî Şeybe hem Ali'den hem de İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, I, 157. İbn Kesîr de hadisi Ali'den nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 507; Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, II, 369.

392 O, Ebû Ubeyde b. Abdullah b. Mes'ûd'dur. Künyesi ile meşhurdur. Ona "Âmir" de denilmektedir. Kûfeli sika bir ravidir. 80 yılında vefat etmiştir. Bk. *Takrîb*, II, 448.

393 Abdürrezzâk, *Musannef*, I, 412; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, I, 146; Beyhakî, *Sünen*, II, 443; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 382; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*,

٥٩٤ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الْحَسَنِ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ} كَمَا تَقُولُ: اسْمَعْ غَيْرَ مَسْمُوعٍ مِنْكَ.

594- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan (el-Basrî), "وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ/***Vesmâ' gayra müsmein***" âyeti hakkında şöyle demiştir: "Senin 'İşit, işitmez olasıca' demen gibidir."[394]

٥٩٥ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ: كَانَتِ الْيَهُودُ تَقُولُ لِلنَّبِيِّ: رَاعِنَا سَمْعَكَ، يَسْتَهْزِئُونَ بِذَلِكَ، وَكَانَتْ فِي الْيَهُودِ قَبِيحَةً قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: {وَرَاعِنَا لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ}، وَاللَّيُّ تَحْرِيكُهُمْ أَلْسِنَتَهُمْ بِذَلِكَ، وَطَعْنًا فِي الدِّينِ.

595- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde şöyle demiştir: "Yahudiler, alay etmek için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e "راعنا سمعك/Bize kulak ver (çobanımız dinle anlamına da gelir)" diyorlardı. Yahudilerin içinde utanç verici şeyler vardı. Bundan dolayı Allah Teâlâ, ***'Dillerini eğip bükerek ve dine de saldırarak 'İşittik, isyan ettik. Dinle, dinlemez olası ve râinâ' derler'*** buyuruyor. 'لَيّ/Ley' dillerini hareket ettirerek eğip bükmeleri ve dine saldırmalarıdır."[395]

٥٩٦ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {فَنَرُدَّهَا عَلَى أَدْبَارِهَا} قَالَ: يُحَوِّلُ وُجُوهَهُمْ، قِبَلَ ظُهُورِهِمْ، {أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا أَصْحَابَ السَّبْتِ} قَالَ: يَقُولُ: أَوْ نَجْعَلُهُمْ قِرَدَةً.

I, 443. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk ve Beyhakî'nin İbn Mes'ûd'dan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 166.

394 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 434. Kurtubî bu hadisi Hasan ve Mücâhid'den rivayet etmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, V, 243; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 264; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 507. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Mücâhid'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 168.

395 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 435; Kurtubî, *Tefsîr*, II, 57; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 507. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbnu'l-Münzir ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 168.

596- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Ey kitap ehli! Biz birtakım yüzleri silip dümdüz ederek arkalarına çevirmeden yahut onları Cumartesi adamları gibi lanetlemeden önce (davranarak), size gelenleri doğrulamak üzere indirdiğimize (Kitab'a) iman edin; Allah'ın emri mutlaka yerine gelecektir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Diriltilmeden önce yüzlerini değiştirip başkalaştırır. ***'Yahut onları Cumartesi adamları gibi lanetlemeden önce.'*** Veya onları maymunlara dönüştürürüz."[396]

٥٩٧ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، وَقَالَ الْحَسَنُ: {نَطْمِسَ وُجُوهًا} يَقُولُ: نَطْمِسُهَا عَنِ الْحَقِّ فَنَرُدُّهَا عَلَى أَدْبَارِهَا عَلَى ضَلَالَتِهَا، {أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا أَصْحَابَ السَّبْتِ} يَقُولُ: أَوْ نَجْعَلُهُمْ قِرَدَةً.

597- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan, yukarıda geçen âyet hakkında şöyle demiştir: "اَنْ نَطْمِسَ وُجُوهاً/***En nadmise vücûhen"*** ifadesi "Onu haktan döndürürüz" anlamındadır. "فَنَرُدَّهَا عَلٰٓى اَدْبَارِهَا/***Fe-neruddehâ alâ edbârihâ"*** ifadesi "Onu önceki sapkınlığına döndürürüz" demektir. "اَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا اَصْحَابَ السَّبْتِ/Ev nel'anehum kemâ leannâ ashâbe's-sebt" ifadesi ise "Veya onları maymunlara dönüştürürüz" anlamına gelir.[397]

٥٩٨ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا} لَا يُؤْمِنُ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ قَالَ مَعْمَرٌ: وَقَالَ الْكَلْبِيُّ: لَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا بِقَلِيلٍ مِمَّا فِي أَيْدِيهِمْ.

598- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Artık pek az inanırlar"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Onlardan ancak az sayıda kişi iman eder."

---

396 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 441; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 452; Kurtubî, *Tefsîr*, II, 244; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 508.

397 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 442; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 267. İbn Kesîr bu hadisi İbn Abbâs ve Hasan'dan rivayet etmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 508. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Hasan'dan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 169.

Ma'mer, Kelbî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ellerinde olan kitabın ancak az bir kısmına inanırlar."[398]

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنْفُسَهُمْ بَلِ اللّٰهُ يُزَكِّي
مَنْ يَشَاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٤٩﴾

49. Kendilerini temize çıkaranları görmedin mi? Hayır! Allah dilediğini temize çıkarır ve kendilerine kıl kadar zulmedilmez.

٥٩٩ - مَعْمَرٌ، عَنِ الْحَسَنِ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنْفُسَهُمْ} قَالَ: هُمُ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى، قَالُوا: {نَحْنُ أَبْنَاءُ اللّٰهِ وَأَحِبَّاؤُهُ}، وَقَالُوا: {لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَى}.

599- Ma'mer, Hasan'ın ***"Kendilerini temize çıkaranları görmedin mi? Hayır! Allah dilediğini temize çıkarır ve kendilerine kıl kadar zulmedilmez"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: Onlar, Yahudiler ve Hıristiyanlardır. Onlar "Biz Allah'ın evlatları ve sevdikleriyiz" dediler. Yine ***"Bir de "Yahudi ve Hıristiyanlardan başkası cennete girmeyecek"***[399] dediler.[400]

٦٠٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا} قَالَ: الْفَتِيلُ الَّذِي فِي شَقِّ النَّوَاةِ.

---

398 Kelbî'den yapılan rivayeti bulamadım. Bu hadisi Kurtûbî rivayet etmiş ancak kimseye isnad etmemiştir. Kurtubî şöyle demiştir: "Bu uzaktır. Çünkü Allah Teâlâ onlara küfre düştükleri için lanet edildiğini haber verdi. Bunun anlamı şudur: Onlar az imanla iman ismini hak etmemektedirler." Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, V, 244. Kurtubî'nin bu ifadesi Kelbî'nin buradaki rivayetine yakındır.

399 Bakara 2/111.

400 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 452; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 454; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 246. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Taberî ve İbn Ebî Hâtim'in Hasan'dan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 170. Cumhur şöyle demiştir: "Onlar Yahudilerdir." Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 270.

600- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Kendilerine kıl kadar zulmedilmez"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "'فَتِيلًا/Fetîl,' çekirdek parçasının içindeki bir şeydir (iplikçik)."[401]

انْظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَكَفٰى بِهِ إِثْمًا مُبِينًا ﴿٥٠﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هٰؤُلَاءِ أَهْدٰى مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا ﴿٥١﴾

50. Bir bak! Allah'a karşı nasıl olmadık yalanlar uyduruyorlar? Apaçık bir günah olarak bu yeter. 51. Şu kitaptan kendilerine biraz pay verilenlere bakmaz mısın? Cibte ve tâğûta inanıyorlar ve diğer inkâr edenlere "Bunlar mü'minlerden daha doğru yoldadır" diyorlar.

٦٠١ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنَا[402] مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ} قَالَ: الْجِبْتُ: الشَّيْطَانُ، وَالطَّاغُوتُ: الْكَاهِنُ.

601- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Şu kitaptan kendilerine biraz pay verilenlere bakmaz mısın? Cibte ve tâğûta inanıyorlar ve diğer inkâr edenlere 'Bunlar mü'minlerden daha doğru yoldadır' diyorlar"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "'الْجِبْت/el-Cibt,' şeytandır. 'الطَّاغُوت/et-Tâğût' ise kâhindir."[403]

---

401 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 458. Kurtubî bu hadisi İbn Abbâs ve Katâde'den nakletmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, V, 249; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 512. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Ebî Hâtim ve Taberî'nin İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 177. Bu, Mücâhid, İkrime, Atâ ve Hasan'ın görüşüdür.

402 Türkiye nüshasında "عن معمر/an Ma'mer" şeklinde geçmektedir.

403 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 464; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 452; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 248. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 172.

٦٠٢ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ: وَقَالَ الْكَلْبِيُّ: هُمَا كَاهِنَانِ جَمِيعًا، كَعْبُ بْنُ الْأَشْرَفِ، وَحُيَيُّ بْنُ أَخْطَبَ.

602- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî şöyle demiştir: "Her ikisi de kâhin olan Ka'b b. Eşref ve Huyey b. Ahtab'dır."[404]

٦٠٣ - مَعْمَرٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ عِكْرِمَةَ، أَنَّ كَعْبَ بْنَ الْأَشْرَفِ، انْطَلَقَ إِلَى الْمُشْرِكِينَ مِنْ كُفَّارِ قُرَيْشٍ، فَاسْتَجَاشَهُمْ[405] عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَمَرَهُمْ أَنْ يَغْزُوهُ، وَقَالَ: إِنَّا مَعَكُمْ فَقَاتِلُوهُ، فَقَالُوا: إِنَّكُمْ أَهْلُ كِتَابٍ، وَهُوَ صَاحِبُ كِتَابٍ، وَلَا نَأْمَنُ أَنْ يَكُونَ هَذَا مَكْرًا بَيْنَكُمْ، فَإِنْ أَرَدْتَ أَنْ نَخْرُجَ مَعَكَ فَاسْجُدْ لِهَذَيْنِ الصَّنَمَيْنِ، وَآمِنْ[406] بِهِمَا، فَفَعَلَ، ثُمَّ قَالُوا: نَحْنُ أَهْدَى أَمْ مُحَمَّدٌ؟ نَحْنُ نَنْحَرُ الْكُومَ،[407] وَنَسْقِي اللَّبَنَ عَلَى الْمَاءِ، وَنَصِلُ الرَّحِمَ، وَنَقْرِي الضَّيْفَ، وَنَطُوفُ بِهَذَا الْبَيْتِ، وَمُحَمَّدٌ قَطَعَ رَحِمَهُ، وَخَرَجَ مِنْ بَلَدِهِ، قَالَ: بَلْ أَنْتُمْ خَيْرٌ وَأَهْدَى، فَنَزَلَتْ فِيهِ: {أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ[408] بِالْجِبْتِ، وَالطَّاغُوتِ، وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَؤُلَاءِ أَهْدَى مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا}.

603- Ma'mer > Eyyûb isnadıyla rivayet edildiğine göre, İkrime şöyle demiştir: Ka'b b. Eşref, Kureyş'in kâfirlerinden olan müşriklerin yanına gitti, onlardan Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e karşı ordu hazırlamalarını isteyip ona saldırmalarını talep etti ve "Biz sizin yanınızdayız, onunla savaşın" dedi. Bunun üzerine Kureyş'in müşrikleri, "Siz kitap ehlisiniz. O da kitab sahibidir. Dolayısıyla bunun aranızda anlaştığınız bir tuzak olmadığından emin olamayız. Bizim seninle

404 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 470; İbn Abbâs, *Tefsîr*, I, 262. Begavî bu hadisi Dahhâk'tan rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 454. Kurtubî hadisi İbn Mes'ûd'dan nakletmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, V, 247 İbn Hacer, *el-Feth*'te İbn Abbâs'tan nakletmiştir. Bk. İbn Hacer, *el-Feth*, VIII, 252. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Hâtim'in İbn Abbâs'tan rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 172; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, I, 442.

405 Onlardan bir ordu hazırlamalarını istedi.

406 Mısır nüshasında "تؤمن/tü'min" şeklinde geçmektedir.

407 "كوماء/Kûmâü" kelimesinin cemisidir. "Besili dişi deve" anlamına gelmektedir.

408 "İkram ediyoruz" anlamına gelmektedir.

birlikte çıkmamızı istiyorsan şu iki puta secde et ve onlara inan" dediler. O da müşriklerin dediğini yaptı. Sonra müşrikler, "Biz mi daha doğru yoldayız yoksa Muhammed mi? Biz ki en iyi ve iri develerimizi kurban kesiyor, su kaynaklarında süt ikram ediyor, akrabalarımızı gözetiyor, misafirimizi ağırlıyor ve şu evi tavaf ediyoruz. Oysa Muhammed akrabalarıyla bağlarını kesip beldesini terk etti" dediler. Buna karşılık Ka'b b. Eşref, "Tabii ki siz ondan daha hayırlı ve daha doğru yoldasınız" karşılığını verdi. Bunun üzerine ***"Şu kitaptan kendilerine biraz pay verilenlere bakmaz mısın? Cibte ve tâğûta inanıyorlar ve diğer inkâr edenlere 'Bunlar mü'minlerden daha doğru yoldadır' diyorlar"*** âyeti nâzil oldu.[409]

٦٠٤ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ أَيُّوبَ، وَكَانَ عِكْرِمَةُ يَقُولُ: الْجِبْتُ، وَالطَّاغُوتُ صَنَمَانِ.

604- Abdürrezzâk > Ma'mer > Eyyûb isnadıyla rivayet edildiğine göre, İkrime şöyle demiştir: "'الْجِبْتِ/el-Cibt ve الطَّاغُوتِ/et-tâğût,' iki puttur."[410]

٦٠٥ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ، وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ} قَالَ: هُوَ الْمُسْلِمُ يَكُونُ فِي الْمُشْرِكِينَ، فَيَقْتُلُهُ الْمُؤْمِنُ وَلَا يَدْرِي، فَفِيهِ عِتْقُ رَقَبَةٍ، وَلَيْسَتْ لَهُ دِيَةٌ.

605- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Bir mü'min diğer bir mü'mini -yanlışlıkla olması hariç- öldüremez. Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse mü'min bir köle***

409 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 467; Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 103; Zemahşerî, *Keşşâf*, I, 403. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk ve Taberî'nin İkrime'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 171. İbn Kesîr bu hadisi İbn Abbâs'tan nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 513. *el-Bidâye*'de bu hadis Musa b. Ukbe'den nakledilmiştir. Bk. *el-Bidâye,* IV, 6.

410 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 461; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 454; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 248. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk ve Taberî'nin İkrime'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 172.

azad etmesi ve akrabasına teslim edilecek bir diyet vermesi gerekir. Onların sadaka olarak bağışlamaları müstesna. Şayet (öldürülen) mü'min olmakla beraber size düşman olan bir kavimden ise o zaman mü'min bir köle azad etmesi gerekir"[411] âyeti hakkında şöyle demiştir: "O, müşriklerin arasında yaşayan bir Müslümandır. Bir mü'minin, (onun Müslüman olduğunu) bilmeden onu öldürürse diyet ödemesi gerekmez, sadece köle azat etmesi gerekir."[412]

٦٠٦ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا} قَالَ: النَّقِيرُ الَّذِي فِي وَسَطِ النَّوَاةِ مِنْ ظَهْرِهَا.

606- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Erkek yahut kadın her kim mü'min olarak sâlih ameller işlerse işte onlar cennete girerler ve kendilerine hurma çekirdeğinin çukuru kadar dahi zulmedilmez"***[413] âyeti hakkında şöyle demiştir: "'نقير/ Nakîr,' hurma çekirdeğinin arkasında bulunan yarığı, yivi demektir."[414]

أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ وَمَنْ يَلْعَنِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا ﴿٥٢﴾
أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِنَ الْمُلْكِ فَإِذًا لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا ﴿٥٣﴾
أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَى مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ
إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا ﴿٥٤﴾

52. İşte onlar Allah'ın lanet ettiği kimselerdir. Allah'ın lanet ettiğine sen hiçbir yardımcı bulamazsın. 53. Yoksa onların mülkten bir payı mı vardır? Böyle olsaydı insanlara hurma çekirdeğinin arkasındaki çukur kadar dahi bir şey vermezlerdi. 54. Yoksa onlar insanları Allah kendilerine lütfundan verdi

---

411 Nisâ 4/92.

412 Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 477.

413 Nisâ 4/124.

414 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 458; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 249. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 172.

diye mi kıskanıyorlar? Doğrusu biz İbrahim soyuna da kitabı ve hikmeti verdik. Onlara çok büyük bir mülk de bağışladık.

٦٠٧ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنِي[415] الثَّوْرِيُّ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ الْأَوْدِيِّ، قَالَ: رَأَى مُوسَى رَجُلًا مُتَعَلِّقًا بِالْعَرْشِ، فَغَبَطَهُ بِمَكَانِهِ، فَسَأَلَ عَنْهُ، فَقَالَ: أُخْبِرُكَ بِعَمَلِهِ؟ كَانَ لَا يَحْسُدُ النَّاسَ عَلَى مَا آتَاهُمُ اللهُ مِنْ فَضْلِهِ، وَلَا يَمْشِي بِالنَّمِيمَةِ، وَلَا يَعُقُّ وَالِدَيْهِ قَالَ: يَا رَبِّ وَمَنْ يَعُقُّ وَالِدَيْهِ؟ قَالَ: الَّذِي يَسْتَسِبُّ لَهُمَا، فَيُسَبَّانِ، وَلَا يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَى مَا آتَاهُمُ اللهُ مِنْ فَضْلِهِ.

607- Abdürrezzâk > Sevrî > Ebû İshâk isnadıyla rivayet edildiğine göre, Amr b. Meymûn el-Evdî şöyle demiştir: Musa *aleyhisselâm*, Arş'a bağlı bir adam gördü. Ona yerinden dolayı özenip soruşturunca Allah Teâlâ şöyle buyurdu: ***"Ben sana onun amellerini bildireyim. O, Allah'ın verdiği nimetler konusunda insanlara haset etmezdi. Dedikoduları yaymaz, anne-babasına karşı gelmezdi."*** Bunun üzerine Musa *aleyhisselâm*, "Ey Rabbim! Anne-babasına kim karşı çıkar?" deyince Allah Teâlâ, ***"Küfürleşirken anne-babasına sövdüren kişi"*** dedi. Sonra da ***"Onlar Allah'ın verdiği nimetler konusunda insanlara haset etmezler"*** buyurdu.[416]

فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ بِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ صَدَّ عَنْهُ وَكَفَى بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا ﴿٥٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿٥٦﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا لَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا ﴿٥٧﴾ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٥٨﴾ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ

415 Mısır nüshasında "أَخْبَرَنِي/ahberanî" şeklinde geçmektedir.
416 İbnu'l-Mübârek, *Zühd*, s. 241; Ebû Nuaym, *Hilye*, X, 293.

وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ
وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٥٩﴾

55. Onlardan bir kısmı ona iman etti. Bir kısmı da ondan yüz çevirdi. Çılgın alevli ateş olarak cehennem yeter. 56. Âyetlerimizi inkâr edenleri yakında muhakkak cehenneme atacağız. Derileri piştikçe azabı tatmaları için derilerini başka derilerle değiştireceğiz. Şüphe yok ki Allah mutlak galiptir, Hakîm'dir. 57. İman edip de sâlih amel işleyenleri ise içinde ebediyen kalıcılar olmak üzere altından ırmaklar akan cennetlere koyacağız. Orada onların temiz kılınmış eşleri de vardır. Onları koyu (tatlı) bir gölgeliğe alacağız. 58. Şüphesiz ki Allah size emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Gerçekten Allah bununla size ne güzel öğüt veriyor. Şüphe yok ki Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir. 59. Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e de itaat edin. Sizden olan emir sahiplerine (yöneticilere) de. Eğer herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz, Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, onu Allah'a ve Resûlü'ne götürün. Bu hem daha hayırlı hem de sonuç itibari ile daha güzeldir.

٦٠٨ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنِ الْحَسَنِ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ} قَالَ: هُمُ الْعُلَمَاءُ.

608- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan, ***"Sizden olan ulu'l-emre (emir sahiplerine)"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Onlar âlimlerdir."[417]

---

417 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 501; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 459; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 278; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 518. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Şeybe, Abd b. Humeyd, Hâkim, Tirmizî, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Câbir b. Abdillah'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 176. Bu, Dahhâk, Mücâhid, Âtâ ve Ebu'l-Âliye'nin görüşüdür.

٦٠٩ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ أَطَاعَنِي فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ، وَمَنْ عَصَانِي فَقَدْ عَصَى اللَّهَ، وَمَنْ أَطَاعَ أَمِيرِي فَقَدْ أَطَاعَنِي، وَمَنْ عَصَى أَمِيرِي فَقَدْ عَصَانِي.

609- Abdürrezzâk > Ma'mer > Zührî > Ebû Seleme b. Abdurrahmân > Ebû Hureyre isnadıyla rivayet edildiğine göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Bana itaat eden Allah'a itaat etmiş olur. Bana karşı çıkan da Allah'a karşı çıkmış olur. Benim emîrime (atadığım yöneticiye) itaat eden bana itaat etmiş olur. Benim emîrime (atadığım yöneticiye) karşı çıkan da bana karşı çıkmış olur."***[418]

٦١٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَأُولِي الْأَمْرِ مِنكُمْ} قَالَ: هُمْ أَهْلُ الْفِقْهِ وَالْعِلْمِ.

610- Abdürrezzâk > Ma'mer > İbn Ebî Necîh isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid, ***"Sizden olan ulu'l-emre (emir sahiplerine)"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Onlar, ilim ve fıkıh ehlinden olanlardır."[419]

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿٦٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَى مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتَ الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُودًا ﴿٦١﴾ فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَاءُوكَ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا إِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا ﴿٦٢﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا ﴿٦٣﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ

418 Buhârî, Kitâbu'l-Cihâd, VI, 116; Müslim, İmâre, III, 466; Abdürrezzâk, *Musannef*, XI, 329; Humeydî, *Müsned*, II, 477; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 270; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 459; İbnu'l-Esîr, *Câmiu'l-Usûl*, IV, 63.

419 Mücâhid, *Tefsîr*, I, 163; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 501; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 459; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 259. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Saîd b. Mansûr, Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Mücâhid'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 176.

اللَّهِ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا ﴿٦٤﴾ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾ وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنِ اقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ أَوِ اخْرُجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ وَلَوْ أَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَشَدَّ تَثْبِيتًا ﴿٦٦﴾ وَإِذًا لَآتَيْنَاهُمْ مِنْ لَدُنَّا أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٦٧﴾ وَلَهَدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ﴿٦٨﴾ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا ﴿٦٩﴾ ذَلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللَّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ عَلِيمًا ﴿٧٠﴾ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ أَوِ انْفِرُوا جَمِيعًا ﴿٧١﴾ وَإِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لَيُبَطِّئَنَّ فَإِنْ أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَالَ قَدْ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيَّ إِذْ لَمْ أَكُنْ مَعَهُمْ شَهِيدًا ﴿٧٢﴾ وَلَئِنْ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِنَ اللَّهِ لَيَقُولَنَّ كَأَنْ لَمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَالَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧٣﴾ فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ وَمَنْ يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٧٤﴾ وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا ﴿٧٥﴾

60. Sana indirilene de senden önce indirilmiş olanlara da iman ettiklerini iddia edenleri görmez misin? Kendisini inkâr etmekle emrolundukları halde tâğûtun hükmüne başvurmak istiyorlar. Şeytan da onları uzak bir sapıklıkla büsbütün saptırmak ister. 61. Onlara "Allah'ın indirdiğine ve Peygamber'e gelin" denilince münafıkların senden alabildiğine yüz çevirdiklerini görürsün. 62. Elleri ile yaptıkları yüzünden başlarına bir musibet gelip çattığı zaman hâlleri ne olacak?

Sonra sana gelirler de "Biz iyilik etmekten ve arabulmaktan başka bir şey istemedik" diye Allah'a yemin ederler. 63. İşte bunlar Allah'ın, kalplerinde olanları bildiği kimselerdir. Artık onlardan yüz çevir, onlara öğüt ver ve kendilerine haklarında etkileyici sözler söyle. 64. Biz gönderdiğimiz her bir peygamberi ancak Allah'ın izni ile kendisine itaat edilsin diye gönderdik. Şayet kendilerine zulmettiklerinde sana gelip de Allah'tan mağfiret dileselerdi peygamber de onlara mağfiret isteseydi Allah'ı elbette tevbeleri çokça kabul edici, çok rahmet edici bulurlardı. 65. Hayır! Rabbine and olsun ki aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp sonra da verdiğin hükme içlerinde hiçbir sıkıntı duymadan tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar. 66. Şayet onlara "Kendinizi öldürün yahut yurtlarınızdan çıkın" diye yazsaydık, içlerinden pek azı müstesna bunu yapmazlardı. Kendilerine verilen öğütleri yerine getirselerdi elbette haklarında çok hayırlı ve daha sebat verici olurdu. 67. O takdirde onlara katımızdan büyük bir mükâfat da verirdik. 68. Ve onları elbette dosdoğru yola iletirdik. 69. Kim Allah'a ve Resûl'e itaat ederse işte onlar Allah'ın kendilerine nimetler verdiği peygamberler, sıddîklar, şehidler ve sâlihlerle birliktedirler. Onlar ne iyi arkadaştırlar. 70. Bu büyük lütuf Allah'tandır. Her şeyi bilen olarak Allah yeter. 71. Ey iman edenler! Korunma tedbirlerinizi alın da ya küçük birlikler halinde savaşa çıkın yahut toptan seferber olun. 72. İçinizden bazıları vardır ki (cihad konusunda) pek ağırdan alırlar. Eğer size bir felaket erişirse "Allah bana lütfetti de onlarla beraber bulunmadım" der. 73. Şayet size Allah'tan bir lütuf erişirse kendisi ile arasında bir dostluk ve tanışıklık yokmuş gibi elbette şöyle diyecektir: "Keşke ben de onlarla beraber olsaydım da büyük bir mükâfata erseydim." 74. Artık dünya hayatı karşılığında ahireti satın alanlar Allah yolunda savaşsınlar. Kim Allah yolunda savaşıp da öldürülür yahut zafer elde ederse ona büyük bir mükâfat vereceğiz. 75. Size ne oluyor ki Allah yolunda ve "Ey Rabbimiz! Bizi halkı zalim

olan şu şehirden çıkar, katından bize bir veli (destekleyici) gönder, nezdinden bize bir yardımcı yolla" diyen mustazaf erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda savaşmıyorsunuz?

٦١١ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنِ الْحَسَنِ، وَقَتَادَةَ، قَالَا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا} أَنَّ رَجُلًا خَرَجَ مِنْ قَرْيَةٍ ظَالِمَةٍ، إِلَى قَرْيَةٍ صَالِحَةٍ، فَأَدْرَكَهُ الْمَوْتُ فِي الطَّرِيقِ، فَنَاءَ بِصَدْرِهِ إِلَى الْقَرْيَةِ الصَّالِحَةِ، قَالَ: فَمَا تَلَافَاهُ إِلَّا ذَلِكَ، فَاحْتَجَّتْ فِيهِ مَلَائِكَةُ الرَّحْمَةِ وَمَلَائِكَةُ الْعَذَابِ، فَأُمِرُوا أَنْ يَقْدِرُوا أَقْرَبَ الْقَرْيَتَيْنِ إِلَيْهِ، فَوَجَدُوهُ أَقْرَبَ إِلَى الْقَرْيَةِ الصَّالِحَةِ بِشِبْرٍ وَقَالَ بَعْضُهُمْ: قَرَّبَ اللَّهُ إِلَيْهِ الْقَرْيَةَ الصَّالِحَةَ، فَتَوَفَّاهُ مَلَائِكَةُ الرَّحْمَةِ.

611- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan ve Katâde, ***"Ey Rabbimiz! Bizi halkı zalim olan şu şehirden çıkar"*** âyeti hakkında şöyle demişlerdir: "Bir adam, zalim bir şehirden çıkıp sâlih bir şehre yöneldi. Ancak ölüm ona yolda yetişti ve kalbi dayanamayınca sâlih şehre ulaşamadı. Ama onu ancak bu ayrılışı kurtardı. Rahmet melekleri ve azap melekleri, onun hakkında tartıştılar. Akabinde ona en yakın olan şehri belirlemeleri emredilince sâlih şehre bir adım daha yakın olduğunu gördüler." Bazıları, "Allah, sâlih şehri ona yakınlaştırdı, rahmet melekleri de ruhunu aldı" dediler.[420]

الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا ﴿٧٦﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً وَقَالُوا رَبَّنَا

---

420 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 545. İbn Hacer bu hadisi benzer şekilde sahih isnadla İbn Mes'ûd'dan nakletmiştir. Bk. İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-Âliye*, III, 280. Ebu'l-Ya'lâ da hadisi benzer ve uzun bir şekilde Abdullah b. Amr'dan rivayet etmiştir. Onun isnadı zayıftır. Bu hadisi Taberânî de rivayet etmiştir ve onun isnadında bir beis yoktur. Kurtubî şöyle demiştir: "Buradaki köy, Mekke'dir ve bu konuda müfessirler hemfikirdirler." Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, V, 279. Ebû Hayyân şöyle demiştir: "Cumhur onun Mekke olduğu görüşündedir." Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 296.

لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْلَا أَخَّرْتَنَا إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ
وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنِ اتَّقَى وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧٧﴾ أَيْنَمَا تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ
الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍ وَإِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ
اللَّهِ وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ فَمَالِ هَؤُلَاءِ
الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا ﴿٧٨﴾ مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا
أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا
﴿٧٩﴾ مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ تَوَلَّى فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ
حَفِيظًا ﴿٨٠﴾ وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ فَإِذَا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ
الَّذِي تَقُولُ وَاللَّهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّتُونَ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَى
بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿٨١﴾ أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا
فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا ﴿٨٢﴾ وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ أَذَاعُوا
بِهِ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ
مِنْهُمْ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٣﴾

76. İman edenler Allah yolunda savaşırlar. Kâfir olanlar da tâğût yolunda savaşırlar. O halde şeytanın dostlarına karşı savaşın. Şüphesiz şeytanın hilesi zayıftır. 77. Kendilerine "Ellerinizi çekin, namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin" denilmiş olanlara bakmaz mısın? Şimdi onlara savaş farz kılınınca bakarsın ki içlerinden bir grup, insanlardan Allah'tan korkar gibi hatta daha fazla korktular ve "Rabbimiz! Üzerimize niçin savaşmayı farz kıldın? Bizi yakın bir süreye kadar geciktirmeli değil miydin?" dediler. De ki: "Dünya menfaati önemsizdir. Ahiret ise takva sahibi olanlar için elbette daha hayırlıdır ve size kıl kadar dahi zulmedilmez." 78. Nerede olursanız olun ölüm sizi bulacaktır. Yüksek burçlar (köşkler ve kaleler) içinde olsanız bile. Eğer onlara bir iyilik dokunursa "Bu, Allah'tandır" derler. Şayet onlara bir kötülük dokunursa,

"Bu, sendendir" derler. De ki: "Hepsi Allah'tandır." Böyle iken bunlara ne oluyor ki hiçbir sözü anlamaya yanaşmıyorlar? 79. Sana gelen her iyilik Allah'tandır, sana gelen her fenalık da kendindendir. Seni insanlara bir peygamber olarak gönderdik. Şahit olarak Allah yeter. 80. Peygamber'e itaat eden, gerçekte Allah'a itaat etmiş olur. Yüz çevirene gelince; seni onların başına bekçi göndermedik. 81. "İtaat ederiz" derler. Fakat yanından ayrılınca içlerinden bir grup, söylediklerinin aksine geceleyin plan kurarlar. Allah onların geceleyin kurdukları planlarını yazıyor. Artık onlardan yüz çevir ve Allah'a güvenip dayan. Vekil olarak Allah yeter. 82. Onlar hâlâ Kur'ân'ı gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o, Allah'tan başkasından gelseydi elbette içinde birbirini tutmayan birçok şeyler bulurlardı. 83. Kendilerine güvene yahut korkuya dair bir haber geldiğinde onu hemen yayıverirler. Hâlbuki onu Resûlü'ne yahut içlerinden emir sahiplerine döndürmüş olsalardı içlerinden işin iç yüzünü araştırıp çıkaranlar onun ne olduğunu elbette bilirlerdi. Allah'ın üzerinizdeki lütfu ve rahmeti olmasaydı pek azınız müstesna şeytana uymuş gitmiştiniz.

٦١٢ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنِ الْكَلْبِيِّ، وَقَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا} قَالَ: يَقُولُ: لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ كُلُّكُمْ، وَأَمَّا قَوْلُهُ: {إِلَّا قَلِيلًا} فَهُوَ كَقَوْلِهِ: {لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ}، إِلَّا قَلِيلًا.

612- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî ve Katâde, ***"Allah'ın üzerinizdeki lütfu ve rahmeti olmasaydı pek azınız müstesna şeytana uymuş gitmiştiniz"*** âyeti hakkında şöyle demişlerdir: "Tümünüz şeytana uyardınız" diyor. ***"Pek azınız müstesna"*** sözü ise "azı dışında" anlamındadır ve ***"İçlerinden işin iç yüzünü araştırıp çıkaranlar onun ne olduğunu elbette bilirlerdi"*** sözü gibidir.[421]

421 Kurtubî bu hadisi Kelbî'yi zikretmeden nakletmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 575. İbn Kesîr bu hadisi Abdürrezzâk'tan nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 530. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve

٦١٣ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنِي الثَّوْرِيُّ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ} قَالَ: إِلَى اللَّهِ: إِلَى كِتَابِهِ، وَإِلَى الرَّسُولِ: إِلَى سُنَّةِ نَبِيِّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

613- Abdürrezzâk > Sevrî > Leys isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid, ***"Eğer herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz, Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, onu Allah'a ve Resûlü'ne götürün"***[422] âyeti hakkında şöyle demiştir: "الى الله/İlallahi," Allah'ın Kitabı'na; "والرَّسول/ve'r-resûlü" ise Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünnetine demektir.[423]

فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَكُفَّ بَأْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَاللَّهُ أَشَدُّ بَأْسًا وَأَشَدُّ تَنْكِيلًا ﴿٨٤﴾ مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا وَمَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقِيتًا ﴿٨٥﴾ وَإِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا ﴿٨٦﴾ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا ﴿٨٧﴾ فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ وَاللَّهُ أَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا أَتُرِيدُونَ أَنْ تَهْدُوا مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ﴿٨٨﴾

84. Sen artık Allah yolunda savaş. Sen, kendinden başkası (sebebiyle) sorumlu tutulmazsın. Mü'minleri de teşvik et. Umulur ki Allah kâfirlerin gücünü kırar. Allah'ın gücü daha çetin ve cezası daha şiddetlidir. 85. Kim güzel bir şefaatte

---

Abdürrezzâk, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'ye isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 187.

422 Nisâ 4/59.

423 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 505; Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 113. Kurtubî bu hadisi Mücâhid, Ameş ve Katâde'den nakletmiş ve şöyle demiştir: "Bu sahihtir." Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, V, 261; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 279; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 518. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Saîd b. Mansûr, Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Mücâhid'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 178.

bulunursa ondan kendisine bir pay vardır. Kim de kötü bir işe aracılık ederse ondan kendisine bir pay vardır. Allah her şeyin karşılığını vericidir. 86. Bir selâmla selâmlandığınızda siz de ondan daha güzeli ile selâmı alın yahut ona aynısı ile karşılık verin. Şüphesiz Allah her şeyin hesabını hakkıyla görendir. 87. Allah (O'dur ki) O'ndan başka ilah yoktur. Gerçekleşeceğinden hiç şüphe olmayan kıyamet gününde mutlaka hepinizi bir araya toplayacaktır. Allah'tan daha doğru sözlü olan kimdir? 88. Allah onları kazandıkları yüzünden baş aşağı çevirmişken münafıklar hakkında ne diye iki gruba ayrıldınız? Allah'ın saptırdığını doğru yola getirmek mi istiyorsunuz? Allah'ın saptırdığına asla doğru bir yol bulamazsın.

٦١٤ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنِ الْكَلْبِيِّ، أَنَّ نَاسًا مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ كَتَبُوا إِلَى أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُمْ قَدْ أَسْلَمُوا، وَكَانَ ذَلِكَ مِنْهُمْ كَذِبًا، فَلَقُوهُمْ، فَاخْتَلَفَ فِيهِمُ الْمُسْلِمُونَ، فَقَالَتْ طَائِفَةٌ: دِمَاؤُهُمْ حَلَالٌ وَقَالَتْ طَائِفَةٌ: دِمَاؤُهُمْ حَرَامٌ فَأَنْزَلَ اللهُ: {فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ، وَاللهُ أَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا} قَالَ مَعْمَرٌ: وَقَالَ قَتَادَةُ: أَهْلَكَهُمْ بِمَا كَسَبُوا.

614- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî şöyle demiştir: "Mekke halkından olan bir grup, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sahâbîlerine mektup yazıp kendilerinin İslâm'a girdiğini bildirdiler. Bu onların yalanıydı. Akabinde onlarla buluşunca Müslümanlar, anlaşmazlığa düştüler. Bir grup "Onların kanı helâldir" derken diğer grup, "Kanları haramdır" diyordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyeti indirdi: ***"Allah onları kazandıkları yüzünden baş aşağı çevirmişken münafıklar hakkında ne diye iki gruba ayrıldınız? Allah'ın saptırdığını doğru yola getirmek mi istiyorsunuz? Allah'ın saptırdığına asla doğru bir yol bulamazsın."*** "[424]

---

424 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX, 15; Buhârî, Kitâbu't-Tefsîr, VIII, 256. Müslim bu hadisi Zeyd b. Sâbit'ten şöyle rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* birinin yanına gitti ve yanında insanlarla birlikte geri döndü. İnsanlar iki grup hâlindeydiler. Onlardan bazıları şöyle dediler: "Onları öldürelim." Diğerleri ise şöyle dediler: "Onları öldürmeyelim." Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu: ***"Münafıklar hakkında***

Ma'mer, Katâde'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Allah onları yaptıkları işlerden dolayı helâk etmiştir."[425]

وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَاءً فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ أَوْلِيَاءَ حَتَّى يُهَاجِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٨٩﴾ إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ أَوْ جَاءُوكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَنْ يُقَاتِلُوكُمْ أَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتَلُوكُمْ فَإِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَأَلْقَوْا إِلَيْكُمُ السَّلَمَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا ﴿٩٠﴾

89. Onlar sizin de kâfir olup böylece birbirinize eşit olmanızı arzu ederler. O halde onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar içlerinden kimseyi dost edinmeyin. Eğer yüz çevirirlerse onları bulduğunuz yerde yakalayıp öldürün ve onlardan hiçbir dost ve hiçbir yardımcı edinmeyin. 90. Sizinle aralarında antlaşma bulunan bir kavme sığınanlar yahut hem sizinle hem kendi kavimleri ile savaşmaktan göğüsleri daralarak size gelenler müstesnadır. Allah dileseydi elbette onları üzerinize saldırtır, sizinle savaşırlardı. Şayet onlar sizden uzak durup da sizinle savaşmaz ve sizinle barış içinde kalmak isterlerse artık Allah size onların aleyhine bir yol bırakmamıştır.

---

ne diye iki gruba ayrıldınız?" Bk. Müslim, Kitâbu Sıfâti'l-Münâfikîn, IV, 2142; Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 112. Şevkânî şöyle demiştir: "Bu hadis, âyetin nüzûl sebebi ile ilgili en sahih rivayettir. Bunun dışında da âyetin nüzûl sebebi ile ilgili rivayetler nakledilmiştir." Bk. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, X, 459.

425 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX, 15. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbnu'l-Münzir ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 191.

٦١٥ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، {فَإِنِ اعْتَزَلُوكُمْ} قَالَ: نَسَخَهَا {فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ}.

615- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Şayet onlar sizden uzak durursa"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "***'Müşrikleri nerede bulursanız öldürün'***[426] âyeti, bu âyeti neshetmiştir."[427]

سَتَجِدُونَ آخَرِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَأْمَنُوكُمْ وَيَأْمَنُوا قَوْمَهُمْ كُلَّ مَا رُدُّوا إِلَى الْفِتْنَةِ أُرْكِسُوا فِيهَا فَإِنْ لَمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقُوا إِلَيْكُمُ السَّلَمَ وَيَكُفُّوا أَيْدِيَهُمْ فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأُولَئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿٩١﴾ وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَأً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَّدَّقُوا فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٩٢﴾

91. Hem sizden hem de kendi toplumlarından emin olmak isteyen başkalarını da bulacaksınız. Bunlar her ne zaman fitneye götürülseler ona baş aşağı dalarlar (daldırılırlar). Şayet sizden uzak durmaz, size barış teklif etmez ve ellerini çekmezlerse onları yakalayın, bulduğunuz yerde öldürün. İşte böylelerine karşı size apaçık bir yetki verdik. 92. Bir mü'min diğer bir mü'mini -yanlışlıkla olması müstesna- öldüremez. Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse mü'min bir köle azad etmesi ve akrabasına teslim edilecek bir diyet vermesi

---

426 Tevbe 9/5.

427 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 126; Nehhâs, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, s. 109. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Nehhâs, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 192; Mekkî b. Ebî Tâlib bu hadisi Ebû Üveys'ten rivayet etmiştir. Bk. Mekkî b. Ebî Tâlib, *Kitâbü'l-Îdâh*, s. 191; Hibetullah b. Selâme, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, s. 40.

gerekir. Onların sadaka olarak bağışlamaları müstesna. Şayet (öldürülen) mü'min olmakla beraber size düşman olan bir kavimden ise o zaman mü'min bir köle azad etmesi gerekir. Şayet kendileri ile aranızda bir antlaşma bulunan bir kavimdense o vakit akrabalarına bir diyet vermek ve mü'min bir köle azad etmek gerekir. Bunu bulamazsa -Allah'tan bir tevbe olmak üzere- iki ay aralıksız oruç tutmalıdır. Allah çok iyi bilendir, gerçek hüküm ve hikmet sahibidir.

٦١٦ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ} قَالَ: هُوَ الْمُعَاهِدُ.

616- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Zührî, ***"Şayet kendileri ile aranızda bir antlaşma bulunan bir kavimdense o vakit akrabalarına bir diyet vermek ve mü'min bir köle azad etmek gerekir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "O, anlaşmalı olan topluluktur."[428]

وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا ﴿٩٣﴾

93. Kim de bir mü'mini kasten öldürürse cezası orada ebediyen kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, lanet etmiş ve ona pek büyük bir azap hazırlamıştır.

٦١٧ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا الثَّوْرِيُّ، عَنْ أَبِي حُصَيْنٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا} قَالَ: لَيْسَ لِقَاتِلِ مُؤْمِنٍ تَوْبَةٌ إِلَّا أَنْ يَسْتَغْفِرَ اللّٰهَ.

617- Abdürrezzâk > Sevrî > Ebû Husayn[429] > Saîd b. Cübeyr isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Abbâs, ***"Kim de bir mü'mini kasten***

---

428 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 132. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbnu'l-Münzir, Beyhakî ve Taberî'nin İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 94.

429 O, Osmân b. Âsım b. Husayn el-Esedî el-Kûfî Ebû Husayn'dır. Sikadır. Dördüncü tabakadan olup tedlise düşmüştür. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, II, 10.

öldürürse... **"** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bir mü'mini öldüren kimsenin Allah'a istiğfar etmek dışında tevbe hakkı yoktur."[430]

٦١٨ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا الثَّوْرِيُّ، عَنْ جُوَيْبِرٍ، عَنِ الضَّحَّاكِ بْنِ مُزَاحِمٍ، قَالَ: بَيْنَهُمَا ثَمَانِي سِنِينَ الَّتِي فِي النِّسَاءِ بَعْدَ الَّتِي فِي الْفُرْقَانِ.

618- Abdürrezzâk > Sevrî > Cüveybir isnadıyla rivayet edildiğine göre, Dahhâk b. Müzâhim şöyle demiştir: "Nisâ sûresindeki âyetle (93. âyet) ondan önce gelen (inen) Furkân sûresindeki âyet (68-70. âyetler) arasında sekiz yıl veya sekiz ay[431] vardır."[432]

٦١٩ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، قَالَ: سَمِعْتُ رَجُلًا، يُحَدِّثُ خَارِجَةَ بْنَ زَيْدٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَاكَ، فِي هَذَا الْمَكَانِ بِمِنًى يَقُولُ: نَزَلَتِ الشَّدِيدَةُ بَعْدَ الْهَيِّنَةِ، قَالَ: أُرَاهُ قَالَ: بِسِتَّةِ أَشْهُرٍ، يَعْنِي: {وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا} بَعْدَ: {إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ}.

619- Abdürrezzâk > İbn Uyeyne isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ebu'z-Zinâd[433] şöyle demiştir: Bir adamı Hârice b. Zeyd'e[434] rivayette bulunup şöyle derken dinledim. Babanı şu yerde -Minâ'da- şöyle derken dinledim: "Şiddetli olan âyet, yumuşak olandan sonra indi."

---

430 Buhârî, Kitâbu't-Tefsîr, VIII, 493; Müslim, Kitâbu't-Tefsîr, XVIII, 158; Ebû Davud, Kitâbu'l-Fiten, IV, 467; Nesâî, Tahrîmu'd-Dem, VII, 80; İbn Mâce, Kitâbu't-Diyât, II, 874; İbn Ebî Şeybe, *Müsned*, IX, 360; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 240; Sevrî, *Tefsîr*, s. 96; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 138; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 480; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 332; Hâzin, *Lübâbü't-Te'vîl*, V, 332; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 535.

431 Bu, doğruya daha yakındır.

432 Nesâî'nin rivayetinde "sekiz ay" şeklindedir ve bu doğruya en yakın olandır. Hadisi Taberî de rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 220. İbn Atiyye şöyle demiştir: "Bu âyet ile ilgili İbn Abbâs'a soru sorulmuş ve İbn Abbâs bu âyetin Furkân sûresindeki âyetten sekiz yıl sonra indiğini söylemiştir." Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk'ın Dahhâk'tan rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 169.

433 O, Abdullah b. Zekvân Ebû Abdirrahmân'dır. Ebu'z-Zinâd olarak maruftur. Sika ve fakîhtir. 130 yılında ve sonrasında vefat ettiği ile ilgili rivayetler vardır. Bk. *Takrîb*, I, 413.

434 O, Hârice b. Zeyd b. Sâbit el-Ensârî Ebû Zeyd el-Medenî'dir. Üçüncü tabakadan olup sika ve fakîhtir. 100 yılında ve öncesinde vefat ettiği ile ilgili rivayetler vardır. Bk. *Takrîb*, I, 210.

Adam "Öyle zannediyorum" deyince "Altı ay sonra" dedi. O, ***"Kim de bir mü'mini kasten öldürürse..."*** âyetinin, ***"Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz. Bunun dışındaki günahları, dilediği kimseler için bağışlar. Allah'a ortak koşan, kuşkusuz derin bir sapıklığa düşmüştür"***[435] âyetinden sonra inmiş olduğunu kastetmektedir.[436]

٦٢٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا الثَّوْرِيُّ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: كُلُّ شَيْءٍ فِي الْقُرْآنِ: تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ، قَالَ: الَّذِي قَدْ صَلَّى، وَمَا لَمْ تَكُنْ مُؤْمِنَةً فَتُجْزِ بِهِ مَا لَمْ يُصَلِّ.

620- Abdürrezzâk > Sevrî > A'meş isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbrahim (en-Nehaî) şöyle demiştir: "Kur'ân'daki her şeyin (kefâreti) mü'min bir köleyi yani namaz kılan bir köleyi azat etmektir. Namaz kılan köle yoksa namaz kılmayan mü'min köle ona yeter."[437]

٦٢١ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ} قَالَ: الرَّجُلُ الْمُؤْمِنُ يَكُونُ فِي الْعَدُوِّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ، فَيَقْتُلُهُ الْمُسْلِمُ وَلَا يَعْلَمُ فَإِنَّهُ يُعْتِقُ رَقَبَةً، وَلَا يَكُونُ[438] عَلَيْهِ دِيَةٌ.

621- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Şayet (öldürülen) mü'min olmakla beraber size düşman olan bir kavimden ise o zaman mü'min bir köle azad etmesi gerekir"*** âyeti

---

435 Nisâ 4/116.

436 Bu hadisi, Ebû Davud, Ebu'z-Zinâd > Mücâhid b. Avf > Hârice b. Zeyd tarîkiyle rivayet etmiştir. Hârice b. Zeyd şöyle demiştir: "Zeyd b. Sâbit'in bunu zikrettiğini duydum." Bk. Ebû Davud, Kitâbu'l-Fiten, IV, 465; Nesâî, Tahrîmu'd-Dem, VII, 70. İbn Abbâs'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Müslüman katilin tevbesi makbul değildir. Nisâ sûresinin âyeti, Furkân sûresinin âyetini neshetmiştir." Bu hadisin bir benzeri, Zeyd b. Sâbit'ten rivayet edilmiştir. Aynı şekilde İbn Abbâs'tan Müslüman katil için tevbe olduğu ve günahlarının affedilebileceği ile ilgili başka bir rivayet nakledilmiştir. İbn Abbâs'ın bu hadisi şu âyetle ilgilidir: ***"Kim bir kötülük yapar veya nefsine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse, Allah'ı çok bağışlayıcı ve esirgeyici bulacaktır."*** Bu ikinci görüş, Ehl-i Sünnet'in, sahâbenin ve tâbiînin görüşüdür.

437 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 205. Ebû Hayyân bu hadisi İbn Abbâs, Hasan, Şa'bî, İbrahim ve Katâde'den nakletmiştir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 322; Abdürrezzâk, *Musannef*, X, 179.

438 Türkiye nüshasında "ليس/leyse" şeklinde geçmektedir.

hakkında şöyle demiştir: "Mü'min kişi, müşrik düşmanların içinde olabilir. Bir Müslüman onu bilmeden öldürürse bir köle azat eder, ancak diyet ödemesi gerekmez."[439]

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَى إِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ مَغَانِمُ كَثِيرَةٌ كَذَلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوا إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿٩٤﴾

94. Ey iman edenler! Allah yolunda cihada çıktığınız zaman iyice araştırın. Size selâm verene dünya hayatının menfaatini arayarak "Sen mü'min değilsin" demeyin. İşte Allah'ın katında nice ganimetler vardır. Daha önce siz de öyle idiniz de Allah size lütufta bulundu (Müslüman oldunuz). Onun için iyice araştırın. Çünkü Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.

٦٢٢ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَى إِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا} قَالَ: بَلَغَنِي أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْمُسْلِمِينَ أَغَارَ عَلَى رَجُلٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ، فَحَمَلَ عَلَيْهِ، فَقَالَ لَهُ الْمُشْرِكُ: إِنِّي مُسْلِمٌ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، فَقَتَلَهُ الْمُسْلِمُ بَعْدَ أَنْ قَالَهَا فَبَلَغَ ذَلِكَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ لِلَّذِي قَتَلَهُ: أَقَتَلْتَهُ وَقَدْ قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ؟ قَالَ: هُوَ يَعْتَذِرُ يَا نَبِيَّ اللَّهِ، إِنَّمَا قَالَهَا مُتَعَوِّذًا، وَلَيْسَ كَذَلِكَ، قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: فَهَلَّا شَقَقْتَ عَنْ قَلْبِهِ؟ ثُمَّ مَاتَ قَاتِلُ الرَّجُلِ، فَقُبِرَ، فَلَفِظَتْهُ الْأَرْضُ، فَذُكِرَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَمَرَهُمْ أَنْ يُعِيدُوهُ، ثُمَّ لَفِظَتْهُ، فَأَمَرَهُمْ أَنْ يُعِيدُوهُ، ثُمَّ لَفِظَتْهُ الْأَرْضُ، حَتَّى فَعَلَ ذَلِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ الْأَرْضَ قَدْ أَبَتْ أَنْ تَقْبَلَهُ، فَأَلْقُوهُ فِي غَارٍ مِنَ الْغِيرَانِ قَالَ مَعْمَرٌ: وَقَالَ بَعْضُهُمْ: إِنَّ الْأَرْضَ لَتَقْبَلُ مَنْ هُوَ شَرٌّ مِنْهُ، وَلَكِنَّ اللَّهَ جَعَلَهُ لَكُمْ عِبْرَةً.

---

439 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 130. Bu, İbn Abbâs, Katâde, Süddî, İkrime, Mücâhid ve en-Nehaî'nin görüşüdür. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, V, 322; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 234. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 201.

622- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Size selâm verene dünya hayatının menfaatini arayarak 'Sen mü'min değilsin' demeyin"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: Bana ulaştığına göre, Müslümanlardan biri, müşriklerden bir adama saldırdı. Müşrik olan kişi, "Ben Müslümanım! Lâ ilâhe ilallah!" dedi. Ancak bunu dedikten sonra Müslüman onu öldürdü. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* durumdan haberdar olunca katile ***"'Lâ ilâhe illallah' demesine rağmen onu öldürdün öyle mi?"*** dedi. Adam da mazeret göstererek "Ey Allah'ın Resûlü! Öyle olmadığı halde benden kurtulmak için böyle dedi" açıklamasında bulundu. Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Adamın kalbini açıp baksaydın ya!"*** karşılığını verdi. Daha sonra adamı öldüren bu kişi öldü ve defnedildi. Ancak yer onu dışarı attı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* durum kendisine bildirilince onun yeniden gömülmesini emretti. Bir daha gömüldü, ancak yer bir daha onu dışarı attı. Bu şekilde üç defa gömülüp yer onu dışarı atınca Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Yer onu içine almayı kabul etmiyor! Onu mağaralardan birine koyun"*** buyurdu.[440]

Ma'mer şöyle demiştir: "Bazıları, 'Toprak, ondan daha şerlilerini kabul ediyor. Ancak Allah, onu size ibret yaptı' demiştir."

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَى وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٩٥﴾ دَرَجَاتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٩٦﴾

95. Mü'minlerden -özür sahibi olanlar müstesna- oturanlarla Allah yolunda malları ve canları ile cihad edenler bir olmaz. Allah, malları ile ve canları ile cihad edenleri oturanlardan derece itibari ile üstün kılmıştır. Bununla beraber Allah hepsine en güzel mükâfatı vadetmiştir. Allah, mücahitleri oturanlardan pek büyük bir mükâfatla üstün

440 Buhârî, Megâzî, V, 183; Müslim, Îmân, 96; Ebû Davud, Cihâd, III, 103; İbn Mâce, Fiten, II, 1296; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 336; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 142; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 539.

kılmıştır. 96. Kendi nezdinden derecelerle mağfiret ve rahmetle (üstün kılmıştır). Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.

٦٢٣ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ قَبِيصَةَ بْنِ ذُؤَيْبٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، قَالَ: كُنْتُ أَكْتُبُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: اكْتُبْ: لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، فَجَاءَ عَبْدُ اللَّهِ ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ، وَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي أُحِبُّ الْجِهَادَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَلَكِنْ فِيَّ مِنَ الزَّمَانَةِ مَا قَدْ تَرَى، وَذَهَبَ بَصَرِي قَالَ زَيْدٌ: فَثَقُلَتْ فَخِذُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى فَخِذِي، حَتَّى حَسِبْتُ أَنْ يَرُضَّهَا ثُمَّ قَالَ: اكْتُبْ: {لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ}.

623- Abdürrezzâk > Ma'mer > Zührî > Kabîsa b. Züeyb[441] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Zeyd b. Sâbit şöyle demiştir: Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* bana **"'Mü'minlerden oturanlarla Allah yolunda malları ve canları ile cihad edenler bir olmaz' âyetini yaz"** dedi. O sırada İbn Ümmü Mektûm geldi ve "Ey Allah'ın Resûlü! Ben Allah yolunda cihad etmek istiyorum. Ancak gördüğün müzmin hastalığım var ve gözüm görmez oldu" dedi. Akabinde Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in dizi, benim dizime öyle ağır bastı ki dizimi ezeceğinden korktum. Sonra Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* bana şöyle buyurdu: ***"Yaz: 'Mü'minlerden -özür sahibi olanlar müstesna- oturanlarla Allah yolunda malları ve canları ile cihad edenler bir olmaz...'"***[442]

441 O, Kabîsa b. Züeyb b. Halhale el-Huzâî Ebû Saîd veya Ebû İshâk el-Medenî'dir. Dımeşk'te ikâmet etmiştir. Sahâbî çocuğudur. Seksenli yıllarda vefat etmiştir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, II, 122.

442 Buhârî, Kitâbu'l-Cihâd, VI, 45, Kitâbu't-Tefsîr, VIII, 259; Müslim, İmâre, 1898; Ebû Davud, Kitâbu'l-Cihâd, III, 24; Tirmizî, Kitâbu't-Tefsîr, V, 242; Nesâî, Kitâbu'l-Cihâd, VI, 9; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 184; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 145; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 484; Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 117; Ebû Nuaym, *ed-Delâil*, I, 73; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 540. Müslim hadisi Berâ'dan rivayet etmiştir. Bk. Müslim, İmâre, III, 1508. Taberânî de Zeyd b. Erkâm'dan rivayet etmiştir. Bk. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, VII, 9.

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا فَأُولَئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿٩٧﴾ إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا ﴿٩٨﴾ فَأُولَئِكَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ وَكَانَ اللَّهُ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٩٩﴾ وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٠٠﴾

97. Kendilerine yazık eden kimselere melekler, canlarını alırken "Ne işte idiniz?" dediler. Bunlar "Biz yeryüzünde çaresizdik" diye cevap verdiler. Melekler de "Allah'ın yeri geniş değil miydi? Hicret etseydiniz ya!" dediler. İşte onların barınağı cehennemdir; orası ne kötü bir gidiş yeridir. 98. Ancak çare bulamayan, yol bulamayan erkek, kadın ve çocuklardan mustazaf olanlar müstesnadır. 99. İşte Allah'ın bunları affedeceği umulur. Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır. 100. Kim Allah yolunda hicret ederse yeryüzünde gidecek çok yer de genişlik de bulur. Allah'a ve Resûlü'ne hicret maksadıyla evinden çıkan kimseye daha sonra ölüm erişirse onun mükâfatı Allah'a ait olur. Allah çok mağfiret edendir, rahmet sahibidir.

٦٢٤ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، وَالْحَسَنِ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةٍ} قَالَا: مُتَحَوَّلًا.

624- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan ve Katâde, ***"Kim Allah yolunda hicret ederse yeryüzünde gidecek çok yer de genişlik de bulur"*** âyeti hakkında şöyle demişlerdir: "(Âyette geçen 'مُرَاغَمًا/murâgamen' kelimesinden kasıt) bölgeden bölgeye geçip dolaşmak demektir."[443]

443 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 153. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini

٦٢٥ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَمْرٍو، عَنْ عَطَاءٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: لَحِقَ نَاسٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ رَجُلًا فِي غَنَمِهِ، فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ، فَقَتَلُوهُ وَأَخَذُوا غُنَيْمَتَهُ، فَنَزَلَتْ فِيهِ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَى إِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا} قَالَ: كَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ يَقْرَؤُهَا: (السَّلَمَ)، {تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا} غُنَيْمَتَهُ.

625- Abdürrezzâk > İbn Uyeyne > Amr > Atâ isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Abbâs şöyle demiştir: Müslümanlardan bir topluluk yanında koyun sürüsü bulunan bir adamın yanına vardı. Adam onlara "es-Selâmü aleyküm" dedi. Ancak onu öldürüp yanındaki koyunları aldılar. Bunun üzerine ***"Ey iman edenler! Allah yolunda cihada çıktığınız zaman iyice araştırın. Size selâm verene dünya hayatının menfaatini arayarak 'Sen mü'min değilsin' demeyin"***[444] âyeti nâzil oldu.

Râvi dedi ki: İbn Abbâs âyetteki "selâm" anlamındaki ifadeyi "السَّلَمَ/es-seleme" şeklinde okuyordu.[445] ***"Dünya hayatının menfaatini arayarak"*** sözüyle kastedilen de ganimettir.[446]

٦٢٦ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ كَثِيرٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {كَذَلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ} تَسْتَخْفُونَ بِإِيمَانِكُمْ، كَمَا اسْتَخْفَى هَذَا الرَّاعِي بِإِيمَانِهِ.

626- Abdürrezzâk > İbn Cüreyc > Abdullah b. Kesîr isnadıyla rivayet edildiğine göre, Saîd b. Cübeyr, ***"Daha önce siz de öyle idiniz de Allah size lütufta bulundu (Müslüman oldunuz). Onun için iyice***

---

belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 208.

444 Nisâ 4/94.

445 Bu, İbn Kesîr, Ebû Ömer, Hafs b. Âsım ve Kisâî'nin kırâatidir. Zeccâc şöyle demiştir: "Teslim alma ve teslim etme manalarının her ikisi de caizdir."

446 Buhârî, Kitâbu't-Tefsîr, VIII, 194; Müslim, Kitâbu't-Tefsîr, XVIII, 161; Ebû Davud, *el-Hurûf ve'l-Kırâat*, III, 24, no: 3974. Tirmizî bu hadisi nakledip şöyle demiştir: "Bu hadis hasendir." Bk. Tirmizî, Kitâbu't-Tefsîr, V, 240; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 324; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 141; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 336. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Saîd b. Mansûr, Abd b. Humeyd, Buhârî, Nesâî, İbnu'l-Münzir ve İbn Ebî Hâtim'in İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 199.

araştırın" âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bu çobanın imanını gizlediği gibi siz de imanınızı gizliyordunuz."[447]

٦٢٧ - وقَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ: أَخْبَرَنِي عَبْدُ الْكَرِيمِ، أَنَّ مِقْسَمًا، مَوْلَى عَبْدِ اللهِ بْنِ الْحَارِثِ أَخْبَرَهُ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ أَخْبَرَهُ قَالَ: {لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ} عَنْ بَدْرٍ وَالْخَارِجُونَ إِلَيْهَا.

627- İbn Cüreyc > Abdülkerîm[448] > Abdullah b. Hâris'in azadlı kölesi Miksem isnadıyla rivayet edildiğine göre, Abdullah b. Abbâs, ***"Daha önce siz de öyle idiniz de Allah size lütufta bulundu (Müslüman oldunuz). Onun için iyice araştırın"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Mü'minlerden Bedir'e gitmeyip oturanlarla oraya gidenler eşit olamazlar."[449]

٦٢٨ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَمْرٍو، عَنْ عِكْرِمَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً} قَالَ: مَخْرَجًا، {وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا} قَالَ: طَرِيقًا إِلَى الْمَدِينَةِ.

628- Abdürrezzâk > İbn Uyeyne > Amr isnadıyla rivayet edildiğine göre, İkrime, ***"Ancak çare bulamayan, yol bulamayan erkek, kadın ve çocuklardan mustazaf olanlar müstesnadır"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: ***"Ancak çare bulamayan"*** ifadesiyle kastedilen çıkış yolu, çaredir. ***"Yol bulamayan"*** ifadesiyle kastedilen de Medîne'ye gidiş yolu ve imkânıdır.[450]

---

447 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 143; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 482; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 329. Buhârî bu hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. Buhârî, Diyât, XII, 168. İbn Kesîr bu hadisi nakledip Buhârî'ye isnad etmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 539.

448 Abdülkerîm, el-Cezerî'dir.

449 Buhârî bu hadisi Abdürrezzâk'tan rivayet etmiştir. Bk. Buhârî, Kitâbu't-Tefsîr, VIII, 260. Tirmizî bu hadisi sonunda ziyadeyle nakletmiştir. Bk. Tirmizî, Kitâbu't-Tefsîr, V, 241; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX, 91; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 485; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, II, 331; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 541. Şeyh Ahmed Şâkir bu esere yaptığı ta'likte şöyle demiştir: "Bu hadis, Abdürrezzâk'ın *Tefsîr*'inde değil *Musannef*'te bulunmaktadır." Ben şöyle diyorum: "Bu hadisi Taberî, *Tefsîr*'inde Hasan b. Yahyâ > Abdürrezzâk tarîkiyle aynı lafız ve isnadla rivayet etmiştir. Dolayısıyla bu rivayet gördüğünüz gibi Abdürrezzâk'ın *Tefsîr*'indedir. Muhtemelen Şâkir, Abdürrezzâk'ın *Tefsîr*'ini geniş bir şekilde incelememiştir."

450 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 150; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 542. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b.

٦٢٩ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ: {إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ} قَالَ رَجُلٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَهُوَ مَرِيضٌ يَوْمَئِذٍ: وَاللهِ مَالِي مِنْ عُذْرٍ، إِنِّي لَدَلِيلٌ بِالطَّرِيقِ، وَإِنِّي لَمُوسِرٌ، فَاحْمِلُونِي، فَحَمَلُوهُ، فَأَدْرَكَهُ الْمَوْتُ فِي الطَّرِيقِ، فَنَزَلَ فِيهِ: {وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللهِ وَرَسُولِهِ}.

629- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde şöyle demiştir: ***"Kendilerine yazık eden kimselere melekler, canlarını alırken 'Ne işte idiniz?' dediler. Bunlar 'Biz yeryüzünde çaresizdik' diye cevap verdiler. Melekler de 'Allah'ın yeri geniş değil miydi? Hicret etseydiniz ya!' dediler. İşte onların barınağı cehennemdir; orası ne kötü bir gidiş yeridir"*** âyeti inince Müslümanlardan o gün hasta olan bir adam, "Vallahi, benim bu konuda herhangi bir mazeretim yok. Zira yolları çok iyi biliyorum ve mâlim da var. Onun için beni alıp buradan çıkarın" dedi. Onu çıkardılar. Ancak yoldayken ölüm ona yetişti. Bunun üzerine ***"Kim Allah yolunda hicret ederse yeryüzünde gidecek çok yer de genişlik de bulur. Allah'a ve Resûlü'ne hicret maksadıyla evinden çıkan kimseye daha sonra ölüm erişirse onun mükâfatı Allah'a ait olur. Allah çok mağfiret edendir, rahmet sahibidir"*** âyeti nâzil oldu.[451]

٦٣٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَمْرٍو، قَالَ: سَمِعْتُ عِكْرِمَةَ، يَقُولُ: كَانَ نَاسٌ بِمَكَّةَ[452] قَدْ شَهِدُوا أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، فَلَمَّا خَرَجَ الْمُشْرِكُونَ إِلَى بَدْرٍ أَخْرَجُوهُمْ مَعَهُمْ، فَقُتِلُوا، فَنَزَلَتْ فِيهِمْ: {إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ} إِلَى: {فَأُولَئِكَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ وَكَانَ اللَّهُ عَفُوًّا غَفُورًا} قَالَ: فَكَتَبَ بِهَا الْمُسْلِمُونَ الَّذِينَ بِالْمَدِينَةِ إِلَى

Humeyd, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin İkrime'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 208. Begavî de hadisi Mücâhid'den nakletmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 485.

451 İbn Hacer, *el-İsâbe*'de bu kıssanın sahibinin ismi ile ilgili on rivayet nakletmiştir ve hadiste sözü edilen kişinin Damre b. Cündeb olduğunu zikretmiştir. Taberî bu hadisi Katâde > İbn Abbâs tarîkiyle rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 151. Kurtubî bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, V, 349. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk ve Taberî'ye isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 208; Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 119.

452 Türkiye nüshasında "من أهل مكة/Mekke ehlinden" şeklinde geçmektedir.

الْمُسْلِمِينَ الَّذِينَ بِمَكَّةَ، قَالَ: فَخَرَجَ نَاسٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ حَتَّى إِذَا كَانُوا بِبَعْضِ الطَّرِيقِ طَلَبَهُمُ الْمُشْرِكُونَ، فَأَدْرَكُوهُمْ، فَمِنْهُمْ مَنْ أَعْطَى الْفِتْنَةَ[453]، قَالَ: فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: {وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ، فَإِذَا أُوذِيَ فِي اللَّهِ جَعَلَ فِتْنَةَ النَّاسِ كَعَذَابِ اللَّهِ} فَكَتَبَ بِهَا الْمُسْلِمُونَ الَّذِينَ بِالْمَدِينَةِ إِلَى الْمُسْلِمِينَ الَّذِينَ بِمَكَّةَ، فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي ضَمْرَةَ، وَكَانَ مَرِيضًا: أَخْرِجُونِي إِلَى الرَّوْحِ[454]، فَأَخْرَجُوهُ، حَتَّى إِذَا كَانَ بِالْحَصْحَاصِ[455] مَاتَ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ: {وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ} الْآيَةَ، وَأَنْزَلَ فِي أُولَئِكَ الَّذِينَ كَانُوا أَعْطُوا الْفِتْنَةَ: {ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا} إِلَى: {رَحِيمٌ}.

630- Abdürrezzâk > İbn Uyeyne > Amr isnadıyla rivayet edildiğine göre, İkrime şöyle demiştir: Mekkelilerden bazıları şehadet getirip Müslüman olmuştu. Müşrikler, Bedir'e gidince onları da yanlarında Bedir'e götürdüler. Ancak onlar Bedir'de öldürüldüler. Bunun üzerine onlar hakkında ***"Kendilerine yazık eden kimselere melekler, canlarını alırken 'Ne işte idiniz?' dediler. Bunlar 'Biz yeryüzünde çaresizdik' diye cevap verdiler. Melekler de 'Allah'ın yeri geniş değil miydi? Hicret etseydiniz ya!' dediler. İşte onların barınağı cehennemdir; orası ne kötü bir gidiş yeridir. Ancak çare bulamayan, yol bulamayan erkek, kadın ve çocuklardan mustazaf olanlar müstesnadır. İşte Allah'ın bunları affedeceği umulur. Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır"*** âyetleri indi. Bunun üzerine Medîne'deki Müslümanlar, Mekke'de kalan Müslümanlara bu âyetleri yazıp gönderdiler. Bunun üzerine Mekke'de kalan bazı Müslümanlar yola çıktılar. Ancak yolun bir kısmını geçmişken müşrikler, peşlerine düşüp onları yakaladılar. Bazıları İslâm'dan küfre geri döndü. Bunun üzerine Allah Teâlâ, onlar hakkında ***"İnsanlardan kimi vardır ki 'Allah'a inandık' der; fakat Allah uğrunda eziyete uğratıldığı zaman, insanların işkencesini Allah'ın azabı gibi tutar. Hâlbuki Rabbinden***

---

453 Müslüman olduktan sonra tekrar küfre düştü.

454 Rüzgârın esintisinin soğukluğu Mekke'deki sıcaklığı azalttı. Vâhidî şöyle demiştir: "'er-Rûhâ mekân ismidir ve bir köy ismidir." Bk. *el-Lisân*, III, 1766.

455 "الْحَصْحَاص/el-Hashâs" kelimesi Mısır nüshasında "الْخضخاص" şeklinde geçmektedir ve bu hatalıdır. Türkiye nüshasının hamişinde "الْحَضْحَاص" şeklinde geçmektedir. Burası Zû Tuvâ'da bir yerdir. Mekke tarafından Zû Tuvâ'ya bakan bir dağ olduğu rivayet edilmektedir. Ezrakî şöyle demiştir: "Orada Muhâcirlerin mezarlığı vardır." Bk. *Ahbâru Mekke*, I, 333; *el-Lisân*, II, 900.

bir nusret gelecek olsa, mutlaka, 'Doğrusu biz de sizinle beraberdik' derler. İyi de Allah, herkesin kalbindekileri en iyi bilen değil midir?"[456] âyeti nâzil oldu. Medîne'deki Müslümanlar, bu âyeti yazıp Mekke'de kalan Müslümanlara gönderdiler. Bunun üzerine Damraoğulları'ndan hasta olan bir adam, "Beni Ravh'a götürün" dedi. Onu Hashâs'a kadar götürdüler, ancak orada vefat etti. Bunun üzerine Allah Teâlâ, onun hakkında ***"Kim Allah yolunda hicret ederse yeryüzünde gidecek çok yer de genişlik de bulur. Allah'a ve Resûlü'ne hicret maksadıyla evinden çıkan kimseye daha sonra ölüm erişirse onun mükâfatı Allah'a ait olur. Allah çok mağfiret edendir, rahmet sahibidir"*** âyetini indirdi. Ardından Allah Teâlâ, fitneye düşüp küfre dönenler hakkında da ***"Sonra şüphesiz ki Rabbin, eziyete uğratıldıktan sonra hicret eden, sonra Allah yolunda cihad edip sabreden kimselerin yanındadır. Şüphesiz Rabbin bundan sonra da çok bağışlayandır, çok merhamet edendir"***[457] âyetini indirdi.[458]

٦٣١ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: قَالَ ابْنُ عُيَيْنَةَ وَأَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ} قَالَ: هُمْ خَمْسَةُ فِتْيَةٍ مِنْ قُرَيْشٍ: عَلِيُّ بْنُ أُمَيَّةَ، وَأَبُو قَيْسِ بْنُ الْفَاكِهِ، وَزَمْعَةُ بْنُ الْأَسْوَدِ، وَأَبُو الْعَاصِ بْنُ مُنَبِّهٍ، قَالَ: وَنَسِيتُ الْخَامِسَ.

631- Abdürrezzâk > İbn Uyeyne isnadıyla rivayet edildiğine göre, Muhammed b. İshâk,[459] ***"Kendilerine yazık eden kimselere melekler, canlarını alırken 'Ne işte idiniz?' dediler. Bunlar 'Biz yeryüzünde çaresizdik' diye cevap verdiler. Melekler de 'Allah'ın yeri geniş değil miydi? Hicret etseydiniz ya!' dediler. İşte onların barınağı***

---

456 Ankebût 29/10.

457 Nahl 16/110.

458 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 149; Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, I, 333. Beyhakî, *Sünen*'de İkrime'den farklı bir lafızla rivayet etmiştir. Bk. Beyhakî, *Sünen*, IX, 14; Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 119. Buhârî bu hadisi İkrime > İbn Abbâs tarîkiyle rivayet etmiştir. Bk. Buhârî, Kitâbu'l-Fiten, XIII, 37; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 486; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 349; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 333.

459 O, Muhammed b. İshâk b. Yesâr Ebû Bekir el-Muttalibî'dir. Irak'ta ikâmet etmiştir. Megâzî âlimlerindendir. Sıdk sahibidir ancak tedlise düşmüştür ve Şiî ve Kaderci olmakla itham edilmiştir. Beşinci tabakanın küçüklerindendir. 150 yılında vefat etmiştir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, II, 144.

cehennemdir; orası ne kötü bir gidiş yeridir"[460] âyeti hakkında şöyle demiştir: "Âyette kastedilenler Kureyş gençlerinden beş kişi olup şunlardır: Ali[461] b. Ümeyye, Ebû Kays b. el-Fâkih, Zem'a[462] b. el-Esved, Ebu'l-Âs b. Münebbih. Beşinciyi[463] unuttum."[464]

٦٣٢ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ أَبِي يَزِيدَ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ، يَقُولُ: كُنْتُ أَنَا وَأُمِّي مِنَ الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ النِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ.

632- Abdürrezzâk > İbn Uyeyne > Ubeydullah b. Ebî Yezîd[465] isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Abbâs şöyle demiştir: "Ben ve annem, o çaresiz kalan (mustazaf) çocuk ve kadınlardandık."[466]

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا ﴿١٠١﴾ وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَائِكُمْ وَلْتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أَذًى مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴿١٠٢﴾ فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَاذْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِكُمْ فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا ﴿١٠٣﴾

---

460 Nisâ 4/97.

461 Türkiye nüshasında "Ya'lâ" şeklinde geçmektedir ve hatalıdır.

462 Türkiye nüshasında "Rebîa" şeklinde geçmektedir ve hatalıdır.

463 Taberî onun "Kays b. el-Velîd b. el-Mugîre" oldğunu zikretmiştir.

464 İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 252; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 148; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 485.

465 O, Ubeydullah b. Ebî Yezîd el-Mekkî'dir. Kâriz b. Şeybe ailesinin azadlı kölesidir. Sikadır ve çok fazla hadis rivayet etmiştir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 540.

466 Buhârî, Kitâbu't-Tefsîr, VIII, 255; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 150; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 583; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 279.

101. Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman eğer kâfirlerin sizi fitneye düşürmelerinden korkarsanız namazı kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur. Şüphesiz kâfirler sizin apaçık düşmanınızdır. 102. Sen de aralarında bulunup onlara namaz kıldırdığında bir kısmı seninle birlikte namaza dursun ve silahlarını da alsın. Bunlar secdeye vardıklarında (diğerleri) arkanızda bulunsun. Namaz kılmamış olan bir diğer kısım gelsin, seninle beraber namaz kılsın. Hem tedbirli olsunlar hem de silahlarını alsınlar. Kâfirler siz silahlarınızdan ve eşyanızdan gafilken size ansızın bir baskın yapmayı arzu ederler. Eğer size yağmurdan dolayı bir zarar gelir yahut hasta olursanız silahlarınızı bırakmanızda sizin için bir sakınca yoktur. Ancak son derece tedbirli olun. Şüphesiz Allah kâfirlere küçültücü bir azap hazırlamıştır. 103. Artık namazı bitirdiğiniz zaman ayakta iken, otururken ve yanlarınız üzere iken Allah'ı anın. Nihayet tam bir huzur ve güvene kavuşunca da namazı dosdoğru kılın. Çünkü namaz mü'minler üzerine vakitleri belli bir farzdır.

٦٣٣ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا} قَالَ: قَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: إِنَّ لِلصَّلَاةِ وَقْتًا كَوَقْتِ الْحَجِّ.

633- Abdürrezzâk > Ma'mer > Katâde isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Mes'ûd, ***"Çünkü namaz mü'minler üzerine vakitleri belli bir farzdır"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Haccın vakti gibi namazın da vakti vardır."[467]

---

467 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 167. İbn Kesîr bu hadisi Abdürrezzâk'tan rivayet etmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 550. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Katâde ve İbn Mes'ûd'dan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 215. Bu (hadisteki) görüş, İbn Abbâs, Mücâhid, Süddî, Katâde ve Zeyd b. Eslem'in görüştür. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, II, 215.

٦٣٤ - مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ} يَقُولُ: فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فِي أَمْصَارِكُمْ، فَأَتِمُّوا الصَّلَاةَ.

634- Ma'mer, Katâde'nin ***"Nihayet tam bir huzur ve güvene kavuşunca da namazı dosdoğru kılın"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Şehirlerinizde güvene kavuştuğunuz zaman namazı tam olarak kılın."[468]

وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٠٤﴾ إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا ﴿١٠٥﴾ وَاسْتَغْفِرِ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٠٦﴾ وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنْفُسَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا أَثِيمًا ﴿١٠٧﴾ يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللَّهِ وَهُوَ مَعَهُمْ إِذْ يُبَيِّتُونَ مَا لَا يَرْضَى مِنَ الْقَوْلِ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا ﴿١٠٨﴾ هَاأَنْتُمْ هَؤُلَاءِ جَادَلْتُمْ عَنْهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَمَنْ يُجَادِلُ اللَّهَ عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَمْ مَنْ يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا ﴿١٠٩﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١١٠﴾ وَمَنْ يَكْسِبْ إِثْمًا فَإِنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلَى نَفْسِهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١١﴾ وَمَنْ يَكْسِبْ خَطِيئَةً أَوْ إِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهِ بَرِيئًا فَقَدِ احْتَمَلَ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا ﴿١١٢﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ أَنْ يُضِلُّوكَ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَضُرُّونَكَ مِنْ شَيْءٍ وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا ﴿١١٣﴾ لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ

---

468 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 166. Ebû Hayyân bu hadisi Katâde ve Süddî'den rivayet etmiştir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 342; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 493; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 374; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 550.

أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١١٤﴾ وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَى وَيَتَّبِعْ
غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّى وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿١١٥﴾

104. O topluluğu izlemekte gevşeklik göstermeyin. Siz acı çekiyorsanız onlar da sizin çektiğiniz o acı gibi acı çekiyorlar. Üstelik siz Allah'tan onların ümit edemeyecekleri şeyleri umuyorsunuz. Allah çok iyi bilendir, yegâne hüküm ve hikmet sahibidir. 105. Muhakkak biz sana Kitabı Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmetmen için hak olarak indirdik. Hainlerin bir savunucusu olma! 106. Allah'tan mağfiret dile. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, rahmet edendir. 107. Kendilerine ihanet edenleri savunma; çünkü Allah hainliği meslek edinmiş günahkârları sevmez. 108. İnsanlardan gizlerler de Allah'tan gizleyemezler. Hâlbuki onlar O'nun razı olmayacağı sözü geceleyin buluşup düzenledikleri zaman O beraberlerinde idi. Allah yapacakları her şeyi kuşatıcıdır. 109. İşte siz bu dünya hayatında onları savundunuz diyelim. Ya kıyamet günü Allah'a karşı onları kim savunacak yahut onlara kim vekil olacak? 110. Kim bir kötülük yapar yahut nefsine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse, Allah'ı çok bağışlayıcı ve esirgeyici bulacaktır. 111. Kim bir günah kazanırsa bunu ancak kendi aleyhine kazanmış olur. Allah çok iyi bilendir, hüküm ve hikmeti sonsuz olandır. 112. Kim bir hata yahut bir günah kazanırsa sonra da onu bir suçsuzun üstüne yıkarsa muhakkak büyük bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmiş olur. 113. Eğer senin üzerinde Allah'ın lütfu ve rahmeti olmasaydı onlardan bir zümre seni saptırmaya çalışırdı. Hâlbuki onlar kendilerinden başkasını saptıramazlar ve sana hiçbir zarar veremezler. Allah sana Kitabı ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediklerini öğretmiştir. Allah'ın lütfu sana gerçekten büyük olmuştur. 114. Bir sadaka vermeyi veya bir iyilik yapmayı ya da insanlar arasını düzeltmeyi emredeninkinden başka onların fısıldaşmalarının birçoğunda

hayır yoktur. Kim Allah'ın rızasını gözeterek böyle yaparsa Biz ona büyük bir mükâfat vereceğiz. 115. Kim kendisine doğru yol apaçık belli olduktan sonra Peygamber'e karşı gelir, mü'minlerin yolundan başkasına uyup giderse onu döndüğü o yolda bırakır ve cehenneme atarız. O ne kötü bir dönüş yeridir!

٦٣٥ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنْفُسَهُمْ} قَالَ: اخْتَانَ رَجُلٌ مِنْ عَمٍّ لَهُ دِرْعًا، فَقَذَفَ بِهَا يَهُودِيًّا كَانَ يَغْشَاهُمْ، فَجَادَلَ عَنِ الرَّجُلِ قَوْمُهُ، فَكَأَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَذَرَهُ، ثُمَّ لَحِقَ بِأَرْضِ الشِّرْكِ فَنَزَلَتْ فِيهِ: {وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَى}.

635- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Kendilerine ihanet edenleri savunma; çünkü Allah hainliği meslek edinmiş günahkârları sevmez"***[469] âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bir adam,[470] amcasının[471] zırhını çaldı ve zırh hakkında onlara uğrayan bir Yahudiyi[472] suçladı. Kavmi de adamı savundu, sanki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de onu affetti. Ardından adam, şirk diyarına gitti. Bunun üzerine ***'Kim kendisine doğru yol apaçık belli olduktan sonra Peygamber'e karşı gelir, mü'minlerin yolundan başkasına uyup giderse onu döndüğü o yolda bırakır ve cehenneme atarız. O ne kötü bir dönüş yeridir!'*** âyeti nâzil oldu."[473]

---

469 Nisâ 4/107.

470 O, Tu'me b. Übeyrik'tir. Allah Teâlâ onun hırsızlığını açıkladığında Yahudi'nin suçsuz olduğu anlaşılmıştır.

471 O, Rifâa b. Zeyd'dir. Bk. Tirmizî, V, 244.

472 O, Lebîd b. Sehl'dir.

473 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 114. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 219; Tirmizî, Kitâbu't-Tefsîr, V, 246. Hâkim bu hadisi nakledip şöyle demiştir: "Bu hadis Müslim'in şartlarına göre sahihtir ancak o bunu rivayet etmemiştir." Zehebî onun bu görüşünü onaylamıştır. Bk. Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 385; Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 120; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 494. İbn Kesîr bu hadisi Katâde b. en-Nu'mân'dan rivayet etmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 551. İbnu'l-Esîr de hadisi Tirmizî'den nakletmiştir. Bk. İbnu'l-Esîr, *Câmiu'l-Usûl*, II, 108.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿١١٦﴾ إِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا إِنَاثًا وَإِنْ يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَانًا مَرِيدًا ﴿١١٧﴾ لَعَنَهُ اللَّهُ وَقَالَ لَأَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا ﴿١١٨﴾ وَلَأُضِلَّنَّهُمْ وَلَأُمَنِّيَنَّهُمْ وَلَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ آذَانَ الْأَنْعَامِ وَلَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللَّهِ وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُبِينًا ﴿١١٩﴾

116. Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz. Bunun dışındaki günahları, dilediği kimseler için bağışlar. Allah'a ortak koşan, kuşkusuz, derin bir sapıklığa düşmüştür. 117. Onlar (müşrikler) O'nu bırakıp yalnızca birtakım dişilerden (dişi isimli ilâhlardan) istiyorlar, ancak inatçı şeytandan dilekte bulunuyorlar. 118. Allah ona lanet etmiştir. O da "And olsun kullarının arasından belli bir pay alacağım" demiştir. 119. "Onları mutlaka saptıracağım, muhakkak onları boş kuruntulara boğacağım, kesinlikle onlara emredeceğim de hayvanların kulaklarını yaracaklar (putlar için nişanlayacaklar), şüphesiz onlara emredeceğim de Allah'ın yarattığını değiştirecekler" (dedi). Kim Allah'ı bırakır da şeytanı dost edinirse şüphesiz o apaçık bir zarara uğramış demektir.

٦٣٦ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {فَلَيُبَتِّكُنَّ آذَانَ الْأَنْعَامِ} قَالَ: التَّبْتِيكُ فِي الْبَحِيرَةِ، وَالسَّائِبَةِ، كَانُوا يُبَتِّكُونَ آذَانَهَا لِطَوَاغِيتِهِمْ.

636- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"'Onları mutlaka saptıracağım, muhakkak onları boş kuruntulara boğacağım, kesinlikle onlara emredeceğim de hayvanların kulaklarını yaracaklar (putlar için nişanlayacaklar), şüphesiz onlara emredeceğim de Allah'ın yarattığını değiştirecekler' (dedi). Kim Allah'ı bırakır da şeytanı dost edinirse şüphesiz o apaçık bir zarara uğramış demektir."*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Kesme,

bahîre ve sâibelerde yapılırdı. Tâğûtları (putları) için bahîre[474] ve sâibe[475] olan develerin kulaklarını keserlerdi."[476]

٦٣٧ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللَّهِ} قَالَ: دِينُ اللَّهِ.

637- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Allah'ın yarattığını değiştirecekler"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Allah'ın dinini (değiştirecekler)."[477]

٦٣٨ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا أَبُو جَعْفَرٍ الرَّازِيُّ، عَنِ الرَّبِيعِ بْنِ أَنَسٍ، قَالَ: إِنَّ مِنْ تَغْيِيرِ خَلْقِ اللَّهِ الْخِصَاءَ.

638- Abdürrezzâk > Ebû Ca'fer er-Râzî[478] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Rebî' b. Enes[479] şöyle demiştir: "Allah'ın yarattığını değiştirmek, iğdiş etmektir."[480]

---

474 Bahîra, cahiliye döneminde, beş defa doğum yaptıktan sonra kulakları yarılan, kendisinden yararlanılmayan ve hiçbir meradan ve sudan engellenmeyen devedir.

475 Sâibe, cahiliye döneminde, yük taşınmayan, binilmeyen, hiçbir meradan ve sudan engellenmeyen ve putlara adanan devedir.

476 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 181. İbn Kesîr bu hadisi Katâde ve Süddî'den benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 556. Hâfız bu hadisi isnadı ve lafzı ile Abdürrezzâk'tan nakletmiştir. Bk. Hâfız, *el-Feth*, VIII, 257. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 223.

477 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 182. Bu, İbn Abbâs, Mücâhid, Hasan, İkrime, Nehaî, Saîd b. el-Müseyyeb, Hakem, Süddî, Dahhâk ve Atâ el-Horâsânî'nin görüşüdür. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 499; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 394; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 353; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 556.

478 O, Ebû Ca'fer er-Râzî et-Temîmî'dir. Künyesi ile meşhurdur. İsmi İsa b. Ebî İsa Abdillah b. Mâhân'dır. Aslen Merv'dendir. Rey şehriyle ticaret yapmıştır. Sıdk sahibidir ancak hafızası iyi değildir. Özellikle Mugîre'den yaptığı rivayetlerde hafızası daha kötüdür. Yedinci tabakanın büyüklerindendir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, II, 406.

479 O, Rebî' b. Enes el-Bekrî veya el-Hanefî el-Basrî'dir. Horasan'da ikâmet etmiştir. Sıdk sahibidir. Vehme düşmüştür. Şiî olmakla itham edilmiştir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 243.

480 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 181; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 389; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 353; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 556. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbn Ebî Şeybe, Abd b. Humeyd,

٦٣٩ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا جَعْفَرُ بْنُ سُلَيْمَانَ، قَالَ: أَخْبَرَنِي شُبَيْلٌ، أَنَّهُ سَمِعَ شَهْرَ بْنَ حَوْشَبٍ، قَرَأَ هَذِهِ الْآيَةَ: {فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللَّهِ} قَالَ: الْخِصَاءُ مِنْهُ قَالَ: فَأَمَرْتُ أَبَا التَّيَّاحِ فَسَأَلَ الْحَسَنَ عَنِ الْخِصَاءِ خِصَاءِ الْغَنَمِ؟ فَقَالَ: لَا بَأْسَ بِهِ.

639- Abdürrezzâk > Ca'fer b. Süleymân isnadıyla rivayet edildiğine göre, Şübeyl[481] şöyle demiştir: Şehr b. Havşeb[482], ***"Allah'ın yarattığını değiştirecekler"*** âyetini okuyup şöyle dedi: "Bununla hayvanları iğdiş etme kastediliyor." Yine dedi ki: Ebu't-Teyyâh[483]'a emrettim. O da gidip Hasan'a iğdiş etmeyi; küçükbaş hayvanların iğdiş edilmesini sordu. Buna karşılık Hasan, "Bunun sakıncası yoktur" dedi.[484]

٦٤٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَمِّي وَهْبُ بْنُ نَافِعٍ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ أَبِي بَزَّةَ، قَالَ: أَمَرَنِي مُجَاهِدٌ أَنْ أَسْأَلَ عِكْرِمَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللَّهِ} قَالَ: هُوَ الْخِصَاءُ.

640- Abdürrezzâk > Amcası Vehb b. Nâfi'[485] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kâsım b. Ebî Bezze[486] şöyle demiştir: Mücâhid bana

İbnu'l-Münzir ve Taberî'nin Enes b. Mâlik'ten rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 332.

481 Mısır nüshasında "Şîl" şeklinde geçmektedir ve hatalıdır. Doğrusu Şübeyl'dir. O, İbn Uzre b. ed-Dabî Ebû Amr el-Basrî'dir. Sıdk sahibidir ancak vehme düşmüştür. Bk. *Takrîb*, I, 346.

482 O, Şehr b. Havşeb el-Eş'arî'dir. Sıdk sahibidir. Çok fazla hadis rivayet etmiş ve vehme düşmüştür. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 355.

483 O, Yezîd b. Humeyd ed-Dabbî Ebu't-Teyyâh el-Basrî'dir. Künyesi ile meşhurdur. Beşinci tabakadan olup sika ve sağlam bir ravidir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, II, 363.

484 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 181. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd ve Taberî'ye isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 223. Âlûsî bu hadisi Hasan'dan rivayet etmiştir. Bk. Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, V, 150. Ahmed de hadisi İbn Ömer'den benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 24.

485 O, Vehb b. Nâfi' es-San'ânî'dir. Abdürrezzâk'ın amcasıdır. İkrime ondan rivayette bulunmuştur. Kardeşinin oğlu Abdürrezzâk ondan hadis rivayet etmiştir. Bk. *et-Târîhu'l-Kebîr*, IV, 164; *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, IV, 24.

486 O, Kâsım b. Ebî Bezze el-Mekkî'dir. Benî Mahzûm'un azadlı kölesidir. Beşinci tabakadan olup sika bir ravidir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, II, 115.

Katâde'ye gidip *"Allah'ın yarattığını değiştirecekler"* âyetini sormamı emretti. Katâde "Kastedilen, iğdiş etmektir" dedi.[487]

٦٤١ - قَالَ: وَأنا الْمُثَنَّى بْنُ الصَّبَّاحِ، عَنِ الْقَاسِمِ، مِثْلَهُ.

641- Abdürrezzâk > Müsennâ b. Sabbâh[488] > Kâsım isnadıyla önceki hadisin aynısı rivayet edilmiştir.[489]

٦٤٢ - الثَّوْرِيُّ عَنْ قَيْسِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللَّهِ} قَالَ: دِينَ اللَّهِ.

642- Sevrî > Kays b. Müslim[490] isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbrahim (en-Nehaî), *"Allah'ın yarattığını değiştirecekler"* âyeti hakkında şöyle demiştir: "Allah'ın dinini (değiştirecekler)."[491]

يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ﴿١٢٠﴾ أُولَئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَلَا يَجِدُونَ عَنْهَا مَحِيصًا ﴿١٢١﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا وَعْدَ اللَّهِ حَقًّا

---

487 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 181. Begavî bu hadisi İkrime'den rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 499. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir ve Taberî'nin İkrime'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 223.

488 O, Müsennâ b. Sabbâh el-Yemânî Ebû Abdillah veya Ebû Yahyâ'dır. Mekke'de ikâmet etmiştir. Zayıftır ve ömrünün sonlarına doğru ihtilata düşmüştür. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 228.

489 Mücâhid, *Tefsîr*, I, 175; Sevrî, *Tefsîr*, s. 97; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 389; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 556. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir, Beyhakî ve Taberî'nin Mücâhid'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 224.

490 O, Kays b. Müslim el-Cedelî Ebû Amr el-Kûfî'dir. Sikadır. Mürciî olmakla itham edilmiştir. Bk. *Takrîb*, I, 130.

491 Mücâhid, *Tefsîr*, I, 174; Sevrî, *Tefsîr*, s. 97; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 197; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 656. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Saîd b. Mansûr, Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir, Beyhakî ve Taberî'nin İbrahim'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 224.

وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا ﴿١٢٢﴾ لَيْسَ بِأَمَانِيِّكُمْ وَلَا أَمَانِيِّ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ وَلَا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٢٣﴾

120. (Şeytan) onlara vaatlerde bulunur, onları olmayacak kuruntulara düşürür. Oysa şeytan onlara kendilerini aldatmaktan başka bir şey vaat etmez. 121. İşte onların barınakları cehennemdir. Oradan kaçacak bir yer de bulamayacaklardır. 122. İman edip sâlih amel işleyenlere gelince; biz onları altından ırmaklar akan cennetlere orada ebedi kalıcılar olmak üzere koyacağız. Bu, Allah'ın dosdoğru bir vaadidir. Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir? 123. İş ne sizin kuruntularınıza ne de kitap ehlinin kuruntularına kalmıştır. Kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür ve kendisine Allah'tan başka ne bir dost bulabilir ne de bir yardımcı.

٦٤٣ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ جَابِرٍ الْجُعْفِيِّ، قَالَ مَعْمَرٌ وَأَخْبَرَنِي أَيْضًا رَجُلٌ أُصَدِّقُهُ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ، عَنْ رَجُلٍ، مِنْ فُقَهَاءِ الْكُوفَةِ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ، أَنَّهُ قَالَ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، كَيْفَ الصَّلَاحُ مَعَ هَذِهِ الْآيَةِ: {مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ} فَقَالَ: يَا أَبَا بَكْرٍ أَلَسْتَ تَحْزَنُ؟ أَلَسْتَ تَمْرَضُ؟ أَلَسْتَ تَنْصَبُ؟ أَلَسْتَ يُصِيبُكَ اللَّأْوَاءُ؟ قَالَ: بَلَى، قَالَ: فَذَلِكَ مِمَّا تُجْزَوْنَ بِهِ.

643- Abdürrezzâk > Ma'mer > Câbir el-Cu'fî[492] isnadıyla ve yine (ismi zikredilmeyen) bir râvi > İsmâil b. Ebî Hâlid[493] > Kûfe fakîhlerinden bir râvi isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ebû Bekir es-Sıddîk şöyle demiştir: Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e "Ey Allah'ın Resûlü! ***'Kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür'*** âyetindeki hayır ve iyilik nasıl olacak?" diye sordum. Allah Resûlü ***"Ey Ebû Bekir! Sen üzülmez misin, hasta olmaz mısın, yorulmaz mısın, sıkıntı ve darlığa düşmez misin?"*** dedi. Ben "Evet" deyince Peygamber *sallallahu aleyhi*

---

492 O, Câbir b. Yezîd b. el-Hâris el-Cu'fî Ebû Abdillah el-Kûfî'dir. Zayıf bir ravidir ve Râfizî'dir. Bk. *Takrîb*, I, 123.

493 O, İsmâil b. Ebî Hâlid el-Ahmesî'dir. Becelî'nin azadlı kölesidir. Sika ve sağlamdır. Bk. *Takrîb*, I, 68.

ve sellem, ***"İşte bunlar, karşılığı verilip size kefâret olacak şeylerdendir"*** buyurdu.[494]

وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا ﴿١٢٤﴾ وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا ﴿١٢٥﴾

124. Erkek yahut kadın her kim mü'min olarak sâlih ameller işlerse işte onlar cennete girerler ve kendilerine hurma çekirdeğinin çukuru kadar dahi zulmedilmez. 125. İyilik yaparak kendisini Allah'a teslim eden ve İbrahim'in Hanif dinine uyan kimseden daha güzel din sahibi kim olabilir? Allah, İbrahim'i halil edinmiştir.

٦٤٤ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى {وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا} قَالَ: ذُكِرَ عَنْ خَالِدِ بْنِ رَبِيعٍ، عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ اتَّخَذَ صَاحِبَكُمْ خَلِيلًا

644- Abdürrezzâk > Ma'mer > Abdülmelik b. Umeyr > Hâlid b. Rebî'[495] isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Mes'ûd, ***"Allah, İbrahim'i halil edinmiştir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Allah, arkadaşınızı dost edinmiştir."[496]

---

494 Sevrî bu hadisi İsmâil b. Ebî Hâlid > Ebû Bekir b. Ebî Züheyr > Ebû Bekir es-Sıddîk isnadıyla benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Sevrî, *Tefsîr,* s. 97. Taberî bu hadisi aynı şekilde İsmâil b. Ebî Hâlid > Ebû Bekir b. Ebî Züheyr tarîkiyle rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 11; Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 74. Mervezî, *Müsned*'de Ebû Bekir es-Sıddîk'tan rivayet etmiştir. Bk. Mervezî, *Müsned*, s. 147. Bu hadisi Tirmizî başka bir tarîkten benzer şekilde rivayet etmiş ve şöyle demiştir: "Bu hadis garibdir. Bu hadis, bu tarik dışında başka bir tarikle de Ebû Bekir es-Sıddîk'tan rivayet edilmiştir ve bunun isnadı sahih değildir." Bk. Tirmizî, Kitâbu't-Tefsîr, V, 248; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 500; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 557.

495 O, Hâlid b. Rebî' el-Absî el-Kûfî'dir. İkinci tabakadan olup makbul bir ravidir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 198.

496 Buhârî bu hadisi Ebû Saîd ve İbn Abbâs'tan benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Buhârî, Kitâbu Fezâili's-Sahâbe, VII, 16. Müslim bu hadisi benzer bir

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطًا ﴿١٢٦﴾ وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ وَأَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامَى بِالْقِسْطِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا ﴿١٢٧﴾

126. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Allah her şeyi kuşatıcıdır. 127. Kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar. De ki: "Onlar hakkında size fetvayı Allah veriyor." Kitap'ta, kendilerine (verilmesi) farz kılınan (miras)ı vermediğiniz ve evlenmek istediğiniz yetim kızlara, zavallı çocuklara ve yetimlere adil davranmanıza dair size okunmakta olan âyetler de bunu açıklıyor. Ne hayır yaparsanız şüphesiz Allah onu bilir.

٦٤٥ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ} قَالَ: كَانَتِ الْيَتِيمَةُ تَكُونُ فِي حِجْرِ الرَّجُلِ فِيهَا دَمَامَةٌ، فَيَرْغَبُ عَنْهَا أَنْ يَنْكِحَهَا، وَلَكِنْ يُنْكِحُهَا رَغْبَةً فِي مَالِهَا.

645- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar. De ki: "Onlar hakkında size fetvayı Allah veriyor." Kitapta, kendilerine (verilmesi) farz kılınan (miras)ı vermediğiniz ve evlenmek istediğiniz yetim kızlara, zavallı çocuklara ve yetimlere adil davranmanıza dair size okunmakta olan âyetler de bunu açıklıyor. Ne hayır yaparsanız şüphesiz Allah onu bilir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Adamın himayesi altında olan yetim kız çirkinse adam, kendisi onunla evlenmek

---

şekilde Ebû Bekr'den rivayet etmiştir. Bk. Müslim, Kitâbu Fezâili's-Sahâbe, IV, 1800; Humeydî, *Müsned*, I, 62; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 560. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberânî, Hâkim ve İbn Asâkir'in İbn Mes'ûd'dan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 230.

istemezdi. Ancak kızın malına olan arzusundan dolayı onu başkasıyla da evlendirmezdi."[497]

٦٤٦ - قَالَ مَعْمَرٌ: وَقَالَ الْكَلْبِيُّ: كَانُوا فِي الْجَاهِلِيَّةِ لَا يُوَرِّثُونَ النِّسَاءَ وَلَا الْوِلْدَانَ الْأَطْفَالَ، فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى: {وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ} قَالَ: الْمِيرَاثُ.

646- Ma'mer, Kelbî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Cahiliye devrinde erkekler, kadınlara ve çocuklara mirastan pay vermezlerdi. Bundan dolayı Allah şu âyeti indirdi: ***'Kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar. De ki: "Onlar hakkında size fetvayı Allah veriyor." Kitapta, kendilerine (verilmesi) farz kılınan (miras)ı vermediğiniz ve evlenmek istediğiniz yetim kızlara, zavallı çocuklara ve yetimlere adil davranmanıza dair size okunmakta olan âyetler de bunu açıklıyor.'*** Onlara verilmesi farz kılınan şey, mirastır."[498]

وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٢٨﴾ وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ وَإِنْ تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٢٩﴾ وَإِنْ يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللهُ كُلًّا مِنْ سَعَتِهِ وَكَانَ اللهُ وَاسِعًا حَكِيمًا ﴿١٣٠﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَإِيَّاكُمْ أَنِ اتَّقُوا اللهَ وَإِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ

497 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX, 257. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 232. Buhârî bu hadisi benzer şekilde Âişe'den rivayet etmiştir. Bk. Buhârî, Kitâbu't-Tefsîr, VIII, 265; Abdürrezzâk, *Musannef*, IV, 357; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 403.

498 Taberî bu hadisi benzer şekilde İbn Abbâs, İbrahim ve İbn Cübeyr'den rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 304-305. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir ve Taberî'nin Saîd b. Cübeyr'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 231.

لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ غَنِيًّا حَمِيدًا ﴿١٣١﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿١٣٢﴾ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ أَيُّهَا النَّاسُ وَيَأْتِ بِآخَرِينَ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى ذَلِكَ قَدِيرًا ﴿١٣٣﴾ مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿١٣٤﴾

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَى بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَى أَنْ تَعْدِلُوا وَإِنْ تَلْوُوا أَوْ تُعْرِضُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٣٥﴾

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَى رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿١٣٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًا ﴿١٣٧﴾ بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٣٨﴾ الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أَيَبْتَغُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا ﴿١٣٩﴾

وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ إِنَّكُمْ إِذًا مِثْلُهُمْ إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا ﴿١٤٠﴾ الَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِنَ اللَّهِ قَالُوا أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ وَإِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوا أَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا ﴿١٤١﴾

128. Şayet bir kadın, kocasının uzaklaşmasından yahut yüz çevirmesinden korkarsa barış yolu ile aralarını düzeltmelerinde kendileri için bir günah yoktur. Barış daha hayırlıdır. Zaten nefislerde bir cimrilik vardır. Eğer iyi geçinir ve sakınırsanız şüphe yok ki Allah yaptıklarınızdan haberdardır. 129. Üzerine

düşüp uğraşsanız da kadınlar arasında adil davranmaya güç yetiremezsiniz; bari birisine tamamen kapılıp da diğerini askıya alınmış gibi bırakmayın. Eğer arayı düzeltir ve sakınırsanız şüphe yok ki Allah çok mağfiret edicidir, rahmet sahibidir. 130. Eğer birbirlerinden ayrılırlarsa Allah her birini genişliği ile zengin kılar. Allah'ın lütfu geniş, hikmeti büyüktür. 131. Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. And olsun ki sizden evvel kendilerine kitap verilenlere de size de "Allah'tan korkun" diye tavsiye ettik. Eğer küfre saparsanız şüphesiz göklerde ne var yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Allah muhtaç olmayandır, hamde layık olandır. 132. Göklerde ne var yerde ne varsa Allah'ındır. Vekil olarak Allah yeter. 133. Ey insanlar! Allah dilerse sizi yokluğa gönderip başkalarını getirir; Allah buna kâdirdir. 134. Kim dünya sevabını isterse bilsin ki dünyanın da ahiretin de sevabı Allah katındadır. Allah her şeyi işitendir, görendir. 135. Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutan, kendiniz, anne-babanız ve akrabanız aleyhinde de olsa Allah için şahitlik eden kimseler olun. (Haklarında şahitlik ettikleriniz) zengin olsunlar, fakir olsunlar Allah onlara (sizden) daha yakındır. Hislerinize uyup adaletten sapmayın. (Şahitliği) eğer, büker (doğru şahitlik etmez) yahut şahitlik etmekten kaçınırsanız (bilin ki) Allah yaptıklarınızdan haberdardır. 136. Ey iman edenler! Allah'a, O'nun Resûlü'ne, Resûlü'ne indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaplara iman edin. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse artık o, hiç şüphesiz uzak (derin) bir sapıklığa düşmüş olur. 137. Şüphesiz iman edip sonra küfre sapanları, sonra yine iman edenleri, sonra kâfir olup sonra da küfürlerini artırmış olanları Allah bağışlayacak değildir. Onları doğru bir yola da iletecek değildir. 138. Münafıklara kendileri için can yakıcı bir azap olduğu müjdesini ver. 139. Onlar mü'minleri bırakıp da kâfirleri veli edinenlerdir. İzzeti onların yanında mı arıyorlar? Gerçekten izzet bütünü ile Allah'ındır. 140. O size kitapta "Allah'ın âyetlerinin inkâr

edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz vakit onlar başka bir söze dalıncaya kadar yanlarında oturmayın. Çünkü o zaman siz de onlar gibi olursunuz" diye indirdi. Doğrusu Allah münafıkları da kâfirleri de bir araya toplayacaktır. 141. Onlar sizi gözetleyip duranlardır. Onun için Allah'tan size bir zafer nasip olursa "Biz de sizinle birlikte değil miydik?" derler. Eğer kâfirlere bir pay düşerse "Biz sizin galip gelmenizi sağlamadık mı? Mü'minlere karşı da sizi korumadık mı?" derler. Kıyamet günü aranızda hüküm verecek olan Allah'tır. Allah mü'minlerin aleyhine kâfirlere asla yol vermeyecektir.

٦٤٧ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا الثَّوْرِيُّ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ ذَرٍّ عَنْ يَسِيعٍ الْكِنْدِيِّ {وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا} قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى ابْنِ أَبِي طَالِبٍ فَقَالَ: كَيْفَ تَقْرَأُ هَذِهِ الْآيَةَ: {وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا} وَهُمْ يُقْتَلُونَ؟ فَقَالَ عَلِيٌّ: ادْنُهْ[499]، فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا.

647- Abdürrezzâk > Sevrî > A'meş > Zer b. Abdullah[500] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Yesî' el-Kindî[501] şöyle demiştir: Bir kişi, Ali b. Ebî Tâlib'e gelip **"'*Allah mü'minlerin aleyhine kâfirlere asla yol vermeyecektir*'** âyetini onlar öldürürken nasıl okuyorsun?" dedi. Buna karşılık Ali *radıyallahu anh* şöyle dedi: "Yaklaş. Allah, kıyamet günü aranızda hükmünü verecektir. Allah, kıyamet günü mü'minlerin aleyhine kâfirlere hiçbir yol vermeyecektir."[502]

---

499 Mısır nüshasında "اذن/izen" şeklinde geçmiştir. "ادْنُهْ/Üdnühû" yaklaş anlamına gelmektedir. *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da ise şöyle geçmektedir: "ادْنُهْ ادْنُهْ/Üdnühû, üdnühû"

500 O, Zer b. Abdillah b. Zürâre el-Mürhibî'dir. Sika ve âbiddir. Mürciî olmakla itham edilmiştir. 100 yılından önce vefat etmiştir. Bk. *Takrîb*, I, 238.

501 O, Yesî' b. Ma'den el-Hadramî el-Kûfî'dir. Üçüncü tabakadan olup sikadır. Bk. *Takrîb*, II, 374.

502 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX, 327; Hâkim, *Müstedrek*, II, 309. Kurtubî bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, V, 419; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 376; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 567. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Firyâbî, Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir, Hâkim ve Taberî'ye isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 235. İbn Atiyye şöyle demiştir: "Bütün te'vil ehlinin söylediği şey budur."

٦٤٨ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنِ ابْنِ الْمُسَيِّبِ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ، أَنَّ رَافِعَ بْنَ خَدِيجٍ، قَالَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا} قَالَ: كَانَتْ تَحْتَهُ امْرَأَةٌ قَدْ خَلَا مِنْ سِنِّهَا، فَتَزَوَّجَ عَلَيْهَا شَابَّةً، فَآثَرَ الشَّابَّةَ عَلَيْهَا، فَأَبَتِ امْرَأَتُهُ الْأُولَى أَنْ تُقِرَّ عَلَى ذَلِكَ، فَطَلَّقَهَا تَطْلِيقَةً، حَتَّى إِذَا بَقِيَ مِنْ أَجَلِهَا يَسِيرٌ قَالَ: إِنْ شِئْتِ رَاجَعْتُكِ وَصَبَرْتِ عَلَى الْأَثَرَةِ، وَإِنْ شِئْتِ تَرَكْتُكِ حَتَّى يَخْلُوَ أَجَلُكِ قَالَتْ: بَلْ رَاجِعْنِي، وَأَصْبِرُ عَلَى الْأَثَرَةِ، فَرَاجَعَهَا وَآثَرَ الشَّابَّةَ عَلَيْهَا، فَلَمْ تَصْبِرْ عَلَى الْأَثَرَةِ، فَطَلَّقَهَا وَآثَرَ الشَّابَّةَ عَلَيْهَا، حَتَّى إِذَا بَقِيَ مِنْ أَجَلِهَا يَسِيرٌ قَالَ لَهَا مِثْلَ قَوْلِهِ الْأَوَّلِ، فَقَالَتْ: رَاجِعْنِي، وَأَصْبِرُ، قَالَ: فَذَلِكَ قَوْلُهُ: الصُّلْحُ الَّذِي بَلَغَنَا أَنَّ اللهَ تَعَالَى أَنْزَلَ فِيهِ: {وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا}.

648- Abdürrezzâk > Ma'mer > Zührî > İbnu'l-Müseyyeb > Süleymân b. Yesâr[503] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Râfi' b. Hadîc[504], ***"Şayet bir kadın, kocasının uzaklaşmasından yahut yüz çevirmesinden korkarsa barış yolu ile aralarını düzeltmelerinde kendileri için bir günah yoktur. Barış daha hayırlıdır. Zaten nefislerde bir cimrilik vardır. Eğer iyi geçinir ve sakınırsanız şüphe yok ki Allah yaptıklarınızdan haberdardır"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: Râfi' b. Hâdîc'in, yaşlı bir eşi vardı. Onun üzerine genç bir kadınla[505] evlendi ve genci yaşlı eşine tercih etti. Bunun üzerine yaşlı eşi buna rıza göstermeyi reddedince Râfi' onu boşadı. Boşama iddetinin dolmasına az bir süre kala Râfi' b. Hadîc, "Dilersen seninle evli kalmaya devam ederim. Fakat sen de diğer eşimi tercih etmeme sabredersin. Dilersen de seni öylece bırakırım, iddetin sona erer (boşanmış olursun)" dedi. Kadın, "Hayır, benimle evli kalmaya devam et. Bu tercihe sabrederim" dedi. Râfi' de onunla evliliğini devam ettirdi. Ancak kadın kocasının diğer eşini tercih etmesine tahammül edemeyince Râfi', onu boşadı ve genç eşini tercih etti. İddetinin sona ermesine az bir zaman kalınca ona ilk sözlerini

503 O, Süleymân b. Yesâr el-Hilâlî el-Medenî'dir. Meymûne'nin azadlı kölesidir. Yedi fakîhten biridir ve fazilet sahibidir. 100 yılından sonra vefat etmiştir. Bk. *Takrîb*, I, 331.

504 O, Râfi' b. Hadîc Adî b. el-Hârisî el-Evsî el-Ensârî'dir. Sahâbîdir. Bk. *Takrîb*, IV, 241.

505 *Muvatta*'da geçtiğine göre o, Havle bint Muhammed b. Mesleme el-Ensârî'dir.

tekrar söyledi. Bunun üzerine kadın, "Benimle evli kalmaya devam et, sabredeceğim" dedi. Öğrendiğimiz o barışma hakkında Allah Teâlâ şu âyeti indirmiştir: ***"Şayet bir kadın, kocasının uzaklaşmasından yahut yüz çevirmesinden korkarsa barış yolu ile aralarını düzeltmelerinde kendileri için bir günah yoktur. Barış daha hayırlıdır..."***[506]

٦٤٩ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ، عَنْ عَبِيدَةَ، مِثْلَ حَدِيثِ الزُّهْرِيِّ، وَزَادَ: فَإِنْ أَضَرَّهَا[507] الثَّالِثَةَ فَإِنَّ عَلَيْهِ أَنْ يُوفِيهَا حَقَّهَا، أَوْ يُطَلِّقَهَا.

649- Abdürrezzâk > Ma'mer > Eyyûb > İbn Sîrîn > Ubeyde isnadıyla Zührî'nin hadisinin aynısı rivayet edilmiştir. Ancak bu rivayette şu ziyadede bulunulmuştur: "Adam, kadına üçüncü defa zarar verirse kadının tüm haklarını vermesi veya onu boşaması gerekir."

٦٥٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ، عَنْ عَبِيدَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ} قَالَ: فِي الْمَوَدَّةِ، كَأَنَّهُ يَعْنِي الْحُبَّ.

650- Abdürrezzâk > Ma'mer > Eyyûb > İbn Sîrîn isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ubeyde, ***"Üzerine düşüp uğraşsanız da kadınlar arasında adil davranmaya güç yetiremezsiniz; bari birisine tamamen kapılıp da diğerini askıya alınmış gibi bırakmayın. Eğer arayı düzeltir ve sakınırsanız şüphe yok ki Allah çok mağfiret edicidir, rahmet***

---

506 Hâkim bu hadisi rivayet edip şöyle demiştir: "Bu hadis, Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahihtir ancak onlar bu hadisi rivayet etmemişlerdir." Zehebî onun bu değerlendirmesini onaylamıştır. Bk. Hâkim, *Müstedrek*, II, 308; Beyhakî, *Sünen,* VII, 296; Mâlik, *Muvatta*, s. 339; Abdürrezzâk, *Musannef*, VI, 238; Şâfiî, *el-Ümm*, V, 171; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 202; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX, 275; Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 123; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 504; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 403; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 563. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbnu'l-Münzir ve Taberî'nin Râfi' b. Hadîc'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 223. Mücâhid bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Mücâhid, *Tefsîr*, s. 177-178.

507 Türkiye nüshasında "فَإِنْ أَضَرَّهَا بها/fe-in edarrahâ bihâ" şeklinde geçmektedir. Abdürrezzâk'ın *Musannef*'inde ise şöyle geçmektedir: "فَإِنْ أَضَرَّهَا الثَّالِثَةَ/Fe-in edarraha's-sâlisete."

sahibidir" âyeti hakkında şöyle demiştir: "Sevgi konusunda (adil davranamazsınız). Bu durum, sevgi ve aşkla ilgili gibi görünüyor."[508]

٦٥١ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ} قَالَ: كَالْمَسْجُونَةِ، كَالْمَحْبُوسَةِ.

651- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Bari birisine tamamen kapılıp da diğerini askıya alınmış gibi bırakmayın"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Tutuklu ve mahpus gibi bırakmayın."[509]

٦٥٢ - مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، وَالْكَلْبِيِّ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَإِنْ تَلْوُوا أَوْ تُعْرِضُوا} قَالَ: تُدْخِلُ فِي شَهَادَتِكَ مَا يُبْطِلُهَا، وَتُعْرِضُ عَنْهَا، فَلَا تَشْهَدْهَا.

652- Ma'mer > Katâde isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî, ***"Hislerinize uyup adaletten sapmayın. (Şahitliği) eğer, büker (doğru şahitlik etmez) yahut şahitlik etmekten kaçınırsanız (bilin ki) Allah yaptıklarınızdan haberdardır"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Şahitliğine başkasının istediği şeyleri sokarsan ve ondan vazgeçip şahitlik etmezsen..."[510]

٦٥٣ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا} قَالَ: هَؤُلَاءِ الْيَهُودُ، آمَنُوا بِالتَّوْرَاةِ، ثُمَّ كَفَرُوا بِهَا، ثُمَّ ذَكَرَ النَّصَارَى فَقَالَ: {ثُمَّ آمَنُوا، ثُمَّ

508 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 233; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX, 285-286. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Şeybe ve Beyhakî'nin Ubeyde'den benzer şekilde rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 233.

509 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX, 291; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 505; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 408. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 233. Bu İbn Abbâs, Mücâhid, Saîd b. Cübeyr ve başkalarının görüşüdür. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 564.

510 Mücâhid bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Mücâhid, *Tefsîr*, I, 77. Kurtubî bu hadisi Mücâhid'den rivayet etmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, V, 414. Bu İbn Abbâs, Dahhâk, Süddî ve İbn Zeyd'in görüşüdür. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 371; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 565.

كَفَرُوا، ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا} يَقُولُ: آمَنُوا بِالْإِنْجِيلِ، ثُمَّ كَفَرُوا بِهِ، ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا بِمُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

653- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Şüphesiz iman edip sonra küfre sapanları…"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bunlar, önce Tevrat'a inanan sonra onu inkâr eden Yahudilerdir. Sonra Hıristiyanları zikrederek şöyle dedi: ***'Sonra yine iman edenleri, sonra kâfir olup sonra da küfürlerini artırmış olanları…'*** Şunu söylüyor: İncil'e inandılar sonra onu inkâr ettiler, daha sonra ise Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e karşı inkârlarını artırdılar."[511]

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كُسَالَى يُرَاءُونَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٤٢﴾ مُذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذَلِكَ لَا إِلَى هَؤُلَاءِ وَلَا إِلَى هَؤُلَاءِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ﴿١٤٣﴾ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أَتُرِيدُونَ أَنْ تَجْعَلُوا لِلَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿١٤٤﴾ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا ﴿١٤٥﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللَّهِ وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُولَئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ وَسَوْفَ يُؤْتِ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٤٦﴾ مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَذَابِكُمْ إِنْ شَكَرْتُمْ وَآمَنْتُمْ وَكَانَ اللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا ﴿١٤٧﴾ لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظُلِمَ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا ﴿١٤٨﴾

142. Doğrusu münafıklar aldatmak isterler. Hâlbuki o, hilelerini başlarına geçirir. Namaza kalktıkları vakit de tembelce kalkarlar. İnsanlara gösteriş yaparlar ve Allah'ı ancak pek az anarlar. 143. Onlar ikisi arasında bocalayan kararsız

---

511 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX, 315; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 501; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 415. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 234.

kimselerdir. Ne bunlara ne de onlara ait olurlar. Allah'ın şaşırttığı kimseye sen asla (mutluluğa ve hidayete götüren) bir yol bulamazsın. 144. Ey iman edenler! Mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmeyin. (Bunu yaparak) Allah'a, aleyhinizde apaçık bir delil mi vermek istiyorsunuz? 145. Şüphesiz münafıklar cehennemin en aşağı tabakasındadırlar. Onlara hiçbir yardımcı bulamazsın. 146. Ancak tevbe edenler, hallerini düzeltenler, Allah'a (dinine) sımsıkı sarılanlar ve dinlerini Allah için hâlis kılanlar müstesnadır. İşte onlar mü'minlerle beraberdirler. Allah mü'minlere büyük bir mükâfat verecektir. 147. Eğer şükredip iman ederseniz Allah size ne diye azap etsin ki! Allah şükredenlerin mükâfatını verendir, her şeyi bilendir. 148. Allah, kötü sözün açıkça söylenmesini sevmez; ancak haksızlığa uğrayan başka. Allah işitendir, hakkıyla bilendir.

٦٥٤ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: سَمِعْتُ الْمُثَنَّى بْنَ الصَّبَّاحِ، يُحَدِّثُ، عَنْ مُجَاهِدٍ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {لَا يُحِبُّ اللهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ} الْآيَةَ، قَالَ: أَضَافَ رَجُلٌ رَجُلًا، فَلَمْ يُؤَدِّ إِلَيْهِ حَقَّ ضِيَافَتِهِ، فَلَمَّا خَرَجَ أَخْبَرَ النَّاسَ، فَقَالَ: ضِفْتُ فُلَانًا، فَلَمْ يُؤَدِّ إِلَيَّ حَقَّ ضِيَافَتِي، فَذَلِكَ جَهْرٌ بِالسُّوءِ، إِلَّا مَنْ ظُلِمَ حِينَ لَمْ يُؤَدِّ إِلَيْهِ الْآخَرُ مِنْ ضِيَافَتِهِ.

654- Abdürrezzâk > Müsennâ b. Sabbâh isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid, ***"Allah, kötü sözün açıkça söylenmesini sevmez; ancak haksızlığa uğrayan başka. Allah işitendir, hakkıyla bilendir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bir adam bir kişiyi misafir etti fakat onun ağırlanma hakkını yerine getirmedi. Adam çıkıp gidince bu durumu insanlara haber verip 'Falana misafir oldum fakat misafirlik hakkımı yerine getirmedi' dedi. İşte bu, kötülüğün açıkça söylenmesidir. ***'Haksızlığa uğrayan başka'*** ifadesi ise onun misafirlik hakkını diğerinin ödemediği zamanla ilgilidir."[512]

---

512 Mücâhid bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Mücâhid, *Tefsîr*, I, 179; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX, 347; Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 124; Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 2; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 382; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 571. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b.

إِنْ تُبْدُوا خَيْرًا أَوْ تُخْفُوهُ أَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوءٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا ﴿١٤٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا ﴿١٥٠﴾ أُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴿١٥١﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ أُولَئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أُجُورَهُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٥٢﴾ يَسْأَلُكَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَنْ تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِنَ السَّمَاءِ فَقَدْ سَأَلُوا مُوسَى أَكْبَرَ مِنْ ذَلِكَ فَقَالُوا أَرِنَا اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ فَعَفَوْنَا عَنْ ذَلِكَ وَآتَيْنَا مُوسَى سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿١٥٣﴾ وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِيثَاقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمُ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴿١٥٤﴾ فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ وَكُفْرِهِمْ بِآيَاتِ اللَّهِ وَقَتْلِهِمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٥٥﴾ وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَى مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيمًا ﴿١٥٦﴾ وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا ﴿١٥٧﴾

149. Bir hayrı açıklar yahut gizlerseniz ya da bir kötülüğü affederseniz şüphesiz Allah affedicidir, her şeye gücü yetendir. 150. Allah'ı ve peygamberlerini inkâr edenler ve (inanma hususunda) Allah ile peygamberlerini birbirinden ayırmak isteyip "Bir kısmına iman ederiz ama bir kısmına inanmayız" diyenler ve bunlar (iman ile küfür) arasında bir yol tutmak isteyenler yok mu; 151. İşte onlar gerçek kâfirlerin ta kendileridir. Biz o kâfirlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır.

Humeyd ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 237.

152. Allah'a ve peygamberlerine iman edip onlardan birini diğerinden ayırmayanlara gelince; işte Allah onlara ecirlerini verecektir. Allah bağışlayandır, çok merhamet edendir. 153. Kitap ehli senden, kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyor. Gerçekten onlar Musa'dan daha büyüğünü istemişlerdi de "Allah'ı bize apaçık göster" demişlerdi. İşte zulümleri yüzünden onları yıldırım çarpmıştı. Sonra onlar bunca açık belgeler (mûcizeler) gelmişken buzağıyı ilah edinmişlerdi. Nihayet biz bunu affettik. Biz Musa'ya apaçık bir delil vermiştik. 154. Söz verdikleri için de Tûr'u üzerlerine kaldırmıştık. Onlara "Kapıdan secdeye kapanarak girin" demiştik. "Cumartesi gününde aşırıya gitmeyin" de demiştik. Onlardan sağlam bir söz almıştık. 155. Fakat o sözlerini bozmaları, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri, haksız yere peygamberleri öldürmeleri ve "Kalplerimiz perdelidir" demelerinden ötürü (lanetledik onları). Hayır! Allah küfürlerine karşılık kalplerine mühür basmıştır. Artık onlar pek azı hariç iman etmezler. 156. Bir de onların inkârları ve Meryem aleyhinde pek büyük bir iftirada bulunmaları sebebi ile; 157. Ve "Biz Allah'ın peygamberi Meryem oğlu İsa'yı öldürdük" demeleri sebebi ile (cezalandırdık). Hâlbuki onlar onu öldürmediler, onu asmadılar da. Fakat (öldürdükleri) onlara İsa gibi gösterildi. Gerçekten onun hakkında anlaşmazlığa düşenler, ondan yana şüphe içindedirler. Onların zanna uymaktan başka buna dair bir bilgileri yoktur. Onlar onu gerçekten öldürememişlerdir.

٦٥٥ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ} قَالَ: أُلْقِيَ شَبَهُهُ عَلَى رَجُلٍ مِنَ الْحَوَارِيِّينَ فَقُتِلَ، وَكَانَ عِيسَى عَرَضَ ذَلِكَ عَلَيْهِمْ، فَقَالَ: أَيُّكُمْ أُلْقِي عَلَيْهِ شَبَهِي وَلَهُ الْجَنَّةُ؟ فَقَالَ رَجُلٌ مِنْهُمْ: عَلَيَّ.

655- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Hâlbuki onlar onu öldürmediler, onu asmadılar da. Fakat (öldürdükleri) onlara İsa gibi gösterildi"*** âyeti hakkında şöyle demiştir:

"Allah, onun suretini havârîlerden birine giydirince o öldürüldü. İsa *aleyhisselâm,* onlara bunu teklif etmiş ve 'Benim suretim hanginize giydirilirse ona cennet var' demişti. Bunun üzerine biri, 'Bana giydirilsin' demişti."[513]

بَلْ رَفَعَهُ اللّٰهُ إِلَيْهِ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٥٨﴾ وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا ﴿١٥٩﴾

158. Bilakis Allah onu kendi katına kaldırmıştır (yükseltmiştir). Allah Azîz'dir, Hakîm'dir. 159. Kitap ehlinden ölümünden evvel ona iman etmeyecek kimse yoktur. O da kıyamet günü aleyhlerinde bir şahit olacaktır.

٦٥٦ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنِ الْكَلْبِيِّ، وَقَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ} قَالَ: قَبْلَ مَوْتِ عِيسَى، إِذَا نَزَلَ آمَنَتْ بِهِ الْأَدْيَانُ كُلُّهَا.

656- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî ve Katâde, ***"Kitap ehlinden ölümünden evvel ona iman etmeyecek kimse yoktur. O da kıyamet günü aleyhlerinde bir şahit olacaktır"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "İsa *aleyhisselâm,* ölmeden önce indiğinde tüm dinlerin mensupları ona inanırlar."[514]

---

513 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX, 370. Kurtubî bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, IV, 88. İbn Kesîr bu hadisi sahih bir isnadla İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, V, 237; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 390.

514 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX, 381. İbn Kesîr bu hadisi Katâde ve Zeyd b. Eslem'den rivayet etmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 577. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir ve Taberî'ye isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 241; Hâkim de hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 309; Sevrî, *Tefsîr,* s. 98. İbn Kesîr şöyle demiştir: "Bu doğru bir sözdür."

٦٥٧ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا إِسْرَائِيلُ بْنُ يُونُسَ، عَنْ فُرَاتٍ الْقَزَّازِ، عَنِ الْحَسَنِ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ} قَالَ: لَا يَمُوتُ مِنْهُمْ أَحَدٌ حَتَّى يُؤْمِنَ بِعِيسَى قَبْلَ أَنْ يَمُوتَ.

657- Abdürrezzâk > İsrâil b. Yûnus > Furât el-Kazzâz[515] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan, ***"Kitap ehlinden ölümünden evvel ona iman etmeyecek kimse yoktur. O da kıyamet günü aleyhlerinde bir şahit olacaktır"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Onlardan hiçbiri, İsa *aleyhisselâm*'a ölümünden önce inanmadan ölmeyecektir."[516]

فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللهِ كَثِيرًا ﴿١٦٠﴾ وَأَخْذِهِمُ الرِّبَا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦١﴾ لَكِنِ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ

---

515 O, Furât b. Ebî Abdurrahmân el-Kazzâz el-Kûfî'dir. Beşinci tabakadan olup sikadır. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, II, 107.

516 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX, 381. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Hâtim ve Taberî'ye isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 241; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 392; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 577. Bu hadis, İbn Abbâs, Dahhâk, İkrime ve Süddî'den rivayet edilmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 515. Ben diyorum ki: Katâde ve Hasan'dan yapılan rivayette "ليؤمنين به قبل موته" ifadesinde zamirin mercii ile ilgili ihtilâf bulunmaktadır. Buradaki "به/bihî" zamir İsa *aleyhisselam*'a dönmektedir. "موته/Mevtihî" lafzındaki zamirin merciinde ihtilâf bulunmaktadır. Bu zamirin, Yahudiye ve Hıristiyan'a döndüğü yönünde bir rivayet vardır. Bu bağlamda rivayet şu anlama gelmektedir: Bütün Yahudiler ve Hıristiyanlar İsa *aleyhisselam*'ın ruhu göklere yükselmeden önce ona iman etmiştir. Yani İsa *aleyhisselam*'ın, Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna inanmıştır. Bir başka rivayette her iki zamirin İsa *aleyhisselam*'a döndüğü rivayet edilmektedir. Bu, İbn Abbâs, Ebî Mâlik, Hasan ve İbn Zeyd'den rivayet edilmiştir. Bunun anlamı, İsa *aleyhisselam* yeryüzüne indikten sonra İsa *aleyhisselam*'a ölmeden önce inanmayacak hiç kimse kalmayacaktır ve bütün dinler tek bir din hâline gelecektir. Hasan'ın rivayetinin iki vechi vardır. Birinci vechi, İbn Abbâs'tan yapılan rivayeti teyit etmektedir. İkinci vechi ise, Ebû Hureyre'den yapılan rivayeti desteklemektedir. Taberî ikinci rivayeti tercih etmiştir. İbn Kesîr şöyle demiştir: "Bu sahihtir." Ayrıca bk. Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, VI, 13.

مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ أُولَئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٦٢﴾ إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا
إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ
وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَعِيسَى وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَارُونَ وَسُلَيْمَانَ وَآتَيْنَا
دَاوُودَ زَبُورًا ﴿١٦٣﴾ وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا
لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ وَكَلَّمَ اللّٰهُ مُوسَى تَكْلِيمًا ﴿١٦٤﴾ رُسُلًا مُبَشِّرِينَ
وَمُنْذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللّٰهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزًا
حَكِيمًا ﴿١٦٥﴾ لَكِنِ اللّٰهُ يَشْهَدُ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ أَنْزَلَهُ بِعِلْمِهِ وَالْمَلَائِكَةُ
يَشْهَدُونَ وَكَفَى بِاللّٰهِ شَهِيدًا ﴿١٦٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ
اللّٰهِ قَدْ ضَلُّوا ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿١٦٧﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا لَمْ يَكُنِ
اللّٰهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا ﴿١٦٨﴾ إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ
فِيهَا أَبَدًا وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرًا ﴿١٦٩﴾ يَاأَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمُ
الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ فَآمِنُوا خَيْرًا لَكُمْ وَإِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلّٰهِ مَا فِي
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧٠﴾ يَاأَهْلَ الْكِتَابِ لَا
تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ إِلَّا الْحَقَّ إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ
مَرْيَمَ رَسُولُ اللّٰهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ فَآمِنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ
وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةٌ انْتَهُوا خَيْرًا لَكُمْ إِنَّمَا اللّٰهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ سُبْحَانَهُ أَنْ يَكُونَ
لَهُ وَلَدٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَفَى بِاللّٰهِ وَكِيلًا ﴿١٧١﴾

160. Yahudilere, zulümleri sebebi ile kendilerine helâl kılınmış olan pek çok şeyi yasakladık. Ayrıca Allah yolundan çokça alıkoymalarından... 161. Kendilerine yasaklanmış olmakla birlikte faiz almalarından ve insanların mallarını bâtıl yollarla yemelerinden ötürü. İçlerinden kâfir olanlara da pek acıklı bir azap hazırladık. 162. Fakat içlerinden ilimde derinleşmiş olanlar ve mü'minler, sana indirilene ve senden önce indirilene

iman edenler, namazı kılanlar, zekâtı verenler, Allah'a ve ahiret gününe inananlar var ya; işte biz onlara çok büyük bir mükâfat vereceğiz. 163. Nûh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi muhakkak Biz sana da vahyettik, İbrahim'e, İsmâil'e, İshâk'a, Ya'kûb'a ve esbâta (Ya'kûb'un torunlarına veya çocuklarına), İsa'ya, Eyyûb'a, Yûnus'a, Hârûn'a ve Süleymân'a da vahyettik. Davud'a da Zebur'u verdik. 164. Kıssalarını sana daha önce anlattığımız peygamberlere de kıssalarını sana henüz anlatmadığımız peygamberlere de (vahyettik) ve Allah Musa ile konuştu. 165. Müjdeleyici ve korkutucu peygamberler olarak (gönderdik) ki insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın. Allah Azîz'dir, Hakîm'dir. 166. Fakat Allah sana indirdiğine şahitlik eder; onu kendi ilmi ile indirdi. Melekler de (buna) şahitlik ederler. Şahit olarak Allah yeter. 167. Kâfir olup Allah yolundan alıkoyanlar şüphesiz uzak bir sapıklıkla sapmışlardır. 168. Kâfir olup zulmedenleri Allah asla bağışlayacak değildir. Onları hiçbir yola erdirecek de değildir; 169. Cehennemin yolundan başkasına; ki onlar orada ebedî olarak kalıcıdırlar. Bu Allah'a pek kolaydır. 170. Ey insanlar! Hiç şüphesiz size Resûl Rabbinizden hak ile gelmiştir. Artık iman edin, kendi hayrınıza (iyi işler yapın). Eğer kâfir olursanız göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. 171. Ey kitap ehli! Dininizde aşırı gitmeyin. Allah'a karşı hak olandan başkasını söylemeyin. Meryem oğlu İsa Mesih, ancak Allah'ın resûlüdür, (o) Allah'ın, Meryem'e ulaştırdığı "kün: ol" kelimesi(nin eseri)dir, O'ndan bir ruhtur. Artık Allah'a ve peygamberlerine iman edin ve "Üçtür" demeyin. Sizin için hayırlı olmak üzere bundan vazgeçin. Allah ancak bir tek ilâhtır. Çocuğu olmaktan münezzehtir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Vekil olarak Allah yeter.

٦٥٨ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ} قَالَ: هُوَ قَوْلُهُ: كُنْ، فَكَانَ.

658- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Meryem oğlu İsa Mesih, ancak Allah'ın resûlüdür, (o) Allah'ın, Meryem'e ulaştırdığı 'kün: ol' kelimesi(nin eseri)dir, O'ndan bir ruhtur"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "O, Allah'ın ***'Ol'*** sözüdür. O da hemen oldu."[517]

لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ وَمَنْ يَسْتَنْكِفْ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعًا ﴿١٧٢﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ وَأَمَّا الَّذِينَ اسْتَنْكَفُوا وَاسْتَكْبَرُوا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٧٣﴾ يَاأَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ نُورًا مُبِينًا ﴿١٧٤﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَاعْتَصَمُوا بِهِ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِي رَحْمَةٍ مِنْهُ وَفَضْلٍ وَيَهْدِيهِمْ إِلَيْهِ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ﴿١٧٥﴾ يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنِ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٧٦﴾

172. Mesih de mukarreb melekler de Allah'a kul olmaktan asla çekinmezler. Kim O'na kulluktan çekinir ve kibirlenmek isterse O, onların hepsini huzurunda toplayacaktır. 173. İman edip de sâlih ameller işleyenlere gelince; ecirlerini tam

517 Buhârî, *Halku Ef'âli'l- İbâd*, s. 32; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX, 419; Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 22; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 290. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbnu'l-Münzir ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 248.

olarak verecek ve onlara lütfundan daha fazlasını da ihsan edecektir. Kulluğundan yüz çeviren ve kibirlenenlere gelince; onlara acı bir şekilde azap edecektir. Onlar, kendileri için Allah'tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı bulurlar. 174. Ey insanlar! Size Rabbinizden bir burhan (kesin delil) geldi. Size apaçık bir nur da indirmişizdir. 175. Allah'a iman edip O'na sımsıkı sarılanlara gelince; onları kendinden bir rahmetin ve lütfun içine sokacak ve kendisine varan dosdoğru bir yola iletecektir. 176. Senden fetva isterler. De ki: "Allah size kelâle hakkındaki hükmü şöylece açıklar: Eğer çocuğu bulunmayıp da kız kardeşi bulunan bir erkek ölürse bıraktığının yarısı kız kardeşe kalır. Eğer onun çocuğu yoksa o kız kardeşine mirasçı olur. Eğer kız kardeşler iki (veya daha çok) iseler erkek kardeşin bıraktığının üçte ikisini alırlar. Şayet erkek ve kız kardeşler (bir arada) iseler o zaman erkek için iki kadının payı vardır. Yanılmayasınız diye Allah size açıklıyor." Allah her şeyi çok iyi bilendir.

٦٥٩ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، وَقَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ} قَالَا فِي الْكَلَالَةِ: مَنْ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَا وَالِدٌ.

659- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Zührî ve Katâde, **"Senden fetva isterler. De ki: Allah size kelâle hakkındaki hükmü şöylece açıklar"** âyeti hakkında şöyle demiştir: "'الْكَلَالَة/el-Kelâle,' babasız ve çocuksuz kimse demektir."[518]

518 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 57; Buhârî, Kitâbu't-Tefsîr, VIII, 268; Müslim, el-Ferâiz, 1616; Tirmizî, el-Ferâiz, 2098; Beyhakî, *Sünen*, VI, 231. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Nesâî ve İbn Sa'd'a isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 250.

٦٦٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ الْهَمْدَانِيِّ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُرَحْبِيلَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ} قَالَ: مَا رَأَيْتُهُمْ إِلَّا قَدْ تَوَاطَئُوا أَنَّ الْكَلَالَةَ مَنْ لَا وَلَدَ لَهُ وَلَا وَالِدٌ.

660- Abdürrezzâk > Ma'mer > Ebû İshâk el-Hemedânî isnadıyla rivayet edildiğine göre, Amr b. Şürahbîl[519], ***"Senden fetva isterler. De ki: Allah size kelâle hakkındaki hükmü şöylece açıklar"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Ben kelâle kelimesinin çocuksuz ve babasız kişi olduğu üzerinde onların ittifak ettiğini gördüm."[520]

٦٦١ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ، قَالَ: نَزَلَتْ {قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ} وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَسِيرٍ لَهُ، وَإِلَى جَنْبِهِ حُذَيْفَةُ بْنُ الْيَمَانِ، فَبَلَّغَهَا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حُذَيْفَةَ، وَبَلَّغَهَا حُذَيْفَةُ عُمَرَ وَهُوَ يَسِيرُ خَلْفَ حُذَيْفَةَ، فَلَمَّا اسْتُخْلِفَ عُمَرُ سَأَلَ حُذَيْفَةَ عَنْهَا، وَرَجَا أَنْ يَكُونَ عِنْدَهُ تَفْسِيرُهَا، فَقَالَ لَهُ حُذَيْفَةُ: وَاللَّهِ إِنْ ظَنَنْتَ أَنَّ إِمَارَتَكَ تَحْمِلُنِي عَلَى أَنْ أُحَدِّثَكَ فِيهَا مَا لَمْ أَكُنْ أُحَدِّثُكَ؟ فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: لَمْ أُرِدْ هَذَا رَحِمَكَ اللَّهُ.

661- Abdürrezzâk > Ma'mer > Eyyûb isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Sîrîn şöyle demiştir: ***"Senden fetva isterler. De ki: Allah size kelâle hakkındaki hükmü şöylece açıklar"*** âyeti indiğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir yolculukta idi. Yanında Huzeyfe b. el-Yemân vardı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu âyeti Huzeyfe'ye okumuştu. Huzeyfe de arkasından gelen Ömer'e okumuştu. Ömer halife olduğu zaman bu âyeti Huzeyfe'ye sordu ve tefsirini biliyor olmasını arzuladı. Huzeyfe, "Vallahi, eğer halifeliğinin bana o gün sana söylemediğim bir şeyi şimdi söyleteceğini sanıyorsan (ahmaksın)" dedi.

---

519 O, Amr b. Şürahbîl el-Hemedânî Ebû Meysere el-Kûfî'dir. Sika, âbid ve muhadramdır. 60 yılında vefat etmiştir.

520 Hâfız bu hadisi Abdürrezzâk'tan nakledip şöyle demiştir: "Bu isnad sahihtir." Bk. Hâfız, *el-Feth*, VIII, 268. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk'a isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 250. *Musannef*'te bu hadis başka bir isnadla Şa'bî'den rivayet edilmiştir. Bk. Abdürrezzâk, *Musannef*, X, 304. İbn Kesîr şöyle demiştir: "Bu konuda, cumhur sahâbe, tâbiîn, eski ve yeni imamların hepsi hemfikirdir." Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 595.

Bunun üzerine Ömer, "Allah sana merhamet etsin! Ben senden bunu istemedim" dedi.[521]

٦٦٢ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ، قَالَ: كَانَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ إِذَا قَرَأَ {يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا} قَالَ: اللَّهُمَّ مَنْ بَيَّنْتَ لَهُ فِي الْكَلَالَةِ، فَلَمْ تُبَيَّنْ لِي.

662- Abdürrezzâk > Ma'mer > Eyyûb isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Sîrîn şöyle demiştir: Ömer b. el-Hattâb ***"Yanılmayasınız diye Allah size açıklıyor. Allah her şeyi çok iyi bilendir"*** âyetini okuduğu zaman şöyle demiştir: "Allah'ım! Kelâleyi ona açıklamışsın fakat bana açıklamadın."[522]

٦٦٣ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنِي يَحْيَى بْنُ يَعْلَى، عَنِ الْكَلْبِيِّ، عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ، قَالَ: عَرَضَنَا الْحَجَّاجُ عَلَى أُعْطِيَاتِنَا بِطَانَةً، وَعَلَيَّ ثِيَابٌ رَثَّةٌ، وَتَحْتِي فَرَسٌ رَثَّةٌ، فَقَالَ لِي: يَا شَهْرُ، مَا لِي أَرَى فَرَسَكَ رَثَّةً، وَثِيَابَكَ رَثَّةً؟ قَالَ: فَقُلْتُ: أَمَّا الْفَرَسُ فَقَدِ ابْتَعْتُهَا، وَلَمْ آلُ، وَأَمَّا ثِيَابِي فَبِحَسْبِ الرَّجُلِ مَا وَارَى عَوْرَتَهُ قَالَ: وَلَكِنِّي أَرَاكَ تَكْرَهُ لِبَاسَ الْخَزِّ[523] قَالَ: قُلْتُ: مَا أَكْرَهُهُ قَالَ: فَأَمَرَ لِي بِقِطْعَةٍ مِنْ خَزٍّ، وَكِسَاءِ خَزٍّ، وَعِمَامَةٍ مِنْ خَزٍّ ثُمَّ قَالَ: يَا شَهْرُ

521 Abdürrezzâk, *Musannef*, X, 304; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX, 354; Hâzin, *Lübâbü't-Te'vîl*, I, 524; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 594. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbnu'l-Münzir ve Taberî'nin İbn Sîrîn'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 251. İbn Kesîr bu hadisi Abdürrezzâk'tan rivayet etmiş ve şöyle demiştir: "Bu rivayette İbn Sîrîn ile Huzeyfe arasına inkıta vardır, bu nedenle rivayet munkatıdır." Bezzâr bu hadisi Yusuf b. Hammâd ve Muhammed b. Merzûk > Abdul'alâ > Hişâm b. Hassân > Muhammed b. Sîrîn > Ubeyde b. Huzeyfe > Babası isnadıyla mevsul olarak benzer şekilde rivayet etmiştir. Bezzâr şöyle demiştir: "Bu hadisi sadece Huzeyfe'nin rivayet ettiği tarîkle ve isnadla biliyoruz." Bu hadisi Hişâm'dan Abdul'alâ'dan başka kimse rivayet etmemiştir. Bk. Bezzâr, *Müsned*, I, 594.

522 Abdürrezzâk, *Musannef*, X, 304; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX, 445. Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*'da bu hadisi Abdürrezzâk'tan nakletmiştir. Bk. Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, VI, 323. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbnu'l-Münzir ve Taberî'nin İbn Sîrîn'den rivayet ettiklerini belirtip şöyle demiştir: "Ömer b. el-Hattâb (âyeti okuduğu zaman şöyle der) idi." Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 252.

523 Bir tür pamuktan ve ipekten dokunan elbisedir. Bu elbiseyi giymek mübahtır. Sahâbe ve tâbiîn bu tür elbiseyi giymiştir. Ancak saf ipekten dokunanın giyilmesi haramdır. Bk. *el-Lisân*, II, 1149.

آيَةٌ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ، مَا قَرَأْتُهَا إِلَّا اعْتَرَضَ فِي نَفْسِي[524] مِنْهَا شَيْءٌ قَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى: {وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ} وَأَنَا أُوتَى بِالْأُسَارَى، فَأَضْرِبُ أَعْنَاقَهُمْ، فَلَا أَسْمَعُهُمْ يَقُولُونَ شَيْئًا قَالَ: قُلْتُ: إِنَّهَا رُفِعَتْ إِلَيْكَ عَلَى غَيْرِ وَجْهِهَا، إِنَّ النَّصْرَانِيَّ إِذَا خَرَجَتْ نَفْسُهُ أَوْ قَالَ: رُوحُهُ ضَرَبَتْهُ الْمَلَائِكَةُ مِنْ قُبُلِهِ وَدُبُرِهِ وَقَالُوا: أَيْ خَبِيثُ إِنَّ الْمَسِيحَ الَّذِي زَعَمْتَ أَنَّهُ اللَّهُ، وَأَنَّهُ ابْنُ اللَّهِ، وَأَنَّهُ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ عَبْدُ اللَّهِ، وَرُوحُهُ، وَكَلِمَتُهُ، فَيُؤْمِنُ بِهِ حِينَ[525] لَا يَنْفَعُهُ إِيمَانُهُ، وَإِنَّ الْيَهُودِيَّ إِذَا خَرَجَتْ نَفْسُهُ ضَرَبَتْهُ الْمَلَائِكَةُ مِنْ قُبُلِهِ وَدُبُرِهِ، وَقَالُوا: أَيْ خَبِيثُ إِنَّ الْمَسِيحَ الَّذِي زَعَمْتَ أَنَّكَ قَتَلْتَهُ عَبْدُ اللَّهِ، وَرُوحُهُ، وَكَلِمَتُهُ، فَيُؤْمِنُ بِهِ حِينَ لَا يَنْفَعُهُ إِيمَانُهُ، فَإِذَا كَانَ عِنْدَ نُزُولِ عِيسَى آمَنَتْ بِهِ أَحْيَاؤُهُمْ، كَمَا آمَنَتْ بِهِ مَوْتَاهُمْ، فَقَالَ:ممن[526] أَخَذْتَهَا؟ قَالَ: قُلْتُ: عَنْ مُحَمَّدِ[527] بْنِ عَلِيٍّ، قَالَ: لَقَدْ أَخَذْتَهَا مِنْ مَعْدِنِهَا، قَالَ شَهْرٌ: وَايْمُ اللَّهِ، مَا حَدَّثَتْنِيهِ إِلَّا أُمُّ سَلَمَةَ[528]، وَلَكِنِّي أَحْبَبْتُ أَنْ أَغِيظَهُ.

663- Abdürrezzâk > Yahyâ b. Ya'lâ[529] > Kelbî isnadıyla rivayet edildiğine göre, Şehr b. Havşeb şöyle demiştir: Haccâc, bize atâlarımızı (yıllık maaş) dost olarak verdi. Benim üzerimde eski elbiseler, altımda yıpranmış bir at vardı. Haccâc, bana "Bana ne oluyor ki atının eski, elbiselerinin yıpranmış olduğunu görüyorum!" dedi. Buna karşılık ben, "Atâ gelince onu satın aldım fakat ihmal ettim. Elbiselerime gelince kişiye avret yerlerini örtecek kadar elbise yeter" dedim. Buna karşılık Haccâc, "Ama ben, yün ve ibrişimden üretilmiş elbiseleri sevmediğini görüyorum" deyince "Sevmiyor değilim" dedim. Bunun üzerine bana bir somun ekmek, yün ve ibrişimden üretilmiş elbise ve sarık verilmesini emretti. Sonra Haccâc bana "Allah'ın Kitabı'nda bir âyet var ki o âyeti okuduğum zaman mutlaka içimde bir itiraz oluşuyor. O âyet şudur: ***'Kitap ehlinden ölümünden evvel ona iman etmeyecek kimse yoktur.***

---

524 Türkiye nüshasında "قلبي/kalbî" şeklinde geçmektedir.
525 Mısır nüshasında "حتى/hattâ" şeklinde geçmektedir.
526 Türkiye nüshasında "مِنْ أَيْنَ/min eyne" şeklinde geçmektedir.
527 O, Muhammed b. Ali b. Ebî Tâlib'dir.
528 Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in eşi, mü'minlerin annesidir.
529 O, Yahyâ b. Ya'lâ b. el-Hâris el-Muhâribî el-Kûfî'dir. Sikadır ve dokuzuncu tabakanın küçüklerindendir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, II, 360.

O da kıyamet günü aleyhlerinde bir şahit olacaktır.'[530] Bana esirler getiriliyor ve ben onların boyunlarını vuruyorum. Ancak onların bir şey dediğini duymuyorum" deyince şu şöyle dedim: "Bu âyet sana, uygun olmayan bir şekilde anlatılmış. Hıristiyan kişinin canı -veya ruhu dedi- çıkacağı zaman melekler, ona önünden ve arkasından vurarak 'Ey Pis! Allah veya Allah'ın oğlu ya da üç ilahtan biri olduğunu iddia ettiğin Mesih, Allah'ın kulu, ruhu ve kelimesidir' derler. İşte o anda iman edişinin kendisine bir fayda sağlamayacağı o zaman adam iman eder. Yahudi kişinin canı çıkacağı zaman melekler, ona önünden ve arkasından vurarak 'Ey pis! Öldürdüğünü zannettiğin Mesih, Allah'ın kulu, kelimesi ve ruhudur' derler. İşte o anda iman edişinin kendisine bir fayda sağlamayacağı o zaman adam iman eder. İsa *aleyhisselâm*'ın yeryüzüne indiği zaman ise ölüleri iman ettiği gibi dirileri de iman edecektir." Bunun üzerine Haccâc, "Bu rivayeti kimden aldın?" diye sorunca "Muhammed b. Ali'den aldım" dedim. O da bana "Sen bunu madeninden (asıl kaynağından) almışsın" dedi. Vallahi bana bunu Ümmü Seleme anlatmıştı. Ancak ben onu kızdırmak istemiştim.[531]

٦٦٤ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ نا مَعْمَرٌ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَإِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ} يَقُولُ: نِعْمَةٌ، {يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ} يَقُولُ: مُصِيبَةٌ، {يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ} قَالَ: يَقُولُ: {قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ} النِّعَمُ، وَالْمَصَائِبُ.

664- Abdürrezzâk, Ma'mer'in ***"Eğer onlara bir iyilik dokunursa 'Bu, Allah'tandır' derler. Şayet onlara bir kötülük dokunursa, 'Bu, sendendir' derler. De ki: "Hepsi Allah'tandır." Böyle iken bunlara ne oluyor ki hiçbir sözü anlamaya yanaşmıyorlar?"***[532] âyeti hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "'حَسَنَةٌ/Hasene,' nimettir. 'سَيِّئَةٌ/Seyyie,' musibettir. 'قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ/Kul küllün min indillâh' ifadesi de 'Tüm nimetler ve musibetler Allah'tandır' anlamındadır."[533]

---

530 Nisâ 4/ 159.

531 Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 11. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbnu'l-Münzir'e isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 241; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, VI, 13.

532 Nisâ 4/78.

533 Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk ve İbnu'l-Münzir'e isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 185. Şevkânî hadisi

٦٦٥ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ، وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ} قَالَ: كَانَ الْحَسَنُ يَقُولُ: مَا أَصَابَكَ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ، {وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ} يَقُولُ: مُصِيبَةٌ، {فَمِنْ نَفْسِكَ}، يَقُولُ: بِذَنْبِكَ، ثُمَّ قَالَ: {قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ} النِّعَمُ، وَالْمَصَائِبُ.

665- Abdürrezzâk, Ma'mer'in ***"Sana gelen her iyilik Allah'tandır, sana gelen her fenalık da kendindendir. Seni insanlara bir peygamber olarak gönderdik. Şahit olarak Allah yeter"***[534] âyeti hakkında şöyle demiştir: Hasan şöyle diyordu: "Sana hangi nimet gelirse Allah'tandır. Sana ne kötülük yani musibet gelirse kendindendir. Yani kendi günahın sebebiyledir. Tümü yani nimetler ve musibetler Allah'tandır."[535]

Abdürrezzâk'tan nakletmiştir. Bk. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, I, 453. İbn Kesîr de hadisi benzer şekilde İbn Abbâs'tan nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 527.

534 Nisâ 4/79.

535 Kurtubî bu hadisi Hasan ve Süddî'den nakletmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, V, 285; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 527. Şevkânî de hadisi İbn Abbâs'tan nakletmiştir. Bk. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, I, 453.

سُورَةُ الْمَائِدَةِ

5. MÂİDE SÛRESİ

Medîne döneminde indirilmiştir.[536]

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ[537]

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ ﴿١﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1. Ey iman edenler! Akitleri yerine getirin. İhramlı iken avlanmayı helâl saymamanız kaydıyla, okunacak (bildirilecek) olanlardan başka hayvanlar size helâl kılındı. Şüphesiz Allah dilediği hükmü koyar.

٦٦٦ - نا الْخُشَنِيُّ قَالَ: نا سَلَمَةُ بْنُ شَبِيبٍ قَالَ: عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: ثنا[538] مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {أَوْفُوا بِالْعُقُودِ}، قَالَ: بِالْعُهُودِ، وَهِيَ عُقُودُ الْجَاهِلِيَّةِ الْحَلِفُ.

666- Huşenî > Seleme b. Şebîb > Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Ey iman edenler! Akitleri yerine***

---

536 Katâde ve bir grup ravinin ifadesine göre, sûrenin tamamı Medenî'dir. Bir rivayete göre de üç âyeti dışında Medenî olduğu zikredilmiştir. Bk. İbn Kuteybe, *Garîbu'l-Kur'ân*, s. 138; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 411; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 252.

537 Besmele Mısır nüshasından ilave edilmiştir.

538 Türkiye nüshasında "نا/nâ" şeklinde geçmektedir.

getirin" âyeti hakkında şöyle demiştir: "Antlaşmaları yerine getirin. Bunlar, cahiliye döneminin antlaşma ve ittifaklarıdır."[539]

٦٦٧ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى {أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ}، قَالَ: الْأَنْعَامُ كُلُّهَا إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ.

667- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"İhramlı iken avlanmayı helâl saymamanız kaydıyla, okunacak (bildirilecek) olanlardan başka hayvanlar size helâl kılındı. Şüphesiz Allah dilediği hükmü koyar"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Size bildirilenler dışındaki tüm hayvanlar size helâl kılındı."[540]

٦٦٨ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ مَعْمَرٌ، وَقَالَ قَتَادَةُ: إِلَّا الْمَيْتَةَ، وَمَا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ.

668- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde şöyle demiştir: "Ölü hayvanlar, (kesilirken) üzerlerine Allah'ın adının zikredilmediği hayvanlardır."[541]

---

539 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX, 451. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk ve Abd b. Humeyd'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 253; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 3; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II, 60; Mücâhid, *Tefsîr*, I, 183. İbn Kesîr bu hadisi İbn Abbâs ve Mücâhid'den nakletmiştir. Bu (hadisteki) görüş, cumhurun görüşüdür. Anlaşmalardan muradın ne olduğu konusunda ihtilaf vardır. Bir rivayette bunun ehl-i kitaba yönelik bir hitap olduğu zikredilmiştir. Aynı şekilde mü'minlere yönelik bir hitap olduğu rivayet edilmiştir. Cahiliye döneminde yapılan anlaşma olduğu da zikredilmiştir. Bu da Katâde'nin görüşüdür. Evla olan, âyetin genel olduğudur ve âyeti tahsis etme imkânı yoktur. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 3; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, VI, 48.

540 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX, 455. Begavî bu hadisi Hasan ve Katâde'den rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 54. Kurtubî hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, V, 34; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 3; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 253. Ebû Hayyân'nın rivayetine göre bu, Dahhâk, Süddî, Rebî', Hasan ve Katâde'nin görüşüdür. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 412; İbn Atiyye şöyle demiştir: "Bu, güzel bir görüştür." Bk. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II, 4.

541 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX, 458; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 4; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 253. ***"Size okunacak olanlardan başka hayvanlar..."*** âyetinde hayvanlar ile ilgili bir istisna yapıldığı hususunda müfessirler hemfikirdir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 412.

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا آمِّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ أَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَنْ تَعْتَدُوا وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢﴾

2. Ey iman edenler! Allah'ın şeâirine (dinî işaretlerine), haram olan aya, hediye edilen kurbanlıklara, gerdanlıklılara ve Rablerinden hem bir lütuf hem de bir rıza arayarak Beyt-i Harâm'ı kastedip gelenlere saygısızlık etmeyin. İhramdan çıktığınızda avlanın. Sizi Mescid-i Harâm'dan alıkoydular diye bir kavme karşı beslediğiniz kin sakın sizi haddi aşmaya sürüklemesin. İyilik ve takva üzere birbirinizle yardımlaşın. Günah işlemek ve haddi aşmak üzerinde ise yardımlaşmayın. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah cezası pek şiddetli olandır.

٦٦٩ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ بَيَانٍ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، قَالَ: لَمْ يُنْسَخْ مِنْ سُورَةِ الْمَائِدَةِ غَيْرُ هَذِهِ الْآيَةِ {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَائِرَ اللَّهِ}.

669- Abdürrezzâk > Sevrî > Beyyân isnadıyla rivayet edildiğine göre, Şa'bî şöyle demiştir: "Mâide sûresinden sadece ***'Ey iman edenler! Allah'ın şeâirine (dinî işaretlerine), haram olan aya, hediye edilen kurbanlıklara, gerdanlıklılara ve Rablerinden hem bir lütuf hem de bir rıza arayarak Beyt-i Harâm'ı kastedip gelenlere saygısızlık etmeyin'*** âyeti neshedilmiştir."[542]

---

542 Sevrî, *Tefsîr,* s. 99; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX, 475; Nehhâs, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, 117; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Îzâh*'ta rivayet edip şöyle demiştir: "Bunu ***'Bulduğunuz yerde öldürün'*** emriyle neshetmiştir." Bk. Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Îzâh*, s. 220; Hibetullah Selâme, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, 40. Süyûtî'nin *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da rivayet ettiğine göre bu, Katâde, Mücâhid ve Dahhâk'ın görüşüdür. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 253.

٦٧٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أنا مَعْمَرٌ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، قَالَ: نَزَلَتْ يَوْمَ عَرَفَةَ سُورَةُ الْمَائِدَةِ، وَوَافَقَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ.

670- Abdürrezzâk > Ma'mer > İbn Ebî Necîh > İkrime isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ömer b. el-Hattâb *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Mâide sûresi, Cuma gününe rastgelen Arefe günü indi."[543]

٦٧١ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ، قَالَ: نَزَلَتْ سُورَةُ الْمَائِدَةِ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَهُوَ وَاقِفٌ بِعَرَفَةَ عَلَى رَاحِلَتِهِ فَتَنَوَّخَتْ لِئَلَّا يَدَقَّ ذِرَاعَهَا.

671- Abdürrezzâk > İbn Uyeyne > Leys isnadıyla rivayet edildiğine göre, Şehr b. Havşeb şöyle demiştir: "Mâide sûresi, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e Arafat'ta bineğinin üzerinde vakfe yaparken indi. Bineği bacağı kırılmaması için yere çöktü."[544]

٦٧٢ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أرنا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى {لَا تُحِلُّوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ، وَلَا الْهَدْيَ} وَلَا الْقَلَائِدَ، وَلَا آمِينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ، قَالَ: مَنْسُوخٌ، كَانَ الرَّجُلُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ إِذَا خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ يُرِيدُ الْحَجَّ تَقَلَّدَ مِنَ السَّمُرِ[545] فَلَمْ يَعْرِضْ لَهُ أَحَدٌ، أَمَّا إِذَا رَجَعَ[546] تَقَلَّدَ قِلَادَةً مِنْ شَعْرٍ فَلَمْ[547] يَعْرِضْ لَهُ أَحَدٌ، وَكَانَ الْمُشْرِكُ يَوْمَئِذٍ لَا يُصَدُّ

543 Buhârî, Kitâbu'l-Eymân, I, 97; Buhârî, Megâzî, VIII, 270; Müslim, Tefsîr, VIII, 239. Tirmizî bu hadisi rivayet edip şöyle demiştir: "Bu hadis hasen-sahihtir." Bk. Tirmizî, Tefsîr, V, 250; Nesâî, Îmân, V, 251; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 28; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 251; Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 126; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 257. Tirmizî bu hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Tirmizî, V, 250; Tayâlisî, *Müsned,* II, 17.

544 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX, 258. Bu hadis Ali b. Ebî Tâlib, Muâviye, İbn Abbâs ve Semüre b. Cündüb'den rivayet edilmiştir. Şa'bî, Katâde ve Şehr b. Havşeb ise mürsel olarak rivayet etmişlerdir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 14.

545 Bir tür ağaçtır. Muz ağacı olduğu rivayet edilmektedir. Aynı zamanda küçük yapraklı ve dikenli bodur bir ağaç olduğu da rivayet edilmektedir. İnsanların yediği sapsarı bir meyvesi vardır. Bk. *el-Lisân*, XXX, 2092.

546 Bunu Taberî ve İbn Kesîr, Abdürrezzâk'ın rivayet ettiği bu isnad ile rivayet etmişlerdir.

547 Mısır nüshasında "عرض له أحد/arada lehû ehadün" ifadesi bulunmaktadır.

عَنِ الْبَيْتِ، فَأُمِرُوا أَلَّا يُقَاتِلُوا فِي الشَّهْرِ الْحَرَامِ، وَلَا عِنْدَ الْبَيْتِ، فَنَسَخَهَا قَوْلُهُ: {فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ}.

672- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Ey iman edenler! Allah'ın şeâirine (dinî işaretlerine), haram olan aya, hediye edilen kurbanlıklara, gerdanlıklılara ve Rablerinden hem bir lütuf hem de bir rıza arayarak Beyt-i Harâm'ı kastedip gelenlere saygısızlık etmeyin"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Neshedilmiştir. Cahiliye devrinde kişi, hacca niyetlenerek evinden çıkınca mugaylan ağacından yapılmış kolye/gerdanlık takardı ve ona kimse karışmazdı. Geri döndüğünde ise kıldan gerdanlık takar ve ona kimse karışmazdı. O zaman müşriklerin Kâbe'ye girmesine engel olunmuyordu. Allah Teâlâ hem haram aylarda hem de Kâbe'nin yanında müşriklerle savaşılmamasını emretti. Sonra ***'Haram aylar çıkınca müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün'***[548] âyeti bunu neshetti."[549]

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ذَلِكُمْ فِسْقٌ الْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣﴾

---

548 Tevbe 9/5.

549 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX, 478; Nehhâs, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, s. 115; Mekkî bu hadisi, *el-Îzâh li-Nâsihi'l-Kur'ân ve Mensûhihî* adlı eserinde rivayet etmiştir. Bk. Mekkî, *el-Îzâh*, s. 219; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 5. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd, Nehhâs ve Taberî'ye isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 254. Cumhur ulemâ bunun neshedildiği görüşündedir. Haram aylarda ve senenin diğer aylarında savaşın başlaması caizdir. Aynı şekilde cumhur ulema bir müşriğin, kendisine eman veya güvence verilmediği sürece boğazına gerdanlık taksa da Müslümanlar tarafından katledilme konusunda güvende olmadığı hususunda icmaya varmıştır.

3. Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlananlar, -ölmeden kestikleriniz hariç olmak üzere- boğulmuş, vurularak ölmüş, yüksek bir yerden yuvarlanarak ölmüş, boynuzlanarak ölmüş, yırtıcı hayvan tarafından yenilmiş hayvanlar ile dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar ve bir de fal okları ile kısmet aramanız size haram kılındı. Bütün bunlar fısktır. Bugün kâfirler dininizden ümitlerini kestiler. Artık onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün sizin için dininizi kemâle erdirdim. Üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâm'ı seçtim. Kim son derece aç ve çaresiz kalır da günaha bulaşmadan (meyletmeden) mecbur kalırsa (haram etlerden yiyebilir). Şüphesiz Allah bağışlayandır, merhamet edendir.

٦٧٣ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ[550]}، يَعْنِي أَنْصَابَ أَهْلِ الْجَاهِلِيَّةِ.

673- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Dikili taşlardan kasıt, cahiliye insanlarının dikmiş oldukları putlarıdır."[551]

٦٧٤ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أرنا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى {يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا}، قَالَ: هِيَ لِلْمُشْرِكِينَ يَلْتَمِسُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا بِمَا يَصْلُحُ لَهُمْ فِي دُنْيَاهُمْ.

---

550 İbn Fâris şöyle demiştir: "İbadet edilen, dikili taşlardır ve kurbanların kanı onların üzerine dökülür." Bk. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II, 9. Bunlar, Begavi'nin zikrettiği gibi dikili taşlar değildir.

551 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX, 485. Begavî bu hadisi Mücâhid ve Katâde'den rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 7; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 424; Mücâhid, *Tefsîr*, I, 185. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir ve Taberî'nin Mücâhid'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 257.

674- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Rablerinden hem bir lütuf hem de bir rıza arayarak Beyt-i Harâm'ı kastedip gelenlere..."*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bu âyet, dünyalarına yararlı olacak şekilde Rablerinden bol nimet ve hoşnutluk isteyen müşriklerle ilgilidir."[552]

٦٧٥ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ: {الْمُنْخَنِقَةُ} الَّتِي تَمُوتُ فِي خِنَاقِهَا، {وَالْمَوْقُوذَةُ} الَّتِي تُوقَذُ فَتَمُوتُ، {وَالْمُتَرَدِّيَةُ} الَّتِي تَتَرَدَّى فَتَمُوتُ، {وَالنَّطِيحَةُ} الَّتِي تُنْطَحُ فَتَمُوتُ، وَقَالَ {وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ} هَذَا كُلُّهُ، قَالَ: فَإِذَا وَجَدْتَهَا تَطْرِفُ عَيْنَهَا أَوْ تُحَرِّكُ أُذُنَهَا مِنْ هَذَا كُلِّهِ مُنْخَنِقَةً، أَوْ مَوْقُوذَةً، أَوْ نَطِيحَةً، أَوْ مَا أَكَلَ السَّبُعُ، فَهِيَ لَكَ حَلَالٌ.

675- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde şöyle demiştir: "'الْمُنْخَنِقَةُ/el-Munhanika,' boğularak ölen hayvanlardır. 'الْمَوْقُوذَةُ/el-Mevkûze,' bir nesne ile vurularak öldürülen hayvanlardır. 'الْمُتَرَدِّيَةُ/el-Müteraddiye,' bir yerden düşüp ölen hayvanlardır. 'النَّطِيحَةُ/en-Nadîha,' birbirleriyle dövüşerek ölen hayvanlardır. ***'Ölmeden kestikleriniz hariç olmak üzere yırtıcı hayvan tarafından yenilmiş hayvanlar.'*** Boğulan, darbe vurulan, düşen, vuruşan veya yırtıcıların parçaladığı tüm bu hayvanlardan (ölmek üzere olup da) gözünü kırpan ve kulaklarını hareket ettirenler sana helâldir."[553]

٦٧٦ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أرنا مَعْمَرٌ، قَالَ: سَمِعْتُ رَجُلًا، مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ يَزْعُمُ أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ[554] أَبَا هُرَيْرَةَ عَنْهَا، فَقَالَ: إِذَا طَرَفَتْ بِعَيْنَيْهَا أَوْ تَحَرَّكَ أُذُنَاهَا فَلَا بَأْسَ بِهَا، قَالَ: وَسُئِلَ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ، فَقَالَ: إِنَّ الْمَيْتَةَ[555] تَتَحَرَّكُ.

---

552 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX, 480; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, V, 2; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 5. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir ve Taberî'ye isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 255.

553 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX, 494; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 6; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II, 8.

554 Mısır nüshasında "يسأل/yes'elü" şeklinde geçmektedir.

555 Mısır nüshasında "الْمَيْتَ/el-meyte" şeklinde geçmektedir.

676- Abdürrezzâk, Ma'mer'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam, Ebû Hureyre'ye bunlar hakkında soru sordu. Ebû Hureyre şöyle dedi: "Gözünü kırpıyor ve kulağını hareket ettiriyorsa sakıncası yoktur." Zeyd b. Sâbit ise bu soru kendisine sorulunca "Ölmüş hayvanlar kıpırdayıp kımıldar" dedi.[556]

٦٧٧ - نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ}، قَالَ: كَانَ الرَّجُلُ إِذَا أَرَادَ الْخُرُوجَ فِي سَفَرٍ كَتَبَ فِي قَدَحٍ هَذَا يَأْمُرُ بِالْمُكُوثِ، وَكَتَبَ فِي آخَرَ وهَذَا يَأْمُرُ بِالْخُرُوجِ، وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا مَنِيحًا لَمْ يَكْتُبْ فِيهِ شَيْئًا، ثُمَّ اسْتَقْسَمَ بِهَا حِينَ يُرِيدُ أَنْ يَخْرُجَ، فَإِنْ خَرَجَ الَّذِي يَأْمُرُ بِالْخُرُوجِ خَرَجَ، وَقَالَ: لَا يُصِيبُنِي فِي سَفَرِي هَذَا إِلَّا خَيْرٌ، وَإِنْ خَرَجَ الَّذِي يَأْمُرُ بِالْمُكْثِ مَكَثَ، وَإِنْ خَرَجَ الْآخَرُ أَجَالَهَا ثَانِيَةً حَتَّى يَخْرُجَ أَحَدُ الْقَدَحَيْنِ.

677- Ma'mer, Katâde'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kişi bir sefere çıkmak istediği zaman bir fal okuna ona kalmasını söyleyen bir

---

556 Mâlik, *Muvatta*'da şu şekilde rivayet etmiştir: Yahya Abdu Mâlik > Yahyâ b. Saîd > Ukayl b. Ebî Tâlib'in azadlı kölesi Ebû Mürre isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ebû Mürre, Ebû Hureyre'ye boğazlanmış ve bir kısmı hareket eden koyunun yenmesi hakkında soru sormuş, Ebû Hureyre ona onu yemesini emretmiştir. Sonra Zeyd b. Sâbit'e de bununla ilgili soru sormuş ve o şöyle demiştir: "Hareket eden ölü hayvanı yemek caiz değildir." Bk. Mâlik, *Muvatta*, s. 303. Zeyd b. Sâbit'in hareket eden boğazlanmış hayvan ile ilgili buradaki kavli rivayetin sonundaki ifadesinden farklılık arz etmektedir. Zeyd b. Sâbit'in bu konudaki hücceti, kesilen kayvanın kıpırdamasının onda yaşamın devam ettiğinin delili olmasıdır. Mâlik'in görüşü de bu yöndedir: "Hayvan bütün hayatî faaliyetlerini kaybetmediği sürece yenmez." Âlimlerin cumhuruna yani Ebû Hanîfe, Şâfiî ve Ahmed'e göre ise hayvan boğazlandıktan sonra yaşadığına delil olacak bir hareket etse de onun yenmesi helâldir. Bu, Tâvus, Hasan, Katâde, Ubeyd b. Umeyr ve Dahhâk'tan rivayet edilmiştir. Cumhur ulemânın görüşünün delili âyetin tamamıdır. *Sahîhayn*'da Râfi' Hadîc'den şöyle rivayet edilmiştir: Râfi' Hadîc "Ey Allah'ın Resûlü! Yanımızda bir şey olmadığında nasıl boğazlayacağız?" diye sordu. Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Kanı akıtabileceğin keskin bir şey bulmaya bak ve Allah'ın adını an! -Yahut bol kan akıtan herhangi birşeyle öldürün.- Sonra da onu yiyin! Bu şey diş ve tırnak olmasın. Çünkü diş bir kemiktir (kesmez). Tırnak da Habeşlilerin bıçaklarıdır."*** *Muğnî*'de şöyle geçmektedir: "Âyetin geneline dayalı olarak boğazlandıktan sonra hayat belirtisi olan bir hayvanın yenmesi caizdir." Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 74; Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 50; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 7; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 11; *Muğnî,* VIII, 583.

yazı yazardı. Başka bir fal okuna ise gitmesini söyleyen bir yazı yazardı. Bu iki okun arasına bir fal oku koyar fakat ona hiçbir şey yazmazdı. Sonra gitmek istediği zaman onlarla kısmet arardı. Gitmesini söyleyen ok çıkarsa giderdi ve "Bu yolculuğumda başıma hayırdan başka bir şey gelmez" derdi. Kalmasını söyleyen ok çıkarsa kalırdı. Diğer (üçüncü) ok çıkarsa okları tekrar sallar ve iki oktan biri çıkıncaya dek böyle yapmaya devam ederdi."[557]

٦٧٨ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ}، قَالَ: أَخْلَصَ اللهُ لَهُمْ دِينَهُمْ، وَنَفَى اللهُ الْمُشْرِكِينَ عَنِ الْبَيْتِ، قَالَ: وَبَلَغَنَا أَنَّهَا نَزَلَتْ يَوْمَ عَرَفَةَ وَوَافَقَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ.

678- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Bugün sizin için dininizi kemâle erdirdim. Üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâm'ı seçtim"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Allah Teâlâ, dini onlara özgü hale getirdi ve müşrikleri Beytullah'tan sürdü. Bize ulaşanlara göre bu âyet, Cuma gününe rastlayan Arefe günü inmiştir."[558]

٦٧٩ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أرنا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ: {فِي مَخْمَصَةٍ} غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ، قَالَ: مَخْمَصَةٌ: مَجَاعَةٌ، {غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ} غَيْرَ مُتَعَرِّضٍ لِإِثْمٍ.

679- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Kim son derece aç ve çaresiz kalır da günaha bulaşmadan (meyletmeden) mecbur kalırsa (haram etlerden yiyebilir). Şüphesiz***

---

557 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX, 512; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 8. Ebû Hayyân bu hadisi benzer şekilde İbn Cübeyr'den nakletmiştir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 424. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd ve Taberî'nin Hasan'dan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 257.

558 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX, 520. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 257. Sevrî bu hadisi benzer şekilde Ömer *radıyallahu anh*'dan rivayet etmiştir. Bk. Sevrî, *Tefsîr*, s. 99. Taberânî ve Bezzâr bu hadisi Amr b. Musa'nın da olduğu bir isnadla rivayet etmişlerdir. Ancak Amr zayıf bir ravidir. Bk. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, VII, 14.

Allah bağışlayandır, merhamet edendir" âyeti hakkında şöyle demiştir: "'مَخْمَصَة/Mahmesa,' açlıktır. 'غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ/Gayra mütecânifin li-ismin,' günaha bulaşmadan, karışmadan demektir."[559]

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٤﴾

4. Senden kendilerine neyin helâl kılındığını soruyorlar. De ki: "Size tayyibât (Allah'ın yenilmesine izin verdiği şeyler) helâl kılındı." Allah'ın size öğrettikleri ile alıştırıp öğrettiğiniz avcı hayvanların avları da (helâl kılındı). Artık onların sizin için tuttuklarından yiyin. Üzerine Allah'ın adını anın ve Allah'tan korkun. Muhakkak Allah hesabı pek çabuk görendir.

٦٨٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أرنا مَعْمَرٌ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ}، قَالَ: أَخْبَرَنِي لَيْثٌ، أَنَّهُ سَمِعَ مُجَاهِدًا وَسُئِلَ عَنِ الصَّقْرِ، وَالْبَازِيِّ، وَالْفَهْدِ، وَمَا يُصْطَادُ بِهِ مِنَ السِّبَاعِ، فَقَالَ: هَذِهِ كُلُّهَا جَوَارِحُ.

680- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla ***"Alıştırıp öğrettiğiniz avcı hayvanların avları da (helâl kılındı)"*** âyeti hakkında rivayet edildiğine göre, Leys, Mücâhid'i dinleyip şahin, doğan, pars, çıta ve avcılık yaptırılan yırtıcıları sordu. Buna karşılık Mücâhid, "Bunların tümü yırtıcı hayvandır" dedi.[560]

---

559 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX, 534; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 10; Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 65. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk ve Abd b. Humeyd'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 259. İbn Kesîr şöyle demiştir: "'Yolculuğu günah olan kimse, yolculuk ruhsatlarından bir şeyi ruhsat olarak alamaz. Çünkü ruhsat günahla elde edilemez' diyen kimse bu âyeti delil göstermiştir. En doğrusunu Allah bilir."

560 Abdürrezzâk, *Musannef*, IV, 469; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX, 536. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Beyhakî, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin İbn Abbâs'tan benzer şekilde rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 260. Ben diyorum ki: Abdürrezzâk'ın

٦٨١ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ سُلَيْمَانَ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ، قَالَ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ أَرْضِي أَرْضُ صَيْدٍ، قَالَ: إِذَا أَرْسَلْتَ كَلْبَكَ، وَسَمَّيْتَ فَكُلْ مَا أَمْسَكَ عَلَيْكَ كَلْبُكَ، وَإِنْ قَتَلَ، فَإِنْ أَكَلَ مِنْهُ فَلَا تَأْكُلْ، فَإِنَّهُ إِنَّمَا أَمْسَكَ عَلَى نَفْسِهِ، فَإِذَا أَرْسَلْتَ كَلْبَكَ فَخَالَطَتْهُ أَكْلُبٌ وَلَمْ تُسَمِّ عَلَيْهَا، فَلَا تَأْكُلْ فَإِنَّكَ لَا تَدْرِي أَيُّهَا قَتَلَهُ.

681- Abdürrezzâk > Ma'mer > Âsım b. Süleymân[561] > Şa'bî isnadıyla rivayet edildiğine göre, Adiy b. Hâtim[562] şöyle demiştir: Ben "Ey Allah'ın Resûlü! Benim bulunduğum bölge av bölgesidir" deyince Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Köpeğini Allah'ın adını zikrederek gönderdiğinde öldürse bile senin için yakaladıklarını ye. Ama ondan yerse sen yeme. Zira o, ancak kendisi için tutmuştur. Köpeğini yolladığında Allah'ın adı zikredilmeden gönderilen başka köpekler karışırsa yeme. Zira sen, onu hangisinin öldürdüğünü bilemezsin."***[563]

الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا

Musannef'teki rivayetinde ziyade vardır ve bu ziyade şudur: Ma'mer ve Hammâd şöyle demişlerdir: "Doğan veya kartal avından yediyse yenir ancak köpek ve pars avından yediyse ondan yenmez." Beyhakî'nin Saîd b. Cübeyr ve İbn Abbâs'tan yaptığı rivayet şu şekildedir: "Şayet köpek yediyse yeme, doğan yediyse ye. Çünkü köpek avını parçalar, ancak doğan parçalayamaz." Bk. Beyhakî, *Sünen*, IX, 328.

561 O, Âsım b. Süleymân el-Ahvel Ebû Abdirrahmân el-Basrî'dir. Dördüncü tabakadan olup sikadır. Yahya el-Kattân dışında hiç kimse onu eleştirmemiştir. Bk. *Takrîb*, IX, 384.

562 O, Adî b. Hâtim b. et-Tâî Ebû Tarîf'tir. Meşhur bir sahâbîdir. Bk. *Takrîb*, II, 16.

563 Buhârî, Kitâbu'z-Zebâih, IX, 610; Müslim, Kitâbu's-Sayd, III, 1529; Ebû Davud, Sayd, III, 268; Tirmizî şöyle demiştir: "Bu hadis sahihtir." Bk. Tirmizî, Kitâbu's-Sayd, IV, 65; Nesâî, Kitâbu's-Sayd, VII, 179; İbn Mâce, Kitâbu's-Sayd, II, 1070; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 275; Abdürrezzâk, *Musannef*, IV, 470; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, V, 354; İbnu'l-Esîr, *Câmiu'l-Usûl*, VII, 74. Bu hadis Ebû Hureyre, Saîd b. Cübeyr, Atâ, Katâde, Ahmed, İshâk ve Ebû Sevr'den şöyle rivayet edilmiştir: "Köpeğin yiyip geride bıraktıklarından yenmez."

مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٥﴾ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٦﴾

5. Bugün size temiz ve iyi şeyler helâl kılınmıştır. Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helâldir, sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir. Mü'min kadınlardan iffetli olanlar ile daha önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlar da mehirlerini vermeniz şartıyla, namuslu olmak, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir. Kim (İslâmî hükümlere) inanmayı kabul etmezse onun ameli boşa gitmiştir. O, ahirette de ziyana uğrayanlardandır. 6. Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın. Başlarınıza mesh edin. Her iki topuğunuza kadar ayaklarınızı da (yıkayın). Eğer cünub iseniz yıkanıp temizlenin. Şayet hasta veya yolculukta iseniz ya da içinizden biri tuvaletten gelirse yahut kadınlara dokunmuşsanız ve su bulamamışsanız o vakit temiz toprakla teyemmüm edin. Yüzünüzü ve (dirseklere kadar) ellerinizi onunla mesh edin. Allah size güçlük çıkarmak istemez. Ama şükredesiniz diye sizi iyice temizlemek ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister.

٦٨٢ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ، قَالَ: سَأَلْتُ عَبِيدَةَ، عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى: {أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ} قَالَ: اللَّمْسُ بِالْيَدِ.

682- Abdürrezzâk > Ma'mer > Eyyûb isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Sîrîn şöyle demiştir: Ubeyde'ye ***"Kadınlara dokunmuşsanız"*** âyetini sordum. O "Elle dokunmak" dedi.[564]

٦٨٣ - قَالَ مَعْمَرٌ، وَقَالَ: قَتَادَةُ، قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: هُوَ الْجِمَاعُ، وَلَكِنَّ اللهَ يَعِفُّ وَيُكَنِّي.

683- Ma'mer > Katâde isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Abbâs şöyle demiştir: "O (kadınlara dokunmaktan kasıt), cinsel ilişkidir. Ancak Allah Teâlâ, çirkin ifadelerden kaçınıp kinaye yapıyor."[565]

وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الَّذِي وَاثَقَكُمْ بِهِ إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاتَّقُوا اللهَ إِنَّ اللهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٧﴾

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ عَلَى أَلَّا تَعْدِلُوا اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٩﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١٠﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هَمَّ قَوْمٌ أَنْ يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾

7. Allah'ın üzerinizdeki nimetini ve "Dinledik ve itaat ettik" dediğiniz zaman sizi bununla bağladığı (O'na verdiğiniz) sözü hatırlayın ve Allah'tan korkun. Şüphe yok ki Allah göğüslerde gizleneni çok iyi bilendir. 8. Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa olan kininiz sizi adaletsizliğe sürüklemesin. Âdil olun. Çünkü bu, takvaya daha yakın olandır. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır. 9.

---

564 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, I, 166; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 503.

565 İbn Ebî Şeybe bu hadisi Ali ve İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, I, 166. İbn Kesîr şöyle demiştir: "Bu, dokunma anlamında olmayan bir cimadır."

Allah iman edip sâlih ameller işleyenlere "Onlar için mağfiret ve çok büyük bir mükâfat vardır" diye vaat etmiştir. 10. Kâfir olup da âyetlerimizi yalanlayanlara gelince; işte onlar da cahîmin (cehennemin) sakinleridir. 11. Ey iman edenler! Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani bir topluluk size ellerini uzatmak (sizi yakalayıp öldürmek ve helâk etmek) istemişti de Allah, onların ellerini sizden çekmişti. Allah'tan korkun. Mü'minler ancak Allah'a güvenip dayanmalıdırlar.

٦٨٤ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَزَلَ مَنْزِلًا، وَتَفَرَّقَ النَّاسُ تَحْتَ الْعِضَاةِ[566] يَسْتَظِلُّونَ تَحْتَهَا، فَعَلَّقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سِلَاحَهُ بِشَجَرَةٍ، فَجَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى سَيْفِهِ، فَأَخَذَهُ فَسَلَّهُ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: مَنْ يَمْنَعُكَ مِنِّي؟ قَالَ: اللهُ، قَالَ الْأَعْرَابِيُّ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا مَنْ يَمْنَعُكَ مِنِّي؟ وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: اللهُ، فَشَامَ الْأَعْرَابِيُّ السَّيْفَ، وَدَعَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَصْحَابَهُ، فَأَخْبَرَهُمْ خَبَرَ الْأَعْرَابِيِّ وَهُوَ جَالِسٌ إِلَى جَنْبِهِ لَمْ يُعَاقِبْهُ، قَالَ مَعْمَرٌ: فَكَانَ قَتَادَةُ يَذْكُرُ نَحْوَ هَذَا، وَيَذْكُرُ أَنَّ قَوْمًا مِنَ الْعَرَبِ أَرَادُوا أَنْ يَفْتِكُوا بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَرْسَلُوا هَذَا الْأَعْرَابِيَّ، وَيَتَأَوَّلُ {اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هَمَّ قَوْمٌ أَنْ يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ} الْآيَةَ.

684- Abdürrezzâk > Ma'mer > Zührî > Ebû Seleme isnadıyla rivayet edildiğine göre, Câbir b. Abdullah şöyle demiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir yerde konaklamak için indi ve Müslümanlar gölgelenmek için büyük bir ağacın altına dağıldılar. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* silahını bir ağaca asmıştı. Bu sırada bir bedevi gelip kılıcı alarak kınından çekti ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yönelerek "Seni benden kim kurtaracak?" dedi. Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Allah"*** karşılığını verdi. Bedevî iki veya üç defa "Seni benden kim kurtaracak?" dedi. Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* de her defasında ***"Allah"*** dedi. Bunun üzerine bedevî[567] kılıcını kını-

566 Çok büyük bir ağaç anlamına gelmektedir. Bk. *el-Lisân*, IV, 2992.

567 Buhârî bu bedevînin isminin Gavres b. el-Hâris olduğunu zikretmiştir. Kurtubî şöyle demiştir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in evi Nahle'nin ortasındaydı. Orası Medîne yakınlarında bir köydür."

na geri soktu. Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ashâbını çağırıp bedevînin yaptığını anlattı. Bedevi, Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanına oturmuştu ve Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine bir ceza[568] vermemişti.[569]

Ma'mer şöyle demiştir: Katâde, bunun bir benzerini anlatırken şöyle dedi: "Araplardan bir topluluk Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e suikast düzenlemek istedi. Bu amaçla o bedeviyi gönderdiler."

Katâde, ***"Hani bir topluluk size ellerini uzatmak (sizi yakalayıp öldürmek ve helâk etmek) istemişti de Allah, onların ellerini sizden çekmişti"*** âyetini böyle açıklamaktadır.

وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١٢﴾ فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣﴾ وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَى أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١٤﴾

12. And olsun Allah İsrâiloğulları'ndan söz almıştı. Biz içlerinden on iki de nakîb tayin etmiştik. Allah "Ben şüphesiz sizinle beraberim. And olsun ki eğer namaz kılar, zekât verir, peygamberlerime inanır, onlara gereği gibi yardım ederseniz ve Allah'a güzel bir borç verirseniz elbette günahlarınızı örter,

568 Bir rivayete göre Müslüman oldu. Başka bir rivayete göre, ölünceye kadar başını ağaca vurdu. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 441.

569 Buhârî, Kitâbu'l-Megâzî, VII, 426, Kitâbu'l-Cihâd, VI, 96-97; Müslim, Kitâbu'l-Müsâfirîn, IV, 1786; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 311, 364. İbn Kesîr bu hadisi Abdürrezzâk'tan nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 31; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 19.

sizi altından ırmaklar akan cennetlere sokarım. Bundan sonra içinizden kim kâfir olursa muhakkak doğru yoldan sapmış olur" buyurmuştu. 13. Böyle iken onlar sözlerini bozdukları için biz de onları lanetledik. Kalplerini katılaştırdık. Kelimeleri yerlerinden oynatarak tahrif ederler. Onlar kendilerine verilenlerden bir pay almayı da unuttular. İçlerinden pek azı müstesna olmak üzere sen onların daima hainliklerini göreceksin. Sen yine onları affet, aldırış etme. Şüphesiz Allah iyilik edenleri sever. 14. "Biz Nasrânîyiz (Hıristiyanız)" diyenlerin de sağlam bir şekilde sözlerini almıştık. Onlar da kendilerine verilen öğütlerden bir pay almayı unuttular. Biz de kıyamet gününe kadar aralarına kin ve düşmanlığı yerleştirdik. Allah yakında onlara yaptıklarını haber verecektir.

٦٨٥ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْكَلْبِيِّ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى {فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ}، قَالَ: هُمُ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى أَغْرَى اللَّهُ بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ، وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ.

685- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî, ***"Biz de kıyamet gününe kadar aralarına kin ve düşmanlığı yerleştirdik"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Onlar, Yahudiler ve Hıristiyanlardır. Allah, aralarına kıyamet gününe kadar sürecek düşmanlık ve kin yerleştirmiştir."[570]

٦٨٦ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْكَلْبِيِّ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى {وَعَزَّرْتُمُوهُمْ}، قَالَ: نَصَرْتُمُوهُمْ.

686- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî, ***"Peygamberlerime inanır, onlara gereği gibi yardım ederseniz"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "'وَعَزَّرْتُمُوهُمْ/***Ve azzertumûhum'*** ifadesi, "onlara destek verip yardım ederseniz" anlamındadır.[571]

---

570 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 156; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 23; Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 617; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, II, 236; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 33. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Ebû Ubeyd, İbnu'l-Münzir ve Taberî'ye isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 268.

571 Taberî bu hadisi Mücâhid ve Süddî'den rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 151; Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 114. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da

٦٨٧ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أرنا مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ}، قَالَ: نَسَخَتْهَا: {قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ، وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ، وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ}.

687- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Sen yine onları affet, aldırış etme"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: Bu âyeti, şu âyet neshetmiştir: ***"Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın."***[572][573]

يَاأَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ ﴿١٥﴾ يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٦﴾ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ أَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِمَّنْ خَلَقَ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿١٨﴾ يَاأَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَى فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ أَنْ تَقُولُوا مَا جَاءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ فَقَدْ جَاءَكُمْ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ

---

zikretmiş ve Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir ve Taberî'nin Mücâhid'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 267.

572 Tevbe 9/29.

573 Abdürrezzâk, *Musannef*, VI, 22; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 157; Nehhâs, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, s. 123; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Îzâh*, s. 232; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 33. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd ve Taberî'ye isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 268. Kurtubî şöyle demiştir: "Bu âyet muhkemdir." Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 116.

وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٩﴾ وَإِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ يَاقَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا وَآتَاكُمْ مَا لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿٢٠﴾ يَاقَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلٰى أَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ ﴿٢١﴾ قَالُوا يَامُوسٰى إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا حَتّٰى يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَاخِلُونَ ﴿٢٢﴾ قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ غَالِبُونَ وَعَلَى اللّٰهِ فَتَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٣﴾

15. Ey kitap ehli! Size kitaptan gizlediğiniz şeylerin çoğunu açıklayıp birçoğunu da açıklamadan geçiveren Resûlümüz gelmiştir. Size muhakkak ki Allah'tan bir nur ve apaçık bir kitap gelmiştir. 16. Allah onunla rızasına uyanları selâmet yollarına götürür, onları izni ile karanlıklardan nura çıkarır ve kendilerini dosdoğru yola iletir. 17. And olsun ki "Allah, Meryem oğlu Mesih'tir" diyenler kâfir oldular. De ki: "Şayet Meryem oğlu Mesih'i, annesini ve yeryüzünde bulunanların hepsini helâk etmek isterse Allah'a karşı kim ne yapabilir? Göklerin, yerin ve aralarındaki her şeyin mülkü Allah'ındır. O dilediğini yaratır. Allah her şeye gücü yetendir." 18. Yahudi ve Hıristiyanlar "Biz Allah'ın oğulları ve sevdikleriyiz" dediler. De ki: "Öyle ise günahlarınız yüzünden niçin size azap ediyor?" Hayır, siz O'nun yarattığı insanlardansınız. O, dilediği kimseyi bağışlar, dilediği kimseyi de cezalandırır. Göklerin, yerin ve ikisinin arasındaki her şeyin mülkü Allah'ındır. Sonunda dönüş O'nadır. 19. Ey Kitap ehli! Resûllerin arasının kesildiği bir sırada size elçimiz geldi. Gerçekleri size açıklıyor ki (kıyamette) "Bize bir müjdeleyici ve uyarıcı gelmedi" demeyesiniz. İşte size müjdeleyici ve uyarıcı gelmiştir. Allah her şeye hakkıyla kâdirdir. 20. Hani Musa, kavmine şöyle demişti: "Kavmim! Allah'ın üzerinizdeki nimetini düşünün ki içinizden peygamberler göndermiş, sizi

hükümdarlar yapmış ve âlemlerden hiç kimseye vermediğini size vermişti." 21. "Kavmim! Allah'ın size yazdığı mukaddes arza girin. Gerisin geriye dönmeyin. Yoksa kaybedenler olarak geri dönersiniz." 22. Dediler ki: "Ey Musa! Orada güçlü bir topluluk var. Doğrusu onlar oradan çıkmadıkça biz de oraya asla girmeyiz. Eğer oradan çıkarlarsa biz de o zaman gireriz." 23. Allah'tan korkan kimselerden, Allah'ın kendilerine nimet verdiği iki kişi dedi ki: "Onların üzerine kapıdan girin. Oradan girdiniz mi muhakkak siz galip gelirsiniz. Eğer iman edenler iseniz yalnız Allah'a güvenip dayanın."

٦٨٨ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ، {قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا}، قَالَ: فِي بَعْضِ الْحُرُوفِ يَخَافُونَ اللَّهَ، اللَّهُ أَنْعَمَ عَلَيْهِمَا.

688- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Allah'tan korkan kimselerden, Allah'ın kendilerine nimet verdiği iki kişi***[574] ***şöyle demişti: Onların üzerine kapıdan girin. Oradan girdiniz mi muhakkak siz galip gelirsiniz. Eğer iman edenler iseniz yalnız Allah'a güvenip dayanın"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bazı kırâatlerde 'يَخَافُونَ اللهَ اللهُ اَنْعَمَ عَلَيْهِمَا/***Yehâfûnallahe Allahu en'ame aleyhimâ***' şeklinde okunur."[575]

٦٨٩ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ سُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ، عَنْ مُغِيرَةَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَطَعَامُ[576] الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ} قَالَ: ذَبَائِحُهُمْ.

689- Abdürrezzâk > Süfyân es-Sevrî > Mugîre isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbrahim, ***"Bugün size temiz ve iyi şeyler helâl kılınmıştır. Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helâldir, sizin yiyeceğiniz***

---

574 Müfessirlerin çoğu, bu iki kişinin Yûşâ b. Nûn ve Kâlib b. Yûfenâ olduğu görüşündedir.

575 Taberî bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 179.

576 Kurtubî şöyle demiştir: "Burada yemek kelimesinden kasıt, yenilebilen şeylerin ismidir. Burada bu kelime âlimlerin çoğunluğa göre boğazlananlara hastır." Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 76.

de onlara helâldir"[577] âyeti hakkında şöyle demiştir: "Kastedilen, onların kestikleri hayvanların etleridir."[578]

٦٩٠ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أرنا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ}، يَقُولُ: عَلَى خِيَانَةٍ[579]، وَكَذِبٍ وَفُجُورٍ.

690- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"İçlerinden pek azı müstesna olmak üzere sen onların daima hainliklerini göreceksin"***[580] âyeti hakkında şöyle demiştir: "(Âyette) onların günahkârlık, yalan ve ihanet üzere oldukları söylenmektedir."[581]

٦٩١ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {عَلَى فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ}، قَالَ: كَانَ بَيْنَ عِيسَى، وَمُحَمَّدٍ خَمْسُمِائَةِ سَنَةٍ وَسِتُّونَ سَنَةً.

691- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Ey Kitap ehli! Resûllerin arasının kesildiği bir sırada size elçimiz geldi"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "İsa *aleyhisselâm* ile Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* arasında beş yüz altmış yıl vardır."[582]

---

577 Mâide 5/5.

578 Abdürrezzâk, *Musannef*, VI, 73; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX, 578; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 12; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 20. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'ye isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 231.

579 Mısır nüshasında "خائنة/hâinetin" şeklinde geçmektedir. Kurtubî şöyle demiştir: "Bu, dilde caizdir. Mesela konuşmada 'قائلة/kâile' kelimesi 'قيلولة/kaylûle' anlamında kullanılabilir. Bu hazfedilmiş bir sıfattır. Burada takdiren kastedilen, 'فرقة خائنة/hain bir grup'tur." Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 76.

580 Mâide 5/13.

581 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 131; Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 116. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk'a isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 269; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II, 21.

582 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 156; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 25; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 452; İbn Kesîr ve Kurtubî, Katâde'den altı yüz sene olduğunu rivayet etmişlerdir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 122. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd ve Taberî'ye isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 269; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II, 241.

٦٩٢ - قَالَ مَعْمَرٌ، وَقَالَ الْكَلْبِيُّ: خَمْسِمِائَةِ سَنَةٍ وَأَرْبَعُونَ سَنَةً.

692- Ma'mer, Kelbî'nin de beş yüz kırk yıl dediğini rivayet etmiştir.[583]

٦٩٣ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنِ الْحَسَنِ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا}، قَالَ: مَلَّكَهُمُ الْخَدَمَ.

693- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan ve Katâde, ***"Hani Musa, kavmine şöyle demişti: Kavmim! Allah'ın üzerinizdeki nimetini düşünün ki içinizden peygamberler göndermiş, sizi hükümdarlar yapmış ve âlemlerden hiç kimseye vermediğini size vermişti"*** âyeti hakkında şöyle demişlerdir: "Onları hizmetçiler sahibi yaptı."[584]

٦٩٤ - قَالَ: مَعْمَرٌ، وَقَالَ قَتَادَةُ: وَكَانُوا أَوَّلَ مَنْ مَلَكَ الْخَدَمَ.

694- Ma'mer, Katâde'nin "Hizmetçilere sahip olan ilk topluluk idiler" dediğini rivayet etmiştir.[585]

٦٩٥ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ: {الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ}، قَالَ: هِيَ الشَّامُ.

695- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Kavmim! Allah'ın size yazdığı mukaddes arza girin"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "'Mukaddes arz, Şam bölgesidir."[586]

583 Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 25; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II, 24.

584 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 163; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 25; Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 124; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 36. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'ye isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 269. Sevrî de hadisi benzer şekilde İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. Sevrî, *Tefsîr*, s. 101; Hâkim, *Müstedrek*, II, 312.

585 Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*'te şu lafızla rivayet etmiştir: "كانوا أول من إتخذ الخدم واقتنوا الأرقام" Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 453. İbn Atiyye şöyle demiştir: "Bu hadis zayıftır. Çünkü Kıptîler İsrâiloğulları'nı hizmetçi olarak kullanıyorlardı." Ben diyorum ki: Muhtemelen bu, Allah Teâlâ onları hürriyet ile nimetlendirdikten sonradır.

586 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 167. Begavî bu hadisi Katâde'den rivayet etmiş ve şöyle demiştir: "O, Şam'ın tamamıdır." Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 26; Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 125; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 37; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 270.

٦٩٦ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَى}، قَالَ: تَسَمَّوْا بِقَرْيَةٍ يُقَالُ: لَهَا نَاصِرَةُ، وَكَانَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَنْزِلُهَا.

696- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, **"'Biz Nasrânîyiz (Hıristiyanız)' diyenlerin de sağlam bir şekilde sözlerini almıştık"**[587] âyeti hakkında şöyle demiştir: "Nâsıra denilen ve İsa b. Meryem *aleyhisselâm*'ın ikâmet ettiği köye nisbetle adlandırıldılar (Nasrânî/Nâsıralı)."[588]

قَالُوا يَامُوسَى إِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا أَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا فَاذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ ﴿٢٤﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي وَأَخِي فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٥﴾ قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٦﴾ وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْآخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ﴿٢٧﴾ لَئِنْ بَسَطْتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسِطٍ يَدِيَ إِلَيْكَ لِأَقْتُلَكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٨﴾ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ ﴿٢٩﴾ فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَأَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٣٠﴾ فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوَارِي سَوْءَةَ أَخِيهِ قَالَ يَاوَيْلَتَا أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِيَ سَوْءَةَ أَخِي فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ ﴿٣١﴾

24. Onlar da şöyle dediler: "Ey Musa! Onlar orada bulundukça biz asla oraya girmeyiz. Git, sen ve Rabbin savaşın. Biz de burada oturacağız." 25. "Rabbim! Ben kendimle kardeşimden başkasına sahip değilim. Artık bizimle o fâsıklar topluluğunun arasını ayır" dedi. 26. Buyurdu ki: Artık orası onlara kırk yıl

587 Mâide 5/14.

588 Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk ve Abd b. Humeyd'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 268; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II, 20.

haram edildi. Onlar o yerde şaşkın şaşkın dolaşacaklardır. Artık sen de o fâsıklar topluluğu için tasalanma. 27. Bir de onlara Âdem'in iki oğlunun haberini hak ile oku. Hani onlar birer kurban sunmuşlardı da ikisinden birininki kabul edilmiş, diğerinden kabul edilmemişti. O "Seni mutlaka öldüreceğim" demişti. Diğeri "Allah ancak takva sahiplerinden kabul eder" demişti. 28. "Yemin ederim, sen beni öldürmek için bana elini uzatsan da ben seni öldürmek için elimi sana uzatacak değilim. Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım." 29. "Ben senin hem benim günahımı hem kendi günahını yüklenerek sonunda cehennemliklerden olmanı istiyorum. İşte zalimlerin cezası budur." 30. Nihayet nefsi kendisine kardeşini öldürmeyi kolay gösterdi. Onu öldürdü; o da hüsrana uğrayanlardan oluverdi. 31. Sonra Allah ona kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi. "Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini gömmekten âciz mi kaldım?" dedi ve artık pişmanlık duyanlardan oldu.

٦٩٧ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ آدَمَ}، قَالَ: هُمَا هَابِيلُ، وَقَابِيلُ، كَانَ أَحَدُهُمَا صَاحِبَ زَرْعٍ، وَالْآخَرُ صَاحِبَ مَاشِيَةٍ، فَجَاءَ أَحَدُهُمَا بِخَيْرِ مَالِهِ، وَجَاءَ الْآخَرُ بِشَرِّ مَالِهِ، فَجَاءَتِ النَّارُ فَأَكَلَتْ قُرْبَانَ أَحَدِهِمَا، وَهُوَ هَابِيلُ، وَتَرَكَتْ قُرْبَانَ الْآخَرِ فَحَسَدَهُ فَقَالَ {لَأَقْتُلَنَّكَ}، وَأَمَّا قَوْلُهُ: {إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ}، يَقُولُ بِإِثْمِ قَتْلِي، وَإِثْمِكَ، وَأَمَّا قَوْلُهُ: {فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا}، فَإِنَّهُ قَتَلَ غُرَابٌ غُرَابًا، فَجَعَلَ يَحْثُو عَلَيْهِ، فَقَالَ ابْنُ آدَمَ الَّذِي قَتَلَ أَخَاهُ حِينَ رَآهُ: {يَا وَيْلَتَا أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ} الْآيَةَ.

697- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Bir de onlara Âdem'in iki oğlunun haberini hak ile oku…"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Âdem *aleyhisselâm*'ın bu oğulları, Hâbil ve Kâbil'dir. Biri ziraî ürün sahibiydi, diğeri ise hayvan sahibiydi. Biri malının en iyisini getirdi. Diğeri ise en kötüsünü getirdi. Peşinden

ateş gelip Hâbil'in kurbanını yedi, diğerinin kurbanını ise bıraktı. Bundan dolayı kurbanı bırakılan, kardeşine haset edip 'Seni mutlaka öldüreceğim' dedi. ***'Ben senin hem benim günahımı hem kendi günahını yüklenerek sonunda cehennemliklerden olmanı istiyorum. İşte zalimlerin cezası budur.'*** Benim öldürülme günahımı ve kendi günahını.[589] ***'Sonra Allah ona kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi.'*** Bir karga, başka bir kargayı öldürdü ve üzerine toprak serpmeye başladı.[590] Âdem *aleyhisselâm*'ın, kardeşini öldüren oğlu, onu görünce ***'Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini gömmekten aciz mi kaldım?'*** dedi."[591]

٦٩٨ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ مَعْمَرٌ، وَقَالَ: الْحَسَنُ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ ابْنَيْ آدَمَ ضُرِبَا لِهَذِهِ الْأُمَّةِ مَثَلًا فَخُذُوا بِالْخَيْرِ مِنْهُمَا.

698- Abdürrezzâk > Ma'mer > Hasan isnadıyla rivayet edildiğine göre, Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Âdem'in çocukları bu ümmete örnek verilmiştir. Siz onlardan hayırlı olanı örnek alın."***[592]

---

589 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 215; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 44.

590 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 227.

591 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 208; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 32; Zemahşerî, *Keşşâf*, I, 483; Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 134; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 460. İbn Kesîr bu hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 42. İbn Kesîr şöyle demiştir: "Cumhura göre koyunları kurban eden Hâbil, yiyecek kurban eden de Kâbil'dir. Hâbil'in sundukları kabul edilmiştir. İbn Abbâs şöyle demiştir: "Onun kurban için sunduğu koçtur ve koç, kurban için uygundur. En doğrusunu Allah bilir.' Haleften ve seleften bazılarının rivayet ettiğine göre, Kâbil'in sundukları kabul edilmemiştir. Bu meşhur rivayet, Mücâhid'den nakledilmiştir. Ancak Taberî, Mücâhid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: 'Ziraat ürünlerini kurban eden Kâbil'dir ve onun bu kurbanı kabul edilmiştir.' Bu, bilinen meşhur rivayete aykırı bir rivayettir. Muhtemelen bu sahih bir şekilde nakledilmemiştir. En doğrusunu Allah bilir." Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 43.

592 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 230; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 46. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk ve Taberî'nin Hasan'dan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 275; Süyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, I, 46; Şeyh Şâkir, Taberî'nin *Tefsîr*'inde şöyle demiştir: "Bu, mürsel bir hadistir."

مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعْدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ ﴿٣٢﴾ إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٣٣﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٤﴾ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ أَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لِيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٣٦﴾ يُرِيدُونَ أَنْ يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُقِيمٌ ﴿٣٧﴾ وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٣٨﴾ فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٩﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٠﴾ يَاأَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ آخَرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هَذَا فَخُذُوهُ وَإِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا وَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا أُولَئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمْ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٤١﴾ سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ فَإِنْ جَاءُوكَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ وَإِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْئًا وَإِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٤٢﴾

وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرَاةُ فِيهَا حُكْمُ اللّٰهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَمَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٣﴾ إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَاةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللّٰهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللّٰهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٤٤﴾

32. Bundan dolayı İsrâiloğulları'na şunları yazdık: Kim bir kimseyi bir kimseye yahut yeryüzünde bozgunculuğa karşılık olmaksızın öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur. Her kim bir canı kurtarırsa bütün insanları kurtarmış gibi olur. Peygamberlerimiz onlara apaçık delililler getirdiler; ama bundan sonra da onlardan çoğu yine yeryüzünde aşırı gitmektedirler. 33. Allah'a ve Resûlü'ne karşı savaşanların ve yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışanların cezası ancak öldürülmeleri veya asılmaları yahut ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi ya da yerlerinden sürülmeleridir. Bu onların dünyadaki rüsvaylığıdır. Onlar için ahirette de büyük azap vardır. 34. Ancak siz kendilerini yenip ele geçirmeden önce tevbe edenler müstesna; bilin ki Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir. 35. Ey iman edenler! Allah'tan korkun, O'na yol arayın ve yolunda cihad edin ki kurtulasınız. 36. Şüphesiz yeryüzünde ne varsa hepsi hatta bir o kadarı daha kâfirlerin olsa da kıyamet gününün azabından kurtulmak için onu feda etseler yine onlardan kabul edilmez. Onlar için çok acıklı bir azap vardır. 37. Cehennemden çıkmak isterler ama oradan çıkacak değillerdir. Onlar için sürekli bir azap vardır. 38. Hırsızlık eden erkekle hırsızlık eden kadının o kazandıklarına bir karşılık ve Allah tarafından ibret verici bir ceza olmak üzere ellerini kesin. Allah mutlak galiptir, hükmünde sonsuz hikmet sahibidir. 39. Fakat kim zulmettikten sonra tevbe eder ve (durumunu) düzeltirse şüphesiz Allah onun tevbesini kabul eder. Çünkü Allah bağışlayandır, merhamet edendir. 40. Bilmez

misin ki göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. O, dilediğine azap eder, dilediğini bağışlar. Allah her şeye güç yetirendir. 41. Ey Resûl! Kalpleri ile iman etmedikleri halde ağızları ile "İnandık" diyen kimselerden ve Yahudilerden küfür içinde koşuşanlar(ın hali) seni üzmesin. Onlar durmadan yalana kulak verirler ve sana gelmeyen (bazı) kimselere kulak verirler; kelimeleri yerlerinden kaydırıp değiştirirler. "Eğer size şu verilirse hemen alın, o verilmezse sakının!" derler. Allah bir kimseyi şaşkınlığa (fitneye) düşürmek isterse, sen Allah'a karşı, onun lehine hiçbir şey yapamazsın. Onlar, Allah'ın kalplerini temizlemek istemediği kimselerdir. Onlar için dünyada rezillik vardır ve ahirette onlara mahsus büyük bir azap vardır. 42. Onlar alabildiğine yalan dinleyenler, çokça (haram mal) yiyenlerdir. Eğer sana gelirlerse aralarında hükmet ya da onlardan yüz çevir. Eğer onlardan yüz çevirirsen sana hiçbir zarar veremezler. Eğer hükmedersen aralarında adaletle hükmet. Çünkü Allah adaletli olanları sever. 43. İçinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında iken nasıl oluyor da senin hükmüne başvuruyorlar da sonra, bunun arkasından yüz çevirip gidiyorlar? Onlar inanmış kimseler değildirler. 44. Şüphesiz Tevrat'ı biz indirdik. İçinde bir hidayet, bir nur vardır. Kendilerini (Allah'a) vermiş peygamberler onunla Yahudilere hükmederlerdi. Allah'ın Kitabı'nı korumaları kendilerinden istendiği için Rablerine teslim olmuş kimseler ve bilginler de (onunla hükmederlerdi). Hepsi ona (hak olduğuna) şahitlerdi. Şu halde (ey Yahudiler ve hâkimler!) İnsanlardan korkmayın, benden korkun. Âyetlerimi az bir bedel karşılığında satmayın. Kim Allah'ın indirdiği (hükümler) ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir.

٦٩٩ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ، عَنِ ابْنِ أَبِي نُجَيْحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، {الرَّبَّانِيُّونَ}، قَالَ: هُمْ فَوْقَ الْأَحْبَارِ هُمُ الْفُقَهَاءُ الْعُلَمَاءُ.

699- Abdürrezzâk > İbn Uyeyne İbn Ebî Necîh isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid, ***"Rablerine teslim olmuş kimseler"*** âyeti hakkında

şöyle demiştir: "'الرَّبَّانِيُّونَ/er-Rabbâniyyûn (Rabbânîler),' ahbârın (bilginlerin) üstündedir. Zira onlar, fakîhler ve âlimlerdi."[593]

٧٠٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أرنا الثَّوْرِيُّ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنِ الْحَكَمِ، أَوْ غَيْرِهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا}، قَالَ: الزَّوْجَةُ وَالْخَادِمُ وَالْبَيْتُ.

700- Abdürrezzâk > Sevrî > Mansûr isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Abbâs, ***"Sizi hükümdarlar yapmıştı"***[594] âyeti hakkında şöyle demiştir: "Burada kişinin eşi, hizmetçisi ve evinin olmasından söz edilmektedir."[595]

٧٠١ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ[596]}، قَالَ: هُمْ أَطْوَلُ مِنَّا أَجْسَامًا وَأَشَدُّ قُوَّةً.

701- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Dediler ki: Ey Musa! Orada güçlü bir topluluk var"***[597] âyeti hakkında şöyle demiştir: "Onlar, bizden daha uzun bedenli ve daha güçlüydüler."[598]

٧٠٢ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أرنا مَعْمَرٌ، قَالَ: تَلَا قَتَادَةُ {مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا، وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا}، قَالَ: عَظُمَ وَاللهِ أَجْرُهَا، وَعَظُمَ وَاللهِ وِزْرُهَا.

---

593 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 343.

594 Mâide 5/20.

595 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 162; Hâkim, *Müstedrek*, II, 312. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd ve Taberî'nin İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 269. Begavî bu hadisi Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 25; Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 124.

596 "جَبَّار/Cabbâr" kelimesi burada kahretmek, zorbalık anlamında değildir. Örneğin ellerin ulaşamayacağı bir hurma için "نخلة جبارة/cabbâr hurma" lafzı kullanılmaktadır. Bu kavmin cabbâr olarak vasıflandırılmasının sebebi, boylarının ulaşılmayacak derecede uzun ve vücutlarının olabildiğince güçlü olmasıdır. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 26.

597 Mâide 5/22.

598 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 173. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk ve Abd b. Humeyd'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 270.

702- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Bundan dolayı İsrâiloğulları'na şunları yazdık: Kim bir kimseyi bir kimseye yahut yeryüzünde bozgunculuğa karşılık olmaksızın öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur. Her kim bir canı kurtarırsa bütün insanları kurtarmış gibi olur"***[599] âyeti hakkında şöyle demiştir: "Vallahi ecri de büyüktür. Vallahi günahı da büyüktür."[600]

٧٠٣ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، وَالْكَلْبِيِّ، وَعَطَاءٍ الْخُرَاسَانِيِّ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا}، قَالَ: هُو[601] اللِّصُّ الَّذِي يَقْطَعُ الطَّرِيقَ، فَهُوَ مُحَارِبٌ، قَالُوا: فَإِنْ قَتَلَ، وَأَخَذَ[602] مَالًا صُلِبَ[603]، وَإِنْ قَتَلَ وَلَمْ يَأْخُذْ مَالاً قُتِلَ، وَإِنْ أَخَذَ مَالاً وَلَمْ يَقْتُلْ قُطِعَتْ يَدُهُ وَرِجْلُهُ، وَإِنْ أَخَذَ قَبْلَ أَنْ يَفْعَلَ شَيْئًا مِنْ ذَلِكَ نُفِيَ، وَأَمَّا قَوْلُهُ: {إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ}، فَهَذِهِ لِأَهْلِ الشِّرْكِ خَاصَّةً، فَمَنْ أَصَابَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ شَيْئًا مِنَ الْمُسْلِمِينَ، وَهُوَ لَهُمْ حَرْبٌ، وَأَخَذَ مَالًا، وَأَصَابَ دِمَاءً، ثُمَّ تَابَ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْدَرَ عَلَيْهِ أُهْدِرَ عَنْهُ[604] مَا مَضَى.

703- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, Kelbî ve Atâ el-Horâsânî, ***"Allah'a ve Resûlü'ne karşı savaşanların ve yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışanların cezası ancak öldürülmeleri veya asılmaları yahut ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi ya da yerlerinden sürülmeleridir"***[605] âyeti hakkında şöyle demişlerdir: "Bu, muhârip olup yol kesen hırsızdır." Şöyle dediler: "Eğer birini öldürür ve mal alırsa asılır. Eğer öldürür de mal almazsa sadece öldürülür. Eğer mal alır da öldürmezse eli ve ayağı çaprazlama kesilir. Eğer bu tür bir şey almadan yakalanırsa sürgün edilir. Allah'ın ***'Ancak siz kendilerini yenip ele geçirmeden önce tevbe edenler müstesna;***

599 Mâide 5/32.
600 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 239; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 36; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 47.
601 Türkiye nüshasında "هذا/hâzâ" şeklinde geçmektedir.
602 Mısır nüshasında "فأخذ/fe-ehaze" şeklinde geçmektedir.
603 Abdürrezzâk'ın, *Musannef*'indeki en son ibaredir.
604 Mısır nüshasından silinmiştir.
605 Mâide 5/33.

bilin ki Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir'[606] sözüne gelince; bu âyet, özellikle müşriklerle ilgilidir. Muhârip iken Müslümanların bir şeyine el koyan, mal alan ve kan döken müşrik kimsenin, yakalanmadan önce tevbe ederse geçmiş hataları affedilir."[607]

٧٠٤ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أرنا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، فِي قَوْلِهِ: {أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ}، قَالَ: نَفْيُهُ أَنْ يُطْلَبَ فَلَا يُقْدَرَ عَلَيْهِ كُلَّمَا سُمِعَ بِهِ فِي أَرْضٍ طُلِبَ.

704- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Zührî, ***"Ya da yerlerinden sürülmeleridir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Sürülmesi, muhâribin peşine düşülmesi fakat yakalanamaması, bir yerde olduğu duyulduğunda yine peşine düşülmesi demektir."[608]

٧٠٥ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنِ الْحَسَنِ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ}، قَالَ: الْقُرْبَةُ

705- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan, ***"Ey iman edenler! Allah'tan korkun, O'na yol arayın"***[609] âyeti hakkında şöyle demiştir: "Yaklaşma, ibadet."[610]

---

606 Mâide 5/34.

607 Abdürrezzâk bu hadisi *Musannef*'te benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Abdürrezzâk, *Musannef*, IX, 405. Taberî bu hadisi nakletmiş ancak isnadda Kelbî'yi zikretmemiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 121-123. Kurtubî bu hadisi İbn Abbâs, Atâ el-Horâsânî ve Nehaî'den rivayet etmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 151; Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, II, 405. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd, Firyâbî, İbn Ebî Şeybe, Beyhakî, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 18; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II, 32. Doğrusu bu âyet bütün müşrikler ve bu tür günah işleyenler için geneldir. Hâfız şöyle demiştir: "Cumhur bunu Müslüman veya kâfir yol kesici olarak tefsir etti." Bk. Hâfız, *Fethu'l-Bârî*, VIII, 274.

608 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 270. Nehhâs bu hadisi benzer şekilde Zührî'den rivayet etmiştir. Bk. Nehhâs, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, s. 130. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd ve Taberî'nin Zührî'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 279.

609 Mâide 5/35.

610 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 291. Bu hadis Ebû Vâil, Hasan, Mücâhid, Katâde, Atâ, Süddî, İbn Zeyd, Abdullah b. Kesîr, Saîd b. Cübeyr, Dahhâk, Rebî' b. Enes ve Leys b. Sa'd'dan rivayet edilmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 159; İbn Kesîr,

٧٠٦ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنَا رَجُلٌ مِنْ مُزَيْنَةَ وَنَحْنُ جُلُوسٌ عِنْدَ ابْنِ الْمُسَيِّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: زَنَى رَجُلٌ[611] مِنَ الْيَهُودِ وَامْرَأَةٌ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ: اذْهَبُوا إِلَى هَذَا النَّبِيِّ، فَإِنَّهُ نَبِيٌّ بُعِثَ بِتَخْفِيفٍ، فَإِنْ أَفْتَانَا بِفُتْيَا دُونَ الرَّجْمِ قَبِلْنَاهَا، وَاحْتَجَجْنَا بِهَا عِنْدَ اللهِ، وَقُلْنَا: فُتْيَا نَبِيٍّ مِنْ أَنْبِيَائِكَ، فَقَالَ: فَأَتَوا النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ جَالِسٌ فِي الْمَسْجِدِ فِي أَصْحَابِهِ، فَقَالُوا: يَا أَبَا الْقَاسِمِ مَا تَرَى فِي رَجُلٍ وَامْرَأَةٍ مِنْهُمْ زَنَيَا، فَلَمْ يُكَلِّمْهُمْ كَلِمَةً حَتَّى أَتَى بَيْتَ مِدْرَاسِهِمْ[612]، فَقَامَ لَهُمْ[613] عَلَى الْبَابِ، فَقَالَ: أُشْهِدُكُمْ بِاللهِ الَّذِي أَنْزَلَ التَّوْرَاةَ عَلَى مُوسَى بْنِ عِمْرَانَ مَا تَجِدُونَ فِي التَّوْرَاةِ عَلَى مَنْ زَنَا إِذَا أُحْصِنَ؟، فَقَالُوا: يُحَمَّمُ[614] وَيُجَبَّهُ، قَالُوا: وَالتَّجْبِيَةُ أَنْ يُحْمَلَ الزَّانِيَانِ عَلَى حِمَارٍ، وَتُقَابَلَ أَقْفِيَتُهُمَا وَيُطَافُ بِهِمَا، قَالَ: وَسَكَتَ شَابٌّ مِنْهُمْ فَلَمَّا رَآهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَكَتَ أَلَظَّ[615] بِهِ النَّشْدَةَ، فَقَالَ: اللَّهُمَّ إِذَا نَشَدْتَنَا فَإِنَّا نَجِدُ فِي التَّوْرَاةِ الرَّجْمَ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: فَمَا أَوَّلُ مَا ارْتَخَصْتُمْ أَمْرَ اللهِ؟ قَالَ: زَنَا رَجُلٌ ذُو قَرَابَةٍ مِنْ مَلِكٍ مِنْ مُلُوكِنَا، فَأَخَّرَ عَنْهُ الرَّجْمَ، ثُمَّ زَنَى رَجُلٌ آخَرُ فِي أُثْرَةٍ مِنَ النَّاسِ فَأَرَادَ رَجْمَهُ فَحَالَ قَوْمُهُ دُونَهُ، وَقَالُوا: لَا تَرْجِمْ صَاحِبَنَا حَتَّى تَجِيءَ بِصَاحِبِكَ فَتَرْجُمُهُ فَأَصْلَحُوا هَذِهِ الْعُقُوبَةَ بَيْنَهُمْ، وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: فَإِنِّي أَحْكُمُ بِمَا فِي التَّوْرَاةِ، فَأَمَرَ بِهِمَا فَرُجِمَا، قَالَ الزُّهْرِيُّ فَبَلَغَنَا أَنَّ هَذِهِ الْآيَةَ نَزَلَتْ فِيهِمْ {إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَاةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا} فَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْهُمْ.

706- Abdürrezzâk > Ma'mer > Zührî > Müzeyneli bir râvi isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ebû Hureyre şöyle demiştir: Yahudilerden evli bir adam, evli bir kadınla[616] zina etmişti. Birbirlerine "Bizi o

---

Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm, II, 51. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'ye isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 280.

611 Mısır nüshasında "فرَجُل/fe-racülün" şeklinde geçmektedir.

612 Yahudilerin kitapları ile ilgili eğitim aldıkları yerdir.

613 Mısır nüshasından silinmiştir.

614 Yüzün kömürle karartılmasıdır.

615 Bir şeyi âdet hâline getirmek ve hiç bırakmadan sürekli olarak yapmaktır.

616 Kadının ismi, Büsre'dir. Erkeğin ismi ise zikredilmemiştir. Bk. Hâfiz, *el-Feth*, VI, 167.

Peygamber'e gönderin. Zira o, kolaylaştırmak için gönderilmiş bir Peygamberdir. Eğer bize recmetme dışında bir hüküm verirse onu kabul ederiz. Onu Rabbimizin katında delil gösteririz ve 'Bu, senin peygamberlerinden birinin hükmüdür' deriz" dediler. Ardından mescidde ashâbıyla beraber oturan Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanına gelerek "Ey Ebu'l-Kâsım! Zina eden bir erkek ve kadın hakkında ne dersin?" dediler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onların medreselerinin kapısına varıncaya kadar bir şey söylemedi. Kapıya ulaşınca da ***"Size, Tevrat'ı, Musa'ya indiren hakkı için soruyorum. Evli olup da zina edenler hakkında Tevrat'ta ne buluyorsunuz?"*** diye sordu. Oradakiler, "Yüzü kömürle karartılır, eşeğe ters bindirilip teşhir edilir. Başları birbirlerine ters çevrilir ve öyle dolaştırılırlar" dediler. Fakat aralarından bir genç sessiz kalmıştı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu gencin sessiz kaldığını görünce, ona ısrarla yemin ettirdi. Genç, "Allah adına bize yemin ettirdiğin için söylüyorum ki, biz Tevrat'ta recmi buluyoruz" dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Tevrat'ta ilk hafifletip kolaylaştırdığınız Allah'ın emri nedir?"*** diye sorunca, genç "Krallarımızdan birisinin bir yakını zina etmiş ve kral onun recmedilmesini ertelemişti. Onun ardından sıradan insanlardan biri zina edince kral onun recmedilmesini emretti. Bunun üzerine bu kişinin yakınları, buna engel olup "Vallahi! Yakınını getirip recmetmedikçe bizim yakınımızı da recmedemezsin" dediler. Sonra aralarında bu cezayı düzenlediler" dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Ben Tevrat'takilerle hükmedeceğim"*** buyurdu ve emri üzerine recmedildiler. Zührî şöyle dedi: "Bizim öğrendiğimize göre ***'Şüphesiz Tevrat'ı biz indirdik. İçinde bir hidayet, bir nur vardır. Kendilerini (Allah'a) vermiş peygamberler onunla Yahudilere hükmederlerdi'*** âyeti onlar hakkında inmiştir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de onlardan biriydi."[617]

617 Abdürrezzâk bu hadisi benzer şekilde *Musannef*'te rivayet etmiştir. Bk. Abdürrezzâk, *Musannef*, VII, 316; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 339; Müslim, Kitâbu'l-Hudûd, III, 1327; Hâkim, *Müstedrek*, IV, 360; İbn Mâce, Kitâbu'l-Hudûd, II, 655; Ebû Davud, Kitâbu'l-Hudûd, 4448; Beyhakî, *Sünen*, VIII, 246. Ahmed b. Hanbel bu hadisi Berâ'dan rivayet etmiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 286; İbnu'l-Mübârek, *Müsned*, 165; Nehhâs, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, s. 130; Hâfız, *el-Feth*, VI, 167; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 213. İbn Kesîr şöyle demiştir: "Bu hadis sahihtir ve Yahudiler hakkında nâzil olmuştur." Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 58.

٧٠٧ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: شَهِدْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ أَمَرَ بِرَجْمِهَا، رَأَيْتُهُ يُجَافِي بِيَدِهِ عَنْهَا؛ لِيَقِيَهَا الْحِجَارَةَ.

707- Abdürrezzâk > Ma'mer > Zührî > Sâlim isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Ömer şöyle demiştir: "O ikisinin recmedilmesini emrettiği zaman Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e şahit oldum. İkisi recmedilirken adamın kadını taşlardan korumak için elini uzattığını gördüm."[618]

وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٤٥﴾ وَقَفَّيْنَا عَلَى آثَارِهِمْ بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَاةِ وَآتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَاةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٦﴾ وَلْيَحْكُمْ أَهْلُ الْإِنْجِيلِ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٤٧﴾ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٤٨﴾

45. Biz Tevrat'ta onlara şunu yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş (karşılık ve cezadır). Yaralar da birbirine kısas yapılır. Fakat kim onu sadaka olarak bağışlarsa bu ona kefâret olur. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmez ise işte onlar zalimlerin ta kendileridir.

46. Ardından da izleri üzerine kendinden önceki Tevrat'ı

---

618 Buhârî, Kitâbu'l-Hudûd, VI, 166, Kitâbu't-Tevhîd, XIII, 516, Kitâbu'l-Menâkıb, VI, 631; Abdürrezzâk, *Musannef*, VII, 317; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 58.

doğrulayıcı olarak Meryem oğlu İsa'yı gönderdik. Biz ona içinde hidayet ve nur bulunan İncil'i de kendinden önce inen Tevrat'ı doğrulayıcı, takva sahipleri için bir hidayet ve öğüt olmak üzere verdik. 47. İncil sahipleri de Allah'ın onda indirdikleri ile hükmetsinler. Kim Allah'ın indirdikleri ile hükmetmez ise işte onlar fâsıkların ta kendileridir. 48. Biz sana da Kitabı hak ile kendinden önce indirilen kitapları doğrulayıcı ve onlara karşı bir şahit olmak üzere indirdik. O halde aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet. Sana gelen hakkı bırakıp onların heveslerine uyma. Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol tayin ettik. Eğer Allah dileseydi elbette hepinizi bir ümmet yapardı. Fakat O, size verdiği ile sizi imtihan etmek istedi. Öyle ise hayırlı işlere koşuşun. Hepinizin dönüşü Allah'adır ve hakkında ayrılığa düştüğünüz şeyleri size haber verecektir.

٧٠٨ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {ذَلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا} قَالَ: نَزَلَتْ فِي النَّجَاشِيِّ، وَأَصْحَابِهِ إِذْ جَاءَتْهُمْ مُهَاجِرَةُ الْمُؤْمِنِينَ.

708- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Çünkü onların içinde keşişler ve rahipler vardır ve onlar büyüklük taslamazlar"***[619] âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bu âyet, Müslüman Muhâcirler yanlarına geldikleri zaman Necâşî ve arkadaşları hakkında indirilmiştir."[620]

٧٠٩ - مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ}، قَالَ: شَهِيدًا عَلَيْهِ.

709- Ma'mer, Katâde'nin ***"Onlara karşı bir şahit olmak üzere indirdik"*** âyeti hakkında şöyle dediğini nakletmiştir: "Şahit olarak (indirdik)."[621]

---

619 Mâide 5/82.

620 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 505. Begavî bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 66; Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 255; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 85; Süyûtî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 96, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 308.

621 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 378. İbn Kesîr bu hadisi Mücâhid, Katâde ve Süddî'den rivayet etmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 65.

٧١٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ الْجَزَرِيِّ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَأَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ} أَنَّ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ كَتَبَ إِلَى عَدِيِّ بْنِ أَرْطَاةَ إِذَا جَاءَكَ أَهْلُ الْكِتَابِ، فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا فِي كِتَابِ اللَّهِ.

710- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Abdülkerîm el-Cezerî, ***"O halde aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: Ömer b. Abdülazîz, Adiy b. Ertât'a[622] şu mektubu yazdı: "Kitap ehli sana gelirse aralarında Allah'ın Kitabı'ndakilerle hükmet."[623]

٧١١ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنِ السُّدِّيِّ، عَنْ عِكْرِمَةَ، قَالَ: نَسَخَتْ هَذِهِ الْآيَةَ {فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ} قَوْلُهُ: {فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ}.

711- Abdürrezzâk > Sevrî > Süddî[624] isnadıyla rivayet edildiğine göre, İkrime şöyle demiştir: ***"Eğer sana gelirlerse aralarında hükmet ya da onlardan yüz çevir"***[625] âyeti, ***"O halde aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet"*** âyetini nesh etmiştir.[626]

Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 290.

622 O, Adiy b. Ertât el-Fezârî'dir. Ömer b. Abdülazîz'in valisidir. Dördüncü tabakadan olup makbuldür. H. 102 yılında vefat etmiştir. Bk. *Takrîb*, II, 16.

623 Abdürrezzâk, *Musannef*, VI, 63.

624 O, İsmâil b. Abdirrahmân b. Ebî Kerîme es-Süddî Ebû Muhammed el-Kûfî'dir. Sıdk sahibidir. Vehme düşmüştür. Dördüncü tabakadan olup Şiî olmakla itham edilmiştir. Bk. *Takrîb*, I, 72.

625 Mâide 5/42.

626 Abdürrezzâk, *Musannef*, VI, 63; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 332; Nehhâs, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, s. 131. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürreazzâk'ın İkrime'den rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 274. İbn Ebî Hâtim bu hadisi Katâde'den nakletmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 10. Beyhakî bu hadisi Ebû Huzeyfe > Sevrî tarîkiyle rivayet etmiştir. Beyhakî, *Sünen*, VIII, 249. Beyhakî hadisin bir benzerini de İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir.

وَأَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ
بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللّٰهُ إِلَيْكَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ أَنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ أَنْ يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ
ذُنُوبِهِمْ وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ ﴿٤٩﴾ أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ
أَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٥٠﴾ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا
الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ
إِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥١﴾ فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ
يُسَارِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ نَخْشَى أَنْ تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ فَعَسَى اللّٰهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ
أَوْ أَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ فَيُصْبِحُوا عَلَى مَا أَسَرُّوا فِي أَنْفُسِهِمْ نَادِمِينَ ﴿٥٢﴾ وَيَقُولُ
الَّذِينَ آمَنُوا أَهَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ إِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ حَبِطَتْ
أَعْمَالُهُمْ فَأَصْبَحُوا خَاسِرِينَ ﴿٥٣﴾ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ
دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللّٰهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى
الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ
يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٤﴾ إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا
الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ ﴿٥٥﴾ وَمَنْ يَتَوَلَّ اللّٰهَ
وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللّٰهِ هُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٥٦﴾ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ
وَالْكُفَّارَ أَوْلِيَاءَ وَاتَّقُوا اللّٰهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾ وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ
اتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٥٨﴾ قُلْ يَاأَهْلَ الْكِتَابِ
هَلْ تَنْقِمُونَ مِنَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلُ وَأَنَّ أَكْثَرَكُمْ
فَاسِقُونَ ﴿٥٩﴾ قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذَلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللّٰهِ مَنْ لَعَنَهُ اللّٰهُ
وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ أُولَئِكَ شَرٌّ مَكَانًا
وَأَضَلُّ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ ﴿٦٠﴾ وَإِذَا جَاءُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَقَدْ دَخَلُوا بِالْكُفْرِ

وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا بِهِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا يَكْتُمُونَ ﴿٦١﴾ وَتَرَى كَثِيرًا مِنْهُمْ يُسَارِعُونَ فِي الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٢﴾

49. Onların hevalarına uyma ve aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet. Allah'ın sana indirdiği hükümlerin bir kısmından seni saptırmalarına dikkat et. Eğer (hükümden) yüz çevirirlerse bil ki (bununla) Allah ancak, günahlarının bir kısmını onların başına bela etmek ister. İnsanların birçoğu da zaten yoldan çıkmışlardır. 50. Onlar hâlâ cahiliye devrinin hükmünü mü istiyorlar? Kesin hakka inanan bir toplum için kimin hükmü Allah'ın hükmünden daha güzel olabilir? 51. Ey iman edenler! Yahudileri de Hıristiyanları da dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostudurlar. İçinizden kim onları dost edinirse muhakkak o da onlardandır. Şüphesiz Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez. 52. Kalplerinde hastalık bulunan kimselerin "Başımıza bir felaketin gelmesinden korkuyoruz" diyerek onların arasına koşuştuklarını görürsün. Umulur ki Allah bir fetih yahut katından bir emir getirecek de onlar, içlerinde gizledikleri şeyden dolayı pişman olacaklardır. 53. İman edenler de "Olanca güçleri ile sizinle beraber olacaklarına dair Allah adına yemin edenler bunlar mı?" derler ki: Bütün amelleri boşa gitti ve bundan ötürü en büyük zarara uğrayanlar oldular. 54. Ey iman edenler! İçinizden kim dininden dönerse Allah mü'minlere karşı alçakgönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve şiddetli, kendisinin onları seveceği, onların da kendisini seveceği bir topluluk getirir ki Allah yolunda cihad ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar. Bu Allah'ın lütfudur. Onu dilediği kimseye verir. Allah lütfu bol olandır, her şeyi en iyi bilendir. 55. Sizin dostunuz ancak Allah'tır. O'nun peygamberidir ve iman edenlerdir; onlar ki Allah'ın emirlerine boyun eğerek namazı kılar, zekâtı verirler. 56. Kim Allah'ı, Resûlü'nü ve mü'minleri dost edinirse şüphe yok ki üstün gelecek olanlar Allah'ın tarafını tutanlardır. 57.

Ey iman edenler! Sizden evvel kendilerine kitap verilenlerden dininizi bir eğlence ve bir oyuncak edinenleri ve kâfirleri dost edinmeyin. Şayet iman edenlerseniz Allah'tan korkun. 58. Namaza çağırdığınızda onu alaya ve eğlenceye alırlar. Bu onların akılları ermeyen bir topluluk olmalarındandır. 59. De ki: "Ey kitap ehli! Sizin bizi ayıplamanızın Allah'a, bize indirilene, daha önce indirilenlere iman etmemizden ve şüphesiz çoğunuzun fâsıklar olmanızdan başka bir sebebi var mı?" 60. De ki: "Allah katında bundan daha kötü bir cezanın (kimlere) olduğunu size haber vereyim mi? Allah'ın lanetlediği ve gazap ettiği, aralarından maymunlar, domuzlar ve tâğûta tapanlar çıkardığı kimseler." İşte bunlar, yeri (durumu) daha kötü olan ve doğru yoldan daha ziyade sapmış bulunanlardır. 61. Size geldikleri zaman "İman ettik" derler. Hâlbuki onlar küfürle girdiler ve yine küfürle çıktılar. Allah gizlediklerini çok iyi bilendir. 62. Onlardan pek çok kimsenin günah işlemekte, düşmanlık yapmakta ve haram yemekte birbirleri ile yarıştıklarını görürsün. Yaptıkları şey ne kadar da kötüdür!

٧١٢ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ}، قَالَ: الرُّشَا.

712- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, **"Onlardan pek çok kimsenin günah işlemekte, düşmanlık yapmakta ve haram yemekte birbirleri ile yarıştıklarını görürsün. Yaptıkları şey ne kadar da kötüdür!"** âyeti hakkında şöyle demiştir: "'السُّحْت/es-Suht,' rüşvettir."[627]

٧١٣ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ ابْنِ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: سُئِلَ ابْنُ عَبَّاسٍ، عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ}، قَالَ: هِيَ كُفْرٌ، قَالَ ابْنُ طَاوُسٍ: وَلَيْسَ كَمَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ.

627 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 320; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 57. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd, Firyâbî, Ebu'ş-Şeyh, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin İbn Mes'ûd'dan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 283.

713- Abdürrezzâk > Ma'mer > İbn Tâvus > Babası isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Abbâs, ***"Kim Allah'ın indirdiği (hükümler) ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir"***[628] âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bu, küfürdür." İbn Tâvus ise şöyle demiştir: "Allah'ı, meleklerini ve peygamberlerini inkâr eden kişi gibi değildir."[629]

٧١٤ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ أَبِي الْبَخْتَرِيِّ، قَالَ: سَأَلَ رَجُلٌ حُذَيْفَةَ عَنْ هَؤُلَاءِ الْآيَاتِ {وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ}، {فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ}، {فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ}، قَالَ: فَقِيلَ ذَلِكَ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ؟، قَالَ: نِعْمَ الْإِخْوَةُ لَكُمْ بَنُو إِسْرَائِيلَ إِنْ كَانَتْ لَهُمْ كُلُّ مُرَّةٍ، وَلَكُمْ كُلُّ حُلْوَةٍ، كَلَّا وَاللَّهِ لَتَسْلُكُنَّ طَرِيقَهُمْ قَدَّ الشِّرَاكِ.

714- Abdürrezzâk > Sevrî > Habîb b. Ebî Sâbit isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ebu'l-Bahterî[630] şöyle demiştir: Bir adam, Huzeyfe'ye ***"Kim Allah'ın indirdiği (hükümler) ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir,"***[631] ***"zalimlerin ta kendileridir"***[632] ve ***"fâsıkların ta kendileridir"***[633] âyetleri hakkında soru sorup "Bu âyetlerin İsrâiloğulları hakkında indiği söyleniyor" dedi. Bunun üzerine Huzeyfe, "İsrâiloğulları sizin için ne güzel kardeştir! Her tatlı olan sizlerin, her acı olan da onlarındır. Hayır. Vallahi, patika takip eder gibi onların yolunu takip edeceksiniz" dedi.[634]

---

628 Mâide 5/44.

629 Hâkim bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Hâkim, *Müstedrek*, II, 313; Sevrî, *Tefsîr,* s. 101; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 130; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 7; Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 190; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 61; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 492.

630 O, Saîd b. Feyrûz et-Tâî -Tay kabilesinin azadlı kölesidir- el-Kûfî Ebu'l-Bahterî'dir. Sika ve sağlamdır. Biraz Şîa'ya meyillidir. Çok fazla mürsel rivayette bulunmuştur. Bk. *Takrîb*, I, 303.

631 Mâide 5/44.

632 Mâide 5/45.

633 Mâide 5/47.

634 Hâkim, *Müstedrek*, II, 312-313; Sevrî, *Tefsîr,* s. 101-102; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 250; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 6; Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 190; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 286.

٧١٥ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَاتُ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ وَرَضِيَ لِهَذِهِ الْأُمَّةِ بِهَا.

715- Abdürrezzâk > Sevrî > Mansûr isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbrahim şöyle demiştir: "Bu âyetler, İsrâiloğulları hakkında indi. Ancak Allah Teâlâ bu âyetleri bu ümmet için de geçerli kıldı."[635]

٧١٦ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ زَكَرِيَّا، عَنِ الشَّعْبِيِّ، قَالَ: الْأُولَى لِلْمُسْلِمِينَ، وَالثَّانِيَةُ لِلْيَهُودِ، وَالثَّالِثَةُ لِلنَّصَارَى.

716- Abdürrezzâk > Sevrî > Zekeriyya isnadıyla rivayet edildiğine göre, Şa'bî şöyle demiştir: "Üç âyetin birincisi bu ümmet, ikincisi Yahudiler, üçüncüsü de Hıristiyanlar hakkında nâzil olmuştur."[636]

٧١٧ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أرنا الثَّوْرِيُّ، عَنْ رَجُلٍ، عَنِ ابْنِ طَاوُسٍ، قَالَ: {فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ} قَالَ: كُفْرٌ لَا يَنْقِلُ عَنِ الْمِلَّةِ قَالَ: وَقَالَ عَطَاءٌ: كُفْرٌ دُونَ كُفْرٍ، وَظُلْمٌ دُونَ ظُلْمٍ، وَفُسُوقٌ دُونَ فُسُوقٍ.

717- Abdürrezzâk > Sevrî > (İsmi zikredilmeyen) bir râvi isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Tâvus, ***"Kim Allah'ın indirdiği (hükümler) ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir"***[637] âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bu, dinden çıkarmayan bir küfürdür."

---

635 Sevrî, *Tefsîr,* s. 102; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 355; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 60. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd, Ebu'ş-Şeyh ve Taberî'ye isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 286. Bu (hadisteki) görüş, Hasan'ın görüşüdür. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 492. Kurtubî şöyle demiştir: İbn Mes'ûd ve Hasan şöyle dediler: "Bu âyet, Allah'ın indirdikleri ile hükmetmeyen bütün Müslümanlar hakkında nâzil oldu." Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 190.

636 Sevrî, *Tefsîr,* s. 102-103; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 355; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 8; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 61; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 493; Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 190.

637 Mâide 5/44.

Atâ da şöyle demiştir: “Küfürden daha aşağı bir küfür, zulümden daha aşağı bir zulüm ve fısktan daha aşağı bir fâsıklıktır.”[638]

لَوْلَا يَنْهَاهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْإِثْمَ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ لَبِئْسَ مَا
كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿٦٣﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا
بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا أُنْزِلَ
إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ
كُلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا وَاللَّهُ لَا
يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴿٦٤﴾ وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ
سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأَدْخَلْنَاهُمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٦٥﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَاةَ وَالْإِنْجِيلَ
وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَأَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ مِنْهُمْ أُمَّةٌ
مُقْتَصِدَةٌ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ سَاءَ مَا يَعْمَلُونَ ﴿٦٦﴾ يَاأَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ
مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ
لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٦٧﴾ قُلْ يَاأَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلَى شَيْءٍ حَتَّى
تُقِيمُوا التَّوْرَاةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا

---

638 Sevrî bu hadisi Tâvus'tan nakletmiştir. Bk. Sevrî, *Tefsîr,* s. 101. Taberî şöyle demiştir: “Bu küfür değildir, kişiyi İslâm dininden dışarı çıkarmaz.” Bu hadisi aynı şekilde Saîd el-Mekkî, Tâvus tarîkiyle rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 356; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 7. Kurtubî bu hadisi Tâvus'tan nakletmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 190. Ebû Hayyân da hadisi Tâvus'tan ve İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, II, 64. *Müstedrek*'te zikredildiği üzere bu, İbn Abbâs'ın da görüşüdür.
Bu sözü söyleyen ve bize nakleden âlimlerin yaşadığı dönemlerde, İslâm şeriatı kimi zaman eksik bir şekilde uygulanabilse de uygulanırdı. Hakimler şeriata uygun bir şekilde Allah'ın hükümleriyle hükmederlerdi. Allah'ın hükümlerini değiştirmez, onun yerine başka hükümlerle karar vermezlerdi. Aksini yapan hakimler ise dinden çıkmış sayılırdı. Burada kastedilen ise hakimin korku, dünyevi çıkar vb. nedenlerle sabit olan suçu görmezden gelmesi ve o suç işlenmemiş ya da başka bir suç işlenmiş gibi farklı bir hüküm vermesidir. Örneğin hırsızlık yapanın cezası, elinin kesilmesi iken hakim, bu hükmü değiştirmeyip kişinin hırsızlık yaptığını görmezden gelir ve ona bu suçu işlememiş gibi ta'zir cezası uygulayabilir. Böyle yaparak hakim, kişiyi İslâm milletinden çıkarmayan, ama büyük günahlardan sayılan küçük küfür işlemiş olur. (Yayıncının notu)

أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٦٨﴾ إِنَّ
الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئُونَ وَالنَّصَارَى مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ
وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٩﴾ لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ
بَنِي إِسْرَائِيلَ وَأَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ رُسُلًا كُلَّمَا جَاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُهُمْ
فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ ﴿٧٠﴾ وَحَسِبُوا أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةٌ فَعَمُوا وَصَمُّوا ثُمَّ
تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا وَصَمُّوا كَثِيرٌ مِنْهُمْ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٧١﴾
لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ وَقَالَ الْمَسِيحُ يَابَنِي إِسْرَائِيلَ
اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَاهُ
النَّارُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿٧٢﴾ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ
وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهٌ وَاحِدٌ وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا
مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ
﴿٧٤﴾ مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ
كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ انْظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْآيَاتِ ثُمَّ انْظُرْ أَنَّى يُؤْفَكُونَ ﴿٧٥﴾
قُلْ أَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَاللَّهُ هُوَ السَّمِيعُ
الْعَلِيمُ ﴿٧٦﴾ قُلْ يَاأَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوا
أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَأَضَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ ﴿٧٧﴾
لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُودَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ
بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٧٨﴾ كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ
مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧٩﴾ تَرَى كَثِيرًا مِنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَبِئْسَ مَا
قَدَّمَتْ لَهُمْ أَنْفُسُهُمْ أَنْ سَخِطَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَفِي الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿٨٠﴾
وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالنَّبِيِّ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوهُمْ أَوْلِيَاءَ وَلَكِنَّ كَثِيرًا
مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨١﴾ لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ
أَشْرَكُوا وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَى ذَلِكَ بِأَنَّ

مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٨٢﴾ وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَى أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ﴿٨٣﴾ وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ وَنَطْمَعُ أَنْ يُدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ ﴿٨٤﴾ فَأَثَابَهُمُ اللَّهُ بِمَا قَالُوا جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٥﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿٨٦﴾ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿٨٧﴾

63. Onları günah olan sözleri söylemekten ve haram yemekten din adamları ve âlimleri alıkoysalar ya! Yaptıkları şey ne kadar kötü bir iştir! 64. Yahudiler "Allah'ın eli bağlıdır (Allah aşırı derecede cimridir)" dediler. Söylediklerinden ötürü kendi elleri bağlandı ve onlara lanet edildi. Hayır, Allah'ın iki eli de açıktır. O nasıl dilerse öyle infak eder. And olsun ki Rabbinden sana indirilen onların çoğunun tuğyan ve küfürlerini artıracaktır. Bununla beraber aralarında kıyamet gününe kadar sürecek düşmanlık ve kin bıraktık. Onlar ne zaman bir savaş ateşi yakmak isteseler Allah onu söndürür. Yeryüzünde fesada koşarlar. Allah ise fesatçıları sevmez. 65. Eğer kitap ehli iman edip de sakınsalardı, elbette biz de onların günahlarını bağışlar ve onları naîm cennetlerine koyardık. 66. Ve eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rableri katından kendilerine indirileni gereği gibi uygulasalardı şüphesiz üstlerinden ve ayakları altından (mahsuller ve ekinler) yerlerdi. İçlerinde orta yolu tutan bir zümre varsa da birçoğunun yapmakta oldukları pek kötüdür! 67. Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer böyle yapmazsan O'nun risaletini tebliğ etmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Şüphesiz Allah kâfirler topluluğuna hidayet vermez. 68. De ki: "Ey kitap ehli! Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirileni gereği gibi uygulamadıkça bir şeye sahip olamazsınız." And olsun ki Rabbinden sana indirilen,

onlardan çoğunun küfür ve tuğyanlarını elbette artıracaktır. O halde artık o kâfirler topluluğuna üzülme! 69. İman edenler ile Yahudiler, Sâbiîler ve Hıristiyanlardan Allah'a ve ahiret gününe (gerçekten) inanıp iyi amel işleyenler üzerine asla korku yoktur; onlar üzülecek de değillerdir. 70. And olsun biz İsrâiloğulları'ndan sapasağlam bir söz almış ve onlara peygamberler göndermiştik. Onlara hoşlarına gitmeyen şeyleri getiren bir peygamberin geldiği her seferinde kimisini yalanladılar, kimisini de öldürdüler. 71. Bir fitne gelmeyecek sandılar da görmez ve işitmez oldular. Sonra Allah onların tevbelerini kabul etti. Sonra onlardan birçoğu yine görmez ve işitmez oldu. Allah yaptıklarını görendir. 72. And olsun ki "Meryem oğlu Mesih hakikaten Allah'ın kendisidir" diyenler kâfir oldular. Hâlbuki Mesih "Ey İsrâiloğulları! Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz şüphesiz Allah'tır. O halde yalnız O'na ibadet edin" demişti. Çünkü kim Allah'a ortak koşarsa şüphesiz Allah ona cenneti haram kılmıştır. Onun varacağı yer ise ateştir. Zulmedenlerin de hiçbir yardımcıları yoktur. 73. "Allah gerçekten üçün üçüncüsüdür" diyenler de and olsun kâfir oldular. Hâlbuki bir tek ilahtan başka hiçbir ilah yoktur. Eğer söylediklerinden vazgeçmezlerse içlerinden o kâfir olanlara, and olsun ki pek acıklı bir azap dokunacaktır. 74. Hâlâ Allah'a tevbe etmeyecek ve O'ndan mağfiret dilemeyecekler mi? Hâlbuki Allah günahları bağışlayandır. Mağfiret edendir. 75. Meryem oğlu Mesih ancak bir resûldür. Ondan önce de (birçok) resûller gelip geçmiştir. Annesi de çok doğru bir kadındır. Her ikisi de yemek yerlerdi. Bak, onlara delilleri nasıl açıklıyoruz, sonra bak nasıl (haktan) yüz çeviriyorlar. 76. De ki: "Allah'ı bırakıp da size hiçbir fayda ve hiçbir zarar vermeye gücü yetmeyen şeye ibadet mi ediyorsunuz? Hâlbuki Allah işitendir, hakkıyla bilendir." 77. De ki: "Ey kitap ehli! Dininizde haksız yere haddi aşmayın. Daha önceden sapan, birçoklarını saptıran ve yolun doğrusundan uzaklaşan bir topluma uymayın." 78. İsrâiloğulları'ndan kâfir olanlar Davud'un ve Meryem

oğlu İsa'nın dili ile lanetlenmişlerdir. Bu, onların isyan etmelerinden ve haddi aşmalarından dolayı idi. 79. Onlar işledikleri herhangi bir kötülükten birbirlerini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Onların yapmakta oldukları gerçekten ne kötü bir şeydi! 80. Onlardan birçok kimsenin kâfirleri dost edindiğini görürsün. Nefislerinin kendilerine hazırladığı şey, ne çirkin şeydir! Çünkü Allah onlara gazap etmiştir. Azapta da ebedî kalıcıdırlar. 81. Eğer Allah'a, Peygamber'e ve ona indirilene iman eden kimseler olsalardı onları dost edinmezlerdi. Fakat onlardan birçoğu fâsık kimselerdir. 82. İnsanlar içerisinde iman edenlere düşmanlık bakımından en şiddetli olarak Yahudiler ile şirk koşanları bulacaksın. Onlar içinde iman edenlere sevgi bakımından en yakın olarak da 'Biz Hıristiyanlarız' diyenleri bulacaksın. Çünkü onların içinde keşişler ve rahipler vardır ve onlar büyüklük taslamazlar. 83. Resûl'e indirileni işittiklerinde hakkı bildiklerinden gözlerinin yaşla dolup taştığını görürsün. Derler ki: "Rabbimiz! İman ettik, artık bizi şahit olanlarla beraber yaz. 84. Rabbimizin bizi iyiler arasına katmasını umup dururken niçin Allah'a ve bize gelen gerçeğe iman etmeyelim?" 85. Allah da onlara, söylediklerinden dolayı altından ırmaklar akan cennetleri orada ebedî kalmak üzere mükâfat olarak ihsan etti. İşte iyi amellerde bulunanların mükâfatı budur. 86. Kâfir olup âyetlerimizi yalanlayanlara gelince; onlar o çılgın ateşin arkadaşlarıdırlar. 87. Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı o en temiz ve en güzel şeyleri haram kılmayın ve haddi aşmayın. Çünkü Allah haddi aşanları sevmez.

٧١٨ - مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللهُ لَكُمْ}، قَالَ: نَزَلَتْ فِي أُنَاسٍ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرَادُوا أَنْ يَتَخَلَّوْا مِنَ الدُّنْيَا، وَيَتْرُكُوا النِّسَاءَ، مِنْهُمْ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ، وَعُثْمَانُ بْنُ مَظْعُونٍ.

718- Ma'mer, Katâde'nin ***"Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı o en temiz ve en güzel şeyleri haram kılmayın ve haddi aşmayın.***

Çünkü Allah haddi aşanları sevmez” âyeti hakkında şöyle demiştir: “Bu âyet, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in dünyadan uzaklaşmak ve kadınları terk etmek isteyen bazı sahâbîleri hakkında inmiştir. Ali b. Ebî Tâlib ve Osmân b. Maz‘ûn onlardandı.”[639]

٧١٩ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أرنا مَعْمَرٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، قَالَ: أَرَادَ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَرْفُضُوا الدُّنْيَا، وَيَتْرُكُوا النِّسَاءَ وَيَتَرَهَّبُوا، فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَغَلَّظَ فِيهِمُ الْمَقَالَةَ، ثُمَّ قَالَ: إِنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بِالتَّشْدِيدِ فَشَدَّدُوا فَشُدِّدَ عَلَيْهِمْ، فَأُولَئِكَ بَقَايَاهُمُ الدِّيَارُ وَالصَّوَامِعُ، اعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا، وَحُجُّوا وَاعْتَمِرُوا وَاسْتَقِيمُوا يَسْتَقِمْ لَكُمْ، قَالَ: وَنَزَلَتْ فِيهِمْ {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ}.

719- Abdürrezzâk > Ma‘mer > Eyyûb isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ebû Kılâbe şöyle demiştir: Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*’in ashâbından bazıları[640], dünyayı terk edip kadınlardan uzak durmak ve münzevî olarak yaşamak istediler. Bunun üzerine Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* kalkıp onlara ağır şeyler söyleyerek ***“Sizden önceki kavimler, katı ve sert davrandıklarından dolayı helâk oldular. Onlar kendi nefislerine sert davranıp kendilerini sıkıştırınca Allah da onlara sert davranıp onları sıkıştırdı. Onlardan geriye kalanlar, şu manastırlar ve mabedlerdir. Siz Allah’a ibadet edin ve hiçbir şeyi O’na ortak koşmayın. Siz hac ve umre yaparak doğru olun ki, size de doğru davranılsın”*** buyurdu. Sonra onlar hakkında ***“Ey iman***

---

639 Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, X, 515. İbn Ebî Hâtim bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 25. Kurtubî bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 260. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü’l-Mensûr*’da zikretmiş ve Abdürrezzâk ve Taberî’nin Katâde’den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, II, 308.

640 Kurtubî onların, Ebû Bekir, Ali, İbn Mes‘ûd, Abdullah b. Amr, Ebû Zer el-Gıfârî, Ebû Huzeyfe’nin azadlı kölesi Sâlim, Mikdâd b. el-Esved ve Selmân el-Fârisî olduğunu ve Osmân b. Maz‘ûn’un evinde toplandıklarında bunu söylediklerini rivayet etmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 260. İbn Ebî Hâtim şöyle rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Osmân b. Maz‘ûn’un evine birini gönderdi ve şöyle buyurdu: ***“Benim dinimde evlenme, yeme ve içme vardır. Allah’ın size farz kıldığı orucu ve namazı eda edin.”*** Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 25.

edenler! Allah'ın size helâl kıldığı o en temiz ve en güzel şeyleri haram kılmayın ve haddi aşmayın. Çünkü Allah haddi aşanları sevmez" âyeti indi.[641]

٧٢٠ - مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا}، قَالَ: الدِّينُ وَاحِدٌ، وَالشَّرِيعَةُ مُخْتَلِفَةٌ.

720- Ma'mer, Katâde'nin ***"Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol tayin ettik"***[642] âyeti hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Din tektir; fakat şeriat farklı farklıdır."[643]

٧٢١ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا الثَّوْرِيُّ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ التَّيْمِيِّ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا} قَالَ: سَبِيلًا وَسُنَّةً.

721- Abdürrezzâk > Sevrî > Ebû İshâk > Temîmî isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Abbâs, ***"Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol tayin ettik"***[644] âyeti hakkında şöyle demiştir: "Yol ve kanun (belirledik)."[645]

---

641 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 515. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbnu'l-Münzir ve Taberî'nin Ebû Kılâbe'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 307. Buhârî bu hadisi Enes'ten rivayet etmiş ancak nüzûl sebebini zikretmemiştir. Bk. Buhârî, Kitâbu'n-Nikâh, IX, 104. İbn Ebî Hâtim bu hadisi benzer şekilde İbn Abbâs tarîkiyle rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 24. İbn Kesîr de hadisi Ebû Ya'lâ el-Mevsılî'den nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV, 316. Bu, Ebû Davud'un Sehl b. Ümâme'den rivayet ettiği hadisin bir kısmıdır. Bk. İbnu'l-Esîr, *Câmiu'l-Usûl*, I, 310.

642 Mâide 5/48.

643 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 385; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 17-18; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 5. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 290.

644 Mâide 5/48.

645 Sevrî, *Tefsîr*, s. 103; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 387. Begavî bu hadisi İbn Abbâs, Hasan ve Mücâhid'den rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 50; Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 211; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 305.

وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾ لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٨٩﴾

88. Allah'ın size helâl ve temiz olarak verdiği rızıklardan yiyin ve kendisine iman etmiş olduğunuz Allah'tan korkun. 89. Allah, kasıtsız olarak ağzınızdan çıkıveren yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutmaz fakat bilerek yaptığınız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar. Bunun da kefâreti, ailenize yedirdiğiniz yemeğin orta hâllisinden on fakire yedirmek veya onları giydirmek ya da bir köle azat etmektir. Bunları bulamayan üç gün oruç tutmalıdır. Yemin ettiğiniz takdirde yeminlerinizin kefâreti işte budur. Yeminlerinizi koruyun (onlara riayet edin). Allah size âyetlerini açıklıyor; umulur ki şükredersiniz.

٧٢٢ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أرنا مَعْمَرٌ، عَنْ يَحْيَى بنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي ثَوْبَانَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ} قَالَ: مُدًّا لِكُلِّ مِسْكِينٍ.

722- Abdürrezzâk > Ma'mer > Yahyâ b. Ebî Kesîr > Muhammed b. Abdurrahmân b. Ebî Sevbân[646] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Zeyd b. Sâbit, ***"Ailenize yedirdiğiniz yemeğin orta hallisinden on fakire yedirmek veya onları giydirmek"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Her yoksul için bir müdd (yiyecek verir)."[647]

646 O, Muhammed b. Abdurrahmân b. Ebî Sevbân el-Âmirî el-Medenî'dir. Üçüncü tabakadan olup sikadır. Bk. *Takrîb*, IV, 182.

647 Abdürrezzâk, *Musannef*, VIII, 506; Beyhakî, *Sünen*, X, 55; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 20; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 26. Bu hadis İbn Abbâs, Hasan, Atâ ve İbnu'l-Müseyyeb'den benzer şekilde rivayet edilmiştir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 10. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbn Ebî Şeybe, Abd b. Humeyd, Ebu'ş-Şeyh, İbnu'l-Münzir, İbn

٧٢٣ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ سُلَيْمَانَ الْعَبْسِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، {مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ} قَالَ: قُوتُهُمْ.

723- Abdürrezzâk > Sevrî > Süleymân el-Absî[648] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Saîd b. Cübeyr şöyle demiştir: "*'**Ailenize yedirdiğiniz yemeğin orta hâllisinden**'* sözüyle kastedilen, onlara ölmeyecek kadar verilen azıktır."[649]

٧٢٤ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ أَنَّ الْأَشْعَرِيَّ، كَسَا ثَوْبًا ثَوْبًا الْمَسَاكِينَ

724- Abdürrezzâk > Ma'mer > Eyyûb isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Sîrîn şöyle demiştir: "Ebû Musa el-Eş'arî,[650] yoksullara iki (parça)[651] elbise giydirdi."[652]

Ebî Hâtim ve Taberî'nin Zeyd b. Sâbit'ten rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 312.

648 O, Süleymân b. Ebî Mugîre el-Absî el-Kûfî Ebû Abdillah'tır. Altıncı tabakadan olup sıdk sahibidir. Bk. *Takrîb*, I, 330.

649 Taberî bu hadisi Vekî' b. Süfyân tarîkiyle sonuna kadar şu şekilde rivayet etmiştir: "Hürleri kölelere, büyükleri küçüklere tercih ediyorlardı." Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 22. İbn Ebî Hâtim, Sâid b. Cübeyr'den şöyle rivayet etmiştir: Medîne ehli "Küçük değerine göredir, büyük değerine göredir" diyor ve orta hâllisini emrediyorlardı. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 27. İbn Kesîr bu hadisi Saîd b. Cübeyr'den benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 89. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd ve İbnu'l-Münzir'in Saîd b. Cübeyr'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 313.

650 O, Ebû Musa el-Eş'arî'dir. Sahâbîdir.

651 Her yoksulun iki elbisesi vardır. Bu da izar ve gömlektir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 101.

652 Abdürrezzâk, *Musannef*, VIII, 512; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 25; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 27. Kurtubî bu hadisi Ebû Musa, Hasan ve İbn Sîrîn'den nakletmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 280; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 11; *el-Lisân*, IV, 3033.

٧٢٥ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ كَانَ إِذَا حَلَفَ عَلَى شَيْءٍ لَمْ يَأْثَمْ حَتَّى نَزَلَتْ كَفَّارَةُ الْيَمِينِ.

725- Abdürrezzâk > Ma'mer > Hişâm b. Urve > Babası (Urve b. Zübeyr) isnadıyla rivayet edildiğine göre, Âişe *radıyallahu anhâ* şöyle demiştir: "(Babam) Ebû Bekir, yemin kefâreti ininceye kadar bir şeye yemin ettiğinde onu bozup günah işlemezdi."[653]

٧٢٦ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي رَجُلٍ حَلَفَ كَاذِبًا لَمْ يَكُنْ، قَالَ: هُوَ أَعْظَمُ مِنَ الْكَفَّارَةِ.

726- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, olmamış olan bir şeye yalan yere yemin eden bir adam hakkında şöyle demiştir: "O, kefâretten daha büyüktür, ağırdır."

٧٢٧ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، وَأَنَا أَرَى فِيهِ الْكَفَّارَةَ وَيَتُوبُ.

727- Abdürrezzâk, Ma'mer'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ben, onun kefâretini vermesini ve tevbe etmesini uygun görüyorum."[654]

٧٢٨ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ الْهَمْدَانِيِّ، قَالَ: حَرْفُ ابْنِ مَسْعُودٍ { فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ مُتَتَابِعَاتٍ}، قَالَ أَبُو إِسْحَاقَ: فَكَذَلِكَ نَقْرَؤُهَا.

728- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ebû İshâk şöyle demiştir: "İbn Mes'ûd, 'فَصِيَامُ ثَلَٰثَةِ أَيَّامَ متتابعات/***Fe-sıyâmu selâseti eyyâmin mütetâbiâtin***' şeklinde okudu. Biz de öyle okuyoruz."[655]

---

653 Buhârî, Kitâbu't-Tefsîr, VIII, 275, Kitâbu'l-Eymân, XI, 516; Abdürrezzâk, *Musannef*, VIII, 497. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Buhârî, İbn Merdûye ve İbn Ebî Şeybe'nin Âişe *radıyallahu anhâ*'dan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 313.

654 Bu, Hakem, Atâ, el-Evzâî, Ma'mer ve Şâfiî'nin görüşüdür.

655 Abdürrezzâk, *Musannef*, VIII, 514; Beyhakî, *Sünen*, X, 60; Ebû Ubeyd, *Fezâilu'l-Kur'ân*, s. 250; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 30; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 27; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 72; Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 382; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 313. Ebû Hayyân şöyle demiştir: "Bu Übey'in ve

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩٠﴾ إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ ﴿٩١﴾ وَأَطِيعُوا اللهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاحْذَرُوا فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا عَلَى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٩٢﴾ لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوْا وَآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَآمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَأَحْسَنُوا وَاللهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿٩٣﴾ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللهُ بِشَيْءٍ مِنَ الصَّيْدِ تَنَالُهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللهُ مَنْ يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ فَمَنِ اعْتَدَى بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٩٤﴾

90. Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları şeytanın pis işlerindendir. Artık bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. 91. Muhakkak şeytan içki ve kumarla aranıza düşmanlık ve kin bırakmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi? 92. Allah'a itaat edin, Resûl'e de itaat edin ve sakının. Eğer yüz çevirirseniz bilin ki Peygamberimize düşen açıkça tebliğden ibarettir. 93. İman eden ve iyi işler yapanlara, hakkıyla sakınıp iman ettikleri ve iyi işler yaptıkları, sonra yine hakkıyla sakınıp iman ettikleri, sonra da hakkıyla sakınıp yaptıklarını, ellerinden geldiğince güzel yaptıkları takdirde (haram kılınmadan önce) tattıklarından dolayı günah yoktur. Allah iyi ve güzel yapanları sever. 94. Ey iman edenler! And olsun Allah sizleri, ellerinizin ve mızraklarınızın erişebileceği av(lar) ile elbette deneyecek ki, görmediği halde kendisinden korkanı ayırıp meydana çıkarsın. Kim bundan (bu açıklamadan) sonra haddini tecavüz ederse ona elem dolu bir azap vardır.

Abdullah'ın kırâatidir. Bu kırâate göre, kefârette orucun peş peşe olması şarttır." Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 12.

٧٢٩ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {تَنَالُهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ} قَالَ: تَنَالُهُ أَيْدِيكُمْ أَخْذُكُمْ إِيَّاهُنَّ مِنْ فُرُوخِهِنَّ وَأَوْلَادِهِـنَّ، قَالَ: وَرِمَاحُكُمْ مَا رَمَيْتَ أَوْ طَعَنْتَ.

729- Abdürrezzâk > Ma'mer > İbn Ebî Necîh isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid, ***"Ey iman edenler! And olsun Allah sizleri, ellerinizin ve mızraklarınızın erişebileceği av(lar) ile elbette deneyecek ki, görmediği halde kendisinden korkanı ayırıp meydana çıkarsın. Kim bundan (bu açıklamadan) sonra haddini tecavüz ederse ona elem dolu bir azap vardır"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "'تَنَالُهُ اَيْدِيكُمْ/ ***Tenâluhû eydîküm,'*** onları tutup yavrularından ayırmanızdır. 'رِمَاحُكُمْ/ ***Rimâhuküm'*** ise ok attığın veya yaraladığın hayvanlardır."[656]

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ أَوْ عَدْلُ ذَلِكَ صِيَامًا لِيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِ عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٩٥﴾

95. Ey iman edenler! Siz ihramda iken avı öldürmeyin. İçinizden kim onu bilerek öldürürse öldürdüğü hayvanın dengi (ona) cezadır. (Buna) Kâbe'ye varacak bir kurban olmak üzere içinizden adalet sahibi iki kişi hükmeder (öldürülen avın dengini takdir eder). Yahut düşkünlere yemek yedirmek şeklinde bir kefârettir ya da bunun dengi oruç tutmaktır. (Bu) yaptığı işin kötü sonucunu tatması içindir. Allah geçmiştekileri affetmiştir. Fakat kim bir daha böyle yaparsa, Allah ondan intikam alır. Allah mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir.

---

656 Mücâhid, *Tefsîr*, I, 204; Sevrî, *Tefsîr,* s. 104; Abdürrezzâk, *Musannef*, IV, 389; Beyhakî, *Sünen*, V, 202; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 39; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 31. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd, Ebu'ş-Şeyh, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Mücâhid'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 326-327.

٧٣٠ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ ابْنِ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ، {مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ أَهْلِيكُمْ} كَمَا تُطْعِمُ الْمُدَّ مِنْ أَهْلِكَ.

730- Abdürrezzâk > Ma'mer > İbn Tâvus isnadıyla rivayet edildiğine göre, babası (Tâvus) şöyle demiştir: ***"'Ailenize yedirdiğiniz yemeğin orta hallisinden'*** ifadesiyle kastedilen, ailene yedirdiğin bir müdd[657] kadar yiyecek demektir."[658]

٧٣١ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، {فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ}، قَالَ: يُحْكَمُ عَلَيْهِ بِهَدْيٍ إِنْ وَجَدَهُ، وَإِلَّا قُدِّرَ الْهَدْيُ طَعَامًا، ثُمَّ قُدِّرَ الطَّعَامُ صِيَامًا، فَكَانَ كُلُّ إِطْعَامِ مِسْكِينٍ صِيَامَ يَوْمٍ.

731- Abdürrezzâk > Ma'mer > İbn Ebî Necîh isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid, ***"İçinizden kim onu bilerek öldürürse öldürdüğü hayvanın dengi (ona) cezadır. (Buna) Kâbe'ye varacak bir kurban olmak üzere içinizden adalet sahibi iki kişi hükmeder (öldürülen avın dengini takdir eder)"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bulabilirse kurban kesmesine hükmedilir. Bulamazsa kurban, yemek olarak takdir edilir. Sonra yemek, oruç olarak takdir edilir. Zira her bir yoksulu doyurmanın karşılığı, bir gün oruç tutmaktır."[659]

٧٣٢ - قَالَ عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ مَعْمَرٌ: وَقَالَ الزُّهْرِيُّ: {وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا}، قَالَ: هَذَا فِي الْعَمْدِ وَهُوَ فِي الْخَطَأِ سُنَّةٌ.

732- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Zührî, ***"İçinizden kim onu bilerek öldürürse öldürdüğü hayvanın dengi (ona) cezadır"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bu, kasıtlı olması durumunda geçerlidir. Hata ile olması durumunda ise sünnettir."[660]

---

657 Yaklaşık 18 litrelik bir ölçektir.

658 Abdürrezzâk, *Musannef*, VIII, 510.

659 Mücâhid, *Tefsîr*, I, 205; Abdürrezzâk, *Musannef*, IV, 395; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 32; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 32.

660 Abdürrezzâk, *Musannef*, IV, 391; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 11; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 19. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve

٧٣٣ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: مُتَعَمِّدًا لِقَتْلِهِ نَاسِيًا لِإِحْرَامِهِ.

733- Abdürrezzâk > Ma'mer > İbn Ebî Necîh isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid şöyle demiştir: "İhramlı olduğunu unutarak onu kasten öldürürse..."[661]

٧٣٤ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ مَعْمَرٌ: وَقَالَ قَتَادَةُ: لَا يُحْكَمُ عَلَى صَاحِبِ الْعَمْدِ إِلَّا مَرَّةً وَاحِدَةً، وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ.

734- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde şöyle demiştir: "Kasıtlı ve bilerek yapan kişi hakkında sadece bir defa hüküm verilir. Onu tekrar yaparsa Allah, ondan intikamını alır."[662]

٧٣٥ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ طَاوُسٍ، قَالَ: يُحْكَمُ عَلَيْهِ فِي الْعَمْدِ، وَلَيْسَ عَلَيْهِ فِي الْخَطَأِ شَيْءٌ، وَاللَّهِ مَا قَالَ اللَّهُ إِلَّا: {وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا}.

735- Abdürrezzâk > Ma'mer > Eyyûb isnadıyla rivayet edildiğine göre, Tâvus şöyle demiştir: "Kasıtlı yapması durumunda hakkında hü-

---

Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd ve İbnu'l-Münzir'in Zührî'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 328.

661 Mücâhid bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Mücâhid, *Tefsîr*, I, 204. Abdürrezzâk bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Abdürrezzâk, *Musannef*, IV, 390. Taberî bu hadisi Mücâhid tarîkiyle rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 8; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 76; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 98. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Saîd b. Mansûr, Abd b. Humeyd, Ebu'ş-Şeyh, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Mücâhid'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 327.

662 Abdürrezzâk, *Musannef*, IV, 392. Taberî bu hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 52; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 34. Begavî bu hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 78; Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 317. Bu, Şureyh, Saîd b. Cübeyr, Hasan el-Basrî ve Nehaî'nin görüşüdür. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 101. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbn Ebî Şeybe, Abd b. Humeyd, Ebu'ş-Şeyh, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 331.

küm verilir. Hataen yapması durumunda ona bir şey yoktur. Vallahi Allah, sadece ***'İçinizden kim onu bilerek öldürürse'*** buyurmuştur."[663]

أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٩٦﴾

96. Deniz avı ve onu yemek size de yolculara da bir fayda olmak üzere size helâl kılındı. İhramda bulunduğunuz sürece de kara avı size haram kılındı. Sonunda huzurunda toplanacağınız Allah'tan korkun.

٧٣٦ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنِ ابْنِ الْمُسَيِّبِ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ} قَالَ: صَيْدُهُ مَا اصْطَدْتَ مِنْهُ، وَطَعَامُهُ مَا اصْطَدْتَ مِنْهُ مَمْلُوحًا فِي سَفَرِكَ.

736- Abdürrezzâk > Ma'mer > Zührî isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbnu'l-Müseyyeb, ***"Deniz avı ve onu yemek size de yolculara da bir fayda olmak üzere size helâl kılındı. İhramda bulunduğunuz sürece de kara avı size haram kılındı. Sonunda huzurunda toplanacağınız Allah'tan korkun"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Onun avı, senin onda avladığındır. Yiyeceği ise yolculuğunda avlayıp tuzladığın şeydir."[664]

٧٣٧ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ قَالَ ابْنُ عُمَرَ: طَعَامُهُ مَا قَذَفَ، وَصَيْدُهُ مَا اصْطَدْتَ.

737- Abdürrezzâk > Ma'mer > Katâde isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Ömer şöyle demiştir: "Onun yiyeceği, dışarı attığıdır. Avı ise senin avladığındır."[665]

---

663 Abdürrezzâk, *Musannef*, IV, 392; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 25; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 11; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 34; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 98. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbn Ebî Şeybe, Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Tâvus'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 328.

664 Abdürrezzâk, *Musannef*, IV, 502; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 12; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 35; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 23; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 101. Bu, İbn Abbâs, Saîd b. Cübeyr, Nehaî, Katâde, Mücâhid ve Süddî'nin görüşüdür. İbn Kesîr şöyle demiştir: "Cumhur bu âyeti, denizdeki ölmüş hayvanlar ile ilgili delil olarak kullandı."

665 Abdürrezzâk, *Musannef*, IV, 503. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk ve Abd b. Humeyd'in İbn Ömer'den rivayet ettiklerini

٧٣٨ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ، أَنَّ أَبَا بَكْرٍ، قَالَ: الْحِيتَانُ كُلُّهَا ذَكِيٌّ حَيَّةً وَمَيْتَةً.

738- Abdürrezzâk > Ma'mer > Katâde isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ebû Bekir şöyle demiştir: "Büyük balıklar, canlı olsun ölü olsun temiz (helâl) hayvanlardır."[666]

٧٣٩ - قَالَ قَتَادَةُ: وَمَا طَفَا عَلَى الْمَاءِ فَلَيْسَ بِهِ بَأْسٌ.

739- Katâde şöyle demiştir: "Suyun üstüne çıkanlarda bir sakınca yoktur."[667]

٧٤٠ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، قَالَ: سُئِلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْبَحْرِ، فَقَالَ: هُوَ الَّذِي حَلَالٌ مَيْتَتُهُ طَهُورٌ مَاؤُهُ.

740- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Yahyâ b. Ebî Kesîr şöyle demiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, deniz hakkında soru sorulunca şöyle buyurdu: ***"Onun ölüsü helâl, suyu temizdir."***[668]

٧٤١ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ بُذَيْمَةَ، عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَمَّا وَقَعَ مِنْهُمُ النَّقْصُ جَعَلَ الرَّجُلُ إِذَا

---

belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 332. Ebû Hayyân bu hadisi İbn Ömer, İbn Abbâs ve bir grup sahâbî ve tâbiînden nakletmiştir. İbn Ebî Şeybe de Ebû Hureyre'den rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VI, 405. İbn Ebî Hâtim, Ebû Hureyre, Zeyd b. Sâbit, İbn Ömer, Ebû Eyyûb el-Ensârî, Ebû Seleme b. Abdirrahmân, İkrime, Nehaî ve Hasan'dan rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 35.

666 Abdürrezzâk, *Musannef*, IV, 503; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, III, 35; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 35; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 101.

667 Taberî bu hadisi Katâde'den rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 64-65. İbn Ebî Şeybe bu hadisi Katâde > İbn Ömer tarîkiyle benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, V, 381.

668 Abdürrezzâk, *Musannef*'te bu isnadla rivayet etmiştir. Hadis için bk. Ebû Davud, Kitâbu't-Tahâre, I, 64; Tirmizî, Kitâbu't-Tahâre, I, 180; Nesâî, Kitâbu't-Tahâre, I, 44; İbn Mâce, Kitâbu't-Tahâre, I, 136; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 237; Mâlik, Kitâbu't-Tahâre, I, 44; Şâfiî, *Müsned*, s. 7; Hâkim, *Müstedrek*, I, 140; İbnu'l-Esîr, *Câmiu'l-Usûl*, VII, 62; Nâsırüddin el-Elbânî, *İrvâü'l-Galîl*, I, 42.

وَجَدَ أَخَاهُ عَلَى الذَّنْبِ نَهَاهُ عَنْهُ، فَإِذَا كَانَ مِنَ الْغَدِ لَمْ يَمْنَعْهُ مَا رَأَى مِنْهُ أَنْ يَكُونَ خَلِيطَهُ، وَأَكِيلَهُ وَشَرِيبَهُ، فَضَرَبَ اللهُ بِقُلُوبِ بَعْضِهِمْ عَلَى بَعْضٍ، وَأَنْزَلَ اللهُ فِيهِمُ الْقُرْآنَ {لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ} حَتَّى بَلَغَ {وَفِي الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ} قَالَ: وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُتَّكِئًا فَجَلَسَ، ثُمَّ قَالَ: كَلَّا وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ حَتَّى تَأْخُذُوا عَلَى يَدَيِ الظَّالِمِ، فَتَأْطِرُوهُ عَلَى الْحَقِّ أَطْرًا.

741- Abdürrezzâk > Sevrî > Ali b. Bezîme > Ebû Ubeyde isnadıyla rivayet edildiğine göre, Abdullah şöyle demiştir: Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***İsrâiloğulları'nda hatalar (günahlar) görüldüğü zaman kişi, kardeşini günah işlerken gördüğünde ondan sakındırmaya başlardı. Ertesi gün olunca onda gördüğü yanlışlar, onun ortağı, yeme ve içme arkadaşı olmasını engellemezdi. Bundan dolayı Allah Teâlâ, onların kalplerini birbirlerine benzetti ve Kur'ân'da onlar hakkında şu âyetleri indirdi: "İsrâiloğulları'ndan kâfir olanlar Davud'un ve Meryem oğlu İsa'nın dili ile lanetlenmişlerdir. Bu, onların isyan etmelerinden ve haddi aşmalarından dolayı idi. Onlar işledikleri herhangi bir kötülükten birbirlerini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Onların yapmakta oldukları gerçekten ne kötü bir şeydi! Onlardan birçok kimsenin kâfirleri dost edindiğini görürsün. Nefislerinin kendilerine hazırladığı şey, ne çirkin şeydir! Çünkü Allah onlara gazap etmiştir. Azapta da ebedî kalıcıdırlar"***[669] Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* dayanmış haldeyken doğrulup oturdu sonra da şöyle buyurdu: ***"Canım elinde olana yemin olsun ki, siz zalimin elini tutarak onu hak yola getirmedikçe hayır (bunlar olmaya devam eder)."***[670]

جَعَلَ اللهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَائِدَ ذَلِكَ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ

---

669 Mâide 5/78-80.

670 Ebû Davud, Kitâbu'l-Melâhim, IV, 508; Tirmizî, Kitâbu't-Tefsîr, V, 252; İbn Mâce, Kitâbu'l-Fiten, II, 1328. Münzirî, Ebû Ubeyde b. Abdillah b. Mes'ûd'un bu hadisi babasından dinlemediğini, bu nedenle rivayetin munkatı olduğunu söylemiştir. Aynı şekilde İbn Ebî Hâtim, rivayetin mürsel olduğunu belirtmiştir. Ancak Taberî bu hadisi *Tefsîr*'inde Ebû Ubeyde > Mesrûk > Abdullah tarîkiyle muttasıl olarak rivayet etmiştir.

وَأَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٩٧﴾ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَأَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩٨﴾ مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٩٩﴾ قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ فَاتَّقُوا اللَّهَ يَاأُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠٠﴾ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ وَإِنْ تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْآنُ تُبْدَ لَكُمْ عَفَا اللَّهُ عَنْهَا وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٠١﴾

97. Allah, Kâbe'yi, o saygıya layık evi, haram ayı, hac kurbanını ve (kurbanın boynuna asılan) gerdanlıkları (maddi ve manevi yönlerden) insanların belini doğrultmaya sebep kıldı. Bu da Allah'ın, göklerde ve yerde ne varsa hepsini bildiğini ve Allah'ın her şeyi bilici olduğunu (sizin de anlayıp) bilmeniz içindir. 98. Bilin ki, Allah hem cezası pek çetin olandır hem de çokça merhamet sahibidir. 99. Resûl'e düşen ancak tebliğdir. Neyi açıklar neyi gizlerseniz hepsini Allah bilir. 100. De ki: "Murdar ile temiz -murdarın çokluğu seni şaşırtsa bile- hiçbir zaman bir olmaz." Şimdi ey akıl sahipleri, Allah'tan korkun ki kurtuluşa eresiniz. 101. Ey iman edenler! Size açıklanınca üzüleceğiniz birtakım şeyleri sormayın. Şayet onları Kur'ân'ın indirildiği sırada sorarsanız size açıklanır. (Hâlbuki) Allah onları bağışlamıştır. Allah mağfiret edendir, Allah ceza vermekte acele etmeyendir.

٧٤٢ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عنِ الْكَلْبِيِّ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ}، قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ آيَةُ الْحَجِّ، قَالَ رَجُلٌ: أَكُلَّ عَامٍ؟ قَالَ: لَوْ قُلْتُ ذَلِكَ لَوَجَبَتْ وَلَمَا قُمْتُمْ بِهَا.

742- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî, ***"Ey iman edenler! Size açıklanınca üzüleceğiniz birtakım şeyleri sormayın. Şayet onları Kur'ân'ın indirildiği sırada sorarsanız size açıklanır. (Hâlbuki) Allah onları bağışlamıştır. Allah mağfiret***

edendir, Allah ceza vermekte acele etmeyendir" âyeti hakkında şöyle demiştir: Hac âyeti inince bir kişi, "Hac her yıl mı (farzdır)?" diye sordu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, **"Bunu söylesem farz olurdu, siz de bunu yapamazdınız"** buyurdu.[671]

٧٤٣ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ مَوْلًى لِابْنِ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ قَالَ: كُلُّ دَابَّةٍ فِي الْبَحْرِ قَدْ ذَبَحَهَا اللهُ لَكَ فَكُلْهَا.

743- Abdürrezzâk > Ma'mer > Eyyûb > Ebû Bekir'in mevlâsı Ebu'z-Zübeyr[672] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ebû Bekir şöyle demiştir: "Denizdeki her canlıyı Allah, senin için kesmiştir, onları ye."[673]

٧٤٤ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ: سَأَلُوا النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَكْثَرُوا عَلَيْهِ فَقَامَ مُغْضَبًا مُسْتَشِيطًا[674]، فَقَالَ: سَلُونِي فَوَاللَّهِ لاَ تَسْأَلُونَ الْيَوْمَ عَنْ شَيْءٍ مَا دُمْتُ فِي مَقَامِي هَذَا إِلَّا حَدَّثْتُكُمْ بِهِ، فَقَامَ رَجُلٌ فَقَالَ: مَنْ أَبِي يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: أَبُوكَ حُذَافَةُ، وَاشْتَدَّ غَضَبُ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: سَلُونِي فَلَمَّا رَأَى ذَلِكَ النَّاسُ مِنْهُ كَثُرَ بُكَاؤُهُمْ، فَجَثَا عُمَرُ عَلَى رُكْبَتَيْهِ.

744- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde şöyle demiştir: İnsanlar Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e tekrar tekrar çok soru sordular. Bunun üzerine Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, yüzü kızarmış ve öfkeli bir şekilde minbere çıktı ve

---

671 Tirmizî, Kitâbu'l-Hac, III, 178; Ebû Davud, Kitâbu'l-Menâsik, II, 344; Nesâî, Kitâbu'l-Menâsik, V, 83; İbn Mâce, Kitâbu'l-Menâsik, III, 993. Münzirî şöyle demiştir: Süfyân b. Hüseyn, Zührî'nin ashâbındandır. Yahyâ b. Maîn onu tenkit etmiştir. Müslim *Sahîh*'te Ebû Hureyre hadisini rivayet etmiştir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Ey İnsanlar! Hac size farz kılındı, hac yapın."***

672 O, Muhammed b. Müslim b. Tedrüs el-Esedî -onların azadlı kölesidir- Ebu'z-Zübeyr el-Mekkî'dir. Sıdk sahibi olup dördüncü tabakadandır. Ancak tedlise düşmüştür. 126 yılında vefat etmiştir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, II, 208.

673 Abdürrezzâk bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Abdürrezzâk, *Musannef*, IV, 503; Ebû Davud, Kitâbu'l-Et'ime, IV, 166; Dârekutnî, *Sünen*, III, 108; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 65; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 242.

674 Aşırı öfkeden kıpkırmızı olmak.

"Şimdi sorun, Allah'a yemin olsun ki, bugün şu yerimde durduğum sürece bana ne sorarsanız size mutlaka cevap vereceğim" buyurdu. Bunun üzerine bir kişi[675] kalkıp "Ey Allah'ın Resûlü! Benim babam kim?" diye sordu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* **"Baban Huzâfe'dir"** dedi. Ardından Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kızgınlığı arttı ve **"Bana soru sorun"** dedi. İnsanlar, bu durumu görünce çok ağladılar. Ömer b. el-Hattâb da dizlerinin üzerine çöktü.[676]

٧٤٥ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: مَعْمَرٌ، وَأَخْبَرَنِي[677] الزُّهْرِيُّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: فَجَثَا عُمَرُ عَلَى رُكْبَتَيْهِ، وَقَالَ: رَضِينَا بِاللهِ رَبًّا، وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا، وَبِمُحَمَّدٍ رَسُولًا، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَوْلَى[678]، أَمَا وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَقَدْ صُوِّرَتْ لِي الْجَنَّةُ آنِفًا فِي عُرْضِ هَذَا الْحَائِطِ، فَلَمْ أَرَ كَالْيَوْمِ فِي الْخَيْرِ وَالشَّرِّ.

745- Abdürrezzâk > Ma'mer > Zührî isnadıyla rivayet edildiğine göre, Enes b. Mâlik şöyle demiştir: Ömer b. el-Hattâb, dizlerinin üzerine çöktü ve "Biz Rab olarak Allah'ı, din olarak İslâm'ı ve Peygamber olarak Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'i kabul ettik" dedi. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* **"Dikkat edin! Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki, cennet ve cehennem az önce şu duvar üzerinde bana gösterildi. Hayır ve şer hususunda bugün gibisini asla görmedim"** buyurdu.[679]

٧٤٦ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، وَقَالَ: الزُّهْرِيُّ، أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: فَقَالَتْ أُمُّ عَبْدِ اللهِ بْنِ حُذَافَةَ: مَا رَأَيْتُ وَلَدًا قَطُّ أَعَقَّ مِنْكَ أَكُنْتَ تَأْمَنُ أَنْ

675 Buhârî'nin rivayetinde ve bir sonraki rivayette de geçtiği üzere o, Abdullah b. Huzâfe'dir. Bu kişi bu soruyu sordu. Çünkü o babasından başka birine nisbet ediliyordu.

676 Mürseldir. Bir sonraki hadisin kaynaklarına bakınız.

677 Türkiye nüshasında "أخبرنا/ahberanâ" şeklinde geçmektedir.

678 Bu bir korkutma ve tehdit lafzıdır. Bu kelimenin üzülme ve hayıflanma anlamında geldiği yönünde de rivayet vardır. Ancak meşhur ve sahih olan anlamı tehdittir.

679 Buhârî, Kitâbu'l-İ'tisâm, XIII, 164, Kitabu'l-İlm, I, 187, Kitabu'l-Fiten, XIII, 43; Müslim, Kitâbu'l-Fezâil, XV, 110; Tirmizî, Kitâbu'l-Fiten, V, 265; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 102; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 38.

تَكُونَ أُمُّكَ قَارَفَتْ مَا قَارَفَ[680] أَهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ، فَتَفْضَحُهَا عَلَى رُءُوسِ النَّاسِ؟، قَالَ: وَاللَّهِ لَوْ أَلْحَقَنِي بِعَبْدٍ أَسْوَدَ لَلَحِقْتُهُ، قَالَ مَعْمَرٌ: وَإِنَّمَا أَلْحَقَهُ بِأَبِيهِ الَّذِي كَانَ لَهُ.[681]

746- Abdürrezzâk > Ma'mer > Zührî isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd şöyle demiştir: Abdullah b. Huzâfe'nin annesi, "Senden daha isyankâr bir çocuk görmedim. Sen, cahiliye halkının yaptığı gibi annenin kötü bir iş (zina) yaptığından emin mi oldun da onu insanların önünde rezil ediyorsun?" dedi. Buna karşılık Abdullah b. Huzâfe, "Allah Resûlü beni siyah bir kölenin nesebine katsaydı ben de ona katılırdım" dedi. Ma'mer "Onu asıl babasının nesebine kattı" dedi.[682]

٧٤٧ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ ابْنِ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: نَزَلَتْ {لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ} فِي رَجُلٍ، قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَنْ أَبِي؟، قَالَ: أَبُوكَ فُلَانٌ.

747- Abdürrezzâk > Ma'mer > İbn Tâvus isnadıyla rivayet edildiğine göre, babası (Tâvus), ***"Ey iman edenler! Size açıklanınca üzüleceğiniz birtakım şeyleri sormayın"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bu âyet, 'Ey Allah'ın Resûlü! Benim babam kim?' diye sorduğunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ***'Baban falandır'*** dediği kişi hakkında nâzil olmuştur."[683]

قَدْ سَأَلَهَا قَوْمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ ﴿١٠٢﴾ مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ وَلَكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَأَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٣﴾

102. Sizden önce de bir kavim onları sordu, sonra da onları inkâr eden kimseler oldular. 103. Allah

680 "Kötü bir şey yapmak" anlamına gelmektedir. Burada kastedilen ise "zina"dır.
681 Müslim, altı çizili kısmı zikretmemiştir.
682 Müslim, Kitâbu'l-Fezâil, XV, 110; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 102; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 38; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 105.
683 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 102. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk ve Taberî'nin Tâvus'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 324.

bahîre, sâibe, vasîle ve hâm diye bir şey (meşru) kılmamıştır. Fakat o kâfirler Allah'a yalan söyleyip iftira ediyorlar. Onların pek çoğunun da aklı ermez.

٧٤٨ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنِ ابْنِ الْمُسَيِّبِ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ، وَلَا سَائِبَةٍ، وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ}، قَالَ: الْبَحِيرَةُ مِنَ الْإِبِلِ الَّتِي يُمْنَعُ دَرُّهَا[684] لِلطَّوَاغِيتِ[685]، وَالسَّائِبَةُ مِنَ الْإِبِلِ مَا كَانُوا يُسَيِّبُونَهَا لِطَوَاغِيتِهِمْ، وَالْوَصِيلَةُ مِنَ الْإِبِلِ مَا كَانَتِ النَّاقَةُ تَبْتَكِرُ[686] بِأُنْثَى، ثُمَّ تُثَنِّي بِأُنْثَى فَيُسَمُّونَهَا الْوَصِيلَةَ، يَقُولُونَ وَصَلَتِ اثْنَتَيْنِ[687] لَيْسَ بَيْنَهُمَا ذَكَرٌ، وَكَانُوا يَجْدَعُونَ[688]هَا لِطَوَاغِيتِهِمْ، وَالْحَامِي، الْفَحْلُ مِنَ الْإِبِلِ كَانَ يَضْرِبُ الضِّرَابَ الْمَعْدُودَةَ، فَإِذَا بَلَغَ ذَلِكَ قَالُوا: هَذَا حَامٍ حَمَى ظَهْرَهُ، فَتُرِكَ فَسَمُّوهُ الْحَامِيَ.

748- Abdürrezzâk > Ma'mer > Zührî isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbnu'l-Müseyyeb, ***"Allah, bahîre, sâibe, vasîle ve hâm diye bir şey (meşru) kılmamıştır. Fakat o kâfirler Allah'a yalan söyleyip iftira ediyorlar. Onların pek çoğunun da aklı ermez"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bahîra, sütü sağılmayan ve putlara tahsis edilen develerdir. Sâibe, müşriklerin, ilahları için serbest bıraktıkları develerdir. Vasîle ise, arka arkaya iki defa dişi doğuran devedir. 'Aralarında erkek olmayan iki dişiyi getirdi' diyerek ona vasîle adını verirler ve onları putları için keserlerdi. Hâm ise belli bir sayıda dişi develerle çiftleşen erkek devedir. Bu sayıyı tamamladığında 'Bu Hâm oldu ve sırtını kurtardı' deyip onu serbest bırakırlar ve ona hâm adını verirlerdi."[689]

---

684 "Süt" demektir. Bk. *el-Lisân*, II, 1356.
685 Putlar.
686 Türkiye nüshasında "تَبْكِرُ/tebkiru" şeklinde geçmektedir.
687 Mısır nüshasında "اثْنَيْنِ اثْنَيْنِ لَيْسَ بَيْنَهُمَا ذَكَرٌ/isneyni isneyni leyse beynehümâ zekerun" şeklinde geçmektedir ve bu şekliyle hatalıdır.
688 "Burun, kulak, el vb. benzeri yerlerdeki kesik" anlamına gelmektedir.
689 Buhârî, Kitâbu't-Tefsîr, VIII, 283, Kitâbu'l-Menâkıb, VI, 547; Müslim, Kitâbu'l-Cennet, XVII, 189; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 131; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 40; Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 335; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 29; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 108.

٧٤٩ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: مَعْمَرٌ، وَقَالَ قَتَادَةُ: إِذَا ضَرَبَ عَشَرَةً

749- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde şöyle demiştir: "On defa çiftleştiğinde (hâm olurdu)."

٧٥٠ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: رَأَيْتُ عَمْرَو بْنَ عَامِرٍ الْخُزَاعِيَّ يَجُرُّ قُصْبَهُ[690] فِي النَّارِ، وَهُوَ أَوَّلُ مَنْ سَيَّبَ السَّوَائِبَ.

750- Abdürrezzâk > Ma'mer > Zührî isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ebû Hureyre şöyle demiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Amr b. Âmir el-Huzâî'yi cehennemde bağırsaklarını sürüklerken gördüm. Hayvanları ilk olarak başıboş bırakan ve İbrahim aleyhisselâm'ın dininden ayrılan ilk kişi odur."***[691]

٧٥١ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنِّي لَأَعْرِفُ أَوَّلَ مَنْ سَيَّبَ السَّوَائِبَ، وَأَوَّلَ مَنْ غَيَّرَ دِينَ[692] إِبْرَاهِيمَ، قَالُوا: مَنْ هُوَ يَا رَسُولَ اللهِ؟، قَالَ: عَمْرُو بْنُ لُحَيٍّ أَحَدُ بَنِي كَعْبٍ، لَقَدْ رَأَيْتُهُ يَجُرُّ قُصْبَهُ فِي النَّارِ يُؤْذِي رِيحُهُ أَهْلَ النَّارِ، وَإِنِّي لَأَعْرِفُ أَوَّلَ مَنْ بَحَرَ الْبَحَائِرَ قَالُوا: مَنْ هُوَ يَا رَسُولَ اللهِ؟، قَالَ: رَجُلٌ مِنْ بَنِي مُدْلِجٍ كَانَتْ لَهُ نَاقَتَانِ فَجَدَّعَ آذَانَهُمَا وَحَرَّمَ أَلْبَانَهُمَا، ثُمَّ شَرِبَ أَلْبَانَهُمَا بَعْدَ ذَلِكَ، وَلَقَدْ رَأَيْتُهُ فِي النَّارِ وَهُمَا فِي النَّارِ يَعَضَّانِهِ بِأَفْوَاهِهِمَا، وَيَخْطِمَانِهِ بِأَخْفَافِهِمَا.

751- Abdürrezzâk > Ma'mer > Zeyd b. Eslem isnadıyla rivayet edildiğine göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Ben ilk olarak hayvanları sâibe kılarak başıboş bırakan, putları diken ve İbrahim aleyhisselâm'ın dinini değiştiren kişiyi biliyorum"*** buyurdu. Sahâbîler, "Ey Allah'ın Resûlü! Bu kişi kimdir?" diye sorunca ***"Ka'boğulları'ndan***

---

690 Bağırsaklar.

691 Buhârî, Kitâbu'l-Menâkıb'da Huzâî kıssası babında zikretmiştir. Ayrıca bk. Müslim, Kitâbu'l-Cennet, XV, 189; Hâkim, *Müstedrek*, IV, 605; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 120; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 40; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 83; Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 337; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 108.

692 Türkiye nüshasında "عهد/ahd" şeklinde geçmektedir.

Amr b. Luhay'dır.[693] ***Onu cehennemde bağırsaklarını sürüklerken ve kokusu cehennem ahalisine eziyet verirken gördüm. Yine hayvanları ilk olarak bahîre kılan kişiyi biliyorum"*** buyurdu. Sahâbîler, "Ey Allah'ın Resûlü! Bu kişi kimdir?" diye sorunca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Bu kişi Mudlicoğulları'ndandır. Onun iki devesi vardı. O develerinin kulaklarını yarıp sütlerini haram kıldı, daha sonra sütlerini içti. Cehennemde develerin ağızlarıyla onu ısırıp ayaklarıyla çiğnediklerini gördüm."***[694]

٧٥٢ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ: الْبَحِيرَةُ مِنَ الْإِبِلِ كَانَتِ النَّاقَةُ إِذَا نُتِجَتْ خَمْسَةَ بُطُونٍ، فَإِنْ كَانَ الْخَامِسُ ذَكَرًا كَانَ لِلرِّجَالِ دُونَ النِّسَاءِ، وَإِنْ كَانَتْ أُنْثَى بَتَّكُوا أُذُنَهَا، ثُمَّ أَرْسَلُوهَا فَلَمْ يَجُزُّوا لَهَا وَبَرًا، وَلَمْ يَشْرَبُوا لَهَا لَبَنًا، وَلَمْ يَرْكَبُوا لَهَا ظَهْرًا، وَإِنْ كَانَتْ مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ الرِّجَالُ وَالنِّسَاءُ، وَأَمَّا السَّائِبَةُ فَإِنَّهُمْ كَانُوا يُسَيِّبُونَ بَعْضَ إِبِلِهِمْ فَلَا تُمْنَعُ حَوْضًا أَنْ تَشْرَعَ فِيهِ، وَلَا مَرْعًى أَنْ تَرْعَى فِيهِ، وَالْوَصِيلَةُ الشَّاةُ كَانَتْ إِذَا وَلَدَتْ سَبْعَةَ بُطُونٍ، فَإِنْ كَانَ السَّابِعُ ذَكَرًا ذُبِحَ وَأَكَلَهُ الرِّجَالُ دُونَ النِّسَاءِ، وَإِنْ كَانَتْ أُنْثَى تُرِكَتْ وَإِنْ كَانَتْ ذَكَرًا وَأُنْثَى، قَالُوا: وَصَلَتْ أَخَاهَا فَتُرِكَ لَا يُذْبَحُ.

752- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde şöyle demiştir: "Bahîre, beş batın doğuran devedir. Beşinci batında doğan yavru erkek ise kadınlara değil, sadece erkeklere ait olurdu. Eğer dişi ise kulaklarını yararlar sonra onu salarlardı. Artık onun tüylerini kesmez, sütünü içmez ve sırtına binmezlerdi. Beşinci yavru ölü ise o zaman kadınlar ve erkekler ona ortak olurlardı. Sâibe ise şöyledir: Onlar, bazı develerini salarlardı fakat bu develerin sulağa gelmesi ve otlakta otlaması yasaklanmazdı. Vasîle ise şöyledir: Koyun yedi defa doğurduğu zaman yedinci batında doğan erkek olursa kesilir ve onu kadınlar değil erkekler yerdi. Yedinci batında doğan dişi ise koyun serbest

---

693 O, Amr b. Luhay b. Kam'a b. Hindif Ebû Huzâî'dir. Şam'a gitmiştir. Bu sırada o günlerde orada devasa putlara ibadet ediliyordu. Bu putlardan birini Amr b. Luhay'a verdiler ve Amr o putu getirip Kâbe'ye yerleştirdi. Bir rivayette o putun Hübel olduğu zikredilmektedir.

694 Mücâhid, *Tefsîr*, I, 207; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 120. İbn Kesîr bu hadisi Abdürrezzâk'tan rivayet etmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 107; Hâfız, *el-Feth*, VIII, 285.

bırakılırdı. Eğer yedinci batında doğan bir erkek bir dişi ise 'Kız kardeşi yetişti' derlerdi. Akabinde kesilmeyip salınırdı."[695]

٧٥٣ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ: {فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً}، يَعْنِي الشَّامَ عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ {يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ}: لَا يَأْوُونَ إِلَى قَرْيَةٍ، فَبَعْدَ ذَلِكَ أَظَلَّهُمُ اللهُ بِالْغَمَامِ تَبَرُّكًا، وَأَنْزَلَ عَلَيْهِمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَى، وَفِي تِيهِهِمْ ذَلِكَ ضَرَبَ مُوسَى بِعَصَاهُ الْحَجَرَ، فَكَانَتْ تَتَفَجَّرُ مِنْهُ اثْنَتَا[696] عَشْرَةَ عَيْنًا لِكُلِّ سِبْطٍ عَيْنٌ، قَالَ: وَكَانُوا يَحْمِلُونَهُ[697] فَإِذَا ضَرَبَهُ بِعَصَاهُ تَفَجَّرَتْ.

753- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde ***"Allah buyurdu ki: Artık orası onlara kırk yıl haram edildi. Onlar o yerde şaşkın şaşkın dolaşacaklardır. Artık sen de o fâsıklar topluluğu için tasalanma"***[698] âyeti hakkında şöyle demiştir: ***"'Kırk yıl haram edildi.'*** Yani İsrâiloğulları'na Şam haram kılındı. ***'Onlar o yerde şaşkın şaşkın dolaşacaklardır.'*** Yani bir şehre sığınamayacaklar. Daha sonra Allah, onları teberrüken bulutlarla gölgelendirdi. Onlara o çölde bıldırcın eti ve kudret helvası indirdi. Musa *aleyhisselâm,* asasıyla taşa vurunca her kabile için bir pınar olmak üzere on iki pınar fışkırdı. O taşı yanlarında taşıyorlardı. Musa *aleyhisselâm,* ona asasıyla vurduğunda sular fışkırıyordu."[699]

---

695 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 131. Ebû Hayyân bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 28; Hâfız, *el-Feth*, VIII, 288. İbn Ebî Hâtim hadisi Ebu'l-Ahvas'tan benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 39. Begavî hadisi İbn Abbâs ve İbn Kesîr'den rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 108. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 337.

696 Türkiye ve Mısır nüshasında "اثْنَتَى/isnetey" şeklinde geçmektedir ve bu şekliyle hatalıdır.

697 Zamirin döndüğü kelime, "الحجر/el-hacer" kelimesidir.

698 Mâide 5/26.

699 Taberî bu hadisi benzer şekilde Rebî' b. Enes'ten rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 181. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da bennzer şekilde nakletmiş ve Taberî'nin Rebî' b. Enes'ten rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 272.

٧٥٤ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ ابْنِ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَانَتْ تَشِبُّ مَعَهُمْ ثِيَابُهُمْ إِذَا كَانُوا صِغَارًا فِي تِيهِهِمْ لَا تَبْلَى.

754- Abdürrezzâk > Ma'mer > İbn Tâvus isnadıyla rivayet edildiğine göre, babası (Tâvus) şöyle demiştir: "Kendileri büyüdüğü zaman İsrâiloğulları ile birlikte elbiseleri de büyüyordu. Çölde küçük çocuk olduklarında ise elbiseleri eskimiyordu."[700]

٧٥٥ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ أَبِي الضُّحَى، عَنْ مَسْرُوقٍ، قَالَ: كُنَّا عِنْدَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، فَأُتِيَ عَبْدُ اللَّهِ بِضَرْعٍ، فَتَنَحَّى رَجُلٌ، فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ: ادْنُ، فَقَالَ: إِنِّي كُنْتُ حَرَّمْتُ الضَّرْعَ[701]، قَالَ: فَتَلَا عَبْدُ اللَّهِ {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ} كُلْ وَكَفِّرْ.

755- Abdürrezzâk > Sevrî > Mansûr > Ebu'd-Duhâ[702] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mesrûk şöyle demiştir: Abdullah b. Mes'ûd'un yanındaydık. Ona bir hayvan memesi getirildi. Bundan dolayı bir adam, yanından uzaklaşınca "Yaklaş" dedi. Adam, "Ben memeyi kendime haram yaptım" deyince Abdullah b. Mes'ûd, ***"Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı o en temiz ve en güzel şeyleri haram kılmayın ve haddi aşmayın. Çünkü Allah haddi aşanları sevmez"***[703] âyetini okuyup "Ye ve kefâretini öde" dedi.[704]

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَى مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٠٤﴾ يَاأَيُّهَا

---

700 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 181. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd ve İbnu'l-Münzir'in Tâvus'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 272.

701 İnek, deve ve koyun memesi. *el-Lisân*, IV, 2580.

702 O, Müslim b. Subeyh el-Hemedânî Ebu'd-Duhâ el-Kûfî el-Attâr'dır. Künyesi ile meşhurdur. Dördüncü tabakadan olup fazilet sahibi ve sikadır. Bk. *Takrîb*, II, 245.

703 Mâide 5/87.

704 Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Sa'd, Abd b. Humeyd, Taberânî, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin İbn Mes'ûd tarîkiyle rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 309.

الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ تَحْبِسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ إِنِ ارْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَى وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللَّهِ إِنَّا إِذًا لَمِنَ الْآثِمِينَ ﴿١٠٦﴾

104. Onlara "Allah'ın indirdiğine ve Resûlü'ne gelin" denildiği zaman "Atalarımızı üzerinde bulduğumuz şey bize yeter" dediler. Ataları hiçbir şey bilmiyor ve doğru yol üzerinde bulunmuyor iseler de mi? 105. Ey mü'minler! Siz kendinize bakın. Siz doğru yolda olursanız o sapanlar size zarar veremezler. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O zaman yaptıklarınızı size haber verecektir. 106. Ey iman edenler! Birinize ölüm gelip çatınca vasiyet esnasında içinizden iki adalet sahibi kişi aranızda şahitlik etsin. Yahut seferde iken başınıza ölüm musibeti gelmişse sizden olmayan başka iki kişi (şahit olsun). Haklarında şüpheye düşerseniz bu iki kişiyi namazdan sonra alıkoyarsınız da Allah'a şöyle yemin ederler: "Bu kişi akraba dahi olsa yeminimizi hiçbir bedele satmayacağız ve Allah'ın şahitliğini gizlemeyeceğiz. O takdirde muhakkak günahkârlardan oluruz."

٧٥٦ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيِّبِ، يَقُولُ: {اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ} قَالَ: مُسْلِمَيْنِ {أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ قَالَ: مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ.

756- Abdürrezzâk > Ma'mer > Katâde isnadıyla rivayet edildiğine göre, Saîd b. Müseyyeb şöyle demiştir: ***"İki adalet sahibi kişi" ifadesiyle kastedilen*** Müslümanlardan iki adalet sahibi kişidir. ***"Sizden olmayan başka iki kişi" ifadesiyle kastedilen ise*** kitap ehlinden iki kişidir.[705]

---

705 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 155-160. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd, Saîd b. el-Müseyyeb ve Taberî'ye

٧٥٧ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْحَسَنِ، {أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ}، قَالَ: مِنَ الْمُسْلِمِينَ.

757- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan, ***"Sizden olmayan başka iki kişi"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Yani Müslümanlardan (iki kişi)."[706]

٧٥٨ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْحَسَنِ أَنَّ ابْنَ مَسْعُودٍ سَأَلَهُ رَجُلٌ عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى: {عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ}، فَقَالَ: إِنَّ هَذَا لَيْسَ بِزَمَانِهَا إِنَّهَا الْيَوْمَ[707] مَقْبُولَةٌ، وَلَكِنَّهُ قَدْ أَوْشَكَ أَنْ يَأْتِيَ زَمَانُهَا تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ، فَيُصْنَعُ بِكُمْ كَذَا وَكَذَا، وَقَالَ: فَلَا يُقْبَلُ مِنْكُمْ فَحِينَئِذٍ {عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ}.

758- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan şöyle demiştir: Bir adam, İbn Mes'ûd'a ***"Ey mü'minler! Siz kendinize bakın. Siz doğru yolda olursanız o sapanlar size zarar veremezler. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O zaman yaptıklarınızı size haber verecektir"*** âyetini sordu. İbn Mes'ûd şöyle dedi: "Bunun zamanı şimdi değildir. Bugün bu kabul edilen bir şeydir. Fakat iyiliği emredip kötülükten nehyettiğinizde size şöyle şöyle yapılma zamanı yaklaşmıştır. -Veya şöyle dedi: İnsanların söylediğinizi kabul etmeyecekleri zaman yaklaşmıştır.- İşte o zaman s***iz kendinize bakın. Siz doğru yolu bulursanız o sapanlar size zarar veremezler."***[708]

---

isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 343.

706 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 167; Nehhâs, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, s. 134. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Saîd b. Mansûr, Abd b. Humeyd, Nehhâs, Ebu'ş-Şeyh ve Beyhakî'ye isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 343.

707 Burada kastedilen, emri bi'l-ma'rûf nehyi ani'l-münkerdir.

708 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 141; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, I, 42. Ebû Hayyân bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 36. İbn Kesîr hadisi Abdürrezzâk'tan rivayet etmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 109. Heysemî şöyle demiştir: "Bu hadisi Taberânî rivayet etmiştir ve ravileri *Sahîh*'in ravileridir. Ancak Hasan el-Basrî, İbn Mes'ûd'dan hadis dinlememiştir." Bk. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, VII, 19. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Saîd b. Mansûr, Abd b. Humeyd, Taberânî, Ebu'ş-Şeyh, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Hasan el-Basrî > İbn Mes'ûd tarîkiyle rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 339.

٧٥٩ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ رَجُلٍ، قَالَ: كُنْتُ فِي خِلَافَةِ عُثْمَانَ فِي الْمَدِينَةِ فِي حَلْقَةٍ فِيهِمْ أَصْحَابُ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَإِذَا فِيهِمْ شَيْخٌ يَسْنِدُونَ إِلَيْهِ، حَسِبْتُ أَنَّهُ أُبَيُّ بْنُ كَعْبٍ فَقَرَأَ رَجُلٌ {عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ}، فَقَالَ الشَّيْخُ: تَأْوِيلُهُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ.

759- Abdürrezzâk > Ma'mer > Katâde isnadıyla rivayet edildiğine göre, bir kişi şöyle demiştir: Osmân'ın hilâfet zamanında Medîne'de Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashâbının içinde olduğu bir halkada bulundum. Aralarında kendisine güvenip müracaat ettikleri yaşlı bir kişi vardı. -Onun Übey b. Ka'b olduğunu zannediyorum.- Bir adam, ***"Ey mü'minler! Siz kendinize bakın. Siz doğru yolda olursanız o sapanlar size zarar veremezler. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O zaman yaptıklarınızı size haber verecektir"*** âyetini okuyunca o yaşlı, "Bu âyetin te'vili (yorumu), âhir zamanda gelecektir" dedi.[709]

٧٦٠ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْكَلْبِيِّ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ}، قَالَ: خَرَجَ مَوْلًى[710] لِقُرَيْشٍ تَاجِرًا، فَأَصَابَهُ قَدَرُهُ، وَمَعَهُ رَجُلَانِ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ، فَدَفَعَ إِلَيْهِمَا مَالَهُ، وَكَتَبَ وَصِيَّتَهُ فَذَهَبَا بِالْوَصِيَّةِ وَالْمَالِ إِلَى أَهْلِهِ، فَكَتَمَا بَعْضَ الْمَالِ، فَقَالَ: هَلِ اتَّجَرَ صَاحِبُنَا بَعْدَنَا بِتِجَارَةٍ؟، قَالَا: لَا، قَالُوا: فَهَلِ اسْتَهْلَكَ مِنْ مَالِهِ شَيْئًا؟، قَالَا: لَا، قَالُوا: فَإِنَّهُ خَرَجَ مِنْ عِنْدِنَا بِمَالٍ فَقَدْنَا بَعْضَهُ فَاتُّهِمَا عَلَيْهِ، فَاسْتُحْلِفَا فِي دُبُرِ الصَّلَاةِ.

760- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî, ***"Vasiyet esnasında içinizden iki adalet sahibi kişi aranızda şahitlik etsin"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: Kureyş'in mevlâsı (azadlısı) ticaret yapmak için yola çıktı fakat kaderi ona yetişti. Yanında kitap

---

709 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 140. Burada olduğu üzere Katâde'nin rivayet ettiği kişinin ismi zikredilmemiştir. Ancak başka bir yerde onun isminin Ebû Mâzin olduğunu zikretmiştir. Ahmed b. el-Mikdâm > Mu'temir b. Süleymân > Babam > Katâde isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ebû Mâzin şöyle demiştir: "Osmân döneminde Medîne'ye gittim..." Ardından benzer şekilde hadisi zikretti.

710 Bir rivayette onun Büdeyl b. Ebî Meryem, diğer bir rivayete göre ise Büdeyl b. Mâriye es-Sehmî olduğu zikredilmektedir.

ehlinden iki kişi[711] vardı. Hemen mallarını onlara verdi ve vasiyetini yazdı. İkisi, adamın vasiyetini ve malını ailesine getirdiler fakat malının bir kısmını sakladılar. Adamın ailesi, "Efendimiz bizden sonra alışveriş yaptı mı?" deyince ikisi "Hayır" dediler. Ailesi, "Malından bir şey tüketti mi?" deyince yine "Hayır" dediler. Bunun üzerine ailesi, "Efendimiz bir miktar malla çıkmıştı fakat bir kısmı kayıp" dediler. Ardından kitap ehli iki kişi, mala el koymakla suçlandılar ve namazın ardından yemin etmeleri istendi.[712]

٧٦١ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ، عَنْ عَبِيدَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {تَحْبِسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ}[713]، قَالَ: اسْتُحْلِفَا بَعْدَ الْعَصْرِ[714]، ثُمَّ عُثِرَ[715] بَعْدُ عَلَيْهِمَا فَوُجِدَ عِنْدَهُمَا إِنَاءٌ، قَالَ: أَحْسَبُهُ مِنْ فِضَّةٍ[716]، فَكَانَ مِمَّا خَرَجَ بِهِ الْمَيِّتُ مَعَهُ، فَأَقَامَ أَهْلُهُ الْبَيِّنَةَ أَنَّ هَذَا لِلرَّجُلِ، وَأَنَّهُ خَرَجَ مَعَهُ، وَحَلَفَ رَجُلَانِ مِنْ أَوْلِيَاءِ الْمَيِّتِ عَلَى ذَلِكَ.

761- Abdürrezzâk > Ma'mer > Eyyûb > İbn Sîrîn isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ubeyde, ***"Bu iki kişiyi namazdan sonra alıkoyarsınız"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "İkindi namazından sonra ikisinden yemin etmeleri istendi. Daha sonra onlar aranınca yanlarında gümüş olduğunu zannettiğim bir kap bulundu. Bu kap, ölen kişinin yanında götürdüğü mallardan biriydi. Ailesi de bunun ona ait olduğuna ve onu

---

711 Onlar (Müslüman olmadan önce) Temîm ed-Dârî ve Adî b. Beddâ'dır. Sonra Temîm ed-Dârî, Müslüman olunca bunu söyleyip bedelini ödemiştir.

712 Buhârî, Kitâbu'l-Vesâye, V, 409; Ebû Davud, Kitâbu'l-Akdiye, IV, 30. Tirmizî bu hadisi şu isnadla rivayet etmiştir: Hasan b. Ahmed b. Ebî Şuayb el-Harrânî > Muhammed b. Seleme el-Harrânî > Muhammed b. İshâk > Ebu'n-Nadr > Ümmü Hâni'nin azadlı kölesi Bâzân > İbn Abbâs > Temîm ed-Dârî. Sonra da şöyle demiştir: "Bu garib bir hadistir. İsnadı sahih değildir." Bk. Tirmizî, Kitâbu't-Tefsîr, XI, 187. İbn Ebî Hâtim hadisi muhtasar olarak rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 42; Nehhâs, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, s. 135; Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 143; Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 347; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 85; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 119; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 38. İbn Atiyye şöyle demiştir: "Biz bunun nüzûl sebebi olduğu konusunda herhangi bir ihtilâf bulunduğunu bilmiyoruz."

713 Burada kastedilen, zindanda hapsetmek değildir. Çünkü burada kastedilen, namazdan sonra onları yemin etmeleri için tutmaktır.

714 Bu cumhurun sözüdür. Çünkü bütün dinler bu vakti ta'zim etmektedir.

715 Vasîlerin ihaneti ortaya çıktı.

716 İşlemeli altın bir kap olduğu rivayet edilmektedir.

yanında götürdüğüne dair açık delil ortaya koydu. Ölünün velilerinden iki adam[717] da buna dair yemin etti."[718]

فَإِنْ عُثِرَ عَلَى أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّا إِثْمًا فَآخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوْلَيَانِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ لَشَهَادَتُنَا أَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا وَمَا اعْتَدَيْنَا إِنَّا إِذًا لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٧﴾ ذَلِكَ أَدْنَى أَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلَى وَجْهِهَا أَوْ يَخَافُوا أَنْ تُرَدَّ أَيْمَانٌ بَعْدَ أَيْمَانِهِمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاسْمَعُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿١٠٨﴾ يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿١٠٩﴾ إِذْ قَالَ اللَّهُ يَاعِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَى وَالِدَتِكَ إِذْ أَيَّدْتُكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَاةَ وَالْإِنْجِيلَ وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي وَتُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَى بِإِذْنِي وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنْكَ إِذْ جِئْتَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿١١٠﴾ وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي قَالُوا آمَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّنَا مُسْلِمُونَ ﴿١١١﴾

107. Bu şahitlerin (sonradan yalan söyleyerek) bir günah kazandıkları anlaşılırsa, (şahitlerin) haklarına tecavüz ettiği

---

717 Bu iki kişinin, Amr b. el-Âs ve Muttalib b. Vedâa olduğu rivayet edilmiştir.

718 Tirmizî, Kitâbu't-Tefsîr, V, 280. İbn Ebî Hâtim bu hadisi Abdürrezzâk'tan bu isnadla rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 43; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 187. İbn Kesîr hadisi Abdürrezzâk'tan bu isnadla nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 110 Mücâhid hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Mücâhid, *Tefsîr*, I, 210. Hâfız şöyle demiştir: "Muhtemlen bu kıssa İslâm'dan önce gerçekleşmiş sonra hepsi Müslüman oluncaya kadar mahkemeleşme gecikmiştir." Bk. Hâfız, *el-Feth*, V, 411. İmam Ahmed'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Seferdeyken şayet Müslümanlardan birisi yoksa ehl-i zimmenin Müslümanlar üzerindeki şahitliği caizdir." Bir grup buna cevaz vermiştir. Onlar, İbn Abbâs, Ebû Musa el-Eş'arî, Saîd b. el-Müseyyeb, Şureyh, İbn Sîrîn, Evzâî, Sevrî ve Ebû Ubeyd'dir. Mekkî b. Ebî Tâlib şöyle demiştir: "Bu âyet müfessirler nezdinde i'rab, hüküm ve mâna olarak anlaşılması en zor âyetlerdendir." Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 38.

ölüye daha yakın olan (mirasçılardan) iki kişi onların yerini alır ve "Bizim şahitliğimiz o iki kişinin şahitliğinden elbette daha doğrudur. Biz aşırı da gitmedik. Yoksa muhakkak zalimlerden oluruz" diye Allah adına yemin ederler. 108. Bu, şahitliği gerektiği şekilde yerine getirmelerine yahut yeminlerinden sonra, yeminlerin (mirasçılar tarafından) reddedilmesinden korkmalarına (çekinmelerine çare olarak) daha uygundur. Allah'tan korkun ve dinleyin. Allah fâsıklar topluluğuna hidayet vermez. 109. Allah, resûlleri toplayacağı gün "Size ne cevap verildi?" buyuracak, onlar da "Bizim hiçbir bilgimiz yok. Şüphesiz gaybları çok iyi bilen ancak sensin" diyecekler. 110. Allah o zaman şöyle diyecek: "Ey Meryem oğlu İsa! Senin üzerindeki ve annenin üzerindeki nimetimi hatırla. Hani ben seni Rûhu'l-Kudüs ile desteklemiştim. Beşikte iken de yetişkin iken de insanlarla konuşuyordun. Hani sana kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretmiştim. Hani benim iznimle çamurdan bir kuş suretine benzer bir şeyi yapıyordun, ona üfürüyordun da iznimle bir kuş oluyordu. Yaratılışdan kör olanı ve alacalıyı iyileştiriyordun. Ölüleri benim iznimle (hayata) çıkarıyordun. Hani İsrâiloğulları'nı (seni öldürmekten) engellemiştim; kendilerine apaçık deliller (mûcizeler) getirdiğin zaman içlerinden inkâr edenler, "Bu, apaçık bir sihirden başka bir şey değildir" demişlerdi. 111. Hani havarilere "Bana ve Resûlüm'e iman edin" diye vahyetmiştim de "İman ettik, gerçekten Müslümanlığımıza sen de şahit ol" demişlerdi.

٧٦٢ - نا عَبْدُ الـرَّزَّاقِ عَـنْ[719] مَعْمَرٍ، عَنِ الْكَلْبِيِّ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ}، قَالَ: قَذَفَ فِي قُلُوبِهِمْ.

762- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî, ***"Hani havarilere 'Bana ve Resûlüm'e iman edin' diye vahyetmiştim"***

719 Türkiye nüshasında "قال/kâle" şeklindedir.

âyeti hakkında şöyle demiştir: "(Vahyetti ile kastedilen şudur:) Kalplerine attı."[720]

٧٦٣ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ مَعْمَرٌ، وَقَالَ قَتَادَةُ: الْحَوَارِيُّ الْوَزِيرُ.

763- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde şöyle demiştir: "'الْحَوارِيّ/el-Havârî,' vezir, yardımcı demektir."[721]

إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَاعِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾

112. Hani havariler "Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin gökten bize bir sofra indirebilir mi?" demişlerdi. O "Eğer iman edenlerdenseniz Allah'tan korkun" demişti.

٧٦٤ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الْمُنْذِرِ بْنِ النُّعْمَانِ، أَنَّهُ سَمِعَ وَهْبَ بْنَ مُنَبِّهٍ، يَقُولُ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا}، قَالَ: أَنْزَلَ عَلَيْهِمْ أَقْرِصَةً مِنْ شَعِيرٍ وَأَحْوَاتٍ[722]، قَالَ أَبُو بَكْرٍ[723]: فَحَدَّثْتُ بِهِ عَبْدَ الصَّمَدِ بْنَ مَعْقِلٍ، قَالَ: سَمِعْتُ وَهْبًا، يَقُولُ: وَقِيلَ لَهُ وَمَا كَانَ ذَلِكَ يُغْنِي عَنْهُمْ؟، قَالَ: لَا شَيْءَ وَلَكِنَّ اللَّهَ حَشَا بَيْنَ

---

720 Taberî bu hadisi benzer şekilde Süddî'den rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 217-218. İbn Ebî Hâtim hadisi benzer şekilde Süddî ve Hasan'dan rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 48. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Ebu'ş-Şeyh, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Süddî'den rivayet ettiklerini, ayrıca Abd b. Humeyd'in Katâde'den rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 346; Zemahşerî, *Keşşâf*, I, 539.

721 İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 49. Havârîler peygamberlerin dostlarıdır ve onlar peygamberlerin eksiklerini tamamlarlar. Bk. *el-Lisân*, II, 1044. Râgıb el-İsfahânî şöyle demiştir: "Havârîler, İsa'nın yardımcılarıdır. Onların bu şekilde isimlendirilme nedeni, dinî ve ilmî konuşmalarıyla insanların nefislerini tezkiye etmeleridir." Bk. Râgıb İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 135.

722 "حوت/Hût" kelimesinin cemîsidir. "Büyük balık" anlamına gelmektedir. Bk. Râgıb İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 134.

723 Türkiye nüshasından silinmiştir. O, *Tefsîr*'in sahibi Abdürrezzâk'tır. Künyesi ile zikredilmiştir.

أَضْعَافِهِنَّ الْبَرَكَةَ فَكَانَ قَوْمٌ يَأْكُلُونَ، ثُمَّ يَخْرُجُونَ، ثُمَّ يَجِيءُ آخَرُونَ فَيَأْكُلُونَ، ثُمَّ يَخْرُجُونَ حَتَّى أَكَلَ جَمِيعُهُمْ وَأَفْضَلُوا مِنْهَا[724].

764- Abdürrezzâk > Münzir b. Nu'mân isnadıyla rivayet edildiğine göre, Vehb b. Münebbih, ***"Hani havariler 'Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin gökten bize bir sofra indirebilir mi?' demişlerdi. O 'Eğer iman edenlerdenseniz Allah'tan korkun' demişti"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Onlara arpa ekmekleri ve balıklar indirildi."

Ebû Bekir > Abdüssamed b. Ma'kıl isnadıyla rivayet edildiğine göre, Vehb b. Münebbih'e "Bunlar onlara yetmez ki" denilince Vehb şöyle demiştir: "Ancak Allah, onların katlarının arasına bereket doldurdu. Bundan dolayı insanlar yiyip giderlerken başkaları gelip yiyiyorlar ve gidiyorlardı. Sonunda tümü yedi ve geriye de bir kısmını bıraktılar."[725]

٧٦٥ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ مُجَاهِدٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ}، فَيَفْزَعُونَ فَيَقُولُ: مَاذَا أُجِبْتُمْ؟ فَيَقُولُونَ: {لَا عِلْمَ لَنَا}.

765- Abdürrezzâk > Sevrî > A'meş isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid, ***"Allah, resûlleri toplayacağı gün 'Size ne cevap verildi?' buyuracak, onlar da 'Bizim hiçbir bilgimiz yok. Şüphesiz gaybları çok iyi bilen ancak sensin' diyecekler"***[726] âyeti hakkında şöyle demiştir: "Peygamberler korkarlar. Allah Teâlâ onlara 'Size ne cevap verildi?' deyince 'Bizim bilgimiz yok' derler."[727]

---

724 Mısır nüshasından silinmiştir.

725 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 227. İbn Ebî Hâtim bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 46; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 54; Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 372; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 117. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Hâtim'in Vehb b. Münebbih'ten rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 347. Tirmizî bu hadisi Ammâr b. Yâsir'den merfû olarak rivayet etmiş ve şöyle demiştir: "Biz bu hadisi sadece merfû olarak biliyoruz." Bk. Tirmizî, V, 260. Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*'de şöyle demiştir: "Vakf daha sahihtir." Ben diyorum ki: Mücâhid ve Hasan'dan yapılan rivayete göre sofra indirilmedi, onlar korku ve tehdidi gördüklerinde pişman oldular ve tevbe ettiler. Bk. Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, VII, 62.

726 Mâide 5/109.

727 Sevrî bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Sevrî, *Tefsîr,* s. 105; İbnu'l-Mübârek, *ez-Zühd*, s. 104; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 210; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*,

قَالُوا نُرِيدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ أَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿١١٣﴾ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِنْكَ وَارْزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿١١٤﴾ قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿١١٥﴾ وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَاعِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالَ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقٍّ إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿١١٦﴾

113. "Biz o sofradan yiyelim, kalplerimiz yatışsın, senin bize gerçekten doğru söylediğini bilelim ve biz de ona şahitlik edenlerden olalım istiyoruz" dediler. 114. Meryem oğlu İsa "Allah'ım! Rabbimiz! Bize gökten bir sofra indir ki bizim için hem önceden gelenlerimize hem sonra geleceklerimize bir bayram ve Senden bir âyet (alâmet/mûcize) olsun. Bizi rızıklandır. Çünkü sen rızık verenlerin en hayırlısısın" dedi. 115. Allah buyurdu ki: "Gerçekten ben onu size indireceğim. Ama bundan sonra sizden kim kâfir olursa ben âlemlerde hiç kimseye etmediğim azabı ona edeceğim." 116. Allah şöyle diyecek: "Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara 'Allah'ı bırakıp da beni ve annemi iki ilah edinin' diye sen mi söyledin?" O da diyecek ki: "Seni tenzih ederim. Hakkım olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz. Hem ben söyleseydim sen onu şüphesiz bilirdin. Sen benim içimdekini bilirsin, hâlbuki ben senin zâtında olanı bilmem. Gizlilikleri eksiksiz bilen yalnızca sensin.

III, 46. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Firyâbî, Abd b. Humeyd, Ebu'ş-Şeyh, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Mücâhid'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 344. İbn Abbâs'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Biz senin bize öğrettiğinden başka hiçbir şey bilmiyoruz." Taberî şöyle demiştir: "Biz onların durumunun akıbetini ve daha sonra ne olacağını bilmiyoruz."

٧٦٦ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ} مَتَى يَكُونُ؟[728] قَالَ قَتَادَةُ: يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَلاَ[729] تَرَى أَنَّهُ يَقُولُ: {هَذَا[730] يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ}.

766- Abdürrezzâk'ın rivayet ettiğine göre, Ma'mer[731], ***"Allah şöyle diyecek: Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara 'Allah'ı bırakıp da beni ve annemi iki ilah edinin' diye sen mi söyledin?"*** âyeti hakkında "Bu ne zaman olacak?" diye sordu. Katâde şöyle dedi: "Kıyamet gününde olacaktır. Allah'ın ***'Allah şöyle buyuracak: Bugün doğru söyleyenlerin doğruluklarının kendilerine fayda vereceği bir gündür'***[732] buyurduğunu görmüyor musun?"[733]

مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتَ أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١١٧﴾

117. "Ben onlara bana emrettiğinden başkasını söylemedim. 'Rabbim ve Rabbiniz olan Allah'a ibadet edin' dedim. Ben aralarında bulunduğum müddetçe

---

728 İbn Cerîr'de "متى يكون ذلك/metâ yekûnü zâlike" şeklinde geçmektedir.

729 Mısır nüshasında "ألا تَرَاه/elâ terâhü" şeklinde geçmektedir.

730 Mısır nüshasında silinmiştir.

731 Mısır nüshasında ve Türkiye nüshasında aynı şekildedir. İbn Ebî Hâtim'de Abdürrezzâk > Ma'mer > Katâde şeklindedir. Muhtemelen doğrusu budur.

732 Mâide 5/119.

733 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 234; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 53. Kurtubî bu hadisi Katâde'den rivayet etmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 374. Ebû Hayyân bu hadisi İbn Abbâs ve Katâde'den rivayet etmiştir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, II, 93. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 349. Begavî şöyle demiştir: Diğer bazı müfessirler bu sözü, kıyamet günü olarak değerlendirdiler ve buna şu âyeti delil gösterdiler: ***"Allah'ın peygamberleri toplayıp da onlara 'Size ne cevap verildi?' diye soracağı gün onlar 'Bizim bir bilgimiz yok. Bütün gizlileri tam olarak bilen yalnız sensin' diyecekler."*** Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*'te şöyle demiştir: "Bu, cumhurun görüşüdür. Allah Teâlâ bunu yarattıklarının reislerine söylemektedir."

üzerlerinde bir şahit idim. Beni vefat ettirince üzerlerinde gözetleyici sen oldun. Her şeye sen hakkıyla şahitsin."

٧٦٧ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {كُنْتَ أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ}، قَالَ: الْحَفِيظَ عَلَيْهِمْ.

767- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Üzerlerinde gözetleyici Sen oldun"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Onları koruyup gözeten sen idin."[734]

إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١١٨﴾

118. "Eğer onlara azap edersen şüphe yok ki onlar senin kullarındır. Ve eğer onlara mağfiret edersen yine şüphe yok ki sen Azîz ve Hakîm olansın."

٧٦٨ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ}، فَقَالَ: وَاللهِ مَا كَانُوا طَعَّانِينَ وَلَا لَعَّانِينَ.

768- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Eğer onlara azap edersen şüphe yok ki onlar senin kullarındır. Ve eğer onlara mağfiret edersen yine şüphe yok ki sen Azîz ve Hakîm olansın"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Allah'a yemin olsun ki onlar, çok ayıplayanlar ve çok lanetleyenler değillerdi."[735]

قَالَ اللهُ هَذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١٩﴾
لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٢٠﴾

---

734 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 339; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 47. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbnu'l-Münzir ve İbn Ebî Hâtim'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 349.

735 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 241.

119. Allah şöyle buyuracak: "Bugün doğru söyleyenlerin doğruluklarının kendilerine fayda vereceği bir gündür." Onlar için -orada temelli kalıcılar olmak üzere- altından ırmaklar akan cennetler vardır. Allah onlardan razı olmuştur, onlar da O'ndan hoşnut olmuşlardır. İşte en büyük kurtuluş budur. 120. Göklerin ve yerin ve içlerindeki her şeyin mülkü Allah'ındır. O, her şeye gücü yetendir.

سُورَةُ الْأَنْعَامِ[736]

6. EN'ÂM SÛRESİ

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ[737]

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

٧٦٩ - أنبأنا الْخُشَنِيُّ قَالَ: نا سَلَمَةُ بْنُ شَبِيبٍ قَالَ[738]: نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، قَالَ: يُقَالُ إِنَّ سُورَةَ الْأَنْعَامِ أُنْزِلَتْ جُمْلَةً وَاحِدَةً مَعَهَا الْمَلَائِكَةُ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ، وَالْأَرْضِ لَهُمْ زَجَلٌ[739] بِالتَّسْبِيحِ.

769- Huşenî > Seleme b. Şebîb > Abdürrezzâk isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ma'mer şöyle demiştir: "Söylendiğine göre En'âm sûresi, yerle sema arasını dolduran ve yüksek sesle tesbih getiren meleklerle birlikte tek bir defada indirilmiştir."[740]

---

736 Mısır nüshasında bulunmamaktadır.

737 Besmele Türkiye nüshasında bulunmamaktadır.

738 Türkiye nüshasında Ma'mer şeklindedir. Bu, isnadın tam olarak zikredildiği yerlerden tespit edilmiştir.

739 Mısır nüshasında "رعد/ra'd" şeklinde geçmektedir. "زَجَل/Zecel" kelimesi "yüksek, aşırı ses" anlamına gelmektedir.

740 Taberânî bu hadisi *el-Mu'cemü's-Sagîr*'de benzer şekilde İbn Ömer'den rivayet etmiştir. İsnadında Yusuf b. Atiyye es-Seffâr bulunmaktadır ve o zayıf bir ravidir. Bk. Taberânî, *el-Mu'cemü's-Sagîr,* VII, 20. Kurtubî hadisi Enes b. Mâlik'ten rivayet etmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 382. İbn Kesîr bu hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmiş ve şöyle demiştir: "Bir gece Mekke'de nâzil oldu." Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 122. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbnu'd-Dureys'in İbn Abbâs'tan rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 2.

٧٧٠ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أرنا مَعْمَرٌ عَنْ فُضَيْلٍ الرَّقَاشِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا الْحَجَّاجِ مُجَاهِدًا فِي الْحِجْرِ، يَقُولُ: نَزَلَ مَعَ سُورَةِ الْأَنْعَامِ خَمْسُمِائَةِ أَلْفِ مَلَكٍ يَزِفُّونَهَا، وَيَحُفُّونَهَا.

770- Abdürrezzâk > Ma'mer[741] > Fudayl er-Rakâşî[742] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Haccâc'ın babası Mücâhid, Hicr'de şöyle demiştir: "Beş yüz bin melek kanatlarını açarak ve etrafını çevirerek En'âm sûresiyle birlikte indi."[743]

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١﴾ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَى أَجَلًا وَأَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ أَنْتُمْ تَمْتَرُونَ ﴿٢﴾

1. Hamd gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsustur. Sonra kâfir olanlar -buna rağmen- Rablerine (ibadette başkalarını) eşit tutarlar.
2. Sizi çamurdan yaratan sonra ölüm zamanını takdir eden ancak O'dur. Bir de O'nun katında muayyen bir ecel (kıyamet günü) vardır. Siz hâlâ şüphe ediyorsunuz.

---

741 Türkiye nüshasında İbn Uyeyne olarak geçmektedir. Her ikisi de Abdürrezzâk'ın hocasıdır.

742 O, Fudayl b. Merzûk el-Ağar er-Rakâşî el-Kûfî Ebû Abdirrahmân'dır. Sıdk sahibidir; ancak vehme düşmüştür. Yedinci tabakadandır. Şiî olmakla itham edilmiştir. Bk. *Takrîb*, II, 113.

743 İbn Kesîr bu hadisi Taberânî yoluyla Amr'dan nakletmiştir. Bu rivayette "yetmiş bin melek" şeklinde geçmektedir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, VI, 382; Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 382. Ebû Hayyân hadisi İbn Abbâs'tan nakletmiştir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 67. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Firyâbî, Abd b. Humeyd, Ebu'ş-Şeyh ve İbnu'l-Münzir'in Mücâhid'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 3. Ayrıca hadisi Hâkim'in rivayet ettiğini e sahih kabul ettiğini, yine *Şuabu'l-Îmân*'da Beyhakî'nin ve *Mu'cem*'de İsmailî'nin rivayet ettiklerii belirtmiştir. Ayrıca bu hadisi Taberânî ve İbn Merdûye'nin İbn Ömer'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Buna göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"En'âm sûresi bana tek bir seferde yetmiş bin meleğin yüksek sesli tesbih ve tahmidleri eşliğinde indirildi."***

٧٧١ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ، وَالْحَسَنِ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {قَضَى أَجَلًا وَأَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهُ} قَالَا: قَضَى[744] أَجَلَ الدُّنْيَا مِنْ يَوْمِ خَلَقَكَ إِلَى أَنْ تَمُوتَ، {وَأَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهُ} يَوْمُ الْقِيَامَةِ.

771- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan ve Katâde, ***"Sizi çamurdan yaratan sonra ölüm zamanını takdir eden ancak O'dur. Bir de O'nun katında muayyen bir ecel (kıyamet günü) vardır. Siz hâlâ şüphe ediyorsunuz"*** âyeti hakkında şöyle demişlerdir: "'قَضَى اَجَلًا/Kadâ ecelen,' seni yarattığı günden öleceğin güne kadar dünyanın ecelini takdir etti anlamındadır. 'وَاَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهُ/Ve ecelün müsemmen indehû' ifadesi ile kastedilen ise kıyamet günüdür."[745]

وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ ﴿٣﴾ وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤﴾ فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ أَنْبَاءُ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٥﴾ أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَكُمْ وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَارًا وَجَعَلْنَا الْأَنْهَارَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَأَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ ﴿٦﴾ وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٧﴾

3. O, göklerde ve yerde tek Allah'tır. Gizlinizi de açığınızı da bilir. O ne kazanacağınızı da bilir. 4. Onlara Rablerinden bir âyet gelse mutlaka ondan yüz çevirirler. 5. İşte onlar hak kendilerine geldiğinde onu yalanladılar. Fakat kendisi ile alay etmekte oldukları şeyin haberleri yakında onlara gelecektir. 6. Görmediler mi ki biz kendilerinden önce nice nesilleri yok ettik. Onları sizi yerleştirmediğimiz bir şekilde yerleştirmiş,

---

744 Türkiye nüshasından silinmiştir.

745 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 258; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 57. Bu hadis İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Saîd b. Cübeyr, Hasan, Dahhâk, Zeyd b. Eslem, Atiyye, Süddî ve Mukâtil b. Hayyân'dan rivayet edilmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 389; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 70; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 123.

gökten üzerlerine bol bol yağmur indirmiş, altlarından ırmaklar akıtmıştık. Böyle iken günahları yüzünden onları helâk ettik ve arkalarından başka bir nesil yarattık. 7. Eğer sana kâğıt üzerine yazılmış bir kitap indirseydik de onlar elleriyle onu tutmuş olsalardı, yine de inkâr ediciler "Bu, apaçık büyüden başka bir şey değildir" derlerdi.

٧٧٢ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {فِي قِرْطَاسٍ}، يَقُولُ: فِي صَحِيفَةٍ، {فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ}.

772- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Eğer sana kâğıt üzerine yazılmış.."*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "'فِي قِرْطَاسٍ/Fî kırtâs,' sayfa/kağıt üzerine demektir."[746]

وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ وَلَوْ أَنْزَلْنَا مَلَكًا لَقُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لَا يُنْظَرُونَ ﴿٨﴾ وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبِسُونَ ﴿٩﴾

8. "Ona ne diye bir melek indirilmedi?" dediler. Eğer biz bir melek indirseydik elbette iş bitirilmiş olurdu ve sonra kendilerine bir süre verilmezdi. 9. Eğer onu bir melek yapsaydık onu elbette bir adam yapardık ve her halde onları düşmekte oldukları şüpheye düşürürdük.

٧٧٣ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا}، يَقُولُ: أَتَى فِي صُورَةِ آدَمِيٍّ {وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبِسُونَ}.

---

746 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 266; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 58; Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 393. İbn Kesîr bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 123. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd ve Ebu'ş-Şeyh'in *Tefsîr*'lerinde rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 5; Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 143; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 77.

773- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Eğer onu bir melek yapsaydık onu elbette bir adam yapardık"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "O, insan suretinde gelirdi."[747]

وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿١٠﴾ قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿١١﴾ قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلْ لِلَّهِ كَتَبَ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾

10. And olsun senden önce geçen resûllerle de alay edilmişti de bu yüzden onlarla alay edenleri alay ettikleri şey (azap) kuşatıvermişti. 11. De ki: "Yeryüzünde gezip dolaşın. Sonra da yalanlayanların sonu nasıl oldu bir bakıverin." 12. De ki: "Göklerde ve yerde olanlar kimindir?" De ki: "Allah'ındır." O, rahmeti üzerine yazmıştır. Sizi, varlığında şüphe olmayan kıyamet gününde elbette toplayacaktır. Kendilerini ziyana sokanlar var ya işte onlar inanmazlar.

٧٧٤ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ سُلَيْمَانَ، عَنْ أَبِي عُثْمَانَ النَّهْدِيِّ، عَنْ سَلْمَانَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ} أَنَّ سَلْمَانَ، قَالَ: إِنَّا نَجِدُ فِي التَّوْرَاةِ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ، ثُمَّ خَلَقَ أَوْ جَعَلَ مِائَةَ رَحْمَةٍ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ الْخَلْقَ، ثُمَّ خَلَقَ الْخَلْقَ فَوَضَعَ بَيْنَهُمْ رَحْمَةً وَاحِدَةً، وَأَمْسَكَ عِنْدَهُ تِسْعًا وَتِسْعِينَ رَحْمَةً قَالَ[748]: فَبِهَا يَتَرَاحَمُونَ، وَبِهَا يَتَعَاطَفُونَ، وَبِهَا يَتَبَاذَلُونَ، وَبِهَا يَتَزَاوَرُونَ، وَبِهَا تَحِنُّ النَّاقَةُ، وَبِهَا تَنْتِجُ

747 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 269. Ebû Hayyân bu hadisi İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde ve İbn Zeyd'den nakletmiştir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 78. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd, Abdürrezzâk, Ebu'ş-Şeyh ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 71. Hâfız da hadisi benzer şekilde İbn Abbâs'tan nakletmiştir. Bk. Hâfız, *el-Feth*, VIII, 287.

748 Mısır nüshasında "وقال/ve kâle" şeklinde geçmektedir.

الْبَقَرَةُ، وَبِهَا تَثْغُو[749] الشَّاةُ، وَبِهَا تَتَابَعُ الطَّيْرُ وَبِهَا تَتَابَعُ الْحِيتَانُ فِي الْبَحْرِ، وَإِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ جَمَعَ تِلْكَ الرَّحْمَةَ إِلَى مَا عِنْدَهُ، وَرَحْمَتُهُ أَفْضَلُ وَأَوْسَعُ.

774- Abdürrezzâk > Ma'mer > Âsım b. Süleymân > Ebû Osmân el-Hindî[750] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Selmân[751], ***"De ki: Göklerde ve yerde olanlar kimindir? De ki: Allah'ındır. O, rahmeti üzerine yazmıştır. Sizi, varlığında şüphe olmayan kıyamet gününde elbette toplayacaktır. Kendilerini ziyana sokanlar var ya işte onlar inanmazlar"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Biz Tevrat'ta şunu gördük. Allah, gökleri ve yeri yarattı. Sonra yaratılmışları yaratmadan önce yüz rahmeti yarattı. Sonra yaratılmışları yarattı. Onların arasına o yüz rahmetten birisini koyup doksan dokuzunu yanında tuttu. İşte yaratılmışlar o bir rahmet ile birbirine merhamet edip şefkat gösterirler. O bir rahmet ile birbirlerine bolca bağışta bulunur ve birbirlerini ziyaret ederler. O bir rahmetin sayesinde deve, yavrusuna şefkat gösterir, yavruları için sığırlar ve koyunlar meler. O rahmet sayesinde, kuşlar birbirlerini takip edip anlaşırlar. Onun sayesinde balıklar denizde birbirlerini takip edip anlaşırlar. Kıyamet günü geldiğinde Allah, o rahmeti katındaki rahmetlerle birleştirir. O'nun rahmeti daha üstün ve daha geniştir."[752]

٧٧٥ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ}، يَقُولُ: أَعْطَيْنَاهُمْ مَا لَمْ نُعْطِكُمْ.

---

749 Koyun ve keçinin çıkardığı sestir. Bk. *el-Lisân*, I, 488.

750 O, Abdurrahmân b. Ebî Osmân el-Hindî'dir. Künyesi ile meşhurdur. Muhadramdır. Sika ve sağlamdır. Âbiddir. 95 yılında ya da sonrasında vefat ettiği rivayet edilmektedir. Bk. *Takrîb*, I, 198.

751 Sahâbî, Selmân el-Fârisî'dir.

752 Müslim bu hadisi Selmân el-Fârisî'den şu şekilde rivayet etmiştir: Allah Resûlü şöyle buyurdu: ***"Şüphesiz ki Allah Teâlâ'nın yarattıklarına yüz rahmeti vardır ve bu rahmetin doksan dokuzu kıyamet günü içindir."*** Ayrıca bk. İbnu'l-Mübârek, *ez-Zühd*, no: 1036; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 439. Taberî hadisi bu isnadla rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 275. İbn Ebî Hâtim hadisi Abdürrezzâk'tan rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 60. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Selmân el-Fârisî'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, VI, 3. *el-Fethu'l-Kebîr*'de geçtiği üzere Buhârî ve Müslim bu hadisi Ebû Hureyre'den rivayet etmişlerdir. Bk. Süyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, I, 334.

775- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Görmediler mi ki biz kendilerinden önce nice nesilleri yok ettik. Onları sizi yerleştirmediğimiz bir şekilde yerleştirmiştik"***[753] âyeti hakkında şöyle demiştir: "Size vermediğimiz şeyleri onlara vermiştik."[754]

٧٧٦ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ[755]، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَلَوْ أَنْزَلْنَا مَلَكًا لَقُضِيَ الْأَمْرُ، ثُمَّ لَا يُنْظَرُونَ} يَقُولُ: وَلَوْ[756] أَنْزَلْنَا مَلَكًا[757]، ثُمَّ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ لَعُجِّلَ لَهُمُ الْعَذَابُ.

776- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"'Ona ne diye bir melek indirilmedi?' dediler. Eğer biz bir melek indirseydik elbette iş bitirilmiş olurdu ve sonra kendilerine bir süre verilmezdi"***[758] âyeti hakkında şöyle demiştir: "Melek indirseydik de sonra ona inanmasalardı başlarına erkenden azap inerdi."[759]

٧٧٧ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ ابْنِ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ أَنَّ اللهَ لَمَّا خَلَقَ الْخَلْقَ لَمْ يَعْطِفْ شَيْءٌ عَلَى شَيْءٍ، حَتَّى خَلَقَ اللهُ مِائَةَ رَحْمَةٍ، فَوَضَعَ بَيْنَهُمْ رَحْمَةً وَاحِدَةً فَعَطَفَ بَعْضُ الْخَلْقِ عَلَى بَعْضٍ.

777- Abdürrezzâk > Ma'mer > İbn Tâvus isnadıyla rivayet edildiğine göre, babası (Tâvus) şöyle demiştir: "Allah, yaratılmışları var ettiğinde hiçbiri diğerine ilgi ve şefkat duymuyordu. Nihayet Allah, yüz

---

753 En'âm 6/6.

754 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 263; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 58). Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Ebu'ş-Şeyh'in Katâde'den rivayet ettiğini belirtmiştir. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 5; Begavî bu hadisi aynı lafızla rivayet etmiştir. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 98.

755 Mısır nüshasından silinmiştir.

756 Türkiye nüshasında "لو" şeklinde geçmektedir.

757 Mısır nüshasından silinmiştir.

758 En'âm 6/8.

759 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 267-268; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 59; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 99. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir, Ebu'ş-Şeyh ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 5; Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 393; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 124; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II, 97.

rahmet yaratınca bir rahmeti yaratılmışların arasına koydu. Bundan dolayı varlıklar birbirlerine ilgi ve şefkat gösterirler."[760]

٧٧٨ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ، قال قَالَ عَبْدُ اللهِ بْنُ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ: إِنَّ لِلَّهِ مِائَةَ رَحْمَةٍ فَأَهْبَطَ مِنْهَا إِلَى الْأَرْضِ رَحْمَةً وَاحِدَةً، فَتَرَاحَمَ بِهَا الْجِنُّ، وَالْإِنْسُ وَالطَّيْرُ، وَالْبَهَائِمُ، وَهَوَامُّ الْأَرْضِ.

778- Abdürrezzâk > Ma'mer > Katâde isnadıyla rivayet edildiğine göre, Abdullah b. Amr b. el-Âs şöyle demiştir: "Allah, yüz rahmet yarattı ve onlardan sadece bir rahmeti yeryüzüne indirdi. Onun sebebiyle cinler, insanlar, kuşlar, hayvanlar ve böcekler birbirlerine merhamet ederler."[761]

٧٧٩ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْحَكَمِ بْنِ أَبَانَ، عَنْ عِكْرِمَةَ مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ حَسِبْتُ أَنَّهُ أَسْنَدَهُ، يَقُولُ: إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُخْرِجُ مِنَ النَّارِ[762] مِثْلَ أَهْلِ الْجَنَّةِ، قَالَ الْحَكَمُ: لَا أَعْلَمُهُ إِلَّا[763] أَنَّهُ قَالَ: مِثْلَيْ أَهْلِ الْجَنَّةِ، فَأَمَّا مِثْلٌ فَلَا أَشُكُّ مَكْتُوبٌ هَا هُنَا، وَأَشَارَ الْحَكَمُ إِلَى نَحْرِهِ عُتَقَاءُ اللهِ فَقَالَ رَجُلٌ: يَا أَبَا عَبْدِ اللهِ أَفَرَأَيْتَ قَوْلَ اللهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى {يُرِيدُونَ أَنْ يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ، وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا}؟ قَالَ: وَيْلَكَ أُولَئِكَ هُمْ[764] أَهْلُهَا الَّذِينَ هُمْ أَهْلُهَا.

779- Abdürrezzâk > Ma'mer > Hakem b. Ebân isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Abbâs'ın azadlı kölesi İkrime, İbn Abbâs'a isnad ederek şöyle demiştir: "Allah, kıyamet günü cennetliklerin bir mislini cehennemden çıkaracaktır. -Hakem şöyle dedi: Benim bildiğime göre 'Cennetliklerin iki mislini' dedi. Bir misli konusunda hiç şüphem

---

760 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 276. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd ve Taberî'nin Tâvus'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 6.

761 Taberî bu hadisi Saîd > İbn Eyyûb > Abdullah b. Amr tarîkiyle rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 277. Buhârî bu hadisi Ebû Hureyre'den rivayet etmiştir. Bk. Buhârî, Kitâbu'l-Edeb, VII, 75; Müslim, Kitâbu't-Tevbe, III, 3108; Tirmizî, Daavât, V, 549; İbn Mâce, Kitâbu'z-Zühd, II, 1430; Dârimî, Kitâbu'r-Rikâk, II, 229; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 434; İbnu'l-Mübârek, *ez-Zühd*, no: 893.

762 Türkiye nüshasında "يُخْرِجُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنَ النَّارِ /yuhricü yevme'l-kıyâmeti mine'n-nâr" şeklinde geçmektedir.

763 Türkiye nüshasında bulunmamaktadır.

764 Türkiye nüshasında silinmiştir.

yok.- Şurada -Hakem boğazına işaret etti- 'Allah'ın azatlıları' yazılıdır." Bunun üzerine bir adam, "Ey Ebû Abdullah! Allah'ın ***'Cehennemden çıkmak isterler ama oradan çıkacak değillerdir. Onlar için sürekli bir azap vardır'***[765] âyetini gördün mü?" deyince Hakem, "Yazıklar olsun sana! Onlar cehennemin ebedî sakinleri olanlardır" dedi.[766]

٧٨٠ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ، يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَمَّا قَضَى اللَّهُ الْخَلْقَ كَتَبَ فِي كِتَابِهِ عِنْدَهُ فَوْقَ الْعَرْشِ إِنَّ رَحْمَتِي سَبَقَتْ غَضَبِي.

780- Abdürrezzâk > Ma'mer > Hemmâm b. Münebbih > Ebû Hureyre isnadıyla rivayet edildiğine göre, Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Allah yaratılmışları yarattığı zaman, yanındaki kitabına 'Rahmetim gazabımı geçmiştir' diye yazıp bunu Arş'ın üzerine koymuştur."***[767]

وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٣﴾ قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ أَتَّخِذُ وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٤﴾ قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾ مَنْ يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ ﴿١٦﴾ وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾ وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿١٨﴾ قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَأُوحِيَ

---

765 Mâide 5/37.

766 Abdürrezzâk bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Abdürrezzâk, *Musannef*, XI, 411; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 276. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî'nin İkrime'den rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 6.

767 Buhârî, Kitâbu't-Tevhîd, XIII, 522; Müslim, Kitâbu't-Tevbe, IV, 2108; İbn Mâce, Mukaddime, 189; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 313; Abdürrezzâk, *Musannef*, XI, 411; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 276; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 99; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 125.

إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ لِأُنْذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ أَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ آلِهَةً أُخْرَى قُلْ لَا أَشْهَدُ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ وَإِنَّنِي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ ﴿١٩﴾

13. Gecenin ve gündüzün içinde barınan her şey O'nundur. O, her şeyi işitendir, bilendir. 14. De ki: "Gökleri ve yeri yoktan var eden, yedirdiği halde yedirilmeyen Allah'tan başkasını mı dost edineceğim!" De ki: "Bana Müslüman olanların ilki olmam emredildi ve "Sakın müşriklerden olma" (denildi)." 15. De ki: "Ben, Rabbim'e isyan edersem gerçekten büyük bir günün (kıyametin) azabından korkarım." 16. O gün (azap) kimden çevrilip giderilirse (Allah) ona rahmet etmiş olur. İşte bu apaçık bir kurtuluştur. 17. Eğer Allah sana bir zarar dokundurursa yine O'ndan başka onu giderecek kimse yoktur. Eğer sana bir hayır dokundurursa işte O, her şeye gücü yetendir. 18. O, kullarının üstünde her türlü tasarrufa sahiptir. O, hikmeti sonsuz olandır, her şeyden haberdardır. 19. De ki: "Kimin şahitliği en büyüktür?" De ki: "Benimle sizin aranızda Allah şahittir. Şu Kur'ân bana onunla sizi ve her kime ulaşırsa onları korkutup uyarmam için vahyedildi. Acaba Allah ile birlikte başka ilahların varlığına gerçekten siz mi şahitlik edersiniz?" De ki: "Ben şehadet etmem." De ki: "O ancak tek bir ilahtır ve ben muhakkak sizin ortak koştuklarınızdan uzağım."

٧٨١ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {لِأُنْذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ} أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: بَلِّغُوا عَنِ اللهِ، فَمَنْ بَلَغَتْهُ آيَةٌ مِنْ كِتَابِ اللهِ فَقَدْ بَلَغَهُ أَمْرُ اللهِ.

781- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, **"Şu Kur'ân bana onunla sizi ve her kime ulaşırsa onları korkutup uyarmam için vahyedildi"** âyeti hakkında şöyle demiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: **"Allah'ın dinini tebliğ edin. Kendisine Allah'ın Kitabı'ndan bir âyet ulaşan kişiye Allah'ın emri ulaşmış demektir."**[768]

---

768 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 290; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 123. İbn Kesîr bu hadisi Abdürrezzâk'tan rivayet etmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*,

٧٨٢ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ قَالَ سَمِعْتُ الْأَوْزَاعِيَّ يُحَدِّثُ، عَنْ حَسَّانَ بْنِ عَطِيَّةَ، عَنْ أَبِي كَبْشَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: بَلِّغُوا عَنِّي وَلَوْ آيَةً، وَحَدِّثُوا عَنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ، وَلَا حَرَجَ، مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا، فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ فِي النَّارِ.

782- Abdürrezzâk > Ma'mer[769] > Evzâî[770] > Hassân[771] b. Atiyye > Ebû Kebşe > Abdullah b. Amr isnadıyla rivayet edildiğine göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Benden bir âyet de olsa tebliğ edin. İsrâiloğulları'ndan da haberler nakledin. Bunda sakınca yoktur. Ancak kim kasıtlı olarak benim adıma yalan söylerse, cehennemdeki yerine hazırlansın."***[772]

٧٨٣ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ إِسْرَائِيلَ، عَنْ سِمَاكِ بْنِ حَرْبٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: رَحِمَ اللَّهُ مَنْ سَمِعَ حَدِيثًا، فَبَلَّغَهُ، فَرُبَّ مُبَلَّغٍ أَوْعَى مِنْ سَامِعٍ.

783- Abdürrezzâk > İsrâil > Simâk b. Harb > Abdurrahmân b. Abdullah b. Mes'ûd[773] isnadıyla rivayet edildiğine göre, babası (Abdullah b. Mes'ûd) şöyle demiştir: "Bir hadis duyup da onu tebliğ edene Allah rahmet etsin. Nice tebliğ edilen vardır ki, dinleyenden daha iyi anlayıp beller."[774]

II, 126. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 7.

769 Türkiye nüshasından silinmiştir.

770 O, Abdurrahmân b. Amr el-Evzâî Ebû Amr'dır. Fakîhtir ve sikadır. Yedinci tabakadan olup fazilet sahibidir. 157 yılında vefat etmiştir. Bk. *Takrîb*, I, 493.

771 Mısır nüshasında Hibbân şeklinde geçmektedir ve bu hatalıdır. O, Hassân b. Atiyye el-Muhâribî -onların azadlı kölesidir- Ebû Bekir ed-Dımeşkî'dir. Dördüncü tabakadan olup fakîh ve âbiddir. 120 yılından sonra vefat etmiştir. Bk. *Takrîb*, I, 162.

772 Buhârî, Kitâbu'l-Enbiyâ, VI, 496; Tirmizî, Kitâbu'l-İlim, 2671; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 159; Abdürrezzâk, *Musannef*, XI, 261; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 102. Ahmed, Buhârî ve Tirmizî bu hadisi Abdullah b. Amr'dan rivayet etmişlerdir. Bk. Süyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, II, 9.

773 O, Abdurrahmân b. Abdullah b. Mes'ûd el-Hüzelî el-Kûfî'dir. İkinci tabakadan olup sikadır. Babasından hadis dinlemiştir ancak dinlediği hadisler azdır. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 488.

774 Buhârî, Kitâbu'l-İlim, I, 24; Tirmizî, Kitâbu'l-İlim, 2659. Hadisi Ahmed, İbn Mâce ve İbn Hibbân da rivayet etmişlerdir. Bk. İbnu'l-Esîr, *Câmiu'l-Usûl*, VIII,

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمُ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٢١﴾ وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا أَيْنَ شُرَكَاؤُكُمُ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ﴿٢٣﴾ انْظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا حَتَّى إِذَا جَاءُوكَ يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٥﴾ وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْأَوْنَ عَنْهُ وَإِنْ يُهْلِكُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾

20. Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler onu (Peygamber'i) kendi öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Kendilerini ziyan edenler var ya, işte onlar inanmazlar. 21. Allah'a karşı yalan uyduranlardan yahut Allah'ın âyetlerini yalanlayanlardan daha zalim kimdir? Gerçek şu ki, zalimler kurtuluşa eremezler. 22. O gün onların hepsini toplayacak sonra da şirk koşanlara "İddia ettiğiniz ortaklarınız nerede?" diyeceğiz. 23. Sonra onların mazeretleri, "Rabbimiz Allah hakkı için biz ortak koşanlar olmadık!" demekten başka bir şey olmadı. 24. Kendi aleyhlerine nasıl yalan söylediklerine ve iftira ettikleri şeylerin de nasıl önlerinden kaybolup gittiğine bir bak! 25. İçlerinden seni dinleyenler vardır. Hâlbuki biz onu anlayamasınlar diye kalplerine perdeler, kulaklarına ağırlık koyduk. Onlar her türlü mûcizeyi görseler de yine onlara iman etmezler. Hatta sana gelseler seninle mücadele ederler. O kâfirler "Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir" derler. 26. Onlar hem ona (Peygamber'e) uymaktan alıkoyar hem de kendileri ondan uzaklaşırlar. Oysa onlar farkında olmadan ancak kendilerini helâk ederler.

---

18. Dârimî bu hadisi Cübeyr b. Mut'im yoluyla babasından rivayet etmiştir. Bk. Dârimî, I, 65. *el-Fethu'l-Kebîr*'de geçtiği üzere de İbn Asâkir hadisi Zeyd b. Hâlid el-Cühenî'den rivayet etmiştir. Bk. Süyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, II, 132.

٧٨٤ - عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ: {وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْأَوْنَ عَنْهُ}، قَالَ: يَنْهَوْنَ عَنِ الْقُرْآنِ، وَعَنِ النَّبِيِّ، وَيَتَبَاعَدُونَ عَنْهُ.

784- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Onlar hem ona (Peygamber'e) uymaktan alıkoyar hem de kendileri ondan uzaklaşırlar. Oysa onlar farkında olmadan ancak kendilerini helâk ederler"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Kur'ân'dan ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sakındırırlar ve ondan birlikte uzaklaşırlar."[775]

٧٨٥ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ بْنِ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَمَّنْ سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ يَقُولُ فِي قَوْلِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى[776]: {وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْأَوْنَ عَنْهُ}، قَالَ: نَزَلَتْ فِي أَبِي طَالِبٍ قَالَ[777]: كَانَ يَنْهَى الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُؤْذُوا مُحَمَّدًا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَيَنْأَى عَمَّا جَاءَ بِهِ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ[778].

785- Abdürrezzâk > Sevrî > Habîb b. Ebî Sâbit > (İsmi zikredilmeyen) bir râvi isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Abbâs, ***"Onlar hem ona (Peygamber'e) uymaktan alıkoyar hem de kendileri ondan uzaklaşırlar. Oysa onlar farkında olmadan ancak kendilerini helâk ederler"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bu âyet, Ebû Tâlib hakkında indirilmiştir. Zira Ebû Tâlib, müşriklerin Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e eziyet etmelerini engellemeye çalışıyor, aynı zamanda Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in getirdiği dinden uzak duruyordu."[779]

---

775 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 312; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 64. Begavî bu hadisi Katâde'den rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 104. İbn Kesîr de hadisi benzer şekilde nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 127. Bu, Muhammed b. el-Hanefiyye, Süddî ve Dahhâk'ın görüşüdür. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 100.

776 Türkiye nüshasından silinmiştir.

777 Türkiye nüshasından silinmiştir.

778 Parantez arasındaki kısım Türkiye nüshasından alınmıştır.

779 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 313; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 64; Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 44; İbn Abbâs, *Tefsîr*, II, 12. Begavî bu hadisi İbn Abbâs ve Mukâtil'den rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, IV, 104; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 99; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 127. Süyûtî hadisi *ed-*

وَلَوْ تَرَى إِذْ وُقِفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا يَالَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِآيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٧﴾ بَلْ بَدَا لَهُمْ مَا كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٢٨﴾ وَقَالُوا إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٢٩﴾ وَلَوْ تَرَى إِذْ وُقِفُوا عَلَى رَبِّهِمْ قَالَ أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلَى وَرَبِّنَا قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٠﴾ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ حَتَّى إِذَا جَاءَتْهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوا يَاحَسْرَتَنَا عَلَى مَا فَرَّطْنَا فِيهَا وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَى ظُهُورِهِمْ أَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٣١﴾ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَلَلدَّارُ الْآخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٣٢﴾ قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلَى مَا كُذِّبُوا وَأُوذُوا حَتَّى أَتَاهُمْ نَصْرُنَا وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ وَلَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَبَإِ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٤﴾ وَإِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَى فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٥﴾ إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ وَالْمَوْتَى يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٣٦﴾ وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ عَلَى أَنْ يُنَزِّلَ آيَةً وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٧﴾ وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَالُكُمْ مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَى رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ ﴿٣٨﴾

27. Onların ateşin başında durdurulup da "Keşke biz geri döndürülseydik. Rabbimizin âyetlerini yalanlamazdık, mü'minlerden olurduk" dediklerini bir görsen. 28. Hayır! Evvelce gizledikleri şeyler karşılarına çıktı. Eğer geri döndürülürlerse hiç şüphesiz, yine kendilerine yasaklanan

---

Dürrü'l-Mensûr'da zikretmiş ve İbn Merdûye, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'ye isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 8.

şeylere geri dönerler. Çünkü onlar şüphesiz yalancıdırlar. 29. Onlar "Bu hayat, ancak dünya hayatımızdan ibarettir. Biz diriltilecek de değiliz" dediler. 30. Sen Rablerinin huzurunda durdurulacakları zaman onları bir görsen. O "Bu hak değil miymiş?" diye soracak. Onlar da "Rabbimize yemin olsun ki, evet" diyeceklerdir. O da "Öyle ise inkâr ettiğinizden dolayı azabı tadın!" diyecek. 31. Allah'a kavuşmayı yalanlayanlar gerçekten zarara uğramışlardır. Nihayet kıyamet kendilerine ansızın gelip çattığında günahlarını sırtlarına yüklenerek "Dünyada iyi amelleri terk etmemizden dolayı yazıklar olsun bize!" diyeceklerdir. Dikkat edin! Yüklendikleri günah ne kötüdür! 32. Dünya hayatı bir oyundan, bir oyalanmadan başka bir şey değildir. Ahiret yurdu ise takva sahipleri için elbette daha hayırlıdır. Hâlâ akıllanmayacak mısınız? 33. Onların söylediklerinin seni üzdüğünü elbette biliyoruz. Aslında onlar seni yalanlamıyorlar fakat o zalimler açıkça Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar. 34. And olsun senden önce gelen peygamberler de yalanlanmışlardı. Fakat yalanlanmalarına rağmen sabrettiler. Onlara eziyet de edildi. Nihayet onlara yardımımız gelip yetişti. Allah'ın kelimelerini değiştirebilecek yoktur. And olsun ki peygamberlerin haberlerinden bir kısmı sana gelmiştir. 35. Eğer onların yüz çevirmeleri sana ağır geliyorsa, yapabilirsen yerin içine inebileceğin bir tünel ya da göğe çıkabileceğin bir merdiven ara ki onlara bir mûcize getiresin! Allah dileseydi, elbette onları hidayet üzerinde toplayıp birleştirirdi. O halde sakın cahillerden olma! 36. (Davetini) ancak dinleyenler kabul eder. Ölüleri ise Allah diriltecektir, sonra yalnız O'na döndürüleceklerdir. 37. "Rabbinden ona bir mûcize indirilseydi ya" dediler. De ki: "Allah bir mûcize indirmeye elbette kâdirdir. Fakat onların çoğu bilmezler." 38. Yeryüzünde yürüyen her bir hayvan ve iki kanadı ile uçan bütün kuşlar ancak sizin gibi birer ümmettirler. Biz o kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Sonra ancak Rablerinin huzurunda toplanacaklardır.

٧٨٦ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ بُرْقَانَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ الْأَصَمِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَالُكُمْ}، قَالَ: يَحْشُرُ اللّٰهُ الْخَلْقَ كُلَّهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الْبَهَائِمَ، وَالدَّوَابَّ، وَالطَّيْرَ، وَكُلَّ شَيْءٍ، فَيَبْلُغُ مِنْ عَدْلِ اللّٰهِ يَوْمَئِذٍ أَنَّ اللّٰهَ يَأْخُذُ لِلْجَمَّاءِ مِنَ الْقَرْنَاءِ قَالَ: ثُمَّ يَقُولُ: كُونِي تُرَابًا قَالَ: فَلِذَلِكَ يَقُولُ الْكَافِرُ: {يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا}.

786- Abdürrezzâk > Ma'mer > Ca'fer b. Burkân > Yezîd b. Esam isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ebû Hureyre, ***"Yeryüzünde yürüyen her bir hayvan ve iki kanadı ile uçan bütün kuşlar ancak sizin gibi birer ümmettirler"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Kıyamet gününde Allah bütün mahlûkatı, hayvanları, diğer canlıları, kuşları ve her şeyi haşredecektir. O gün Allah'ın adaleti öyle bir noktaya ulaşacak ki, boynuzsuz hayvanın hakkını boynuzludan alacaktır. Daha sonra Allah Teâlâ onlara ***'Toprak olun'*** diyecektir. O gün kâfir de ***'Keşke ben de toprak olsaydım'***[780] diyecektir.[781]

٧٨٧ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ ذَكَرَهُ عَنْ أَبِي ذَرٍّ، قَالَ: بَيْنَمَا نَحْنُ عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذِ انْتَطَحَتْ عَنْزَانِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَتَدْرُونَ فِيمَا انْتَطَحَتَا؟، قَالُوا: لَا نَدْرِي، قَالَ: لَكِنَّ اللّٰهَ يَدْرِي وَسَيَقْضِي بَيْنَهُمَا.

787- Abdürrezzâk > Ma'mer > A'meş isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ebû Zer şöyle demiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanında iki koyun birbirine tos vurunca, Allah'ın Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, bize ***"Bunların ne için birbirlerine tos vurduklarını biliyor musunuz?"*** diye sordu. Biz, "Hayır" deyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Fakat Allah bilir ve ikisi arasında hüküm verecektir."***[782]

---

780 Nebe 78/40.

781 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 347; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 109; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 131. Müslim bu hadisi Ebû Hureyre'den merfû olarak rivayet etmiştir. Bk. Müslim, Kitâbu'l-Birr, XVI, 131.

782 Ahmed b. Hanbel bu hadisi A'meş > Münzir es-Sevrî > Ebû Zer isnadıyla rivayet etmiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 162; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 347. İbn Kesîr hadisi Abdürrezzâk'tan nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 131. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî'nin Ebû Zer'den rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-*

٧٨٨ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ}، قَالَ: الْيَهُودُ، وَالنَّصَارَى يَعْرِفُونَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي كِتَابِهِمْ[783] كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ.

788- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler onu (Peygamber'i) kendi öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Kendilerini ziyan edenler var ya, işte onlar inanmazlar"***[784] âyeti hakkında şöyle demiştir: "Onlar Hıristiyanlar ve Yahudilerdir. Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'i kendi çocuklarını tanıdıkları gibi kitaplarından tanırlar."[785]

٧٨٩ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ مَعْمَرٍ، وَقَالَ قَتَادَةُ: {ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ}، قَالَ: مَقَالَتُهُمْ.

789- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Sonra onların mazeretleri, 'Rabbimiz Allah hakkı için biz ortak koşanlar olmadık!' demekten başka bir şey olmadı"***[786] âyeti hakkında şöyle demiştir: "Âyette geçen '**فتنتهم/fitnetühüm**' ifadesi, sözleri anlamındadır."[787]

٧٩٠ - قَالَ مَعْمَرٌ: سَمِعْتُ مَنْ، يَقُولُ: مَعْذِرَتُهُمْ.

790- Ma'mer şöyle demiştir: "'**فتنتهم/Fitnetühüm**' sözüyle kastedilen, mazeretleridir" diyen kimseleri dinledim.[788]

Mensûr, III, 11. Denildi ki: "Burada kastedilen ölülerin haşredilmesidir." Taberî şöyle demiştir: "Burada ölülerin haşrinin ve kıyamet haşrinin her ikisinin kastedilmesi de mümkündür."

783 Mısır nüshasından silinmiştir.

784 En'âm 6/20.

785 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 299; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 62; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 103; Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 400. Ebû Hayyân bu hadisi Katâde ve Süddî'den nakletmiştir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 92. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Ebu'ş-Şeyh'in Süddî'den rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 8.

786 En'âm 6/23.

787 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 299; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 62. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 8; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 9.

788 Taberî ve Kurtubî bu hadisi Katâde'den rivayet etmişlerdir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 299; Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 402; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 128.

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ مَنْ يَشَإِ اللَّهُ يُضْلِلْهُ وَمَنْ
يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٣٩﴾ قُلْ أَرَأَيْتَكُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ
اللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ أَغَيْرَ اللَّهِ تَدْعُونَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٠﴾ بَلْ إِيَّاهُ
تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِنْ شَاءَ وَتَنْسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ ﴿٤١﴾ وَلَقَدْ
أَرْسَلْنَا إِلَى أُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فَأَخَذْنَاهُمْ بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ
﴿٤٢﴾ فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلَكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ
الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ
أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَإِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ
﴿٤٤﴾ فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٥﴾
قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَكُمْ وَأَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ عَلَى قُلُوبِكُمْ مَنْ إِلَهٌ
غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِهِ انْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ ﴿٤٦﴾

39. Âyetlerimizi yalanlayanlar karanlıklarda kalmış sağırlardır, dilsizlerdir. Allah dilediğini saptırır, dilediğini de dosdoğru yol üzerinde tutar. 40. Sen de ki: "Eğer size Allah'ın azabı gelirse yahut size kıyamet gelip çatarsa Allah'tan başkasını mı çağıracaksınız? Şayet doğru kimseler iseniz bana söyleyin." 41. Hayır, yalnız O'na yalvarırsınız. O da dilerse yalvardığınız şeyi giderir, siz de şirk koştuğunuz şeyleri unutursunuz. 42. And olsun ki senden önceki ümmetlere biz nice resûller gönderdik. Ardından boyun eğsinler diye onları darlık ve hastalıklara uğrattık. 43. Bari onlara azabımız geldiğinde yalvarsalardı. Fakat kalpleri katılaşmış, şeytan da yaptıklarını kendilerine süslü göstermişti. 44. Onlar kendilerine hatırlatılan öğütü unutunca biz de üzerlerine her şeyin kapılarını açtık. Nihayet kendilerine verilenlere sevinince ansızın onları tutup yakalayıverdik de ümitsiz

---

Hâfiz bu hadisi Abdürrezzâk'tan nakletmiştir. Bk. Hâfiz, *el-Feth*, VIII, 287. İbn Ebî Hâtim de hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 62.

kalıverdiler. 45. Böylece zulmedenlerin ardı arkası kesildi. Âlemlerin Rabbi Allah'a hamd olsun. 46. De ki: "Bana haber verin. Eğer Allah sizden işitmenizi ve gözlerinizi alsa, kalplerinizin üstüne mühür vursa, Allah'tan başka onları size geri verecek ilah kimdir?" Bak, âyetlerimizi nasıl türlü türlü açıklıyoruz da sonra onlar yüz çeviriyorlar.

٧٩١ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ ,عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {انْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ} عَنْ آيَاتِنَا قَالَ: يُعْرِضُونَ عَنْهَا.

791- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Bak, âyetlerimizi nasıl türlü türlü açıklıyoruz da sonra onlar yüz çeviriyorlar"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Âyetlerimizden yüz çevirip uzaklaşıyorlar."[789]

٧٩٢ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ}، قَالَ: فِي الْكِتَابِ الَّذِي عِنْدَهُ.

792- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Biz o kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Sonra ancak Rablerinin huzurunda toplanacaklardır"***[790] âyeti hakkında şöyle demiştir: "Allah'ın katındaki kitapta (hiçbir şeyi eksik bırakmadık)."[791]

---

789 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 367. İbn Ebî Hâtim bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 142. Kurtubî bu hadisi nakletmiş ve İbn Abbâs, Hasan, Mücâhid, Katâde ve Süddî'ye isnad etmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 428. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 12.

790 En'âm 6/38.

791 İbn Kesîr bu hadisi Katâde'den rivayet etmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 133. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk ve Ebu'ş-Şeyh'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 11. Taberî hadisi benzer şekilde Ali ve Zeyd b. Eslem'den rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 188. İbn Ebî Hâtim de hadisi İbn Abbâs ve Zeyd b. Eslem'den rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 68. Ebû Hayyân şöyle demiştir: "O, Levh-i Mahfûz'dur." Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 120.

٧٩٣ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ معْمَرٍ عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {بَلْ بَدَا لَهُمْ مَا كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ}، قَالَ: مِنْ أَعْمَالِهِمْ.

793- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Hayır! Evvelce gizledikleri şeyler karşılarına çıktı. Eğer geri döndürülürlerse hiç şüphesiz, yine kendilerine yasaklanan şeylere geri dönerler. Çünkü onlar şüphesiz yalancıdırlar"***[792] âyeti hakkında şöyle demiştir: "Yani amelleri (karşılarına çıktı)."[793]

٧٩٤ - قَالَ: وَقَالَ فِي قَوْلِهِ: {سَاءَ مَا يَزِرُونَ}، قَالَ: سَاءَ مَا يَعْمَلُونَ.

794- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Dikkat edin! Yüklendikleri günah ne kötüdür!"***[794] âyeti hakkında şöyle demiştir: "Yaptıkları şeyler ne kötüdür!"[795]

٧٩٥ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ[796] عَنْ معْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ}، قَالَ: يَعْلَمُونَ أَنَّهُ رَسُولٌ وَلَكِنَّهُمْ يَجْحَدُونَ.

795- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Onların söylediklerinin seni üzdüğünü elbette biliyoruz. Aslında onlar seni yalanlamıyorlar fakat o zalimler açıkça Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar"***[797] âyeti hakkında şöyle demiştir: "Onun Peygamber olduğunu biliyorlar fakat bilerek inkâr ediyorlar."[798]

---

792 En'âm 6/28.

793 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 322; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 64. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd, Ebu'ş-Şeyh, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 9.

794 En'âm 6/31.

795 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 322; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 66; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 129.

796 Mısır nüshasından silinmiştir.

797 En'âm 6/33.

798 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 333. İbn Kesîr bu hadisi Ebû Sâlih ve Katâde'den nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 66. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 66.

٧٩٦ – قَالَ: وَأَمَّا قَوْلُهُ تَعَالَى: {فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ}، قَالَ: سِرْبًا، {أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ} يَعْنِي الدَّرَجَ[799].

796- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Eğer onların yüz çevirmeleri sana ağır geliyorsa, yapabilirsen yerin içine inebileceğin bir tünel ya da göğe çıkabileceğin bir merdiven ara ki onlara bir mûcize getiresin"***[800] âyeti hakkında şöyle demiştir: "'نفقاً/Nefakan,' tünel, dehliz demektir. 'سُلَّماً/Süllemen' ise merdiven demektir."

قُلْ أَرَأَيْتَكُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الظَّالِمُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ فَمَنْ آمَنَ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٤٨﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا يَمَسُّهُمُ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٤٩﴾ قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَى إِلَيَّ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَى وَالْبَصِيرُ أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ ﴿٥٠﴾ وَأَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْ يُحْشَرُوا إِلَى رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٥١﴾ وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٢﴾

47. De ki: "Bana haber verin. Eğer Allah'ın azabı size ansızın veya açıkça gelirse zalimler topluluğundan başkası helâk olur mu?" 48. Biz peygamberleri ancak müjdeleyiciler ve uyarıcılar

---

799 Mısır nüshasında "المدرج/el-müderrec" şeklinde geçmektedir. Zeccâc şöyle demiştir: "'السلم/es-Süllemü' kelimesi 'السلامة/es-selâmet' kelimesinden türemiştir. Çünkü onunla doğru bir yere giden yol tutulmaktadır." Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 338; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 67. Kurtubî bu hadisi Katâde'den nakletmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 417; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 114. İbn Kesîr hadisi Katâde ve Süddî'den nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 130. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbnu'l-Münzir, Ebu'ş-Şeyh, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 10.

800 En'âm 6/35.

olarak göndeririz. Artık kim iman edip (amelini) düzeltirse onlara korku yoktur, onlar üzülmezler de. 49. Âyetlerimizi yalanlayanlara gelince; fâsıklık edip durdukları için onlara azap dokunacaktır. 50. De ki: "Ben size 'Yanımda Allah'ın hazineleri vardır' demiyorum. Ben gaybı da bilmem. Size 'Şüphesiz ben bir meleğim' de demiyorum. Ben ancak bana vahyolunana uyarım." De ki: "Hiç görmeyenle gören bir olur mu? Hiç düşünmüyor musunuz?" 51. Rablerinin huzurunda toplanacaklarından korkanları sen onunla (Kur'ân'la) uyar. Onların, O'ndan başka ne bir dostları ne de bir şefaatçileri vardır. Belki sakınırlar. 52. Rablerine sabah-akşam sırf O'nun rızasını dileyerek dua edenleri kovma! Onların hesabından sana bir sorumluluk; senin hesabından da onlara herhangi bir sorumluluk yoktur ki bunları kovup da zalimlerden olasın.

٧٩٧ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْكَلْبِيِّ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ}، قَالَ عُيَيْنَةُ بْنُ حِصْنٍ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنْ سَرَّكَ أَنْ نَتَّبِعَكَ فَاطْرُدْ عَنْكَ[801] فُلَانًا وَفُلَانًا، فَإِنَّهُ قَدْ آذَانِي رِيحُهُمْ، يَعْنِي بِلَالًا، وَسَلْمَانَ، وَصُهَيْبًا، وَنَاسًا مِنْ ضُعَفَاءِ الْمُسْلِمِينَ، فَأَنْزَلَ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى[802]: {وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ}.

797- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî, ***"Rablerine sabah akşam sırf O'nun rızasını dileyerek dua edenleri kovma! Onların hesabından sana bir sorumluluk; senin hesabından da onlara herhangi bir sorumluluk yoktur ki bunları kovup da zalimlerden olasın"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: Uyeyne b. Hısn, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e "Sana tâbi olmamız seni mutlu edecekse falan ve falanı yanından uzaklaştır. Zira onların kokusu beni rahatsız ediyor" dedi. Bu sözleriyle Bilâl, Selmân, Suheyb gibi gariban Müslümanları kastediyordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti indirdi.[803]

---

801 Mısır nüshasından silinmiştir.

802 Türkiye nüshasında "عز وجل/azze ve celle" şeklinde geçmektedir.

803 Müslim bu hadisi İbn Ebî Vakkâs'tan rivayet etmiştir. Bk. Müslim, Fezâilu's-Sahâbe, IV, 1878; İbn Mâce, Kitâbu'z-Zühd, II, 1381. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Ahmed, Firyâbî, Abd b. Humeyd, Nesâî, İbnu'l-Münzir,

٧٩٨ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: وَأَنْزَلَ فِي عُيَيْنَةَ {وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا}.

798- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî şöyle demiştir: **"'Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, boş arzularına uymuş ve işi hep aşırılık olmuş kimselere boyun eğme'**[804] âyeti, Uyeyne b. Hısn el-Fezârî hakkında inmiştir."

٧٩٩ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ أَنَّ أُنَاسًا مِنْ كُفَّارِ قُرَيْشٍ، قَالُوا لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنْ سَرَّكَ أَنْ نَتَّبِعَكَ، فَاطْرُدْ عَنْكَ فُلَانًا وَفُلَانًا وناسًا مِنْ ضُعَفَاءِ الْمُسْلِمِينَ، فَقَالَ اللَّهُ: {وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ}.

799- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde şöyle demiştir: Kureyş'in kâfirleri, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e "Sana tâbi olmamız seni sevindirecekse falanı falanı ve bazı gariban Müslümanları yanından uzaklaştır" dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ, ***"Rablerine sabah akşam sırf O'nun rızasını dileyerek dua edenleri kovma!"*** âyetini indirdi.[805]

وَكَذَلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِيَقُولُوا أَهَؤُلَاءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ ﴿٥٣﴾

53. Böylece insanların bazısını bazısı ile denedik ki, "Allah aramızdan şu adamları mı iman nimetine layık gördü?" desinler. Allah şükreden kullarını daha iyi bilen değil midir?

İbn Ebî Hâtim, İbn Hibbân, Ebu'ş-Şeyh, İbn Merdûye, Hâkim, Ebû Nuaym, Beyhakî ve Taberî'ye isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 13.

804 Kehf 18/28.

805 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 388; Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 146; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 112; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 135.

٨٠٠ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ وَقَالَ: {وَكَذَلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ}، يَقُولُ: ابْتَلَيْنَا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ.

800- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Böylece insanların bazısını bazısı ile denedik"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bir kısmını diğerleriyle imtihan ettik, sınadık."[806]

٨٠١ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ، وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَالُكُمْ}، يَقُولُ: الطَّيْرُ أُمَّةٌ، وَالْإِنْسُ أُمَّةٌ، وَالْجِنُّ أُمَّةٌ.

801- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Yeryüzünde yürüyen her bir hayvan ve iki kanadı ile uçan bütün kuşlar ancak sizin gibi birer ümmettirler"***[807] âyeti hakkında şöyle demiştir: "Kuşların bir ümmet, insanların bir ümmet ve cinlerin bir ümmet olduğunu söylüyor."[808]

وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥٤﴾ وَكَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٥٥﴾ قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ قُلْ لَا أَتَّبِعُ أَهْوَاءَكُمْ قَدْ ضَلَلْتُ إِذًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾ قُلْ إِنِّي عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَكَذَّبْتُمْ بِهِ مَا عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ يَقُصُّ الْحَقَّ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ ﴿٥٧﴾ قُلْ لَوْ أَنَّ عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ لَقُضِيَ الْأَمْرُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِالظَّالِمِينَ ﴿٥٨﴾ وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا

---

806 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 388. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Ebu'ş-Şeyh, İbnu'l-Münzir ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 14.

807 En'âm 6/38.

808 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 345; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 67; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 131. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 10-11.

يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٥٩﴾ وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَى أَجَلٌ مُسَمًّى ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٦٠﴾

54. Âyetlerimize iman edenler sana geldiğinde onlara de ki: "Selâm sizlere. Rabbiniz kendi üzerine rahmeti yazdı. Şöyle ki: İçinizden kim bilmeyerek kötü bir iş işler de sonra arkasından tevbe eder (durumunu) düzeltirse şüphesiz O, mağfiret ve rahmet edendir." 55. Günahkârların yolu belli olsun diye âyetleri böylece açıklıyoruz. 56. De ki: "Sizin Allah'ı bırakarak ibadet ettiğinize ibadet etmem bana kesin olarak yasaklandı." De ki: "Ben heva ve heveslerinize asla uymam. O takdirde sapmış olurum da hidayete erenlerden olmam." 57. De ki: "Şüphesiz ben Rabbimden gelmiş apaçık bir delil üzerindeyim. Siz ise onu yalanladınız. Sizin acele gelmesini istediğiniz şey benim yanımda değildir. Hüküm ancak Allah'ındır. O, doğruyu haber verir ve o ayırt edenlerin (hak ile bâtılı hüküm ve adaleti ile birbirinden ayıranların) en hayırlısıdır." 58. De ki: "Eğer o acele istediğiniz şey benim yanımda olsaydı elbette benimle sizin aranızdaki iş bitirilmiş olurdu. Allah zalimleri çok iyi bilendir." 59. Gaybın anahtarları O'nun yanındadır. O'ndan başkası bunları bilmez. Karada ve denizde ne varsa O bilir. Bir yaprak düşmeye görsün mutlaka onu bilir. O yerin karanlıkları içindeki tek bir taneyi dahi bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır. 60. O, geceleyin sizi öldüren, gündüzün de ne kazandığınızı bilendir. Sonra belirlenmiş ecel tamamlansın diye gündüzün sizi dirilten (uyandıran) O'dur. Sonra dönüşünüz yine O'nadır. Sonunda O, yaptıklarınızı size haber verecektir.

٨٠٢ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ} قَالَ: مَا عَمِلْتُمْ بِالنَّهَارِ، ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِي النَّهَارِ، وَالْبَعْثُ الْيَقَظَةُ.

802- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"O, geceleyin sizi öldüren, gündüzün de ne kazandığınızı bilendir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Sizin işlediğiniz işleri bilir. Sonra sizi gündüz diriltir. Diriltme kendine getirip uyandırmadır."[809]

٨٠٣ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ}، قَالَ: خَالِقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ.

803- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Gökleri ve yeri yoktan var eden, yedirdiği halde yedirilmeyen Allah'tan başkasını mı dost edineceğim!"***[810] âyeti hakkında şöyle demiştir: "Göklerin ve yerin var edicisidir."[811]

٨٠٤ - قَالَ: فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {مَنْ يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ} قَالَ: مَنْ يُصْرَفْ عَنْهُ الْعَذَابُ.

804- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"O gün (azap) kimden çevrilirip giderilirse (Allah) ona rahmet etmiş olur. İşte bu apaçık bir kurtuluştur"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Azap kimden uzaklaştırılırsa…"[812]

---

809 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 407; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 60; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 138. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim, Ebu'ş-Şeyh ve Taberî'nin Katâde'den benzer şekilde rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 16.

810 En'âm 6/14.

811 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 283; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 60. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 7.

812 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 283; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 101; Kurtubî, *Tefsîr*, VI, 397. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 7.

٨٠٥ - وَقَالَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا} يَقُولُ: يَسْمَعُونَهُ بِآذَانِهِمْ، وَلَا يَعُونَ مِنْهُ شَيْئًا كَمَثَلِ الْبَهِيمَةِ الَّتِي تَسْمَعُ الْقَوْلَ، وَلَا تَدْرِي مَا يُقَالُ لَهَا.

805- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"İçlerinden seni dinleyenler vardır. Hâlbuki biz onu anlayamasınlar diye kalplerine perdeler, kulaklarına ağırlık koyduk. Onlar her türlü mûcizeyi görseler de yine onlara iman etmezler"***[813] âyeti hakkında şöyle demiştir: "Sözü duyan fakat kendine ne denildiğini kavrayamayan hayvanlar gibi onu kulaklarıyla dinlerler, ancak ondan hiçbir şey anlayıp bellemezler."[814]

٨٠٦ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ} الرَّخَاءُ وَسَعَةُ الرِّزْقِ {حَتَّى إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً}.

806- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Onlar kendilerine hatırlatılan öğüdü unutunca biz de üzerlerine her şeyin kapılarını açtık"***[815] âyeti hakkında şöyle demiştir: ***"'Her şeyin kapılarını açtık.'*** Yani rahatlık, bolluk ve rızık genişliği (verdik)."[816]

وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتَّى إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ ﴿٦١﴾

61. O, kullarının üstünde yegâne kudret ve tasarruf sahibidir. Ve üzerinize koruyucular da gönderir. Nihayet birinize ölüm geldiğinde elçilerimiz onun ruhunu alırlar. Onlar görevlerinde asla kusur etmezler.

---

813 En'âm 6/25.

814 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 7; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 63. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 8.

815 En'âm 6/44.

816 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 69. İbn Ebî Hâtim bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 69. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 11.

٨٠٧ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ} قَالَ: تَلِي قَبْضَتَهَا الرُّسُلُ، ثُمَّ تَرْفَعُهَا إِلَيْهِ، يَقُولُ: إِلَى مَلَكِ الْمَوْتِ.

807- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"O, kullarının üstünde yegâne kudret ve tasarruf sahibidir. Ve üzerinize koruyucular da gönderir. Nihayet birinize ölüm geldiğinde elçilerimiz onun ruhunu alırlar. Onlar görevlerinde asla kusur etmezler"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Ardından ruhunu kabzetme (alma) işini elçiler yerine getirir. Sonra onun ruhunu ona yani ölüm meleğine yükseltirler."[817]

٨٠٨ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ مَعْمَرٍ، وَقَالَ الْكَلْبِيُّ إِنَّ مَلَكَ الْمَوْتِ هُوَ الَّذِي يَلِي ذَلِكَ، فَيَرْفَعُهُ إِنْ كَانَ مُؤْمِنًا إِلَى مَلَائِكَةِ الرَّحْمَةِ، وَإِنْ كَانَ كَافِرًا إِلَى مَلَائِكَةِ الْعَذَابِ.

808- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî şöyle demiştir: "Bu işi yapan ve ölen mü'minse ruhunu rahmet meleklerine, kâfir ise azap meleklerine yükselten, ölüm meleğidir."[818]

٨٠٩ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنَا الثَّوْرِيُّ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا} قَالَ: تَوَفَّاهُ الرُّسُلُ، وَيَقْبِضُ مِنْهُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الْأَنْفُسَ.

809- Abdürrezzâk > Sevrî > Mansûr isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbrahim (en-Nehaî), ***"Elçilerimiz onun ruhunu alırlar"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Elçiler onun ruhunu alırlar. Ölüm meleği de onlardan ruhları teslim alır."[819]

---

817 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 411. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Ebu'ş-Şeyh ve Taberî'nin rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 16. İbn Ebî Hâtim de hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 77; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 138.

818 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 411. Kurtubî bu hadisi Kelbî'den nakletmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 7. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbnu'l-Münzir ve Taberî'nin Kelbî'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 16.

819 Sevrî, *Tefsîr,* s. 108; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 411; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 77. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd, İbnu'l-

٨١٠ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ، قَالَ: وَأَخْبَرَنِي الْحَسَنُ بْنُ عُبَيْدِ اللهِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: هُمْ أَعْوَانُ مَلَكِ الْمَوْتِ.

810- Abdürrezzâk > Sevrî > Hasan b. Abdullah isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbrahim, onların ölüm meleğinin yardımcıları olduklarını söylemiştir.[820]

٨١١ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ الثَّوْرِيِّ، وأَخْبَرَنِي رَجُلٌ، عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: جُعِلَتِ الْأَرْضُ لِمَلَكِ الْمَوْتِ مِثْلَ الطَّسْتِ يَتَنَاوَلُ مِنْ حَيْثُ شَاءَ، وَجُعِلَتْ لَهُ أَعْوَانٌ يَتَوَفَّوْنَ الْأَنْفُسَ، ثُمَّ يَقْبِضُهَا مِنْهُمْ.

811- Abdürrezzâk > Sevrî > (İsmi zikredilmeyen) bir râvi isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid şöyle demiştir: "Yeryüzü, ölüm meleği için istediği yerinden aldığı bir leğen/kavanoz gibidir. Onun ruhları alan yardımcıları vardır. Sonra kendisi ruhları onlardan alır."[821]

٨١٢ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قال أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مَيْسَرَةَ، عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: مَا مِنْ أَهْلِ بَيْتِ شَعْرٍ، وَلَا مَدَرٍ إِلَّا وَمَلَكُ الْمَوْتِ يَطُوفُ بِهِمْ كُلَّ يَوْمٍ مَرَّتَيْنِ.

812- Abdürrezzâk > Muhammed b. Müslim[822] > İbrahim b. Meysere isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid şöyle demiştir: "Kıldan veya kerpiçten yapılmış her ev halkını ölüm meleği, her gün iki kere dolaşır."[823]

Münzir, İbn Ebî Hâtim, Ebu'ş-Şeyh ve Taberî'nin İbrahim'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 16.

820 Sevrî, *Tefsîr,* s. 109; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 411-412. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Şeybe, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim, Ebu'ş-Şeyh ve Taberî'nin İbrahim'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 16.

821 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 412. Ebû Hayyân bu hadisi benzer şekilde nakletmiştir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 148. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbnu'l-Münzir ve Taberî'nin Mücâhid'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 117; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 117.

822 O, Muhammed b. Müslim et-Tâifî'dir. Sıdk sahibidir. Sekizinci tabakadandır. Hata yapmaktadır. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, II, 208.

823 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 412. Ebû Hayyân bu hadisi benzer şekilde nakletmiştir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 148. Süyûtî hadisi *ed-*

ثُمَّ رُدُّوا إِلَى اللهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ أَلَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ ﴿٦٢﴾ قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً لَئِنْ أَنْجَانَا مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٦٣﴾ قُلِ اللهُ يُنَجِّيكُمْ مِنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنْتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٦٤﴾ قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَى أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ انْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾

62. Sonra onlar tek mevlâları olan Allah'a döndürülürler. Bilin ki hüküm ancak O'nundur ve O, süratli hesap görendir. 63. De ki: "'Bizi bundan kurtarırsa elbette şükredenlerden olacağız' diye kendisine gizli ve açıkça yalvarıp yakardığınız zaman, karanın ve denizin karanlıklarından sizi kim kurtarır?" 64. De ki: "Onlardan da her türlü sıkıntıdan da sizi Allah kurtarır. Sonra da siz şirk koşarsınız." 65. De ki: "O, size üstünüzden yahut ayaklarınızın altından bir azap göndermeye ya da sizi fırkalar halinde birbirinize düşürüp kiminize kiminizin hıncını tattırmaya kâdir olandır." İyice idrak etsinler diye âyetleri nasıl açıkladığımıza bir bak!

٨١٣ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ نَوْفَلٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ خَبَّابٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا} قَالَ: رَاقَبَ خَبَّابُ بْنُ الْأَرَتِّ، وَكَانَ بَدْرِيًّا لَيْلَةً النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَهُوَ يُصَلِّي حَتَّى إِذَا كَانَ فِي الصُّبْحِ، قَالَ لَهُ: يَا نَبِيَّ اللهِ لَقَدْ رَأَيْتُكَ اللَّيْلَةَ تُصَلِّي صَلَاةً مَا رَأَيْتُكَ تُصَلِّي مِثْلَهَا، قَالَ: أَجَلْ إِنَّهَا صَلَاةُ رَغَبٍ وَرَهَبٍ سَأَلْتُ رَبِّي فِيهَا ثَلَاثَ خِصَالٍ، فَأَعْطَانِي اثْنَتَيْنِ، وَمَنَعَنِي وَاحِدَةً سَأَلْتُهُ أَلَّا يُهْلِكَنَا بِمَا أَهْلَكَ بِهِ الْأُمَمَ، فَأَعْطَانِي، وَسَأَلْتُهُ أَنْ لَا يُسَلِّطَ عَلَيْنَا عَدُوَّنَا فَأَعْطَانِي، وَسَأَلْتُهُ أَنْ لَا يَلْبِسَنَا شِيَعًا فَمَنَعَنِي.

Dürrü'l-Mensûr'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbnu'l-Münzir ve Taberî'nin Mücâhid'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 117; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 16.

813- Abdürrezzâk > Ma'mer > Zührî[824] > Abdullah b. Hâris b. Nevfel[825] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Abdullah b. Habbâb, ***"Ya da sizi fırkalar halinde birbirinize düşürüp"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: Bedir ehlinden olan Habbâb b. el-Eret[826], Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i gece namaz kılarken sabaha kadar gözledi. Sabah olunca "Ey Allah'ın Resûlü! Bu gece, daha önce benzerini kıldığını görmediğim bir şekilde namaz kıldığını gördüm" dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle karşılık verdi: ***"Evet bu, korku ve ümit namazı idi. Bu namaz içerisinde ben, Allah'tan üç şey istedim. İkisini bana verdi, birini vermedi. Sizden önceki ümmetleri helâk ettiği şeyler sebebiyle bizi de helâk etmemesini Allah'tan istedim, bunu bana verdi. Bize düşmanı musallat etmemesini istedim, bunu da bana verdi. Üçüncü olarak da ümmetimin parçalanıp birbirine düşürülmemesini istedim fakat bunu bana vermedi."***[827]

٨١٤ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي أَيُّوبُ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ أَبِي الْأَشْعَثِ الصَّنْعَانِيِّ، عَنْ أَبِي أَسْمَاءَ الرَّحَبِيِّ، عَنْ ثَوْبَانَ - وَكَانَ مَعْمَرٌ يَقُولُ: عَنْ أَبِي أَسْمَاءَ - عَنْ شَدَّادِ بْنِ أَوْسٍ يَرْفَعُهُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللهَ زَوَى لِيَ الْأَرْضَ حَتَّى رَأَيْتُ مَشَارِقَهَا وَمَغَارِبَهَا، وَإِنَّ مُلْكَ أُمَّتِي سَيَبْلُغُ مَا زُوِيَ لِي مِنْهَا، وَإِنِّي أُعْطِيتُ الْكَنْزَيْنِ الْأَبْيَضَ وَالْأَحْمَرَ، وَإِنِّي سَأَلْتُ رَبِّي أَنْ لَا يُهْلِكَ أُمَّتِي بِسَنَةٍ عَامَّةٍ، وَأَلَّا يُسَلِّطَ عَلَيْهِمْ عَدُوًّا فَيُهْلِكَهُمْ بِعَامَّةٍ، وَلَا يَلْبِسَهُمْ شِيَعًا، وَلَا يُذِيقَ بَعْضَهُمْ بَأْسَ بَعْضٍ، فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ إِذَا قَضَيْتُ قَضَاءً، فَإِنَّهُ لَا يُرَدُّ، وَإِنِّي أَعْطَيْتُكَ لِأُمَّتِكَ أَنْ لَا أُهْلِكَهُمْ

---

824 Türkiye nüshasında "İbrahim" şeklinde geçmektedir.

825 O, Abdullah b. Abdillah b. el-Hâris b. Nevfel Ebû Yahyâ el-Medenî'dir. Üçüncü tabakadan olup sikadır. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 426.

826 O, Abdullah b. Habbâb b. el-Eret'tir. İclî şöyle demiştir: "Sikadır ve tâbiînin önde gelenlerindendir." Bk. *Takrîb*, I, 412.

827 Tirmizî, Kitâbu'l-Fiten'de bu hadisi Zührî tarîkiyle mevsûl olarak rivayet etmiştir. Ayrıca bk. Nesâî, Kitâbu Kıyâmi'l-Leyl, III, 177; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 109; Ebû Nuaym, *el-Hilye*, I, 360; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 427; Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 10. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd, Tirmizî, Nesâî, Taberî, İbnu'l-Münzir ve İbn Merdûye'nin Habbâb b. el-Eret'ten rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 18. İbn Mâce de hadisi Muâz b. Cebel'den muhtasar olarak rivayet etmiştir. Bk. İbn Mâce, Kitâbu'l-Fiten, II, 1303.

بِسَنَةٍ عَامَّةٍ، وَلَا أُسَلِّطَ عَلَيْهِمْ عَدُوًّا مِنْ سِوَاهُمْ فَيُهْلِكَهُمْ بِعَامَّةٍ حَتَّى يَكُونَ بَعْضُهُمْ يُهْلِكُ بَعْضًا، وَبَعْضُهُمْ يَقْتُلُ بَعْضًا، وَبَعْضُهُمْ يَسْبِي بَعْضًا، قَالَ: فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنِّي لَأَخَافُ عَلَى أُمَّتِي الْأَئِمَّةَ الْمُضِلِّينَ، فَإِذَا وُضِعَ السَّيْفُ فِي أُمَّتِي لَمْ يُرْفَعْ عَنْهُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، قَالَ عَبْدُ الرَّزَّاقِ: وَسَمِعْتُ مَعْمَرًا يَقُولُ: عَنْ أَبِي أَسْمَاءَ، عَنْ ثَوْبَانَ، وَكَانَ مَعْمَرٌ، يَقُولُ: عَنْ أَبِي أَسْمَاءَ، عَنْ شَدَّادِ بْنِ أَوْسٍ.

814- Abdürrezzâk > Ma'mer > Eyyûb > Ebû Kılâbe > Ebu'l-Eş'as[828] es-San'ânî > Ebû Esmâ[829] er-Rahabî > Şeddâd[830] b. Evs isnadıyla rivayet edildiğine göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Rabbim benim için yeryüzünü dürüp topladı. Ben yeryüzünün doğusunu ve batısını gördüm. Ümmetimin yurdu, Allah'ın benim için dürüp topladığı yerlere kadar ulaşacaktır. Ayrıca Rabbim bana kırmızı (altın) ve beyaz (gümüş) olan iki hazine verdi. Ben, ümmetim için Rabbimden onları bir kıtlıkla toptan helâk etmemesini ve onlara bir düşman musallat edip de köklerini kazımamasını istedim. Rabbimden onları parçalayıp birbirlerine düşürmemesini, birbirlerine acı tattırmamasını (birbirlerini öldürmemelerini) istedim. Buna karşılık bana 'Ey Muhammed! Şüphesiz ben bir şeyi takdir ettiğim zaman, artık o şey geri çevrilmez. Ben, ümmetini bir kıtlıkla toptan helâk etmeyeceğime, onlara kendilerinden başka bir düşmanı musallat etmeyeceğime dair söz verdim. Fakat sonunda onlar birbirlerini kıracak, birbirlerini öldürecek ve birbirlerini esir edecektir' buyurdu. Ben, ümmetim için ancak saptırıcı liderlerden korkarım. Ümmetimden bazı kabileler, müşriklere iltihak etmedikçe ve yine ümmetimden bazı kabileler putlara tapmadıkça kıyamet kopmaz. Benim ümmetimin arasına kılıç sokulursa, artık kıyamet gününe kadar bu onlardan uzaklaştırılamaz."***[831]

---

828 O, Şerâhîl b. Âde Ebu'l-Eş'as es-San'ânî'dir. İkinci tabakadan olup sikadır. Şam'ın fethine katılmıştır. Bk. *Takrîb*, I, 348.

829 O, Amr b. Mersed Ebû Esmâ er-Rahabî ed-Dımeşkî'dir. İsminin Abdullah olduğu da rivayet edilmektedir. Üçüncü tabakadan olup sikadır. Bk. *Takrîb*, II, 78.

830 O, Şeddâd b. Evs b. Sâbit el-Ensârî Ebû Ya'lâ'dır. Sahâbîdir. Altmış yılı öncesinde veya sonrasında vefat ettiği rivayet edilmektedir. Bk. *Takrîb*, I, 247.

831 Müslim, Fiten, XVIII, 12-14; Ebû Davud, Fiten, no: 4252; Tirmizî, Fiten, no: 2203; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 123; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 446; İbn

Abdürrezzâk şöyle demiştir: Ma'mer'i Ebû Esmâ yoluyla Sevbân'dan rivayet ederken dinledim. Yine Ma'mer, Ebû Esmâ yoluyla Şeddâd b. Evs'ten rivayet ederdi.

٨١٥ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، وَابْنِ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، قَالَ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ، يَقُولُ: لَمَّا نَزَلَتْ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ {قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَى أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ}، قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَعُوذُ بِوَجْهِكَ {أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ} قَالَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: أَعُوذُ بِوَجْهِكَ {أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا} قَالَ: هَذِهِ أَهْوَنُ.

815- Abdürrezzâk > Ma'mer > İbn Uyeyne > Amr b. Dînâr isnadıyla rivayet edildiğine göre, Câbir b. Abdullah şöyle demiştir: Şu âyet Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e indirilince âyetin aralarında şöyle dedi: **"De ki: O, size üstünüzden bir azap göndermeye..."** Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* **"Zatına sığınırım"** dedi. **"Yahut ayaklarınızın altından bir azap göndermeye..."** Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* **"Zatına sığınırım"** dedi. **"Ya da sizi fırkalar halinde birbirinize düşürüp kiminize kiminizin hıncını tattırmaya kâdir olandır."** Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* **"Bu daha hafiftir"** dedi. **"İyice idrak etsinler diye âyetleri nasıl açıkladığımıza bir bak!"**[832]

وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ ﴿٦٦﴾ لِكُلِّ نَبَإٍ مُسْتَقَرٌّ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٦٧﴾ وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ وَإِمَّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرَى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٦٨﴾

Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 328. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir ve İbn Merdûye'nin Şeddâd b. Evs'ten merfû olarak rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 19.

832 Buhârî hadisi Kitâbu't-Tefsîr, Kitâbu'l-İ'tisâm ve Kitâbu't-Tevhîd'de rivayet etmiştir. Tirmizî hadisi rivayet edip şöyle demiştir: "Bu hadis hasen-sahihtir." Bk. Tirmizî, Kitâbu't-Tefsîr, V, 261; Humeydî, *Müsned*, II, 530; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 447; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 118.

66. Kavmin de onu yalanladı. Hâlbuki o hakkın ta kendisidir. De ki: "Ben sizin üzerinizde bir vekil (gözetleyici) değilim." 67. Her bir haberin kararlaştırılmış bir zamanı vardır. Siz de yakında öğreneceksiniz. 68. Âyetlerimize dalanları (alay edip tenkit etmeye başlayanları) gördüğün zaman onlar başka bir söze dalıncaya kadar kendilerinden yüz çevir. Eğer şeytan sana unutturursa artık hatırladıktan sonra o zalimler topluluğu ile oturma!

٨١٦ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ} قَالَ: نَهَاهُ اللَّهُ أَنْ يَجْلِسَ مَعَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ يُكَذِّبُونَ بِهَا، فَإِنْ نَسِيَ فَلَا يَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرَى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ.

816- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Âyetlerimize dalanları (alay edip tenkit etmeye başlayanları) gördüğün zaman onlar başka bir söze dalıncaya kadar kendilerinden yüz çevir. Eğer şeytan sana unutturursa artık hatırladıktan sonra o zalimler topluluğu ile oturma!"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Allah Teâlâ ona âyetlerini ele alıp yalanlayanlarla oturmasını yasakladı. Unutursa da hatırladıktan sonra zalim insanlarla oturmamasını emretti."[833]

وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَلَكِنْ ذِكْرَى لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٦٩﴾ وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَذَكِّرْ بِهِ أَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ وَإِنْ تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذْ مِنْهَا أُولَئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾

---

833 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 437. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 20. Sevrî de hadisi Saîd b. Cübeyr ve Ebû Mâlik'ten benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Sevrî, *Tefsîr,* s. 108; Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 12.

69. Takva sahiplerine, inanmayanların hesabından herhangi bir sorumluluk yoktur. Fakat belki korunurlar diye hatırlatmak gerekir. 70. Dinlerini oyun ve eğlence edinenleri ve dünya hayatı kendilerini aldatmış olanları bırak. Hiç kimsenin kazandığı yüzünden mahrumiyete sürüklenmemesi için Kur'ân ile öğüt ver. Yoksa ona Allah'tan başka ne bir dost vardır ne de bir şefaatçi. (Kurtuluşu için) her türlü fidyeyi verse de bu ondan kabul edilmez. İşte onlar kazandıkları yüzünden helâke sürüklenmiş kimselerdir. Küfre saplanıp kalmalarından dolayı onlara çılgınca kaynamış bir içecek ve elem dolu bir azap vardır.

٨١٧ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ: {وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا} نَسَخَهَا قَوْلُهُ تَعَالَى: {فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ}.

817- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Dinlerini oyun ve eğlence edinenleri ve dünya hayatı kendilerini aldatmış olanları bırak"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bu âyeti şu âyet neshetmiştir: ***"Haram aylar çıkınca müşrikleri artık bulduğunuz yerde öldürün, onları yakalayıp hapsedin ve her gözetleme yerine oturup onları gözetleyin. Eğer tevbe eder, namazı kılıp zekâtı da verirlerse, kendilerini serbest bırakın. Allah, çok bağışlayıcı ve çok affedendir."***[834]

٨١٨ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَإِنْ تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذْ مِنْهَا} قَالَ: لَوْ جَاءَ بِمِلْءِ الْأَرْضِ ذَهَبًا أَوْ وَرِقًا لَمْ يُقْبَلْ مِنْهَا.

818- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"(Kurtuluşu için) her türlü fidyeyi verse de bu ondan kabul***

---

834 Tevbe 9/5. Hadis için bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 442; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 82; Nehhâs, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, s. 136; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Îzâh*, s. 243; Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 15; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 154. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd, Ebû Davud, Nehhâs, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'ye isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 21.

edilmez" âyeti hakkında şöyle demiştir: "Yeryüzü altın ve gümüş olsa bunlar ondan kabul edilmez."[835]

قُلْ أَنَدْعُو مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلَى أَعْقَابِنَا بَعْدَ إِذْ هَدَانَا اللَّهُ كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الْأَرْضِ حَيْرَانَ لَهُ أَصْحَابٌ يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَى ائْتِنَا قُلْ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَى وَأُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٧١﴾

71. De ki: "Allah'ı bırakıp bize fayda ve zarar vermeyen şeylere mi ibadet edelim? Allah bizi hidayete kavuşturduktan sonra ökçelerimiz üzerinde gerisin geriye mi döndürülelim? Hani arkadaşları "Bize gel" diye hidayete çağırdıkları halde yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşırken şeytanların saptırdıkları kimse gibi mi olalım?" De ki: "Asıl hidayet Allah'ın gösterdiği doğru yoldur. Biz âlemlerin Rabbi'ne teslim olmakla emrolunduk."

٨١٩ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ} قَالَ: أَضَلَّتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الْأَرْضِ حَيْرَانَ.

819- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Hani arkadaşları 'Bize gel' diye hidayete çağırdıkları halde yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşırken şeytanların saptırdıkları kimse gibi mi olalım?"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Şeytanların yeryüzünde saptırdığı yolu şaşırmış kimse."[836]

٨٢٠ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ أرنا مَعْمَرٌ، وَرَجُلٌ، عَنْ مُجَاهِدٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {حَيْرَانَ} قَالَ: هَذَا مَثَلٌ ضَرَبَهُ اللَّهُ لِلْكَافِرِ يَقُولُ: الْكَافِرُ حَيْرَانُ يَدْعُوهُ الْمُسْلِمُ إِلَى الْهُدَى فَلَمْ يُجِبْ.

---

835 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 447; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 70. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 11.

836 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 453; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 164. Hâfız bu hadisi Abdürrezzâk'tan nakletmiştir. Bk. Hâfız, *el-Feth*, VIII, 290.

820- Abdürrezzâk > Ma'mer > (İsmi zikredilmeyen) bir râvi isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid, "حَيْرَانَ/hayrân" kelimesi hakkında şöyle demiştir: "Bu, Allah'ın getirdiği ve kâfirin şaşkın biri olduğunu ifade eden bir örnektir. Müslüman onu hidayete çağırır fakat o buna karşılık vermez."[837]

وَأَنْ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَاتَّقُوهُ وَهُوَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٢﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَيَوْمَ يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُ قَوْلُهُ الْحَقُّ وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿٧٣﴾ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ آزَرَ أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا آلِهَةً إِنِّي أَرَاكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٧٤﴾ وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ ﴿٧٥﴾

72. Bir de "Namazı dosdoğru kılın ve O'ndan korkun" diye (emrolunduk). Huzuruna varıp toplanacağınız yalnız O'dur. 73. O, gökleri ve yeri hak ile yaratandır. O'nun "ol!" diyeceği gün her şey oluverir. Sözü haktır O'nun. Sûr'a üfürüleceği günde mülk yalnız O'nundur. Görüneni de görünmeyeni de bilendir. O, Hakîm'dir, her şeyden haberdar olandır. 74. Hani İbrahim babası Âzer'e "Sen birtakım putları ilah mı ediniyorsun? Gerçekten ben seni ve kavmini apaçık bir sapıklık içinde görüyorum" demişti. 75. İşte böylece biz, kesin iman edenlerden olması için İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk.

٨٢١ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ}، قَالَ: جِيءَ إِبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِجَبَّارٍ مِنَ الْجَبَابِرَةِ، فَجَعَلَ اللَّهُ لَهُ

837 Mücâhid bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Mücâhid, *Tefsîr*, I, 218; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 453; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 81. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Şeybe, Abd b. Humeyd, Ebu'ş-Şeyh, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Mücâhid'den benzer şekilde rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 22.

فِي أَصَابِعِهِ رِزْقًا، فَإِذَا مَصَّ أُصْبُعًا مِنْ أَصَابِعِهِ وَجَدَ فِيهَا رِزْقًا، فَلَمَّا خَرَجَ أَرَاهُ اللهُ مَلَكُوتَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ، فَكَانَ مَلَكُوتُ السَّمَوَاتِ الشَّمْسَ، وَالْقَمَرَ، وَالنُّجُومَ، وَمَلَكُوتُ الْأَرْضِ الْجِبَالَ، وَالشَّجَرَ، وَالْبِحَارَ.

821- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"İşte böylece biz, kesin iman edenlerden olması için İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "İbrahim zorba bir idareciden saklandı. Allah onun rızkını parmaklarına koymuştu. Parmaklarından birini emdiğinde onda rızkını buluyordu. İbrahim *aleyhisselâm* dışarı çıkınca Allah ona göklerin ve yerin melekûtunu gösterdi. Göklerin melekûtu, güneş, ay ve yıldızlardır. Yerin melekûtu ise dağlar, denizler ve ağaçlardır."[838]

فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ ﴿٧٦﴾ فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَئِنْ لَمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ ﴿٧٧﴾ فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَازِغَةً قَالَ هَذَا رَبِّي هَذَا أَكْبَرُ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَاقَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٧٨﴾ إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٧٩﴾ وَحَاجَّهُ قَوْمُهُ قَالَ أَتُحَاجُّونِّي فِي اللهِ وَقَدْ هَدَانِ وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ رَبِّي شَيْئًا وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٨٠﴾ وَكَيْفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُمْ بِاللهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨١﴾ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٨٢﴾

76. Gece onu bürüyüp örtünce bir yıldız gördü. "Rabbim budur" dedi. O sönüp gidince de "Ben öyle sönüp gidenleri sevmem"

838 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 474. İbn Ebî Hâtim bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 75. Begavî bu hadisi nakletmiş ve İbn İshâk'ın İbn Abbâs'tan rivayet ettiğini belirtmiştir. İbn Kesîr bu hadisi nakletmiş ve hadisi İbn İshâk'a ve haleften ve seleften bazı müfessirlere isnad etmiştir.

dedi. 77. Sonra ayı doğarken görünce de "Rabbim budur" dedi. O da kaybolunca "Eğer Rabbim bana hidayet etmezse ben mutlak sapıklardan olurum" dedi. 78. Sonra güneşi doğarken görünce, "Rabbim budur. Çünkü bu daha büyük" dedi. O da batınca, "Ey kavmim! Ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden tamamen uzağım" dedi. 79. "Şüphesiz ben yüzümü hanîf olarak gökleri ve yeri yaratana çevirdim ve ben müşriklerden değilim." 80. Kavmi ona karşı delil getirmeye kalkıştı. O da dedi ki: "Beni doğru yola iletmişken benimle Allah hakkında mücadele mi ediyorsunuz? Ben ise O'na ortak koştuğunuz şeylerden korkmam. Meğerki Rabbim bir şey dilemiş olsun. Rabbimin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Hâlâ düşünüp öğüt almayacak mısınız? 81. Allah, üzerinize hakkında bir delil indirmediği şeyi siz O'na ortak koştuğunuz hâlde korkmuyorsunuz da ben sizin ortak koştuklarınızdan nasıl korkarım? Şimdi bu iki gruptan hangisi güven duymaya daha layıktır? Eğer biliyorsanız (söyleyin)." 82. İman eden ve imanlarına zulüm bulaştırmayanlara gelince; işte güven onların hakkıdır. Doğru yolu bulmuş olanlar da onlardır.

٨٢٢ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ} قَالَ: بِشِرْكٍ.

822- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Doğru yolu bulmuş olanlar da onlardır"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "(Âyette geçen) zulüm, şirk anlamındadır."[839]

٨٢٣ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، أَنَّ ابْنَ مَسْعُودٍ، قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ {وَلَمْ يَلْبِسُوا} إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ قال كَبُرَ ذَلِكَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ، وَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ، مَا هَاهُنَا أَحَدٌ

---

839 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 501. Kurtubî bu hadisi Ebû Bekir, Ali, Selmân ve Huzeyfe'den nakletmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 30. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Firyâbî, Abd b. Humeyd, İbn Ebî Şeybe, Ebû Ubeyd, Ebu'ş-Şeyh, İbnu'l-Münzir ve Taberî'nin Huzeyfe'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 27.

إِلَّا وَهُوَ يَظْلِمُ نَفْسَهُ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَيْسَ ذَلِكُمْ[840]، أَمَا سَمِعْتُمْ قَوْلَ لُقْمَانَ لِابْنِهِ {يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ} لَظُلْمٌ عَظِيمٌ؟

823- Abdürrezzâk > Ma'mer > A'meş isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Mes'ûd şöyle demiştir: ***"İman eden ve imanlarına zulüm bulaştırmayanlara gelince"*** âyeti nâzil olduğu zaman, bu hüküm insanlara ağır geldi. Onlar "Ey Allah'ın Resûlü! Burada kendine zulmetmemiş, yazık etmemiş hiç kimse yoktur!" dediler. Buna karşılık Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Bunun anlamı sizin zannettiğiniz gibi değildir. Yoksa siz, Lokmân'ın oğluna 'Yavrum! Allah'a şirk koşma! Çünkü şirk elbette büyük bir zulümdür'[841] dediğini duymadınız mı?"***[842]

وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَى قَوْمِهِ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٨٣﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَى وَهَارُونَ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٤﴾ وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَى وَعِيسَى وَإِلْيَاسَ كُلٌّ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٨٥﴾ وَإِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٨٦﴾ وَمِنْ آبَائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَإِخْوَانِهِمْ وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٨٧﴾ ذَلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَلَوْ أَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٨٨﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ فَإِنْ يَكْفُرْ بِهَا هَؤُلَاءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا

---

840 Türkiye nüshasında "ذاكُمْ/zâküm" şeklinde geçmektedir.
841 Lokmân 31/13.
842 Buhârî, Kitâbu'l-Kur'ân, VIII, 513, Kitâbu'l-Enbiyâ, VI, 389, Kitâbu'l-Îmân, I, 81-82; Müslim, Kitâbu'l-Îmân, II, 143. Tirmizî bu hadisi rivayet edip şöyle demiştir: "Bu hadis hasen-sahihtir." Bk. Tirmizî, Kitâbu't-Tefsîr, V, 262; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 378; Tayâlisî, *Müsned*, II, 18; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 127; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 171; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 152; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 27.

بِهَا قَوْمًا لَيْسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ ﴿٨٩﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهُدَاهُمُ اقْتَدِهْ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرَى لِلْعَالَمِينَ ﴿٩٠﴾

83. İşte bu, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz hüccetimizdir. Biz kimi dilersek onu derece derece yükseltiriz. Şüphesiz Rabbin tam hikmet sahibidir, her şeyi çok iyi bilendir. 84. Biz ona İshâk ve (İshâk'ın oğlu) Ya'kûb'u da armağan ettik; hepsini de doğru yola ilettik. Daha önce de Nûh'u ve onun soyundan Davud'u, Süleymân'ı, Eyyûb'u, Yusuf'u, Musa'yı ve Hârûn'u doğru yola iletmiştik. Biz iyi davrananları işte böyle mükâfatlandırırız. 85. Zekeriyya'ya, Yahyâ'ya, İsa'ya, İlyas'a da (hidayet verdik). Hepsi sâlihlerdendi. 86. İsmâil'e, Elyesa'ya, Yûnus'a ve Lût'a da (hidayet verdik). Her birini âlemlere üstün kıldık. 87. Onların babalarından, zürriyetlerinden ve kardeşlerinden bazılarını da (hidayete erdirdik). Onları seçtik ve onları doğru bir yola ilettik. 88. Bu, Allah'ın hidayetidir, O, kullarından kimi dilerse onunla hidayete erdirir. Eğer onlar dahi şirk koşsalardı yaptıkları her şey boşa giderdi. 89. Onlar kendilerine kitap, hikmet ve nübüvvet verdiğimiz kimselerdir. Eğer onlar (kâfirler) bunları inkâr ederse şüphesiz yerlerine bunları inkâr etmeyecek bir toplum getiririz. 90. İşte bunlar Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir. O halde sen de onların hidayetlerine uy. De ki: "Ben buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Bu âlemlere bir öğütten başka bir şey değildir."

٨٢٤ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {فَإِنْ يَكْفُرْ بِهَا هَؤُلَاءِ} يَعْنِي قَوْمَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ قَالَ: {فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَيْسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ} يَعْنِي النَّبِيِّينَ الَّذِينَ قَصَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ، ثُمَّ قَالَ: {أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهُدَاهُمُ اقْتَدِهْ}.

824- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Eğer onlar (kâfirler) bunları inkâr ederse şüphesiz yerlerine bunları inkâr etmeyecek bir toplum getiririz"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bunlar" ile kastedilenler, Muhammed *sallallahu aleyhi ve*

sellem'in kavmidir. ***"Yerlerine bunları inkâr etmeyecek bir toplum getiririz" sözü*** ile hikâyelerini anlattığı peygamberleri kastediyor. Sonra Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***"İşte bunlar (bu peygamberler) Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir. O halde sen de onların hidayetlerine uy."***[843]

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَى نُورًا وَهُدًى لِلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا وَعُلِّمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩١﴾ وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُصَدِّقُ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنْذِرَ أُمَّ الْقُرَى وَمَنْ حَوْلَهَا وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَهُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٩٢﴾

91. "Allah hiçbir insana bir şey indirmedi" demekle Allah'ı şanına yakışacak bir şekilde takdir edemediler. De ki: "Musa'nın insanlar için bir hidayet ve nur olmak üzere getirdiği ve sizin onu parça parça kâğıtlar haline koyup kimini açıklayıp çoğunu gizlediğiniz kitabı kim indirdi? Üstelik sizin de atalarınızın da bilmediğiniz şeyler size öğretilmiştir." Sen "Allah" de sonra onları bırak, daldıkları bataklıkta oynayadursunlar. 92. İşte bu (Kur'ân) da bereket kaynağı, kendinden öncekileri (ilahî kitapları) tasdik eden ve şehirlerin anasını ve bütün çevresini (tüm insanlığı) uyarasın diye indirdiğimiz bir kitaptır. Ahirete inanmakta olanlar buna da iman ederler ve onlar namazlarına da devam ederler.

٨٢٥ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {لِتُنْذِرَ أُمَّ الْقُرَى} قَالَ: هِيَ مَكَّةُ.

825- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"İşte bu (Kur'ân) da bereket kaynağı, kendinden öncekileri***

---

843 İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, I, 90; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 129; Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 35. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbnu'l-Münzir ve İbn Ebî Hâtim'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 28.

(ilahî kitapları) tasdik eden ve şehirlerin anasını ve bütün çevresini (tüm insanlığı) uyarasın diye indirdiğimiz bir kitaptır" âyeti hakkında şöyle demiştir: "أُمَّ الْقُرَى/Ümmü'l-Kurâ (şehirlerin anası), Mekke'dir."[844]

٨٢٦ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ مَعْمَرٌ، قَالَ قَتَادَةُ قَالَ: بَلَغَنِي أَنَّ الْأَرْضَ دُحِيَتْ مِنْ مَكَّةَ.

826- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde şöyle demiştir: "Benim öğrendiğime göre yeryüzü Mekke'den yayılıp genişletilmiştir."[845]

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَنْ قَالَ سَأُنْزِلُ مِثْلَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَوْ تَرَى إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُو أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمُ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٩٣﴾

93. Allah'a karşı yalan uyduran veya kendine bir şey vahyedilmemişken, "Bana vahyolundu" diyen ya da "Allah'ın indirdiğinin benzerini ben de indireceğim" diye laf eden kimseden daha zalim kimdir? Sen zalimleri ölümün sıkıntıları içinde, melekleri, ellerini uzatarak "Ruhlarınızı çıkarın, Allah'a karşı haksız yere söylediklerinizden, O'nun âyetlerine karşı kibirlendiğinizden dolayı bugün zillet azabıyla cezalandırılacaksınız" derken bir görsen!

---

844 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 531. İbn Ebî Hâtim bu hadisi İbn Abbâs, Mücâhid, Dahhâk, Katâde, Hasan, Yahyâ b. Ya'mer ve Ebû Fâhita'dan rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 92. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd ve İbnu'l-Münzir'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 29.

845 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 531. İbn Ebî Hâtim bu hadisi Katâde'den benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, I, 92. Şevkânî bu hadisi Katâde'den nakletmiştir. Bk. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, I, 134. Begavî bu hadisi kimseye nisbet etmeden nakletmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 131.

٨٢٧ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ، وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ} قَالَ: نَزَلَتْ فِي مُسَيْلِمَةَ.

827-Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, **"Allah'a karşı yalan uyduran veya kendine bir şey vahyedilmemişken, 'Bana vahyolundu' diyen ya da 'Allah'ın indirdiğinin benzerini ben de indireceğim' diye laf eden kimseden daha zalim kimdir?"** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bu âyet, Müseylime hakkında indirilmiştir."[846]

٨٢٨ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي الزُّهْرِيُّ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: بَيْنَمَا أَنَا نَائِمٌ رَأَيْتُ كَأَنَّ فِي يَدَيَّ سِوَارَيْنِ مِنْ ذَهَبٍ، فَكَبُرَ ذَلِكَ عَلَيَّ فَأَوْحَى اللهُ إِلَيَّ أَنِ انْفُخْهُمَا، فَنَفَخْتُهُمَا فَطَارَا فَأَوَّلْتُ ذَلِكَ كَذَّابَ الْيَمَامَةِ، وَكَذَّابَ صَنْعَاءَ الْعَنْسِيَّ.

828- Abdürrezzâk > Ma'mer > Sevrî isnadıyla rivayet edildiğine göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: **"Ben uyurken elimde iki altın bilezik varmış gibi gördüm. Onlar bana büyük gelince Allah bana 'Onlara üfle' diye vahyetti. Ben onlara üfleyince uçup gittiler. Bunları Yemâme'nin yalancısına (Müseylime'ye[847]) ve San'â'nın yalancısı Ansî'ye[848] yordum."**[849]

وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَى كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ وَمَا نَرَى مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمُ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءُ لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ مَا كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٩٤﴾

---

846 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 535; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 93; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 132; Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 39. İbn Kesîr bu hadisi İkrime ve Katâde'den nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 157. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd, Ebu'ş-Şeyh ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 30.

847 O, Müseylimetü'l-Kezzâb'dır.

848 O, Esved el-Ansî'dir. İsmi, Abhele b. Ka'b'dır. Feyrûz onu Yemen'de öldürmüş ve onun başını Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* vefat etmeden bir gün bir gece önce sallandırmıştır. Bu haber Medîne'ye Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* vefat ettiği zaman ulaşmıştır.

849 Buhârî, Kitâbu'l-Megâzî, VIII, 89; Müslim, Kitâbu'r-Ru'yâ, IV, 1781; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 338; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 535.

94. And olsun ki, sizi ilk defa yarattığımız gibi teker teker bize geleceksiniz ve (dünyada) size verdiğimiz şeyleri arkanızda bırakacaksınız. Yaratılışınızda ortaklarımız sandığınız şefaatçilerinizi de yanınızda göremeyeceğiz. And olsun, aranız açılmış ve (tanrı) sandığınız şeyler sizden kaybolup gitmiştir.

٨٢٩ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ} قَالَ: مَا كَانَ بَيْنَهُمْ مِنَ الْوَصْلِ.

829- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"And olsun, aranız açılmış ve (tanrı) sandığınız şeyler sizden kaybolup gitmiştir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Aralarındaki ilişkiler ve bağlantılar (kesilmiştir)."[850]

إِنَّ اللّٰهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوٰى يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ فَأَنّٰى تُؤْفَكُونَ ﴿٩٥﴾

95. Şüphesiz Allah daneyi ve çekirdeği çatlatıp yaratandır. Ölüden diriyi çıkarır. Diriden de ölüyü çıkarandır. İşte Allah budur. Nasıl oluyor da (O'ndan) döndürülüyorsunuz?

٨٣٠ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوٰى} قَالَ: مَا يُفْلَقُ مِنَ النَّوٰى عَنِ النَّبَاتِ.

830- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Şüphesiz Allah daneyi ve çekirdeği çatlatıp yaratandır"*** âyeti

850 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 547. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd ve Ebu'ş-Şeyh'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 32. Şevkânî bu hadisi Abdürrezzâk'tan nakletmiştir. Bk. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II, 135; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 133. İbn Ebî Hâtim bu hadisi Süddî ve İbn Abbâs'tan benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 95.

hakkında şöyle demiştir: "Âyette kastedilen bitkilerin çekirdeklerinden çatlayıp çıkan filizlerdir."[851]

فَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٩٦﴾

96. O, karanlığı yarıp sabahı çıkarandır. O, geceyi dinlenme zamanı, güneş ve ayı (vakitlerin tayini için) birer hesap ölçüsü kılmıştır. İşte bu, Azîz olan (ve her şeyi) pek iyi bilen Allah'ın takdiridir.

٨٣١ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {فَالِقُ الْإِصْبَاحِ} قَالَ: فَالِقُ الصُّبْحِ.

831- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"O, karanlığı yarıp sabahı çıkarandır"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Sabahı ortaya çıkarandır."[852]

٨٣٢ - نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا} قَالَ: يَدُورَانِ فِي حِسَابٍ.

832- Ma'mer, Katâde'nin ***"O, karanlığı yarıp sabahı çıkarandır. O, geceyi dinlenme zamanı, güneş ve ayı (vakitlerin tayini için) birer hesap ölçüsü kılmıştır. İşte bu, Azîz olan (ve her şeyi) pek iyi bilen Allah'ın takdiridir"*** âyeti hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İkisi, bir hesaba göre deveran eder."[853]

---

851 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 551; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 95. Begavî bu hadisi Hasan'ın Katâde'den rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 133; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 184. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Ebu'ş-Şeyh'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 33.

852 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 555; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 96. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd ve İbnu'l-Münzir'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 33. Şevkânî de hadisi Abdürrezzâk'tan nakletmiştir. Bk. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II, 138.

853 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 558; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 96. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd, İbn Ebî Hâtim

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٩٧﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ ﴿٩٨﴾

97. Karanın ve denizin karanlıklarında kendileriyle doğru yolu bulasınız diye sizin için yıldızları yaratan O'dur. Şüphesiz biz, bilen bir topluluk için âyetleri geniş geniş açıkladık. 98. Sizi tek bir candan yaratan da O'dur. (Sizin için) bir kalma yeri, bir de emanet olarak konulacağınız yer vardır. Anlayan bir toplum için âyetleri ayrıntılı bir şekilde açıkladık.

٨٣٣ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ} قَالَ: مُسْتَقَرٌّ فِي الرَّحِمِ، وَمُسْتَوْدَعٌ فِي الصُّلْبِ.

833- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Sizi tek bir candan yaratan da O'dur. (Sizin için) bir kalma yeri, bir de emanet olarak konulacağınız yer vardır. Anlayan bir toplum için âyetleri ayrıntılı bir şekilde açıkladık"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "'مُسْتَقَرٌّ/Müstekarrun,' rahîmde kalış yeri demektir. 'مُسْتَوْدَعٌ/ Müstevdeun' ise sulbde emanet bırakılma yeri demektir."[854]

٨٣٤ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: مُسْتَقَرُّهَا فِي الدُّنْيَا، وَمُسْتَوْدَعُهَا فِي الْآخِرَةِ.

834- Abdürrezzâk > İbn Uyeyne > İsmâil b. Ebî Hâlid > İbrahim isnadıyla rivayet edildiğine göre, Abdullah (b. Mes'ûd) şöyle demiştir: "Dünyada kalacağı yer ile ahirette bırakılacağı yerdir."[855]

---

ve İbnu'l-Münzir'e isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 33.

854 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 570; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, I, 96; Hâfız, *el-Feth*, VIII, 289. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Saîd b. Mansûr, İbn Ebî Şeybe, Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir, Ebu'ş-Şeyh, Hâkim ve İbn Ebî Hâtim'in İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 36; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 159.

855 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 575; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, I, 96; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 135; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 188; İbn Kesîr,

٨٣٥ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ، عَنْ قَيْسٍ، قَالَ: قَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: إِذَا كَانَ أَجَلُ الرَّجُلِ بِأَرْضٍ أُنْبِتَ لَهُ إِلَيْهَا حَاجَةٌ، فَإِذَا بَلَغَ أَقْصَى أَمْرِهِ قُبِضَ، فَتَقُولُ الْأَرْضُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: هَذَا مَا اسْتَوْدَعْتَنِي.

835- Abdürrezzâk > İbn Uyeyne > İsmâil b. Ebî Hâlid > Kays[856] isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Mes'ûd şöyle demiştir: "Kişinin eceli (kendisinin bulunmadığı) bir yerdeyse, orada kendisi için bir ihtiyaç yaratılır ve böylece yolunun en sonuna vardığı zaman ruhu alınır. Kıyamet günü o yer, 'Sen bugün için bana emanet bırakılmıştın' der."[857]

وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ انْظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ إِنَّ فِي ذَلِكُمْ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٩٩﴾

99. Gökten bir su indiren de O'dur. Biz onunla her türlü bitkiyi çıkardık. Ondan da taze ve yeşil bitki çıkardık. Ondan da birbirinin üstüne binmiş taneler meydana getirdik. Hurma tomurcuğundan birbirine yakın (sarkan) salkımlar, birbirine hem benzeyen hem benzemeyen üzüm bağları, zeytin ve nar bahçeleri de (bitiririz. Her birinin) meyvesine bir (ham) meyve verdiği zaman bir de olgunlaştığı zaman bakın. Kuşkusuz bütün bunlarda inanan bir toplum için ibretler vardır.

Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm, II, 159. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Saîd b. Mansûr, İbn Ebî Şeybe, Abdürrezzâk, Ebu'ş-Şeyh ve İbn Ebî Hâtim'in İbn Mes'ûd'dan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 36.

856 O, Kays b. Ebî Hâzım el-Becelî Ebû Abdillah'tır. Üçüncü tabakadan olup sikadır. Muhadramdır. 90 yılından sonra vefat etmiştir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, II, 127.

857 İbn Mâce, Kitâbu'z-Zühd, II, 1424; Ebû Nuaym, *el-Hilye*, VIII, 374; Tayâlisî, *Müsned*, I, 154; Abdürrezzâk, *Musannef*, XI, 457. Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*'de hadisi Taberânî, Ahmed'in *Müsned*'i ve Ebû Nuaym'ın *Hilye*'sinden nakletmiştir. Bk. Münâvî, *Feydü'l-Kadîr*, I, 267.

٨٣٦ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الْبَرَاءِ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ} قَالَ: قَرِيبَةٌ.

836- Abdürrezzâk > Sevrî > Ebû İshâk isnadıyla rivayet edildiğine göre, Berâ,[858] ***"Hurma tomurcuğundan birbirine yakın (sarkan) salkımlar…"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Yakın salkımlar."[859]

٨٣٧ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ} قَالَ: قِنْوَانٌ عُذُوقُ النَّخْلِ، يَقُولُ: دَانِيَةٌ مُتَهَدِّلَةٌ يَعْنِي مُتَدَلِّيَةً.

837- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Hurma tomurcuğundan birbirine yakın salkımlar…"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "'قِنْوَانٌ/Kınvân' kelimesi, hurma salkımları demektir. Aşağıya eğilmiş ve sarkmış salkımlar olduğunu söylüyor."[860]

٨٣٨ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَيَنْعِهِ} قَالَ: وَنُضْجِهِ.

838- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"(Her birinin) meyvesine bir (ham) meyve verdiği zaman bir de olgunlaştığı zaman bakın"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "'يَنْعِه/ Yen'ihî,' olgunlaştığında demektir."[861]

---

858 O, Berâ b. Âzib b. el-Hâris b. Adî el-Ensârî'dir. Sahâbîdir. Kûfe'de ikâmet etmiştir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 94.

859 Sevrî, *Tefsîr,* s. 109; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 576; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 36. Kurtubî bu hadisi İbn Abbâs ve Berâ'dan nakletmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 48. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Firyâbî, Abd b. Humeyd, Ebu'ş-Şeyh, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Berâ b. Âzib'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 36.

860 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 576; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 98. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim, Ebu'ş-Şeyh ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 159.

861 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 582; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 98; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 159. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim, Ebu'ş-Şeyh ve Taberî'nin İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 36.

وَجَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٠٠﴾

100. Cinleri Allah'a ortak koştular. Hâlbuki bunları O yaratmıştır. Bundan başka bilgisizce O'na oğullar ve kızlar uydurup iftira ettiler. O bundan yücedir. O, onların niteledikleri şeylerden uzaktır, yücedir.

٨٣٩ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ} قَالَ: خَرَصُوا.

839- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Bundan başka bilgisizce O'na oğullar ve kızlar uydurup iftira ettiler"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Yalan uydurdular."[862]

بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنَّى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٠١﴾ ذَلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿١٠٢﴾ لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٠٣﴾ قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ ﴿١٠٤﴾ وَكَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١٠٥﴾ اتَّبِعْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٦﴾ وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ مَا أَشْرَكُوا وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ ﴿١٠٧﴾ وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَيَسُبُّوا اللّٰهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ كَذَلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ثُمَّ إِلَى رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٠٨﴾

---

862 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 9; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 99. Şevkânî bu hadisi Katâde ve Mücâhid'den nakletmiştir. Bk. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II, 141. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 36. İbn Kesîr de hadisi benzer şekilde İbn Abbâs ve Mücâhid'den nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 160.

101. Gökleri ve yeri yoktan var eden O'dur. O'nun bir eşi yokken nasıl bir oğlu olabilir? Her şeyi O yaratmıştır ve her şeyi hakkıyla bilen O'dur. 102. İşte Rabbiniz Allah! O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. O her şeyin yaratıcısıdır. O halde O'na ibadet edin. O, her şeye vekildir (güvenilip dayanılacak tek varlık O'dur). 103. Gözler O'na erişemez, O ise bütün gözleri kuşatmıştır. O, lütuf sahibidir, her şeyden haberdardır. 104. Doğrusu size Rabbinizden basiretler (hakka ileten âyetler/belgeler ve kesin deliller) verilmiştir. Artık kim hakkı görürse faydası kendisine, kim de kör olursa zararı kendinedir. Ben üzerinize bekçi değilim. 105. Böylece biz âyetleri geniş geniş açıklıyoruz ki, "Sen ders almışsın" desinler de biz de anlayan toplum için Kur'ân'ı iyice açıklayâlim. 106. Rabbinden sana vahyedilene uy! O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Müşriklerden de yüz çevir. 107. Eğer Allah dileseydi, şirk koşmazlardı. Biz, seni onların başına bir gözetleyici kılmadık. Onların üzerine bir vekil de değilsin. 108. Allah'tan başka yalvardıklarına sövmeyin. Sonra onlar da haddi aşarak bilgisizce Allah'a söverler. İşte biz, böylece her ümmete yaptıklarını süsledik. Nihayet dönüşleri yalnız Rablerinedir. O da kendilerine yaptıklarını haber verecektir.

٨٤٠ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ: كَانَ الْمُسْلِمُونَ يَسُبُّونَ أَصْنَامَ الْكُفَّارِ، فَيَسُبُّ الْكُفَّارُ اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ {وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ}.

840- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde şöyle demiştir: "Müslümanlar, kâfirlerin putlarına sebbediyorlardı (tahkir ve sövgüde bulunuyorlardı). Buna karşılık kâfirler de bilgisizce Allah'a sebbediyorlardı. Bundan dolayı Allah Teâlâ, ***'Allah'tan başka yalvardıklarına sövmeyin. Sonra onlar da haddi aşarak bilgisizce Allah'a söverler'*** âyetini indirdi."[863]

---

863 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 35; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 101. Vâhidî bu hadisi Katâde'den rivayet etmiştir. Bk. Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 149. İbn Kesîr hadisi Abdürrezzâk'tan nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*,

٨٤١ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْكَلْبِيِّ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ} قَالَ: دَارَسْتَ أَهْلَ الْكِتَابِ.

841- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî, **"'Sen ders almışsın' desinler"** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Kitap ehlinden ders almışsın..."[864]

٨٤٢ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ مَعْمَرٌ، وَقَالَ الْحَسَنُ: {دَرَسَتْ} يَقُولُ: تَقَادَمَتِ امَّحَتْ.

842- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan, **"دَرَسْتَ/deraste"** ifadesi hakkında şöyle demiştir: "Uzun zaman geçirip yıpratıldın."[865]

٨٤٣ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ مَعْمَرٌ، وَقَالَ قَتَادَةُ: دَرَسْتَ وَقَرَأْتَ وَتَعَلَّمْتَ.

843- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, **"دَرَسْتَ/deraste"** ifadesi hakkında şöyle demiştir: "Okutuldun ve öğretildin."[866]

٨٤٤ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ كَيْسَانَ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ كَانَ يَقْرَؤُهَا (دَارَسْتَ) تَلَوْتَ خَاصَمْتَ جَادَلْتَ.

844- Abdürrezzâk > İbn Uyeyne > Amr b. Dînâr isnadıyla rivayet edildiğine göre, Amr b. Keysân[867] şöyle demiştir: "İbn Abbâs, bu âyeti

II, 164. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd, Ebu'ş-Şeyh, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 38.

864 Taberî bu hadisi İbn Abbâs'tan ve Dahhâk'tan rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 28, 29. İbn Ebî Hâtim de hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, I, 100.

865 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 30; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, I, 101. İbn Kesîr bu hadisi Abdürrezzâk'tan nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 163; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 197.

866 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 30; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 174.

867 O, Amr b. Keysân'dır. Vehb b. Ebî Muğîs'den hadis rivayet etmiştir. Ondan ise oğlu İbrahim b. Amr b. Keysân rivayette bulunmuştur. Bk. *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, II, 131.

'دارَسْتَ/**dâraste'** şeklinde okuyordu. Yani 'okudun, münazara edip tartıştın' demektir."[868]

٨٤٥ - قال عَمْرٌو: وَسَمِعْتُ ابْنَ الزُّبَيْرِ، يَقُولُ: إِنَّ نَاسًا هَاهُنَا يَقْرَءُونَ (دَارَسْتَ)، وَإِنَّمَا هِيَ {دَرَسْتَ} وَيَقْرَءُونَ: (وَحِرْمٌ عَلَى قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا)، وَإِنَّمَا هِيَ {وَحَرَامٌ عَلَى قَرْيَةٍ}، وَيَقْرَءُونَ: فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ، وَإِنَّمَا هِيَ (حَامِيَةٍ) قَالَ عَمْرٌو: وَكَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ يُخَالِفُ فِي كُلِّهِنَّ.

845- Amr, İbnu'z-Zübeyr'in[869] şöyle dediğini rivayet etmiştir: Buradaki insanlar, "دارَسْتَ/dâraste" şeklinde okuyorlar. Ama o, "دَرَسْتَ/deraste" şeklinde okunur. "وَحِرْمٌ عَلَى قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا/***Ve hırmun alâ karyetin ehleknâhâ (Helâk ettiğimiz bir belde için artık [yeniden mâmur olmak] imkânsızdır; çünkü onlar geri dönemeyeceklerdir)"***[870] şeklinde okuyorlar. Aslında o, "وَحَرَامٌ عَلَى قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا/***Ve harâmun alâ karyetin ehleknâhâ"*** şeklinde okunur. Yine onlar "فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ/***Fî aynin hamietin (Nihayet güneşin battığı yere varınca, onu siyah balçıklı bir su gözesinde batar [gibi] buldu)"***[871] şeklinde okuyorlar. Aslında o, "فِي عَيْنٍ حامية/***Fî aynin hamietin"*** şeklinde okunur. Amr şöyle demiştir: "İbn Abbâs, bunların tümüne karşı çıkıyordu."[872]

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لَيُؤْمِنُنَّ بِهَا قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٩﴾ وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١٠﴾ وَلَوْ أَنَّنَا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ

---

868 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 29; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 100. İbn Kesîr bu hadisi Abdürrezzâk'tan nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 163. Sevrî hadisi başka bir tarîkle İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. Sevrî, *Tefsîr*, s. 109. Hâkim de hadisi İbn Abbâs ve Übey b. Ka'b'dan rivayet etmiştir. Bk. Hâkim, *Müstedrek*, II, 239.

869 O, Abdullah b. ez-Zübeyr'dir. Sahâbîdir.

870 Enbiyâ 21/95.

871 Kehf 18/86.

872 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 30; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 163. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Saîd b. Mansûr, Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in Amr b. Dînâr'dan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 38.

الْمَوْتَى وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ ﴿١١١﴾ وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١١٢﴾

109. Kendilerine bir mûcize gelirse ona mutlaka inanacaklarına dair kuvvetli bir şekilde Allah'a and içtiler. De ki: "Mûcizeler ancak Allah katındandır. Ama mûcize geldiğinde de inanmayacaklarının farkında mısınız?" 110. İlk defa O'na iman etmedikleri gibi Biz de onların kalplerini ve gözlerini çeviririz ve onları şaşkın olarak azgınlıkları içerisinde bırakırız. 111. Eğer biz onlara gerçekten melekleri indirseydik, ölüler kendileri ile konuşsalardı ve her şeyi karşılarına toplasaydık onlar yine de Allah dilemedikçe iman etmezlerdi. Fakat onların çoğu bilmezler. 112. Biz her peygambere insan ve cin şeytanlarını böylece düşman kıldık. Onlardan kimi kimine aldatmak için birtakım yaldızlı sözler fısıldar. Eğer Rabbin dileseydi bunu yapamazlardı. Artık sen de onları iftiraları ile baş başa bırak.

٨٤٦ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {شَيَاطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ} قَالَ: إِنَّ مِنَ الْجِنِّ شَيَاطِينَ، وَمِنَ الْإِنْسِ شَيَاطِينَ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ.

846- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Biz her peygambere insan ve cin şeytanlarını böylece düşman kıldık. Onlardan kimi kimine aldatmak için birtakım yaldızlı sözler fısıldar. Eğer Rabbin dileseydi bunu yapamazlardı. Artık sen de onları iftiraları ile baş başa bırak"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Cinlerden de şeytanlar vardır. İnsanlardan da şeytanlar vardır. Bunlar, birbirlerine fısıldarlar."[873]

---

873 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 55; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 209. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk ve İbnu'l-Münzir'e isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 40.

٨٤٧ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، قَالَ قَتَادَةُ: بَلَغَنِي أَنَّ أَبَا ذَرٍّ قَامَ يَوْمًا يُصَلِّي، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تَعَوَّذْ يَا أَبَا ذَرٍّ مِنْ شَيَاطِينِ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ، فَقَالَ: يَا نَبِيَّ اللهِ، وَإِنَّ مِنَ الْإِنْسِ لَشَيَاطِينَ؟ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: نَعَمْ.

847- Abdürrezzâk > Ma‘mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde şöyle demiştir: Ebû Zer[874] bir gün namaz kılmaya kalkınca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***“Ey Ebû Zer! Cin ve insanlardan olan şeytanların şerrinden Allah’a sığın”*** dedi. Buna karşılık Ebû Zerr, “Ey Allah’ın Resûlü! İnsanlardan da şeytanlar var mıdır?” diye sorunca Allah’ın Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***“Evet, vardır”*** dedi.[875]

٨٤٨ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ مَنْصُورٍ، أَنَّ ابْنَ مَسْعُودٍ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا مِنْ أَحَدٍ إِلَّا وَقَدْ وُكِّلَ بِهِ قَرِينُهُ مِنَ الْجِنِّ، قَالُوا: وَلَا أَنْتَ يَا رَسُولَ اللهِ، قَالَ: وَلَا أَنَا وَلَكِنْ أَعَانَنِي اللَّهُ عَلَيْهِ، فَأَسْلَمَ فَلَا يَأْمُرُنِي إِلَّا بِخَيْرٍ.

848- Abdürrezzâk > Ma‘mer > Mansûr > İbn Mes‘ûd isnadıyla rivayet edildiğine göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***“Kendisi için cinlerden bir arkadaşı görevlendirilmeyen kimse yoktur”*** dedi. Bunun üzerine sahâbîler “Sen de mi ey Allah’ın Resûlü!” dediklerinde ***“Evet ben de. Ancak Allah, bana yardım etti de benim cinim Müslüman oldu. Artık bana hayırdan başka bir şey emretmiyor”*** buyurdu.[876]

---

874 O, Ebû Zer el-Gıfârî’dir. Meşhur sahâbîdir. İsmi Cündeb b. Cünâde’dir. Bk. *Takrîb*, II, 420.

875 Nesâî, Kitâbu’l-İstiâze, VIII, 242; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XII, 55; Begavî, *Meâlimü’t-Tenzîl*, II, 142; Ebû Hayyân, *Bahru’l-Muhît*, IV, 207; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Azîm*, XII, 379; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 178. İbn Ebî Hâtim bu hadisi Ebû Ümâme’den rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 103. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü’l-Mensûr*’da zikretmiş ve Ahmed, İbn Ebî Hâtim, Taberânî, İbn Merdûye, Beyhakî ve Taberî’nin Ebû Zer’den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, III, 39.

876 Müslim, Kitâbu’l-Fiten, IV, 2128; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 257; Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 68; Ebû Hayyân, *Bahru’l-Muhît*, IV, 208; Süyûtî, *el-Fethu’l-Kebîr*, III, 124.

وَلِتَصْغَى إِلَيْهِ أَفْئِدَةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوا مَا هُمْ مُقْتَرِفُونَ ﴿١١٣﴾ أَفَغَيْرَ اللهِ أَبْتَغِي حَكَمًا وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١١٤﴾

113. Ahirete inanmayanların kalpleri ona (yaldızlı söze) kansın, ondan hoşlansınlar ve işledikleri suçu işlemeye devam etsinler diye (böyle yaparlar). 114. (De ki:) "O, size Kitabı açık açık indirmişken Allah'tan başka bir hakem mi arayacağım?" Kendilerine kitap verdiklerimiz bunun muhakkak Rabbin tarafından hak ile indirildiğini bilirler. Artık sakın şüphe edenlerden olma.

٨٤٩ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {الْكِتَابَ مُفَصَّلًا} قَالَ: مُبَيَّنًا. قَالَ: وَقَوْلُهُ: {يُفَصِّلُ الْآيَاتِ} قَالَ: يُبَيِّنُ الْآيَاتِ، وَقَوْلُهُ تَعَالَى {وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ} يَقُولُ: قَدْ بَيَّنَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ.

849- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"(De ki:) "O, size Kitabı açık açık indirmişken Allah'tan başka bir hakem mi arayacağım?" Kendilerine kitap verdiklerimiz bunun muhakkak Rabbin tarafından hak ile indirildiğini bilirler. Artık sakın şüphe edenlerden olma"***[877] âyeti hakkında şöyle demiştir: "'الْكِتَابَ مُفَصَّلًا/***el-Kitâbe mufassalen,'*** apaçık, ayrıntılı bir kitap demektir. 'يُفَصِّلُ الْآيَاتِ/***Yufassilu'l-âyât,'***[878] âyetleri ayrıntılı bir şekilde açıklıyor anlamına gelir. 'وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ/***Ve kad fessale leküm mâ harame aleyküm,'***[879] size haram kılınan şeyleri ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır demektir."[880]

877 En'âm 6/119.
878 Yunus 10/5.
879 En'âm 6/119.
880 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 69; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 104. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Ebu'ş-Şeyh'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 41.

وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ
﴿١١٥﴾ وَإِنْ تُطِعْ أَكْثَرَ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنْ يَتَّبِعُونَ
إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿١١٦﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ مَنْ يَضِلُّ عَنْ
سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿١١٧﴾ فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ
كُنْتُمْ بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾ وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ
وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ وَإِنَّ كَثِيرًا لَيُضِلُّونَ
بِأَهْوَائِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ ﴿١١٩﴾ وَذَرُوا ظَاهِرَ
الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْإِثْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ ﴿١٢٠﴾
وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ
إِلَى أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ﴿١٢١﴾

115. Rabbinin sözü doğruluk ve adalet bakımından eksiksizdir. O'nun sözlerini değiştirebilecek yoktur. O (her şeyi) işitendir, hakkıyla bilendir. 116. Eğer sen yeryüzünde bulunanların çoğuna itaat edersen, seni Allah yolundan saptırırlar. Onlar ancak zanna uyarlar. Onlar ancak yalan ve iftira edenlerdir. 117. Şüphe yok ki Rabbin, yolundan sapanları da en iyi bilendir, O, hidayet bulanları da çok iyi bilendir. 118. Şayet O'nun âyetlerine iman edenler iseniz, artık üzerlerine Allah'ın adı anılanlardan yiyin. 119. Üzerine Allah'ın adı anılanlardan yememenize sebep ne? Hâlbuki O, size -kaçınılmaz olarak kendisine ihtiyaç duyduklarınızı müstesna kılarak- neyi haram kıldığını ayrı ayrı açıklamıştır. Gerçekten birçokları bilgisizce hevalarıyla (halkı) saptırıyorlar. Şüphesiz Rabbin haddi aşanları çok iyi bilendir. 120. Günahın açık olanını da gizlisini de bırakın. Çünkü günah işleyenler, yaptıklarının cezasını mutlaka çekeceklerdir. 121. Üzerine Allah'ın adı anılmayanlardan yemeyin. Çünkü o elbette ki bir fısktır. Gerçekten şeytanlar, sizinle mücadele etmeleri

için kendi dostlarına telkinde bulunurlar. Eğer onlara itaat ederseniz elbette siz de Allah'a ortak koşmuş olursunuz.

٨٥٠ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَى أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ} قَالَ: جَادَلَهُمُ الْمُشْرِكُونَ فِي الذَّبِيحَةِ، فَقَالُوا: أَمَّا مَا قَتَلْتُمْ بِأَيْدِيكُمْ فَتَأْكُلُونَهُ، وَأَمَّا مَا قَتَلَ اللهُ فَلَا تَأْكُلُونَهُ؟ يَعْنِي الْمَيْتَةَ فَكَانَتْ هَذِهِ مُجَادَلَتَهُمْ إِيَّاهُ.

850- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Üzerine Allah'ın adı anılmayanlardan yemeyin. Çünkü o elbetteki bir fısktır. Gerçekten şeytanlar, sizinle mücadele etmeleri için kendi dostlarına telkinde bulunurlar. Eğer onlara itaat ederseniz elbette siz de Allah'a ortak koşmuş olursunuz"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Müşrikler, kesilen hayvan konusunda tartışma açıp ölü hayvanı kastederek 'Allah'ın öldürdüğünden yemiyorsunuz da kendi öldürdüğünüzden mi yiyorsunuz?' dediler. Bu, onların onunla tartışması idi."[881]

٨٥١ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ} قَالَ: سِرَّهُ وَعَلَانِيَتَهُ.

851- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Günahın açık olanını da gizlisini de bırakın. Çünkü günah işleyenler, yaptıklarının cezasını mutlaka çekeceklerdir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "(Günahların) görünenini ve görünmeyenini (terk edin)."[882]

---

881 Tirmizî bu hadisi rivayet edip şöyle demiştir: "Bu hadis hasen-garibdir." Bk. Tirmizî, Kitâbu't-Tefsîr, V, 263; Ebû Davud, Kitâbu'l-Edâhî, no: 2817-2819; Nesâî, Kitâbu'l-Edâhî, VII, 237; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 81. İbn Ebî Hâtim bu hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 106. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Firyâbî, İbn Ebî Şeybe, Abd b. Humeyd, Ebû Davud, İbn Mâce, Nehhâs, Ebu'ş-Şeyh, İbn Merdûye, Taberânî, Hâkim, Beyhakî ve İbnu'l-Münzir'in İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 42.

882 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 72; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 105; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 146. Bu hadis Rebî' b. Enes, Ebu'l-Âliye, Mücâhid, Katâde, Atâ, İbnu'l-Enbârî ve Zeccâc'dan rivayet edilmiştir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 212; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 168.

أَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٢﴾ وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكَابِرَ مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَا وَمَا يَمْكُرُونَ إِلَّا بِأَنْفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢٣﴾ وَإِذَا جَاءَتْهُمْ آيَةٌ قَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتَّى نُؤْتَى مِثْلَ مَا أُوتِيَ رُسُلُ اللَّهِ اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٤﴾ فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاءِ كَذَلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢٥﴾

122. Ölü iken (imanla) kendisini dirilttiğimiz, insanlar arasında ona (hakkı bâtıldan ayırarak) yürümesi için nur verdiğimiz kimse, içinden çıkamayacağı karanlıklarda kalan kimse gibi midir? Kâfirlere işledikleri böyle süslü gösterildi. 123. Böylece her ülkenin günahkârlarını o yerlerde hilekârlıklar etsinler diye onların ileri gelenleri kıldık. Hâlbuki onlar ancak kendilerine hilekârlık yaparlar da farkında olmazlar. 124. Onlara ne zaman bir âyet gelse "Allah'ın peygamberlerine verilen gibi bize de verilmedikçe asla iman etmeyeceğiz" derler. Allah, peygamberliğini kime vereceğini çok iyi bilendir. Yaptıkları hilekârlıklar yüzünden günahkâr olanlara, Allah katında bir küçüklük (aşağılanmak ve pek büyük bir zillet) ve şiddetli bir azap isabet edecektir. 125. Allah kimi hidayete erdirmeyi dilerse onun göğsünü İslâm'a açar. Kimi de saptırmayı dilerse onun da göğsünü gökyüzüne tırmanıyormuş gibi daraltır, sıkıştırır. Allah iman etmeyenlerin üstüne işte böylece murdarlık çökertir.

٨٥٢ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ عَمْرِو بْنِ قَيْسٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ، قَالَ: سُئِلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيُّ الْمُؤْمِنِينَ أَكْيَسُ؟، فَقَالَ: أَكْثَرُهُمْ ذِكْرًا لِلْمَوْتِ، وَأَحْسَنُهُمْ لِمَا بَعْدَهُ اسْتِعْدَادًا. قَالَ: وَسُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، عَنْ هَذِهِ الْآيَةِ {مَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ}، قَالُوا: كَيْفَ يُشْرَحُ صَدْرُهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟، قَالَ: نُورٌ يَقْذِفُهُ اللَّهُ فِيهِ فَيَنْشَرِحُ لَهُ وَيَنْفَسِحُ، قَالُوا: فَهَلْ لِذَلِكَ مِنْ أَمَارَةٍ يُعْرَفُ بِهَا؟، قَالَ: الْأَمَارَةُ الْإِنَابَةُ لِدَارِ الْخُلُودِ، وَالتَّجَافِي عَنْ دَارِ الْغُرُورِ، وَالِاسْتِعْدَادُ لِلْمَوْتِ قَبْلَ لِقَاءِ الْمَوْتِ.

852- Abdürrezzâk > Sevrî > Amr b. Kays[883] > Amr b. Mürre[884] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ebû Ca'fer[885] şöyle demiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e "Hangi mü'min daha akıllıdır?" denilince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Ölümü en fazla hatırlayan ve ölümden sonrası için en güzel hazırlanandır."***[886]

Yine ***"Allah kimi hidayete erdirmeyi dilerse onun göğsünü İslâm'a açar. Kimi de saptırmayı dilerse onun da göğsünü gökyüzüne tırmanıyormuş gibi daraltır, sıkıştırır. Allah iman etmeyenlerin üstüne işte böylece murdarlık çökertir"*** âyeti hakkında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e "Ey Allah'ın Resûlü! Göğsü nasıl genişler?" denilince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Bu, Allah'ın onun içine koyduğu bir nurdur. Onun sebebiyle içi açılıp mutlu olur"*** dedi. "Bunun bilinebilecek bir işareti var mıdır?" dediklerinde şöyle buyurdu: ***"Ebedî yurda yönelmek, aldanış yurdundan kaçınmak ve ölümle karşılaşmadan önce ona hazırlanmaktır."***

---

883 O, Amr b. Kays el-Mülâî Ebu'l-Abdillah el-Kûfî'dir. Altıncı derecden olup sika, sağlam ve itkân sahibidir. 140'lı yıllarda vefat etmiştir. Bk. *Takrîb*, II, 77.

884 O, Amr b. Mürre b. Abdillah el-Murâdî Ebû Abdillah el-Kûfî'dir. Sika ve âbiddir. Tedlis yapmazdı. Beşinci tabakadan olup Mürcie olmakla itham edilmiştir. 118 yılında vefat etmiştir. Bu tarihten önce vefat ettiği de rivayet edilmektedir. Bk. *Takrîb*, II, 78.

885 Ebû Ca'fer, Muhammed b. Ali b. el-Hüseyn'dir.

886 İbnu'l-Mübârek, *ez-Zühd*, s. 106; İbn Mâce, Kitâbu'z-Zühd, II, 1423; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 100; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 217; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 174-175; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 44. İbn Kesîr şöyle demiştir: "Bu hadisin birkaç tarîki vardır ve bu, hadisin mürsel ve muttasıl tarîklerinden biridir."

٨٥٣ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ عَطَاءٍ الْخُرَاسَانِيِّ، وَالْكَلْبِيِّ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا} قَالَا: لَيْسَ لِلْخَيْرِ فِيهِ مَنْفَذٌ {كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاءِ} يَقُولَانِ: مَثَلُهُ كَمَثَلِ الَّذِي لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يَصْعَدَ فِي السَّمَاءِ.

853- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Atâ el-Horâsânî ve Kelbî şöyle demişlerdir: ***"Onun da göğsünü daraltır, sıkıştırır."*** Bu durumda onun hayır için hiçbir çıkış yolu yoktur. ***"Gökyüzüne tırmanıyormuş gibi."*** Onun durumu, semaya çıkamayan kişinin durumu gibidir.[887]

وَهَذَا صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾ لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُوَ وَلِيُّهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٧﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا يَامَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْثَرْتُمْ مِنَ الْإِنْسِ وَقَالَ أَوْلِيَاؤُهُمْ مِنَ الْإِنْسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَبَلَغْنَا أَجَلَنَا الَّذِي أَجَّلْتَ لَنَا قَالَ النَّارُ مَثْوَاكُمْ خَالِدِينَ فِيهَا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٢٨﴾

126. İşte bu, Rabbinin dosdoğru yoludur. Biz, âyetleri düşünüp öğüt alan bir topluluk için uzun uzadıya açıkladık. 127. Rableri katında dârusselâm (cennet) onlaradır. Ve işlediklerinden ötürü de O (Allah), onların velisidir (dost ve yardımcısıdır). 128. Hepsini toplayacağı o günde "Ey cin topluluğu! İnsanlardan birçoğunu kendinize uydurdunuz" (buyuracak). O zaman onların dostları olan insanlar da "Rabbimiz, kimimiz kimimizden faydalandık. Nihayet bizim için takdir ettiğin vakte eriştik" diyecek. O "Allah'ın dilediği müstesna olmak üzere, içinde ebedî kalıcılar olarak cehennem sizin barınağınızdır" buyuracak. Şüphesiz Rabbin Hakîm'dir, Alîm'dir.

---

887 Taberî bu hadisi nakletmiş ancak Kelbî'yi zikretmemiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 105; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 109. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim, Atâ el-Horâsânî ve Taberî'ye isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 45. Kurtubî de hadisi İbn Abbâs'tan nakletmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 81.

٨٥٤ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْثَرْتُم مِنَ الْإِنْسِ} قَالَ: قَدْ أَضْلَلْتُمْ كَثِيرًا مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ.

854- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Hepsini toplayacağı o günde 'Ey cin topluluğu! İnsanlardan birçoğunu kendinize uydurdunuz' (buyuracak)"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Cinlerden ve insanlardan birçoğunu saptırdınız."[888]

وَكَذَلِكَ نُوَلِّي بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٢٩﴾

129. İşte biz kazanmakta oldukları yüzünden de zalimlerin kimini kimine böylece musallat ederiz.

٨٥٥ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَكَذَلِكَ نُوَلِّي بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا} فِي الدُّنْيَا وَيَتْبَعُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا فِي النَّارِ.

855- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"İşte biz kazanmakta oldukları yüzünden de zalimlerin kimini kimine böylece musallat ederiz"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Dünyada (musallat ederiz. Ahirette ise) peş peşe cehenneme girerler."[889]

يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي وَيُنْذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا قَالُوا شَهِدْنَا عَلَى أَنْفُسِنَا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَشَهِدُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ ﴿١٣٠﴾ ذَلِكَ أَنْ لَمْ يَكُنْ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَى بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا غَافِلُونَ ﴿١٣١﴾ وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِمَّا عَمِلُوا وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٢﴾ وَرَبُّكَ

---

888 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 115; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 110. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Ebu'ş-Şeyh, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberî'ye isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 45.

889 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 119; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 110. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbn Ebî Hâtim ve Ebu'ş-Şeyh'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 35-36.

الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَاءُ
كَمَا أَنْشَأَكُمْ مِنْ ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ آخَرِينَ ﴿١٣٣﴾ إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَآتٍ وَمَا
أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿١٣٤﴾ قُلْ يَاقَوْمِ اعْمَلُوا عَلَى مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ
فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ
﴿١٣٥﴾ وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا فَقَالُوا هَذَا
لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ وَهَذَا لِشُرَكَائِنَا فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ
وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَى شُرَكَائِهِمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿١٣٦﴾

130. Ey cin ve insanlar topluluğu! İçinizden size âyetlerimi okuyan, bu gününüzün gelip çatacağını bildirip sizi uyaran peygamberler gelmedi mi? Onlar "Nefislerimize karşı (kendi aleyhimize) şahitlik ederiz" diyecekler. Hâlbuki dünya hayatı onları aldattı da kendi aleyhlerine kâfir kimseler olduklarına şahit oldular (olacaklar). 131. Bu, Rabbinin, haberleri yokken ülkeler halkını haksız yere helâk edici olmadığından dolayıdır. 132. Herkese işlediklerine göre dereceler vardır. Rabbin, onların işlediklerinden habersiz değildir. 133. Rabbin hiçbir şeye muhtaç olmayandır, rahmet sahibidir. Eğer dilerse sizi giderir, yerinize sizden başkasını halife yapar. Nitekim sizi de başka bir kavmin soyundan yaratmıştır. 134. Gerçekten, size vaat edilen hiç şüphesiz gelip çatacaktır. Siz âciz bırakamazsınız. 135. "Ey kavmim! Bütün gücünüzle yapacağınızı yapın. Ben de yapacağım. Bu yurdun sonunun kimin olacağını yakında bileceksiniz" de. Şüphesiz zalimler kurtuluşa eremezler. 136. Allah'ın yarattığı ekinlerden ve hayvanlardan O'na bir pay ayırdılar ve akıllarınca, "Şu Allah için, şu da bizim ortaklarımız (putlarımız) için" dediler. Ortakları için olan Allah'ınkine eklenmiyor. Allah için olan ise ortaklarınkine ekleniyor. Ne kötü hükmediyorlar!

٨٥٦ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا} قَالَ: كَانُوا يَعْزِلُونَ مِنْ أَمْوَالِهِمْ شَيْئًا، فَيَقُولُونَ: هَذَا لِلَّهِ وَهَذَا لِأَصْنَامِهِمُ الَّتِي يَعْبُدُونَ فَإِنْ ذَهَبَ بَعِيرٌ مِمَّا جَعَلُوا لِشُرَكَائِهِمْ فَخَالَطَ مَا جَعَلُوهُ لِلَّهِ رَدُّوهُ، وَإِنْ ذَهَبَ شَيْءٌ مِمَّا جَعَلُوهُ لِلَّهِ فَخَالَطَ شَيْئًا مِمَّا جَعَلُوهُ لِشُرَكَائِهِمْ تَرَكُوهُ، فَإِنْ أَصَابَتْهُمْ سَنَةٌ أَكَلُوا مِمَّا جَعَلُوا لِلَّهِ، وَتَرَكُوا مَا جَعَلُوا لِشُرَكَائِهِمْ، فَقَالَ تَعَالَى: {سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ}.

856- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Allah'ın yarattığı ekinlerden ve hayvanlardan O'na bir pay ayırdılar ve akıllarınca, 'Şu Allah için, şu da bizim ortaklarımız (putlarımız) için' dediler. Ortakları için olan Allah'ınkine eklenmiyor. Allah için olan ise ortaklarınkine ekleniyor. Ne kötü hükmediyorlar!"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Mallarından bir kısmını ayırıp 'Bu, Allah'a aittir, bu da -taptıkları- putlara aittir' derlerdi. Ortak koştuklarına ayırdıklarından bir deve Allah'a ayırdıklarına katılırsa onu geri iade ederlerdi. Allah'a ayırdıklarından bir şey ortak koştuklarına ayırdıklarına karışırsa onu orada bırakırlardı. Kıtlığa maruz kalırlarsa Allah'a ayırdıklarından yerler fakat ortak koştuklarına tahsis ettiklerini bırakıp yemezlerdi. Bundan dolayı Allah Teâlâ, ***'Ne kötü hükmediyorlar!'*** buyurmuştur."[890]

وَكَذَلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَاؤُهُمْ لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١٣٧﴾ وَقَالُوا هَذِهِ أَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ لَا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَنْ نَشَاءُ بِزَعْمِهِمْ وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَأَنْعَامٌ لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءً عَلَيْهِ سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿١٣٨﴾

137. Bunun gibi ortakları, müşriklerden çoğuna çocuklarını (kızlarını) öldürmeyi hoş gösterdi ki, hem kendilerini mahvetsinler hem de dinlerini karıştırıp bozsunlar! Eğer

---

890 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 133; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 112; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 155. Bu, Mücâhid, Hasan ve Süddî'nin görüşüdür. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 89; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 227; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 179; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II, 158.

Allah dileseydi bunu yapamazlardı. Artık sen onları yalan ve iftiraları ile baş başa bırak. 138. Bir de dediler ki: "Bunlar yasaklanmış hayvanlar ve ekinlerdir. Onları bizim dilediklerimizden başkası yiyemez. (Şunlar da) sırtları (binilmesi ve yük yüklenmesi) haram edilmiş hayvanlardır." Bir kısım hayvanları da keserken üzerlerine Allah'ın adını anmazlar. (Bütün bunları) Allah'a iftira ederek yaparlar. Bu iftiraları sebebiyle Allah onları cezalandıracaktır.

٧٨٥ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {حَرْثٌ حِجْرٌ} قَالَ: حَرَامٌ.

857- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Bunlar yasaklanmış hayvanlar ve ekinlerdir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Haram edilmiş (hayvanlar ve ekinlerdir)."[891]

وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَى أَزْوَاجِنَا وَإِنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٣٩﴾

139. Bir de dediler ki: "Şu hayvanların karınlarındakiler sırf erkeklerimize aittir. Kadınlarımıza ise haramdır." Şayet ölü (doğar) ise onlar bunda ortak olurlar. (Allah) onlara bu yakıştırmalarının cezasını verecektir. Muhakkak ki O, Hakîm'dir, Alîm'dir.

٨٥٨ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {خَالِصَةٌ لِذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَى أَزْوَاجِنَا} قَالَ: مَا فِي بُطُونِ الْبَحَائِرِ يَعْنِي أَلْبَانَهَا، كَانُوا يَجْعَلُونَهُ لِلرِّجَالِ دُونَ النِّسَاءِ.

858- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Bir de dediler ki: Şu hayvanların karınlarındakiler sırf erkeklerimize aittir. Kadınlarımıza ise haramdır"*** âyeti hakkında

---

891 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 143; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 180. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk ve Abd b. Humeyd'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 47. İbn Ebî Hâtim de hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 112.

şöyle demiştir: "Bahîra develerin karınlarındakileri yani sütlerini kadınlara değil erkeklere tahsis ediyorlardı."[892]

قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِرَاءً عَلَى اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٤٠﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أُكُلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿١٤١﴾

140. Bilgisizlik yüzünden evlatlarını beyinsizce öldürenler ve Allah'ın kendilerine ihsan ettiği (helâl) rızkı Allah'a iftira ederek haram sayanlar gerçekten büyük bir zarara uğramışlardır. Şüphesiz onlar sapmışlar ve doğru yolu da bulamamışlardır. 141. Çardaklı ve çardaksız o bağları, tatları çeşitli hurmaları, ekinleri, birbirine hem benzeyen hem benzemeyen zeytinleri, narları yaratıp yetiştiren O'dur. Bunların her biri meyve verdiği zaman meyvelerinden yiyin. Devşirildiği gün de hakkını (zekâtını) verin. İsraf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.

٨٥٩ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ ابْنِ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ، وَمَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ} قَالَ: هُوَ الزَّكَاةُ[893] عِنْدَ الزَّرْعِ يُعْطَى الْقَبْضَ، وَعِنْدَ الصِّرَامِ يُعْطَى الْقَبْضَ، وَيَتْرُكُونَ يَتَتَبَّعُونَ آثَارَ الصِّرَامِ.

859- Abdürrezzâk > Ma'mer > İbn Tâvus > Babası isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ma'mer ve Katâde, ***"Bunların her biri meyve verdiği zaman meyvelerinden yiyin. Devşirildiği gün de hakkını***

892 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 147. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 47. İbn Ebî Hâtim de hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 113; Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 95; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 231.

893 Mısır nüshasından silinmiştir.

(zekâtını) verin" âyeti hakkında şöyle demişlerdir: "Bu (hakkından kasıt), zekâttır."[894]

٨٦٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ} قَالَ: عِنْدَ الزَّرْعِ يُعْطِي الْقَبْضَ، وَعِنْدَ الصِّرَامِ يُعْطِي الْقَبْضَ، وَيَتْرُكُهُمْ يَتَّبِعُونَ آثَارَ الصِّرَامِ.

860- Abdürrezzâk[895] > İbn Uyeyne > İbn Ebî Necîh isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid, ***"Bunların her biri meyve verdiği zaman meyvelerinden yiyin. Devşirildiği gün de hakkını (zekâtını) verin"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Ekerken bir avuç dolusu verir, hasat ederken bir avuç dolusu verir ve onların hasat yerinde bir şeyler aramalarına izin verir."[896]

٨٦١ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ الْجَزَرِيِّ، عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: كَانُوا يُعَلِّقُونَ[897] الْعِذْقَ عِنْدَ الصِّرَامِ، فَيَأْكُلُ مِنْهُ الضَّيْفُ وَمَنْ مَرَّ بِهِ.

861- Abdürrezzâk > Ma'mer > Abdülkerîm el-Cezerî isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid şöyle demiştir: "Hasat zamanında hurma salkımlarını asarlardı. Onlardan misafirler ve gelip geçenler yerlerdi."[898]

---

894 Abdürrezzâk, *Musannef*, IV, 145; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 106; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 115; Beyhakî bu hadisi İbnu'l-Mübârek > Ma'mer > Tâvus tarîkiyle rivayet etmiştir. Bk. Beyhakî, *Sünen*, IV, 132. Bu hadis Enes b. Mâlik, İbn Abbâs, Tâvus, Hasan, İbn Zeyd, İbnu'l-Hanîfe, Dahhâk, Saîd b. el-Müseyyeb, Câbir b. Zeyd, Zeyd b. Eslem, Zeyd b. Eslem'in oğlu ve Mâlik b. Enes'ten rivayet edilmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 99; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 237; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 181; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 50. İbn Ebî Şeybe bu hadisi Câbir b. Zeyd'den rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 185.

895 Bu rivayetin isnadı Mısır nüshasından tamamen silinmiştir.

896 Abdürrezzâk, *Musannef*, IV, 144; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 186; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 168; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 237; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 181. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Saîd b. Mansûr, İbn Ebî Şeybe, Abd b. Humeyd, İbn Ebî Hâtim, Beyhakî, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in Mücâhid'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 49.

897 Mısır nüshasında "يعقلونَ" şeklinde geçmektedir.

898 Mücâhid bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Mücâhid, *Tefsîr*, I, 225; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 167. Begavî hadisi benzer şekilde Mücâhid'den

وَمِنَ الْأَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشًا كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿١٤٢﴾

142. Yine O, hayvanlardan da irili ufaklı var edendir. Allah'ın size rızık olarak verdiğinden yiyin de şeytanın adımlarına uymayın. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır.

٨٦٢ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنِ الْحَسَنِ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {حَمُولَةً وَفَرْشًا} قَالَ: الْحَمُولَةُ مَا حُمِلَ عَلَيْهِ مِنْهَا، وَالْفَرْشُ حَوَاشِيهَا يَعْنِي صِغَارَهَا.

862- Abdürrezzâk > Ma'mer > Katâde isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan, ***"Yine O, hayvanlardan da irili ufaklı var edendir. Allah'ın size rızık olarak verdiğinden yiyin de şeytanın adımlarına uymayın. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır"*** âyeti hakkında şöyle demişlerdir: "'حَمُولَة/Hamûle,' yük yüklenebilen hayvanlardır. 'فَرْش/Ferş' ise onların küçükleridir."[899]

٨٦٣ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ مَعْمَرٌ، وَقَالَ قَتَادَةُ: وَكَانَ غَيْرُ الْحَسَنِ، يَقُولُ: الْحَمُولَةُ الْإِبِلُ وَالْبَقَرُ، وَالْفَرْشُ الْغَنَمُ.

863- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde şöyle demiştir: "Hasan'dan başkaları şöyle diyorlardı: "'حَمُولَة/Hamûle,' develer ve sığırlardır. 'فَرْش/Ferş' ise koyunlardır."[900]

---

rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 157. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Şeybe, Abd b. Humeyd ve Ebu'ş-Şeyh'in Meymûn b. Mihrân ve Yezîd b. el-Esam'dan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 49.

899 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 180; Hâfız, *el-Feth*, VIII, 287. İbn Ebî Hâtim bu hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 16. İbn Kesîr bu hadisi İbn Abbâs'tan nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 182. Süyûtî hadisi İbn Mesûd'dan nakletmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 50. Ebû Hayyân da hadisi Hasan, Mücâhid ve İbn Kuteybe'den nakletmiştir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 238.

900 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 180; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 117; Hâfız, *el-Feth*, VIII, 287. İbn Kesîr bu hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 182. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî, İbn Ebî Hâtim ve İbnu'l-Münzir'in İbn Abbâs'tan

ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنْثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنْثَيَيْنِ نَبِّئُونِي بِعِلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٤٣﴾

143. Sekiz çift (yaratmıştır). Koyundan iki çift, keçiden iki çift. De ki: "Erkeklerini mi, dişilerini mi yoksa bu iki dişinin rahimlerinde bulunan yavruları mı haram kıldı? Şayet (bu iddianızda) doğru söyleyenler iseniz bana bir bilgiye dayanarak haber verin."

٨٦٤ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {مِنَ الضَّأْنِ} اثْنَيْنِ، وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ، قَالَ: يَقُولُ: سَلْهُمْ {آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنْثَيَيْنِ، أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنْثَيَيْنِ} أَيْ: إِنِّي لَمْ أُحَرِمْ عَلَيْهِمْ شَيْئًا مِنْ هَذَا قَالَ: {نَبِّئُونِي بِعِلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ} وَذَكَرَ مِنَ الْإِبِلِ وَالْبَقَرِ نَحْوَ ذَلِكَ.

864- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Sekiz çift (yaratmıştır). Koyundan iki çift, keçiden iki çift"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Onlara sor" diyor. ***"De ki: Erkeklerini mi, dişilerini mi yoksa bu iki dişinin rahimlerinde bulunan yavruları mı haram kıldı?"*** Yani ben bunlardan hiçbirini onlara haram kılmadım. ***"Şayet (bu iddianızda) doğru söyleyenler iseniz bana bir bilgiye dayanarak haber verin."*** Sonra Allah, deve ve sığır türünden benzerlerini hatırlattı.[901]

وَمِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنْثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنْثَيَيْنِ أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ وَصَّاكُمُ اللَّهُ بِهَذَا فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا لِيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

---

rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 50; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, VIII, 39.

901 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 185-186. İbn Ebî Hâtim bu hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 117. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Hâtim ve İbnu'l-Münzir'in İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 50.

﴿١٤٤﴾ قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٤٥﴾

144. Ve deveden de iki, sığırdan da iki(şer) yarattı. De ki: "(Allah) onların erkeklerini mi, dişilerini mi yahut dişilerinin rahimlerinde bulunan yavruları mı haram kıldı kıldı? Yoksa Allah bunu (bu haram kılmayı) size tavsiye ettiğine şahit miydiniz?" İnsanları saptırmak için bir bilgiye dayanmaksızın Allah'a iftira eden kimseden daha zalim kim olabilir? Şüphesiz Allah zalimler topluluğuna hidayet vermez. 145. De ki: "Bana vahyolunanda, leş veya akıtılmış kan yahut domuz eti -ki pisliğin kendisidir- ya da günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka, yiyecek kimseye haram kılınmış bir şey bulamıyorum. Kim mecbur kalırsa zulmetmeksizin ve haddi aşmaksızın (yerse) şüphesiz Rabbin Gafûr'dur, Rahîm'dir."

٨٦٥ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ ابْنِ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا}، قَالَ: كَانَ أَهْلُ[902] الْجَاهِلِيَّةِ يَسْتَحِلُّونَ شَيْئًا وَيُحَرِّمُونَ أَشْيَاءَ، فَقَالَ: لَا أَجِدُ فِيمَا كُنْتُمْ تَسْتَحِلُّونَ إِلَّا هَذَا يَقُولُ: {إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ}.

865- Abdürrezzâk > Ma'mer > İbn Tâvus isnadıyla rivayet edildiğine göre, babası (Tâvus), ***"Bana vahyolunanda, yiyecek kimseye haram kılınmış bir şey bulamıyorum"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: Cahiliye insanları, bazı şeyleri helâl sayıyorlar, bazı şeyleri de haram kabul ediyorlardı. Bundan dolayı Allah Teâlâ, "Sizin helâl saydıklarınız içinde ben sadece şunları buluyorum" dedi: ***"Leş veya akıtılmış kan yahut domuz eti***

---

902 Mısır nüshasında "قوم/kavm" şeklinde geçmektedir.

-ki pisliğin kendisidir- ya da günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka."[903]

٨٦٦ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ سُلَيْمَانَ، عَنْ جُوَيْبِرٍ، عَنِ الضَّحَّاكِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: تَلَا هَذِهِ الْآيَةَ {قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ} فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: مَا خَلَا هَذَا فَهُوَ حَلَالٌ.

866- Abdürrezzâk > Ca'fer b. Süleymân > Cüveybir isnadıyla rivayet edildiğine göre, Dahhâk şöyle demiştir: İbn Abbâs, ***"Bana vahyolunanda, leş veya akıtılmış kan yahut domuz eti -ki pisliğin kendisidir- ya da günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka, yiyecek kimseye haram kılınmış bir şey bulamıyorum"*** âyetini okuduktan sonra şöyle dedi: "Bunların dışındakiler, helâldir."[904]

٨٦٧ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَمْرٍو، وَعَنْ عِكْرِمَةَ، قَالَ: لَوْلَا هَذِهِ الْآيَةَ {أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا} لَاتَّبَعَ الْمُسْلِمُونَ عَنِ الْعُرُوقِ مَا اتَّبَعَ الْيَهُودُ.

867- Abdürrezzâk > İbn Uyeyne > Amr isnadıyla rivayet edildiğine göre, İkrime şöyle demiştir: **"'*Veya akıtılmış kan*'** âyeti olmasaydı Müslümanlar, su ile karıştırma konusunda Yahudilerin takip ettiği esasları takip ederlerdi."[905]

---

903 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 191; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 118. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd, Ebû Davud, İbn Merdûye, İbn Ebî Hâtim, Hâkim ve Ebu'ş-Şeyh'in İbn Abbâs'tan benzer şekilde rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 50.

904 Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd ve Abdürrezzâk'ın İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 50; İbn Kesîr de hadisi İbn Abbâs'tan nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 184.

905 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 193; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 119; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 160; Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 124; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 184. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Saîd b. Mansûr, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Ebu'ş-Şeyh'in İkrime'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 51.

وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ
شُحُومَهُمَا إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا أَوِ الْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذَلِكَ
جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿١٤٦﴾ فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ
وَاسِعَةٍ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٤٧﴾ سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا
لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ شَيْءٍ كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ
مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّى ذَاقُوا بَأْسَنَا قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا إِنْ تَتَّبِعُونَ
إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ ﴿١٤٨﴾ قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ فَلَوْ شَاءَ
لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٤٩﴾ قُلْ هَلُمَّ شُهَدَاءَكُمُ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ
هَذَا فَإِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَالَّذِينَ
لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١٥٠﴾ قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ
رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ
إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ
وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذَلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ
﴿١٥١﴾ وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا
الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ
كَانَ ذَا قُرْبَى وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ذَلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٢﴾
وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ
ذَلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٥٣﴾ ثُمَّ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى
الَّذِي أَحْسَنَ وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَعَلَّهُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ
﴿١٥٤﴾ وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٥٥﴾
أَنْ تَقُولُوا إِنَّمَا أُنْزِلَ الْكِتَابُ عَلَى طَائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا وَإِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ
لَغَافِلِينَ ﴿١٥٦﴾ أَوْ تَقُولُوا لَوْ أَنَّا أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّا أَهْدَى مِنْهُمْ فَقَدْ
جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَّبَ بِآيَاتِ اللَّهِ

وَصَدَفَ عَنْهَا سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ ﴿١٥٧﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا قُلِ انْتَظِرُوا إِنَّا مُنْتَظِرُونَ ﴿١٥٨﴾

146. Biz, Yahudilere de bütün tırnaklıları haram kıldık. Onlara sığır ve koyunun iç yağlarını da haram kıldık. Ancak sırtlarına veya karınlarındaki bağırsaklarına yapışan yahut kemiğe karışan ayrıdır. Onları zulümleri yüzünden bununla cezalandırdık. Şüphesiz biz doğru söyleyenleriz. 147. Seni yalanlayacak olurlarsa, de ki: "Rabbiniz geniş bir rahmet sahibidir. (Ama) O'nun azabı günahkârlar topluluğundan geri çevirilemez." 148. Müşrikler "Allah dileseydi, biz de babalarımız da ortak koşmazdık, hiçbir şeyi de haram kılmazdık" diyeceklerdir. Onlardan öncekiler de azabımızı tadıncaya kadar işte böyle yalanladılar. De ki: "Yanınızda bize çıkartıp gösterebileceğiniz herhangi bir bilgi var mı? Siz ancak zanna uyuyorsunuz ve siz yalnızca yalan uyduranlarsınız." 149. De ki: "Öyle ise tam ve yeterli hüccet Allah'ındır. Eğer dileseydi elbette hepinizi hidayete erdirirdi." 150. De ki: "Haydi Allah bunu haram kıldı diye şahitlik edecek şahitlerinizi getirin. Şayet (yalan yere) şahitlik ederlerse sen onlarla beraber şahitlik etme; âyetlerimizi yalanlayanların ve ahirete iman etmeyenlerin hevalarına uyma. Onlar, Rablerine eş tutuyorlar." 151. De ki: "Gelin, Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anneye-babaya iyilik edin. Yoksulluk endişesinden dolayı çocuklarınızı öldürmeyin. Çünkü sizin de onların da rızkını biz veririz. Kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Hak ile olmadıkça Allah'ın haram kıldığı canı öldürmeyin. İşte (Allah) akıl edersiniz diye size bunları emretti. 152. Bir de rüşdüne erinceye kadar yetimin malına -en güzel olandan başka bir şekilde- yaklaşmayın.

Ölçüyü ve tartıyı tam ve doğru yapın. Biz kimseye gücünün yettiğinden başkasını yüklemeyiz. Söz söylediğiniz vakit akrabanız dahi olsa adaletli olun. Allah'ın ahdini yerine getirin. İşte düşünüp öğüt alasınız diye size bunları tavsiye etti." 153. Şüphesiz ki bu, benim dosdoğru yolumdur. O halde ona uyun, başka yollara uymayın. Sonra sizi O'nun yolundan ayırırlar. İşte sakınasınız diye Allah size bunları tavsiye etti. 154. Sonra biz güzelce uygulayanlara (nimetimizi) tamamlamak, her şeyi ayrı ayrı açıklamak, bir hidayet ve bir rahmet olmak üzere Musa'ya kitabı verdik. Umulur ki, Rablerinin huzuruna varacaklarına iman ederler. 155. İşte bu indirdiğimiz mübarek bir Kitab'dır. Öyleyse ona uyun ve (O'na aykırılıktan) sakının ki, merhamet olunasınız. 156. "Bizden önce kitap yalnız iki topluluğa (Yahudi ve Hıristiyanlara) indirildi ve biz onların okuduklarından habersiz kimseler idik" demeyesiniz diye (size Kur'ân'ı indirdik). 157. Yahut "Bize de (bir) kitab indirilseydi elbette onlardan daha çok hidayet üzere olurduk" demeyesiniz diye. İşte size Rabbinizden apaçık bir belge, bir hidayet ve bir rahmet gelmiştir. Allah'ın âyetlerini yalanlayanlardan, onlardan yüz çevirenden daha zalim kim olabilir? Biz âyetlerimizden yüz çevirenleri bu yan çizmeleri sebebi ile yakında pek kötü bir azapla cezalandıracağız. 158. Onlar kendilerine meleklerin gelmesinden veya Rabbinin gelmesinden yahut Rabbinin âyetlerinden birisinin gelmesinden başkasını mı bekliyorlar? Rabbinin âyetlerinden biri geldiği gün, daha önce iman etmemiş veya imanında bir hayır kazanmamış olan kimseye imanı fayda vermez. De ki: "Bekleyin, biz de beklemekteyiz."

٨٦٨ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ تَابَ قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا قُبِلَ مِنْهُ.

868- Abdürrezzâk > Ma'mer > Eyyûb > İbn Sîrîn > Ebû Hureyre isnadıyla rivayet edildiğine göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*

şöyle buyurmuştr: ***"Kim güneş batıdan doğmadan önce tevbe ederse tevbesi kabul edilir."***[906]

٨٦٩ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ إِسْرَائِيلَ، عَنِ الْأَشْعَثِ بْنِ أَبِي الشَّعْثَاءِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى {لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيمَانُهَا} قَالَ: لَا تَزَالُ التَّوْبَةُ مَبْسُوطَةً مَا لَمْ تَطْلُعِ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا.

869- Abdürrezzâk > İsrâil > Eş'as b. Ebi'ş-Şa'sâ[907] > Babası[908] isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Mes'ûd, ***"Rabbinin âyetlerinden biri geldiği gün, daha önce iman etmemiş veya imanında bir hayır kazanmamış olan kimseye imanı fayda vermez. De ki: Bekleyin, biz de beklemekteyiz"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Güneş batıdan doğmadığı sürece tevbe kapısı açık kalmaya devam edecektir."[909]

٨٧٠ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ: {أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا} قَالَ: حَرَّمَ اللَّهُ الدَّمَ مَا كَانَ مَسْفُوحًا، فَأَمَّا لَحْمٌ يُخَالِطُهُ دَمٌ فَلَا بَأْسَ بِهِ.

870- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Veya akıtılmış kan"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Allah,

906 Buhârî, Kitâbu't-Tefsîr, VIII, 297; Müslim, Kitâbu'l-Îmân, I, 138; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 275; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 252. İbn Mâce bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. İbn Mâce, no: 4068. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Ahmed, Abd b. Humeyd, Müslim ve Beyhakî'nin Ebî Hureyre'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 59.

907 O, Eş'as b. Ebi'ş-Şa'sâ el-Muhâribî el-Kûfî'dir. Altıncı tabakadan olup sikadır. Bk. *Takrîb*, I, 79.

908 O, Süleym b. Esved b. Hanzala Ebu'ş-Şa'sâ el-Muhâribî el-Kûfî'dir. Üçüncü tabakadan olup sikadır. Bk. *Takrîb*, I, 320.

909 Tirmizî bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiş ve şöyle demiştir: "Bu hadis hasen-sahihtir." Bk. Tirmizî, V, 265. Ahmed bu hadisi Safvân b. Assâl el-Murâdî'den rivayet etmiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 241-192; İbn Mâce, Kitâbu'l-Fiten, II, 1353; Ebû Davud et-Tayâlisî, II, 220; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 263.

akıtılmış olduğu sürece kanı haram kılmıştır. Kan karışmış ete gelince; onda bir sakınca yoktur."[910]

٨٧١ - مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ: {كُلَّ ذِي ظُفُرٍ} قَالَ: الْإِبِلُ وَالنَّعَامُ، ظُفُرُ يَدِ الْبَعِيرِ وَرِجْلِهِ، وَالنَّعَامُ أَيْضًا كَذَلِكَ، قَالَ: وَحَرَّمَ عَلَيْهِمْ مِنَ الطَّيْرِ الْبَطَّ وَشِبْهَهُ، كُلَّ شَيْءٍ لَيْسَ بِمَشْقُوقِ الْأَصَابِعِ.

871- Ma'mer, Katâde'nin ***"Biz Yahudilere de bütün tırnaklıları haram kıldık"*** âyeti hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kastedilen, develer ve devekuşlarıdır. Devenin ve devekuşunun ön ve arka ayak tırnakları tek tırnaktır. Yine onlara kuşlardan ördekler, kazlar ve benzerleri ve tırnakları ayrı olmayan her şey haram kılınmıştır."[911]

٨٧٢ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ: {أَوِ الْحَوَايَا} قَالَ: هُوَ الْمَبْعَرُ.

872- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Karınlarındaki bağırsaklarına yapışan (yağlar)"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bunlarla sığırlar kastediliyor."[912]

٨٧٣ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى {وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ} قَالَ: سِرُّهَا وَعَلَانِيَتُهَا.

---

910 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 193; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 119. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd ve İbn Ebî Hâtim'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 51; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 160; Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 124.

911 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 99. Kurtubî bu hadisi Mücâhid ve Katâde'den nakletmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 124. Buhârî hadisi benzer şekilde İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. Buhârî, Kitâbu't-Tefsîr, VII, 295; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 120. İbn Ebî Hâtim'in eserinde geçtiği üzere bu hadis Saîd b. Cübeyr, Mücâhid, İkrime, Katâde, Dahhâk, Atâ el-Horâsânî ve Mukâtil b. Hayyân'dan rivayet edilmiştir.

912 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 204. Hâfız bu hadisi Abdürrezzâk'tan nakletmiştir. Bk. Hâfız, *el-Feth*, VIII, 295. İbn Ebî Hâtim'in, *Tefsîr*'nde geçtiğine göre bu hadis, İbn Abbâs, Katâde, Saîd b. Cübeyr, Ebû Sâlih, Mücâhid, Mukâtil b. Hayyân, Süddî ve Atâ el-Horâsânî'den rivayet edilmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 121; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 244.

873- Abdürrezzâk, Ma'mer'in ***"Kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın"*** âyeti hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bunların görünenine ve görünmeyenine (yaklaşmayın)."[913]

٨٧٤ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى {ثُمَّ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى الَّذِي أَحْسَنَ} فِي الدُّنْيَا تَمَّمَ اللهُ لَهُ ذَلِكَ فِي الْآخِرَةِ.

874- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Sonra biz güzelce uygulayanlara (nimetimizi) tamamlamak, her şeyi ayrı ayrı açıklamak, bir hidayet ve bir rahmet olmak üzere Musa'ya kitabı verdik. Umulur ki, Rablerinin huzuruna varacaklarına iman ederler"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Dünyada (verdik). Sonra Allah, ona nimeti ahirette tamamlayacaktır."[914]

٨٧٥ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى {إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ} قَالَ: تَأْتِيهُمُ الْمَلَائِكَةُ بِالْمَوْتِ، {أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ} يَوْمَ الْقِيَامَةِ، {أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ} قَالَ: آيَةٌ مُوجِبَةٌ طُلُوعَ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا أَوْ مَا شَاءَ اللهُ.

875- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Onlar kendilerine meleklerin gelmesinden veya Rabbinin gelmesinden yahut Rabbinin âyetlerinden birisinin gelmesinden başkasını mı bekliyorlar? Rabbinin âyetlerinden biri geldiği gün, daha önce iman etmemiş veya imanında bir hayır kazanmamış olan kimseye imanı fayda vermez. De ki: Bekleyin, biz de beklemekteyiz"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: ***"Kendilerine meleklerin gelmesinden…"*** Kendilerine meleklerin ölüm sebebiyle (canlarını almak için) gelmesinden… ***"Veya Rabbinin gelmesinden…"*** Kıyamet gününde

---

913 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 219. İbn Ebî Hâtim bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 123. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd ve Ebu'ş-Şeyh'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 55.

914 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 235; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 126; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 192; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 255. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd, İbn Ebî Hâtim, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 56.

(gelmesinden). ***"Rabbinin âyetlerinden birisinin gelmesinden..."*** Zorlayıcı bir âyet olarak güneşin batıdan doğması veya Allah'ın dilediği bir şeyin gelmesidir.[915]

إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا لَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿١٥٩﴾

159. Şu dinlerini parça parça edenler ve kendileri de grup grup ayrılmış olanlar var ya, (senin) onlarla hiçbir ilişiğin yoktur. Onların işi ancak Allah'a kalmıştır. Sonra (O), yapmakta olduklarını kendilerine haber verecektir.

٨٧٦ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى {فَرَّقُوا دِينَهُمْ} قَالَ: هُمُ الْيَهُودُ، وَالنَّصَارَى.

876- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Şu dinlerini parça parça edenler ve kendileri de grup grup ayrılmış olanlar var ya, (senin) onlarla hiçbir ilişiğin yoktur. Onların işi ancak Allah'a kalmıştır. Sonra (O), yapmakta olduklarını kendilerine haber verecektir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Onlar, Yahudiler ve Hıristiyanlardır."[916]

---

915 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 245-246; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 127; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 192; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 255. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd ve İbn Ebî Hâtim'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 57. Tirmizî bu hadisi bu manada Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet etmiştir. Bk. Tirmizî, Kitâbu't-Tefsîr, V, 265. Müslim de hadisi Ebû Hureyre'den benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Müslim, Îmân, no: 158; İbn Mâce, Kitâbu'l-Fiten, II, 1353.

916 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 269; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 128. Bu hadis İbn Abbâs, Mücâhid, Süddî ve Dahhâk'tan rivayet edilmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 149; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 260. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd, İbn Ebî Hâtim ve İbnu'l-Münzir'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 63.

٨٧٧ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ أَبِي النَّجُودِ، يُحَدِّثُ عَنْ زِرِّ بْنِ حُبَيْشٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ عَسَّالٍ الْمُرَادِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ بِالْمَغْرِبِ بَابًا مَفْتُوحًا لِلتَّوْبَةِ، مَسِيرَتُهُ سَبْعُونَ عَامًا لَا يُغْلَقُ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ نَحْوِهِ.

877- Abdürrezzâk > Ma'mer > Âsım b. Ebi'n-Necûd > Zir b. Hubeyş > Safvân b. Assâl el-Murâdî[917] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Tevbe için batıda genişliği yetmiş yıllık mesafe olan bir kapı vardır ve güneş o kapı tarafından doğuncaya kadar o kapı (tevbenin kabulü için) açık olacaktır."***[918]

٨٧٨ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، قَالَ: قَالَتْ عَائِشَةُ: إِذَا خَرَجَتْ أَوَّلُ الْآيَاتِ طُرِحَتِ الْأَقْلَامُ، وَحُبِسَتِ الْحَفَظَةُ، وَشَهِدَتِ الْأَجْسَادُ عَلَى الْأَعْمَالِ.

878- Abdürrezzâk > Sevrî > Mansûr > Şa'bî isnadıyla rivayet edildiğine göre, Âişe *radıyallahu anhâ* şöyle demiştir: "Kıyametin ilk alâmeti ortaya çıktığı zaman, (amelleri yazan) kalemler atılır, hafaza melekleri alıkonulur ve bedenler amellere şahitlik eder."[919]

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦٠﴾ قُلْ إِنَّنِي هَدَانِي رَبِّي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ دِينًا قِيَمًا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٦١﴾ قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٢﴾

---

917 Safvân b. Assâl el-Murâdî, maruf sahâbîdir. Kûfe'de ikâmet etmiştir. Bk. *Takrîb*, I, 368.

918 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 241; İbn Mâce, Fiten, no: 1353; Tayâlisî, *Müsned*, II, 220; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 255; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 169; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 194. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Saîd b. Mansûr, Abd b. Humeyd, Taberânî, Beyhakî, İbnu'l-Münzir, İbn Merdûye ve Ebu'ş-Şeyh'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 59.

919 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 195. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir, Abdürrezzâk ve İbn Ebî Şeybe'nin Âişe'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 59.

160. İyilikle gelene bunun on misli vardır. Bir günah ile gelen de ancak onun misliyle cezalandırılır. Onlara zulmedilmez. 161. De ki: "Hiç şüphesiz Rabbim beni dosdoğru bir yola, dimdik ayakta duran bir dine, hanîf olan İbrahim'in dinine iletti. O, müşriklerden olmadı." 162. De ki: "Şüphesiz benim namazım, ibadetim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi Allah içindir."

٨٧٩ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَنُسُكِي} قَالَ: وَذَبِيحَتِي.

879- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, **"De ki: Şüphesiz benim namazım, ibadetim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi Allah içindir"** âyeti hakkında şöyle demiştir: "(Âyette geçen 'نُسُكِي/nüsükî' ifadesi,) kurbanım anlamındadır."[920]

٨٨٠ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَنُسُكِي} قَالَ: ذَبِيحَتِي.

880- Abdürrezzâk > Sevrî > İsmâil isnadıyla rivayet edildiğine göre, Saîd b. Cübeyr, 'نُسُكِي/nüsükî' ifadesi hakkında şöyle demiştir: "Kurbanım anlamındadır."[921]

لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٦٣﴾

163. "O'nun hiçbir ortağı yoktur. Ben bununla emrolundum ve ben Müslümanların ilkiyim."

---

920 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 285. Şevkânî bu hadisi Abdürrezzâk > Ma'mer > Katâde isnadıyla nakletmiştir. Bk. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II, 186.

921 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 284. İbn Ebî Hâtim bu hadisi Mücâhid'den rivayet edip şöyle demiştir: "Bu hadis Saîd b. Cübeyr, Katâde, Hasan ve Süddî'den rivayet edilmiştir." Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 130; Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 152; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 262; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 195. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd ve Ebu'ş-Şeyh'in Saîd b. Cübeyr'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 66.

٨٨١ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ: {وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ} قَالَ: أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ هَذِهِ الْأُمَّةِ.

881- Abdürrezzâk > Ma‘mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"O'nun hiçbir ortağı yoktur. Ben bununla emrolundum ve ben Müslümanların ilkiyim"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bu ümmet içinde ilk Müslümanım."[922]

٨٨٢ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ أَبَانَ بْنِ أَبِي عَيَّاشٍ أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ ابْنَ مَسْعُودٍ مَا الصِّرَاطُ؟، قَالَ: تَرَكَنَا مُحَمَّدٌ فِي أَدْنَاهُ، وَطَرَفُهُ فِي الْجَنَّةِ، وَعَنْ يَمِينِهِ جَوَادٌّ، وَعَنْ شِمَالِهِ جَوَادٌّ، وَثَمَّ رِجَالٌ يَدْعُونَ مَنْ مَرَّ بِهِمْ، فَمَنْ أُخِذَ عَلَى تِلْكَ الْجَوَادِّ انْتَهَتْ بِهِ إِلَى النَّارِ، وَمَنْ أُخِذَ عَلَى الصِّرَاطِ انْتَهَتْ بِهِ إِلَى الْجَنَّةِ. ثُمَّ قَرَأَ ابْنُ مَسْعُودٍ {وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا}.

882- Abdürrezzâk > Ebân b. Ebî Ayyâş isnadıyla rivayet edildiğine göre, bir adam, İbn Mes‘ûd'a "Sırât nedir?" diye sordu. İbn Mes‘ûd şöyle dedi: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bizi onun başında bırakmıştır. Onun diğer ucu cennettedir. Sağında ve solunda yollar vardır. Buralarda geçenleri oralara çağıran kişiler vardır. Kim bu yollara girerse onu cehenneme ulaştırır. Doğru yola giren kişiyi ise o cennete ulaştırır." İbn Mes‘ûd ardından da ***"Şüphesiz ki bu, benim dosdoğru yolumdur. O hâlde ona uyun, başka yollara uymayın. Sonra sizi O'nun yolundan ayırırlar. İşte sakınasınız diye Allah size bunları tavsiye etti"***[923] âyetini okudu.[924]

قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغِي رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ
إِلَّا عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى ثُمَّ إِلَى رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ

---

922 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 285; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 131; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 171; Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 155; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 199. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbnu'l-Münzir ve İbn Ebî Hâtim'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 66.

923 En'âm 6/153.

924 İbnu'l-Esîr bu hadisi İbn Mes‘ûd'dan nakletmiştir. Bk. İbnu'l-Esîr, *Câmiu'l-Usûl*, IX, 371. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Taberî ve İbn Merdûye'nin İbn Mes‘ûd'dan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 56; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 465.

فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿١٦٤﴾ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ
خَلَائِفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَبْلُوَكُمْ فِي
مَا آتَاكُمْ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٦٥﴾

164. De ki: "Allah, her şeyin Rabbi iken ben O'ndan başka bir Rab arar mıyım hiç?" Herkesin kazandığı yalnız kendisine aittir. Günahkâr hiçbir nefis başkasının günahını yüklenmez. Nihayet dönüşünüz ancak Rabbinizedir. İşte o zaman ayrılığa düştüğünüz şeyleri size haber verecektir.
165. Sizi yeryüzünün halifeleri kılan, size verdiği (nimetler) hususunda sizi denemek için kiminizi kiminizden derecelerle üstün kılan O'dur. Şüphesiz Rabbin, cezası çabuk olandır ve gerçekten O, bağışlayan, merhamet edendir.

سُورَةُ الْأَعْرَافِ

7. A‘RÂF SÛRESİ

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

المص ﴿١﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1. "Elif, Lâm, Mîm, Sâd."

٨٨٣ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ {المص} قَالَ: اسْمٌ مِنْ أَسْمَاءِ الْقُرْآنِ.

883- Abdürrezzâk > Ma‘mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, "الٓمٓصٓ/**Elif, Lâm, Mîm, Sâd"** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bu, Kur'ân'ın isimlerinden biridir."[925]

كِتَابٌ أُنْزِلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ لِتُنْذِرَ بِهِ وَذِكْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾

2. (Bu) kendisi ile uyarman, mü'minlere de öğüt almaları için sana indirilen bir kitaptır. Sakın ondan dolayı göğsünde bir sıkıntı olmasın.

---

925 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 294; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 131.

٨٨٤ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ} قَالَ: لَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ شَكٌّ مِنْهُ.[926]

884- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"(Bu) kendisi ile uyarman, mü'minlere de öğüt almaları için sana indirilen bir kitaptır. Sakın ondan dolayı göğsünde bir sıkıntı olmasın"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Ondan yana göğsünde hiçbir şüphe olmasın."[927]

اتَّبِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾ وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا فَجَاءَهَا بَأْسُنَا بَيَاتًا أَوْ هُمْ قَائِلُونَ ﴿٤﴾ فَمَا كَانَ دَعْوَاهُمْ إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا إِلَّا أَنْ قَالُوا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٥﴾ فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ ﴿٦﴾ فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِمْ بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَائِبِينَ ﴿٧﴾ وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٨﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ ﴿٩﴾ وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ ﴿١٠﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ ﴿١١﴾

3. Rabbinizden size indirilene uyun. O'nu bırakıp da başka dostların peşlerinden gitmeyin. Ne kadar da az öğüt alıyorsunuz! 4. Nice yurtları helâk ettik. Geceleyin yahut gündüzün uyurlarken azabımız onlara gelip çattı. 5. Onlara azabımız geldiğinde seslenişleri "Biz gerçekten zalimlermişiz" demelerinden başka bir şey olmadı. 6. And olsun ki, kendilerine peygamber gönderilenlere de soracağız, gönderilen peygamberlere de soracağız. 7. Ve Biz onlara bilerek anlatacağız. Biz gaib (habersiz kimse)ler değiliz. 8. O gün tartı

926 Bu rivayetin tamamı Mısır nüshasından silinmiştir.

927 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 116; Mücâhid, *Tefsîr*, I, 131; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 67.

haktır. Artık kimin terazileri ağır basarsa işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir. 9. Kimin terazileri de hafif gelirse onlar da âyetlerimize zulmedegeldikleri için kendilerini zarara uğratmış kimselerdir. 10. And olsun ki Biz sizi yeryüzünde yerleştirmiş ve size orada birçok geçim vasıtası yaratmışızdır. Ne kadar az şükredersiniz! 11. And olsun ki sizi yarattık sonra da size şekil verdik. Sonra da meleklere "Âdem'e secde edin" dedik. İblis müstesna hemen secde ettiler. O, secde edenlerden olmadı.

٨٨٥ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْكَلْبِيِّ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى {وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ} قَالَ: خَلِقَ الْإِنْسَانُ فِي الرَّحِمِ، ثُمَّ صُوِّرَ، فَشُقَّ سَمْعُهُ وَبَصَرُهُ وَأَصَابِعُهُ.

885- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî, ***"And olsun ki sizi yarattık sonra da size şekil verdik"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "İnsanı rahimde yarattı. Ardından ona şeklini verdi ve kulağını, gözünü ve parmaklarını oluşturdu."[928]

٨٨٦ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، وَقَالَ قَتَادَةُ قال: خَلَقَ آدَمَ، ثُمَّ صَوَّرَ ذُرِّيَّتَهُ بَعْدَهُ.

886- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde şöyle demiştir: "Allah, Âdem *aleyhisselâm*'ı yarattı ve ondan sonra gelecek zürriyetini şekillendirdi."[929]

---

928 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 319. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk ve Ebu'ş-Şeyh'in Kelbî'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 72. İbn Ebî Hâtim bu hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 133; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 175; Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 168.

929 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 320; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 175. İbn Kesîr bu hadisi Katâde'den nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 203. Mücâhid bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Mücâhid, *Tefsîr*, I, 232. Sevrî bu hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. Sevrî, *Tefsîr*, s. 111; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 133; Hâkim, *Müstedrek*, II, 319. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî ve İbn Ebî Hâtim'in İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 72.

قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلاَّ تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ ﴿١٢﴾ قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ ﴿١٣﴾ قَالَ أَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤﴾ قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ ﴿١٥﴾ قَالَ فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ لَآتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ ﴿١٧﴾

12. Buyurdu ki: "Ben sana emrettiğim hâlde seni secde etmekten alıkoyan nedir?" Dedi ki: "Ben ondan daha hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu da çamurdan yarattın." 13. Buyurdu ki: "Öyleyse hemen oradan in. Artık orada kibirlenmek haddin değildir. Hemen çık git. Çünkü sen aşağılıklardansın. 14. Bana, diriltilecekleri güne kadar mühlet ver" dedi. 15. "Haydi öyle olsun. Sen mühlet verilmişlerdensin" dedi. 16. Dedi ki: "Beni azgınlığa ittiğin için, ben de and olsun senin doğru yolunda onlara engel olacağım. 17. Sonra and olsun, önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından onlara sokulacağım. Böylece çoğunu şükredenlerden bulamayacaksın."

٨٨٧ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْكَلْبِيِّ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى {ثُمَّ لَآتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ} قَالَ: مِنْ دُنْيَاهُمْ، وَمِنْ آخِرَتِهِمْ حَتَّى يُكَذِّبُوا بِالْآخِرَةِ، وَحَتَّى أُطْغِيَهُمْ فِي دُنْيَاهُمْ، {وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ} مِنْ قِبَلِ حَسَنَاتِهِمْ حَتَّى أُعْجِبَهُمْ بِهَا {وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ} مِنْ قِبَلِ شَهَوَاتِهِمْ.

887- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî şöyle demiştir: ***"Sonra and olsun, önlerinden, arkalarından… onlara sokulacağım."*** Dünyalarından ve ahiretlerinden (sokulacağım) ki onlara ahireti yalanlattırabileyim ve onları dünyada saptırabileyim. ***"Sağlarından…"*** Amellerini beğendirip gururlandırabilmek için iyilikleri tarafından (yaklaşacağım.) ***"Ve sollarından…"*** Nefsanî istek ve arzuları tarafından (yaklaşacağım).[930]

---

930 Taberî bu hadisi İbn Abbâs ve Katâde'den rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 238. Sevrî bu hadisi İbrahim'den rivayet etmiştir. Bk. Sevrî, *Tefsîr,*

قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْءُومًا مَدْحُورًا لَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٨﴾ وَيَاآدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٩﴾ فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوْآتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا مَلَكَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ ﴿٢٠﴾ وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ ﴿٢١﴾ فَدَلَّاهُمَا بِغُرُورٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَأَقُلْ لَكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٢٢﴾ قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٢٣﴾ قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ ﴿٢٤﴾ قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ ﴿٢٥﴾ يَابَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِي سَوْآتِكُمْ وَرِيشًا وَلِبَاسُ التَّقْوَى ذَلِكَ خَيْرٌ ذَلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿٢٦﴾ يَابَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْآتِهِمَا إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٧﴾ وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا قُلْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾ قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ ﴿٢٩﴾

18. "Küçültülmüş, kınanmış ve kovulmuş olarak çık oradan. Yemin ederim ki onlardan kim sana uyarsa cehennemi hep sizden dolduracağım" buyurdu. 19. "Ey Âdem! Sen ve eşin

---

s. 111. İbn Ebî Hâtim ve Begavî hadisi Hasan ve Katâde'den rivayet etmişlerdir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 134; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 204. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da İbn Abbâs'tan nakletmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 73.

cennette yerleşin, ikiniz de dilediğiniz yerden yiyin. Yalnız bu ağaca yaklaşmayın. O zaman zalimlerden olursunuz." 20. Derken şeytan kendilerine gizli bırakılmış avret yerlerini göstermek için onlara vesvese verdi ve "Rabbiniz size bu ağacı sırf melek olursunuz veya ebedî kalanlardan olursunuz diye yasakladı" dedi. 21. Ve "Şüphesiz ben size öğüt verenlerdenim" diye de her ikisine yemin etti. 22. Nihayet ikisini de aldatarak aşağıya düşürdü. Ağacın meyvesini tattıklarında avret yerleri kendilerine göründü ve üzerlerini cennet yapraklarından üst üste koyarak örtmeye başladılar. Rableri her ikisine "Ben size bu ağacı yasak etmedim mi ve size 'Şeytan muhakkak sizin apaçık bir düşmanınızdır' demedim mi?" diye seslendi. 23. "Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bize mağfiret ve rahmet etmezsen muhakkak ki zarara uğrayanlardan oluruz" dediler. 24. Buyurdu ki: "Kiminiz kiminize düşman olarak inin. Siz yeryüzünde bir süreye kadar yerleşip kalacak ve orada geçineceksiniz." 25. "Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz. Yine oradan çıkarılacaksınız" buyurdu. 26. Ey Âdemoğulları! Size avret yerlerinizi örtecek bir libas ile giyinip süsleneceğiniz bir elbise indirdik. Takva elbisesine gelince; o daha hayırlıdır. Bu Allah'ın âyetlerindendir. Belki öğüt alırlar. 27. Ey Âdemoğulları! Şeytan anne ve babanızı avret yerlerini kendilerine göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi sizi de aldatmasın. Çünkü o ve yandaşları, sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz biz şeytanları, inanmayanların dostları kıldık. 28. Onlar bir hayâsızlık yapsalar "Biz atalarımızı da bunun üzerinde bulduk. Allah da bize bunu emretti" derler. De ki: "Allah hiçbir zaman hayâsızlığı emretmez. Bilmediğiniz şeyleri Allah'a karşı mı söylüyorsunuz?" 29. De ki: "Rabbim adaleti emretti. Her secde yerinde yüzlerinizi O'na çevirin ve O'na dininizi yalnız O'na halis kılarak ibadet edin. Sizi ilkin yarattığı gibi yine (O'na) döneceksiniz."

٨٨٨ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: نا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ} قَالَ: كَمَا بَدَأَهُمْ فَخَلَقَهُمْ، وَلَمْ يَكُونُوا شَيْئًا، ثُمَّ ذَهَبُوا، ثُمَّ يُعِيدُهُمْ.

888- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Sizi ilkin yarattığı gibi yine (O'na) döneceksiniz"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Onları yok iken var edip yaratmıştı. Sonra öldüler, ardından onları tekrar yaratacak."[931]

٨٨٩ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ مَعْمَرٌ، وَقَالَ الْكَلْبِيُّ: (كَمَا بَدَأَهُمْ) كَمَا خَلَقَهُمْ كَذَلِكَ يَعُودُونَ مَنْ خَلَقَهُ مُؤْمِنًا، وَكَافِرًا أَعَادَهُ كَمَا بَدَأَهُ.

889- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî, ***"Sizi ilkin yarattığı gibi yine (O'na) döneceksiniz"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Onları nasıl yarattıysa öyle dönerler. Onu kim mü'min veya kâfir olarak yarattıysa ilk yarattığı gibi onu tekrar yaratır."[932]

٨٩٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنِي الثَّوْرِيُّ، عَنْ وِقَاءِ بْنِ إِيَاسٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: بُعِثَ الْمُؤْمِنُ مُؤْمِنًا، وَالْكَافِرُ كَافِرًا.

890- Abdürrezzâk > Sevrî > Vikâ b. İyâs[933] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid şöyle demiştir: "Mü'mini mü'min olarak, kâfiri de kâfir olarak diriltir."[934]

---

931 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, II, 385. Zemahşerî bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 87. Ebû Hayyân hadisi Katâde, İbn Abbâs, Mücâhid ve Hasan'dan nakletmiştir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 288. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Şeybe, Taberî ve İbnu'l-Münzir'in Hasan'dan benzer şekilde rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 77.

932 Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî, İbn Ebî Hâtim ve İbnu'l-Münzir'in İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 77. İbn Kesîr bu hadisi Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'den nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 209.

933 O, Vikâ b. İyâs el-Esedî el-Vâlibî Ebû Yezîd el-Kûfî'dir. Hadisi leyyindir. Altıncı tabakadandır. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, II, 331.

934 Sevrî, *Tefsîr*, s. 112. Mücâhid bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Mücâhid, *Tefsîr*, I, 235; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 383. İbn Kesîr bu hadisi Mücâhid'den nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 209.

٨٩١ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أرنا[935] مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {بَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا}، قَالَ: كَانَا لَا يَرَيَانِ سَوْآتِهِمَا، قَالَ آدَمُ: يَا رَبِّ أَرَأَيْتَ إِنْ تُبْتُ فَاسْتَغْفَرْتُ؟ قَالَ: إِذًا أُدْخِلُكَ الْجَنَّةَ، وَأَمَّا إِبْلِيسُ فَلَمْ يَسْتَغْفِرْ وَإِنَّمَا[936] سَأَلَ النَّظِرَةَ، فَأَعْطَى كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا الَّذِي سَأَلَ .

891- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Ağacın meyvesini tattıklarında avret yerleri kendilerine göründü"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Birbirlerinin avretlerini görmüyorlardı. Âdem *aleyhisselâm*, 'Ey Rabbim! Acaba ben tevbe etsem bağışlar mısın?' deyince Allah Teâlâ ***'O zaman seni cennete sokarım'*** dedi. İblis ise istiğfar etmedi, sadece mühlet istedi. Allah da her birine istediğini verdi."[937]

٨٩٢ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أرنا عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ دُرَيَّةَ، قَالَ: سَمِعْتُ وَهْبَ بْنَ مُنَبِّهٍ، يَقُولُ: لَمَّا أَسْكَنَ اللَّهُ آدَمَ الْجَنَّةَ وَزَوْجَتَهُ نَهَاهُ عَنِ الشَّجَرَةِ، وَكَانَتِ الشَّجَرَةُ غُصُونُهَا يَتَشَعَّبُ بَعْضُهَا فِي بَعْضٍ، وَكَانَ لَهَا ثَمَرٌ تَأْكُلُهَا الْمَلَائِكَةُ لِخُلُودِهِمْ، وَهِيَ الشَّجَرَةُ الَّتِي نَهَى اللَّهُ آدَمَ وَزَوْجَتَهُ، فَلَمَّا أَرَادَ إِبْلِيسُ أَنْ يَسْتَزِلَّهُمَا دَخَلَ فِي جَوْفِ الْحَيَّةِ، وَكَانَتِ الْحَيَّةُ لَهَا أَرْبَعُ قَوَائِمَ كَأَنَّهَا بُخْتِيَّةٌ[938] مِنْ أَحْسَنِ دَابَّةٍ خَلَقَهَا اللَّهُ، فَلَمَّا دَخَلَتِ الْحَيَّةُ الْجَنَّةَ خَرَجَ مِنْ جَوْفِهَا إِبْلِيسُ، فَأَخَذَ مِنَ الشَّجَرَةِ الَّتِي نَهَى اللَّهُ عَنْهَا آدَمَ وَزَوْجَتَهُ، فَجَاءَ بِهَا إِلَى حَوَّاءَ، فَقَالَ: انْظُرِي هَذِهِ الشَّجَرَةِ مَا أَطْيَبَ رِيحَهَا، وَأَطْيَبَ طَعْمَهَا، وَأَحْسَنَ لَوْنَهَا فَأَكَلَتْ مِنْهَا، ثُمَّ ذَهَبَتْ بِهَا إِلَى آدَمَ، فَقَالَتِ: انْظُرْ إِلَى هَذِهِ الشَّجَرَةِ مَا أَطْيَبَ رِيحَهَا، وَأَطْيَبَ طَعْمَهَا، وَأَحْسَنَ لَوْنَهَا فَأَكَلَ مِنْهَا آدَمُ فَبَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا، فَدَخَلَ آدَمُ فِي جَوْفِ الشَّجَرَةِ، فَنَادَاهُ

Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da İbn Abbâs'tan benzer şekilde nakletmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 77.

935 Türkiye nüshasında "أخبرنا/ahberenâ" şeklinde geçmektedir.

936 Türkiye nüshasından silinmiştir.

937 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 354-355. Begavî bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 180. İbn Kesîr bu hadisi Abdürrezzâk'tan nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 206. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Taberî ve İbnu'l-Münzir'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 75.

938 Son derece güzel dişi devedir. Onu güzel yapan boynunun uzunluğudur.

رَبُّهُ يَا آدَمُ أَيْنَ أَنْتَ؟ قَالَ: هَاأَنَذَا[939] يَا رَبِّ، قَالَ: أَلاَ تَخْرُجُ؟، قَالَ: أَسْتَحِي مِنْكَ يَا رَبِّ، قَالَ: مَلْعُونَةٌ الْأَرْضُ الَّتِي خُلِقْتَ مِنْهَا لَعْنَةً تَتَحَوَّلُ ثِمَارُهَا شَوْكًا، قَالَ: وَلَمْ يَكُنْ فِي الْجَنَّةِ وَلَا فِي الْأَرْضِ شَجَرَتَانِ أَفْضَلَ مِنَ الطَّلْحِ، وَالسِّدْرِ، ثُمَّ قَالَ: يَا حَوَّاءُ أَنْتِ الَّتِي[940] غَرَّرْتِ عَبْدِي فَإِنَّكِ لَا تَحْمِلِينَ حَمْلًا إِلَّا حَمَلْتِهِ كُرْهًا، فَإِذَا أَرَدْتِ أَنْ تَضَعِي مَا فِي بَطْنِكِ أَشْرَفْتِ عَلَى الْمَوْتِ مِرَارًا، وَقَالَ لِلْحَيَّةِ: أَنْتِ الَّتِي دَخَلَ الْمَلْعُونُ فِي جَوْفِكِ حَتَّى غَرَّ عَبْدِي مَلْعُونَةٌ أَنْتِ لَعْنَةً تَتَحَوَّلُ قَوَائِمُكِ فِي بَطْنِكِ، وَلَا يَكُونُ لَكِ رِزْقٌ إِلَّا التُّرَابَ، أَنْتِ عَدُوَّةُ بَنِي آدَمَ، وَهُمْ أَعْدَاؤُكِ حَيْثُ لَقِيتِ أَحَدًا مِنْهُمْ أَخَذْتِ بِعَقِبِهِ، وَحَيْثُمَا لَقِيَكَ شَدَخَ رَأْسَكِ، قَالَ عُمَرُ: فَقِيلَ لِوَهْبٍ: وَهَلْ كَانَتِ الْمَلَائِكَةُ تَأْكُلُ؟ قَالَ: يَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ.

892- Abdürrezzâk > Ömer b. Abdurrahmân b. Dürriyye[941] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Vehb b. Münebbih şöyle demiştir: Allah, Âdem *aleyhisselâm*'ı ve eşini cennete yerleştirince onu ağaçtan sakındırdı. O ağacın dalları, birbirine geçmiş haldeydi ve meyvelerini melekler ebedî olmak için yiyorlardı. Bu ağaç, Allah'ın Âdem *aleyhisselâm* ve eşine yasakladığı ağaçtı.[942] İblis onları kandırmak isteyince yılanın karnına girdi. Allah'ın yarattığı en güzel hayvanın çalımlı ayağı gibi yılanın dört ayağı vardı. Yılan cennete girince içinden İblis çıktı ve Allah'ın Âdem *aleyhisselâm* ve eşine yasakladığı ağaçtan biraz alıp Havvâ'ya getirdi. Ardından "Şu ağaca baksana! Kokusu ne kadar hoş! Tadı ne kadar lezzetli! Rengi ne kadar güzel!" dedi. Bunun üzerine Havvâ, ondan yedi ve onu Âdem *aleyhisselâm*'a götürdü. Peşinden "Şu ağaca baksana! Kokusu ne kadar hoş! Tadı ne kadar lezzetli! Rengi ne kadar güzel!" deyince Âdem *aleyhisselâm* da ondan yedi. Peşinden ikisinin avret yerleri açığa çıkıp göründü. Âdem *aleyhisselâm* hemen ağacın içine girdi. Ardından Rabbi ona ***"Ey Âdem! Neredesin?"*** deyince "Ey Rabbim! Buradayım" dedi. Rabbi ***"Açığa çıksana!"*** deyince "Ey Rabbim! Senden utanıyorum" dedi. Buna karşılık Allah, ***"Senin kendisinden yaratıldığın yerin lanetli***

---

939 Türkiye nüshasında "أنا هذا/ene hâzâ" şeklinde geçmektedir.
940 Mısır nüshasında "أَنْت الَّذي/entillezî" şeklinde geçmektedir.
941 O, Ömer b. Abdurrahmân b. Mihrâb'dır. İbnu'd-Dürriyye olarak maruftur. Vehb b. Münebbih'ten hadis rivayet etmiştir. Kendisinden ise Abdürrezzâk rivayette bulunmuştur. Bk. *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, III, 121.
942 İbn Ebî Hâtim'in tefsirinde buraya kadar rivayet edilmiştir.

ağacının meyveleri dikenlere dönüşür. Ne cennette ne de yeryüzünde Sedir ve Mugaylan ağacından daha üstün iki ağaç vardır. Ey Havvâ! Kulumu sen mi ayarttın? Bundan dolayı her hamile olduğunda onu zorlukla taşıyacaksın. Karnındakini doğurmak istediğin zaman ise defalarca ölümle yüz yüze geleceksin" dedi. Sonra yılana ***"Mel'ûnu (İblis'i) kulumu kandırması için karnında cennete sokan sensin. Artık sen öyle bir lanetle lanetlendin ki ayakların karnının içine çekilecek. Topraktan başka hiçbir yiyeceğin olmayacak. Sen, Âdemoğulları'na düşman olacaksın, onlar da sana düşman olacaklar. Onlardan biriyle nerede karşılaşırsan izini takip edeceksin. Onlardan biri de seninle nerede karşılaşırsa senin başını ezecek"*** dedi. Vehb b. Münebbih, "Melekler ondan yiyorlar mıydı?" diye sorulduğunda "Allah, dilediğini yapar" dedi.[943]

٨٩٣ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ: سَمِعْتُ وَهْبًا عَلَى الْمِنْبَرِ، يَقُولُ: إِنِّي وَجَدْتُ فِي كِتَابِ اللَّهِ أَنَّ اللَّهَ يَقُولُ: إِنِّي مِنِّي الْخَيْرُ، وَأَنَا خَلَقْتُهُ[944] قَدَّرْتُهُ لِخِيَارِ خَلْقِي فَطُوبَى لِمَنْ قَدَّرْتُهُ لَهُ، وَإِنِّي مِنِّي الشَّرُّ، وَأَنَا خَلَقْتُهُ وَقَدَّرْتُهُ لِشِرَارِ خَلْقِي، فَوَيْلٌ لِمَنْ قَدَّرْتُهُ لَهُ.

893- Abdürrezzâk > Ömer[945] b. Abdurrahmân isnadıyla rivayet edildiğine göre, Vehb b. Münebbih, minberde şöyle demiştir: Allah'ın kitabında Allah'ın şöyle buyurduğunu gördüm: ***"Hayır benim tarafımdan takdir edildi. Ben onu yarattım ve onu yarattıklarımın hayırlılarına takdir ettim. Hayrı takdir ettiğim varlıklara müjdeler olsun! Şer benim***

943 İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 136. İbn Kesîr bu hadisi başka bir tarîkten rivayet etmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 206. İblis'in Âdem ile Havvâ'yı kandırması konusundaki rivayetler farklılık arz etmektedir. İbn Mes'ûd ve İbn Abbâs şöyle demişlerdir: "Şeytan o ikisine yalvardı ve ısrar etti." Şu âyet bu rivayete delil teşkil etmektedir: ***"Onlara, 'Ben gerçekten sizin iyiliğinizi isteyenlerdenim' diye de yemin etti."*** Cumhur ulemâ bu görüşü benimsemiştir. Bir rivayete göre de İblis, cennete girdi ve vesvese yoluyla onlara mübtela oldu. Bir rivayete göre de İblis yılanın karnına girmemiştir. Başka bir rivayete göre, İblis cennete girmemiş ancak sahip olduğu güç ile Âdem ve zürriyetine bela olmuştur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle demiştir: ***"Şüphesiz ki şeytan Âdemoğlunun damarlarında dolaşır."*** Birçok müfessir, Âdem ve Havvâ'nın durumu ile ilgili oldukça fazla kıssa zikretmiştir. En doğrusunu Allah bilir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, I, 161.

944 Mısır nüshasından silinmiştir.

945 Mısır nüshasında "Muhammed" şeklinde geçmektedir ve bu hatalıdır.

tarafımdan takdir edildi. Ben onu yarattım ve onu yarattıklarımın şerlilerine takdir ettim. Şerri takdir ettiğim varlıklara yazıklar olsun!"[946]

فَرِيقًا هَدَى وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ إِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٣٠﴾ يَابَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿٣١﴾

30. O, bir kısmına hidayet verdi. Bir kısmına da sapıklık hak oldu. Çünkü onlar Allah'ı bırakıp şeytanları kendilerine dostlar edindiler. Üstelik doğru yolu bulduklarını da sanırlardı. 31. Ey Âdemoğulları! Her secde edişinizde güzel elbiselerinizi giyin; yiyin, için fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez.

٨٩٤ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ أَنَّ الْعَرَبَ كَانَتْ تَطُوفُ بِالْبَيْتِ عُرَاةً إِلَّا الْحُمُسَ قُرَيْشًا وَأَحْلَافَهَا، فَمَنْ جَاءَ مِنْ غَيْرِهِمْ وَضَعَ ثِيَابَهُ، وَطَافَ فِي ثَوْبَيْ أَحْمَسِيٍّ، فَإِنَّهُ يَحِلُّ لَهُ أَنْ يَلْبَسَ ثِيَابَهُ، فَإِنْ لَمْ يَجِدْ مَنْ يُعِيرُهُ مِنَ الْحُمُسِ، فَإِنَّهُ يُلْقِي ثِيَابَهُ، وَيَطُوفُ عُرْيَانًا، وَإِنْ طَافَ فِي ثِيَابِ نَفْسِهِ أَلْقَاهَا إِذَا قَضَى طَوَافَهُ يُحَرِّمُهَا فَجَعَلُهَا حَرَامًا عَلَيْهِ؛ فَلِذَلِكَ قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وتَعَالَى: {خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ}.

894- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Zührî şöyle demiştir: "Kureyş ve müttefikleri dışında herkes, Kâbe'yi çıplak tavaf ederdi. Tavaf etmek için geldiklerinde giysilerini çıkarıp bir ahmasînin (hums ehli sayılan Kureyş ve müttefiklerinden biri) iki elbisesini giyerek tavaf yaparlardı. Zira ahmasî için kendi elbiselerini giymek helâldi. Ahmasîlerden kendine emanet elbise verecek birini bulamazsa kendi elbiselerini çıkarıp çıplak olarak tavaf yapardı. Kendi elbiseleriyle tavaf ederse onları atardı. Tavafını tamamlayınca onları haram kabul eder ve kendine haram hale getirirdi. Bundan dolayı Allah Teâlâ, ***'Ey Âdemoğulları! Her secde edişinizde güzel elbiselerinizi giyin; yiyin, için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez'*** buyurdu."[947]

---

946 Bu hadisi kaynaklarda bulamadım.

947 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 139. İbn Ebî Hâtim bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, I, 139; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 181;

٨٩٥ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ ابْنِ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ} قَالَ: الشَّمْلَةُ مِنَ الزِّينَةِ.

895- Abdürrezzâk > Ma'mer > İbn Tâvus isnadıyla rivayet edildiğine göre, babası (Tâvus), ***"Ey Âdemoğulları! Her secde edişinizde güzel elbiselerinizi giyin"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "İnce kadifeden örtü ziynetten, güzel kıyafetten sayılır."[948]

٨٩٦ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ ابْنِ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ فِي قَوْلِهِ: {كُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا} قَالَ: أَحَلَّ اللهُ الْأَكْلَ وَالشَّرَابَ مَا لَمْ يَكُنْ إِسْرَافًا، وَلَا مَخِيلَةً.

896- Abdürrezzâk > Ma'mer > İbn Tâvus > Babası (Tâvus) isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Abbâs, ***"Yiyin, için fakat israf etmeyin"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Allah, yemeyi ve içmeyi kibir ve israf olmadığı sürece helâl kılmıştır."[949]

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٣٢﴾

32. De ki: "Allah'ın kulları için çıkardığı ziyneti, temiz ve hoş rızıkları kim haram kılmıştır?" "Bunlar dünya hayatında iman edenler içindir. Kıyamet günü ise yalnız onlaradır" de. İşte biz âyetleri bilenler için böylece açıklarız.

Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 289.

948 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 392; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 289. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd, Taberî, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in Tâvus'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 78.

949 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, II, 394; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 142; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 210. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî, İbn Ebî Hâtim, İbnu'l-Münzir ve Beyhakî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 79.

٨٩٧ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أرنا[950] مَعْمَرٌ، عَنِ الْحَسَنِ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى {لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ} قَالَ: هِيَ لِلْمُؤْمِنِينَ خَالِصَةً فِي الْآخِرَةِ لَا يُشَارِكُهُمْ فِيهَا الْكُفَّارُ، فَأَمَّا فِي الدُّنْيَا فَقَدْ شَارَكُوهُمْ.

897- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan, ***"De ki: "Allah'ın kulları için çıkardığı ziyneti, temiz ve hoş rızıkları kim haram kılmıştır?" 'Bunlar dünya hayatında iman edenler içindir. Kıyamet günü ise yalnız onlaradır' de. İşte biz âyetleri bilenler için böylece açıklarız"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bunlar, ahirette mü'minlere özgüdür. Ahirette kâfirler onlara ortak olamazlar. Dünyada ise onlara ortaktırlar."[951]

قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٤﴾ يَابَنِي آدَمَ إِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي فَمَنِ اتَّقَى وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٥﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٣٦﴾ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ أُولَئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُمْ مِنَ الْكِتَابِ حَتَّى إِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ قَالُوا أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا وَشَهِدُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ ﴿٣٧﴾

33. De ki: "Rabbim ancak hayâsızlıkları, onların açık olanını, gizli olanını, bununla beraber günahı, haksız isyanı, Allah'a hakkında asla bir delil indirmediği herhangi bir şeyi ortak

---

950 Türkiye nüshasında "أنا/enâ" şeklinde geçmektedir.

951 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 400; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 143. Kurtubî bu hadisi İbn Abbâs, Hasan, Katâde, Süddî, İbn Cüreyc ve İbn Zeyd'den nakletmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 200. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd ve Ebu'ş-Şeyh'in Dahhâk'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 81.

koşmanızı ve Allah'a bilmediğiniz şeyleri isnat etmenizi haram kılmıştır. 34. Her ümmetin bir eceli (bilinen bir sonu) vardır. O ecelleri gelince ne bir an geri bırakabilirler ne de ileri alabilirler. 35. Ey Âdemoğulları! Size kendi içinizden âyetlerimi anlatacak peygamberler gelir de kim (onlara karşı gelmekten) sakınır ve kendini ıslah ederse, onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir. 36. Âyetlerimizi yalanlayanlar ve onlara karşı büyüklük taslayanlar, cehennemlik olanlardır. Onlar orada ebedî kalıcıdırlar. 37. Allah'a karşı yalan uydurarak iftira edenden yahut O'nun âyetlerini yalanlayandan daha zalim kim olabilir? Onların kitaptaki nasipleri kendilerine erişecektir. Nihayet ruhlarını almak için elçilerimiz onlara geldikleri vakit diyecekler ki: "Allah'ı bırakıp da tapınageldiğiniz şeyler nerede?" Onlar "Bizi yüzüstü bırakıp kayboldular" diyecekler ve kendi aleyhlerine kâfir olduklarına dair şahitlik edeceklerdir.

٨٩٨ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أرنا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {أُولَئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُمْ مِنَ الْكِتَابِ} قَالَ: يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُمْ فِي الْآخِرَةِ بِأَعْمَالِهِمُ الَّتِي عَمِلُوا وَأَسْلَفُوا[952] فِي الدُّنْيَا.

898- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Onların kitaptaki nasipleri kendilerine erişecektir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Dünyada daha önce yapıp işledikleri işlerle ilgili payları ahirette onlara ulaşır."[953]

قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ فِي النَّارِ كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعَنَتْ أُخْتَهَا حَتَّى إِذَا ادَّارَكُوا فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ أُخْرَاهُمْ لِأُولَاهُمْ رَبَّنَا هَؤُلَاءِ أَضَلُّونَا فَآتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِنَ النَّارِ قَالَ لِكُلٍّ ضِعْفٌ

---

952 Türkiye nüshasında "وَسلَفُوا/ve selefû" şeklinde geçmektedir.

953 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 411; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 146. Begavî bu hadisi İbn Abbâs ve Katâde'den rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 54; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 212. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî, İbn Ebî Hâtim ve İbnu'l-Münzir'in İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 146.

وَلَكِنْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾ وَقَالَتْ أُولَاهُمْ لِأُخْرَاهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٣٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ ﴿٤٠﴾

38. "Cin ve insanlardan sizden önce geçmiş topluluklarla siz de cehenneme girin" diyecek. Her ümmet girdikçe kardeşine lanet edecek. Nihayet hepsi birbiri ardınca oraya girip toplandıkları zaman da sonrakileri öncekileri için "Rabbimiz! İşte bizi bunlar saptırdılar. Onun için bunlara ateş azabını iki kat ver" diyecekler. "Zaten herkes için bir kat daha fazla azap vardır fakat siz bilmezsiniz" buyuracak. 39. Öncekileri de sonrakilerine "Sizin bize hiçbir üstünlüğünüz yoktu. O halde kazandıklarınıza karşılık azabı tadın" diyecekler. 40. Âyetlerimizi yalanlayıp da onlara karşı büyüklenenlere hiç şüphesiz gök kapıları açılmayacaktır. Onlar, deve iğne deliğinden geçmedikçe cennete giremezler. Biz günahkârları böyle cezalandırırız.

٨٩٩ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْحَسَنِ فِي قَوْلِهِ: {حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ} حَتَّى يَدْخُلَ الْبَعِيرُ فِي خَرْمِ الْإِبْرَةِ.

899- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan (el-Basrî), ***"Onlar, deve iğne deliğinden geçmedikçe cennete giremezler"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Deve iğnenin deliğine girip geçinceye dek."[954]

954 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 429. İbn Kesîr bu hadisi nakletmiş ve Ebu'l-Âliye ve Dahhâk'a isnad etmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 214. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî ve Ebu'ş-Şeyh'in Hasan'dan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 85. Begavî şöyle demiştir: "Kesinlikle cennete giremeyecekleri kastedilmektedir." Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 188.

٩٠٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ أَبِي حُصَيْنٍ أَوْ حُصَيْنٍ شَكَّ[955] أَبُو بَكْرٍ[956]، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ} قَالَ: زَوْجُ النَّاقَةِ يَعْنِي الْجَمَلَ.

900- Abdürrezzâk > Sevrî > Ebû Husayn veya Husayn[957] > İbrahim isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Mes‘ûd, ***“Onlar, deve iğne deliğinden geçmedikçe cennete giremezler”*** âyeti hakkında şöyle demiştir: “Dişi devenin eşi yani erkek deve demektir.”[958]

لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٤١﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٤٢﴾ وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ وَنُودُوا أَنْ تِلْكُمُ الْجَنَّةُ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾

41. Onlara cehennem ateşinden bir döşek, üstlerinde de üzerlerini kapatacak örtüler (vardır). İşte biz zalimleri böyle cezalandırırız. 42. İman edip sâlih amel işleyenlere gelince -ki biz kimseye gücünden fazlasını yüklemeyiz.- Onlar cennetliklerdir. Onlar orada ebedî kalıcıdırlar. 43. Biz onların kalplerinde kin türünden ne varsa söküp atacağız. Altlarından ırmaklar akar. “Bizi buna ileten Allah’a hamd olsun. Allah bizi bu yola iletmeseydi, kendiliğimizden bunu bulmuş olamazdık. Hakikaten Rabbimizin elçileri gerçeği

---

955 Türkiye nüshasında “يشك/yeşükkü” şeklinde geçmektedir.
956 Ebû Bekir, müellif Abdürrezzâk’tır ve burada künyesi ile zikredilmiştir.
957 Mısır nüshasında Hüseyn veya Husayn şeklinde geçmektedir ve bu hatalıdır.
958 Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XII, 428. Ebû Hayyân bu hadisi İbn Mes‘ûd’dan nakletmiştir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru’l-Muhît*, IV, 297; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Azîm*, II, 214. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü’l-Mensûr*’da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Taberî, Abd b. Humeyd, Taberânî, İbnu’l-Münzir ve Ebu’ş-Şeyh’e isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, III, 84.

getirmişler" derler. Onlara "Yapmaya devam ettiklerinize karşılık mirasçısı kılındığınız cennet işte budur" diye seslenilir.

٩٠١ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ} قَالَ: قَالَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ: إِنِّي لَأَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَنَا، وَعُثْمَانُ، وَطَلْحَةُ، وَالزُّبَيْرُ مِنَ الَّذِينَ قَالَ اللَّهُ: {وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ} الْآيَةَ.

901- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Biz onların kalplerinde kin türünden ne varsa söküp atacağız"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: Ali b. Ebî Tâlib şöyle demiştir: "Ben, Osmân, Talha ve Zübeyr'in Allah'ın ***'Biz onların kalplerinde kin türünden ne varsa söküp atacağız'*** dediği kimselerden olacağımızı umuyorum."[959]

٩٠٢ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ، عَنْ إِسْرَائِيلَ أَبِي مُوسَى، قَالَ: سَمِعْتُ الْحَسَنَ، يَقُولُ: قَالَ عَلِيٌّ: فِينَا وَاللَّهِ أَهْلَ بَدْرٍ أُنْزِلَتْ {وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ} الْآيَةَ.

902- Abdürrezzâk > İbn Uyeyne > İsrâil Ebû Musa[960] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan şöyle demiştir: Ali şöyle dedi: ***"'Biz onların kalplerinde kin türünden ne varsa söküp atacağız'*** âyeti, Allah'a yemin olsun ki biz Bedir ehli hakkında nâzil oldu."[961]

---

959 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 438; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 190; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 82; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 298; Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 208; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 215. İbn Hacer, *el-Kâfi'ş-Şâf*'da şöyle demiştir: "İbn Sa'd bu hadisi Ca'fer b. Muhammed > babası tarikiyle, Taberî de Ma'mer > Katâde > Ali tarîkiyle rivayet etmişlerdir. Her iki rivayet de munkatıdır. İbn Ebî Şeybe'nin Yahyâ > Ali tarîkiyle yaptığı rivayet ise muttasıldır." Ayrıca bk. *Keşşâf* hâmişi, II, 82.

960 O, İsrâil b. Musa Ebû Musa el-Basrî'dir. Hindistan'da ikâmet etmiştir. Altıncı tabakadan olup sikadır. Bk. *Takrîb*, I, 64.

961 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 438; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 190; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 215. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Taberî, İbn Ebî Hâtim, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in Ali b. Ebî Tâlib'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 85.

وَنَادَى أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابَ النَّارِ أَنْ قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا قَالُوا نَعَمْ فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿٤٤﴾ الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُمْ بِالْآخِرَةِ كَافِرُونَ ﴿٤٥﴾ وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ وَنَادَوْا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ ﴿٤٦﴾ وَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾ وَنَادَى أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ رِجَالًا يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمَاهُمْ قَالُوا مَا أَغْنَى عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٨﴾

44. Cennetlikler, cehennemliklere "Rabbimizin bize vaat ettiğini gerçek bulduk. Siz de Rabbinizin vaat ettiğini gerçek buldunuz mu?" diye seslenirler. Onlar da "Evet" derler. Bunun üzerine aralarında bir münadi "Allah'ın laneti zulmedenlere olsun" diye seslenir. 45. Onlar, Allah yolundan alıkoyan ve onu eğip bükmek isteyenlerdir. Onlar ahireti de inkâr edenlerdir. 46. Onların ikisi arasında bir perde ve A'râf, üzerinde de her birini yüzlerinden tanıyan adamlar vardır. Cennet ehline "Selâmun aleyküm" diye seslenirler. Bunlar henüz oraya girmeyen fakat oraya girmeyi uman kimselerdir. 47. (A'râftakilerin) gözleri cehennemlikler tarafına çevrildiği zaman da "Rabbimiz! Bizi bu zalimler topluluğu ile beraber bulundurma" diye dua ederler. 48. (Yine) A'râftakiler yüzlerinden tanıdıkları birtakım adamlara seslenerek "Çokluğunuzun da büyüklenip durmanızın da size bir faydası olmadı" derler.

٩٠٣ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْكَلْبِيِّ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى {أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ} قَالَ: كُلُّ شَيْءٍ مُرْتَفِعٍ.

903- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî, "أَصْحَابُ الأَعْرَاف/**ashâbu'l-a'râf (a'râftakiler)**" âyeti hakkında şöyle demiştir: "(A'râf) her yüksek yerdir."[962]

٩٠٤ - قَالَ مَعْمَرٌ: وَقَالَ قَتَادَةُ: هُوَ السُّورُ الَّذِي بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ.

904- Ma'mer, Katâde'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "O, cennetle cehennem arasında bulunan surdur."[963]

٩٠٥ - قَالَ مَعْمَرٌ، وَقَالَ قَتَادَةُ: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: أَهْلُ الأَعْرَافِ قَوْمٌ اسْتَوَتْ حَسَنَاتُهُمْ وَسَيِّئَاتُهُمْ عَلَى سُورٍ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ {لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ}.

905- Ma'mer > Katâde isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Abbâs şöyle demiştir: "A'râf ashâbı, iyilikleriyle kötülükleri eşit olan, cennetle cehennem arasındaki surun üzerinde bulunan ve çok arzuladıkları halde cennete girememiş bir topluluktur."[964]

---

962 İbnu'l-Mübârek, *ez-Zühd*'de Ebû Miclez'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "A'râf, yüksek yerdir." Bk. İbnu'l-Mübârek, *ez-Zühd*, s. 480. Begavî şöyle demiştir: "'الأعراف/el-A'râf' kelimesi 'عرف/urf' kelimesinin cemisidir. 'Yüksek yer' demektir." Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 191; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II, 197.

963 Mücâhid, *Tefsîr*, I, 237. İbn Ebî Hâtim bu hadisi Huzeyfe b. el-Yemân'dan rivayet etmiştir. Bu görüş, Mücâhid'in iki görüşünden biridir, ayrıca Süddî, Dahhâk ve Katâde'nin de görüşüdür. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 150. Taberî hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 451; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 217. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî'nin İbn Abbâs'tan rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 76.

964 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 451. Begavî bu hadisi İbn Abbâs'tan nakletmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 191. İbn Ebî Hâtim hadisi Ebû Hureyre'den rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 150. Kurtubî hadisi İbn Mes'ûd, Huzeyfe b. el-Yemân, İbn Abbâs, Şa'bî, Dahhâk ve İbn Cübeyr'den nakletmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 211. İbn Kesîr de hadisi Huzeyfe'den nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 216.

٩٠٦ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ أَبِي يَزِيدَ، قَالَ: سَمِعْنَا ابْنَ عَبَّاسٍ، يَقُولُ: الْأَعْرَافُ الشَّيْءُ الْمُشْرِفُ.

906- Abdürrezzâk > İbn Uyeyne > Abdullah b. Ebî Yezîd isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Abbâs şöyle demiştir: "A'râf, yukarıdan bakan bir şeydir."[965]

٩٠٧ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْحَسَنِ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى {لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ} قَالَ: وَاللهِ مَا جَعَلَ اللهُ ذَلِكَ الطَّمَعَ فِي قُلُوبِهِمْ إِلَّا لِكَرَامَةٍ يُرِيدُهَا بِهِمْ.

907- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan, ***"Onların ikisi arasında bir perde ve A'râf, üzerinde de her birini yüzlerinden tanıyan adamlar vardır. Cennet ehline 'Selâmun aleyküm' diye seslenirler. Bunlar henüz oraya girmeyen fakat oraya girmeyi uman kimselerdir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Allah, onların kalplerine bu ümidi ve arzuyu sadece kendileri için dilediği bir değer ve itibar için koymuştur."[966]

أَهَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللهُ بِرَحْمَةٍ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿٤٩﴾ وَنَادَى أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللهُ قَالُوا إِنَّ اللهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٥٠﴾ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ

---

965 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 450; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 150; Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 211; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 216. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Saîd b. Mansûr, İbn Ebî Şeybe, Beyhakî, Taberî, Abd b. Humeyd, İbn Ebî Hâtim, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 86.

966 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 465; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 152; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 217. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Taberî, İbn Ebî Hâtim, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in Hasan'dan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 89. Kurtubî şöyle demiştir: "Bu te'vilden kasıt, onların a'râf ashâbı olmasıdır." Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 213; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 303.

نَنْسَاهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَذَا وَمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿٥١﴾ وَلَقَدْ جِئْنَاهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلَى عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلُهُ يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ قَدْ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٥٣﴾

49. Kendilerini Allah'ın rahmetine erdirmeyeceğine yemin ettiğiniz kimseler bunlar mı idi? İşte (onlara) "Girin cennete! Size hiçbir korku yoktur ve siz üzülecek de değilsiniz" (denilmiştir). 50. Cehennemlikler cennetliklere "Bize biraz su yahut size Allah'ın ihsan ettiği rızıktan akıtın" diye seslenirler. Onlar ise "Doğrusu Allah bunları kâfirlere haram kılmıştır" derler. 51. O kâfirler ki, dinlerini bir eğlence ve oyun edindiler de dünya hayatı onları aldattı. Onlar, bugünleri ile karşılaşacaklarını unuttukları ve âyetlerimizi bile bile inkâr ettikleri gibi biz de bugün onları unuturuz. 52. And olsun ki biz, onlara iman edecek bir kavme hidayet ve rahmet olmak üzere, ilme dayanarak uzun uzadıya açıkladığımız bir Kitab getirmişizdir. 53. Onlar onun te'vilinden (Kur'ân'ın yapmış olduğu tehditlerin sonunda olduğu gibi gerçekleşmesinden) başkasını mı bekliyorlar? Onun bildirdiklerinin çıkacağı günde evvelce onu unutanlar "Gerçekten de Rabbimizin peygamberleri bize hakkı getirmişlerdi. Acaba şimdi bizim için şefaat edecek şefaatçiler bulunur mu? Yahut işlediklerimizden farklı ameller işleyelim diye geri döndürülür müyüz?" derler. Onlar kendilerini gerçekten hüsrana uğratanlardır. Uydurageldikleri şeyler de kendilerinden uzaklaşarak kaybolup gitmişlerdir.

٩٠٨ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ، وَالْكَلْبِيِّ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلُهُ} قَالَا: تَأْوِيلُهُ عَاقِبَتُهُ.

908- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî ve Katâde, ***"Onlar onun te'vilinden (Kur'ân'ın yapmış olduğu tehditlerin sonunda olduğu gibi gerçekleşmesinden) başkasını mı bekliyorlar? Onun bildirdiklerinin çıkacağı günde evvelce onu unutanlar "Gerçekten de Rabbimizin peygamberleri bize hakkı getirmişlerdi"*** âyeti hakkında şöyle demişlerdir: "'تَأْوِيلُهُ/Te'vîluhû,' akıbeti, sonucu demektir."[967]

٩٠٩ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {فَالْيَوْمَ نَنْسَاهُمْ} قَالَ: نَتْرُكُهُمْ {كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَذَا}.

909- Abdürrezzâk > Ma'mer > Âsım b. Ebi'n-Nücûd isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid, ***"Biz de bugün onları unuturuz"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: ***"'Onlar, bu günleri ile karşılaşacaklarını unuttukları gibi'*** öylece biz de onları terk ederiz."[968]

إِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٥٤﴾ ادْعُوا رَبَّكُمْ

---

967 Taberî bu hadisi rivayet etmiş ancak isnadda Kelbî'yi zikretmemiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 130. İbn Ebî Hâtim bu hadisi Katâde'den rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 154. Kurtubî hadisi Katâde'den nakletmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 218. Ebû Hayyân hadisi Mücâhid ve Katâde'den nakletmiştir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 306. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Taberî, İbn Ebî Hâtim ve Ebu'ş-Şeyh'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 90. Begavî bu hadisi Mücâhid ve Süddî'den rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 54. İbn Kesîr de hadisi Mücâhid'den nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 220.

968 Mücâhid, *Tefsîr*, I, 238; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 219. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî ve İbn Ebî Hâtim'in Mücâhid'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 90.

تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿٥٥﴾ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾ وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ حَتَّى إِذَا أَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَيِّتٍ فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ كَذَلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَى لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٥٧﴾ وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبُثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا كَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ ﴿٥٨﴾

54. Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan sonra Arş'a istivâ eden, geceyi, durmadan kendisini kovalayan gündüze bürüyüp örten; güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş durumda yaratan Allah'tır. Bilesiniz ki, yaratmak da emretmek de O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi Allah ne yücedir. 55. Rabbinize yalvara yakara ve gizlice dua edin. Gerçek şu ki O, haddi aşanları sevmez. 56. Yeryüzü ıslah edilmişken orada fesat çıkarmayın. O'na korkarak ve umarak dua edin. Şüphesiz Allah'ın rahmeti iyi hareket edenlere pek yakındır. 57. Rahmetinin önünden rüzgârları müjde olmak üzere gönderen O'dur. Nihayet bunlar ağır yüklü bulutları kaldırınca biz onları ölmüş bir yere süreriz ve ondan su indiririz. Derken o su ile ürünün her türlüsünü çıkartırız. İşte biz ölüleri de böyle çıkartacağız. İyi düşünüp ibret alırsınız diye. 58. İyi ve temiz ülkenin bitkisi Rabbinin izni ile (güzel) çıkar. Kötü olandan ise faydası pek az bir şeyden başkası çıkmaz. İşte biz âyetlerimizi şükreden bir topluluk için böylece türlü türlü ve tekrar tekrar açıklarız.

٩١٠ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى {وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ، وَالَّذِي خَبُثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا} قَالَ: هَذَا مَثَلٌ ضَرَبَهُ اللَّهُ فِي الْمُؤْمِنِ وَالْكَافِرِ.

910- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"İyi ve temiz ülkenin bitkisi Rabbinin izni ile çıkar. Kötü***

olandan ise faydası pek az bir şeyden başkası çıkmaz. İşte biz âyetlerimizi şükreden bir topluluk için böylece türlü türlü ve tekrar tekrar açıklarız” âyeti hakkında şöyle demiştir: “Bu, Allah’ın mü’min ve kâfir için gösterdiği bir örnektir.”[969]

لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ فَقَالَ يَاقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ إِنِّي
أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥٩﴾ قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي
ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٦٠﴾ قَالَ يَاقَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ
الْعَالَمِينَ ﴿٦١﴾ أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنْصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا
تَعْلَمُونَ ﴿٦٢﴾ أَوَعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ
وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٦٣﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ
وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ ﴿٦٤﴾ وَإِلَى عَادٍ أَخَاهُمْ
هُودًا قَالَ يَاقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٦٥﴾ قَالَ الْمَلَأُ
الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٦٦﴾
قَالَ يَاقَوْمِ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٧﴾ أُبَلِّغُكُمْ
رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ ﴿٦٨﴾ أَوَعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ
رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ
وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَسْطَةً فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾ قَالُوا أَجِئْتَنَا
لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ
﴿٧٠﴾ قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ أَتُجَادِلُونَنِي فِي أَسْمَاءٍ
سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ
الْمُنْتَظِرِينَ ﴿٧١﴾ فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا

---

969 Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, II, 497; Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 231. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü’l-Mensûr*’da zikretmiş ve Taberî’nin Katâde’den rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, III, 93-94. İbn Ebî Hâtim de hadisi İbn Abbâs’tan rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 158; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Azîm*, II, 222; Ebû Hayyân, *Bahru’l-Muhît*, IV, 319.

بِآيَاتِنَا وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٧٢﴾ وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَاقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾

59. And olsun biz Nûh'u kavmine gönderdik de "Ey kavmim! Allah'a ibadet edin. Sizin O'ndan başka hiçbir ilahınız yoktur. Doğrusu ben sizin için büyük bir günün azabından korkuyorum" dedi. 60. Kavminden ileri gelenler de "Şüphesiz biz seni apaçık bir sapıklık içinde görüyoruz" dediler. 61. Dedi ki: "Ey kavmim, bende hiçbir sapıklık yoktur. Fakat ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim." 62. "Rabbimin vahyettiklerini size tebliğ ediyorum, sizin iyiliğinizi istiyorum ve ben Allah'tan (gelen vahiy ile) sizin bilmediğinizi de biliyorum." 63. "Sizi uyarmak için, sakınmanız için ve belki rahmet olunursunuz diye Rabbiniz tarafından içinizden bir kişiye bir öğüt geldi diye şaştınız mı yoksa?" 64. Bunun üzerine onu yalanladılar. Biz de kendisini ve gemide onunla birlikte olanları kurtardık. Âyetlerimizi yalanlayanları ise suda boğduk. Çünkü onlar kör bir kavim idiler. 65. Âd (kavmin)e de kardeşleri Hûd'u (gönderdik). O "Ey kavmim! Allah'a ibadet edin. O'ndan başka hiçbir ilahınız yoktur. Hâlâ sakınmayacak mısınız?" dedi. 66. Kavminin ileri gelenlerinden kâfir olanlar da "Biz senin aklında bir hafiflik görüyoruz ve gerçekten biz seni yalancılardan sanıyoruz" dediler. 67. "Ey kavmim! Aklımda bir hafiflik yok. Fakat ben (size) âlemlerin Rabbi tarafından (gönderilmiş) bir peygamberim" dedi. 68. "Rabbimin vahyettiklerini size tebliğ ediyorum. Ve ben size güvenilir bir nasihat ediciyim." 69. "Sizi uyarmak için Rabbiniz tarafından içinizden bir adam vasıtasıyla size bir öğüt geldi diye şaştınız mı yoksa? Düşünün ki O, sizi Nûh kavminden sonra halifeler kıldı, yaratılış itibari ile size boy pos da verdi. O halde Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki kurtuluşa erdirilesiniz." 70. "Sen bize babalarımızın ibadet ettiklerini

terk ederek yalnız Allah'a ibadet edelim diye mi geldin? O halde doğru söyleyenlerden isen bizi kendisiyle tehdit ettiğin şeyi (azabı) getir" dediler. 71. Dedi ki: "Gerçekten Rabbinizden size bir azap ve gazap gelecektir. Allah'ın haklarında hiçbir delil indirmediği, kendinizin ve atalarınızın taktığı birtakım adlar hakkında mı benimle tartışıyorsunuz? Artık bekleyin. Şüphesiz ben de sizinle birlikte bekleyenlerdenim." 72. Bunun üzerine Biz onu ve beraberindekileri tarafımızdan bir rahmetle kurtardık. Âyetlerimizi yalanlayıp iman etmeyenlerin ise köklerini kestik. 73. Semûd (kavmin)e de kardeşleri Sâlih'i (gönderdik). "Ey kavmim! Allah'a ibadet edin. Sizin O'ndan başka ilahınız yoktur. Size Rabbinizden apaçık bir mûcize gelmiş bulunuyor. İşte size bir âyet (mûcize) olmak üzere Allah'ın dişi devesi. Onu bırakın, Allah'ın arzında otlasın. Ona kötülükle dokunmayın, sonra sizi acıklı bir azap yakalar" dedi.

٩١١ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ إِسْرَائِيلَ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ رُفَيْعٍ، عَنْ أَبِي الطُّفَيْلِ، قَالَ: قَالَتْ ثَمُودُ يَا صَالِحُ: ائْتِنَا بِآيَةٍ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ، فَقَالَ لَهُمْ صَالِحٌ: اخْرُجُوا إِلَى هَضْبَةٍ مِنَ الْأَرْضِ، فَخَرَجُوا فَإِذَا هِيَ تَمَخَّضُ كَمَا تَمَخَّضُ الْحَامِلُ، ثُمَّ إِنَّهَا انْفَرَجَتْ فَخَرَجَ مِنْ وَسَطِهَا النَّاقَةُ، فَقَالَ لَهُمْ صَالِحٌ: {هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ، وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ} لَهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَعْلُومٍ، فَلَمَّا مَلُّوهَا عَقَرُوهَا، فَقَالَ لَهُمْ: {تَمَتَّعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ذَلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوبٍ} قَالَ عَبْدُ الْعَزِيزِ: وَحَدَّثَنِي رَجُلٌ آخَرُ أَنَّ صَالِحًا، قَالَ لَهُمْ: إِنَّ آيَةَ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ أَنْ تُصْبِحُوا غَدًا حُمْرًا، وَالْيَوْمَ الثَّانِي صُفْرًا، وَالْيَوْمَ الثَّالِثِ سُودًا، قَالَ: فَصَبَّحَهُمُ الْعَذَابُ، فَلَمَّا رَأَوْا ذَلِكَ تَحَنَّطُوا وَاسْتَعَدُّوا.

911- Abdürrezzâk > İsrâil > Abdülazîz b. Rufey' isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ebu't-Tufeyl şöyle demiştir: Semûd kavmi Sâlih'e "Eğer doğru söylüyorsan bize bir delil getir" deyince Sâlih, "Bir tepeye çıkın" dedi. Semûd kavmi bir tepenin üzerine çıkınca birden bir kayanın gebe olanın sancı çektiği gibi sancılandığını gördüler. Sonra kaya yarıldı ve ortasından deve çıktı. Sâlih, onlara ***"'İşte size bir âyet (mûcize) ol-***

mak üzere Allah'ın dişi devesi. Onu bırakın, Allah'ın arzında otlasın. Ona kötülükle dokunmayın, sonra sizi acıklı bir azap yakalar' Onun içme hakkı, sizin de bilinen bir gün içme hakkınız var" dedi. Ondan usanınca onu kestiler. Sâlih *aleyhisselâm* da onlara ***"Yurdunuzda üç gün daha yaşayın. (Sonra helâk olacaksınız.) İşte bu, yalanlanamayacak bir tehdittir"***[970] dedi.[971]

Abdülazîz başka bir râvinin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Sâlih *aleyhisselâm* onlara 'Başınıza azap geleceğinin alâmeti, yarın kırmızı olmanız, ikinci gün sarı, üçüncü gün ise siyah olmanızdır' dedi. Azap başlarına sabah geldi. Bu durumu görünce hanût kokusu sürünüp hazırlandılar."

٩١٢ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي مَنْ، سَمِعَ الْحَسَنَ يَقُولُ: لَمَّا عَقَرَتْ ثَمُودُ النَّاقَةَ ذَهَبَ فَصِيلُهَا حَتَّى صَعِدَ تَلًّا، فَقَالَ: يَا رَبِّ أَيْنَ أُمِّي؟، ثُمَّ رَغَا رَغْوَةً، فَنَزَلَتِ الصَّيْحَةُ فَأَهْمَدَتْهُمْ.

912- Abdürrezzâk > Ma'mer > (İsmi zikredilmeyen) bir râvi isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan (el-Basrî) şöyle demiştir: "Semûd kavmi deveyi kesince devenin yavrusu gidip bir tepeye çıktı ve 'Ey Rabbim! Benim annem nerede?' dedi. Ardından öyle bir böğürdü ki peşinden çığlık inip onları helâk etti."[972]

٩١٣ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، أَنَّ صَالِحًا، قَالَ لَهُمْ حِينَ عَقَرُوا النَّاقَةَ: تَمَتَّعُوا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ بَقِيَّةَ آجَالِكُمْ، ثُمَّ قَالَ لَهُمْ: إِنَّ آيَةَ هَلَاكِكُمْ أَنْ تُصْبِحَ وُجُوهُكُمْ غَدًا مُصْفَرَّةً، ثُمَّ تُصْبِحَ الْيَوْمَ الثَّانِي مُحْمَرَّةً، ثُمَّ تُصْبِحَ الْيَوْمَ الثَّالِثَ مُسْوَدَّةً، فَأَصْبَحَتْ كَذَلِكَ، فَلَمَّا كَانَ الْيَوْمُ الثَّالِثُ أَيْقَنُوا بِالْهَلَاكِ، فَتَكَفَّنُوا وَتَحَنَّطُوا، ثُمَّ أَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ فَأَهْمَدَتْهُمْ.

---

970 Hûd 11/65.

971 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 525; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 162. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî, İbn Ebî Hâtim ve İbnu'l-Münzir'in Ebu't-Tüfeyl'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 98.

972 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 536; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 163; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 129. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk ve Ebu'ş-Şeyh'in Hasan'dan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 99.

913- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde şöyle demiştir: "Semûd kavmi deveyi kesince Sâlih *aleyhisselâm*, onlara 'Ecelinizden geriye kalan şu üç günden faydalanın. Başınıza azap geleceğinin alâmeti, yarın yüzlerinizin kırmızı olması, ikinci gün sarı, üçüncü gün ise siyah olmasıdır' dedi. Semûdluların yüzleri aynen bu şekilde oldu. Üçüncü gün olunca helâk edileceklerine yakinen inandılar. Hemen kefenlere büründüler ve hanût kokusu süründüler. Sonra çığlık onları yakalayıp öldürdü."[973]

٩١٤ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ مَعْمَرٍ، وَقَالَ قَتَادَةُ: قَالَ عَاقِرُ النَّاقَةِ لَهُمْ: لَا أَقْتُلُهَا حَتَّى تَرْضَوْا أَجْمَعُونَ، فَجَعَلُوا يَدْخُلُونَ عَلَى الْمَرْأَةِ فِي خِدْرِهَا، فَيَقُولُونَ أَتَرْضَيْنَ؟ فَتَقُولُ: نَعَمْ، وَالصَّبِيِّ حَتَّى رَضُوا أَجْمَعُونَ فَعَقَرُوهَا.

914- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde şöyle demiştir: "Onlar adına deveyi kesen kişi, 'Tümünüz razı olmadıkça onu öldüremem' dedi. Peşinden (herkesi dolaşıp) odalarında bulunan kadınların ve çocukların yanına girip 'Razı mısınız?' demeye başladılar. Sonunda tümü razı olunca deveyi kestiler."[974]

٩١٥ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُثْمَانَ بْنِ خُثَيْمٍ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: لَمَّا مَرَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْحِجْرِ، قَالَ: لَا تَسْأَلُوا الْآيَاتِ، فَقَدْ سَأَلَهَا قَوْمُ صَالِحٍ، فَكَانَتْ تَرِدُ مِنْ هَذَا الْفَجِّ، وَتَصْدُرُ عَنْ هَذَا الْفَجِّ، فَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ فَعَقَرُوهَا، وَكَانَتْ تَشْرَبُ مَاءَهُمْ يَوْمًا، وَيَشْرَبُونَ لَبَنَهَا يَوْمًا، فَعَقَرُوهَا فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ أَهْلَكَ اللَّهُ مَنْ تَحْتَ أَدِيمِ السَّمَاءِ مِنْهُمْ إِلَّا رَجُلًا وَاحِدًا كَانَ فِي حَرَمِ اللَّهِ. قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَنْ هُوَ؟، قَالَ: أَبُو رِغَالٍ. فَلَمَّا خَرَجَ مِنَ الْحَرَمِ أَصَابَهُ مَا أَصَابَ قَوْمَهُ.

---

973 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, III, 163. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Ebu'ş-Şeyh'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 98. Şevkânî de hadisi Abdürrezzâk'tan nakletmiştir. Bk. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II, 210-211.

974 Taberî bu hadisi bir önceki rivayetin içinde zikretmiştir. Ebû Hayyân da hadisi benzer şekilde nakletmiştir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 330.

915- Abdürrezzâk > Ma'mer > Abdullah b. Osmân b. Huseym[975] > Ebu'z-Zübeyr isnadıyla rivayet edildiğine göre, Câbir b. Abdullah şöyle demiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Hicr'e uğradığı zaman şöyle buyurdu: ***"Ey insanlar! Mûcizeler istemeyin. Sâlih'in kavmi kendisinden mûcize istedi. O deve işte şu yoldan gelir, suyunu içer ve o yoldan çıkıp giderdi. Onlar Rablerinin emrine karşı gelip deveyi kestiler. Deve, bir gün onların suyunu içerdi, onlar da bir gün onun sütünü içerlerdi. Onu kestikleri zaman bir çığlık onları yakalayıverdi. Allah Teâlâ bir kişi dışında onlardan gök kubbesi altında olanların tümünü helâk etti. O kurtulan adam Haremullah'taydı."*** Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e "Ey Allah'ın Resûlü! Bu kişi kimdir?" denilince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* "Ebû Rigâl'dır. Bu kişi de Harem'den çıkınca onların uğradığı akibete uğradı" buyurdu.[976]

٩١٦ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، قَالَ: وأَخْبَرَنِي إِسْمَاعِيلُ بْنُ أُمَيَّةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ بِقَبْرِ أَبِي رِغَالٍ، فَقَالَ: أَتَدْرُونَ مَنْ هَذَا؟، قَالُوا: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، قَالَ: هَذَا قَبْرُ أَبِي رِغَالٍ، قَالُوا: وَمَنْ هُوَ أَبُو رِغَالٍ؟، قَالَ: رَجُلٌ مِنْ ثَمُودَ كَانَ فِي حَرَمِ اللَّهِ، فَمَنَعَهُ حَرَمُ اللَّهِ عَذَابَ اللَّهِ، فَلَمَّا خَرَجَ أَصَابَهُ مَا أَصَابَ قَوْمَهُ مِنَ الْهَلَكَةِ، فَدُفِنَ هَاهُنَا وَدُفِنَ مَعَهُ غُصْنٌ مِنْ ذَهَبٍ. قَالَ: فَنَزَلَ الْقَوْمُ فَابْتَدَرُوهُ بِأَسْيَافِهِمْ، فَبَحَثُوا عَنْهُ فَاسْتَخْرَجُوا الْغُصْنَ.

916- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, İsmâil b. Ümeyye[977] şöyle demiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ebû Rigâl'ın kabrine uğrayınca ***"Bunun kim olduğunu biliyor musunuz?"*** dedi. "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" dediklerinde

---

975 O, Abdullah b. Osmân b. Huseym el-Kârî el-Mekkî Ebû Osmân'dır. Beşinci tabakadan olup sıdk sahibidir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 432.

976 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 296; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 163; Ezrakî, *Târîhu Mekke*, I, 362; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 537; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 227; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I, 137. Hâfız bu hadisi nakledip şöyle demiştir: "Ahmed ve Hâkim'in isnadı hasendir." Bk. Hâfız, *el-Feth*, VI, 270. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Ahmed, Bezzâr, Taberî, İbn Ebî Hâtim, İbnu'l-Münzir, Taberânî, Hâkim, İbn Merdûye ve Ebu'ş-Şeyh'in Câbir b. Abdillah'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 99.

977 O, İsmâil b. Ümeyye b. Amr b. Saîd b. el-Âs el-Ümevî'dir. Altıncı tabakadan olup sika ve sağlamdır. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 67.

"Ebû Rigâl'ın kabridir" dedi. "Ebû Rigâl kim?" dediklerinde şöyle dedi: ***"Ebû Rigâl, Semûd kavminden bir kişidir. Haremullah'ta idi. Onu Allah'ın azabından Haremullah korudu. Kavminin başına gelen helâk onun da başına gelince şuraya gömüldü. Onunla birlikte bir altın çubuk da gömüldü. Ardından insanlar, aceleyle toprağını alıp kabrini açtılar ve çubuğu çıkardılar."***[978]

٩١٧ - قَالَ مَعْمَرٌ: وَقَالَ الزُّهْرِيُّ: أَبُو رِغَالٍ أَبُو ثَقِيفٍ.

917- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Zührî şöyle demiştir: "Ebû Rigâl[979], Ebû Sakîf'tir (Sakîf'in babasıdır)."

٩١٨ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: لَمَّا مَرَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْحِجْرِ، قَالَ: لَا تَدْخُلُوا مَسَاكِنَ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ[980] إِلاَّ أَنْ تَكُونُوا بَاكِينَ أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَهُمْ، ثُمَّ قَنَّعَ رَأْسَهُ[981]، وَأَسْرَعَ السَّيْرَ حَتَّى جَازَ الْوَادِيَ.[982]

918- Abdürrezzâk > Ma'mer > Zührî > Sâlim[983] isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Ömer şöyle demiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hicr'e uğrayınca ***"Kendilerine zulmedenlerin başlarına gelen felaketin sizin de başınıza gelmemesi için onların yurtlarına sadece ağlayarak girin"*** buyurdu. Ardından başını örtüp hızlı bir şekilde vadiyi geçti.[984]

---

978 Ebû Davud bu hadisi İsmâil b. Ümeyye > Büceyr b. Ebî Büceyr tarîki ile rivayet etmiştir. Büceyr şöyle demiştir: Abdullah b. Amr'ın şöyle dediğini duydum: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte Tâif'e gittiğimizde bir kabre uğradık ve onun şöyle dediğini duydum…" Abdullah b. Amr ardından hadisi benzer şekilde zikretti. Abdürrezzâk bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Abdürrezzâk, *Musannef*, VI, 454; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 538; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 163; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve n-Nihâye*, I, 137, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 229; Süyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, III, 282.

979 Ebû Rigâl, Sakîf'in atasıdır. Semûd kavmindendir.

980 Mısır nüshasından silinmiştir.

981 "Yüze maske takmak veya yüzü bir şeyle örtmek" anlamına gelmektedir.

982 "Vadiyi kat etmek, hızlıca geçmek ve geride bırakmak" demektir.

983 Türkiye nüshasında Sâlim b. Abdillah b. Ömer şeklinde geçmektedir. Bu isnad mürseldir ancak Mısır nüshasındaki isnad muttasıldır.

984 Buhârî, Kitâbu'l-Megâzî, VIII, 125; Müslim, Kitâbu'z-Zühd, XVIII, 111; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 539.

٩١٩ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ: {إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ} قَالَ: فِي الْبَاقِينَ فِي عَذَابِ اللَّهِ.

919- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Hani biz onu ve geride kalanlar arasındaki yaşlı bir kadın (kâfir olan eşi) dışında bütün ailesini kurtarmıştık"***[985] âyetleri hakkında şöyle demiştir: "Allah'ın azabında kalanlar içindeki (yaşlı bir kadın dışında)."[986]

وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأَكُمْ فِي الْأَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِنْ سُهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٧٤﴾ قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَالِحًا مُرْسَلٌ مِنْ رَبِّهِ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿٧٥﴾ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا بِالَّذِي آمَنْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ﴿٧٦﴾ فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَاصَالِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٧٧﴾ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٧٨﴾ فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَاقَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلَكِنْ لَا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ ﴿٧٩﴾ وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿٨٠﴾ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُسْرِفُونَ ﴿٨١﴾ وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَخْرِجُوهُمْ مِنْ قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٨٢﴾ فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٨٣﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٨٤﴾ وَإِلَى مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ

985 Sâffât 37/134-135.

986 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 236; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 165. Kurtubî bu hadisi İbn Abbâs ve Katâde'den nakletmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 246. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd ve İbn Ebî Hâtim'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 100.

يَاقَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٨٥﴾ وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ مَنْ آمَنَ بِهِ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا وَاذْكُرُوا إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَثَّرَكُمْ وَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿٨٦﴾

74. Hatırlayın ki Âd kavminden sonra sizi halifeler kılıp yeryüzüne yerleştirdi. Ovalarında köşkler yapıyor, dağlarında evler yontuyorsunuz. Artık Allah'ın nimetlerini hatırlayın, yeryüzünde fesatçılar olup taşkınlık yapmayın. 75. Kavminden müstekbir olanların ileri gelenleri kendilerince zayıf kabul ettiklerine yani aralarından iman edenlere "Sâlih'in gerçekten Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğunu biliyor musunuz?" dediler Onlar da "Doğrusu biz onunla gönderilene iman edenleriz" dediler. 76. O müstekbirler "Doğrusu biz şu sizin iman ettiğinizi inkâr edenleriz" dediler. 77. Derken o dişi deveyi kesip öldürdüler. Rablerinin emrine karşı büyüklenerek isyan ettiler ve "Ey Sâlih! Eğer sen gönderilmiş peygamberlerden isen bizi tehdit edip durduğunu getir" dediler. 78. Bunun üzerine şiddetli bir sarsıntı onları yakalayıverdi de yurtlarında diz üstü çökenler oldular. 79. O da onlardan yüz çevirdi ve "Ey kavmim! Gerçekten ben size Rabbimin risaletini tebliğ ettim ve size öğüt verdim. Fakat siz öğüt verenleri sevmezsiniz" dedi. 80. Lût'u da (kavmine gönderdik). Hani o, kavmine "Sizden evvel âlemlerden hiç kimsenin yapmadığı hayâsızlığı mı yapıyorsunuz?" demişti. 81. "Çünkü siz, kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz. Hayır, siz çok ileri giden bir kavimsiniz." 82. Kavminin cevabı yalnızca "Çıkarın onları ülkenizden. Çünkü onlar fazla temiz kalmak isteyen insanlarmış" demek oldu." 83. Bunun üzerine biz de hem onu hem de aile halkını kurtardık. Ancak karısı geride kalıp helâk edilenlerden oldu. 84. Onların üzerine bir yağmur yağdırdık.

Günahkârların sonunun nasıl olduğuna bir bak! 85. Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı (gönderdik). "Ey kavmim! Allah'a ibadet edin. O'ndan başka hiçbir ilâhınız yoktur. Rabbinizden size apaçık bir belge gelmiştir. Artık ölçeği ve teraziyi tam tutun. İnsanların eşyasını eksik vermeyin. Islah edildikten sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Şayet inanan kimselerseniz böylesi hakkınızda daha hayırlıdır" dedi. 86. "Ve siz öyle her yolun başında oturarak, Allah'a iman edenleri tehdit ederek ve o yolu eğip bükmek isteyerek Allah'ın yolundan alıkoymayın. Düşünün ki siz vaktiyle çok az idiniz de sizi çoğalttı. Bir de fesat çıkaranların sonları nice olmuştur, bir bakıverin."

٩٢٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا} يَقُولُ: تَبْغُونَ السَّبِيلَ عِوَجًا عَنِ الْحَقِّ[987].

920- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Ve siz öyle her yolun başında oturarak, Allah'a iman edenleri tehdit ederek ve o yolu eğip bükmek isteyerek Allah'ın yolundan alıkoymayın"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bu yolu haktan sapmış yanlış bir yol gibi göstererek..."[988]

وَإِنْ كَانَ طَائِفَةٌ مِنْكُمْ آمَنُوا بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ وَطَائِفَةٌ لَمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتَّى يَحْكُمَ اللّٰهُ بَيْنَنَا وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿٨٧﴾ قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَاشُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ ﴿٨٨﴾ قَدِ افْتَرَيْنَا عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ إِذْ نَجَّانَا اللّٰهُ مِنْهَا وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ

---

987 Mısır nüshasında "من الْحَقّ/mine'l-hak" şeklinde geçmektedir.

988 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 559; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 166. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Taberî, Ebu'ş-Şeyh ve İbn Ebî Hâtim'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 102.

فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ ﴿٨٩﴾

87. "Şayet içinizden bir kısmı benimle gönderilene iman etmiş, bir kısmı da iman etmemişse; Allah aramızda hükmünü verinceye kadar sabredin. O, hüküm koyanların en hayırlısıdır." 88. Kavminden büyüklük taslayan, ileri gelenler "Ey Şuayb! Seni ve seninle beraber iman edenleri muhakkak ülkemizden çıkaracağız yahut mutlaka bizim dinimize döneceksiniz" dediler. O "İstemezsek de mi?" dedi. 89. "Allah bizi ondan kurtardıktan sonra yine sizin dininize geri dönersek doğrusu Allah'a karşı yalan uydurmuş oluruz. Ona dönmemiz bizim için olacak şey değildir. Meğer ki Rabbimiz olan Allah dileye. Rabbimizin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Biz, ancak Allah'a güvenip dayandık. Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında sen hak ile hükmet. Sen hükmedenlerin en hayırlısısın."

٩٢١ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ} قَالَ: رَبَّنَا اقْضِ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ.[989]

921- Abdürrezzâk > Ma‘mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında sen hak ile hükmet"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında hakka göre hüküm ver."[990]

وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذًا لَخَاسِرُونَ ﴿٩٠﴾ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٩١﴾ الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَأَنْ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ ﴿٩٢﴾

---

989 Mısır nüshasında rivayetin tamamı silinmiştir.

990 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 564. İbn Ebî Hâtim bu hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 167. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Ebî Hâtim ve İbnu'l-Münzir'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 103.

90. Kavminden kâfir olan ileri gelenler "Şuayb'a uyarsanız, and olsun ki, o takdirde muhakkak en büyük zarara uğramış kimseler olacaksınız" dediler. 91. Bunun üzerine şiddetli sarsıntı onları yakalayıverdi de yurtlarında dizüstü çökenler oldular. 92. Şuayb'ı yalanlayanlar sanki orada hiç oturmamış gibi oldular. Şuayb'ı yalanlayanlar işte en büyük zarara uğrayanlar onlar oldular.

٩٢٢ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ: {كَأَنْ لَمْ يَغْنَوْا[991] فِيهَا} قَالَ: كَأَنْ لَمْ يَعِيشُوا فِيهَا كَأَنْ لَمْ يُنَعَّمُوا.

922- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Şuayb'ı yalanlayanlar sanki orada hiç oturmamış gibi oldular"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Sanki orada hayat sürmemişler, sanki orada bolluk içinde bir hayat yaşamamışlar gibi oldular."[992]

فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ فَكَيْفَ آسَى عَلَى قَوْمٍ كَافِرِينَ ﴿٩٣﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ ﴿٩٤﴾ ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتَّى عَفَوْا وَقَالُوا قَدْ مَسَّ آبَاءَنَا الضَّرَّاءُ وَالسَّرَّاءُ فَأَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٩٥﴾

93. Bunun üzerine onlardan yüz çevirdi ve "Ey kavmim! And olsun ben size Rabbimin vahiylerini tebliğ ettim ve size içtenlikle öğüt verdim. Şimdi kâfir bir topluma nasıl tasalanayım?" dedi. 94. Biz hangi memlekete bir peygamber

---

991 "المغنى/el-Meğnâ" kelimesi "ev" anlamına gelmektedir. Bu kelimenin çoğulu "المغانى/el-megânî" şeklindedir.

992 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 570; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 167. Ebû Hayyân bu hadisi Katâde'den nakletmiştir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, III, 246. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 103.

gönderdiysek halkını yalvarıp yakarsınlar diye mutlaka fakirlik, sıkıntı ve hastalığa uğratmışızdır. 95. Sonra sıkıntının yerini iyilikle değiştirdik. Nihayet çoğaldılar ve "Atalarımıza da darlık ve genişlik dokunmuştu" dediler. Bunun üzerine biz de farkında değillerken onları ansızın yakaladık.

٩٢٣ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ}، قَالَ: مَكَانَ الشِّدَّةِ الرَّخَاءَ {حَتَّى عَفَوا} يَقُولُ: حَتَّى سُرُّوا بِذَلِكَ.

923- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Sonra sıkıntının yerini iyilikle değiştirdik"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Zorluk ve sıkıntı yerine rahatlık ve bolluk (verdik). 'حَتَّى عَفَوا/***Hattâ afev'*** ifadesiyle de 'sonunda buna sevindiler' diyor."[993]

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَى آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَكِنْ كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُم بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٩٦﴾ أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَى أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا بَيَاتًا وَهُمْ نَائِمُونَ ﴿٩٧﴾ أَوَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَى أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩٨﴾ أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٩٩﴾ أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ أَهْلِهَا أَنْ لَوْ نَشَاءُ أَصَبْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَنَطْبَعُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾ تِلْكَ الْقُرَى نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَائِهَا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِ الْكَافِرِينَ ﴿١٠١﴾ وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ وَإِنْ وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ ﴿١٠٢﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَى بِآيَاتِنَا إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَظَلَمُوا بِهَا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٠٣﴾ وَقَالَ مُوسَى يَافِرْعَوْنُ إِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٠٤﴾ حَقِيقٌ عَلَى أَنْ لَا أَقُولَ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِنْ

993 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 574; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 168. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Hâtim ve İbnu'l-Münzir'in İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 103.

رَبِّكُمْ فَأَرْسِلْ مَعِيَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿١٠٥﴾ قَالَ إِنْ كُنْتَ جِئْتَ بِآيَةٍ فَأْتِ بِهَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿١٠٦﴾ فَأَلْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ ﴿١٠٧﴾

96. Eğer o ülke halkı iman edip de sakınmış olsalardı üzerlerine gökten ve yerden bereketler açardık. Fakat onlar yalanladılar. Bunun için biz de kazanmakta oldukları yüzünden onları yakalayıverdik. 97. Acaba o ülkeler halkı geceleyin uyurlarken azabımızın kendilerine geleceğinden emin mi oldular? 98. Yoksa o ülkelerin halkı kuşluk vaktinde oynarlarken de azabımızın kendilerine geleceğinden yana emin mi oldular? 99. Yahut onlar Allah'ın mekrinden (cezalandırmasından ya da onları derece derece azaba yaklaştırmasından) emin mi oldular? Ziyanda olan kavimden başkası Allah'ın azabından emin olamaz. 100. Yeryüzüne sahiplerinden sonra mirasçı olanlara hâlâ şu belli olmadı mı? Eğer biz dileseydik onları da günahlarından dolayı musibetlere uğratırdık! Biz onların kalplerini mühürleriz de onlar (gerçekleri) işitmezler. 101. İşte o ülkelerin haberlerinden bir kısmını sana anlatıyoruz. Gerçekten peygamberleri onlara apaçık deliller getirmişlerdi. Fakat daha önce yalanladıkları şeylere iman etmediler. İşte Allah kâfirlerin kalplerini böyle mühürler. 102. Onların çoğunda ise ahde vefa bulamadık. Onların çoğunu gerçekten fâsık kimseler bulduk. 103. Sonra onların ardından Musa'yı âyetlerimizle Firavun'a ve ileri gelenlerine gönderdik. Onlarsa bu âyetlere karşı zalimlik ettiler. Fesatçıların sonu nice oldu; bir bak! 104. Musa dedi ki: "Ey Firavun! Ben şüphesiz ki âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim." 105. "Allah hakkında haktan başkasını söylememek bana bir borçtur. Gerçekten size Rabbinizden apaçık bir delil ile geldim. Artık İsrâiloğulları'nı benimle gönder." 106. "Eğer sen bir âyet (mûcize) ile gelmişsen ve eğer doğru söyleyenlerden isen haydi onu göster" dedi. 107. Bunun üzerine asasını bıraktı. Hemen apaçık bir ejderha oluverdi.

٩٢٤ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ} قَالَ: تَحَوَّلَتْ حَيَّةً عَظِيمَةً، قَالَ مَعْمَرٌ، وَقَالَ غَيْرُهُ: مِثْلُ الْمَدِينَةِ، وَقَالَ قَتَادَةُ: فَأَكَلَتْ سِحْرَهُمْ كُلَّهُ.

924- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Bunun üzerine asasını bıraktı. Hemen apaçık bir ejderha oluverdi"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Büyük bir yılana dönüştü."

Ma'mer dedi ki: Bir başkası da şöyle dedi: "Şehir kadar büyük bir yılan oldu."

Katâde de şöyle dedi: "(Musa *aleyhisselâm* onu atınca yılana dönüştü ve) onların tüm sihirlerini yuttu."[994]

وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاظِرِينَ ﴿١٠٨﴾ قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٩﴾ يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿١١٠﴾ قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَرْسِلْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ ﴿١١١﴾ يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ ﴿١١٢﴾ وَجَاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوا إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ﴿١١٣﴾ قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿١١٤﴾ قَالُوا يَامُوسَى إِمَّا أَنْ تُلْقِيَ وَإِمَّا أَنْ نَكُونَ نَحْنُ الْمُلْقِينَ ﴿١١٥﴾ قَالَ أَلْقُوا فَلَمَّا أَلْقَوْا سَحَرُوا أَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَاءُوا بِسِحْرٍ عَظِيمٍ ﴿١١٦﴾ وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴿١١٧﴾

108. Elini çıkardı. Ne görsünler! O, seyredenlere bembeyaz parlıyordu. 109. Firavun kavminden ileri gelenler "Muhakkak bu gayet bilgin bir sihirbazdır" dediler. 110. "Sizi yurdunuzdan çıkarmak istiyor. O halde ne buyurursunuz?" 111. Dediler ki:

---

994 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 15; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 171; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 23. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Taberî, İbn Ebî Hâtim, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 106.

"Onu ve kardeşini alıkoy. Şehirlere de toplayıcılar gönder de..." 112. "Sana ne kadar bilgin sihirbaz varsa hepsini getirsinler." 113. Sihirbazlar Firavun'a geldiler. Dediler ki: "Eğer galip gelen biz olursak herhalde bize bir mükâfat var, değil mi?" 114. "Evet, hem de siz mutlaka yakınlarımdan olacaksınız" dedi. 115. "Ey Musa! Sen mi ilk atacaksın, yoksa ilk atanlar biz mi olalım?" dediler. 116. "Önce siz atın" dedi. Onlar (büyü aletlerini) atınca insanların gözlerini büyülediler ve onlara korku saldılar. Böylece büyük bir sihir ortaya koydular. 117. Biz de Musa'ya "Asanı at" diye vahyettik. Bir de ne görsünler! Onların uydurup düzdüklerini yakalayıp yutuyor.

٩٢٥ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ} فَأَلْقَى عَصَاهُ، فَتَحَوَّلَتْ حَيَّةً فَأَكَلَتْ سِحْرَهُمْ كُلَّهُ.

925- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Biz de Musa'ya 'Asanı at' diye vahyettik"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Musa *aleyhisselâm* asasını atınca asası yılana dönüştü ve onların tüm sihirlerini yuttu."[995]

فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١١٨﴾ فَغُلِبُوا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا صَاغِرِينَ ﴿١١٩﴾ وَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ ﴿١٢٠﴾ قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٢١﴾

118. İşte böylece hak yerini buldu. Onların yapmakta oldukları şeyler de boşa çıkıp gitti. 119. Artık orada yenilmiş oldular ve küçük düşerek geri döndüler. 120. Sihirbazlar ise hep birden secdeye kapandılar. 121. Dediler ki: "Âlemlerin Rabbine iman ettik."

---

995 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 29. İbn Ebî Hâtim bu hadisi bir önceki rivayetin içinde zikretmiştir. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd, Taberî, İbn Ebî Hâtim, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 106.

٩٢٦ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْكَلْبِيِّ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ} قَالَ: كَانُوا سَحَرَةً فِي أَوَّلِ النَّهَارِ وَشُهَدَاءَ فِي آخِرِ النَّهَارِ يَعْنِي حِينَ قُتِلُوا.

926- Abdürrezzâk > Ma‘mer > Kelbî > Ebû Sâlih isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Abbâs, ***“Âlemlerin Rabbine iman ettik”*** âyeti hakkında şöyle demiştir: “Günün başında sihirbaz idiler. Günün sonunda ise şehit oldular (öldürüldükleri zamanı kastediyor).”[996]

٩٢٧ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ: {إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ} قَالَ: يَعْنُونَ مُوسَى.

927- Abdürrezzâk > Ma‘mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***“Firavun şöyle dedi: Demek ben size izin vermeden önce ona inandınız ha! Şüphe yok, o size sihri öğreten büyüğünüzdür”***[997] âyeti hakkında şöyle demiştir: “Musa *aleyhisselâm*’ı kastediyorlar.”[998]

رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ ﴿١٢٢﴾ قَالَ فِرْعَوْنُ آمَنْتُمْ بِهِ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ إِنَّ هَذَا لَمَكْرٌ مَكَرْتُمُوهُ فِي الْمَدِينَةِ لِتُخْرِجُوا مِنْهَا أَهْلَهَا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿١٢٣﴾ لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ ثُمَّ لَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٢٤﴾ قَالُوا إِنَّا إِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ ﴿١٢٥﴾ وَمَا تَنْقِمُ مِنَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِآيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَاءَتْنَا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ ﴿١٢٦﴾ وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَتَذَرُ مُوسَى وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَيَذَرَكَ وَآلِهَتَكَ قَالَ سَنُقَتِّلُ أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ ﴿١٢٧﴾ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ

---

996 Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XIII, 29; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 171; Ebû Hayyân, *Bahru’l-Muhît*, IV, 364. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü’l-Mensûr*’da zikretmiş ve Abd b. Humeyd ve Taberî’nin Katâde’den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, II, 238.

997 Tâhâ 20/71.

998 Tâhâ sûresi 27. âyette tekrar geçecektir.

عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٢٨﴾ قَالُوا أُوذِينَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا قَالَ عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٢٩﴾ وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَنَقْصٍ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣٠﴾ فَإِذَا جَاءَتْهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَذِهِ وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسَى وَمَنْ مَعَهُ أَلَا إِنَّمَا طَائِرُهُمْ عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣١﴾ وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ آيَةٍ لِتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ آيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ ﴿١٣٣﴾ وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَامُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿١٣٤﴾

122. "Musa ve Hârûn'un Rabbine." 123. Firavun "Ben size izin vermeden önce mi ona iman ettiniz? Bu, şüphe yok ki ahalisini oradan çıkarmanız için şehirde kurduğunuz gizli bir tuzaktır. Yakında bileceksiniz" dedi. 124. "Mutlaka ellerinizi, ayaklarınızı çaprazlama keseceğim. Sonra da muhakkak hepinizi astıracağım." 125. "Biz, muhakkak Rabbimize dönücüleriz" dediler. 126. "Sen bizden ancak Rabbimizin âyetlerine (mûcizelerine) onlar bize geldiğinde iman ettik diye intikam alıyorsun. Rabbimiz! üzerimize sabır yağdır ve Müslümanlar olarak canımızı al." 127. Firavun kavminden ileri gelenler dediler ki: "Musa ve kavmini yeryüzünde fesatçılık etsinler, seni ve ilahlarını terk etsinler diye mi bırakacaksın?" O da "Oğullarını öldürür, yalnız kadınlarını diri bırakırız. Şüphesiz biz onların üzerinde kahredici güce sahibiz" dedi. 128. Musa, kavmine "Allah'tan yardım dileyin ve sabredin. Şüphesiz ki yeryüzü Allah'ındır, kullarından dilediğine onu miras verir. İyi akıbet ise takva sahiplerinin olacaktır" dedi. 129. Onlar "Sen bize gelmeden önce de geldikten sonra da işkenceye uğratıldık" dediler. Dedi ki: "Umulur ki Rabbiniz düşmanınızı

helâk eder ve sizi yeryüzünde halifeler kılar. O zaman da sizin nasıl davranacağınıza bakacaktır." 130. And olsun ki biz, Firavun ve hanedanını belki düşünüp ibret alırlar diye yıllarca kuraklıkla ve ürün kıtlığı ile sıkıntıya düşürdük. 131. Fakat onlara iyilik geldiğinde "Bu zaten bizim hakkımızdır" derler, kendilerine bir fenalık gelirse Musa ve beraberindekilerin uğursuzluğu olarak kabul ederlerdi. İyi bilin ki onların uğradığı uğursuzluk ancak Allah tarafındandır. Fakat onların çoğu bilmezler. 132. Ve dediler ki: "Bizi büyülemek için ne mûcize getirirsen getir, biz sana inanacak değiliz." 133. Biz de onlara ayrı ayrı âyetler (mûcizeler) olmak üzere başlarına tufan, çekirge, haşerat, kurbağalar ve kan gönderdik. Fakat yine büyüklük tasladılar. Onlar günahkâr bir topluluk idiler. 134. Üzerlerine bu azap çökünce "Ey Musa! Sana olan ahdi hürmetince bizim için Rabbine dua et. Şayet bu azabı bizden kaldırırsan, and olsun sana iman edeceğiz ve İsrâiloğulları'nı da mutlaka seninle birlikte göndereceğiz" dediler.

٩٢٨ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {الطُّوفَانَ} قَالَ: أَرْسَلَ عَلَيْهِمُ الْمَاءَ حَتَّى قَامُوا فِيهِ قِيَامًا، ثُمَّ كَشَفَ عَنْهُمْ فَلَمْ يَنْتَهُوا وَأَخْصَبَتْ بِلَادُهُمْ خِصْبًا لَمْ تُخْصِبْ مِثْلَهُ، فَأَرْسَلَ اللّٰهُ عَلَيْهِمُ الْجَرَادَ فَأَكَلَتْهُ إِلَّا قَلِيلًا فَلَمْ يُؤْمِنُوا، فَأَرْسَلَ اللّٰهُ عَلَيْهِمُ الْقُمَّلَ وَهِيَ الدَّبَا أَوْلَادُ الْجَرَادِ، فَأَكَلَتْ مَا بَقِيَ مِنْ زَرْعِهِمْ، فَلَمْ يُؤْمِنُوا، فَأَرْسَلَ اللّٰهُ تَعَالَى عَلَيْهِمُ الضَّفَادِعَ فَدَخَلَتْ عَلَيْهِمْ بُيُوتَهُمْ، وَوَقَعَتْ فِي آنِيَتِهِمْ وَفُرُشِهِمْ، فَلَمْ يُؤْمِنُوا، فَأَرْسَلَ[999] اللّٰهُ تَعَالَى عَلَيْهِمُ الدَّمَ فَكَانَ[1000] إِذَا أَرَادَ أَحَدُهُمْ أَنْ يَشْرَبَ مَاءً تَحَوَّلَ الْمَاءُ دَمًا. قَالَ اللّٰهُ: {آيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا} {وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ[1001] الرِّجْزُ} يَقُولُ: الْعَذَابُ

---

999 Türkiye nüshasında "ثم أرسل/sümme ersele" şeklinde geçmektedir.

1000 Türkiye nüshasında "فكانوا/fe-kânû" şeklinde geçmektedir.

1001 Mısır nüshasından silinmiştir. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 175. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Hâtim ve İbnu'l-Münzir'in İbn Abbâs'tan benzer şekilde rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 109.

928- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Biz de onlara ayrı ayrı âyetler (mûcizeler) olmak üzere başlarına tufan..."*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Allah, onlara öyle bir yağmur gönderdi ki, içinde öylece kalakaldılar. Sonra Allah suyu onlardan giderdi fakat vazgeçmediler. O zaman toprakları daha önce benzerini hiç vermediği kadar ürün verince Allah onlara çekirgeleri gönderdi. Çekirgeler, ürünlerin büyük kısmını yedi. Fakat yine inanmadılar. Peşinden Allah onlara çekirgelerin yavruları olan ekin biti/güve gönderdi. Onlar da geriye kalan ürünleri yediler. Fakat yine inanmadılar. Ardından Allah onlara kurbağaları gönderdi. Kurbağalar, evlerine, yanlarına girip kaplarına ve yataklarına düştüler. Fakat yine inanmadılar. Akabinde Allah onlara kan gönderdi. Artık biri, su içmek isteyince su kana dönüşüyordu. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***'Biz de onlara ayrı ayrı âyetler (mûcizeler) olmak üzere başlarına tufan, çekirge, haşerat, kurbağalar ve kan gönderdik.' 'Üzerlerine bu azap çökünce...'*** 'الرِّجْزُ/***er-Riczü,'*** azap demektir."[1002]

فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ إِلَى أَجَلٍ هُمْ بَالِغُوهُ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ ﴿١٣٥﴾
فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ
﴿١٣٦﴾ وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا
الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَى عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا
وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ ﴿١٣٧﴾

135. Biz, ulaşacakları bir müddete kadar onlardan azabı kaldırınca hemen sözlerinden dönüverdiler. 136. Artık biz de âyetlerimizi yalanlamaları, onları umursamamaları yüzünden kendilerinden intikam aldık ve hepsini denizde boğduk. 137. Hor görülüp ezilmekte olan kavmi (İsrâiloğulları'nı), toprağına bolluk ve bereket verdiğimiz yerin doğu ve batı taraflarına mirasçı kıldık. (Böylece) Rabbinin

1002 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 72. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî, Abd b. Humeyd ve Ebu'ş-Şeyh'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 111.

İsrâiloğullarına olan o pek güzel vaadi, sabretmelerinden ötürü bütünüyle yerini buldu. Firavun ve kavminin yapmakta olduklarını ve yetiştirdikleri bahçeleri helâk ettik.

٩٢٩ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {مَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا} قَالَ: الَّتِي بَارَكَ فِيهَا الشَّامُ.

929- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Hor görülüp ezilmekte olan kavmi (İsrâiloğulları'nı), toprağına bolluk ve bereket verdiğimiz yerin doğu ve batı taraflarına mirasçı kıldık"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Kastedilen, Allah'ın bereket ve bolluk verdiği Şam diyarıdır."[1003]

٩٣٠ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ إِسْرَائِيلَ، عَنْ فُرَاتٍ الْقَزَّازِ، قَالَ: سَمِعْتُ الْحَسَنَ، يَقُولُ: {مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا} يَقُولُ: مَشَارِقَ الشَّامِ وَمَغَارِبَهَا.

930- Abdürrezzâk > İsrail > Furât el-Kazzâz isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan (el-Basrî) ***"Doğu ve batı taraflarına"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Şam'ın doğu ve batı taraflarına."[1004]

وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَوْا عَلَى قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَى أَصْنَامٍ لَهُمْ قَالُوا يَامُوسَى اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿١٣٨﴾

138. İsrâiloğulları'nı denizden geçirdik. Kendilerine ait putlara tapan bir topluluğa rastgeldiler. "Ey Musa! Onların

---

1003 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 77; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 178; İbn Asâkir, *Târîh*, I, 33; Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 282; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 386. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Taberî, Abd b. Humeyd, İbn Ebî Hâtim, İbn Asâkir, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 111.

1004 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 77; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 187; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 376. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî, Abd b. Humeyd, İbn Ebî Hâtim, İbn Asâkir, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh ve İbn Asâkir'in Hasan tarîkiyle rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 11; Sevrî, *Tefsîr*, s. 113; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 242.

nasıl tanrıları varsa, sen de bize böyle bir tanrı yap" dediler. "Siz gerçekten cahillik eden bir topluluksunuz" dedi.

٩٣١ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سِنَانِ بْنِ أَبِي سِنَانٍ، عَنْ أَبِي وَاقِدٍ اللَّيْثِيِّ، قَالَ: خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قِبَلَ حُنَيْنٍ فَمَرَرْنَا بِسِدْرَةٍ[1005]، فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، اجْعَلْ لَنَا هَذِهِ ذَاتَ[1006] أَنْوَاطٍ كَمَا لِلْكُفَّارِ ذَاتُ أَنْوَاطٍ، وَكَانَ الْكُفَّارُ يَنُوطُونَ سِلَاحَهُمْ بِسِدْرَةٍ، وَيَعْكُفُونَ حَوْلَهَا، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اللَّهُ أَكْبَرُ، هَذَا كَمَا قَالَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ لِمُوسَى {اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ} إِنَّكُمْ تَرْكَبُونَ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ.

931- Abdürrezzâk > Ma'mer > Zührî > Sinân b. Ebî Sinân[1007] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ebû Vâkıd el-Leysî[1008] şöyle demiştir: Huneyn Savaşı'ndan önce Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ile çıkıp bir sedir ağacının yanından geçerken "Ey Allah'ın Resûlü! Kâfirlerin (kutsal saydıkları) o askı ağacı gibi bize de bir ağaç edin" dedik. Kâfirler silahlarını o sedir ağacına asıp etrafında ibadet yaparlardı. Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Allahu ekber! Bu söz, İsrâiloğulları'nın, Musa'ya 'Onların nasıl tanrıları varsa, sen de bize böyle bir tanrı yap' demelerine benziyor. Şüphesiz ki sizler, sizden öncekilerin izlerini takip ediyorsunuz"*** buyurdu.[1009]

٩٣٢ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ، أَنَّ حُذَيْفَةَ بْنَ الْيَمَانِ، قَالَ: لَتَرْكَبُنَّ سَنَنَ بَنِي إِسْرَائِيلَ حَذْوَ الْقُذَّةِ بِالْقُذَّةِ، وَحَذْوَ الشِّرَاكِ بِالشِّرَاكِ حَتَّى لَوْ فَعَلَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ

1005 Sedir ağacı.

1006 Silahların asıldığı bir tür askı.

1007 O, Sinân b. Ebî Sinân ed-Dîlî el-Medenî'dir. Üçüncü tabakadan olup sikadır. Bk. *Takrîb*, I, 338.

1008 O, Ebû Vâkıd el-Leysî'dir ve isminin Hâris b. Mâlik, İbn Avf ve Avf b. el-Hâris olduğu yönünde rivayetler vardır. 68 yılında 85 yaşında iken vefat etmiştir. Bk. *Takrîb*, II, 486.

1009 Buhârî bu hadisi muhtasar bir şekilde rivayet etmiştir. Bk. Buhârî, II, 164; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 218; Abdürrezzâk, *Musannef*, XI, 369; İbn Hişâm, *es-Sîre*, s. 844; Vâkıdî, s. 256; Tayâlisî, *Müsned*, I, 41; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 81-82; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 159; Ezrakî, *Târîhu Mekke*, I, 83.

كَذَا وَكَذَا لَفَعَلَهُ رَجُلٌ مِنْ هَذِهِ الْأُمَّةِ، فَقَالَ رَجُلٌ: قَدْ كَانَ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ قِرَدَةٌ وَخَنَازِيرُ، قَالَ: وَهَذِهِ الْأُمَّةُ سَيَكُونُ فِيهَا قِرَدَةٌ وَخَنَازِيرُ.

932- Abdürrezzâk > Ma'mer > Katâde isnadıyla rivayet edildiğine göre, Huzeyfe b. Yemân şöyle demiştir: "İsrâiloğulları'nın âdet ve yollarını pirenin pireyi ve ayakkabı bağının bağı takip ettiği gibi takip edeceksiniz. İsrâiloğulları'ndan biri şöyle şöyle yapsa bu ümmetten biri de onu yapacak." Bunun üzerine bir adam, "İsrâiloğulları içinde domuzlar ve maymunlar var" deyince "Bu ümmette de maymunlar ve domuzlar olacak" dedi.[1010]

٩٣٣ - عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَتَتَّبِعُنَّ سَنَنَ بَنِي إِسْرَائِيلَ شِبْرًا بِشِبْرٍ، وَذِرَاعًا بِذِرَاعٍ حَتَّى لَوْ دَخَلَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ جُحْرَ ضَبٍّ لَاتَّبَعْتُمُوهُ فِيهِ.

933- Abdürrezzâk > Ma'mer > Zeyd b. Eslem > Ebû Saîd el-Hudrî isnadıyla rivayet edildiğine göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"İsrâiloğulları'nı karış karış, arşın arşın takip edeceksiniz. İsrâiloğulları'ndan bir adam keler deliğine girse siz de onu takip edip oraya gireceksiniz."***[1011]

إِنَّ هَؤُلَاءِ مُتَبَّرٌ مَا هُمْ فِيهِ وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٩﴾ قَالَ أَغَيْرَ اللهِ أَبْغِيكُمْ إِلَهًا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٤٠﴾ وَإِذْ أَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُقَتِّلُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿١٤١﴾ وَوَاعَدْنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتْمَمْنَاهَا بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً وَقَالَ مُوسَى لِأَخِيهِ هَارُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٤٢﴾

1010 Abdürrezzâk, *Musannef*, XI, 369.

1011 Buhârî, Kitâbu'l-Enbiyâ, VI, 495, Kitâbu'l-İ'tisâm, XIII, 300; Müslim, Kitâbu'l-İlim, XVI, 219; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 434; Tayâlisî, *Müsned*, I, 41; İbn Mâce, Kitâbu'l-Fiten, II, 1322, no: 2994; Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, V, 261.

139. Şüphesiz onların içinde bulundukları yok olmaya mahkûmdur ve yapmakta oldukları da bâtıldır. 140. Dedi ki: "O sizi âlemlere üstün kılmışken ben sizin için ilah olarak Allah'tan başkasını mı arayayım?" 141. Hani sizi, size işkencelerin en kötüsünü yapan, oğullarınızı öldüren, kızlarınızı da sağ bırakan Firavun hanedanından kurtarmıştık. Bu size Rabbinizden büyük bir imtihan (nimetlerle ve sıkıntılarla sınanma) idi. 142. Musa ile otuz gece sözleştik ve buna ayrıca on gece daha kattık. Böylelikle Rabbinin tayin ettiği vakit kırk geceye tamamlandı. Musa kardeşi Hârûn'a "Kavmim içinde yerime geç, ıslah et, fesatçıların yoluna da uyma" dedi.

٩٣٤ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَوَاعَدْنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً} قَالَ: ذُو الْقَعْدَةِ {وَأَتْمَمْنَاهَا بِعَشْرٍ} قَالَ: بِعَشْرِ ذِي الْحِجَّةِ.

934- Abdürrezzâk > Sevrî > Leys isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid, ***"Musa ile otuz gece sözleştik"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Zilkâde ayında. ***'Buna ayrıca on gece daha kattık.'*** On gece de Zilhicce ayında."[1012]

وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ تَرَانِي وَلَكِنِ انْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٤٣﴾

143. Musa tayin ettiğimiz vakitte gelip ve Rabbi de onunla konuşunca "Rabbim! Bana kendini göster de sana bakayım" dedi. "Beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak. Eğer o yerinde durabilirse sen de beni görebileceksin"

1012 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 86; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 181; Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 274; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 380. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk ve Abd b. Humeyd'in Mücâhid'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 114-115.

dedi. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti. Musa da baygın düştü. Ayılınca "Seni tenzih ederim. Sana tevbe ettim ve iman edenlerin ilkiyim" dedi.

٩٣٥ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {دَكًّا} قَالَ: دَكَّ بَعْضَهُ بَعْضًا.

935- Abdürrezzâk > Ma‘mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bir kısmı diğer kısmını yıkıp yerle bir etti."[1013]

قَالَ يَامُوسَى إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي وَبِكَلَامِي فَخُذْ مَا آتَيْتُكَ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٤﴾ وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنِهَا سَأُرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ ﴿١٤٥﴾

144. "Ey Musa! Seni risaletlerimle ve konuşmamla seçip insanlara üstün kıldım. Şimdi sana verdiğimi al ve şükredenlerden ol" buyurdu. 145. Bir de ona Levhalar'da her şeye ait bir öğüt ve her şeye dair açıklamayı yazdık. "Haydi, bunları kuvvetle al. Kavmine de bunları en güzel şekilde tutmalarını emret. Yakında size fâsıkların yurdunu göstereceğim."

٩٣٦ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {سَأُرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ} قَالَ: مَنَازِلَهُمْ.

936- Abdürrezzâk > Ma‘mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Yakında size fâsıkların yurdunu göstereceğim"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Onların evlerini ve konak yerlerini (göstereceğim)."[1014]

1013 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 98; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 182. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Ebu'ş-Şeyh ve Abd b. Humeyd'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 180; Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 278; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 244.

1014 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 111; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, II, 237. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd ve İbn Ebî Hâtim'in

سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٤٦﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٧﴾ وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَى مِنْ بَعْدِهِ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُوَارٌ أَلَمْ يَرَوْا أَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا اتَّخَذُوهُ وَكَانُوا ظَالِمِينَ ﴿١٤٨﴾

146. Yeryüzünde haksızlıkla kibirlenenleri âyetlerimden uzaklaştıracağım. Onlar bütün mûcizeleri görseler de yine de onlara iman etmezler. Hidayet yolunu görseler, onu bir yol edinmezler. Fakat azgınlığın yolunu görseler hemen onu yol edinirler. Bu, âyetlerimizi yalanlamalarından ve onlardan gafil olmalarındandır. 147. Âyetlerimizi ve ahirete kavuşmayı yalanlayanların bütün işledikleri boşa gitmiştir. 148. Musa'nın kavmi onun ardından ziynet eşyalarından böğürebilen bir buzağı heykelini (ilah) edindiler. Onun kendileri ile konuşamadığını, onlara bir yol da gösteremediğini görmediler mi onlar? Onu (ilah) edinmekle zalimlerden oldular.

٩٣٧ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا} قَالَ: اسْتَعَارُوا حُلِيًّا مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ، فَحَمَلَهُ السَّامِرِيُّ، فَصَاغَ مِنْهُ عِجْلًا، فَجَعَلَهُ اللهُ جَسَدًا لَحْمًا وَدَمًا لَهُ خُوَارٌ.

937- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Musa'nın kavmi onun ardından ziynet eşyalarından böğürebilen bir buzağı heykelini (ilah) edindiler"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "İsrâiloğulları, Firavun ailesinden emanet ziynet eşyaları

Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 126; İbn Kesîr şöyle demiştir: "Şam ehlen fasıkların yurdu." Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 246. Sevrî şöyle demiştir: "Âyette fâsıkların helâkinden söz edilmektedir." Bk. Sevrî, *Tefsîr,* s. 114; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II, 233.

almışlardı. Sâmirî[1015] onları getirip onlardan bir buzağı heykeli döktü. Allah da onu eti, kanı ve bedeni olan ve meleyen bir buzağıya çevirdi."[1016]

وَلَمَّا سُقِطَ فِي أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا قَالُوا لَئِنْ لَمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿١٤٩﴾ وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي مِنْ بَعْدِي أَعَجِلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ وَأَلْقَى الْأَلْوَاحَ وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ قَالَ ابْنَ أُمَّ إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُونِي وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِي فَلَا تُشْمِتْ بِيَ الْأَعْدَاءَ وَلَا تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿١٥٠﴾ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِأَخِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿١٥١﴾ إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ ﴿١٥٢﴾

149. Buzağıya taptıklarına oldukça pişman olup kendilerinin sapmış olduklarını görünce "And olsun eğer Rabbimiz bize acımaz, bizi bağışlamaz ise herhalde en büyük ziyana uğrayanlardan olacağız" dediler. 150. Musa, kızgın ve üzgün bir halde kavmine dönünce "Benden sonra arkamdan ne kötü işler yapmışsınız! Rabbinizin emrini (beklemeyip) acele mi ettiniz?" dedi. Levhaları yere attı ve kardeşinin başından yakalayıp onu kendisine doğru çekmeye başladı: Dedi ki: "Ey anamın oğlu! Bu kavim beni gerçekten zayıf buldular. Nerede ise beni öldüreceklerdi. Sen de bana düşmanları sevindirecek bir iş yapma! Ve beni o zalimler topluluğu ile bir tutma!" 151. Dedi ki: "Rabbim! Beni de kardeşimi de bağışla! Bizi rahmetine al. Sen rahmet edenlerin en merhametli olanısın!" 152. Şüphesiz buzağıyı (ilah)

1015 Ebû Hayyân şöyle demiştir: "Onu ismi Musa b. Zafer'dir ve es-Sâmire olarak isimlendirilen bir köydendir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 391.

1016 Begavî bu hadisi İbn Abbâs, Hasan ve Katâde'den rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 238. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbnu'l-Münzir, Ebu'ş-Şeyh ve İbn Ebî Hâtim'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 127.

edinenlere Rablerinden bir gazap, dünya hayatında da bir horluk erişecektir. Biz iftira edenleri işte böyle cezalandırırız.

٩٣٨ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ أَيُّوبَ، قَالَ: تَلَا أَبُو قِلَابَةَ {سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّهِمْ، وَذِلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ} قَالَ: هُوَ جَزَاءُ كُلِّ مُفْتَرٍ يَكُونُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ أَنْ يُذِلَّهُ اللَّهُ.

938- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Eyyûb şöyle demiştir: Ebû Kılâbe, ***"Şüphesiz buzağıyı (ilah) edinenlere Rablerinden bir gazap, dünya hayatında da bir horluk erişecektir. Biz iftira edenleri işte böyle cezalandırırız"*** âyetini okuyup şöyle dedi: "Her iftiracının cezası, kıyamet günü Allah tarafından rezil rüsvay edilmesi olacaktır."[1017]

وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِهَا وَآمَنُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٥٣﴾ وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَاحَ وَفِي نُسْخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ ﴿١٥٤﴾

153. Kötülükler yaptıktan sonra ardından tevbe edip de iman edenlere gelince; şüphesiz ki o tevbe ve imandan sonra Rabbin elbette bağışlayan ve esirgeyendir. 154. Musa, öfkesi gidince levhaları aldı. Onlardaki yazıda Rablerinden korkanlara hidayet ve rahmet vardı.

٩٣٩ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ: لَمَّا {أَخَذَ مُوسَى الْأَلْوَاحَ}، قَالَ: أَيْ رَبِّ إِنِّي أَجِدُ فِي الْأَلْوَاحِ أُمَّةً هِيَ خَيْرُ الْأُمَمِ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ، عَنِ الْمُنْكَرِ فَاجْعَلْهُمْ أُمَّتِي، قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ، قَالَ: أَيْ رَبِّ إِنِّي أَجِدُ فِي الْأَلْوَاحِ أُمَّةً هُمُ الْآخِرُونَ،

1017 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 135; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 240; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 238. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Abd b. Humeyd, İbn Ebî Hâtim, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 127.

وَالسَّابِقُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَاجْعَلْهُمْ أُمَّتِي، قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ، قَالَ: أَيْ رَبِّ إِنِّي أَجِدُ فِي الْأَلْوَاحِ أُمَّةً أَنَاجِيلُهُمْ قُلُوبُهُمْ، وَكَانُوا يَقْرَءُونَ نَظَرًا فَاجْعَلْهُمْ أُمَّتِي، قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ، قَالَ: أَيْ رَبِّ إِنِّي أَجِدُ فِي الْأَلْوَاحِ أُمَّةً يَأْخُذُونَ صَدَقَاتِهِمْ يَأْكُلُونَهَا فِي بُطُونِهِمْ، وَيُؤْجَرُونَ عَلَيْهَا فَاجْعَلْهُمْ أُمَّتِي، قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ.

939- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Musa, öfkesi gidince levhaları aldı"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: Musa, "Ey Rabbim! Levhalarda, insanlara gönderilmiş en hayırlı ümmeti görüyorum. Bunlar iyiliği emredip kötülükten sakındırıyor ve Allah'a iman ediyorlar. Bunları benim ümmetim yap" deyince Allah Teâlâ ***"Bunlar Ahmed'in ümmetidir"*** buyurdu. Musa, "Ey Rabbim! Levhalarda yaratılışta sonradan gelecek, kıyamet gününde ise önden giden bir ümmet görüyorum. Bunları benim ümmetim yap" deyince Allah Teâlâ ***"Bunlar Ahmed'in ümmetidir"*** buyurdu. Musa, "Ey Rabbim! Levhalarda, İncilleri (kitapları) kalplerinde (ezberlerinde) olan ve ezbere okuyan bir ümmet görüyorum. Bunları benim ümmetim yap" deyince Allah Teâlâ ***"Bunlar Ahmed'in ümmetidir"*** buyurdu. Musa, "Ey Rabbim! Levhalarda, zekâtlarını alıp karınlarını doyuran ve bundan sevap kazanan bir ümmet görüyorum. Bunları benim ümmetim yap" deyince, Allah Teâlâ yine ***"Bunlar Ahmed'in ümmetidir"*** buyurdu.[1018]

وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِمِيقَاتِنَا فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِيَّايَ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ أَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ ﴿١٥٥﴾ وَاكْتُبْ لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٦﴾ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَاةِ

1018 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 125; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 182; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 249. Begavî de hadisi Ka'bu'l-Ahbâr'dan benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 235.

وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٥٧﴾ قُلْ يَاأَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللّٰهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ فَآمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٨﴾ وَمِنْ قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ﴿١٥٩﴾

155. Musa tayin ettiğimiz vakit için kavminden yetmiş adam seçti. Onları o müthiş sarsıntı tutunca dedi ki: "Rabbim! Eğer dileseydin onları da beni de daha önce helâk ederdin. İçimizdeki birtakım beyinsizlerin işledikleri yüzünden bizi helâk mı edeceksin? Bu iş, senin imtihanından başka bir şey değildir. Sen onunla kimi dilersen saptırır, kimi dilersen hidayete erdirirsin. Sen bizim velimizsin. O halde bizi bağışla, bize merhamet et. Çünkü sen bağışlayanların en hayırlısısın." 156. "Bize hem bu dünyada hem de ahirette iyilik yaz. Çünkü biz sana döndük. Allah buyurdu ki: "Ben kimi dilersem onu azabıma uğratırım. Rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır. Onu sakınanlara, zekâtı verenlere, bir de âyetlerimize iman edenlere, işte onlara yazacağım." 157. "Onlar ki yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları, kendilerine iyiliği emreden, onları kötülüklerden alıkoyan, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri de haram kılan, sırtlarındaki ağır yükü ve üzerlerindeki zincirleri indiren, ümmî peygamber olan o Resûl'e uyarlar. İşte ona iman edenler, onu yüceltenler, ona yardım edenler ve onunla indirilen nura tâbi olanlar, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir." 158. De ki: "Ey insanlar! Şüphesiz ben göklerin ve yerin mülkü (ve egemenliği) kendisinin olan, kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayan, hem dirilten hem öldüren Allah'ın size, hepinize gönderdiği

peygamberiyim. O halde Allah'a ve O'nun sözlerine iman eden, ümmî peygamber olan Resûlü'ne iman edin ve ona uyun ki, doğru yolu bulasınız. 159. Musa'nın kavminden de hakka yönelten ve gereğince adaletle hükmeden bir topluluk vardır.

٩٤٠ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ مَعْمَرٌ، قَالَ قَتَادَةُ: وَكَانُوا مَنْ قَبْلَهَا يُقَرِّبُونَ صَدَقَاتِهِمْ، فَإِنْ تُقُبِّلَتْ مِنْهُمْ جَاءَتِ النَّارُ فَأَكَلَتْهَا، وَإِنْ لَمْ تُقْبَلْ مِنْهُمْ تُرِكَتْ حَتَّى جَاءَتِ السِّبَاعُ فَأَكَلَتْهَا، فَقَالَ: يَا رَبِّ إِنِّي أَجِدُ فِي الْأَلْوَاحِ أُمَّةً هُمُ الشَّافِعُونَ الْمَشْفُوعُ لَهُمْ، فَاجْعَلْهُمْ أُمَّتِي. قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ، قَالَ: رَبِّ إِنِّي أَجِدُ فِي الْأَلْوَاحِ أُمَّةً هُمُ الْمُسْتَجِيبُونَ الْمُسْتَجَابُ لَهُمْ فَاجْعَلْهُمْ أُمَّتِي، قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ، قَالَ: يَا رَبِّ إِنِّي أَجِدُ فِي الْأَلْوَاحِ أُمَّةً يُقَاتِلُونَ أَهْلَ الضَّلَالَةِ حَتَّى يُقَاتِلُوا الْمَسِيحَ الدَّجَّالَ فَاجْعَلْهُمْ أُمَّتِي، قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ، قَالَ: فَأَلْقَى مُوسَى الْأَلْوَاحَ، قَالَ: يَا رَبِّي اجْعَلْنِي مِنْهُمْ، قَالَ: إِنَّكَ لَنْ تُدْرِكَهُمْ، قَالَ اللهُ: {يَا مُوسَى إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي وَبِكَلَامِي فَخُذْ مَا آتَيْتُكَ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ} قَالَ: فَرَضِيَ نَبِيُّ اللهِ. وَزِيدَ {وَمِنْ قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ}.

940- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde şöyle demiştir: Onlardan önceki ümmetler, zekâtlarını kurban olarak sunarlardı. Kurbanları kabul edilirse bir ateş gelip o kurbanı yerdi. Kurbanları kabul edilmediyse onu vahşi hayvanlar gelip yerdi. Musa *aleyhisselâm*, "Ey Rabbim! Levhalarda şefaat edecek ve şefaat edilecek olan bir ümmet görüyorum. Bunları benim ümmetim yap" deyince Allah Teâlâ ***"Bunlar Ahmed'in ümmetidir"*** buyurdu. Musa, "Ey Rabbim! Levhalarda, (Allah'ın davetine) icabet eden ve duaları kabul edilen bir ümmet görüyorum. Bunları benim ümmetim yap" deyince, Allah Teâlâ ***"Bunlar Ahmed'in ümmetidir"*** buyurdu. Musa "Ey Rabbim! Levhalarda dalâlette kalanlarla savaşan hatta ucûbe Deccâl ile savaşan bir ümmet görüyorum. Bunları benim ümmetim yap" deyince, Yüce Allah ***"Bunlar Ahmed'in ümmetidir"*** buyurdu. Bunun üzerine Musa, levhaları atıp "Allah'ım! O zaman beni onlardan biri yap" dedi. Ancak Allah Teâlâ, ***"Sen onlara yetişemezsin. 'Ey Musa! Seni risaletlerimle ve konuşmamla seçip insanlara üstün kıldım. Şimdi sana verdiğimi al***

ve şükredenlerden ol' buyurdu."[1019] Musa *aleyhisselâm* da buna razı olunca şu ilave edildi: ***"Musa'nın kavminden de hakka yönelten ve gereğince adaletle hükmeden bir topluluk vardır."***[1020]

٩٤١ - عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ} قَالَ: أَخْبَرَنِي يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ نَوْفٍ الْبِكَالِيِّ، قَالَ: لَمَّا انْطَلَقَ مُوسَى بِوَفْدِ بَنِي إِسْرَائِيلَ، فَنَاجَاهُ رَبُّهُ، قَالَ: فَإِنِّي أَجْعَلُ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِهِمْ، وَأَجْعَلُهُمْ يَقْرَءُونَ التَّوْرَاةَ عَنْ ظَهْرِ أَلْسِنَتِهِمْ، وَأَجْعَلُ لَهُمُ الْأَرْضَ مَسَاجِدَ يُصَلُّونَ حَيْثُ أَدْرَكَتْهُمُ الصَّلَاةُ إِلَّا عِنْدَ مِرْحَاضٍ أَوْ حَمَّامٍ، قَالَ: فَقَالُوا: لَا نُصَلِّي إِلَّا فِي الْكَنِيسَةِ، وَلَا نَسْتَطِيعُ أَنْ نَحْمِلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِنَا، فَاجْعَلْهَا لَنَا فِي تَابُوتٍ، وَلَا نَسْتَطِيعُ أَنْ نَقْرَأَ التَّوْرَاةَ، عَنْ ظَهْرِ أَلْسِنَتِنَا قَالَ: {فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ} حَتَّى بَلَغَ {الْمُفْلِحُونَ} قَالَ: فَقَالَ مُوسَى: رَبِّي جِئْتُكَ بِوَفْدِ بَنِي إِسْرَائِيلَ، فَجَعَلْتَ وِفَادَتَهُمْ لِغَيْرِهِمْ، قَالَ: فَقَالَ مُوسَى: اجْعَلْنِي نَبِيَّهُمْ، قَالَ: نَبِيُّهُمْ مِنْهُمْ، قَالَ: رَبِّ فَاجْعَلْنِي مِنْهُمْ، قَالَ: إِنَّكَ لَنْ تُدْرِكَهُمْ، قَالَ: فَقِيلَ لَهُ: {وَمِنْ قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ} قَالَ: فَكَانَ نَوْفٌ يَقُولُ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي حَفِظَ عَقِبَكُمْ، وَأَخَذَ سَهْمَكُمْ، وَجَعَلَ وِفَادَةَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَكُمْ.

941- Abdürrezzâk > Ma'mer > Yahyâ b. Ebî Kesîr isnadıyla rivayet edildiğine göre, Nevf el-Bikâlî,[1021] ***"Bize hem bu dünyada hem de ahirette iyilik yaz. Çünkü biz sana döndük. Allah buyurdu ki: "Ben kimi dilersem onu azabıma uğratırım. Rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır. Onu sakınanlara, zekâtı verenlere, bir de âyetlerimize iman edenlere, işte onlara yazacağım"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Musa, kavminden bir heyetle hareket edince Allah Teâlâ, Musa'ya ***"Sekineyi (İlahî huzuru) kalplerinize yerleştireceğim. Tevrat'ı ezbere okumanızı sağlayacağım. Yeryüzünü onlar için tuvalet ve banyo dışında namaz vakti girdiğinde namaz kılabilecekleri mescidler (temiz secde yerleri)***

1019 A'râf 7/144.
1020 İbn Kesîr ve Taberî bu hadisi bir önceki rivayetin içinde zikretmişlerdir.
1021 O, Nevf el-Bikâlî'dir, Ka'b'ın hanımının oğludur (Ka'b'ın üvey evladıdır). Şamlıdır. İbn Abbâs onun ehl-i kitaptan rivayet ettiklerini yalanlamıştır. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, II, 309.

haline getireceğim" diye vahyetti. Buna karşılık İsrâiloğulları, "Kiliselerden başka yerde namaz kılamayız. Sekineyi kalplerimizde taşıyamayız. Onu bizim için bir sandığa koy. Tevrat'ı da ezberden okuyamayız" dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ şöyle buyurdu: ***"Bize hem bu dünyada hem de ahirette iyilik yaz. Çünkü biz sana döndük. Allah buyurdu ki: Ben kimi dilersem onu azabıma uğratırım. Rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır. Onu sakınanlara, zekâtı verenlere, bir de âyetlerimize iman edenlere, işte onlara yazacağım. Onlar ki yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları, kendilerine iyiliği emreden, onları kötülüklerden alıkoyan, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri de haram kılan, sırtlarındaki ağır yükü ve üzerlerindeki zincirleri indiren, ümmî peygamber olan o Resûl'e uyarlar. İşte ona iman edenler, onu yüceltenler, ona yardım edenler ve onunla indirilen nura tâbi olanlar, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."*** Bunun üzerine Musa, "Ben, sana kavmimden bir heyetle geldim, onların hediyesini başkasına verdin. Beni onların peygamberi yap" deyince Allah Teâlâ ***"Onların peygamberi kendilerindendir"*** buyurdu. Buna karşılık Musa, "Beni o ümmetten yap" deyince Allah Teâlâ, ***"Sen onlara yetişemeyeceksin"*** buyurdu. Bunun üzerine Musa'ya ***"Musa'nın kavminden de hakka yönelten ve gereğince adaletle hükmeden bir topluluk vardır"*** denildi.[1022]

Nevf el-Bikâlî şöyle dedi: "Sizi gıyabınızda koruyan, sizin payınızı ayıran ve İsrâiloğulları'nın hediyesini size veren Allah'a hamd olsun."

٩٤٢ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ عَنْ عِيسَى بْنِ مَيْمُونٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ} قَالَ: تُبْتُ إِلَيْكَ مِنْ أَنْ أَسْأَلَكَ الرُّؤْيَا.

942- Abdürrezzâk > İbn Uyeyne > İsa b. Meymûn[1023] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid, ***"Seni tenzih ederim. Sana tevbe ettim ve iman edenlerin ilkiyim"***[1024] âyeti hakkında şöyle demiştir: "Seni görmek istediğim için sana tevbe ettim."[1025]

1022 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 162.

1023 O, İsa b. Meymûn el-Cüreyşî el-Mekkî Ebû Musa'dır. İbn Dâye olarak bilinmektedir. Yedinci tabakadan olup sikadır. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, II, 102.

1024 A'râf 7/143.

1025 Sevrî, *Tefsîr,* s. 113-114; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 103; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 245; Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 289. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-*

٩٤٣ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ: أَخْبَرَنِي جَزْءُ بْنُ جَابِرٍ الْخَثْعَمِيُّ أَنَّهُ سَمِعَ كَعْبَ الْأَحْبَارِ، يَقُولُ: لَمَّا كَلَّمَ اللهُ مُوسَى كَلَّمَهُ بِالْأَلْسِنَةِ كُلِّهَا قَبْلَ لِسَانِهِ، وَطَفِقَ مُوسَى، يَقُولُ: وَاللهِ يَا رَبِّ مَا أَفْقَهُ هَذَا حَتَّى كَلَّمَهُ آخِرَ ذَلِكَ بِلِسَانِهِ مِثْلَ صَوْتِهِ، فَقَالَ: يَا رَبِّ هَذَا كَلَامُكَ، قَالَ اللهُ: لَوْ كَلَّمْتُكَ كَلَامِي لَمْ تَكُ شَيْئًا، أَوْ قَالَ: لَمْ تَسْتَقِمْ لَهُ، قَالَ: يَا رَبِّ هَلْ مِنْ خَلْقِكَ شَيْءٌ يُشْبِهِ كَلَامَكَ؟ قَالَ: لَا، وَأَقْرَبُ خَلْقِي شَبَهًا لِكَلَامِي أَشَدُّ مَا يَسْمَعُ النَّاسُ مِنَ الصَّوَاعِقِ

943- Abdürrezzâk > Ma'mer > Zührî > Ebû Bekir b. Abdurrahmân[1026] > Cez b. Câbir el-Has'amî[1027] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ka'bu'l-Ahbâr şöyle demiştir: "Allah, Musa ile konuşurken, Musa'nın dilinden önce bütün dillerle konuştu. Musa, 'Ey Rabbim! Bunu anlamıyorum' diyordu. Sonunda Allah onunla kendi diliyle ve sesiyle konuştu. Musa, 'Ey Rabbim! Senin kelâmın böyle mi?' diye sorunca Allah Teâlâ, ***'Hayır. Eğer konuşmamı olduğu gibi duyacak olsaydın yok olurdun.*** -Veya: ***doğru anlayamazdın-'*** buyurdu. Musa 'Ey Rabbim! Yarattıklarında senin konuşmana benzeyen bir şey var mıdır?' diye sorunca ise Allah Teâlâ ***'Hayır. Yarattıklarım arasında konuşmama en yakın olanı, insanların duydukları en şiddetli şekilde çakan şimşeklerin sesidir'*** buyurdu."[1028]

Mensûr'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd, İbn Ebî Hâtim, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in Mücâhid'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 120.

1026 O, Ebû Bekir b. Abdirrahmân b. el-Hâris b. Hişâm b. el-Mugîre el-Mahzûmî el-Medenî'dir. İsminin Muhammed, Mugîre ve Ebû Bekir olduğu ile ilgili çeşitli rivayetler vardır. Künyesinin Ebû Abdirrahmân olduğu rivayet edilmektedir. Üçüncü tabakadan olup âbiddir ve fazilet sahibidir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, II, 398.

1027 O, Cez b. Câbir el-Has'amî'dir. Ka'b el-Ahbâr'dan rivayet dinlemiştir. Kendisinden ise Şuayb b. Ebî Hamza'nın Zührî'den naklettiğine göre, Abdirrahmân b. el-Hâris b. Hişâm rivayette bulunmuştur. Ma'mer'in rivayetinde Cüzey b. Câbir şeklinde geçmektedir ve bu bir vehimdir. Ona Hazn b. Câbir de denilmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, el-*Cerh ve't-Ta'dîl*, I, 547.

1028 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 30; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 181. İbn Kesîr bu hadisi Abdürrezzâk'tan nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 588. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Taberî, İbn Ebî Hâtim, İbnu'l-Münzir ve Beyhakî'nin Ka'b'dan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 151. İbn Şâhin bu hadisi Câbir b. Abdillah'tan içinde Fadl b. İsa er-Rakkaş'ın bulunduğu bir isnad ile etmiştir

٩٤٤ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ} قَالَ: تُبْنَا إِلَيْكَ.

944- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Bize hem bu dünyada hem de ahirette iyilik yaz. Çünkü biz sana döndük"***[1029] âyeti hakkında şöyle demiştir: "Biz sana tevbe ettik."[1030]

وَقَطَّعْنَاهُمُ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ أَسْبَاطًا أُمَمًا وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى إِذِ اسْتَسْقَاهُ قَوْمُهُ أَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَى كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١٦٠﴾ وَإِذْ قِيلَ لَهُمُ اسْكُنُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ وَقُولُوا حِطَّةٌ وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا نَغْفِرْ لَكُمْ خَطِيئَاتِكُمْ سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٦١﴾ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿١٦٢﴾ وَاسْأَلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ لَا تَأْتِيهِمْ كَذَلِكَ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٦٣﴾ وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا قَالُوا مَعْذِرَةً إِلَى رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٦٤﴾

---

ve Fadl metrûk bir ravidir. Bezzâr bu hadisi *Müsned*'de ve Beyhakî *el-Esmâ ve's-Sıfât*'ta rivayet etmişlerdir. Bezzâr eserlerinde mevzû olduğunu bildiği hiçbir rivayeti nakletmemeyi kendisine prensip olarak edinmiştir. Hadisi İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*'de rivayet etmiştir. İbn Ebî Hâtim naklettiği rivayetin en sahih vecih olmasına son derece özen göstermiştir. O, kesinlikle mevzû bir hadis rivayet etmemiştir. Ebû Nuaym bu hadisi *el-Hilye*'de nakletmiştir. Abdürrezzâk, Taberî, İbn Ebî Hâtim ve İbnu'l-Münzir'den her biri bu hadisi tefsirlerinde rivayet etmişlerdir. Hadisi Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-Usûl*'de ve Beyhakî *el-Esmâ ve's-Sıfât*'ta rivayet etmişlerdir. Bk. Süyûtî, *el-Leâlî,* I, 12. İbn Kesîr şöyle demiştir: "Ka'bu'l-Ahbâr'dan yapılan rivayet mevkuftur."

1029 A'râf 7/156.

1030 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, III, 154; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 190. Bu hadis Ebu't-Tüfeyl, Ebu'l-Âliye, İbn Abbâs, Mücâhid, Saîd b. Cübeyr, İbrahim et-Teymî, Nehaî, İkrime, Rebî' b. Enes, Atâ el-Horâsânî, Dahhâk ve Katâde'den rivayet edilmiştir. Bk. Sevrî, *Tefsîr,* s. 114; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 250.

160. Biz onları on iki kola, ümmetlere ayırdık. Kavmi ondan su istediği zaman Musa'ya "Asanı taşa vur" diye vahyettik de ondan on iki pınar kaynayıp aktı. Herkes su içeceği yeri iyice belledi. Sonra üzerlerine bulutla gölge yaptık, onlara kudret helvası ile selvâ (bıldırcın) indirdik. "Size verdiğimiz temiz ve güzel rızıktan yiyin" (dedik). Onlar bize zulmetmediler. Fakat kendi kendilerine zulmediyorlardı. 161. Bir zaman onlara "Şu şehirde yerleşin, orada dilediğiniz yerden yiyin ve hıtta (bizim dileğimiz, günahlarımızı bağışlamandır) deyin. (Şehrin) kapısından da secde ederek girin ki, günahlarınızı bağışlayâlim. Biz ihsan edenlere daha da artıracağız" denilmişti. 162. Fakat içlerinden o zulmedenler kendilerine söylenen sözü başka bir sözle değiştirdiler. Biz de zulümlerinden dolayı üzerlerine gökten bir azap indirdik. 163. Onlara deniz kıyısındaki o kasabanın durumunu da sor. Hani onlar Cumartesi gününde haddi aşmışlardı. Cumartesi günleri balıklar akın akın meydana çıkarak yanlarına geliyor, tatil yapmadıkları gün ise yanlarına gelmiyordu. İşte biz itaatten çıktıklarından dolayı kendilerini böylece imtihan ediyorduk. 164. Hani içlerinden bir topluluk "Allah'ın kendilerini helâk edeceği veya çetin bir azap ile cezalandıracağı bir kavme ne diye öğüt veriyorsunuz?" dediği zaman, onlar "Rabbinize karşı mazeret olsun ve belki bunlar da sakınırlar diye (öğüt veriyoruz)" demişlerdi.

٩٤٥ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ} قَالَ: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ هُمْ ثَلَاثُ فِرَقٍ الْفِرْقَةُ الَّتِي وَعَظَتْ وَالْمَوْعُوظَةُ، قَالَ: وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا فَعَلَتْ، الْفِرْقَةُ الثَّالِثَةُ وَهُمُ الَّذِينَ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمْ: {لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ}.

945- Abdürrezzâk > Ma'mer > Katâde isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Abbâs, ***"Allah'ın kendilerini helâk edeceği veya çetin bir azap ile cezalandıracağı bir kavme ne diye öğüt veriyorsunuz?"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Onlar, üç grup oldular; öğüt veren grup, öğüt verilen grup -bunlara ne yapıldığını en iyi Allah bilir.- Üçüncü

gruba gelince; bunlar, Allah'ın haklarında ***'Allah'ın kendilerini helâk edeceği veya çetin bir azap ile cezalandıracağı bir kavme ne diye öğüt veriyorsunuz?'*** diyen gruptur."[1031]

٩٤٦ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ مَعْمَرٌ، وَقَالَ: الْكَلْبِيُّ هُمَا فِرْقَتَانِ الْفِرْقَةُ الَّتِي وَعَظَتْ وَالَّتِي قَالَتْ: {لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا} هِيَ الْمَوْعُوظَةُ.

946- Abdürrezzâk > Ma‘mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî şöyle demiştir: "Onlar iki topluluk idi. Öğüt veren topluluk ve haklarında ***'Allah'ın kendilerini helâk edeceği veya çetin bir azap ile cezalandıracağı bir kavme ne diye öğüt veriyorsunuz?'*** denilen ve öğüt verilen topluluk."[1032]

فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ أَنْجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَئِيسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٦٥﴾

165. Onlar kendilerine verilen öğütleri unutunca biz de kötülükten alıkoyanları kurtardık. Zulmedenleri de yapageldikleri fâsıklıkları yüzünden şiddetli bir azap ile yakaladık.

٩٤٧ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {بِعَذَابٍ بَئِيسٍ} قَالَ: وَجِيعٍ.

947- Abdürrezzâk > Ma‘mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Zulmedenleri de yapageldikleri fâsıklıkları yüzünden şiddetli bir azap ile yakaladık"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "'بعذاب بئيس/***Bi-azâbin beîsin'*** ifadesi, acı veren, sızlatan bir azapla anlamına gelir."[1033]

1031 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 195. İbn Ebî Hâtim bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 201. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî, Abd b. Humeyd, İbn Ebî Hâtim ve Ebu'ş-Şeyh'in İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 138. Kurtubî şöyle demiştir: Müfessirlerin ekseriyeti şöyle demiştir: "İsrailoğulları üç fırkaya ayrıldı." Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 307.

1032 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 195.

1033 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 202; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 210; Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 307; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 259. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-*

فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿١٦٦﴾
وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ يَسُومُهُمْ سُوءَ
الْعَذَابِ إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٦٧﴾

166. Böylece onlar serkeşlik ederek (büyüklük taslayarak ve isyana yönelerek) kendilerine yasak kılınanları yapmakta ısrar edince kendilerine "Allah'ın rahmetinden uzak aşağılık maymunlar olun" dedik. 167. O vakit Rabbin onlara kıyamet gününe kadar üzerlerine mutlaka kendilerini en kötü azaba uğratacak kimseler göndereceğini bildirdi. Şüphe yok ki Rabbin cezayı çabucak verendir ve muhakkak ki O, mağfiret ve rahmet edendir.

٩٤٨ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ يَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ} قَالَ: بَعَثَ عَلَيْهِمْ هَذَا الْحَيَّ مِنَ الْعَرَبِ فَهُمْ فِي عَذَابٍ مَهِينٍ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ.

948- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"O vakit Rabbin onlara kıyamet gününe kadar üzerlerine mutlaka kendilerini en kötü azaba uğratacak kimseler göndereceğini bildirdi"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Allah, onlara şu Arap kavmini gönderdi. Artık onlar, kıyamet gününe dek alçaltıcı bir azap içindedirler."[1034]

Mensûr'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Taberî ve Abd b. Humeyd'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 138.

1034 Abdürrezzâk, *Musannef*, VI, 22; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 206. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî, İbn Merdûye, İbn Ebî Hâtim ve İbnu'l-Münzir'in İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 139. Bu hadis Ali b. Ebî Talha, Saîd b. Cübeyr, İbn Cüreyc ve Katâde'den rivayet edilmiştir.

٩٤٩ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَبْدُ الْكَرِيمِ بْنُ مَالِكٍ الْجَزَرِيُّ، عَنِ ابْنِ الْمُسَيِّبِ أَنَّهُ كَانَ يَسْتَحِبُّ أَنْ يُبْعَثَ الْأَنْبَاطُ فِي الْجِزْيَةِ.

949- Abdürrezzâk > Ma‘mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Abdülkerîm b. Mâlik el-Cezerî şöyle demiştir: "İbnu'l-Müseyyeb, Nabâtîlerin cizye konusunda zorlanmasını güzel buluyordu."[1035]

وَقَطَّعْنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أُمَمًا مِنْهُمُ الصَّالِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذَلِكَ وَبَلَوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٦٨﴾ فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَذَا الْأَدْنَى وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا وَإِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلُهُ يَأْخُذُوهُ أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا فِيهِ وَالدَّارُ الْآخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦٩﴾

168. Onları yeryüzünde paramparça topluluklar halinde dağıttık. Onlardan kimi sâlihlerden oldu, kimi de bundan aşağıdadır. Belki dönerler diye de onları hem iyiliklerle hem kötülüklerle imtihan ettik. 169. Onlardan sonra arkalarından kötü kimseler gelip yerlerine geçti. Kitaba da mirasçı oldular. Bu dünyanın değersiz malını alırlar ve "Bize ileride mağfiret edilir" derlerdi. Kendilerine ona benzer bir metâ' (menfaat) gelirse onu da alırlardı. Peki, Kitap'ta Allah hakkında gerçekten başka bir şey söylemeyeceklerine dair onlardan söz alınmamış mıydı ve onlar Kitap'takini okumamışlar mıydı? Ahiret yurdu sakınanlar için daha hayırlıdır. Hâlâ akletmeyecek misiniz?

٩٥٠ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَذَا الْأَدْنَى} قَالَ: يَأْخُذُونَهُ إِنْ كَانَ حَلَالًا، وَإِنْ كَانَ حَرَامًا، قَالَ: {وَإِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلُهُ} قَالَ: إِنْ جَاءَهُمْ حَلَالٌ، أَوْ حَرَامٌ أَخَذُوهُ.

1035 Abdürrezzâk, *Musannef*, VI, 21; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 207; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 259.

950- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Bu dünyanın değersiz malını alırlardı"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Haram da olsa, helâl de olsa onu alırlardı. ***'Kendilerine ona benzer bir metâ' (menfaat) gelirse onu da alırlardı.'*** Onlara haram veya helâl bir şey gelse onu da alırlardı."[1036]

٩٥١ - قَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ} قَالَ: فَلَمَّا نَسُوا مَوْعِظَةَ الْمُؤْمِنِينَ آتَاهُمُ الَّذِينَ قَالَ اللهُ: {تَعِظُونَ قَوْمًا اللهُ مُهْلِكُهُمْ}.

951- İbn Cüreyc, ***"Onlar kendilerine verilen öğütleri unutunca biz de kötülükten alıkoyanları kurtardık"***[1037] âyeti hakkında şöyle demiştir: "Haklarında Allah'ın ***'Allah'ın kendilerini helâk edeceği veya çetin bir azap ile cezalandıracağı bir kavme ne diye öğüt veriyorsunuz?'*** dediği mü'minlerin nasihatını unuttuklarında."[1038]

٩٥٢ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ فُضَيْلٍ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَذَا الأَدْنَى} قَالَ: يَعْمَلُونَ بِالْمَعَاصِي {وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا}.

952- Abdürrezzâk > Fudayl[1039] > Mansûr isnadıyla rivayet edildiğine göre, Saîd b. Cübeyr şöyle demiştir: ***"Bu dünyanın değersiz malını alırlardı."*** Masiyetler ve günahlar işlerler ve ***"'Bize ileride mağfiret edilir' derlerdi."*** [1040]

1036 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 213. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî, Abd b. Humeyd, İbn Ebî Hâtim ve Ebu'ş-Şeyh'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 139.

1037 A'râf 7/165.

1038 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 199; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 201.

1039 O, Fudayl b. Îyâz b. Mes'ûd et-Teymî Ebû Ali ez-Zâhid'dir. Sekizinci tabakadan olup sika, imam ve âbiddir. Bk. *Takrîb*, II, 113.

1040 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 212; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 204; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 260. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Saîd b. Mansûr, Beyhakî, İbn Ebî Hâtim, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in Saîd b. Cübeyr'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 139.

٩٥٣ - قَالَ عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ: حَدَّثَنِي رَجُلٌ، عَنْ عِكْرِمَةَ، قَالَ: جِئْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ يَوْمًا، وَإِذَا هُوَ يَبْكِي وَالْمُصْحَفُ فِي حِجْرِهِ، فقَالَ: فَأَعْظَمْتُ أَنْ أَدْنُوَ مِنْهُ[1041]، قَالَ: ثُمَّ لَمْ أَزَلْ عَلَى ذَلِكَ حَتَّى تَقَدَّمْتُ فَجَلَسْتُ، فَقُلْتُ: مَا يُبْكِيكَ يَا أَبَا عَبَّاسٍ جَعَلَنِي اللهُ فِدَاكَ؟، قَالَ: هَؤُلَاءِ الْوَرَقَاتُ. وَإِذَا هُوَ فِي سُورَةِ الْأَعْرَافِ، ثُمَّ قَالَ: هَلْ تَعْرِفُ أَيْلَةَ؟، قَالَ: قُلْتُ: نَعَمْ، فَإِنَّهُ كَانَ بِهَا حَيٌّ مِنْ يَهُودَ سِيقَتِ الْحِيتَانُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ السَّبْتِ، ثُمَّ غَاصَتْ فَلَا يَقْدِرُونَ عَلَيْهَا حَتَّى يَغُوصُوا عَلَيْهَا بَعْدَ كَدٍّ، وَمُؤْنَةٍ شَدِيدَةٍ فَكَانَتْ تَأْتِيهِمْ يَوْمَ السَّبْتِ شُرَّعًا بِيضًا سِمَانًا كَأَنَّهَا الْمَاخِضُ[1042]، فَتَبْطَحُ ظُهُورَهَا لِبُطُونِهَا بِأَفْنِيَتِهِمْ، وَبِأَبْوَابِهِمْ فَكَانُوا كَذَلِكَ بُرْهَةً مِنَ الدَّهْرِ، ثُمَّ إِنَّ الشَّيْطَانَ أَوْحَى إِلَيْهِمْ، فَقَالَ: إِنَّمَا نُهِيتُمْ عَنْ أَكْلِهَا يَوْمَ السَّبْتِ فَخُذُوهَا فِيهِ وَكُلُوهَا فِي غَيْرِهِ مِنَ الْأَيَّامِ، فَقَالَتْ ذَلِكَ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ، وَقَالَتْ طَائِفَةٌ: بَلْ نُهِيتُمْ عَنْ أَكْلِهَا وَأَخْذِهَا وَصَيْدِهَا فِي يَوْمِ السَّبْتِ، فَكَانُوا كَذَلِكَ حَتَّى جَاءَتِ الْجُمُعَةُ الْمُقْبِلَةُ، فَغَدَتْ طَائِفَةٌ بِأَنْفُسِهَا، وَأَبْنَائِهَا، وَنِسَائِهَا، وَاعْتَزَلَتْ طَائِفَةٌ ذَاتَ الْيَمِينِ وَنَهَتْ، وَاعْتَزَلَتْ طَائِفَةٌ ذَاتَ الشِّمَالِ وَسَكَتَتْ، فَقَالَ: وَيْلَكُمْ[1043] اللهَ اللهَ نَنْهَاكُمْ عَنِ اللهِ أَلاَّ تَتَعَرَّضُوا لِعُقُوبَةِ اللهِ، وَقَالَ الْأَيْسَرُونَ: {لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا} فَقَالَ الْأَيْمَنُونَ: {مَعْذِرَةً إِلَى رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ} إِنْ يَنْتَهُوا فَهُوَ أَحَبُّ إِلَيْنَا أَنْ لَا يُصَابُوا وَلَا يُهْلَكُوا، وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا فَمَعْذِرَةٌ إِلَى رَبِّكُمْ[1044] فَمَضَوْا عَلَى الْخَطِيئَةِ، فَقَالَ الْأَيْمَنُونَ: يَا أَعْدَاءَ اللهِ قَدْ فَعَلْتُمْ وَاللهِ لَتَأْتِيَنَّكُمُ اللَّيْلَةَ فِي مَدِينَتِكُمْ، وَاللهِ مَا نَرَى أَنْ تُصْبِحُوا حَتَّى يَعُمَّكُمُ اللهُ بِخَسْفٍ، أَوْ قَذْفٍ، أَوْ بَعْضِ مَا عِنْدَهُ مِنَ الْعَذَابِ، فَلَمَّا أَصْبَحُوا ضَرَبُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ، وَنَادَوْا فَلَمْ يُجَابُوا فَوَضَعُوا سُلَّمًا فَأَعْلَوْا بِسُورِ الْمَدِينَةِ رَجُلًا فَالْتَفَتَ إِلَيْهِمْ، فَقَالَ: أَيْ عِبَادَ اللهِ، قُرُودٌ وَاللهِ تَعَاوِي لَهَا أَذْنَابٌ، قَالَ: فَفَتَحُوا أُولَئِكَ[1045] عَلَيْهِمْ فَدَخَلُوا عَلَيْهِمْ، فَعَرَفَتِ الْقُرُودُ أَنْسَابَهَا مِنَ الْإِنْسِ، وَلَا تَعْرِفُ الْإِنْسُ أَنْسَابَهَا مِنَ الْقُرُودِ، فَجَعَلَتِ الْقُرُودُ تَأْتِي نَسِيبَهَا مِنَ

1041 Mısır nüshasından silinmiştir.
1042 Doğumu yaklaşan koyun vb. hayvan.
1043 Mısır nüshasında "يحكم الله ينهاكم" şeklinde geçmektedir.
1044 Türkiye nüshasında "ربهم/rablerine" şeklinde geçmektedir.
1045 Mısır nüshasından silinmiştir.

الْإِنْسِ فَتَشُمُّ ثِيَابَهُ وَتَبْكِي، فَيَقُولُ: أَلَمْ أَنْهَكُمْ، عَنْ كَذَا وَعَنْ كَذَا؟ فَتَقُولُ[1046] بِرُءُوسِهَا: بَلَى، أَلَمْ نَنْهَكُمْ عَنْ كَذَا؟ فَتَقُولُ بِرُءُوسِهَا بَلَى ثُمَّ قَرَأَ ابْنُ عَبَّاسٍ {فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ أَنْجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ، وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَئِيسٍ} أَلِيمٍ وَجِيعٍ قَالَ: فَأَرَى الَّذِينَ نَهَوْا نَجَوْا، وَلَا أَرَى الْآخَرِينَ ذُكِرُوا، وَنَحْنُ نَرَى أَشْيَاءَ فَنُنْكِرُهَا فَلَا نَقُولُ فِيهَا شَيْئًا. قَالَ: قُلْتُ: أَيْ جَعَلَنِي اللهُ فِدَاكَ قَدْ كَرِهُوا مَا هُمْ عَلَيْهِ وَخَالَفُوهُمْ، وَقَالُوا: {لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللهُ مُهْلِكُهُمْ} قَالَ: فَأَمَرَ لِي فَكُسِيتُ بُرْدَيْنِ غَلِيظَيْنِ.

953- Abdürrezzâk > İbn Cüreyc > (İsmi zikredilmeyen) bir râvi isnadıyla rivayet edildiğine göre, İkrime şöyle demiştir: Bir gün ağlamakta olan İbn Abbâs'ın yanına vardım ve baktığımda kucağında mushafın olduğunu gördüm. Bundan dolayı kendisine yaklaşmayı ciddi ve önemli bir şey olarak gördüm. Sonra bu halde biraz kaldım. Nihayet gidip yanına oturdum ve "Ey İbn Abbâs! Allah, beni sana feda etsin. Neden ağlıyorsun?" dedim. "Şu sayfalar sebebiyle" cevabını verdi. Baktığımda, A'râf sûresini okuduğunu gördüm. Bana "Eyle[1047]'yi biliyor musun?" diye sorunca, "Evet" dedim. Bunun üzerine İbn Abbâs şöyle dedi: Orada Yahudilerden bir kabile vardı. Balıklar cumartesi günü onlara gönderilir sonra kaybolurlardı. Ancak suya dalmak suretiyle, zorluk ve şiddetli zahmetten sonra balık tutabilirlerdi. Cumartesi günü balıklar onlara beyaz, etli ve hamileymiş gibi şişman olarak sürüyle gelirdi. Onların avlularında ve girişlerinde sırtları ve karınları üzerine serilirlerdi. İnsanlar bir süre böyle devam ettiler. Sonra şeytan gelip onlara şöyle fısıldadı: "Size sadece cumartesi günü onları yemeniz yasaklandı. Siz de Cumartesi günleri onları yakalayın ve başka günlerde yiyin." Onlardan bir topluluk bunu kabul etti. Başka bir topluluk ise "Size cumartesi günü hem onu yemek hem tutmak ve hem de avlamak yasaklandı" dedi. Ertesi cuma günü gelinceye dek bu durumda kaldılar. Ama insanlar, çocukları ve kadınlarıyla birlikte gittiler. Bir topluluk sağ tarafa ayrılıp uzaklaştı ve bundan sakındırdı. Diğer bir topluluk da sol tarafa ayrılıp sustu. Sağdakiler, "Yazıklar olsun size! Allah'tan ve cezasına uğramaktan sakının" dediler. Soldakiler ise ***"Allah'ın kendilerini helâk edeceği veya çetin***

1046 Mısır nüshasında "فتقولوا/dediler" şeklinde geçmektedir ve bu hatalıdır.

1047 Kızıldeniz sahilinde bulunan bir şehirdir. Bu şehirde Tolunuğlu Ahmed'in yaptırdığı bir kale bulunmaktadır. Bk. Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, III, 691.

bir azap ile cezalandıracağı bir kavme ne diye öğüt veriyorsunuz?" deyince sağdakiler ***"'Rabbinize karşı mazeret olsun ve belki bunlar da sakınırlar diye (öğüt veriyoruz).'***[1048] Onların bu işi bırakmaları, musibete uğramalarından ve helâk olmalarından bize daha sevimlidir. Eğer vazgeçmezlerse bu, Rabbinize karşı bir mazeret olur" karşılığını verdiler. Onlar, cumartesi günü balık yakalamaya devam edince sağdakiler, "Ey Allah düşmanları! Bu gece şehrinizde sizinle birlikte gecelemeyeceğiz. Allah'a yemin olsun ki Allah, sizi yere batırmadan veya fırlatıp savurmadan ya da katından bir azapla cezalandırmadan sabaha çıkabileceğinizi zannetmiyoruz" dediler. Sabah olunca balık avlayanların kapıları kilitlendi, seslenseler de cevap alamadılar. Bunun üzerine insanlar, bir merdiven koyup şehrin duvarlarına bir adam çıkardılar. Bu adam, onlara dönüp bakınca "Ey Allah'ın kulları! Bunlar maymun olmuş bağırıyorlar ve kuyrukları var" dedi. Kapıları açıp girdiklerinde maymunlar, insanlardan olan yakınlarını ve akrabalarını tanıdılar, insanlar ise maymun olan yakınlarını tanımadılar. Maymunlar, insanlardan olan yakınlarına gelip elbiselerini koklamaya ve ağlamaya başladılar. İnsanlar, "Sizi bundan menetmedik mi?" diyorlar, maymunlar ise başlarıyla "Evet uyardınız" diye işaret ediyorlardı.

Sonra İbn Abbâs ***"Onlar kendilerine verilen öğütleri unutunca biz de kötülükten alıkoyanları kurtardık. Zulmedenleri de yapageldikleri fâsıklıkları yüzünden şiddetli bir azap ile yakaladık"***[1049] âyetini okuyup şöyle dedi: "'بَئِيس/Beîs' kelimesi şiddetli ve acı verici demektir. Balık tutanları nehyedenlerin kurtulduğunu görüyoruz. Diğerlerinden ise bahsedildiğini görmüyoruz. Biz, garipsediğimiz bir şey görsek bile bu konuda görüş bildirmeyebiliriz."

İkrime şöyle dedi: Ben "Allah beni sana feda etsin. Görmüyor musun? Onlar, diğerlerinin içinde bulunduğu durumu hoşgörmemiş, onlara muhalefet etmiş ve ***'Allah'ın kendilerini helâk edeceği veya çetin bir azap ile cezalandıracağı bir kavme ne diye öğüt veriyorsunuz?'*** demişler" dedim. Bunun üzerine İbn Abbâs, benim ödüllendirilmemi emretti ve bana iki kalın giysi giydirildi.[1050]

1048 A'râf 7/164.
1049 A'râf 7/165.
1050 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 188-190. İbn Ebî Hâtim bu hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 200. Begavî bu hadisi İbn Abbâs'tan

وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ ﴿١٧٠﴾ وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧١﴾ وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ ﴿١٧٢﴾

170. Bir de Kitab'a sımsıkı sarılanlar ve namazı dosdoğru kılanlar kılanlar var ya, şüphesiz biz, ıslah etmeye çalışanların mükâfatını boşa çıkarmayız. 171. Hani biz dağı üzerlerine bir gölgelik gibi kaldırmıştık da onu üstlerine düşecek sanmışlardı. "Size verdiğimizi kuvvetle alın, onda olanı düşünün ki sakınırsınız" demiştik. 172. Hani Rabbin, kıyamet günü "Bizim bundan haberimiz yoktu" demeyesiniz diye Âdemoğullarının sırtlarından zürriyetlerini almış ve onları kendilerine şahit tutup "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" (buyurmuştu). Onlar da "Evet (Rabbimizsin), şahit olduk" demişlerdi.

٩٥٤ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْكَلْبِيِّ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ} قَالَ: مَسَحَ اللَّهُ عَلَى صُلْبِ آدَمَ، فَأَخْرَجَ مِنْ صُلْبِهِ مَا يَكُونُ مِنْ ذُرِّيَّتِهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَأَخَذَ مِيثَاقَهُمْ أَنَّهُ رَبُّهُمْ، فَأَعْطَوْهُ ذَلِكَ فَلَا يَسْأَلُ أَحَدًا كَافِرًا، وَلَا غَيْرَهُ مَنْ رَبُّكَ؟ إِلَّا قَالَ: اللَّهُ وَقَالَ مَعْمَرٌ: وَكَانَ الْحَسَنُ[1051] يَقُولُ مِثْلَ ذَلِكَ.

954- Abdürrezzâk > Ma'mer > Kelbî > Ebû Sâlih isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Abbâs, ***"Hani Rabbin, kıyamet günü 'Bizim bundan haberimiz yoktu' demeyesiniz diye Âdemoğullarının sırtlarından***

---

benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 248. İbn Kesîr bu hadisi Abdürrezzâk'tan nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 258. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk Taberî, İbn Ebî Hâtim ve Beyhakî'nin İkrime'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 137.

1051 Mısır nüshasından silinmiştir.

zürriyetlerini almış ve onları kendilerine şahit tutup 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' (buyurmuştu). Onlar da 'Evet (Rabbimizsin), şahit olduk' demişlerdi" âyeti hakkında şöyle demiştir: "Allah Teâlâ, Âdem'in sırtını mesh edip kıyamet gününe kadar doğacak olan sulbünü çıkardı. Onların Rabbi olduğuna dair onlardan söz aldı, onlar da bu sözü verdiler. Kâfir olsun mü'min olsun kime 'Rabbin kimdir?' diye sormuşsa o, 'Allah' demiştir."

Ma'mer şöyle demiştir: "Hasan da aynı şeyi söylerdi."[1052]

٩٥٥ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْحَسَنِ، وَقَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ} قَالَ: وَسِعَتْ فِي الدُّنْيَا الْبَرَّ وَالْفَاجِرَ، وَهِيَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا خَاصَّةً.

955- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan ve Katâde, ***"Rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır."***[1053] âyeti hakkında şöyle demiştir: "Rahmetim, dünyada hem iyiyi hem de kötüyü kapsar. Ama kıyamet gününde sadece Allah'tan sakınanlara aittir."[1054]

أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ آبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْ
أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ ﴿١٧٣﴾ وَكَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ
وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٧٤﴾ وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا
فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَأَتْبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ ﴿١٧٥﴾

1052 Tirmizî bu hadisi tefsirde "A'râf Sûresi Bâbı"nda Yesâr > Ömer b. el-Hattâb tarîkiyle rivayet etmiştir. Bk. Tirmizî, Kitâbu't-Tefsîr, V, 266. Ahmed b. Hanbel hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 272. Hâkim hadisi rivayet edip şöyle demiştir: "Bu hadis sahihtir." Bk. Hâkim, *Müstedrek*, I, 27. Heysemî hadisi merfû olarak rivayet edip şöyle demiştir: "Ahmed'in ravileri, *Sahîh*'in ravileridir." Bk. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, VII, 224. Ayrıca bk. Ebû Davud, Kitâbu's-Sünne, V, 79; *Muvatta*, s. 560.

1053 A'râf 7/156.

1054 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 159; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 190; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 243. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbn Ebî Hâtim, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in Hasan ve Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 130.

173. Yahut "Daha önce sadece atalarımız Allah'a ortak koşmuşlardı. Biz de onlardan sonra gelen bir kuşaktık. Şimdi o bâtıla saplananların işledikleri yüzünden bizi helâk mi edeceksin?" dememeniz için (böyle yaptık). 174. Belki inkârdan dönerler diye âyetleri böyle ayrıntılı bir şekilde açıklıyoruz. 175. Sen onlara, kendisine âyetlerimizi verdiğimiz halde onlardan sıyrılıp da şeytanın kendisini peşine taktığı, bu yüzden de azgınlardan olan kimsenin haberini anlat.

٩٥٦ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْكَلْبِيِّ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا} قَالَ: هُوَ أُمَيَّةُ بْنُ أَبِي الصَّلْتِ. قَالَ مَعْمَرٌ: وَقَالَ قَتَادَةُ: وَاخْتَلَفُوا فِيهِ يَقُولُ بَعْضُهُمْ: بَلْعَمُ، وَيَقُولُ بَعْضُهُمْ: أُمَيَّةُ بْنُ أَبِي الصَّلْتِ.

956- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî, ***"Sen onlara, kendisine âyetlerimizi verdiğimiz hâlde onlardan sıyrılıp da şeytanın kendisini peşine taktığı, bu yüzden de azgınlardan olan kimsenin haberini anlat"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "O, Ümeyye b. Ebi's-Salt'tır."

Ma'mer, Katâde'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu konuda ihtilâfa düştüler. Bazıları 'Bel'am' derken, bazıları da 'Ümeyye b. Ebi's-Salt' dedi."[1055]

٩٥٧ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنِ الْأَعْمَشِ، وَمَنْصُورٍ، عَنْ أَبِي الضُّحَى، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا} قَالَ: هُوَ بَلْعَمُ بْنُ أَشْهَبَ.

957- Abdürrezzâk > Sevrî > A'meş > Mansûr > Ebu'd-Duhâ > Mesrûk isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Mes'ûd, ***"Sen onlara, kendisine âyetlerimizi verdiğimiz halde onlardan sıyrılıp da şeytanın***

1055 İbn Ebî Hâtim, Bel'am'ın Yemen ehlinden bir adam olduğunu zikretmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 208; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 257. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî, Abd b. Humeyd, İbn Ebî Hâtim, İbn Merdûye, Taberânî, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in Abdullah b. Amr'dan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 146. İbn Asâkir de hadisi İbnu'l-Müseyyeb'den mürsel olarak rivayet etmiştir. Bk. Süyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, III, 133.

kendisini peşine taktığı, bu yüzden de azgınlardan olan kimsenin haberini anlat" âyeti hakkında şöyle demiştir: "O, Bel'am b. Eşheb'dir."[1056]

٩٥٨ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ الثَّوْرِيُّ، وَأَخْبَرَنِي حَبِيبُ بْنُ أَبِي ثَابِتٍ أَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ، قَالَ: هُوَ أُمَيَّةُ بْنُ أَبِي الصَّلْتِ.

958- Abdürrezzâk > Sevrî > Habîb b. Ebî Sâbit isnadıyla rivayet edildiğine göre, Abdullah b. Amr b. Âs şöyle demiştir: "O, Ümeyye b. Ebi's-Salt'tır."[1057]

٩٥٩ - مَعْمَرٌ، عَنِ الْكَلْبِيِّ، قَالَ: بَيْنَمَا أُمَيَّةُ بْنُ أَبِي الصَّلْتِ رَاقِدٌ وَمَعَهُ ابْنَتَانِ لَهُ إِذْ فَزِعَتْ إِحْدَاهُمَا[1058] فَصَاحَتْ عَلَيْهِ، قَالَ: مَا شَأْنُكِ؟ قَالَتْ: رَأَيْتُ نَسْرَيْنِ كَشَطَا سَقْفَ الْبَيْتِ، فَنَزَلَ أَحَدُهُمَا إِلَيْكَ فَشَقَّ بَطْنَكَ، وَالْآخَرُ وَاقِفٌ عَلَى ظَهْرِ الْبَيْتِ فَنَادَاهُ، فَقَالَ: أَوَعَى[1059]؟، قَالَ: وَعَى، قَالَ: أَزَكَا[1060]؟، قَالَ: أَبَى[1061]، قَالَ أُمَيَّةُ: ذَلِكَ خَيْرٌ أُرِيدَ بِأَبِيكُمَا فَلَمْ يَقْبَلْهُ.

959- Ma'mer, Kelbî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ümeyye b. Ebi's-Salt, yanında iki kızı olduğu hâlde yatarken kızlarından biri, korkup çığlık attı. Ümeyye b. Ebi's-Salt, "Ne oldu?" deyince kızı şöyle dedi: "Rüyamda evin çatısını tırmalayan iki kartal gördüm. Biri, senin yanına inip karnını deşti. Diğeri ise evin üstünde duruyordu. Aşağıdaki uyandırmak isteyerek ona seslendi. Yukarıdaki 'Uyandı' dedi. Aşağıdaki

1056 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 253; Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 152. Kurtubî bu hadisi İbn Mes'ûd ve İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 319. İbn Kesîr bu isnad ile Abdürrezzâk'tan nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 264. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Firyâbî, Nesâî, İbn Merdûye, Taberânî, Taberî, Abd b. Humeyd, İbn Ebî Hâtim, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 145.

1057 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 256; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 208; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 264.

1058 Mısır nüshasında "إحداهما/ihdâhümâ" şeklinde geçmektedir ve bu hatalıdır. Doğrusu "أحدهما" şeklindedir.

1059 Mısır nüshasında "أوعا"/ev'â" şeklinde geçmektedir ve bu hatalıdır. Doğrusu "أوَعَى" şeklindedir.

1060 Türkiye nüshasında "أزكي/ezkâ" şeklinde geçmektedir ve bu hatalıdır. Doğrusu "أزكا" şeklindedir.

1061 Mısır nüshasından silinmiştir.

'Doğruyu kabul etti mi?' deyince yukarıdaki 'Reddetti' dedi." Bunun üzerine Ümeyye b. Ebi's-Salt, "Bu, babanız için istenen bir hayırdır fakat babanız onu kabul etmedi" dedi.

وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَٰكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ ذَٰلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٧٦﴾

176. Dileseydik o âyetlerle onu elbette yüceltirdik. Fakat o, dünyaya saplanıp kaldı da kendi heva ve hevesine uydu. Onun durumu köpeğin durumu gibidir. Üzerine varsan da dilini sarkıtıp solur; kendi haline bıraksan da dilini sarkıtıp solur. İşte bu, âyetlerimizi yalanlayan toplumun durumudur. Şimdi onlara bu olayları anlat ki düşünsünler.

٩٦٠ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْكَلْبِيِّ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَلَٰكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ} قَالَ: مَالَ إِلَى الدُّنْيَا رَكَنَ إِلَيْهَا، {فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ} فَذَلِكَ الْكَافِرُ هُوَ ضَالٌّ إِنْ وَعَظْتَهُ أَوْ لَمْ تَعِظْهُ.

960- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî: ***"Fakat o, dünyaya saplanıp kaldı"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Dünyaya meyletti, ona dayanıp güvendi. ***'Onun durumu köpeğin durumu gibidir. Üzerine varsan da dilini sarkıtıp solur; kendi haline bıraksan da dilini sarkıtıp solur.'*** Kâfir böyledir. Ona öğüt versen de vermesen de o yolunu şaşırıp sapıtır."[1062]

1062 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 282. İbn Ebî Hâtim bu hadisi Katâde'den rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 210. Begavî hadisi Mücâhid'den rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 259. İbn Kesîr hadisi Hasan'dan benzer şekilde nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 267. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd ve Ebu'ş-Şeyh'e isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 146.

سَاءَ مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَأَنْفُسَهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿١٧٧﴾ مَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِي وَمَنْ يُضْلِلْ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٧٨﴾ وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٧٩﴾ وَلِلّٰهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٨٠﴾

177. Âyetlerimizi yalanlayan ve kendilerine zulmetmekte olanların durumu ne kötüdür! 178. Allah kime hidayet verirse o doğru yolu bulmuş olur. Kimi de saptırırsa onlar zarara uğrayanların ta kendileridirler. 179. And olsun ki biz cehennem için cin ve insanlardan çok kimseler yaratmışızdır. Onların kalpleri vardır fakat bunlarla anlamazlar. Gözleri vardır fakat bunlarla görmezler. Kulakları vardır fakat bunlarla işitmezler. Onlar dört ayaklı hayvanlar gibidirler. Hatta daha da sapıktırlar. Onlar gafil olanların ta kendileridirler. 180. En güzel isimler Allah'ındır. O halde O'na bunlarla dua edin. O'nun isimlerinde eğriliğe sapanları (doğrudan uzaklaşıp bâtıla yönelenleri) terk edin. Onlar yapmakta olduklarının cezasını göreceklerdir.

٩٦١ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ} يَقُولُ فِي آيَاتِهِ، قَالَ: يُشْرِكُونَ.

961- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"O'nun isimlerinde eğriliğe sapanları (doğrudan uzaklaşıp bâtıla yönelenleri) terk edin"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Âyetleri hakkında (eğriliğe sapanları terk edin). Onlar ortak koşuyorlar."[1063]

1063 Taberî bu hadisi Katâde'den "يلحدون يشركون/yülhidûne yüşrikûne" lafzı ile rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 211. İbn Kesîr hadisi Katâde'den "يشركون في أسمائه/yüşrikûne fî esmâihî" lafzı ile rivayet etmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 269. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da Taberî'nin lafzı

وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ﴿١٨١﴾

181. Yarattıklarımızdan, daima hakka ileten ve adaleti hak ile yerine getiren bir ümmet bulunur.

٩٦٢ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ} وقَالَ: هَذِهِ الْأُمَّةُ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ.

962- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Yarattıklarımızdan, daima hakka ileten ve adaleti hak ile yerine getiren bir ümmet bulunur"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bu ümmet, hakka sarılarak doğru yolu gösterir ve hak ile adaleti gerçekleştirir."[1064]

٩٦٣ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ عَبْدِ الصَّمَدِ بْنِ مَعْقِلٍ، أَنَّهُ سَمِعَ وَهْبًا، يَقُولُ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ} قَالَ: كَتَبَ لَهُ لَا تُشْرِكْ[1065] بِي شَيْئًا مِنْ أَهْلِ السَّمَاءِ، وَلَا مِنْ أَهْلِ الْأَرْضِ، فَإِنَّ كُلَّ ذَلِكَ خَلْقِي، وَلَا تَحْلِفْ بِاسْمِي كَاذِبًا، فَإِنَّ مَنْ حَلَفَ بِاسْمِي كَاذِبًا فَإِنِّي لَا أُزَكِّيهِ، وَوَقِّرْ وَالِدَيْكَ.

963- Abdürrezzâk > Abdüssamed b. Ma'kıl isnadıyla rivayet edildiğine göre, Vehb b. Münebbih, ***"Bir de ona levhalarda her şeye ait bir öğüt ve her şeye dair açıklamayı yazdık. 'Haydi, bunları kuvvetle al. Kavmine de bunları en güzel şekilde tutmalarını emret. Yakında size fâsıkların yurdunu göstereceğim'"***[1066] âyeti hakkında şöyle demiştir: "Ona şunlar yazıldı: Ne göktekilerden ne de yerdekilerden hiçbirini bana ortak koşma. Zira onlar benim yarattığım varlıklardır. Benim adıma yalan yere yemin

---

ile zikretmiş ve Abdürrezzâk, Taberî ve Abd b. Humeyd'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 149. İsimlerin âyetler ile tefsiri konusuna gelince; bu, cumhurun görüşüne aykırıdır. Gazzâlî bu konuda şöyle demiştir: "İsimler, muhtelif manalara delâlet eden değerli lafızlardır." İsimlerle kastedilenin, sıfatlar olduğu da rivayet edilmektedir. Cumhur birinci görüşü benimsemiştir. Bk. Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, IX, 121.

1064 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 286; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 211; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 269. Şevkânî bu hadisi Katâde'den rivayet etmiştir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II, 259.

1065 Mısır nüshasında "ان لَا تُشْرِكْ/en lâ tüşrike" şeklinde geçmektedir.

1066 A'râf 7/145.

etme. Zira benim adımla kim yalan yere yemin ederse onu temize çıkarmam. Anne-babana hürmet et."[1067]

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٢﴾ وَأُمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ﴿١٨٣﴾ أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿١٨٤﴾ أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ وَأَنْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٥﴾ مَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٨٦﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْتَةً يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٧﴾

182. Âyetlerimizi yalanlayanları biz bilmeyecekleri yönden derece derece helâke yaklaştıracağız. 183. Ben onlara mühlet veririm. Muhakkak ki benim tuzağım pek çetindir. 184. Arkadaşlarında hiçbir deliliğin olmadığını düşünmediler mi? O ancak apaçık bir uyarıcıdır. 185. Onlar göklerin ve yerin melekûtuna, Allah'ın yarattığı herhangi bir şeye ve ecellerinin yakın olduğu ihtimaline hiç bakmazlar mı? Artık bundan sonra hangi söze inanacaklar? 186. Allah kimi saptırırsa artık onu doğru yola iletecek olmaz ve O, bunları taşkınlıkları içinde şaşkın bir halde bırakıverir. 187. Sana kıyametin ne zaman kopacağını sorarlar. De ki: "Onun bilgisi Rabbimin yanındadır. Vakti gelince onu O'ndan başka kimse açığa çıkartamaz." O göklere de yere de ağır gelmiştir. O size ancak ansızın gelir. Sanki

---

1067 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 108; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 184. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd, İbn Ebî Hâtim ve Ebu'ş-Şeyh'in Vehb b. Münebbih'ten rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 121.

sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki: "Onun ilmi ancak Allah'ın katındadır. Fakat insanların çoğu bilmezler."

٩٦٤ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ وَالْكَلْبِيِّ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {ثَقُلَتْ} قَالَا: ثَقُلَ عِلْمُهَا[1068] عَلَى أَهْلِ السَّمَاءِ[1069] وَأَهْلِ الْأَرْضِ أَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ.

964- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî ve Katâde, ***"O göklere de yere de ağır gelmiştir"*** âyeti hakkında şöyle demişlerdir: "Kıyamet saatinin ilmi, bilmediklerinden dolayı gök ve yer ehline ağır gelmiştir."[1070]

٩٦٥ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ[1071] مَعْمَرٌ، وَقَالَ الْحَسَنُ: إِذَا جَاءَتْ ثَقُلَتْ عَلَى أَهْلِ السَّمَاءِ وَأَهْلِ الْأَرْضِ، يَقُولُ: كَبُرَتْ عَلَيْهِمْ

965- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan (el-Basrî) şöyle demiştir: "Kıyamet saati geldiğinde gök ve yer halklarına ağır gelir. Âyette, onlara zor ve dayanılmaz geleceğini söylüyor."[1072]

1068 Mısır nüshasından silinmiştir.

1069 Türkiye nüshasında "السموات/es-semâvât" şeklinde geçmektedir.

1070 İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 212; Taberî hadisi Muhammed b. Sevr ve Hasan b. Yahyâ'dan rivayet etmiştir. Onlar da Abdürrezzâk > Ma'mer tarîkiyle rivayet etmişlerdir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 259. İbn Kesîr hadisi Abdürrezzâk'tan bu isnadla nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 271. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Taberî, İbn Ebî Hâtim ve İbnu'l-Münzir'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, VII, 150.

1071 Türkiye nüshasında "قال/kâle" şeklinde geçmektedir.

1072 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 296; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 212; Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 335. Ebû Hayyân bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 434.

٩٦٦ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْكَلْبِيِّ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا} قَالَ: يَقُولُ[1073]: كَأَنَّكَ عَالِمٌ بِهَا.

966- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî, ***"Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Sanki sen onu biliyormuşsun gibi."[1074]

٩٦٧ - قَالَ عَبْدُ الرَّزَّاقِ وَقَالَ مَعْمَرٌ، وَقَالَ قَتَادَةُ، قَالَتْ قُرَيْشٌ: يَا مُحَمَّدُ إِنَّ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ قَرَابَةً، فَأَسِرْ إِلَيْنَا مَتَى تَقُومُ السَّاعَةُ؟. قَالَ: فَقَالَ اللهُ تَعَالَى: {يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا} يَقُولُ: كَأَنَّكَ حَفِيٌّ بِهِمْ.

967- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde şöyle demiştir: Kureyş, "Ey Muhammed! Seninle aramızda akrabalık var. Dolayısıyla kıyametin ne zaman kopacağını bize gizlice söyle" deyince Allah Teâlâ ***"Sana kıyametin ne zaman kopacağını sorarlar"*** âyetini indirdi. "Sanki sen onlardan hoşnutmuşsun gibi" diyor.[1075]

قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللهُ وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبَ لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٨﴾ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيفًا فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَثْقَلَتْ دَعَوَا اللهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ آتَيْتَنَا صَالِحًا لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿١٨٩﴾

1073 Türkiye nüshasında "قال/kâle" şeklinde geçmektedir.

1074 Taberî bu hadisi Ma'mer tarîkiyle rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 299. İbn Ebî Hâtim hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 313. İbn Kesîr hadisi Dahhâk'tan nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 271. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Şeybe ve İbnu'l-Münzir'in Saîd b. Cübeyr ve Mücâhid'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 151.

1075 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 292-298; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 313; Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 153; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 246. İbn Kesîr bu hadisi Abdürrezzâk'tan bu isnadla nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 271.

188. De ki: "Ben kendim için -Allah'ın dilediğinden başkane bir fayda sağlayabilirim ne de bir zarar. Eğer gaybı bilseydim elbette daha çok hayır yapardım ve bana hiçbir fenalık dokunmazdı. Ben ancak bir uyarıcı ve iman eden bir topluluğu müjdeleyenim." 189. Sizi tek bir candan yaratan, ondan da kendisinde sükûn bulsun diye eşini yaratan O'dur. Eşi ile birleşince eşi hafif bir yük yüklendi (hamile kaldı). Onu bir müddet taşıdı. Hamileliği ağırlaşınca, Rableri Allah'a "And olsun bize kusursuz bir çocuk verirsen muhakkak şükredenlerden olacağız" diye dua ettiler.

٩٦٨ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْكَلْبِيِّ، وَقَالَ[1076] قَتَادَةَ، {فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيفًا} قَالَ: كَانَ آدَمُ لَا يُولَدُ لَهُ وَلَدٌ إِلَّا مَاتَ فَجَاءَهُ الشَّيْطَانُ، فَقَالَ: إِنَّ شَرْطَ أَنْ يَعِيشَ وَلَدُكَ هَذَا فَسَمِّيهِ عَبْدَ الْحَارِثِ، فَفَعَلَ قَالَ: فَأَشْرَكَا فِي الِاسْمِ وَلَمْ يُشْرِكَا فِي الْعِبَادَةِ.

968- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî, ***"Eşi ile birleşince eşi hafif bir yük yüklendi (hamile kaldı)"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Âdem *aleyhisselâm*'ın doğan çocuğu ölüyordu. Bu nedenle şeytan, gelip 'Bu çocuğunun yaşaması seni sevindirecekse ona Abdülhâris adını koy' dedi. O da öyle yaptı.

1076 Türkiye nüshasından silinmiştir.

Dolayısıyla ikisi, isim koymada şirk koştular[1077], ibadette ise şirk koşmadılar."[1078]

1077 Peygamberlerin masumluk ilkesine aykırılığından dolayı burada Hz. Âdem ve Havvâ'nın şirk koştuklarından söz eden ifadelerin kabulü mümkün görünmemektedir. Ancak ilk dönemlerde, müellifin de sözünü ettiği gibi ***"Sizi bir tek candan/nefisten yaratan, kendisiyle mutlu olsun diye ondan da eşini yaratan O'dur. Erkek eşiyle beraber olunca kadın hafif bir yük yüklenir, onu bir süre taşır; hamileliği ağırlaşınca rableri olan Allah'a şu sözlerle yakarırlar: 'And olsun, bize kusursuz bir çocuk verirsen kesinlikle şükredenlerden olacağız!' Fakat Allah onlara kusursuz bir çocuk verince, Allah'ın kendilerine verdiği bu nimet hakkında (sanki nimeti veren Allah değilmiş gibi) O'na ortaklar koşarlar. Allah, insanların ortak koştukları şeylerden münezzehtir"*** (A'râf 189-190) âyetlerindeki "nefs" kelimesi genellikle Hz. Âdem olarak yorumlanmıştır (mesela bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX, 143; Kurtubî, *el-Câmi'*, VII, 337). Fahreddîn er-Râzî'nin de geniş olarak açıkladığı gibi bu yorum önemli problemlere yol açmaktadır. Her şeyden önce, eğer âyetteki "nefs" kelimesiyle Hz. Âdem'in, ondan yaratılan "eş" ile de Havvâ'nın kastedildiği kabul edilecek olursa, bu durumda âyetin devamındaki bilgiye göre onların çocukları doğduktan sonra Allah'a ortak koşmuş oldukları sonucu çıkmaktadır. Hâlbuki ne Kur'ân-ı Kerîm'in başka bir yerinde ne hadislerde ne de diğer İslâmî kaynaklarda Âdem ile Havvâ'nın şirke saptıklarına dair bilgi bulunmaktadır; aksine onların yasaklanan meyveyi yemelerinin ardından, İslâmî literatürde zelle diye adlandırılan bu hatalarından ötürü bile ağır bir üzüntü ve pişmanlık duyup hemen tevbe ettikleri ifade edilmektedir.

Bu durumda Râzî'nin, Kaffâl'ın görüşü olarak verdiği yorum ve buna dayanarak yaptığı açıklamalar daha isabetli görünmektedir. Buna göre âyette gerçekten vuku bulmuş bir olaydan değil, bir "temsil"den söz edilmekte ve bununla da müşriklerin cahilliklerine ve şirk iddialarına işaret edilmektedir. Buradan hareketle Râzî âyete şöyle bir yorum getirmektedir: "O Yüce Allah sizin her birinizi bir candan yaratmış; insanlıkta erkeğe eşit bir insan olarak eşini de yine aynı cinsten (özden) yaratmıştır (erkek bir asıldan, kadın ise başka bir asıldan yaratılmış değildir). Erkek eşine yaklaştıktan sonra kadının hamile olduğu anlaşılınca, Rablerine, ***'And olsun, bize kusursuz bir çocuk verirsen (lütuf ve ihsanından dolayı) kesinlikle (sana) şükredenlerden olacağız!'*** diyerek dua ederler. Fakat Allah onlara kusursuz bir çocuk verince, bu verilenle ilgili olarak Allah'a ortaklar koşmaya kalkışırlar; çünkü bazen natüralistler gibi bu çocuğun yaratılışını tabiat güçlerine, bazen müneccimler gibi yıldızlara, bazen de putperestler gibi putlara nisbet ederler." Kuşkusuz burada, şirk inancına ve putperestlerin yanlışlarına dair âyetlere bir geçiş olmak üzere, özellikle müşriklerin tutumları anlatılarak dolaylı bir üslûpla genel bir uyarıda bulunulmaktadır. Bk. Hayreddin Karaman vdğr., *Kur'ân Yolu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, II, 644-645.

1078 Taberî bu hadisi Katâde'den rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 312. İbn Ebî Hâtim hadisi Katâde > Hasan > Semüre isnadıyla merfû olarak rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 210. Tirmizî hadisi Ömer b.

٩٦٩ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، وَقَالَ الْحَسَنُ: إِنَّمَا عَنَى بِهَا ذُرِّيَّةَ آدَمَ مَنْ أَشْرَكَ مِنْهُمْ بَعْدَهُ.

969- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan (el-Basrî) şöyle demiştir: "Bununla ancak Âdem *aleyhisselâm*'dan sonra şirk koşan zürriyeti kastedilmiştir."[1079]

فَلَمَّا آتَاهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا آتَاهُمَا فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٩٠﴾ أَيُشْرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿١٩١﴾ وَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ ﴿١٩٢﴾ وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لَا يَتَّبِعُوكُمْ سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنْتُمْ صَامِتُونَ ﴿١٩٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبَادٌ أَمْثَالُكُمْ فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٩٤﴾ أَلَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ

İbrahim > Katâde > Hasan > Semüre isnadıyla merfû olarak rivayet etmiş ve şöyle demiştir: "Bu hadis hasen-garibdir. Biz bu hadisi, Ömer b. İbrahim > Katâde tarîki dışında merfû olarak bilmiyoruz. Bazıları bu hadisi Abdussamed'den rivayet etmiş ancak merfû olarak nakletmemiştir. Ömer b. İbrahim Basralı bir şeyhtir." Bk. Tirmizî, Kitâbu't-Tefsîr, V, 267-268. Tirmizî'nin işaret ettiği Abdussamed, İbn Abdilvâris b. Saîd b. Zekvân et-Teymî'dir. Ahmed şöyle demiştir: "Sıdk sahibidir ve hadisi sahihtir." İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ta zikretmiştir. Ömer b. İbrahim'i Ahmed ve diğerleri sika olarak kabul etmişlerdir. Ancak Ahmed şöyle demiştir: "Katâde'den münker hadisler rivayet etmektedir." Ebû Hâtim şöyle demiştir: "Rivayet ettiği hadisler yazılır ancak onun hadisleriyle ihticac edilmez." İbn Adî şöyle demiştir: "Katâde'den muvafakat edilmeyen hadisler rivayet etmiştir. Özellikle Katâde'den rivayet ettiği hadisler muzdaribdir." Bk. *et-Tehzîb*, VII, 425; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 11. Hâkim şöyle demiştir: "Bu hadis sahihtir." Zehebî onun bu değerlendirmesini onaylamıştır. Bk. Hâkim, *Müstedrek*, II, 545. İbn Kesîr bu hadisi nakletmiş ve üç açıdan illetli olduğunu söylemiştir. Birincisi: Ömer b. İbrahim yani Basralı hüccet değildir. İkincisi: O, bizzat Semüre'nin kendi sözünü rivayet etmiştir ve hadis Taberî'nin de rivayet ettiği üzere merfû değildir. Taberî'nin Abdul'a'lâ > Mu'temir > babası > Bekir b. Abdillah > Süleymân et-Teymî > Ebu'l-Âlâ b. eş-Şıhhîr isnadıyla rivayet ettiğine göre, Semüre b. Cündüb şöyle demiştir: "Âdem, oğluna Abdulhâris ismini verdi." Üçüncüsü: Hasan bu âyeti başka bir şekilde tefsir etmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 273.

1079 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 315. İbn Kesîr bu hadisi Hasan tarîkiyle rivayet etmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 275. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî ve Ebu'ş-Şeyh'in Hasan'dan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 152.

أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا قُلِ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُونِ فَلَا تُنْظِرُونِ ﴿١٩٥﴾ إِنَّ وَلِيِّيَ اللّٰهُ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ ﴿١٩٦﴾ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ ﴿١٩٧﴾ وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لَا يَسْمَعُوا وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٩٨﴾ خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ﴿١٩٩﴾

190. Fakat (Allah) onlara kusursuz bir çocuk verince, kendilerine verdiği bu çocuk hakkında (sonradan insanlar) Allah'a ortak koştular. Allah ise onların ortak koştukları şeyden yücedir. 191. Kendileri yaratılmış oldukları halde hiçbir şey yaratmaya kudreti olmayanları mı eş koşuyorlar? 192. Hâlbuki bunlar kendilerine hiçbir şekilde yardım edemeyecekleri gibi, kendi kendilerine bile yardım edemezler. 193. Siz bunları doğru yola çağırsanız size uymazlar. Onları çağırsanız da susmuş olsanız da birdir. 194. Allah'ı bırakıp da taptıklarınız (o putlar) şüphesiz sizin gibi kullardır. Şayet doğru iseniz haydi onları çağırın da size karşılık versinler. 195. Onların kendileri ile yürüyecekleri ayakları mı var yoksa kendileri ile tuttukları elleri mi var yoksa kendileriyle gördükleri gözleri mi yahut kendileriyle işittikleri kulakları mı var? De ki: "Ortaklarınızı çağırın sonra bana tuzak kurun ve bana göz açtırmayın. 196. Benim velim (işlerimi üstlenen, durumumu çekip çeviren) o Kitab'ı indiren Allah'tır. Ve O, sâlih kullarını görüp gözetir. 197. Sizin O'ndan başka taptıklarınızın ise size de kendilerine de yardım etmeye güçleri yetmez." 198. Onları hidayete çağırsanız duymazlar. Onları sana bakar görürsün. Hâlbuki onlar görmezler. 199. Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir.

٩٧٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {خُذِ الْعَفْوَ} قَالَ: خُذْ مَا عَفَى[1080] لَكَ مِنْ أَخْلَاقِهِمْ {وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ} يَقُولُ: بِالْمَعْرُوفِ.

970- Abdürrezzâk > Ma'mer > Hişâm b. Urve isnadıyla rivayet edildiğine göre, babası, ***"Sen af yolunu tut"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Sana hoş gelen ahlâk ve huylarına bak. ***'İyiliği emret.'*** Ma'rûfu yani dinin, aklın ve örfün iyi gördüğü şeyleri emret."

وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٠٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ ﴿٢٠١﴾ وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ ﴿٢٠٢﴾

200. Sana şeytandan bir vesvese gelirse hemen Allah'a sığın. Çünkü O, her şeyi işitendir, en iyi bilendir. 201. Takvaya erenler var ya, onlara şeytan tarafından bir vesvese dokunduğunda (Allah'ın emir ve yasaklarını) hatırlayıp hemen gerçeği görürler. 202. Şeytanlara kardeş olanlara gelince; şeytanlar onları azgınlığın içine çekerler sonra da bundan hiç geri durmazlar.

٩٧١ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ} قَالَ: إِخْوَانُ الشَّيَاطِينِ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ {ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ}.

971- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Şeytanlara kardeş olanlara gelince; şeytanlar onları azgınlığın içine çekerler sonra da bundan hiç geri durmazlar"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Şeytanlar, şeytanların kardeşlerini sapkınlığın ve haddi aşmanın içine çekerler sonra onlar bundan vazgeçmezler."[1081]

1080 "العفو/el-Afv" kelimesi "burada hoş ve kolay olan" anlamına gelmektedir. Allah Teâlâ, Resûlü'ne insanların ahlâkından güzel olanı almasını emretmiştir. Bk. İbnu'l-Esîr, *Câmiu'l-Usûl*, II, 144; Buhârî, Kitâbu't-Tefsîr, VIII, 229; Ebû Davud, Kitâbu'l-Edeb, V, 143; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 327; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 269; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 447.

1081 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 329; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 450. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Hâtim, İbn Merdûye ve

وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بِآيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا قُلْ إِنَّمَا أَتَّبِعُ مَا يُوحَى إِلَيَّ مِنْ رَبِّي هَذَا بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠٣﴾ وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾ وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ ﴿٢٠٥﴾

203. Onlara bir mûcize getirmediğin zaman, "(Ötekiler gibi) onu da derleyip getirseydin ya!" derler. De ki: "Ben ancak Rabbimden bana vahyolunana uyarım." Bu (Kur'ân), Rabbinizden gelen basiretlerdir (kalp gözlerini açan beyânlardır); inanan bir kavim için hidayet ve rahmettir. 204. Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki merhamet olunasınız. 205. Rabbini içinden yalvararak ve korkarak, yüksek olmayan bir sesle sabah akşam an ve gafillerden olma.

٩٧٢ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {بِالْغُدُوِّ، وَالْآصَالِ} قَالَ: الْآصَالُ الْعَشِيُّ.

972- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Rabbini içinden yalvararak ve korkarak, yüksek olmayan bir sesle sabah akşam an"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "'الآصال/el-Âsâl,' alacakaranlık, akşam demektir."[1082]

٩٧٣ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ صَدَقَةَ يُحَدِّثُ عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: هَذَا مِنَ الْمَفْصُولِ الْمُفَصَّلِ، قَوْلُهُ تَعَالَى: {جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا آتَاهُمَا} فِي شَأْنِ آدَمَ، وَحَوَّاءَ، ثُمَّ قَالَ: {فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ} عَمَّا يُشْرِكُ الْمُشْرِكُونَ فَلَمْ يُعَيِّنْهُمَا.

Ebu'ş-Şeyh'in İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 155.

1082 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 357; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 453.

973- Abdürrezzâk > İbn Uyeyne > Sadaka[1083] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Süddî şöyle demiştir: "Âdem *aleyhisselâm* ve eşi Havvâ ile ilgili olan ***'Fakat (Allah) onlara kusursuz bir çocuk verince, kendilerine verdiği bu çocuk hakkında (sonradan insanlar) Allah'a ortak koştular. Allah ise onların ortak koştukları şeyden yücedir'***[1084] âyeti, el-mevsûlü'l-mefsûl (mâna olarak ayrı, lafız olarak bir) türündendir. ***'Allah ise onların ortak koştukları şeyden yücedir.'*** Müşriklerin ortak koştuklarından yücedir. Dolayısıyla burada o ikisini (Âdem *aleyhisselâm* ve eşini) kastetmemiştir."[1085]

٩٧٤ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ أرنا ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ أُمَيٍّ الْمُرَادِيِّ، قَالَ: بَلَغَنِي[1086] أَنَّهُ لَمَّا نَزَلَتْ {خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ، وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ} قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِجِبْرِيلَ: مَا هَذَا؟، قَالَ: لَا أَدْرِي حَتَّى أَسْأَلَ الْعَالِمَ، قَالَ: فَأَتَاهُ جِبْرِيلُ، فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَأْمُرُكَ أَنْ تَعْفُوَ عَمَّنْ ظَلَمَكَ، وَتُعْطِيَ مَنْ حَرَمَكَ، وَتَصِلَ[1087] مَنْ قَطَعَكَ.

974- Abdürrezzâk > İbn Uyeyne isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ümeyyi'l-Murâdî[1088] şöyle demiştir: ***"Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir"***[1089] âyeti indirildiğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Cebrâil'e **"Bu ne ey Cebrâil?"** diye sordu. Cebrâil, **"Ben de bilmiyorum, bilene sorayım"** dedi. Sonra Cebrâil, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanına gelip şöyle dedi: **"Şüphesiz Allah**

1083 O, Sadaka b. Yesâr el-Cezerî'dir. Mekke'de ikâmet etmiştir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 366.

1084 A'râf 7/190.

1085 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 317; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 216. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Taberî, İbn Ebî Hâtim, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in Süddî'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 152.

1086 Türkiye nüshasında "بلغنا/beleganâ" şeklinde geçmektedir.

1087 Mısır nüshasında "وتوصل/ve tevassale" şeklinde geçmektedir.

1088 O, Ümeyyî b. Rebîa el-Murâdî es-Sayrafî Ebû Abdirrahmân'dır. Kûfeli'dir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 366. Yedinci tabakadan olup sikadır. Mısır nüshasında Ümmü'l-Murâdî şeklinde geçmektedir ve bu hatalıdır.

1089 A'râf 7/199.

sana haksızlık edeni affetmeni, seni mahrum bırakana vermeni ve seninle ilişkisini koparanla ilişkini devam ettirmeni emretmektedir."[1090]

٩٧٥ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ معْمَرٍ، عَنِ الْكَلْبِيِّ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا} قَالَ: هَلَّا تَلَقَّيْتَهَا مِنْ رَبِّكَ.

975- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî, ***"Onlara bir mûcize getirmediğin zaman, '(Ötekiler gibi) onu da derleyip getirseydin ya!' derler"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Onu (âyet, mûcize) Rabbinden alsaydın ya."[1091]

٩٧٦ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ معْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا} قَالَ: يَقُولُ: لَوْلَا جِئْتَ بِهَا مِنْ نَفْسِكَ.

976- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Onu da derleyip getirseydin ya"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Onu kendin ortaya koysaydın ya."[1092]

1090 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 330; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 218; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 277. Ahmed b. Hanbel bu hadisi benzer şekilde Ukbe b. Âmir'den rivayet etmiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 158; İbn Hacer, *el-Kâfi'ş-Şâf* adlı eserinde şöyle demiştir: "Taberî bu hadisi Süfyân b. Uyeyne > Ebu'l-Murâdî tarîkiyle rivayet etmiştir. Bu hadis munkatıdır. İbn Merdûye bu hadisi Kays b. Sa'd ve Câbir'den başında ziyadeyle mevsûl olarak rivayet etmiştir. Ahmed, *Müsned*'de Ukbe b. Âmir'den Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Ey Ukbe! Sana dünya ehlinin en güzel ahlâkının ne olduğunu söyleyeyim mi? Senden bir şey esirgeyene vermen ve sana zulmedeni affetmendir."*** Ayrıca bk. Zemahşerî, *Keşşâf*, I, 147.

1091 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 244. İbn Ebî Hâtim bu hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 322; Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 352.

1092 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 342; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 320. Bu, İbn Abbâs, Süddî, Mücâhid ve Abdurrahmân b. Zeyd b. Eslem'in görüşüdür. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 271; Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 352; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 451; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 280.

٩٧٧ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا} قَالَ: كَانَ الرَّجُلُ يَأْتِي وَهُمْ فِي الصَّلَاةِ فَيَسْأَلُهُمْ كَمْ صَلَّيْتُمْ؟ كَمْ بَقِيَ؟، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: {وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا}.

977- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde şöyle demiştir: "İnsanlar namazdayken bir adam gelir ve onlara 'Ne kadar kıldınız? Ne kadar kaldı?' diye soru sorardı. (Onlar da cevap verirlerdi.) Bundan dolayı Allah Teâlâ, ***'Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki merhamet olunasınız'*** âyetini indirdi."[1093]

٩٧٨ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ مَعْمَرٌ: وَقَالَ الْكَلْبِيُّ: كَانُوا يَرْفَعُونَ أَصْوَاتَهُمْ فِي الصَّلَاةِ حِينَ يَسْمَعُونَ ذِكْرَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: {وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا}.

978- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî şöyle demiştir: "İnsanlar, cennet ve cehennem adı zikredildiğinde namazda seslerini yükseltiyorlardı. Bundan dolayı Allah Teâlâ, ***"Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki merhamet olunasınız"*** âyetini indirdi."[1094]

1093 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 348; Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 154. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî, Abd b. Humeyd ve Ebu'ş-Şeyh'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 156. İbn Ebî Şeybe bu hadisi Ebû Hureyre'den benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, II, 478; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 221. Ebû Hayyân hadisi İbn Mes'ûd'dan nakletmiştir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 452. İbn Kesîr de Ebû Hureyre'den nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 280.

1094 Begavî bu hadisi Kelbî'den rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 272. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk ve İbnu'l-Münzir'in Kelbî'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 157. Abdürrezzâk bu hadisi benzer şekilde Atâ'dan rivayet etmiştir. Bk. Abdürrezzâk, *Musannef*, II, 450. İbn Ebî Hâtim de Ebû Hureyre'den rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 221.

٩٧٩ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ مُجَاهِدٍ[1095]، قَالَ: وَجَبَ الْإِنْصَاتُ فِي اثْنَتَيْنِ فِي الصَّلَاةِ، وَيَوْمِ الْجُمُعَةِ وَالْإِمَامُ يَخْطُبُ.

979- Abdürrezzâk > Sevrî isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid şöyle demiştir: "İki yerde; namazda ve Cuma günü imam hutbe verirken susmak vacip (farz) oldu."[1096]

٩٨٠ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ أَبِي هَاشِمٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: هَذَا فِي الصَّلَاةِ. فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ}.

980- Abdürrezzâk > Sevrî > Ebû Hâşim isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid şöyle demiştir: **"'Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki merhamet olunasınız'** âyeti, namazla ilgilidir."[1097]

٩٨١ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ وَالثَّوْرِيِّ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: لَا بَأْسَ إِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فِي غَيْرِ الصَّلَاةِ أَنْ يَتَكَلَّمَ.

1095 Türkiye nüshasında "Câbir b. Abdillah" şeklinde geçmektedir. Doğrusu Mısır nüshasından tespit ettiğimiz şekildedir.

1096 Taberî bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 351; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, II, 479; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 221. Bu hadis Saîd b. Cübeyr, Atâ ve Amr b. Dînâr'dan rivayet edilmiştir. Bk. Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 154. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Taberî ve Abd b. Humeyd'in Mücâhid'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 157. Taberî ve İbn Ebî Hâtim bu hadisi Sevrî > Câbir > Mücâhid tarîkiyle rivayet etmişlerdir. Bu isnad Türkiye nüshasında benzer şekildedir; ancak Câbir'den sonra isnadda İbn Abdillah zikredilmiştir. Bu nedenle bu isnad hatalıdır. Ebû Hayyân şöyle demiştir: "Bu hadis zayıftır. Çünkü âyet Mekkî'dir ve Cuma hutbesi hicretten önce yoktu." Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 254.

1097 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 349. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbn Ebî Şeybe, Taberî, Abd b. Humeyd, İbn Ebî Hâtim, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in Mücâhid'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 157. İbn Ebî Hâtim bu hadisi Ebû Hureyre'den rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 221. Begavî de İbn Mes'ûd'dan rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 276.

981- Abdürrezzâk > Sevrî > Leys isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid şöyle demiştir: "Namaz dışında Kur'ân okunurken konuşmakta bir sakınca yoktur."[1098]

٩٨٢ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ أَنَّهُ كَرِهَ إِذَا مَرَّ الْإِمَامُ بِآيَةِ خَوْفٍ، أَوْ آيَةِ رَحْمَةٍ[1099] أَنْ يَقُولَ أَحَدٌ مِمَّنْ خَلْفَهُ شَيْئًا، قَالَ: السُّكُوتُ.

982- Abdürrezzâk > Sevrî isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid şöyle demiştir: "Mücâhid, imam korku veya rahmet âyetini okuyunca arkasındakilerden birinin bir şey demesini kötü karşılardı (mekruh görürdü) ve 'Sessiz olun' derdi."[1100]

٩٨٣ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْحَسَنِ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {لَئِنْ آتَيْتَنَا صَالِحًا} قَالَ: غُلَامًا.

983- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan, ***"And olsun bize kusursuz bir çocuk verirsen muhakkak şükredenlerden olacağız"***[1101] âyeti hakkında şöyle demiştir: "'صَالِحاً/ Sâlihan,' evlat, çocuk demektir."[1102]

1098 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 349. İbn Kesîr bu hadisi aynı isnadla Abdürrezzâk'tan nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 281.

1099 Mısır nüshasında "عذاب/azâb" şeklinde geçmektedir. Doğrusu tespit ettiğimiz şekildedir.

1100 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 349. İbn Kesîr bu hadisi aynı isnadla Abdürrezzâk'tan nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 281. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Taberî ve Abd b. Humeyd'in Mücâhid'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 157.

1101 A'râf 7/189.

1102 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 306; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 216; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 263. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbn Ebî Hâtim ve İbnu'l-Münzir'in Hasan'dan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 152.

٩٨٤ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْحَسَنِ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {فَمَرَّتْ بِهِ} قَالَ: اسْتَمَرَّتْ بِهِ.

984- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan, ***"Eşi ile birleşince eşi hafif bir yük yüklendi (hamile kaldı)"***[1103] âyeti hakkında şöyle demiştir: "Hayatını onunla birlikte sürdürdü."[1104]

٩٨٥ - وَقَالَ غَيْرُهُ: {فَمَرَّتْ بِهِ} يَقُولُ: تَمَارَتْ بِهِ لَا تَدْرِي أَحُبْلَى هِيَ أَمْ لَا؟

985- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, başkaları şöyle demişlerdir: "Kadın, hamile olup olmadığını bilmeden onunla birlikte zaman geçirdi."[1105]

٩٨٦ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ ابْنِ التَّيْمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ حَيَّانَ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ} قَالَ: يَقُولُ اللَّهُ: إِذَا ذَكَرَنِي عَبْدِي فِي نَفْسِهِ ذَكَرْتُهُ فِي نَفْسِي، وَإِذَا ذَكَرَنِي عَبْدِي وَحْدَهُ ذَكَرْتُهُ وَحْدِي، وَإِذَا ذَكَرَنِي فِي مَلَأٍ ذَكَرْتُهُ فِي مَلَأٍ أَحْسَنَ مِنْهُمْ وَأَكْرَمَ.

986- Abdürrezzâk > İbnu't-Teymî > Babası > Hayyân b. Umeyr[1106] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ubeyd b. Umeyr, ***"Rabbini içinden yalvararak ve korkarak, yüksek olmayan bir sesle sabah-akşam an ve gafillerden olma"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Kulum beni içinden zikrederse, ben de onu içimden zikrederim. Kulum beni yalnızken zikrederse, ben de onu yalnızken zi-***

1103 A'râf 7/189.

1104 Taberî bu hadisi başka bir isnadla rivayet etmiştir. Vekî''nin rivayet ettiğine göre, Üsâme, İbn Umeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hasan'a ***"Eşi ile birleşince eşi hafif bir yük yüklendi (hamile kaldı)"*** âyeti hakkında soru sordum. O şöyle dedi: "Şayet ben bir Arap olsaydım bu âyetin mahiyetini anlardım." Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 204. İbn Kesîr de hadisi İbn Abbâs'tan nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 273.

1105 Taberî bu hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 305; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 274. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî ve İbn Ebî Hâtim'in İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 152; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, IX, 138.

1106 O, Hayyân b. Umeyr el-Kaysî el-Cüreyrî Ebu'l-Alâ el-Basrî'dir. Üçüncü tabakadan olup sikadır. 100 yılından önce vefat etmiştir. Bk. *Takrîb*, I, 208.

krederim. Kulum beni bir topluluk içinde zikrederse, ben de onu daha üstün ve değerli bir topluluk içinde zikrederim."[1107]

إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ
وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ ﴿٢٠٦﴾

206. Şüphe yok ki Rabbin katındakiler O'na ibadet etmekten asla büyüklenmezler, O'nu tesbih ederler ve yalnız O'na secde ederler.[1108]

1107 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 354. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî ve Ebu'ş-Şeyh'in Ubeyd b. Umeyr'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 157.

1108 Bu âyet, secde âyetidir.

سُورَةُ الْأَنْفَالِ

8. ENFÂL SÛRESİ

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ[1109]

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1. Sana Enfâl'i (ganimetleri) soruyorlar. De ki: "Enfâl Allah'ın ve Resûl'ündür." O hâlde Allah'tan korkun ve aranızı düzeltin. Eğer mü'minler iseniz, Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin.

٩٨٧ - قَالَ نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، قَالَ: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: كَانَ عُمَرُ إِذَا سُئِلَ عَنْ شَيْءٍ، قَالَ: لَا آمُرُكَ وَلَا أَنْهَاكَ قَالَ: ثُمَّ يَقُولُ ابْنُ عَبَّاسٍ: وَاللَّهِ مَا بَعَثَ اللَّهُ نَبِيَّهُ إِلَّا زَاجِرًا، آمِرًا مُحِلًّا مُحَرِّمًا. قَالَ[1110]: فَسُلِّطَ[1111] عَلَى ابْنِ عَبَّاسٍ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ فَسَأَلَهُ عَنِ الْأَنْفَالِ، فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: كَانَ الرَّجُلُ يُنَفَّلُ فَرَسَ الرَّجُلِ وَسَلَبَهُ. فَأَعَادَ عَلَيْهِ، فَقَالَ لَهُ مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ أَعَادَ عَلَيْهِ، فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: أَتَدْرُونَ مَا مَثَلُ هَذَا؟

1109 Besmele Mısır nüshasından hareketle ilave edilmiştir.
1110 Taberî'de geçtiği üzere buradaki söyleyen kişi, Kâsım b. Muhammed'dir.
1111 Mısır nüshasında "فسلك/fe-seleke" şeklinde geçmektedir ve bu hatalıdır.

مَثَلُ صُبَيْغٍ الَّذِي ضَرَبَهُ عُمَرُ، قَالَ: وَكَانَ عُمَرُ ضَرَبَهُ حَتَّى سَالَتِ الدِّمَاءُ عَلَى عَقِبِهِ أَوْ قَالَ عَلَى[1112] رِجْلَيْهِ، فَقَالَ: أَمَا، وَاللهِ قَدِ انْتُقِمَ لِعُمَرَ مِنْكَ[1113].

987- Abdürrezzâk > Ma'mer > Zührî > Kâsım b. Muhammed isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Abbâs şöyle demiştir: Ömer, kendisine bir şey sorulduğunda "Sana ne emrederim ne de yasaklarım" derdi. İbn Abbâs dedi ki: "Allah'a yemin olsun ki Allah, her peygamberini emreden, yasaklayan, helâl kılan ve haram yapan olarak göndermiştir." Irak halkından bir adam, İbn Abbâs'a ısrarla "Enfâl nedir?" diye sorunca İbn Abbâs "Öldürülen adamın atı ve silahı nefel olarak onu öldürene verilirdi" dedi. Adam ona sorusunu tekrar sordu. O da aynı şeyi söyledi. Adam yine aynı soruyu sordu. Bunun üzerine İbn Abbâs şöyle dedi: "Bunun örneğini biliyor musunuz? Bu, Ömer'in dövdüğü İbn Sabîğ[1114]'e benziyor. Ömer, onu öyle dövdü ki kanlar topuğuna -veya ayaklarına dedi- aktı." Adam da "Vallahi, Ömer b. el-Hattâb'ın intikamı senden alındı" dedi.[1115]

٩٨٨ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: لَمَّا كَانَ يَوْمُ بَدْرٍ، قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ قَتَلَ قَتِيلًا فَلَهُ كَذَا وَكَذَا، وَمَنْ أَسَرَ أَسِيرًا فَلَهُ كَذَا وَكَذَا، وَكَانُوا قَتَلُوا سَبْعِينَ، وَأَسَرُوا سَبْعِينَ فَجَاءَ أَبُو الْيُسْرِ بْنُ عَمْرٍو بِأَسِيرَيْنِ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّكَ وَعَدْتَنَا مَنْ قَتَلَ قَتِيلًا فَلَهُ كَذَا، وَمَنْ

1112 Türkiye nüshasından silinmiştir.

1113 Altı çizili kısım soru soran kişinin ifadesidir. Muhtemelen o, İbn Abbâs'ın, Ömer'in hadisine muhalif bir şeyini biliyordu.

1114 O, İbn Asel b. Sehl el-Hanzalî'dir. İbn Hacer, *el-İsâbe* adlı eserinde onun biyografisine yer vermiştir. İbn Asel bir heyet içerisinde Ömer *radıyallahu anh*'ın yanına gitmiş ve ona Kur'ân'daki müteşâbih âyetler hakkında soru sormuştur. Ömer *radıyallahu anh* onu başından kan akıncaya kadar dövmüştür. İbn Asel, Ömer *radıyallahu anh*'a "Ey mü'minlerin emiri! Kafamın içinde ne varsa kaybolup gitti" deyince, Ömer *radıyallahu anh* onu Basra'ya sürgün etmiş ve hiç kimsenin onun meclisinde bulunmamasını emretmiştir.

1115 Taberî ve Mâlik bu hadisi benzer şekilde rivayet etmişlerdir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 364; Mâlik, *Muvatta*, s. 455. İbn Kesîr de hadisi Abdürrezzâk'tan bu isnadla nakledip şöyle demiştir: "Bu isnad sahihtir." Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 282.

أَسَرَ أَسِيرًا فَلَهُ كَذَا، وَقَدْ جِئْتُ بِأَسِيرَيْنِ، فَقَامَ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّا لَمْ تَمْنَعْنَا[1116] زَهَادَةٌ فِي الْآخِرَةِ، وَلَا جُبْنٌ عَنِ الْعَدُوِّ، وَلَكِنَّا قُمْنَا هَذَا الْمَقَامَ خَشْيَةَ أَنْ يَقْتَطِعَكَ[1117] الْمُشْرِكُونَ، وَإِنَّكَ إِنْ تُعْطِ هَؤُلَاءِ لَا يَبْقَى لِأَصْحَابِكَ شَيْءٌ، قَالَ: فَجَعَلَ هَؤُلَاءِ يَقُولُونَ، وَهَؤُلَاءِ يَقُولُونَ، فَنَزَلَتْ {يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ} قَالَ: فَسَلَّمُوا الْغَنِيمَةَ لِرَسُولِ اللَّهِ، قَالَ: ثم نَزَلَتْ {وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ} الْآيَةَ.

988- Abdürrezzâk > Sevrî > Muhammed b. Sâib > Ebû Sâlih isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Abbâs şöyle demiştir: Bedir Savaşı sırasında Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Birini öldürecek kişiye şu şu vardır. Birini esir alacak kişiye de şu şu vardır"*** buyurdu. Müslümanlar, yetmiş müşriği öldürmüş ve yetmişini de esir almışlardı. Ebu'l-Yeser[1118] b. Amr el-Ensârî yanında iki esirle geldi ve "Ey Allah'ın Resûlü! ***'Birini öldürecek kişiye şu şu vardır. Birini esir alacak kişiye de şu şu vardır'*** diye bizlere söz vermiştin. Ben iki esir getirmiş bulunmaktayım" dedi. Bunun üzerine Sa'd b. Ubâde ayağa kalkıp "Ey Allah'ın Resûlü! Bizi ne ecirde düşüklüğü ne de düşmandan korkmamız engelledi. Ancak biz, müşrikler seni ele geçiremesin diye bu yerde (Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem'in* muhafızları olarak) durduk. Şayet ganimetleri onlara verirsen diğer ashâbına bir şey kalmaz" dedi. Bunun üzerine bunlar böyle, şunlar şöyle demeye başlayınca ***"Sana Enfâl'i (ganimetleri) soruyorlar. De ki: "Enfâl Allah'ın ve Resûl'ündür." O halde Allah'tan korkun ve aranızı düzeltin. Eğer mü'minler iseniz, Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin"*** âyeti nâzil oldu. Peşinden ganimetleri Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e teslim ettiler. Sonra ***"Eğer Allah'a ve hak ile bâtılın ayrıldığı gün, iki ordunun birbiri ile karşılaştığı gün (Bedir Savaşı'nda) kulumuza indirdiğimize inanmışsanız, bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Resûlü'ne,***

1116 Mısır nüshasında "تسعنا" şeklinde geçmektedir ve bu hatalıdır.

1117 Yani senin arkandan geliyor.

1118 O, Ka'b b. Amr es-Sülemî'dir. Bedir savaşına katılan sahâbîlerden biridir. H. 55 yılında vefat etmiştir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 135.

onun akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolcuya aittir. Allah her şeye hakkıyla kâdirdir"[1119] âyeti indirildi.[1120]

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٢﴾ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٣﴾ أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٤﴾ كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَارِهُونَ ﴿٥﴾ يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُونَ ﴿٦﴾ وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ ﴿٧﴾

2. Gerçek mü'minler ancak o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman kalpleri titrer. Allah'ın âyetleri onların aralarında okunduğu zaman onların imanını artırır ve onlar ancak Rablerine tevekkül ederler. 3. Onlar namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimizden de infak ederler. 4. İşte onlar gerçek mü'minlerin ta kendileridir. Onlar için Rableri katında dereceler, mağfiret ve bitmez tükenmez bir rızık vardır. 5. Nitekim Rabbin seni hak uğrunda (Allah yolunda ve hak için savaşasın diye) evinden çıkardığında gerçekten mü'minlerden bir kesim isteksizdiler. 6. Hak apaçık meydana çıktıktan sonra göre göre ölüme sürükleniyorlarmış

1119 Enfâl 8/41.

1120 Ebû Davud bu hadisi benzer şekilde İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. Ebû Davud, Kitâbu'l-Cihâd, III, 175. Beyhakî hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Beyhakî, *Sünen*, VI, 291-292. Hâkim bu hadisi rivayet edip şöyle demiştir: "Bu hadisin isnadı sahihtir." Zehebî de onun bu değerlendirmesini onaylamıştır. Bk. Hâkim, *Müstedrek*, II, 131; Sevrî, *Tefsîr,* s. 115; Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 239; Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 2; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 284; İbn Asâkir, *et-Târîh*, VI, 86. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbn Merdûye ve Abd b. Humeyd'in İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, IV, 160.

gibi hakka dair seninle tartışıyorlardı. 7. Hani Allah size o iki taifeden birinin sizin olacağını vaat ediyordu. Siz ise gücü ve silahı bulunmayanın (kuvvetsiz olanın) sizin olmasını arzu ediyordunuz. Allah da sözleri ile hakkı üstün kılmayı ve kâfirlerin arkasını kesmeyi istiyordu.

٩٨٩ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْكَلْبِيِّ، قَالَ: لَمَّا كَانَ يَوْمُ بَدْرٍ، قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ جَاءَ بِرَأْسٍ فَلَهُ كَذَا وَكَذَا، وَمَنْ جَاءَ بِأَسِيرٍ فَلَهُ كَذَا وَكَذَا. فَلَمَّا هُزِمَ الْمُشْرِكُونَ تَبِعَهُمْ أُنَاسٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ، وَبَقِيَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَاسٌ[1121]، فَقَالَ الَّذِينَ بَقُوا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، وَاللَّهِ مَا مَنَعَنَا أَنْ نَصْنَعَ كَمَا صَنَعَ هَؤُلَاءِ، وَأَنْ نَتَّبِعَهُمْ ضَعْفٌ بِنَا، وَلَا تَقْصِيرٌ وَلَكِنْ[1122] كَرِهْنَا أَنْ يُغَرَّ بِكَ[1123] وَنَدَعَكَ وَحْدَكَ، قَالَ: فَتَمَارَوْا[1124] فِي ذَلِكَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: {يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ}، ثُمَّ أَخْبَرَ اللَّهُ تَعَالَى بِمَوَاضِعِهَا، فَقَالَ: {وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ، فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى} الْآيَةَ، {وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ} قَالَ مَعْمَرٌ: وَقَالَ قَتَادَةُ: هِيَ الْمَغَانِمُ.

989- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî şöyle demiştir: Bedir günü Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Kim bir baş (öldürülmüş bir düşman) getirirse ona şu şu var. Kim bir esir getirirse ona şu şu var"*** dedi. Müşrikler bozguna uğrayınca Müslümanlardan bazıları onları takip ettiler. Bir kısmı da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanında kaldılar. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanında kalanlar, "Ey Allah'ın Resûlü! Bunların yaptığı gibi müşriklerin peşine düşmemizi engelleyen şey, ne zaafımız ne de hatamızdır. Biz, sadece seni tehlikeye atmak ve yalnız başına korumasız bırakmak istemedik" dediler. Ardından aralarında bu konuyu tartıştılar. Bunun üzerine Allah Teâlâ, ***"Sana Enfâl'i (ganimetleri) soruyorlar"*** âyetini indirdi. Sonra Allah Teâlâ ganimetlerin dağıtım yerlerini şu âyetlerle bildirdi: ***"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi***

1121 Altı çizili kısım Türkiye nishasından alınarak ilave edilmiştir.
1122 Türkiye nüshasında "ولكنا" şeklinde geçmektedir.
1123 Türkiye nüshasında "نغريك" şeklinde geçmektedir.
1124 Türkiye nüshasında "فتدارءوا" şeklinde geçmektedir.

bir şeyin beşte biri Allah'a, Resûlü'ne, onun akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolcuya aittir. Allah her şeye hakkıyla kâdirdir." [1125]

"Hani Allah size o iki taifeden birinin sizin olacağını vadediyordu…" Ma'mer, Katâde'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Burada kastedilen, ganimetlerdir." [1126]

٩٩٠ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ أرنا مَعْمَرٌ، قَالَ: أَخْبَرَنِي أَيُّوبُ، عَنْ عِكْرِمَةَ، أَنَّ أَبَا سُفْيَانَ أَقْبَلَ مِنَ الشَّامِ فِي عِيرِ قُرَيْشٍ، وَخَرَجَ الْمُشْرِكُونَ مِنْ مُغَوِّثِينَ [1127] لِعِيرِهِمْ، وَخَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرِيدُ أَبَا سُفْيَانَ، وَأَصْحَابَهُ فَأَرْسَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلَيْنِ مِنْ أَصْحَابِهِ عَيْنًا طَلِيعَةً يَنْظُرَانِ بِأَيِّ مَاءٍ هُوَ، فَانْطَلَقَا حَتَّى إِذَا عَلِمَا عِلْمَهُ، وَأُخْبِرَا خَبَرَهُ جَاءَا سَرِيعَيْنِ، فَأَخْبَرَا النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَجَاءَ أَبُو سُفْيَانَ فَنَزَلَ [1128] عَلَى الْمَاءِ الَّذِي كَانَ بِهِ الرَّجُلَانِ، فَقَالَ: لِأَهْلِ الْمَاءِ هَلْ أَحْسَسْتُمْ أَحَدًا مِنْ أَهْلِ يَثْرِبَ؟ قَالُوا: لَا، قَالَ: فَهَلْ مَرَّ بِكُمْ؟ قَالُوا: مَا رَأَيْنَا إِلَّا رَجُلَيْنِ مِنْ أَهْلِ كَذَا وَكَذَا، قَالَ أَبُو سُفْيَانَ [1129]: فَأَيْنَ كَانَ مُنَاخُهُمَا؟ فَدَلُّوهُ عَلَيْهِ فَانْطَلَقَ حَتَّى أَتَى بَعْرَ إِبِلِهِمَا فَفَتَّهُ فَإِذَا فِيهِ نَوًى، فَقَالَ: هَذِهِ نَوَاضِحُ أَهْلِ يَثْرِبَ، فَتَرَكَ الطَّرِيقَ، وَأَخَذَ سَيْفَ الْبَحْرِ [1130]، وَجَاءَ الرَّجُلَانِ فَأَخْبَرَا النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَبَرَهُ، فَقَالَ: أَيُّكُمْ أَخَذَ هَذِهِ الطَّرِيقَ؟. فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ هُمْ بِمَاءِ كَذَا وَكَذَا، وَنَحْنُ بِمَاءِ كَذَا وَكَذَا، فَيَرْتَحِلُ فَيَنْزِلُ بِمَاءِ كَذَا وَكَذَا، وَنَنْزِلُ نَحْنُ بِمَاءِ كَذَا، ثُمَّ يَنْزِلُ بِمَاءَ كَذَا، وَتَنْزِلُ بِمَاءَ كَذَا وَكَذَا، ثُمَّ نَلْتَقِي بِمَاءِ كَذَا وَكَذَا كَأَنَا فَرَسَا [1131] رِهَانٍ، فَسَارَ [1132] النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى نَزَلَ بَدْرًا، فَوَجَدَ عَلَى مَاءِ بَدْرٍ بَعْضَ رَقِيقِ [1133] قُرَيْشٍ مِمَّنْ خَرَجَ يُغِيثُ أَبَا سُفْيَانَ، فَأَخَذَهُمْ أَصْحَابُهُ فَجَعَلُوا يُسَائِلُونَهُمْ، فَإِذَا صَدَقُوهُمْ ضَرَبُوهُمْ، وَإِذَا كَذَبُوهُمْ

1125 Enfâl 8/41.

1126 Kaynaklarda bu hadisin Kelbî'den rivayet edildiğini tespit edemedim. Bu hadis munkatıdır.

1127 Mısır nüshasında "مفوثون" şeklinde geçmektedir.

1128 Türkiye nüshasında "حتى نزل" şeklinde geçmektedir.

1129 Mısır nüshasında silinmiştir.

1130 Mısır nüshasında "سيف" şeklinde geçmektedir ve "kara tarafı" anlamına gelmektedir.

1131 Mısır nüshasında silinmiştir.

1132 Mısır nüshasında "فخرج" şeklinde geçmektedir.

1133 Türkiye nüshasında silinmiştir.

تَرَكُوهُمْ، فَمَرَّ بِهِمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُمْ يَفْعَلُونَ ذَلِكَ فَقَالَ: إِنْ صَدَقُوكُمْ ضَرَبْتُمُوهُمْ، وَإِنْ كَذَبُوكُمْ تَرَكْتُمُوهُمْ؟، ثُمَّ دَعَا وَاحِدًا مِنْهُمْ، فَقَالَ: مَنْ يُطْعِمُ الْقَوْمَ؟، فَقَالَ: فُلَانٌ وَفُلَانٌ فَعَدَّدَ رِجَالًا يُطْعِمُهُمْ كُلُّ رَجُلٍ يَوْمًا، قَالَ: فَكَمْ يَنْحَرُ لَهُمْ؟. فَقَالَ: عَشَرَةً مِنَ الْجُزُرِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْجَزُورُ بِمِائَةٍ وَهُمْ مَا بَيْنَ الْأَلْفِ، وَالتِّسْعِمِائَةٍ، فَلَمَّا جَاءَ الْمُشْرِكُونَ صَافُّوهُمْ، وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدِ اسْتَشَارَ قَبْلَ ذَلِكَ فِي قِتَالِهِمْ، فَقَامَ أَبُو بَكْرٍ يُشِيرُ عَلَيْهِ، فَأَجْلَسَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ اسْتَشَارَهُمْ فَقَامَ عُمَرُ يُشِيرُ عَلَيْهِ، فَأَجْلَسَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ اسْتَشَارَهُمْ فَقَامَ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ، فَقَالَ: يَا نَبِيَّ اللهِ وَاللهِ لَكَأَنَّكَ تُعَرِّضُ بِنَا مُنْذُ الْيَوْمِ لِتَعْلَمَ مَا فِي نُفُوسِنَا، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ ضَرَبْتَ أَكْبَادَهَا حَتَّى تَبْلُغَ بَرْكَ الْغِمَادِمِنْ ذِي يَمَنٍ لَكُنَّا مَعَكَ، فَوَطَّنَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابُهُ عَلَى القتال والصَّبْرِ، وَسُرَّ بِذَلِكَ مِنْهُمْ، فَلَمَّا الْتَقَوْا سَارَ فِي قُرَيْشٍ عُتْبَةُ بْنُ رَبِيعَةَ فَقَالَ: أَيْ قَوْمُ أَطِيعُونِي الْيَوْمَ، وَلَا تُقَاتِلُوا مُحَمَّدًا، وَأَصْحَابَهُ فَإِنَّكُمْ إِنْ قَاتَلْتُمُوهُ لَمْ تَزَلْ بَيْنَكُمْ أَحْنَةٌ مَا بَقِيتُمْ، وَفَسَادٌ لَا يَزَالُ الرَّجُلُ مِنْكُمْ يَنْظُرُ إِلَى قَاتِلِ أَخِيهِ، وَقَاتِلِ ابْنِ عَمِّهِ، فَإِنْ يَكُن مَلِكًا أَكَلْتُمْ فِي مُلْكِ أَخِيكُمْ، وَإِنْ يَكُ نَبِيًّا فَأَنْتُمْ أَسْعَدُ النَّاسِ بِهِ، وَإِنْ يَكُ كَاذِبًا كَفَتْكُمُوهُ ذُؤْبَانُ الْعَرَبِ، فَأَبَوْا أَنْ يَسْمَعُوا مَقَالَتَهُ، وَأَبَوْا أَنْ يُطِيعُوا، فَقَالَ: أَنْشُدُكُمُ اللهَ فِي هَذِهِ الْوُجُوهِ الَّتِي كَأَنَّهَا الْمَصَابِيحُ أَنْ تَجْعَلُوهَا أَنْدَادًا لِهَذِهِ الْوُجُوهِ الَّتِي كَأَنَّهَا عُيُونُ الْحَيَّاتِ، فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ: لَقَدْ مَلَأْتَ سِحْرَكَ[1134] رُعْبًا، ثُمَّ سَارَ فِي قُرَيْشٍ فَقَالَ: إِنَّ عُتْبَةَ بْنَ رَبِيعَةَ إِنَّمَا يُشِيرُ عَلَيْكُمْ بِهَذَا؛ لِأَنَّ ابْنَهُ مَعَ مُحَمَّدٍ، وَمُحَمَّدٌ ابْنُ عَمِّهِ، فَهُوَ يَكْرَهُ أَنْ يَقْتُلَ ابْنَهُ، وَابْنَ عَمِّهِ فَغَضِبَ عُتْبَةُ، وقَالَ: أَيْ مُصَفِّرَاسْتِهِ سَتَعْلَمُ أَيُّنَا أَجْبَنُ، وَالْأَمُ[1135] وَأَقْتَلُ[1136] لِقَوْمِهِ الْيَوْمَ، ثُمَّ نَزَلَ وَنَزَلَ مَعَهُ أَخُوهُ شَيْبَةُ بْنُ رَبِيعَةَ، وَابْنُهُ الْوَلِيدُ بْنُ عُتْبَةَ، فَقَالَ: أَبْرِزُوا[1137] إِلَيْنَا أَكْفَاءَنَا[1138] فَقَامَ[1139] نَاسٌ مِنَ الْأَنْصَارِ مِنْ بَنِي الْخَزْرَجِ، فَأَجَابَهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ

1134 "Ciğer" anlamına gelmektedir.
1135 Mısır nüshasında "وألم" şeklinde geçmektedir.
1136 Mısır nüshasında "وأفشل" şeklinde geçmektedir.
1137 Türkiye nüshasında "وأبرز" şeklinde geçmektedir.
1138 Türkiye nüshasında bu kelime hemze olmadan yazılmıştır ve doğrusu tespit ettiğimiz gibidir.
1139 Türkiye nüshasında "فثار" şeklinde geçmektedir.

وَسَلَّمَ، فَقَامَ عَلِيٌّ، وَحَمْزَةُ، وَعُبَيْدَةُ بْنُ الْحَارِثِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، فَاخْتَلَفَ كُلُّ رَجُلٍ مِنْهُمْ وَقَرِينُهُ ضَرْبَتَيْنِ، فَقَتَلَ كُلُّ رَجُلٍ مِنْهُمْ صَاحِبَهُ، وَأَعَانَ حَمْزَةُ عَلِيًّا عَلَى قَتْلِ صَاحِبِهِ فَقَتَلَهُ، وَقُطِعَتْ رِجْلُ عُبَيْدَةَ فَمَاتَ بَعْدَ ذَلِكَ، وَكَانَ أَوَّلَ قَتِيلٍ قُتِلَ يَوْمَئِذٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ مِهْجَعٌ[1140] مَوْلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، ثُمَّ أَنْزَلَ اللهُ نَصْرَهُ وَهَزَمَ عَدُوَّهُ، وَقُتِلَ أَبُو جَهْلِ بْنُ هِشَامٍ[1141]، فَأُخْبِرَ بِقَتْلِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: أَفَعَلْتُمْ؟، فَقَالُوا: نَعَمْ يَا نَبِيَّ اللهِ فَسُرَّ بِذَلِكَ، وَقَالَ: إِنَّ عَهْدِي بِهِ وَفِي رُكْبَتِهِ جور[1142] فَاذْهَبُوا فَانْظُرُوا هَلْ تَرَوْنَ ذَلِكَ. فَنَظَرُوا فَرَأَوْهُ، وَأُسِرَ يَوْمَئِذٍ نَاسٌ مِنْ قُرَيْشٍ، ثُمَّ أَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْقَتْلَى، فَجَرُّوا حَتَّى أُلْقَوْا فِي الْقَلِيبِ[1143]، ثُمَّ أَشْرَفَ عَلَيْهِمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: أَيْ عُتْبَةُ بْنُ رَبِيعَةَ أَيْ أُمَيَّةُ بْنُ خَلَفٍ، فَجَعَلَ يُسَمِّيهِمْ رَجُلًا رَجُلًا، هَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا؟. فَقَالُوا: يَا نَبِيَّ اللهِ أَوَيَسْمَعُونَ مَا تَقُولُ؟

990- Abdürrezzâk > Ma‘mer > Eyyûb isnadıyla rivayet edildiğine göre, İkrime şöyle demiştir: Ebû Süfyân, Kureyş kervanıyla Şam'dan dönüyordu. Müşrikler, kervanlarına destek olup korumak için yola çıktılar. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ebû Süfyân ve arkadaşlarını istiyordu. Bundan dolayı Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* iki kişiyi Ebû Süfyân'ın hangi su başında bulunduğunu öğrenmek için önden gözcü olarak gönderdi. Bu iki gözcü, Ebû Süfyân'la ilgili bilgileri öğrenip onun haberlerini toplayınca hızlı bir şekilde geri geldiler ve bu bilgileri Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e bildirdiler. Ebû Süfyân, iki gözcünün daha önce konakladığı kuyunun yanında konakladı. Ardından su sahiplerine "Medîne halkından birini gördünüz mü?" deyince onlar "Hayır" dediler. "Size herhangi biri uğradı mı?" deyince "Şu şu yöre halkından iki adam dışında bize kimse uğramadı" dediler. "Develerini

1140 Mısır nüshasında "منجع" şeklinde geçmektedir ve bu hatalıdır.
1141 Mısır nüshasında silinmiştir.
1142 Karnında ve sağ baldırında simsiyah bir ben olduğu rivayet edilmektedir. Aynı şekilde baldırında halhal izine benzeyen yuvarlak bir halka bulunduğu rivayet edilmektedir. Bedir gününde öldürüldüğünde onu bu işaretle tanımışlardır. Bk. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, VI, 78-79.
1143 Bir tür eski kuyudur, toprağı kalıp şeklinde oldğu için bu şekilde isimlendirilmiştir. Bk. *el-Lisân*, V, 3715.

çöktürdükleri yer nerede?" deyince ona gösterdiler. Kalkıp develerinin pislediği yere geldi. Onu eşeleyince içinde çekirdekler gördü. Bunun üzerine "Bunlar, nasıl falan oğullarının olur? Bunlar, Medîne halkının su develeridir" dedi. Hemen yolunu değiştirip Seyfü'l-Bahr'a yöneldi.

İki gözcü, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gelip durumu bildirdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* ***"O yoldan daha önce hanginiz gitti?"*** deyince Ebû Bekir şöyle dedi: "Ben daha önce gittim. O filan suyun yanından geçiyor. Şimdi biz şu kuyunun başındayız. Kervan yola çıkıp filan suyun yanında konaklar. Biz de o zamana kadar filan suyun başında konaklamış oluruz. Sonra kervan falan su başında konaklayınca biz de falan su başında konaklamış oluruz. Sonra ise yarışan iki at gibi şu suyun yanında karşılaşırız."

Peşinden Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yola çıkıp Bedir'de konaklayınca Bedir kuyusunun yanında Ebû Süfyân'ın imdadına koşan Kureyşlilere ait birkaç köle gördü. Sahâbîler, onları yakalayıp sorgulamaya başladılar. Doğruyu söyledikleri zaman onları dövüyor, yalan söyledikleri zaman ise onları bırakıyorlardı. Ardından Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlar böyle yapmaya devam ederken onların yanına geldi ve ***"Doğruyu söyledikleri zaman onları dövüyor, yalan söyledikleri zaman ise onları bırakıyorsunuz"*** dedi. Sonra kölelerden birini çağırıp ***"Topluluğu kim doyuruyor?"*** deyince köle, "Falan, falan" deyip birkaç adam saydı ve "Her biri bir gün doyuruyor" dedi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* ***"Kaç koyun kesiyor?"*** deyince "Dokuz koyun kesiyor" dedi. Bunun üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* ***"Sayıları dokuz yüz ile bin arasında"*** buyurdu. Müşrikler, gelip Müslümanların karşısında saf tuttular.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* daha önce savaşma konusunda Müslümanlardan görüşlerini istemişti. O zaman Ebû Bekir es-Sıddîk, görüşünü bildirmek için ayağa kalkınca onu oturttu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onların görüşlerini söylemesini tekrar isteyince Ömer görüşünü bildirmek için ayağa kalktı. Allah Resûlü onu da oturttu. Sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* tekrar onlardan görüşlerini bildirmelerini talep etti. Bunun üzerine Sa'd b. Ubâde ayağa kalkıp "Ey Allah'ın Resûlü! Vallahi, bugün içimizdeki duyguları öğrenmek için bizi ima ediyor gibisin. Canım elinde olan Allah'a

yemin olsun ki, Yemen taraflarındaki Berkü'l-Gımâd[1144]'a kadar gitsen biz de seninle birlikte oraya gideriz" dedi. Böylece Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ve ashâbı savaşa ve sabra hazırlandı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de onların bu tavrından memnun oldu. İki ordu karşı karşıya geldiğinde Utbe b. Rebîa Kureyş içinde dolaşıp şöyle dedi: "Ey insanlar! Dinleyin ve bugün bana itaat edin. Muhammed'le ve arkadaşlarıyla savaşmayın. Onları öldürecek olursanız aranızdaki kin ve fesat yaşadığınız sürece sürer ve kişi kardeşinin veya oğlunun ya da yeğeninin yahut amcaoğlunun katiliyle sürekli yüz yüze gelir. Eğer o, bir kral olursa krallığından yiyip doyarsınız. Eğer peygamber ise o zaman onun sayesinde insanların en mutlusu olursunuz. Eğer yalancı biriyse Arapların kurtları, sizin yerinize onun işini bitirir." Onun sözünü dinlemeyi reddettiler ve ona itaat etmeyi kabul etmediler. Bunun üzerine Utbe b. Rebîa, "Lambalara benzeyen bu yüzleri, yılan gözlerine benzeyen şu yüzlere denk tutmanızı sizden Allah için istiyorum" dedi. Buna karşılık Ebû Cehil, "Senin ciğerin korkuyla dolup şişmiş" dedi. Ardından Kureyşlilerin içinde dolaşıp "Utbe b. Rebîa, oğlu ve amcasının oğlu Muhammed, Muhammed'in (Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in) yanında olduğu için, kendi oğlunu ve amcaoğlunu öldürmek istemediğinden bunu size tavsiye ediyor" dedi. Buna sinirlenen Utbe b. Rebîa, "Bugün kimin ödlek olduğunu, kimin kabilesini daha fazla ölüme sürükleyip alçaltan olduğunu öğreneceğiz" dedi.

Sonra Utbe b. Rebîa meydana çıktı. Onunla birlikte kardeşi Şeybe b. Rebîa ve oğlu Velîd b. Utbe de meydana çıktılar ve "Bize, karşılıklı çarpışacağımız denklerimizi gönderin!" diye seslendiler. Bu çağrı üzerine Hazrecoğulları'ndan birkaç kişi kalktı, ancak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onları yerlerine oturttu. Bunun üzerine Hamza b. Abdülmuttalib, Ali b. Ebî Tâlib ve Ubeyde b. Hâris b. Abdülmuttalib kalktı. Her biri rakibine iki darbe vurdu ve her biri rakibini öldürdü. Hamza, rakibine karşı Ali'ye yardım etti de onu öldürdü. Ubeyde'nin ayağı kesildi, daha sonra bu nedenle öldü. O gün Müslümanlardan öldürülen ilk kişi, Ömer b. el-Hattâb *radıyallahu anh*'ın azatlısı Mihca' oldu. Sonra Allah Teâlâ yardımını gönderip düşmanını hezimete uğrattı. Ebû Cehil b. Hişâm'ın öldürüldüğü haber verilince Peygamber *sallallahu aleyhi*

1144 Berkü'l-Gımâd, Yemen'de bulunan bir yerin ismidir. Bk. *el-Lisân*, I, 268.

ve sellem ***"Öldürdünüz mü?"*** dedi. "Evet ey Allah'ın Resûlü!" dediklerinde buna sevindi. Peşinden ***"Benim ona sözüm var. Onun dizinde derin bir ben var. Gidip bakın bakalım onu görebilecek misiniz?"*** dedi. Hemen gidip baktıklarında onu gördüler. O gün Kureyşlilerden bazıları esir edildi. Sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in emri üzerine ölüler sürüklenip Kalîb kuyusuna atıldı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* başlarında dikilip ***"Ey Utbe b. Rebîa! Ey Ümeyye b. Halef!"*** diyerek tek tek isimlerini sayıp seslenmeye başladı. Ardından da ***"Rabbinizin vaat ettiğini gerçek olarak buldunuz mu?"*** deyince sahâbîler, "Acaba onlar senin dediklerini duyuyorlar mı?" dediler.[1145]

٩٩١ - قَالَ عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ مَعْمَرٌ، وَقَالَ قَتَادَةُ، قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ كَيْفَ يَسْمَعُ يَا نَبِيَّ اللهِ قَوْمٌ أَمْوَاتٌ؟، قَالَ النَّبِيُّ: مَا أَنْتُمْ بِأَعْلَمَ بِمَا أَقُولُ مِنْهُمْ أَيْ أَنَّهُمْ قَدْ رَأَوْا أَعْمَالَهُمْ.

991- Abdürrezzâk > Ma'mer > Katâde isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ömer b. el-Hattâb *radıyallahu anh* "Ölmüş olan insanlar nasıl duyar ey Allah'ın Resûlü!" deyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Siz, benim dediklerimi onlardan daha iyi anlayamazsınız. Yani onlar amellerini gördüler."***[1146]

٩٩٢ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ يَوْمَئِذٍ زَيْدَ بْنَ حَارِثَةَ بَشِيرًا يُبَشِّرُ أَهْلَ الْمَدِينَةِ، فَجَعَلَ نَاسٌ لَا يُصَدِّقُونَهُ، وَيَقُولُونَ: وَاللهِ مَا رَجَعَ هَذَا إِلَّا فَارًّا، وَجَعَلَ يُخْبِرُهُمْ بِالْأُسَارَى، وَيُخْبِرُهُمْ بِمَنْ قُتِلَ مِنْهُمْ، فَلَمْ يُصَدِّقُوهُ حَتَّى جِيءَ بِالْأُسَارَى مُقَرَّنِينَ فِي قَيْدٍ، ثُمَّ فَادَاهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

1145 Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 9. İbn Kesîr bu hadisi benzer şekilde nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 287. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Beyhakî'nin İbn Şihâb ve Musa b. Ukbe'den rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 164-168. Kurtubî bu hadisi uzun bir şekilde rivayet etmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 374, *el-Bidâye ve n-Nihâye*, III, 269-270.

1146 Buhârî, Kitâbu'l-Megâzî, VII, 301. İbn Kesîr hadisi benzer şekilde Enes'ten nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve n-Nihâye*, III, 293; Heysemî, *Keşfu'l-Estâr*, II, 301.

992- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hişâm b. Urve şöyle demiştir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* o gün Zeyd b. Hârise'yi Medîne halkına müjde vermesi için gönderdi. Ama insanlar, ona inanmayıp 'Bu, kesinlikle kaçarak dönmüş' demeye başladılar. Zeyd b. Hârise onlara esirler hakkında bilgi vermeye ve öldürülenleri bildirmeye devam etti. Ama esirler sıra sıra bağlanmış hâlde getirilinceye dek ona inanmadılar. Onlardan hemen sonra da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* geldi."[1147]

٩٩٣ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ عُثْمَانَ الْجَزَرِيِّ، عَنْ مِقْسَمٍ، قَالَ: فَادَى النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُسَارَى بَدْرٍ، وَكَانَ فِدَاءُ كُلِّ رَجُلٍ مِنْهُمْ أَرْبَعَةَ آلَافٍ، وَقُتِلَ عُقْبَةُ بْنُ أَبِي مُعَيْطٍ قَبْلَ الْفِدَاءِ أَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلِيًّا فَقَتَلَهُ، فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ فَمَنْ لِلصِّبْيَةِ؟، قَالَ: النَّارُ.

993- Abdürrezzâk > Ma'mer > Katâde > Osmân el-Cezerî isnadıyla rivayet edildiğine göre, Miksem şöyle demiştir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Bedir esirlerini çağırdı. Onlardan her birinin fidyesi, dört bin idi. Ukbe b. Ebî Muayt, fidye almadan önce öldürülmüştü. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* emretmiş, Ali de onu öldürmüştü. Öldürülmeden önce Ukbe b. Ebî Muayt, 'Çocuklara kim bakacak?' deyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* **'Ateş'** dedi."[1148]

لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ﴿٨﴾ إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ ﴿٩﴾

8. (Bunlar,) günahkârlar istemese de hakkı gerçekleştirmek ve bâtılı ortadan kaldırmak içindi. 9. Hani siz Rabbinizden

---

1147 Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Medîne halkına iki müjde vermek için iki kişi gönderdi. Bunlar Zeyd b. Hârise ve Abdullah b. Revâha'dır. Bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve n-Nihâye*, III, 303.

1148 Abdürrezzâk bu hadisi Miksem > İbn Abbâs tarîkiyle rivayet etmiştir. Bk. Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 206. İlk esir düşenler Ukbe b. Ebî Muayt ve Nadr b. el-Hâris'tir. Bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve n-Nihâye*, III, 328. İbn Merdûye hadisi Saîd b. Cübeyr > İbn Abbâs tarîkiyle rivayet etmiştir. Bk. Hâfız, *el-Kâfi'ş-Şâf*, II, 185.

yardım istiyordunuz da "Muhakkak ben size birbiri ardınca bin melek ile yardım edeceğim" diye duanıza karşılık vermişti.

٩٩٤ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {مُرْدِفِينَ} قَالَ: مُتَتَابِعِينَ.

994- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Hani siz Rabbinizden yardım istiyordunuz da 'Muhakkak ben size birbiri ardınca bin melek ile yardım edeceğim' diye duanıza karşılık vermişti"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Arka arkaya, peş peşe (gelen bin melek ile)."[1149]

وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ إِلَّا بُشْرَى وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ إِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾ إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ ﴿١١﴾

10. Allah bunu (meleklerle yardımı) sadece müjde olsun ve onunla kalbiniz yatışsın diye yapmıştı. Zaten yardım yalnız Allah tarafındandır. Çünkü Allah mutlak galiptir, yegâne hüküm ve hikmet sahibidir. 11. O zaman katından bir güven olmak üzere sizi hafif bir uykuya daldırıyordu; sizi temizlemek, şeytanın pisliğini (verdiği vesveseyi) sizden gidermek, kalplerinizi birbirine bağlamak ve savaşta sebat ettirmek için üzerinize gökten bir su (yağmur) indiriyordu.

٩٩٥ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْكَلْبِيِّ فِي قَوْلِهِ: {لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ}، قَالَ: كَانَتْ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقَوْمِ رِحْلَةٌ يَوْمَ بَدْرٍ، وَكَانَتْ أَصَابَتْهُمْ جَنَابَةٌ وَلَيْسَ عِنْدَهُمْ مَاءٌ فَأَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي

1149 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 413; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 229; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, XII, 290, *el-Bidâye ve n-Nihâye*, III, 257. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî ve Abd b. Humeyd'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 171. Bu hadis İbn Abbâs, Dahhâk, Ebû Mâlik, Muhammed b. Ka'b, Süddî ve Abdurrahmân b. Zeyd b. Eslem'den rivayet edilmiştir.

قُلُوبِهِمْ مِنْ ذَلِكَ شَيْئًا، فَأَنْزَلَ اللهُ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً وَطَهَّرَهُمْ بِهِ، وَأَذْهَبَ عَنْهُمْ مَا أَلْقَى الشَّيْطَانُ، وَثَبَّتَ بِهِ أَقْدَامَهُمْ حِينَ أَصَابَ الرَّمْلَةَ الْغَيْثُ، فَكَانَ أَشَدَّ لَهَا. فَذَلِكَ قَوْلُهُ: {مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ}.

995- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî, ***"O zaman katından bir güven olmak üzere sizi hafif bir uykuya daldırıyordu; sizi temizlemek, şeytanın pisliğini (verdiği vesveseyi) sizden gidermek, kalplerinizi birbirine bağlamak ve savaşta sebat ettirmek için üzerinize gökten bir su (yağmur) indiriyordu"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bedir günü Müslümanlarla müşrikler arasında bir kumluk vardı. Müslümanlar cünüp olmuşlardı fakat yanlarında su yoktu. Bundan dolayı şeytan kalplerine (pis olduklarına dair) vesvese verdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ, gökten üzerlerine yağmur yağdırıp suyla onları temizledi. Şeytanın içlerine attığı vesveseyi onlardan uzaklaştırdı. Kumluğa yağmur yağınca onunla ayaklarını sabitleştirdi ve kumu sertleştirdi. Bu âyet, bununla ilgilidir."[1150]

٩٩٦ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ إِسْرَائِيلَ بْنِ يُونُسَ، عَنْ سِمَاكِ بْنِ حَرْبٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قِيلَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ فَرَغَ مِنْ بَدْرٍ عَلَيْكَ الْعِيرَ لَيْسَ دُونَهَا شَيْءٌ، قَالَ: فَنَادَاهُ الْعَبَّاسُ وَهُوَ فِي وَثَاقِهِ[1151]: لَا يَصْلُحُ، فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لِمَ؟. قَالَ: لِأَنَّ اللهَ وَعَدَكَ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ، وَقَدْ أَعْطَاكَ مَا وَعَدَكَ قَالَ: صَدَقْتَ.

996- Abdürrezzâk > İsrâil b. Yûnus > Simâk b. Harb > İkrime isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Abbâs şöyle demiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Bedir'den ayrılınca kendisine "Kervana saldırmalısın, artık onun önünde hiçbir şey yok" denildi. Bunun üzerine bağları içinde olan Abbâs, "Bu doğru olmaz" deyince ***"Neden?"*** dedi. Buna karşılık Abbâs, "Çünkü Allah, iki gruptan birini sana vaat etti.

1150 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 423; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 230. İbn Kesîr bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, XII, 290. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in İbn Cüreyc > İbn Abbâs tarîkiyle rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 171.

1151 Mısır nüshasından silinmiştir.

Vaat ettiğini de sana vermiş bulunmaktadır" deyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* **"Doğru söyledin"** dedi.[1152]

إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا سَأُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ﴿١٢﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَمَنْ يُشَاقِقِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٣﴾ ذَلِكُمْ فَذُوقُوهُ وَأَنَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابَ النَّارِ ﴿١٤﴾ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمُ الْأَدْبَارَ ﴿١٥﴾ وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَى فِئَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٦﴾ فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٧﴾

12. Hani Rabbin meleklere "Şüphesiz ben sizinle beraberim. İman edenlere sebat verin. Ben kâfirlerin kalplerine korku salacağım. Artık onların boyunlarının üstüne de vurun, onların her parmağına da vurun" diye de vahyediyordu. 13. Bunun sebebi onların Allah'a ve Resûlü'ne karşı gelmeleridir. Kim Allah'a ve Resûlü'ne karşı gelirse muhakkak Allah cezası çok şiddetli olandır. 14. Bu, şimdiki azabınız, onu tadın. Kâfirler için bir de ateş azabı vardır. 15. Ey iman edenler! Toplu bir halde kâfirlerle karşılaştığınız zaman onlara arkanızı dönmeyin. 16. Savaşmak için yer tutmak yahut başka bir bölüğe katılmak gayesi ile olmaksızın o gün kim onlara arkasını çevirip kaçarsa muhakkak o, Allah'ın gazabına uğramış olur. Onun yeri de cehennemdir. O ne kötü bir dönüş yeridir! 17.

1152 Tirmizî bu hadisi Abd b. Humeyd > Abdürrezzâk tarîkiyle bu isnadla rivayet etmiştir. Bk. Tirmizî, Kitâbu't-Tefsîr, V, 629. İbn Ebî Hâtim hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 228. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*'de geçtiği üzere bu hadisi İmam Ahmed rivayet etmiştir. Bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve n-Nihâye*, III, 13. İbn Kesîr bu hadisi nakledip şöyle demiştir: "Bu hadisin isnadı iyidir." Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 288; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 13; Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 376.

Onları siz öldürmediniz fakat Allah onları öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın, ancak Allah attı. Mü'minleri kendi katından güzel bir imtihan ile denemek için (bunu yaptı). Şüphesiz ki Allah hakkıyla işitendir, her şeyi çok iyi bilendir.

٩٩٧ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ} قَالَ: رَمَاهُمْ يَوْمَ بَدْرٍ بِالْحَصْبَاءِ.

997- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Onları siz öldürmediniz fakat Allah onları öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın, ancak Allah attı. Mü'minleri kendi katından güzel bir imtihan ile denemek için (bunu yaptı). Şüphesiz ki Allah hakkıyla işitendir, her şeyi çok iyi bilendir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bedir günü onlara çakıl taşları attı."[1153]

٩٩٨ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: مَعْمَرٌ، وَأَخْبَرَنِي أَيُّوبُ، عَنْ عِكْرِمَةَ، قَالَ: مَا وَقَعَ مِنَ الْحَصْبَاءِ شَيْءٌ إِلَّا فِي عَيْنِ رَجُلٍ.

998- Abdürrezzâk > Ma'mer > Eyyûb isnadıyla rivayet edildiğine göre, İkrime şöyle demiştir: "Taşlardan her biri bir adamın gözüne isabet etti."[1154]

1153 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 443. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 174. İbn Ebî Hâtim bu hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 233. İbn Kesîr hadisi Süddî'den nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve n-Nihâye*, III, 284. Şevkânî hadisi Saîd b. el-Müseyyeb'den nakletmiştir. Bk. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II, 282. *Mecmau'z-Zevâid*'de geçtiği üzere Taberânî de Hasan > Hakîm b. Hizâm tarîkiyle rivayet etmiştir. Bk. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, VI, 282.

1154 Taberî bu hadisi İkrime'den rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 443; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 234. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Taberî, Abd b. Humeyd, İbn Ebî Hâtim ve İbnu'l-Münzir'in İkrime'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 174. İbn Hacer bu hadisi bir önceki rivayetin içinde Urve b. ez-Zübeyr'den nakletmiştir.

ذَلِكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ مُوهِنُ كَيْدِ الْكَافِرِينَ ﴿١٨﴾ إِنْ تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمُ الْفَتْحُ وَإِنْ تَنْتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَعُودُوا نَعُدْ وَلَنْ تُغْنِيَ عَنْكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٩﴾

18. Sizin haliniz işte budur. Şüphesiz Allah kâfirlerin düzenini (onların hile ve tuzaklarını) zayıflatandır. 19. Eğer siz fetih istemekteyseniz işte size o fetih gelmiştir. Eğer vazgeçerseniz bu sizin için daha hayırlıdır. Yok, tekrar dönerseniz biz de döneriz. Topluluğunuzun, çok da olsa size hiçbir faydası olmaz. Çünkü Allah mü'minlerle beraberdir.

٩٩٩ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِنْ تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمُ الْفَتْحُ} قَالَ: اسْتَفْتَحَ أَبُو جَهْلِ بْنُ هِشَامٍ، فَقَالَ: اللَّهُمَّ أَيُّنَا كَانَ أَفْجَرَ بِكَ[1155]، وَأَقْطَعَ لِلرَّحِمِ فَأَحْنِهِ[1156] الْيَوْمَ، يَعْنِي مُحَمَّدًا، أَوْ نَفْسَهُ، فَقَالَ اللَّهُ: {إِنْ تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمُ الْفَتْحُ} فَضَرَبَهُ ابْنَا عَفْرَاءَ عَوْذٌ وَمُعَوِّذٌ وَأَجْهَزَ[1157] عَلَيْهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ.

999- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Zührî, ***"Eğer siz fetih istemekteyseniz işte size o fetih gelmiştir. Eğer vazgeçerseniz bu sizin için daha hayırlıdır. Yok, tekrar dönerseniz biz de döneriz. Topluluğunuzun, çok da olsa size hiçbir faydası olmaz. Çünkü Allah mü'minlerle beraberdir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: Ebû Cehil, Allah'tan yardım isterken kendisini ve Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'i kastederek "Allah'ım! Bugün sana karşı hangimiz en çok günah işleyen ve akrabalık bağlarını en fazla kesen ise onu helâk et" dedi. Buna karşılık Allah Teâlâ ***"Eğer siz fetih istemekteyseniz işte size o fetih gelmiştir"*** buyurdu. Onu Afrâ'nın iki oğlu Avz ve Muavviz yaraladı, Abdullah b. Mes'ûd da onun işini bitirdi."[1158]

1155 Mısır nüshasından silinmiştir ve *Musannef*'te "لك/leke" şeklinde geçmektedir.
1156 "Helâk etti" anlamına gelmektedir.
1157 Türkiye nüshasında "أجاز/ecâze" şeklinde geçmektedir.
1158 Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 347; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 451-452; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 234; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 341. Hâkim bu hadisi Zührî'den rivayet etmiş ve şöyle demiştir: "Bu hadis Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahihtir ancak onlar bunu rivayet etmemişlerdir." Zehebî de

١٠٠٠ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِنْهُ} عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ أَبِي رَزِينٍ قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ: النُّعَاسُ فِي الصَّلَاةِ مِنَ الشَّيْطَانِ، وَالنُّعَاسُ فِي الْقِتَالِ أَمَنَةٌ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى.

1000- Abdürrezzâk > Sevrî > Âsım > Ebû Rezîn isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Mes'ûd, ***"O zaman katından bir güven olmak üzere sizi hafif bir uykuya daldırıyordu"***[1159] âyeti hakkında şöyle demiştir: "Namazda uyuklama şeytandandır. Savaşta uyuklama ise Allah'tan gelen bir güvendir."[1160]

١٠٠١ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى} قَالَ: جَاءَ أُبَيُّ بْنُ خَلَفٍ الْجُمَحِيُّ بِعَظْمٍ حَايِلٍ، فَقَالَ: اللَّهُ يُحْيِي هَذَا يَا مُحَمَّدُ، وَهُوَ رَمِيمٌ؟ وَهُوَ يَفُتُّ الْعَظْمَ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يُحْيِيكَ، ثُمَّ يَبْعَثُكَ، ثُمَّ يُدْخِلُكَ النَّارَ، فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ أُحُدٍ، قَالَ: لَئِنْ رَأَيْتُ مُحَمَّدًا لَأَقْتُلَنَّهُ فَبَلَغَ ذَلِكَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: بَلْ أَنَا قَاتِلُهُ[1161] إِنْ شَاءَ اللَّهُ.

1001- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Zührî, ***"Onları siz öldürmediniz fakat Allah onları öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın, ancak Allah attı. Mü'minleri kendi katından güzel bir imtihan ile denemek için (bunu yaptı). Şüphesiz ki Allah hakkıyla işitendir, her şeyi çok iyi bilendir"***[1162] âyeti hakkında şöyle demiştir: Übey b. Halef el-Cumahî bozulmuş bir kemik getirip kemiği eliyle ufalarken "Şu çürümüş kemiği Allah mı diriltecek?" dedi. Buna karşılık Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"O seni yaşatacak sonra diriltecek, ardından cehenneme koyacak"*** dedi. Uhud günü gelince Übey b. Halef el-Cumahî, "Muhammed'i görürsem kesinlikle öldüre-

---

Hâkim'in bu değerlendimesini onaylamıştır. Bk. Hâkim, *Müstedrek*, II, 328. Buhârî de hadisi Enes'ten rivayet etmiştir. Bk. Buhârî, Kitâbu'l-Megâzî, VII, 293; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 477.

1159 Enfâl 8/11.

1160 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 419; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 230; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 11; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 291.

1161 Türkiye nüshasında "أقتله/ektuluhû" şeklinde geçmektedir.

1162 Enfâl 8/17.

ceğim" dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu haber kendisine ulaşınca ***"İnşâallah, ben onu öldüreceğim"*** dedi.[1163]

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عَنْهُ وَأَنْتُمْ تَسْمَعُونَ ﴿٢٠﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿٢١﴾ إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٢٢﴾ وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَأَسْمَعَهُمْ وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٤﴾

20. Ey iman edenler! Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin, işittiğiniz halde O'ndan yüz çevirmeyin. 21. Kendileri dinlemedikleri halde, "Dinledik" diyenler gibi de olmayın. 22. Çünkü Allah katında yeryüzünde yürüyen canlıların en kötüsü düşünmeyen sağır ve dilsizlerdir. 23. Eğer Allah onlarda bir hayır bulunduğunu bilseydi, elbette onlara işittirirdi. Şayet onlara işittirmiş olsaydı yine onlar muhakkak yüz çevirerek arkalarına döner giderlerdi. 24. Ey iman edenler! Sizi size hayat verecek şeylere çağırdığı zaman Allah'ın ve Resûlü'nün çağrısına uyun. Bilin ki Allah kişi ile kalbi arasına girer. Ve muhakkak O'nun huzuruna toplanacaksınız.

1163 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 447. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî, İbn Ebî Hâtim ve İbnu'l-Münzir'in Saîd b. el-Müseyyeb ve Zührî tarîkiyle rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 175. İbn Ebî Hâtim bu hadisi Zührî > Saîd b. el-Müseyyeb tarîkiyle şu şekilde rivayet etmiştir: Uhud gününde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona ok attı ve onun kaburgalarından biri kırıldı. Yolda öldü ve onu defnettiler. Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyeti indirdi: ***"(Oku) attığında da sen atmadın, Allah attı."*** Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 234.

١٠٠٢ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ} قَالَ: هِيَ كَقَوْلِهِ تَعَالَى: {أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ}.

1002- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Bilin ki Allah kişi ile kalbi arasına girer"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bu âyet, ***'Biz ona şah damarından daha yakınız'***[1164] âyeti gibidir."[1165]

١٠٠٣ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، قَالَ الْكَلْبِيُّ: يَحُولُ بَيْنَ الْمُؤْمِنِ، وَبَيْنَ الْكُفْرِ، وَيَحُولُ بَيْنَ الْكَافِرِ وَبَيْنَ الْإِيمَانِ.

1003- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî şöyle demiştir: "Allah, mü'minle küfür arasına girer ve kâfirle iman arasına girer (ulaşmasına engel olur)."[1166]

١٠٠٤ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ} قَالَ: بَيْنَ الْمُؤْمِنِ، وَبَيْنَ الْكُفْرِ، وَبَيْنَ الْكَافِرِ، وَبَيْنَ الْإِيمَانِ.

1004- Abdürrezzâk > Sevrî > A'meş isnadıyla rivayet edildiğine göre, Saîd b. Cübeyr, ***"Bilin ki Allah kişi ile kalbi arasına girer"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Allah, mü'minle küfür arasına ve kâfirle iman arasına girer (ulaşmasına engel olur)."[1167]

١٠٠٥ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ أَبِي رَوَّادٍ، عَنِ الضَّحَّاكِ بْنِ مُزَاحِمٍ، قَالَ: سَمِعْتُهُ يَقُولُ: {يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ} قَالَ: يَحُولُ بَيْنَ الْكَافِرِ، وَطَاعَةِ اللهِ، وَبَيْنَ الْمُؤْمِنِ، وَمَعْصِيَةِ اللهِ.

1164 Kâf 50/16.

1165 Kâf 50/16. Bu, Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsirine örnek teşkil etmektedir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 471; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 298.

1166 Kelbî'nin bu hadisini başka kaynaklarda bulamadım.

1167 Sevrî, *Tefsîr,* s. 117. Taberî bu hadisi Saîd b. Cübeyr tarîkiyle rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 468; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 176.

1005- Abdürrezzâk > Abdülazîz b. Ebî Ravvâd isnadıyla rivayet edildiğine göre, Dahhâk b. Müzâhim, ***"Bilin ki Allah kişi ile kalbi arasına girer"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Mü'minle Allah'a isyan arasına ve kâfirle Allah'a itaat arasına girer (ulaşmasına engel olur)."[1168]

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً
وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢٥﴾

25. Bir de aranızdan yalnızca zulmedenlere erişmekle kalmayan bir fitneden sakının. Bilin ki Allah, şüphesiz azabı çetin olandır.

١٠٠٦ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً} أَنَّ الزُّبَيْرَ، قَالَ: لَقَدْ نَزَلَتْ، وَمَا نَرَى أَحَدًا آمَنَ بِهَا، أَوْ نُفِعَ بِهَا، قَالَ: ثُمَّ خَلَفْنَا حَتَّى أَصَابَتْنَا خَاصَّةً.

1006- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Bir de aranızdan yalnızca zulmedenlere erişmekle kalmayan bir fitneden sakının. Bilin ki Allah, şüphesiz azabı çetin olandır"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: Zübeyr b. Avvâm şöyle demiştir: "Bu âyet nâzil oldu fakat o duruma düşen veya düşecek olan birini düşünemiyorduk. Biz sonraya kalınca özellikle bizim başımıza geldi."[1169]

1168 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 469; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 337; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 481. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Şeybe, Hâkim, Taberî, Abd b. Humeyd, İbn Ebî Hâtim, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 176. Bu hadis İkrime, Ebû Sâlih, Mücâhid, Süddî, Atiyye ve Mukâtil b. Hayyân'dan rivayet edilmiştir.

1169 Ahmed bu hadisi iki farklı isnadla rivayet etmiştir. Bu isnadlardan birinin ravileri sağlamdır. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VII, 27; Sevrî, *Tefsîr*, s. 118; Taberî bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 473; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 337; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 19; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 299.

وَاذْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ تَخَافُونَ أَنْ يَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَآوَاكُمْ وَأَيَّدَكُمْ بِنَصْرِهِ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٢٦﴾

26. Hatırlayın ki, bir zaman siz yeryüzünde âciz tanınan az (bir toplum) idiniz; insanların sizi kapıp götürmesinden korkuyordunuz da şükredesiniz diye Allah size yer yurt verdi; yardımıyla sizi destekledi ve size temizinden rızıklar verdi.

١٠٠٧ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْكَلْبِيِّ، أَوْ قَتَادَةَ أَوْ كِلَيْهِمَا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَاذْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ} أَنَّهَا فِي يَوْمِ بَدْرٍ كَانُوا يَوْمَئِذٍ يَخَافُونَ أَنْ يَتَخَطَّفَهُمُ النَّاسُ، فَآوَاهُمُ اللهُ[1170] وَأَيَّدَهُمْ بِنَصْرِهِ.

1007- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde veya Kelbî ya da her ikisi, ***"Hatırlayın ki, bir zaman siz yeryüzünde âciz tanınan az (bir toplum) idiniz; insanların sizi kapıp götürmesinden korkuyordunuz da şükredesiniz diye Allah size yer yurt verdi; yardımıyla sizi destekledi ve size temizinden rızıklar verdi"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bu âyet, Bedir günüyle ilgilidir. O gün Müslümanlar, insanların kendilerini kapıp götürmesinden korkuyorlardı. Bundan dolayı Allah Teâlâ, onlara sığınak ve yurt verdi ve onları yardımıyla destekledi."[1171]

١٠٠٨ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبِي، عَنْ وَهْبٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {تَخَافُونَ أَنْ يَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ} قَالَ: فَارِسُ.

1008- Abdürrezzâk > Babası isnadıyla rivayet edildiğine göre, Vehb b. Münebbih, ***"İnsanların sizi kapıp götürmesinden korkuyordunuz"***

1170 Mısır nüshasından silinmiştir.

1171 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 478; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 238; Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 394; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 19. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî, İbn Ebî Hâtim ve Ebu'ş-Şeyh'in Süddî'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 177.

âyeti hakkında şöyle demiştir: "Süvarilerin, atlıların (sizi yakalayıp götürmesinden korkuyordunuz)."[1172]

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٧﴾ وَاعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢٩﴾

27. Ey iman edenler! Allah'a ve Resûlü'ne hainlik etmeyin. Bile bile emanetlerinize de hainlik etmeyin. 28. Bilin ki mallarınız da evlatlarınız da ancak birer fitnedir (imtihan sebebidir). Ve muhakkak Allah katında büyük mükâfat vardır. 29. Ey iman edenler! Eğer Allah'tan korkarsanız O, size iyi ile kötüyü ayırt edecek bir furkan (bir nur, hidayet, kurtuluş ya da çıkış yolu) verir. Kötülüklerinizi örter, size mağfiret eder. Allah büyük lütuf sahibidir.

١٠٠٩ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ الْجَزَرِيِّ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِنْ تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا} قَالَ: نَجَاةً.

1009- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Abdülkerîm el-Cezerî, ***"Eğer Allah'tan korkarsanız O, size iyi ile kötüyü ayırt edecek bir furkan verir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Kurtuluş (verir)."[1173]

1172 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 478; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 238; Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 394; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 19. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Taberî, Abd b. Humeyd, İbn Ebî Hâtim ve Ebu'ş-Şeyh'in Vehb'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 177.

1173 Bu rivayetin tamamı Mısır nüshasından silinmiştir. Taberî bu hadisi Mücâhid, Katâde ve İkrime'den rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 490. İbn Ebî Hâtim hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 329. Kurtubî de Süddî'den nakletmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 396.

١٠١٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَنْصُورٍ عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ مُجَاهِدٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِنْ تَتَّقُوا اللهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا} قَالَ: مَخْرَجًا.

1010- Abdürrezzâk > Mansûr > Sevrî isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid, ***"Eğer Allah'tan korkarsanız O, size iyi ile kötüyü ayırt edecek bir furkan verir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Çıkış yolu, çare (verir)."[1174]

وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللهُ وَاللهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ﴿٣٠﴾

30. Hani o kâfirler seni tutup bağlamak yahut öldürmek ya da seni çıkarmak için sana tuzak kuruyorlardı. Onlar bu tuzağı kurarlarken Allah da bunun karşılığında kendilerine tuzak kuruyordu. Allah tuzak kuranlara karşılık verenlerin en hayırlısıdır.

١٠١١ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ، وَعَنْ عُثْمَانَ الْجَزَرِيِّ، عَنْ مِقْسَمٍ مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا} قَالَ: تَشَاوَرُوا فِيهِ لَيْلَةً، وَهُوَ بِمَكَّةَ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ: إِذَا أَصْبَحَ فَأَثْبِتُوهُ بِالْوَثَاقِ، وَقَالَ بَعْضُهُمْ: بَلِ اقْتُلُوهُ، وَقَالَ بَعْضُهُمْ: بَلْ أَخْرِجُوهُ، فَلَمَّا أَصْبَحُوا رَأَوْا عَلِيًّا فَرَدَّ اللهُ مَكْرَهُمْ قَالَ مَعْمَرٌ: وَأَخْبَرَنِي عُثْمَانُ الْجَزَرِيُّ، عَنْ مِقْسَمٍ، أَنَّ عَلِيًّا حِينَ تَشَاوَرُوا فِي النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تِلْكَ اللَّيْلَةَ بَاتَ عَلَى فِرَاشِ

1174 Sevrî bu hadisi tefsirinde şu isnadla rivayet etmiştir: Sevrî > Mansûr > Mücâhid. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 489. İbn Ebî Hâtim hadisi Mücâhid'den rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 329. Kurtubî hadisi Vehb b. Mâlik'ten nakletmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 396. Bu hadis İkrime, Dahhâk, Katâde, Hasan, Süddî, Mukâtil b. Hayyân ve İbn Abbâs'tan rivayet edilmiştir. Bk. Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 122; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 486; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 301; İbn Kuteybe, *Garîbu'l-Kur'ân*, s. 178. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Şeybe, Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in Mücâhid'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 179.

النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَخَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى لَحِقَ بِالْغَارِ، وَبَاتَ الْمُشْرِكُونَ يَحْرُسُونَهُ، وَيَحْسَبُونَ أَنَّ عَلِيًّا هُوَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ.

1011- Abdürrezzâk > Ma'mer > Katâde > Osmân el-Cezerî isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Abbâs'ın azadlı kölesi Miksem, ***"Hani o kâfirler seni tutup bağlamak yahut öldürmek ya da seni çıkarmak için sana tuzak kuruyorlardı. Onlar bu tuzağı kurarlarken Allah da bunun karşılığında kendilerine tuzak kuruyordu. Allah tuzak kuranlara karşılık verenlerin en hayırlısıdır"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Kureyşliler, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Mekke'deyken bir gece aralarında istişare ettiler. Bazıları, 'Sabah olunca onu yakalayıp sıkıca bağlayın' derken, bazıları 'Aksine onu öldürün' dedi. Bazıları da 'Onu Mekke'den sürün" dedi. Müşrikler, sabah olunca Ali'yi gördüler. Dolayısıyla Allah, onların tuzağını boşa çıkardı."

Ma'mer > Osmân el-Cezerî isnadıyla rivayet edildiğine göre, Miksem şöyle demiştir: "Müşriklerin aralarında istişare yaptıkları o gece Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yatağında Ali yattı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de Mekke'den çıkıp mağaraya sığındı. Müşrikler, Ali'nin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* olduğunu zannederek geceyi Ali'yi gözetleyerek geçirdiler."[1175]

١٠١٢ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ سَمِعْتُ أَبِي يُحَدِّثُ، عَنْ عِكْرِمَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى {وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا} قَالَ: لَمَّا خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَبُو بَكْرٍ إِلَى الْغَارِ أَمَرَ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ، فَنَامَ فِي مَضْجَعِهِ، وَبَاتَ الْمُشْرِكُونَ يَحْرُسُونَهُ، فَإِذَا رَأَوْهُ نَائِمًا حَسِبُوا

1175 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, no: 3151. Heysemî bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiş ve şöyle demiştir: "Ahmed ve Taberânî bu hadisi Osmân b. Amr el-Cezerî'nin de bulunduğu bir isnadla rivayet etmişlerdir. İbn Hibbân, Osmân b. Amr el-Cezerî'yi sika kabul etmiştir ancak diğer âlimler onu zayıf bir ravi olarak değerlendirmişlerdir. Osmân b. Amr el-Cezerî dışındaki diğer raviler sikadır." Bk. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, VII, 27. Hâfız şöyle demiştir: "Ahmed bu hadisi hasen bir isnadla İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir." Bk. Hâfız, *el-Feth*, VII, 168; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 497; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 303. İbn Kesîr bu hadisi *el-Bidâye ve n-Nihâye*'de nakletmiş ve İmam Ahmed ve Abdürrezzâk'a isnad etmiştir. Bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve n-Nihâye*, III, 180; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 487.

أَنَّهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَرَكُوهُ، فَلَمَّا أَصْبَحُوا وَثَبُوا عَلَيْهِ وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَإِذَا هُمْ بِعَلِيٍّ، فَقَالُوا: أَيْنَ صَاحِبُكَ؟، قَالَ: لَا أَدْرِي، قَالَ: فَرَكِبُوا الصَّعْبَ[1176]، وَالذَّلُولَ[1177] فِي طَلَبِهِ.

1012- Abdürrezzâk > Babası isnadıyla rivayet edildiğine göre, İkrime şöyle demiştir: “Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* Ebû Bekir es-Sıddîk ile mağaraya giderken Ali’ye emretti, o da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in yatağında uyudu. Müşrikler gece onu gözlemeye başladılar. Onun uyuduğunu görünce Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* zannedip bıraktılar. Sabah olunca onu Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* zannederek üzerine atıldılar. Ali olduğunu görünce ‘Dostun nerede?’ dediler. O da ‘Bilmiyorum’ dedi. Bunun üzerine uysal ve asi (buldukları tüm) develere binip onun peşine düştüler.”[1178]

وَإِذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَذَا إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٣١﴾ وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَاءِ أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣٢﴾ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿٣٣﴾

31. Onlara âyetlerimiz okunduğu zaman “İşittik, eğer dilersek biz de bunun benzerini elbette söylerdik. Bu eskilerin efsanelerinden başka bir şey değildir” demişlerdi. 32. Hani

---

1176 “Kesinlikle üzerine binilmeyen ve binene itaat etmeyen deve” anlamına gelmektedir.

1177 “Binilmesi kolay olan ve sahibine itaat eden binek hayvanı” anlamına gelmektedir.

1178 Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XIII, 496-497. Ebû Nuaym bu hadisi *ed-Delâil*’de benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Ebû Nuaym, *ed-Delâil*, s. 65. Begavî hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü’t-Tenzîl*, III, 22; Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 397. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü’l-Mensûr*’da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Ahmed, Taberânî, İbn Merdûye, Ebû Nuaym, Hatîb, Abd b. Humeyd, İbn Ebî Hâtim, İbnu’l-Münzir ve Ebu’ş-Şeyh’in İbn Abbâs’tan benzer şekilde rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, III, 179. İbn Ebî Hâtim de hadisi benzer şekilde İbn Abbâs’tan rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 240.

bir zaman "Ey Allah'ım! Eğer bu senin katından (indirilmiş) hakkın kendisi ise durma, bizim üzerimize gökten taş yağdır yahut bize acıklı bir azap gönder" demişlerdi. 33. Hâlbuki sen içlerinde iken Allah onlara azap edecek değildir. Onlar mağfiret dileyip dururken de Allah onlara azap edecek değildir.

١٠١٣ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْكَلْبِيِّ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ} قَالَ: لَوْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يُعَذِّبَهُمْ أَخْرَجَكَ مِنْ بَيْنِ أَظْهُرِهِمْ.

1013- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî, ***"Hâlbuki sen içlerinde iken Allah onlara azap edecek değildir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Allah, onlara azap etmek isteseydi seni onların arasından çıkarırdı."[1179]

١٠١٤ - {وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ} يَقُولُ: مَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ لَا يَزَالُ رَجُلٌ مِنْهُمْ يَتُوبُ وَيَدْخُلُ فِي الْإِسْلَامِ.

1014- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî, ***"Onlar mağfiret dileyip dururken de Allah onlara azap edecek değildir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Onlardan birileri tevbe edip İslâm'a girmeye devam ederken Allah onlara azap edecek değildir."[1180]

1179 Taberî bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 515. İbn Ebî Hâtim hadisi benzer şekilde İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 242. Begavî hadisi Dahhâk'tan rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 24. İbn Kesîr hadisi İbn Abbâs'tan nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 305. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî, Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in Mücâhid'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 181.

1180 Tirmizî bu hadisi aynı manada Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet etmiş ve şöyle demiştir: "Bu hadis garibdir." Bk. Tirmizî, Kitâbu't-Tefsîr, no: 3082. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk ve İbnu'l-Münzir'in Kelbî'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, XIII, 515. Taberî hadisi İkrime'den rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 515. Begavî de hadisi İkrime'den rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 24. Ayrıca bk. Buhârî, Kitâbu't-Tefsîr, VIII, 309; Müslim, Sıfatu'l-Münâfikîn, no: 2796.

وَمَا لَهُمْ أَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللّٰهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءَهُ إِنْ أَوْلِيَاؤُهُ إِلَّا الْمُتَّقُونَ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾

وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصْدِيَةً فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٥﴾

34. Onlar Mescid-i Harâm'dan alıkoyup durdukları hâlde Allah onlara ne diye azap etmesin ki? Hem onlar ona hizmete layık kimseler de değildirler. Ona hizmete gerçekten layık olanlar ancak takva sahipleridir. Fakat onların pek çoğu bilmez. 35. Onların Beyt'in yanındaki duaları ıslık çalmaktan ve el çırpmaktan başka bir şey değildi. Öyleyse inkârınızdan dolayı azabı tadın.

١٠١٥ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصْدِيَةً} قَالَ: الْمُكَاءُ الصَّفِيرُ، وَالتَّصْدِيَةُ التَّصْفِيقُ.

1015- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Onların Beyt'in yanındaki duaları ıslık çalmaktan ve el çırpmaktan başka bir şey değildir. Öyleyse inkârınızdan dolayı azabı tadın!"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "'**مُكَاء/*Mükâun,'*** ıslık çalmak demektir. '**تَصْدِيَة/*Tasdiye'*** ise el çırpmak, alkışlamak demektir."[1181]

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ ﴿٣٦﴾ لِيَمِيزَ اللّٰهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضَهُ عَلَى بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُ

1181 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 526; İbn Kuteybe, *Garîbu'l-Kur'ân*, s. 179. Kurtubî bu hadisi benzer şekilde nakletmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 400. Bu hadis İbn Abbâs, İbn Ömer, Hasan, Mücâhid, Ebû Recâ el-Utâridî, Hucr b. Anbes, Katâde, Muhammed b. Ka'b, Abdurrahmân b. Zeyd b. Eslem ve Saîd b. Cübeyr'den benzer şekilde rivayet edilmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 2; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 25; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 306; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 183.

جَمِيعًا فَيَجْعَلَهُ فِي جَهَنَّمَ أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٣٧﴾ قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ وَإِنْ يَعُودُوا فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ الْأَوَّلِينَ ﴿٣٨﴾ وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣٩﴾ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَوْلَاكُمْ نِعْمَ الْمَوْلَى وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿٤٠﴾ وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤١﴾

36. O kâfirler şüphesiz mallarını Allah yolundan alıkoymak için harcarlar. Yakında da onları harcayacaklar. Sonra bu onlara bir yürek acısı olacaktır. Sonra da yenilgiye uğrayacaklardır. Kâfir olanlar toplanıp cehenneme sürüleceklerdir. 37. (Bu toplama) Allah'ın murdarı temizden ayıklaması (mü'mini kâfirden ayırması) ve bütün murdarların bir kısmını diğer bir kısmının üstüne koyup hepsini yığarak cehenneme atması içindir. İşte onlar zarara uğrayanların ta kendileridir. 38. İnkâr edenlere, (sana düşmanlıktan) vazgeçerlerse, geçmiş günahlarının bağışlanacağını söyle. Yok geri dönerlerse kendilerinden öncekilerin hali gözlerinin önündedir! 39. Hiçbir fitne kalmayıncaya ve din bütünüyle Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer vazgeçerlerse muhakkak Allah ne yaptıklarını iyice görmektedir. 40. Ve eğer yüz çevirirlerse bilin ki Allah sizin mevlânızdır. O ne güzel mevlâ ve ne güzel yardımcıdır. 41. Eğer Allah'a ve hak ile bâtılın ayrıldığı gün, iki ordunun birbiri ile karşılaştığı gün (Bedir Savaşı'nda) kulumuza indirdiğimize inanmışsanız, bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Resûlü'ne, onun akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolcuya aittir. Allah her şeye hakkıyla kâdirdir.

١٠١٦ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ عُثْمَانَ الْجَزَرِيِّ، عَنْ مِقْسَمٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {يَوْمَ الْفُرْقَانِ} قَالَ: يَوْمَ يُفَرِّقُ اللّٰهُ بَيْنَ الْحَقِّ وَالْبَاطِلِ.

1016- Abdürrezzâk > Ma'mer > Osmân el-Cezerî isnadıyla rivayet edildiğine göre, Miksem, ***"Eğer Allah'a ve hak ile bâtılın ayrıldığı gün..."*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Burada kastedilen, Allah'ın hak ile bâtılı birbirinden ayırdığı gündür."[1182]

إِذْ أَنْتُمْ بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوَى وَالرَّكْبُ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَلَوْ تَوَاعَدْتُمْ لَاخْتَلَفْتُمْ فِي الْمِيعَادِ وَلَكِنْ لِيَقْضِيَ اللّٰهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ وَيَحْيَى مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ وَإِنَّ اللّٰهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٤٢﴾

42. Hani siz vadinin yakın kenarında (Medîne'ye yakın tarafında) idiniz. Onlar ise en uzak kıyısında idiler. Kervan ise sizden daha aşağıda (bir yer olan deniz kıyısında) idi. Eğer onlarla buluşmak üzere sözleşmiş olsaydınız muhakkak vakit tayininde anlaşmazlığa düşerdiniz. Fakat Allah gerçekleşmesi gereken bir emri yerine getirmek için (böyle yaptı); ta ki helâk olan kişi apaçık bir delil üzere helâk olsun, hayatta kalan kişi de apaçık bir delil üzere yaşasın. Şüphesiz ki Allah hakkıyla işitendir, her şeyi bilendir.

١٠١٧ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِذْ أَنْتُمْ بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا} قَالَ: شَفِيرُ الْوَادِي الْأَدْنَى[1183]، هُمْ بِشَفِيرِ الْوَادِي الْأَقْصَى يَقُولُ: أَبُو سُفْيَانَ وَأَصْحَابُهُ أَسْفَلَ {وَالرَّكْبُ أَسْفَلَ مِنْكُمْ} يَقُولُ: أَبُو سُفْيَانَ وَأَصْحَابُهُ أَسْفَلَ مِنْهُمْ.

1182 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 561; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, V, 4. İbn Kesîr bu hadisi Abdürrezzâk'tan bu isnadla nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 313. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk ve Taberî'nin Urve b. ez-Zübeyr'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 188. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*'inde belirtildiği üzere bu hadis, İbn Abbâs, Mücâhid, Ubeydullah b. Abdillah, Katâde, Dahhâk ve Mukâtil b. Hayyân'dan benzer şekilde rivayet edilmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 7.

1183 Mısır nüshasında silinmiştir.

1017- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde şöyle demiştir: ***"'Hani siz vadinin yakın kenarında idiniz.'*** Siz vadinin yakın kenarında, girişindeydiniz. Onlar ise uzak kenarında idiler. ***'Kervan ise sizden daha aşağıda idi.'*** Ebû Süfyân ve arkadaşları, onlardan daha aşağıda idiler."[1184]

إِذْ يُرِيكَهُمُ اللّٰهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلًا وَلَوْ أَرَاكَهُمْ كَثِيرًا لَفَشِلْتُمْ وَلَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَلَكِنَّ اللّٰهَ سَلَّمَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٤٣﴾

43. Hani Allah onları rüyanda sana az göstermişti. Eğer onları sana çok gösterseydi elbette korkuya kapılacaktınız ve iş hakkında (savaşın durumu ile ilgili) çekişecektiniz. Ama Allah (sizi bundan) kurtardı. Şüphesiz ki O, kalplerde olanı hakkıyla bilendir.

١٠١٨ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِذْ يُرِيكَهُمُ اللّٰهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلًا} قَالَ: أَرَاهُمُ اللّٰهُ إِيَّاهُ فِي مَنَامِهِ قَلِيلًا، فَأَخْبَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِذَلِكَ أَصْحَابَهُ، وَكَانَ تَثْبِيتًا لَهُمْ.

1018- Abdürrezzâk > Ma'mer > İbn Ebî Necîh isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid, ***"Hani Allah onları rüyanda sana az göstermişti. Eğer onları sana çok gösterseydi elbette korkuya kapılacaktınız ve iş hakkında (savaşın durumu ile ilgili) çekişecektiniz. Ama Allah (sizi bundan) kurtardı. Şüphesiz ki O, kalplerde olanı hakkıyla bilendir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Allah, onları Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e rüyasında az gösterdi. Peygamber *sallallahu aleyhi*

1184 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 563; Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 21; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 315. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Hâtim'in Urve b. ez-Zübeyr'den benzer şekilde rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 188. İbn Ebî Hâtim bu hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Kervandan kasıt Ebû Süfyân'ın kervanıdır. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 8. Zübeyr de şöyle demiştir: "Kervan yani Ebû Süfyân sizden daha aşağıda idi." Kurtubî de hadisi benzer şekilde nakletmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 21; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 501.

ve sellem de bunu arkadaşlarına haber verdi. Bunun amacı, onları güçlü ve kararlı hale getirmekti."[1185]

١٠١٩ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَلَكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ} قَالَ: سَلَّمَ أَمْرَهُ فِيهِمْ.

1019- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Ama Allah (sizi bundan) kurtardı"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Allah'ın emri onlara güven verdi."[1186]

وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ الْتَقَيْتُمْ فِي أَعْيُنِكُمْ قَلِيلًا وَيُقَلِّلُكُمْ فِي أَعْيُنِهِمْ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٤٤﴾ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٤٥﴾ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٤٦﴾

44. Hani siz karşılaştığınız zaman onları gözlerinize az gösteriyor, sizi de onların gözlerinde azaltıyordu. Ta ki Allah gerçekleşmesi gereken bir emri yerine getirsin. Bütün işler ancak Allah'a döndürülür. 45. Ey iman edenler! Bir topluluk ile karşılaşırsanız sebat edin ve Allah'ı çokça anın ki felah bulasınız. 46. Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin. Birbirinizle çekişmeyin. Sonra korkuya kapılırsınız ve gücünüz gider. Bir de sabredin. Şüphesiz Allah sabredenlerle beraberdir.

1185 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 570; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 8; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 315. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Taberî, İbn Ebî Hâtim ve İbnu'l-Münzir'in Mücâhid'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 188; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II, 299.

1186 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 570. İbn Ebî Hâtim bu hadisi farklı bir lafızla İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 9. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî ve İbn Ebî Hâtim'in İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 189.

١٠٢٠ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ} قَالَ: رِيحُ الْحَرْبِ.

1020- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Sonra korkuya kapılırsınız ve gücünüz gider"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Savaşma rüzgârınız, gücünüz (gider)."[1187]

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطَرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ
وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿٤٧﴾

47. Yurtlarından çalım satarak ve insanlara gösteriş yaparak çıkan ve Allah yolundan alıkoyanlar gibi olmayın. Allah yaptıklarını çepeçevre kuşatandır.

١٠٢١ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطَرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ} قَالَ: هُمْ قُرَيْشٌ، أَبُو جَهْلٍ، وَأَصْحَابُهُ خَرَجُوا يَوْمَ بَدْرٍ.

1021- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Yurtlarından çalım satarak ve insanlara gösteriş yaparak çıkan ve Allah yolundan alıkoyanlar gibi olmayın. Allah yaptıklarını çepeçevre kuşatandır"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Onlar Kureyşlilerdir. Bedir Savaşı'na giden Ebû Cehil ve arkadaşlarıdır."[1188]

وَإِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ
وَإِنِّي جَارٌ لَكُمْ فَلَمَّا تَرَاءَتِ الْفِئَتَانِ نَكَصَ عَلَى عَقِبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ
مِنْكُمْ إِنِّي أَرَى مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٤٨﴾

1187 İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 10. Begavî bu hadisi Katâde'den rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 32. Kurtubî de hadisi Katâde'den nakletmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 25; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, X, 14.

1188 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 580; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 11. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Hâtim, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 190. Bu hadis İbn Abbâs'tan da rivayet edilmiştir. Bk. Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, X, 14.

48. Hani şeytan onlara yaptıklarını süslemiş ve "Bugün insanlardan sizi yenebilecek yoktur. Ben de muhakkak sizin yardımcınızım" demişti. İki ordu birbirini görünce iki topuğu üstünde gerisin geri kaçarak "Benim sizinle hiçbir ilişkim yok. Gerçekten ben sizin göremeyeceğinizi görüyorum. Ben muhakkak Allah'tan korkarım. Çünkü Allah cezası çok şiddetli olandır" demişti.

١٠٢٢ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَإِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ} قَالَ الْكَلْبِيُّ: إِنَّ سُرَاقَةَ بْنَ مَالِكٍ تَمَثَّلَ بِهِ[1189] الشَّيْطَانُ، وَقَالَ: لَا غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ، وَإِنِّي جَارٌ لَكُمْ فَاثْبُتُوا فَلَمَّا رَأَى الْمَلَائِكَةَ {نَكَصَ عَلَى عَقِبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكُمْ إِنِّي أَرَى مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ} فَذَلِكَ مِنْهُ كَذِبٌ فَذَكَرُوا أَنَّهُمْ أَقْبَلُوا عَلَى سُرَاقَةَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأَنْكَرَ أَنْ يَقُولَ شَيْئًا مِنْ ذَلِكَ.

1022- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Hani şeytan onlara yaptıklarını süslemiş ve 'Bugün insanlardan sizi yenebilecek yoktur. Ben de muhakkak sizin yardımcınızım' demişti"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: Şeytan, Sürâka b. Cübeyr b. Mâlik'in suretine girip "**Bugün insanlardan sizi yenebilecek yoktur. Ben de muhakkak sizin yardımcınızım.** Sebat edin" diyordu. Fakat melekleri görünce ***"İki topuğu üstünde gerisin geri kaçarak 'Benim sizinle hiçbir ilişkim yok. Gerçekten ben sizin göremeyeceğinizi görüyorum. Ben muhakkak Allah'tan korkarım. Çünkü Allah cezası çok şiddetli olandır' demişti."*** Bu, onun yalanıydı. Anlattıklarına göre, bunun üzerine Sürâka b. Mâlik'in üzerine yürüdüler. Ama o bununla ilgili bir şey söylemeyi reddetti.[1190]

1189 Mısır nüshasında "له/lehû" şeklinde geçmektedir.

1190 İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 12. Taberî bu hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 18; Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 26. İbn Kesîr hadisi benzer şekilde nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 317, *el-Bidâye ve n-Nihâye*, III, 280; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 190-191. Ebû Hayyân bu hadisi nakledip şöyle demiştir: "Cumhur, şeytanın insan suretine girdiği düşüncesini kabul etmiştir." Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 505.

إِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ غَرَّ هَؤُلَاءِ دِينُهُمْ
وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٩﴾

49. O zaman münafıklarla kalplerinde hastalık olanlar "Bunları dinleri aldattı" diyordu. Hâlbuki kim Allah'a dayanıp güvenirse şüphesiz Allah mutlak galiptir, Hakîm'dir.

١٠٢٣ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْحَسَنِ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ غَرَّ هَؤُلَاءِ دِينُهُمْ} قَالَ: هُمْ قَوْمٌ لَمْ يَشْهَدُوا الْقِتَالَ يَوْمَ بَدْرٍ فَسُمُّوا مُنَافِقِينَ[1191].

1023- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan, ***"Bunları dinleri aldattı"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bu kişiler, Bedir günü savaşa katılmayan ve bu nedenle münafıklar adı verilen kişilerdir."[1192]

١٠٢٤ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، قَالَ الْكَلْبِيُّ: هُمْ قَوْمٌ كَانُوا أَقَرُّوا بِالْإِسْلَامِ بِمَكَّةَ، ثُمَّ خَرَجُوا مَعَ الْمُشْرِكِينَ يَوْمَ بَدْرٍ، فَلَمَّا رَأَوَا الْمُسْلِمِينَ، قَالُوا: {غَرَّ هَؤُلَاءِ دِينُهُمْ}.

1024- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî şöyle demiştir: "Bunlar, Mekke'de İslâm'ı kabul eden sonra Bedir günü müşriklerle birlikte çıkan insanlardır. Müslümanları görünce ***'Bunları dinleri aldattı'*** dediler."[1193]

1191 Altı çizili kısım Mısır nüshasında silinmiştir.

1192 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 26; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 12. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbn Ebî Hâtim ve İbnu'l-Münzir'in Hasan'dan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 191. İbn Kesîr de hadisi Katâde'den benzer şekilde nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 319.

1193 Taberî bu hadisi nakletmiş ancak isnadda Kelbî'nin ismini zikretmemiştir. Onun yerine "bazıları bana rivayet etti" ifadesini kullanmıştır. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 26. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk ve İbnu'l-Münzir'in Kelbî'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 191. İbn Ebî Hâtim onların Kureyş gençleri; Kays b. el-Velîd b. el-Mugîre, Ebû Kays b. el-Fâke b. el-Mugîre, Hâris b. Zem'a, Ali b.

وَلَوْ تَرَى إِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿٥٠﴾ ذَلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ﴿٥١﴾ كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٥٢﴾ ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَى قَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٣﴾ كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَكُلٌّ كَانُوا ظَالِمِينَ ﴿٥٤﴾ إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥٥﴾ الَّذِينَ عَاهَدْتَ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ ﴿٥٦﴾ فَإِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِمْ مَنْ خَلْفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿٥٧﴾

50. Melekler yüzlerine ve arkalarına vurarak ve "Tadın yakıcı cehennem azabını" (diyerek) o kâfirlerin canlarını alırken onları bir görseydin! 51. Bu, ellerinizin daha önce yaptıkları yüzündendir; yoksa Allah kullara zulmedici değildir. 52. (Bunların gidişatı) tıpkı Firavun ailesi ve onlardan öncekilerin gidişatı gibidir. (Onlar da) Allah'ın âyetlerini inkâr etmişlerdi de Allah onları günahları sebebiyle yakalamıştı. Allah güçlüdür. O'nun cezası şiddetlidir. 53. Bunun sebebi şudur: Bir kavim nefislerinde olanı değiştirmedikçe Allah onlara ihsan ettiği nimeti değiştirici değildir ve şüphesiz ki Allah her şeyi işitendir, bilendir. 54. Tıpkı Firavun hanedanıyla onlardan öncekilerin gidişatı gibi. Onlar Rablerinin âyetlerini yalanlamışlardı. Biz de günahları yüzünden onları helâk etmiş, Firavun hanedanını da suda boğmuştuk. Hepsi de zalimdiler. 55. Şüphesiz yeryüzünde yürüyen canlıların Allah katında en şerlisi kâfirlerdir. Artık onlar iman etmezler. 56. Onlar kendilerinden birtakım kimselerle antlaşma yaptığın her

---

Ümeyye b. Halef ve el-Âs b. Münebbih olduklarını rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 12.

seferinde ardından ahitlerini bozanlardır. Onlar sakınmazlar da. 57. Eğer onları savaşta yakalarsan, onlar(a vereceğin ceza) ile arkalarındakileri de dağıt ki ibret alsınlar.

١٠٢٥ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {فَشَرِّدْ بِهِمْ مَنْ خَلْفَهُمْ} قَالَ: أَنْذِرْ بِهِمْ مَنْ خَلْفَهُمْ.

1025- Abdürrezzâk > Ma'mer > Eyyûb isnadıyla rivayet edildiğine göre, Saîd b. Cübeyr, ***"Eğer onları savaşta yakalarsan, onlar(a vereceğin ceza) ile arkalarındakileri de dağıt ki ibret alsınlar"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Onlar vasıtasıyla onların ardından gelecekleri uyar ve korkut."[1194]

وَإِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ ﴿٥٨﴾ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا إِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُونَ ﴿٥٩﴾ وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٦٠﴾ وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦١﴾

58. Eğer bir topluluğun antlaşmayı bozacağından endişe edersen antlaşmayı derhal sona erdirdiğini onlara açıkça bildir. Allah ahdini bozanları asla sevmez. 59. O inkâr edenler azabımızdan yakalarını kurtarabileceklerini asla sanmasınlar. Onlar kesinlikle âciz bırakamazlar. 60. Siz de onlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve bağlanıp beslenen atlar hazırlayın ki bununla Allah'ın düşmanını da sizin düşmanınızı da ve bunlardan başka sizlerin bilmeyip

---

1194 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 26; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 13; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 36; Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 30; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 509. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk ve İbn Ebî Hâtim'in Saîd b. Cübeyr'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 191; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, X, 22.

Allah'ın bildiği diğer (düşman) kimseleri korkutasınız. Allah yolunda ne harcarsanız size eksiksiz ödenir. Ve size asla zulmedilmez. 61. Onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a güvenip dayan. Çünkü O her şeyi işitendir, bilendir.

١٠٢٦ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ} قَالَ: لِلصُّلْحِ، وَنَسَخَهَا قَوْلُهُ: {اقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ}.

1026- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a güvenip dayan. Çünkü O her şeyi işitendir, bilendir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bu âyet barış antlaşmasıyla ilgilidir. Ancak bu âyeti, ***'Haram aylar çıkınca bu Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün, onları yakalayıp hapsedin ve her gözetleme yerinde oturup onları gözetleyin. Eğer tevbe eder, namazı kılar, zekâtı da verirlerse, kendilerini serbest bırakın. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir'***[1195] âyeti neshetmiştir."[1196]

وَإِنْ يُرِيدُوا أَنْ يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللَّهُ هُوَ الَّذِي أَيَّدَكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾ وَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا أَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ أَلَّفَ بَيْنَهُمْ إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٣﴾ يَاأَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللَّهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٤﴾ يَاأَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى

1195 Tevbe 9/5.

1196 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 34. İbn Ebî Hâtim bu hadisi rivayet edip şöyle demiştir: "Bu hadis Mücâhid, İkrime, Hasan, Katâde, Zeyd b. Eslem ve Atâ el-Horâsânî'den benzer şekilde rivayet edilmiştir." Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 17; Nehhâs, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, s. 100; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Îzâh*, s. 259. Begavî hadisi Katâde ve Hasan'dan nakletmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 39. Kurtubî hadisi Katâde ve İkrime'den nakletmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 39. Zemahşerî hadisi İbn Abbâs'tan nakletmiştir. Bk. Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 182. Ebû Hayyân da Mücâhid'den nakletmiştir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, IV, 513. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Nehhâs, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in Katâde'den uzun bir şekilde rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 199; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, IV, 150. Âlûsî bu hadisi İbn Abbâs, Mücâhid ve Katâde'den nakletmiştir. Bk. Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, X, 27; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 34; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 181.

الْقِتَالِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾ الْآنَ خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٦٦﴾

62. Eğer seni aldatmak isterlerse muhakkak Allah sana yeter. O seni yardımı ile ve mü'minlerle destekleyen; 63. Ve gönüllerini sevgi ile birleştirendir. Sen yeryüzünde olan her şeyi toptan harcasaydın yine de kalplerini birleştiremezdin. Fakat Allah aralarını bulup kalplerini kaynaştırdı. Çünkü O Azîz'dir, Hakîm'dir. 64. Ey Peygamber! Sana da sana uyan mü'minlere de Allah yeter. 65. Ey peygamber! Mü'minleri savaşa teşvik et! Sizden sabırlı yirmi kişi bulunursa iki yüz kişiye galip gelirler. Sizden yüz kişi olursa kâfirlerden bin kişiyi yenerler. Çünkü onlar anlamaz bir topluluktur. 66. Şimdi Allah, zaafınız olduğunu bildiğinden üzerinizdeki yükü hafifletti. O halde eğer sizden sabırlı yüz kişi olursa iki yüz kişiyi yenerler, eğer sizden bin kişi olursa Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip gelirler. Allah sabredenlerle beraberdir.

١٠٢٧ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ}، قَالَ: كَانَ فُرِضَ عَلَيْهِمْ إِذَا لَقِيَ عِشْرُونَ مِائَتَيْنِ أَلَّا يَفِرُّوا فَإِنَّهُمْ إِنْ لَمْ يَفِرُّوا غَلَبُوا، ثُمَّ خَفَّفَ اللَّهُ عَنْهُمْ، فَقَالَ: {فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ، وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ}، فَيَقُولُ: لَا يَنْبَغِي أَنْ يَفِرَّ أَلْفٌ مِنْ أَلْفَيْنِ، فَإِنَّهُمْ إِنْ صَبَرُوا لَهُمْ غَلَبُوهُمْ.

1027- Abdürrezzâk > Ma'mer > İbn Ebî Necîh isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid, ***"O halde eğer sizden sabırlı yüz kişi olursa iki yüz kişiyi yenerler"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Allah Teâlâ, yirmi Müslümana iki yüz kişiyle karşılaştıklarında kaçmamalarını zorunlu kılıp kaçmazlarsa galip geleceklerini bildirmişti. Daha sonra Allah

Teâlâ sayıyı azaltıp Müslümanları ***'Şimdi Allah, zaafınız olduğunu bildiğinden üzerinizdeki yükü hafifletti. O halde eğer sizden sabırlı yüz kişi olursa iki yüz kişiyi yenerler, eğer sizden bin kişi olursa Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip gelirler. Allah sabredenlerle beraberdir'*** âyetiyle rahatlattı. Bin Müslümanın, iki bin düşmandan kaçmaması gerekir. Zira onlara karşı sabır ve sebat gösterirlerse onları yenerler."[1197]

١٠٢٨ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ جُوَيْبِرٍ، عَنِ الضَّحَّاكِ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ} الْآيَةُ، قَالَ: هَذَا وَاجِبٌ عَلَيْهِمْ أَنْ لَا يَفِرَّ وَاحِدٌ مِنْ عَشَرَةٍ.

1028- Abdürrezzâk > Sevrî > Cüveybir isnadıyla rivayet edildiğine göre, Dahhâk, ***"O halde eğer sizden sabırlı yüz kişi olursa iki yüz kişiyi yenerler"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Müslümanlardan bir kişinin on kişiden kaçmaması onlara konulmuş bir şarttı."[1198]

١٠٢٩ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ عَطَاءٍ[1199] مِثْلُ ذَلِكَ.

1029- Abdürrezzâk > Sevrî > Leys isnadıyla önceki hadisin benzeri rivayet edilmiştir.[1200]

مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٧﴾ لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٦٨﴾

1197 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 41. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Ebu'ş-Şeyh'in Mücâhid'den rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 200. Buhârî bu hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. Buhârî, Kitâbu't-Tefsîr, VIII, 312; Ebû Davud, Kitâbu'l-Cihâd, III, 105-106; Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 252; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 18; Nehhâs, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, s. 185.

1198 Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 253; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 41; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 200.

1199 Türkiye nüshasında hemze olmadan "عطا/atâ" şeklinde rivayet edilmiştir.

1200 Sevrî, *Tefsîr*, s. 121; Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 253; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 41; Şâfiî, *el-Müsned*, s. 314; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 324.

67. Yeryüzünde ağır basıncaya (küfre üstün gelinceye) kadar hiçbir peygambere esirleri bulunması yaraşmaz. Siz geçici dünya malını istiyorsunuz, hâlbuki Allah (sizin için) ahireti istiyor. Allah Azîz'dir, Hakîm'dir. 68. Eğer Allah'ın geçmiş bir yazısı olmasaydı, aldığınıza karşılık size büyük bir azap dokunurdu.

١٠٣٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْحَسَنِ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ} قَالَ: سَبَقَ مِنَ اللَّهِ خَيْرٌ لِأَهْلِ بَدْرٍ.

1030- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan, ***"Eğer Allah'ın geçmiş bir yazısı olmasaydı, aldığınıza karşılık size büyük bir azap dokunurdu"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Daha önce Allah tarafından Bedir ehline hayır takdir edilmişti."[1201]

١٠٣١ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ وَقَالَ الْأَعْمَشُ: سَبَقَ مِنَ اللَّهِ أَنْ أَحَلَّ لَهُمُ الْغَنِيمَةَ.

1031- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, A'meş şöyle demiştir: "Allah, onlara daha önce ganimeti helâl kılmıştı."[1202]

1201 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 47. İbn Ebî Hâtim bu hadisi Hasan, Atâ ve Saîd b. Cübeyr'den benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 19. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Nesâî, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 203.

1202 Tirmizî bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiş ve şöyle demiştir: "A'meş'ten rivayet edilen bu hadis, sahih-hasen-garibdir." Bk. Tirmizî, Kitâbu't-Tefsîr, V, 272; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 45; Beyhakî, *Sünen*, VI, 290. Sevrî bu hadisi A'meş > Zekvân > Ebû Hureyre isnadıyla rivayet etmiştir. Bk. Sevrî, *Tefsîr*, s. 121; Tayâlisî bu hadisi A'meş > Ebû Sâlih > Ebû Hureyre isnadıyla rivayet etmiştir. Bk. Tayâlisî, *Müsned*, s. 318. İbn Ebî Hâtim hadisi Süfyân'dan rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 21; Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 50. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İshâk b. Râhuye, Taberânî, İbn Merdûye, Taberî, İbn Ebî Hâtim, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 203; Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 50. Hâfız şöyle demiştir: "Allah Teâlâ, ganimet paylaştırmayı bu ümmete has kıldı ve ganimet paylaşımı Bedir savaşından sonra başladı. Bu bağlamda şu âyet nâzil oldu: '***Artık aldığınız ganimetten helâl ve hoş olarak yiyin.***' Böylece onlara ganimetleri helâl kıldı." Bk. *Hâşiyetu'l-Câmii'l-Usûl,* II, 149.

فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٦٩﴾ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِمَنْ فِي أَيْدِيكُمْ مِنَ الْأَسْرَى إِنْ يَعْلَمِ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِمَّا أُخِذَ مِنْكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٧٠﴾ وَإِنْ يُرِيدُوا خِيَانَتَكَ فَقَدْ خَانُوا اللَّهَ مِنْ قَبْلُ فَأَمْكَنَ مِنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوْا وَنَصَرُوا أُولَئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتَّى يُهَاجِرُوا وَإِنِ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ إِلَّا عَلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٧٢﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ ﴿٧٣﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوْا وَنَصَرُوا أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٧٤﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْ بَعْدُ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَئِكَ مِنْكُمْ وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٧٥﴾

69. Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve temiz olarak yiyin ve Allah'tan korkun. Şüphesiz ki Allah günahları bağışlayandır, çokça rahmet edendir. 70. Ey Peygamber! Elinizdeki esirlere de ki: "Eğer Allah'ın ilmine göre kalplerinizde bir hayır varsa O, size sizden alınandan daha hayırlısını verir ve sizi bağışlar. Allah günahları bağışlayandır, çokça rahmet edendir." 71. Eğer sana hainlik etmek isterlerse onlar zaten daha evvel Allah'a hainlik etmişlerdi de O da bundan ötürü onlara karşı sana imkân vermişti. Allah çok iyi bilendir, hikmet sahibidir. 72. İman edip hicret edenler, Allah yolunda malları ve canları ile cihad edenler, barındırıp yardım edenler, işte onlar birbirlerinin dostlarıdırlar. İman edip de hicret etmeyenlere gelince; onlar hicret edinceye kadar size onların mirasından hiçbir pay yoktur. Eğer onlar din hususunda sizden

yardım isterlerse, sizinle aralarında sözleşme bulunan bir kavim aleyhine olmaksızın (o Müslümanlara) yardım etmek üzerinize borçtur. Allah yapacaklarınızı hakkıyla görmektedir. 73. Kâfir olanlar da birbirlerinin dostlarıdırlar. Eğer siz bunu (size verilen emirleri) yapmazsanız yeryüzünde bir fitne ve büyük bir fesat olur. 74. İman edip de hicret edenler, Allah yolunda cihad edenler ve barındırıp yardım edenler, işte gerçek mü'min olanlar onlardır. Onlar için mağfiret ve bitmek tükenmek bilmez bir rızık vardır. 75. Sonraları iman ve hicret edip de sizinle beraber cihad edenlere gelince; onlar da sizdendir. Akrabalar Allah'ın Kitabı'nca birbirlerine daha yakındırlar. Şüphesiz Allah her şeyi hakkıyla bilendir.

١٠٣٢ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ} قَالَ: كَانَ الْمُسْلِمُونَ يَتَوَارَثُونَ بِالْهِجْرَةِ، وَآخَى بَيْنَهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَكَانُوا يَتَوَارَثُونَ بِالْإِسْلَامِ، وَبِالْهَجْرَةِ وَكَانَ الرَّجُلُ يُسْلِمُ وَلَا يُهَاجِرُ، فَلَا يَرِثُ أَخَاهُ فَنَسَخَ ذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى: {وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ}.

1032- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"İman edip de hicret etmeyenlere gelince; onlar hicret edinceye kadar size onların mirasından hiçbir pay yoktur"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Müslümanlar hicretle birlikte birbirlerine mirasçı oluyorlardı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* aralarında kardeşlik ilan edince de hicret ve İslâm'a girme sebebiyle Müslümanlar birbirlerine mirasçı oluyorlardı. Kişi Müslüman oluyor fakat hicret etmeyince kardeşine mirasçı olamıyordu. Bunu ***'Sonraları iman ve hicret edip de sizinle beraber cihad edenlere gelince; onlar da sizdendir. Akrabalar Allah'ın Kitabı'nca birbirlerine daha yakındırlar. Şüphesiz Allah her şeyi hakkıyla bilendir'*** âyeti neshetti."[1203]

1203 Taberî bu hadisi Ma'mer tarîkiyle rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 130. Nehhâs bu hadisi Abdürrezzâk > Ma'mer > Katâde isnadıyla rivayet etmiştir. Bk. Nehhâs, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, s. 159. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Taberî, Abd b. Humeyd, İbn Ebî Hâtim, Nehhâs ve Ebu'ş-Şeyh'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî,

١٠٣٣ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْكَلْبِيِّ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ} قَالَ: كَانَ أُنَاسٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ يَأْتُونَ، فَيَقُولُونَ لَا نَكُونُ مَعَ الْمُسْلِمِينَ[1204]، وَلَا مَعَ الْكُفَّارِ فَأَمَرَهُمُ اللهُ تَعَالَى إِمَّا أَنْ يَدْخُلُوا مَعَ الْمُسْلِمِينَ، وَإِمَّا أَنْ يَلْحَقُوا بِالْكُفَّارِ.

1033- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî, ***"Kâfir olanlar da birbirlerinin dostlarıdırlar. Eğer siz bunu (size verilen emirleri) yapmazsanız yeryüzünde bir fitne ve büyük bir fesat olur"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Müşriklerden bazıları, gelip 'Müslümanların yanında da kâfirlerin yanında da yer almayın' diyorlardı. Ardından Allah Teâlâ, ya Müslümanlara iştirak etmelerini ya da kâfirlere katılmalarını emretti."[1205]

١٠٣٤ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخَذَ عَلَى رَجُلٍ دَخَلَ فِي الْإِسْلَامِ فَقَالَ: تُقِيمُ الصَّلَاةَ، وَتُؤْتِي الزَّكَاةَ، وَتَحُجُّ الْبَيْتَ، وَتَصُومُ رَمَضَانَ، وَأَنَّكَ لَا تَرَى نَارَ مُشْرِكٍ إِلَّا وَأَنْتَ لَهُ حَرْبٌ تَكُونُ لَهُ حَرْبٌ.

1034- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Zührî şöyle demiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* İslâm'a girmiş bir kişiden söz (biat) alıp şöyle dedi: ***"Namazı kılarsın, zekâtı verirsin, Beytullah'ı haccedersin ve Ramazan orucunu tutarsın. Ancak müşrik ateşini görür görmez onunla savaşırsın."***[1206]

---

ed-Dürrü'l-Mensûr, III, 206; Ebû Davud, Kitâbu'l-Ferâiz, III, 337; Tayâlisî, *Müsned*, II, 19; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 33.

1204 Mısır nüshasında "المشركين/el-müşrikîn" şeklinde geçmektedir ve bu hatalıdır.

1205 Taberî ve İbn Ebî Hâtim bu hadisi Katâde'den rivayet etmişlerdir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 55; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 24.

1206 Abdürrezzâk, *Musannef*, XI, 405; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 54. İbn Kesîr bu hadisi nakledip şöyle demiştir: "Bu hadis bu vechiyle mürseldir. Başka bir tarîkten muttasıl olarak rivayet edilmiştir." Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 330.

١٠٣٥ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا جَاءَكُمْ مَنْ تَرْضَوْنَ خُلُقَهُ وَدِينَهُ، فَأَنْكِحُوهُ إِلَّا تَفْعَلُوا تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ، وَفَسَادٌ عَرِيضٌ كَانَ يَقْرَؤُهَا عَرِيضٌ.

1035- Abdürrezzâk > Ma'mer > Yahyâ b. Ebî Kesîr isnadıyla rivayet edildiğine göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Ahlâkını ve dindarlığını beğendiğiniz kişiler size gelirse onları evlendirin. Eğer bunu yapmazsanız yeryüzünde yaygın bir fitne, karışıklık ve bozulma olur."***[1207] Allah Resûlü, 'كبير/kebîr (büyük)' kelimesi yerine 'عريض/arîd (geniş, yaygın)' kelimesini okuyordu."[1208]

١٠٣٦ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ مَعْمَرٌ قَوْلُهُ تَعَالَى: {إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ} {بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ} قَالَ: يُقَالُ: إِنَّهَا سُورَةٌ وَاحِدَةٌ الْأَنْفَالُ، وَالتَّوْبَةُ؛ فَلِذَلِكَ لَمْ يُكْتَبْ بَيْنَهُمَا: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ قَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ، عَنْ عَطَاءٍ قَالَ: يَقُولُونَ: إِنَّ الْأَنْفَالَ، وَالتَّوْبَةَ سُورَةٌ وَاحِدَةٌ، فَلِذَلِكَ لَمْ يُكْتَبْ بَيْنَهُمَا سَطْرُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ.

1036- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Şüphesiz Allah her şeyi hakkıyla bilendir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bu, Allah'tan bir uyarı ve ültimatomdur. Zira söylendiğine göre Enfâl ve Tevbe sûreleri tek bir sûredir ve bundan dolayı aralarına besmele yazılmamıştır."[1209]

1207 Tirmizî, Nikâh 3; İbn Mâce, Nikâh 46; Saîd b. Mansûr, *Sünen*, I, 190; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, I, 141.

1208 Abdürrezzâk, *Musannef*, VI, 153. Tirmizî bu hadisi Ebû Hureyre'den rivayet etmiştir. Bk. Tirmizî, Kitâbu'n-Nikâh, III, 394. İbn Mâce hadisi Abdulhamîd b. Süleymân el-Ensârî > Muhammed b. Aclân > İbn Vesîme el-Basrî > Ebû Hureyre isnadıyla rivayet etmiştir. Bk. İbn Mâce, Kitâbu'n-Nikâh, I, 632. Ayrıca bk. Hâkim, *Müstedrek*, II, 164-165; Ebû Amr ed-Dûrî, *Kırâatu'n-Nebî*, K135/2. Elbânî'nin naklettiği üzere hadisi Hatîb, *Târîhu Bağdât*'ta rivayet etmiştir. Bk. Elbânî, *İrvâ'ü'l-Galîl*, VI, 267.

1209 Mısır nüshasında İbn Cüreyc'in sözü, "كان يقرؤها/kâne yekrauhâ" ibaresinden sonradır. Bu hadisin aslını Tirmizî, Yezîd el-Fârisî > İbn Abbâs isnadıyla rivayet etmiş ve şöyle demiştir: "Bu hadis hasendir." Bk. Tirmizî, Kitâbu't-Tefsîr, V, 272; Ebû Davud, Kitâbu's-Salât, I, 498. Yezîd el-Fârisî, Basra ehlindendir ve tâbiîndendir. İbn Abbâs'tan hadis rivayet etmiştir. Bu hadisi aynı zamanda Ahmed, Nesâî ve Hâkim rivayet etmişlerdir. Hâkim şöyle demiştir: "Bu isnad

İbn Cüreyc, Atâ'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Enfâl ve Tevbe sûreleri, tek bir sûredir ve bundan dolayı aralarına besmele yazılmamıştır."

---

sahihtir. Ancak bu hadisi Buhârî ve Müslim rivayet etmemişlerdir." Hâkim bu değerlendirmesini Zehebî onaylamıştır. Bk. İbnu'l-Esîr, *Câmiu'l-Usûl* hâmişi, I, 151. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Şeybe, Ahmed, Ebû Davud, Tirmizî, Nesâî, İbn Ebî Davud, İbnu'l-Münzir, Nehhâs, İbn Hibbân, Hâkim, İbn Merdûye, Beyhakî ve Ebu'ş-Şeyh'in İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 307. Ben diyorum ki: Bu hadis Kur'ân'daki sûrelerin tertibinin sahâbenin içtihadı ile düzenlendiğini iddia eden kimseler için delildir. Ancak bizler sûrelerin tertibinin tevkîfî olduğunu ispat ettik. Yezîd el-Fârisî'nin rivayet ettiği bu hadis zayıftır.

سُورَةُ التَّوْبَةِ

9. TEVBE SÛRESİ

Medîne döneminde indirilmiştir.[1210]

بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١﴾

1. Allah ve Resûlü'nden kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz müşriklere bir ihtar!

١٠٣٧ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيِّبِ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ} قَالَ: لَمَّا قَفَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَمَانَ حُنَيْنٍ اعْتَمَرَ مِنَ الْجِعْرَانَةِ، وَأَمَّرَ أَبَا بَكْرٍ عَلَى تِلْكَ الْحَجَّةِ.

1037- Abdürrezzâk > Ma'mer > Zührî isnadıyla rivayet edildiğine göre, Saîd b. Müseyyeb, ***"Allah ve Resûlü'nden kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz müşriklere bir ihtar!"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Huneyn[1211] Savaşı'ndan dönünce Ci'râne'den[1212] ihrama girip umre yaptı ve o yıl hac emirliğine Ebû Bekir es-Sıddîk'ı atadı."[1213]

1210 Cumhur ulemâ bu sûrenin Medenî olduğu konusunda ittifak etmiştir.

1211 Mekke ile Tâif arasındaki bir vadinin ismidir. Bk. *el-Lisân*, II, 1032.

1212 Mekke yakınlarında bir yerin ismidir. Bk. İbnu'l-Esîr, *Câmiu'l-Usûl*, II, 158.

1213 İbn Ebî Hâtim bu hadisi Saîd b. el-Müseyyeb > Ebû Hureyre tarîkiyle rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 25. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbn Ebî Hâtim ve İbnu'l-Münzir'in Saîd b. el-Müseyyeb > Ebû Hureyre tarîkiyle rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 209.

١٠٣٨ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ كَانَ يُحَدِّثُ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ أَمَرَ أَبَا هُرَيْرَةَ أَنْ يُؤَذِّنَ، بِبَرَاءَةَ فِي نَاسٍ مَعَهُ، قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: ثُمَّ أَتْبَعَنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلِيًّا، وَأَمَرَهُ أَنْ يُؤَذِّنَ بِبَرَاءَةَ، وَأَبُو بَكْرٍ عَلَى الْمَوْسِمِ كَمَا هُوَ أَوْ قَالَ: عَلَى هَيْئَتِهِ.

1038- Abdürrezzâk > Ma‘mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Zührî şöyle demiştir: “Ebû Bekir es-Sıddîk, Ebû Hureyre’ye Berâe (Tevbe) sûresini insanlara duyurmasını emretti.”

Ebû Hureyre şöyle demiştir: “Sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ebû Bekir es-Sıddîk hac emiri olduğu halde bizim ardımızdan Ali’yi gönderdi ve ona Berâe sûresini ilan etmesini emretti.”[1214]

١٠٣٩ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ يُثَيْعٍ، عَنْ عَلِيٍّ[1215]، قَالَ: أُمِرْتُ بِأَرْبَعٍ أَلَّا يَقْرَبَ الْبَيْتَ بَعْدَ هَذَا الْعَامِ مُشْرِكٌ، وَلَا يَطُوفَ رَجُلٌ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ، وَلَا يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا نَفْسٌ مُسْلِمَةٌ، وَأَنْ أُتِمَّ إِلَى كُلِّ ذِي عَهْدٍ عَهْدَهُ. عَبْدُ الرَّزَّاقِ.

1039- Abdürrezzâk > Ma‘mer > Ebû İshâk > Zeyd b. Yesîğ[1216] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ali *radıyallahu anh* şöyle demiştir: “Bana şu dört şeyi duyurmam emredildi: Bu yıldan sonra hiçbir müşrik Kâbe’ye yaklaşmayacaktır. Kâbe’yi kimse çıplak tavaf etmeyecektir. Cennete ancak Müslüman olanlar girecektir. Antlaşması olanların antlaşma süresi tamamlanacaktır.”[1217]

1214 Buhârî, Kitâbu’t-Tefsîr, VIII, 317; Müslim, no: 1347; Ebû Davud, no: 1946; Nesâî, V, 134. İbn Atiyye şöyle demiştir: “Hadislerden anlaşıldığına göre, Ali *radıyallahu anh* bu âyetleri arefe günü ilan etmiştir.” Bk. Ebû Hayyân, *Bahru’l-Muhît*, V, 7. Tahâvî, *Müşkilu’l-Âsâr*’da şöyle demiştir: “Bu hadis müşkilidir. Çünkü bu konudaki rivayetlerin çoğu Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in âyetlerin ilan edilmesi için Ebû Bekir *radıyallahu anh*’ı gönderdiğini belirtmektedir.”

1215 Mısır nüshasında şu şekilde geçmektedir: “عن علي أن النبي عليه السلام قال: أمرت بأربع” Doğrusu, rivayette tespit ettiğimiz şekildedir.

1216 Tirmizî şöyle demiştir: “Onun İbn Yesîğ ve İbn Esîğ olduğu rivayet edilmektedir. Ancak doğrusu Zeyd b. Esîğ olduğudur. Şu‘be ise vehme düşmüş ve ‘Zeyd b. Esîl’ demiştir: Bk. Tirmizî, V, 276.

1217 Tirmizî bu hadisi Süfyân > Ebû İshâk > Zeyd b. Yesîğ tarîkiyle rivayet etmiş ve şöyle demiştir: “Bu hadis hasendir.” Bk. Tirmizî, Kitâbu’t-Tefsîr, V, 276; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, no: 594; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, X, 64; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-*

١٠٤٠ - قَالَ مَعْمَرٌ، قَالَهُ قَتَادَةُ أَيْضًا

1040- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde de aynı şeyi söylemiştir.[1218]

فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَأَنَّ اللَّهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ ﴿٢﴾

2. (Ey müşrikler!) Yeryüzünde rahat rahat dört ay dolaşın. Bilin ki siz Allah'ı âciz bırakamazsınız. Allah ise inkârcıları rezil edecektir.

١٠٤١ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ} قَالَ: نَزَلَتْ فِي شَوَّالٍ فَهِيَ الْأَرْبَعَةُ الْأَشْهُرِ: شَوَّالٌ، وَذُو الْقَعْدَةِ، وَذُو الْحِجَّةِ، وَالْمُحَرَّمُ.

1041- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Zührî, ***"(Ey müşrikler!) Yeryüzünde rahat rahat dört ay dolaşın. Bilin ki siz Allah'ı âciz bırakamazsınız. Allah ise inkârcıları rezil edecektir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bu âyet, Şevvâl ayında inmiştir. Dört ay ise Şevvâl, Zilkâde, Zilhicce ve Muharrem aylarıdır."[1219]

Kur'âni'l-Azîm, II, 333. İbn Ebî Hâtim bu hadisi İbn Abbâs'tan daha uzun bir şekilde rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 26. Hâfız şöyle demiştir: "Bu hadisi Saîd b. Mansûr, Tirmizî, Nesâî ve Taberî, Ebû İshâk > Zeyd b. Yesiğ tarîkiyle rivayet etmişlerdir." Bk. Hâfız, *el-Feth*, VIII, 319.

1218 Taberî şöyle demiştir: Bişr'in bize Yezîd > Saîd > isnadıyla rivayet ettiğine göre, Katâde, "بَرَاءَةٌ مِنَ اللهِ وَرَسُولِهِ" âyetinden "وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ" âyetine kadar olan kısım hakkında şöyle demiştir: "Bize Ali *radıyallahu anh*'ın ezan okuduğu ve Ebû Bekir *radıyallahu anh*'n haccı emrettiği söylendi. O yıl içerisinde Müslümanlar ve müşrikler birlikte hac yaptılar. O yıldan sonra ise müşrikler Kâbe'ye hac yapmadılar." Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 61.

1219 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 62; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 26; Nehhâs, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, s. 163; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 48; Hâfız, *el-Feth*, VIII, 319; Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, VIII, 489. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Taberî, Ebî Hâtim ve Nehhâs'ın Zührî'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 211. Nehhâs şöyle

١٠٤٢ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ مَعْمَرٌ، وَقَالَ قَتَادَةُ، وَالْكَلْبِيُّ: هِيَ عِشْرُونَ[1220] مِنْ ذِي الْحِجَّةِ، وَالْمُحَرَّمُ، وَصَفَرُ، وَرَبِيعٌ الْأَوَّلُ، وَعَشْرٌ مِنْ رَبِيعِ الْآخِرِ، وَكَانَ ذَلِكَ الْعَهْدَ الَّذِي كَانَ بَيْنَهُمْ.

1042- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî ve Katâde şöyle demişlerdir: "Dört ay, Zilhicce'nin yirmisinden başlayarak Muharrem, Safer ve Rebîulevvel aylarını ve Rebîulâhir'in onunu içine alır. Bu ayların arasındaki zaman dilimidir."[1221]

وَأَذَانٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ فَإِنْ تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣﴾ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُّوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَى مُدَّتِهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٤﴾

3. Ve hacc-ı ekber gününde Allah ve Resûlü'nden insanlara Allah'ın ve Resûlü'nün müşriklerden uzak olduklarına dair bir bildiridir. Eğer tevbe ederseniz o sizin için daha hayırlıdır. Yok, eğer yüz çevirirseniz iyi bilin ki siz Allah'ı âciz bırakamazsınız. O kâfirlere can yakıcı bir azabı müjdele. 4. Antlaşma yaptığınız müşrikler arasından sonra size karşı bir eksiklik yapmamış, aleyhinizde kimseye yardım etmemiş olanlar müstesnadır. O halde onların süreleri bitinceye kadar antlaşmalarını tamamlayın. Şüphesiz Allah sakınanları sever.

---

demiştir: "Ben bu hadisi Zührî'den başka birinin rivayet ettiğini bilmiyorum." Bk. Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, X, 48.

1220 Mısır nüshasında "عشر/aşera" şeklinde geçmektedir. Doğrusu tespit ettiğimiz şekildedir. Çünkü bu âyet, büyük hac gününde kâfirlere okunmuş ve onlara tebliğ edilmiştir.

1221 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 61; Sevrî, *Tefsîr,* s. 123. Bu hadis Ali, İbn Ömer, Abdullah b. Evfâ, Mugîre b. Şu'be, İbn Abbâs, Saîd b. Cübeyr, İbnu'l-Müseyyeb, Şa'bî, İbrahim en-Nehaî, Mücâhid, İkrime, Abdullah b. Şeddâd, İbn Zeyd, Süddî, Muhammed b. Ka'b el-Kurazî, Ebû Ca'fer el-Bâkır, oğlu ve Mâlik b. Enes'ten rivayet edilmiştir. Bk. İbnu'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, I, 368; Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, XV, 220; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 334; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 211; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, X, 48.

١٠٤٣ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْكَلْبِيِّ أَنَّهَا كَانَتْ هَذِهِ الْأَرْبَعَةُ الْأَشْهُرِ[1222] لِمَنْ كَانَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَهْدٌ دُونَ الْأَرْبَعَةِ، فَجَعَلَ لَهُ عَهْدًا أَكْثَرَ مِنَ الْأَرْبَعَةِ الْأَشْهُرِ، فَهُوَ الَّذِي أُمِرَ أَنْ يُتِمَّ لَهُ عَهْدَهُ، فَقَالَ: {فَأَتِمُّوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَى مُدَّتِهِمْ}.

1043- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî şöyle demiştir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'le aralarında antlaşma olanlar için dört ayın dışında başka bir dört aydır. Bundan dolayı antlaşması olanlara dört aydan daha fazla süre tanımıştır. Dolayısıyla Allah Teâlâ antlaşmalarının süresinin tamamlanmasını emretmiş ve ***'Antlaşma yaptığınız müşrikler arasından sonra size karşı bir eksiklik yapmamış, aleyhinizde kimseye yardım etmemiş olanlar müstesnadır. O halde onların süreleri bitinceye kadar antlaşmalarını tamamlayın. Şüphesiz Allah sakınanları sever'*** buyurmuştur."[1223]

١٠٤٤ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْحَسَنِ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ} قَالَ: وَإِنَّمَا سُمِّيَ الْحَجَّ الْأَكْبَرَ؛ لِأَنَّهُ حَجَّ أَبُو بَكْرٍ الْحَجَّةَ الَّتِي حَجَّهَا، فَاجْتَمَعَ فِيهَا الْمُسْلِمُونَ، وَالْمُشْرِكُونَ، وَوَافَقَ ذَلِكَ عِيدَ الْيَهُودِ، وَالنَّصَارَى فَلِذَلِكَ سُمِّيَ الْحَجَّ الْأَكْبَرَ.

1044- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan (el-Basrî), ***"Ve hacc-ı ekber gününde Allah ve Resûlü'nden insanlara Allah'ın ve Resûlü'nün müşriklerden uzak olduklarına dair bir bildiridir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bu hac, Ebû Bekir'in emirliğinde yaptırdığı bir hacdı. Bu hacda Müslümanlar ile müşrikler bir aradaydı. Aynı şekilde Yahudi ve Hıristiyanların bayramına da rastgelmişti. Bundan dolayı hacc-ı ekber (büyük hac) olarak isimlendirildi."[1224]

1222 Mısır nüshasında "فمن/fe-men" ifadesi bulunmaktadır.

1223 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 62; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 48; Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 64. Ebû Hayyân bu hadisi benzer şekilde nakletmiştir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, V, 5. Hâfız bu hadisi Dahhâk'tan rivayet etmiştir. Bk. Hâfız, *el-Feth*, VIII, 319.

1224 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 75. İbn Ebî Hâtim bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 27; Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 70; Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, XV, 222; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, V, 7; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, X, 46.

١٠٤٥ - قَالَ عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ مَعْمَرٌ، قَالَ عَطَاءٌ: يَوْمُ عَرَفَةَ يَوْمُ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ.

1045- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Atâ şöyle demiştir: "Arefe (Arafat) günü, hacc-ı ekberdir (büyük hacdır)."[1225]

١٠٤٦ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ أرنا مَعْمَرٌ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ الْهَمْدَانِيِّ، عَنِ الْحَارِثِ، عَنْ عَلِيٍّ، قَالَ: الْحَجُّ الْأَكْبَرُ بَعْدَ النَّحْرِ.

1046- Abdürrezzâk > Ma'mer > Ebû İshâk > Hâris isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ali *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Hacc-ı ekber (büyük hac) kurban kesiminden sonrasıdır."[1226]

١٠٤٧ - قَالَ مَعْمَرٌ، وَقَالَ الزُّهْرِيُّ: يَوْمُ النَّحْرِ يَوْمُ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ.

1047- Ma'mer, Zührî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kurban kesim günü hacc-ı ekber günüdür."[1227]

١٠٤٨ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، أَنَّ أَهْلَ الْجَاهِلِيَّةِ كَانُوا يُسَمُّونَ الْحَجَّ الْأَصْغَرَ الْعُمْرَةَ.

1225 Üç rivayet sonra Atâ'dan nakledilmiştir.

1226 Tirmizî bu hadisi Süfyân > Ebû İshâk tarîki ve Muhammed b. İshâk > Ebû İshâk tarîki olmak üzere iki farklı tarîkle rivayet etmiş ve şöyle demiştir. "Bu hadis, Muhammed b. İshâk'ın hadisinden daha sahihtir. Çünkü o bu hadisi başka bir vecihten Ali'den mevkuf olarak rivayet etmiştir. Bu hadisin Muhammed b. İshâk'tan başka birinden merfû olarak rivayet edildiğini bilmiyorum." Bk. Tirmizî, Kitâbu't-Tefsîr, V, 274. Şu'be bu hadisi Ebû İshâk > Abdullah b. Mürre > Hâris > Ali isnadıyla mevkuf olarak rivayet etmiştir. Ebû Davud ve İbn Mâce'ye göre Ali'nin hadisi, İbn Ömer'in hadisi için şahittir. Bk. İbn Mâce, VIII, 484. Taberî bu hadisi Ali'den mevkuf olarak rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 72. İbn Ebî Hâtim hadisi Muhammed b. İshâk tarîkiyle merfû olarak rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 27; Bu hadis Ebû Musa, İbn Ebî Evfâ, Mugîre b. Şu'be, İbn Cübeyr, İkrime, Şa'bî, Nehaî, Zührî, İbn Zeyd ve Süddî'den rivayet edilmiştir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, V, 7; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, X, 46.

1227 Taberî bu hadisi Zührî'den isnadsız olarak rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 72.

1048- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Zührî şöyle demiştir: "Cahiliye insanları, umreyi "küçük hac" olarak isimlendiriyordu."[1228]

١٠٤٩ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عَطَاءٍ، قَالَ: الْحَجُّ الْأَكْبَرُ يَوْمُ عَرَفَةَ.

1049- Abdürrezzâk > İbn Cüreyc isnadıyla rivayet edildiğine göre, Atâ şöyle demiştir: "Hacc-ı ekber, arefe günüdür."[1229]

١٠٥٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الْحَارِثِ، عَنْ عَلِيٍّ، قَالَ: إِدْبَارُ النُّجُومِ رَكْعَتَانِ قَبْلَ الْفَجْرِ، وَإِدْبَارُ السُّجُودِ رَكْعَتَانِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ، وَالْحَجُّ الْأَكْبَرُ يَوْمُ النَّحْرِ.

1050- Abdürrezzâk > Sevrî > Ebû İshâk > Hâris isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ali *radıyallahu anh* ***"O halde onların söylediklerine sabret ve güneşin doğuşundan önce de batışından önce de Rabbini hamd ederek tesbih et. Gecenin bir kısmında ve secdelerin ardından da O'nu tesbih et"***[1230] ve ***"Gecenin bir kısmında ve yıldızların batışı sırasında O'nu tesbih et"***[1231] âyetleri hakkında şöyle demiştir: ***"'Yıldızların batışı sırasında,'*** sabah namazının ardından iki rekât namaz kılmak demektir. ***'Gecenin bir kısmında ve secdelerin ardından,'*** akşam namazından sonra iki rekât namaz kılmak demektir. "Hacc-ı ekber günü ise kurban kesme günüdür."[1232]

١٠٥١ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، قَالَ: سَأَلْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ شَدَّادٍ عَنِ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ، وَالْحَجِّ الْأَصْغَرِ، فَقَالَ: الْحَجُّ الْأَكْبَرُ يَوْمُ النَّحْرِ، وَالْحَجُّ الْأَصْغَرُ الْعُمْرَةُ.

1051- Abdürrezzâk > Sevrî isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ebû İshâk şöyle demiştir: "Abdullah b. Şeddâd'a hacc-ı ekber ve hacc-ı

1228 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 76; Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, XV, 21; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, V, 7.

1229 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 68. İbn Ebî Hâtim şöyle demiştir: "Bu hadis Abdullah b. ez-Zübeyr, Saîd b. el-Müseyyeb, Atâ b. Ebî Rebâh ve Tâvus'tan rivayet edilmiştir." Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 27. İbn Kesîr bu hadisi aynı isnadla Abdürrezzâk'tan nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 334; Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, XV, 222.

1230 Kâf 50/39-40.

1231 Tûr 52/49.

1232 Bu hadis "إِدْبَارُ النُّجُومِ" ve "إِدْبَارُ السُّجُودِ" lafızları olmadan Ali'den rivayet edilmiştir.

asgar'ı sordum. Şöyle dedi: "Hacc-ı ekber, kurban kesme günüdür. Hacc-ı asgar ise umredir."[1233]

١٠٥٢ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جُحَيْفَةَ، عَنِ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ، قَالَ: فَقَالَ: يَوْمُ عَرَفَةَ، فَقُلْنَا: أَمِنْ عِنْدِكَ أَمْ مِنْ عِنْدِ أَصْحَابِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟، قَالَ: كُلُّ ذَلِكَ، قَالَ: فَسَأَلْتُ عَبْدَ اللهِ بْنَ شَدَّادٍ، فَقَالَ: الْحَجُّ الْأَكْبَرُ يَوْمُ النَّحْرِ، وَالْحَجُّ الْأَصْغَرُ الْعُمْرَةُ.

1052- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ebû İshâk şöyle demiştir: Ebû Cuhayfe'ye hacc-ı ekber'i sordum. "Arefe günüdür" dedi. Bunun üzerine "Bu, senin görüşün mü yoksa Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sahâbîlerinin görüşü mü?" dediğimizde "Hepsi" dedi. Aynısını Abdullah b. Şeddâd'a sordum. O da şöyle dedi:[1234] "Hacc-ı ekber, kurban kesme günüdür. Hacc-ı asgar ise umredir."[1235]

١٠٥٣ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: أَفْضَلُ أَيَّامِ الْحَجِّ يَوْمُ عَرَفَةَ.

1053- Abdürrezzâk > Ma'mer > Eyyûb > İkrime isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Abbâs şöyle demiştir: "Hac günlerinin en faziletlisi, arefe günüdür."[1236]

1233 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 72. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Şeybe'nin İbn İshâk'tan şöyle rivayet ettiğini belirtmiştir: "Abdullah b. Şeddâd'a büyük hac hakkında sordum ve o da (bu hadisi) zikretti." Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 212.

1234 Abdullah b. Şeddâd'dan yapılan rivayet daha önce verildi.

1235 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 68. İbn Kesîr bu hadisi aynı isnadla Abdürrezzâk'tan nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 224. Bu hadis Ömer b. el-Hattâb, İbn Abbâs ve Abdullah b. ez-Zübeyr'den rivayet edilmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 212.

1236 Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Ebû Ubeyd, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Ebu'ş-Şeyh'in İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 212. Âlûsî de hadisi İbn Abbâs'tan nakletmiştir. Bk. Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, X, 46.

١٠٥٤ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللهِ بْنَ أَبِي أَوْفَى، يَقُولُ: الْحَجُّ الْأَكْبَرُ يَوْمٌ يُوضَعُ فِيهِ الشَّعْرُ، وَيُهْرَاقُ فِيهِ الدَّمُ، وَيُحَلُّ فِيهِ الْحَرَامُ.

1054- Abdürrezzâk > İbn Uyeyne > Abdülmelik b. Umeyr isnadıyla rivayet edildiğine göre, Abdullah b. Ebî Evfâ şöyle demiştir: "Hacc-ı ekber günü, saçın tıraş edildiği, kanın akıtıldığı (kurbanların kesildiği) ve haramların helâl olduğu gündür."[1237]

فَإِذَا انْسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥﴾ وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦﴾ كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٧﴾

5. O haram aylar çıkınca artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün, onları yakalayın, onları alıkoyun. Onların bütün geçit yerlerini tutun. Eğer tevbe edip namaz kılar ve zekât verirlerse yollarını serbest bırakın. Gerçekten Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir. 6. Eğer müşriklerden biri senden eman dilerse ona eman ver. Ta ki Allah'ın kelâmını dinlesin. Sonra onu emin olacağı yere kadar ulaştır. Bu onların bilmeyen bir kavim olduklarından dolayı böyledir. 7. Mescid-i Harâm'ın yakınında antlaştıklarınız dışında müşriklerin Allah katında ve Resûlü yanında nasıl bir ahdi olabilir? O halde

---

1237 Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da şöyle demiştir: "Büyük hac, kurban bayramı günüdür." Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 72; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 334. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Saîd b. Mansûr, İbn Ebî Şeybe, Taberî ve Ebu'ş-Şeyh'in Abdullah b. Ebî Evfâ'dan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 211. Âlûsî şöyle demiştir: "Kurban günü olduğu ile ilgili hadis, rivayet ve dirayet olarak en kuvvetli hadistir. Taberî de bu hadisi tercih etmiştir. Mâlik, Şâfiî ve cumhurun kavli de bu hadis doğrultusundadır."

onlar size karşı doğru davrandıkları sürece siz de onlara doğrulukla davranın. Şüphesiz ki Allah sakınanları sever.

١٠٥٥ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ} قَالَ: هُوَ يَوْمُ الْحُدَيْبِيَةِ، قَالَ: فَلَمْ يَسْتَقِيمُوا فَنَقَضُوا عَهْدَهُمْ أَعَانُوا بَنِي بَكْرٍ حُلَفَاءَ قُرَيْشٍ عَلَى خُزَاعَةَ حُلَفَاءِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

1055- Abdürrezzâk > Ma‘mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Mescid-i Harâm'ın yakınında antlaştıklarınız dışında müşriklerin Allah katında ve Resûlü yanında nasıl bir ahdi olabilir? O hâlde onlar size karşı doğru davrandıkları sürece siz de onlara doğrulukla davranın. Şüphesiz ki Allah sakınanları sever"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Mescid-i Harâm'ın yanından kasıt, Hudeybiye'de yapılan antlaşmadır. Ancak müşrikler, antlaşmaya bağlı kalmadılar. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in müttefikleri olan Huzâa kabilesine karşı Kureyş'in müttefikleri olan Bekroğulları'na yardım ettiler."[1238]

كَيْفَ وَإِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلًّا وَلَا ذِمَّةً يُرْضُونَكُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبَى قُلُوبُهُمْ وَأَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨﴾

8. Onların bir ahdi nasıl olabilir ki! Eğer onlar size üstün gelselerdi, ne akrabalık (bağlarını) ne de antlaşma (yükümlülüğünü) gözetirlerdi. Dilleri ile sizi hoşnut etmeye çalışırlar, kalpleri ise isteksizdir. Onların çoğu fâsık kimselerdir.

١٠٥٦ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِلًّا وَلَا ذِمَّةً} قَالَ: الْإِلُّ: الْحِلْفُ وَالذِّمَّةُ: الْعَهْدُ.

1238 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 82; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 31; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 51. Kurtubî bu hadisi Muhammed b. İshâk'tan nakletmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 87. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Hâtim ve Ebu'ş-Şeyh'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 214.

1056- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Onların bir ahdi nasıl olabilir ki! Eğer onlar size üstün gelselerdi, ne akrabalık (bağlarını) ne de antlaşma (yükümlülüğünü) gözetirlerdi"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "'إلاًّ/İllan,' ittifak, 'ذِمَّةً/zimmet' ise antlaşma demektir."[1239]

١٠٥٧ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ {إِلًّا وَلَا ذِمَّةً} لَا يُرَاقِبُونَ اللَّهَ وَلَا غَيْرَهُ.

1057- Abdürrezzâk > Ma'mer > İbn Ebî Necîh isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid, ***"Onların bir ahdi nasıl olabilir ki! Eğer onlar size üstün gelselerdi, ne akrabalık (bağlarını) ne de antlaşma (yükümlülüğünü) gözetirlerdi"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Ne Allah'tan ne de başkasından korkup çekinirler."[1240]

اشْتَرَوْا بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِهِ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩﴾ لَا يَرْقُبُونَ فِي مُؤْمِنٍ إِلًّا وَلَا ذِمَّةً وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ ﴿١٠﴾ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَنُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١١﴾ وَإِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أَئِمَّةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ ﴿١٢﴾

9. Onlar Allah'ın âyetlerini az bir bedel karşılığında sattılar ve O'nun yolundan alıkoydular. Yapageldikleri gerçekten ne kötüdür! 10. Onlar hiç bir mü'min hakkında hiç bir yemin ve hiç bir ahid gözetmezler. İşte onlar haddi aşanların ta kendileridir. 11. Eğer tevbe eder, namaz kılar, zekât verirlerse

---

1239 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 84; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 31; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 52; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 338.

1240 Mücâhid, *Tefsîr*, I, 273; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 84; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 31; Ebû Nuaym, *el-Hilye*, III, 84; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 52; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 338. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî, İbn Ebî Hâtim, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in Mücâhid'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 214. Âlûsî bu hadisi Mücâhid ve İkrime'den nakletmiştir. Bk. Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, X, 56.

artık dinde kardeşlerinizdir. Biz bilen bir kavme âyetleri böyle uzun uzadıya açıklarız. 12. Eğer ahitlerinden sonra yeminlerini bozarlar da dininize dil uzatırlarsa küfrün önderlerini hemen öldürün. Çünkü onlar yeminlerine riayet etmeyen kimselerdir. Umulur ki vazgeçerler.

١٠٥٨ - أرنا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {قَاتِلُوا أَئِمَّةَ الْكُفْرِ}، قَالَ: أَبُو سُفْيَانَ بْنُ حَرْبٍ، وَأُمَيَّةُ بْنُ خَلَفٍ، وَعُتْبَةُ بْنُ رَبِيعَةَ، وَأَبُو جَهْلِ بْنُ هِشَامٍ، وَسُهَيْلُ بْنُ عَمْرٍو، وَهُمُ الَّذِينَ نَكَثُوا عَهْدَ اللهِ، وَهَمُّوا بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ، وَلَيْسَ وَاللهِ كَمَا يَتَأَوَّلُ أَهْلُ الشُّبُهَاتِ وَالْبِدَعِ، وَالْفِرَى عَلَى اللهِ تَعَالَى وَعَلَى كِتَابِهِ.

1058- Ma'mer, Katâde'nin ***"Eğer ahitlerinden sonra yeminlerini bozarlar da dininize dil uzatırlarsa küfrün önderlerini hemen öldürün"*** âyeti hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu elebaşlar Ebû Süfyân[1241] b. Harb, Ümeyye b. Halef, Utbe b. Rebîa, Ebû Cehil b. Hişâm ve Süheyl b. Amr'dır. Bunlar, Allah'a verdikleri sözden caydılar ve Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'i Mekke'den sürmeye niyetlendiler. Allah'a yemin olsun ki, şüphe ve bid'at ehli[1242] ile Allah ve Kitabı hakkında iftirada bulunan kimselerin yorumladığı gibi değildir."[1243]

أَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ وَهَمُّوا بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ وَهُمْ بَدَءُوكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ أَتَخْشَوْنَهُمْ فَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾ قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ ﴿١٤﴾ وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٥﴾

1241 Bunlardan Ebû Süfyân ve Süheyl b. Amr Müslüman oldu.

1242 Burada kastedilen, küfrün önderlerinin Talha ve Zübeyr olduğunu söyleyen Gulât-ı Şîa'dır.

1243 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 88; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 32; Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 163; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, V, 14. Hâfız bu hadisi Katâde'den nakletmiş ve isnadda Ümeyye b. Halef'in ismini zikretmemiştir. Bk. Hâfız, *el-Feth*, VIII, 323. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Taberî, Abd b. Humeyd, İbn Ebî Hâtim, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 214.

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً وَاللّٰهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾

13. Yeminlerini bozan, Peygamber'i sürüp çıkarmaya kalkışan ve ilk önce size karşı savaşa başlamış olan bir kavme karşı savaşmayacak mısınız; yoksa onlardan korkuyor musunuz? Eğer mü'min kimseler iseniz asıl korkmanız gereken Allah'tır. 14. Onlarla savaşın ki, Allah ellerinizle onları cezalandırsın. Onları rezil etsin, size onlara karşı zafer versin ve (bununla) mü'min bir topluluğun gönüllerine şifa versin;" 15. Kalplerindeki gazabı (öfkeyi ve ileri derecedeki üzüntüyü) gidersin. Allah dilediğine tevbe nasip eder. Allah hakkıyla bilendir, Hakîm'dir. 16. Yoksa siz, Allah, sizden cihad edip Allah, Peygamber ve mü'minlerden başkasını kendilerine sırdaş edinmeyenleri ortaya çıkarmadan bırakılacağınızı mı sandınız? Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

١٠٥٩ – نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْحَسَنِ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَلِيجَةً} قَالَ: هُوَ الْكُفْرُ وَالنِّفَاقُ أَوْ أَحَدُهُمَا.

1059- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan, ***"Yoksa siz, Allah, sizden cihad edip Allah, Peygamber ve mü'minlerden başkasını kendilerine sırdaş edinmeyenleri ortaya çıkarmadan bırakılacağınızı mı sandınız? Allah yaptıklarınızdan haberdardır"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bu (mü'minlerden başkasını dost edinmek), küfür ve nifaktır veya bunlardan biridir."[1244]

مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللّٰهِ شَاهِدِينَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ أُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿١٧﴾ إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ

1244 İbn Ebî Hâtim bu hadisi Hasan'dan rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 34; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, V, 18. Taberî hadisi Katâde'den rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 93. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Hâtim, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 216.

اللّٰهِ مَنْ آمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللّٰهَ فَعَسَى أُولَئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴿١٨﴾ أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٩﴾

17. Müşriklerin kendi küfürlerine kendileri şahit iken Allah'ın mescitlerini imar etme hakları yoktur. Onların bütün yaptıkları boşa gitmiştir ve onlar ebediyen cehennemde kalacaklardır. 18. Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar ederler. İşte bunların doğru yola erenlerden olmaları ümit edilir. 19. Siz hacılara su vermeyi ve Mescid-i Harâm'ın tamirini Allah'a ve ahiret gününe inanıp Allah yolunda cihad eden ile bir mi tuttunuz? Bunlar Allah nezdinde bir olmazlar. Allah zulmedenler topluluğunu hidayete erdirmez.

١٠٦٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ رَجُلٍ، عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ أَنَّ رَجُلًا، قَالَ: مَا أُبَالِي أَنْ لَا أَعْمَلَ عَمَلًا بَعْدَ الْإِسْلَامِ إِلَّا أَنْ أَسْقِيَ الْحَاجَّ، وَقَالَ آخَرُ: مَا أُبَالِي أَنْ لَا أَعْمَلَ عَمَلًا بَعْدَ الْإِسْلَامِ إِلَّا أَنْ أَعْمُرَ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ، وَقَالَ آخَرُ: الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أَفْضَلُ مِمَّا قُلْتُمْ فَزَجَرَهُمْ عُمَرُ، وَقَالَ: لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ عِنْدَ مِنْبَرِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَذَلِكَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ، وَلَكِنْ إِذَا صَلَّى الْجُمُعَةَ دَخَلْتُ[1245] عَلَيْهِ، فَنَزَلَتْ {أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ} إِلَى قَوْلِهِ: {لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللّٰهِ}.

1060- Abdürrezzâk > Ma'mer > Yahyâ b. Ebî Kesîr > (İsmi zikredilmeyen) bir râvi isnadıyla rivayet edildiğine göre, Nu'mân b. Beşîr şöyle demiştir: Bir adam, "Müslüman olduktan sonra hacılara su dağıtma işinden başka hiçbir amel yapmamış olmama aldırmam" dedi. Başka biri, "Oysa ben Mescid-i Harâm'ı imar işinden başka bir amel yapmamış olmama aldırmam" dedi. Bir başkası ise "Aksine Allah yolunda cihad

1245 Müslim'in rivayetinde şu şekilde geçmektedir: "دخلت عليه فاستفتيه فيما اختلفتم فيه"

söylediğiniz şeylerden daha iyidir" dedi. Ömer *radıyallahu anh* bunları duyunca onları azarladı ve "Bugün Cuma olduğundan Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in minberinin yanında bu şekilde seslerinizi yükseltmeyin! Cuma namazını kıldıktan sonra Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanına girer ve hakkında tartıştığınız bu konuyu ona sorarım" dedi. Bunun üzerine ***"Siz hacılara su vermeyi ve Mescid-i Harâm'ın tamirini Allah'a ve ahiret gününe inanıp Allah yolunda cihad eden ile bir mi tuttunuz? Bunlar Allah nezdinde bir olmazlar. Allah zulmedenler topluluğunu hidayete erdirmez"*** âyeti nâzil oldu.[1246]

١٠٦١ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ عَمْرٍو، عَنِ الْحَسَنِ، قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ {أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ} فِي عَلِيٍّ، وَعَبَّاسٍ، وَعُثْمَانَ وَشَيْبَةَ تَكَلَّمُوا فِي ذَلِكَ، فَقَالَ عَبَّاسٌ: مَا أُرَانِي إِلَّا تَارِكًا سِقَايَتَنَا فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَقِيمُوا سِقَايَتَكُمْ، فَإِنَّ لَكُمْ فِيهَا خَيْرًا.

1061- Abdürrezzâk > Ma'mer > Amr isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan (el-Basrî) şöyle demiştir: ***"Siz hacılara su vermeyi ve Mescid-i Harâm'ın tamirini Allah'a ve ahiret gününe inanıp Allah yolunda cihad eden ile bir mi tuttunuz?.."*** âyeti, Ali, Abbâs, Osmân ve Şeybe hakkında inmiştir. Bu konuda aralarında konuştuklarında Abbâs, "Sikâye (Hacılara su verme) görevimizi bırakmamız gerektiğini düşünüyorum" dedi. Ancak Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Sikâye hizmetinizi devam ettirin. Zira onda sizin için hayır vardır"*** buyurdu.[1247]

1246 Müslim, Kitâbu'l-İmâre, XIII, 25. Taberî bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 95; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 56. İbn Kesîr hadisi aynı isnadla benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 324; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 56. Kurtubî hadisi Müslim'e isnad etmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 92; Süyûtî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 115. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Müslim, Ebû Davud, Taberî, İbn Ebî Hâtim, İbnu'l-Münzir, İbn Hibbân, Taberânî, İbn Merdûye ve Ebu'ş-Şeyh'in Nu'mân b. Beşîr'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 281.

1247 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 96; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 56. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk'ın Hasan'dan rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 218. İbn Ebî Hâtim de hadisi Şa'bî'den rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 35.

١٠٦٢ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، قَالَ: نَزَلَتْ فِي عَلِيٍّ، وَعَبَّاسٍ تَكَلَّمَا فِي ذَلِكَ

1062- Abdürrezzâk > İbn Uyeyne > İsmâil isnadıyla rivayet edildiğine göre, Şa'bî şöyle demiştir: "Bu âyet, bu konu hakkında aralarında konuşan Ali ve Abbâs hakkında inmiştir."[1248]

١٠٦٣ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْحَسَنِ، قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ {أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ} قَالَ الْعَبَّاسُ: مَا أُرَانِي إِلَّا تَارِكًا سِقَايَتَنَا، قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَقِيمُوا سِقَايَتَكُمْ؛ فَإِنَّ لَكُمْ فِيهَا خَيْرًا.

1063- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan (el-Basrî) şöyle demiştir: ***"Siz hacılara su vermeyi ve Mescid-i Harâm'ın tamirini Allah'a ve ahiret gününe inanıp Allah yolunda cihad eden ile bir mi tuttunuz?"*** âyeti inince Abbâs, "Sikâye görevimizi bırakmamız gerektiğini düşünüyorum" dedi. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* ***"Sikâye hizmetinizi devam ettirin. Zira onda sizin için hayır vardır"*** buyurdu.[1249]

الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَعْظَمُ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿٢٠﴾ يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّاتٍ لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُقِيمٌ ﴿٢١﴾ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٢٢﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحَبُّوا

1248 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 96; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 35. İbn Kesîr bu hadisi Abdürrezzâk'tan aynı isnadla nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 241. Begavî bu hadisi Hasan, Şa'bî ve Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'den rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 56; Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 91. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Taberî, İbn Ebî Şeybe, İbn Ebî Hâtim, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in Şa'bî'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 218.

1249 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 96. Begavî bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 56. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Ebu'ş-Şeyh'in Hasan'dan rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 218.

الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٣﴾ قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٤﴾ لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ ﴿٢٥﴾

20. İman edip de hicret edenlerin ve Allah yolunda malları ve canlarıyla cihad edenlerin Allah katında dereceleri pek büyüktür. İşte umduklarını elde edenler de onların ta kendileridir. 21. Rableri onları tarafından bir rahmet, hoşnutluk, içlerinde tükenmez ve kalıcı bulunan kendilerine ait cennetler ile müjdeler. 22. Onlar orada ebedî olarak kalıcıdırlar. Muhakkak ki Allah katında büyük bir mükâfat vardır. 23. Ey iman edenler! Eğer küfrü imandan sevimli bulurlarsa babalarınızı ve kardeşlerinizi veli (dost ve arkadaş) edinmeyin. İçinizden kim onları veli edinirse onlar zalimlerin ta kendileridirler. 24. De ki: "Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşiretiniz, elinize geçirdiğiniz mallar, kesada uğramasından korktuğunuz ticaret ve hoşunuza giden meskenler size Allah'tan, Resûlü'nden ve O'nun yolundaki cihaddan daha sevimli ise o halde Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyin. Allah fâsıklar topluluğunu hidayete erdirmez." 25. And olsun ki Allah birçok yerde ve Huneyn gününde size yardım etmiştir. Hani çokluğunuz sizi böbürlendirmişti de bunun size hiçbir faydası olmamıştı. Yeryüzü genişliğine rağmen size dar gelmişti. Nihayet arkanızı çevirip gitmiştiniz.

١٠٦٤ – نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ كَثِيرِ بْنِ عَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، عَنْ أَبِيهِ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ} قَالَ: لَمَّا كَانَ يَوْمُ حُنَيْنٍ الْتَقَى

الْمُسْلِمُونَ، وَالْمُشْرِكُونَ فَوَلَّى الْمُسْلِمُونَ يَوْمَئِذٍ، فَلَقَدْ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَمَا مَعَهُ أَحَدٌ[1250] إِلاَّ أَبُو سُفْيَانَ بْنَ الْحَارِثِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ آخِذًا بِغَرْزِ[1251] رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَالنَّبِيُّ لَا يَأْلُو مَا أَسْرَعَ نَحْوَ الْمُشْرِكِينَ، قَالَ: فَأَتَيْتُ حَتَّى أَخَذْتُ بِلِجَامِهِ، وَهُوَ عَلَى بَغْلَةٍ لَهُ[1252] شَهْبَاءَ، فَكَفَفْتُهَا فَقَالَ: يَا عَبَّاسُ نَادِ أَصْحَابَ السَّمُرَةِ[1253]، قَالَ: فَنَادَيْتُ وَكُنْتُ رَجُلًا صَيِّتًا، فَنَادَيْتُ بِصَوْتِي الْأَعْلَى أَيْنَ أَصْحَابُ السَّمُرَةِ؟ فَأَقْبَلُوا كَأَنَّهُمُ الْإِبِلُ إِذَا حَنَّتْ إِلَى أَوْلَادِهَا، يَقُولُونَ: يَا لَبَّيْكَ يَا لَبَّيْكَ، وَأَقْبَلَ الْمُشْرِكُونَ، فَاقْتَتَلُوا وَالْمُسْلِمُونَ، وَنَادَيْتُ[1254] الْأَنْصَارَ يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ ثُمَّ قَصَرْتُ الدَّعْوَةَ فِي بَنِي الْحَارِثِ بْنِ الْخَزْرَجِ يَا بَنِي الْحَارِثِ بْنِ الْخَزْرَجِ، فَنَظَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ عَلَى بَغْلَتِهِ كَالْمُتَطَاوِلِ إِلَى قِتَالِهِمْ، فَقَالَ: هَذَا حِينَ حَمِيَ الْوَطِيسُ[1255]، ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِهِ مِنَ الْحَصْبَاءِ، فَرَمَاهُمْ بِهَا، ثُمَّ قَالَ: انْهَزَمُوا وَرَبِّ الْكَعْبَةِ انْهَزَمُوا، وَرَبِّ الْكَعْبَةِ. انْهَزَمُوا مَرَّتَيْنِ[1256]، قَالَ: فَوَاللَّهِ مَا زِلْتُ أَرَى أَمْرَهُمْ مُدْبِرًا وَحَدَّهُمْ كَلِيلًا[1257] حَتَّى هَزَمَهُمُ اللَّهُ، فَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْكُضُ خَلْفَهُمْ عَلَى بَغْلَةٍ لَهُ، قَالَ الزُّهْرِيُّ: وَأَخْبَرَنِي ابْنُ الْمُسَيِّبِ أَنَّهُمْ أَصَابُوا يَوْمَئِذٍ سِتَّةَ آلَافِ سَبْيٍ، قَالَ الزُّهْرِيُّ: وَأَخْبَرَنِي عُرْوَةُ أَنَّهُمْ جَاءُوا مُسْلِمِينَ بَعْدَ ذَلِكَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالُوا: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، أَنْتَ[1258] خَيْرُ النَّاسِ، وَأَنْتَ أَبَرُّ النَّاسِ، وَقَدْ أَخَذْتَ أَبْنَاءَنَا وَنِسَاءَنَا وَأَمْوَالَنَا، قَالَ: إِنَّ عِنْدِي مَنْ تَرَوْنَ، وَإِنَّ خَيْرَ الْقَوْلِ أَصْدَقُهُ، فَاخْتَارُوا مِنِّي إِمَّا ذَرَارِيَّكُمْ وَنِسَاءَكُمْ وَإِمَّا أَمْوَالَكُمْ، فَقَالُوا: مَا كُنَّا نَعْدِلُ بِالْأَحْسَابِ شَيْئًا، فَقَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَطِيبًا، فَقَالَ: إِنَّ هَؤُلَاءِ قَدْ

1250 Mısır nüshasında silinmiştir.
1251 Binek hayvanları için kullanılan deriden yapılmış dizgin.
1252 Mısır nüshasında silinmiştir.
1253 Altında Rıdvan biatının yapıldığı ağaçtır. Burada kastedilen Hudeybiye gününde Rıdvan biatında bulunan kimselere nidadır.
1254 Türkiye nüshasında "نادت/nâdet" şeklinde geçmektedir.
1255 Ekmek pişirilen fırına benzemektedir. Bizzat fırın olduğu konusunda da rivayet vardır. Örneğin; savaş çok kızıştığında ateşi çok kızgın olduğu için bu kelime ile yapılan mesel kullanılır.
1256 Türkiye nüshasında silinmiştir.
1257 Güçlerinin zayıf olduğu anlamına gelmektedir.
1258 Türkiye nüshasında silinmiştir.

جَاءُوا مُسْلِمِينَ، وَإِنَّا قَدْ خَيَّرْنَاهُمْ بَيْنَ الذَّرَارِيِّ، وَالْأَمْوَالِ فَلَمْ يَعْدِلُوا بِالْأَحْسَابِ شَيْئًا[1259]، فَمَنْ كَانَ عِنْدَهُ مِنْهُمْ شَيْءٌ وَطَابَتْ نَفْسُهُ أَنْ يَرُدَّهُ فَبِسَبِيلِ ذَلِكَ، وَمَنْ أَبَى[1260] فَلْيُعْطِنَا وَلْيَكُنْ قَرْضًا عَلَيْنَا حَتَّى نُصِيبَ شَيْئًا فَنُعْطِيَهُ مَكَانَهُ، قَالُوا: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، رَضِينَا وَسَلَّمْنَا، قَالَ: إِنِّي لَا أَدْرِي لَعَلَّ فِيكُمْ مَنْ لَمْ يَرْضَ فَأْمُرُوا عُرَفَاءَكُمْ فَلْيَرْفَعُوا ذَاكُمْ إِلَيْنَا. فَرَفَعُوا إِلَيْهِ أَنْ قَدْ رَضُوا وَسَلَّمُوا.

1064- Abdürrezzâk > Ma'mer > Zührî > Kesîr b. Abbâs b. Abdülmuttalib isnadıyla rivayet edildiğine göre, babası (Abbâs b. Abdülmuttalib) ***"And olsun ki Allah birçok yerde ve Huneyn gününde size yardım etmiştir. Hani çokluğunuz sizi böbürlendirmişti de bunun size hiçbir faydası olmamıştı. Yeryüzü genişliğine rağmen size dar gelmişti. Nihayet arkanızı çevirip gitmiştiniz"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: Müslümanlar ile müşrikler karşı karşıya geldiklerinde Müslümanlar dönüp kaçmışlardı. Bir ara Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanında onun katırının dizginlerini tutan Ebû Süfyân b. Hâris b. Abdilmuttalib'den başka kimse kalmadığını gördüm. Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ise hiçbir şeyi umursamadan müşriklere doğru hızla gidiyordu. Hemen gelip dizginlerini tuttum ve katırı engelledim. O sırada Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, kır bir katırının üzerindeydi. Bunun üzerine Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Ey Abbâs! Semure ağacı ashâbını (Hudeybiye'de semure ağacının altında biat edenleri) çağır!"*** buyurdu. Ben gür sesli birisiydim. En gür sesimle "Ey Semure ağacının altında biat edenler!" diye seslendim. Vallahi sanki devenin yavrularını şefkatle çağırması gibi sesimi duydukları zaman "Geldik! Emrindeyiz!" diyerek geri döndüler. Müşrikler de dönüp Müslümanlarla savaşmaya başladılar. Ben, "Ey Ensâr! Ey Ensâr topluluğu!" diye seslendim. Sonrasında bu daveti daha özele indirip sadece Hâris b. Hazrec Oğulları'nı "Ey Hâris b. Hazrec Oğulları!" diyerek çağırdım. Peşinden Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, katırının üzerinde biraz yükselerek onların savaşmasına baktı ve ***"İşte ortalığın kızışacağı an bu andır!"*** dedi. Sonrasında Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* yerden çakıl taşları alıp kâfirlere doğru savurdu. İki

---

1259 Türkiye nüshasında silinmiştir.

1260 Mısır nüshasında "أبا/ebâ" şeklinde geçmektedir ve bu hatalıdır.

defa ***"Kâbe'nin Rabbine and olsun ki hezimete uğradılar!"*** buyurdu. Allah'a yemin olsun ki onların güçlerinin zayıflamış olduğunu ve arkalarını dönüp kaçtıklarını görüyordum. Bu sırada Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in katırının üzerinde onların arkasından koştuğunu gördüm.

Zührî, İbnu'l-Müseyyeb'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Müslümanlar, o gün altı bin esir aldılar."

Zührî, Urve'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Daha sonra onlar (düşmanlar), Müslüman olarak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gelip "Ey Allah'ın Resûlü! Sen insanların en hayırlısısın. Sen insanların en fazla iyilik yapanısın. Çocuklarımızı, kadınlarımızı ve mallarımızı aldın" dediler. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* ***"Benim yanımda sadece gördükleriniz var. Sözün en hayırlısı en doğru olanıdır. Şimdi benden ya kadın ve çocuklarınızı veya mallarınızı isteyin"*** dedi. Buna karşılık Hevâzinliler, "Soyumuzu hiçbir şeye denk görmeyiz" deyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ayağa kalkıp bir konuşma yaptı ve ***"Bunlar, Müslüman olarak bize geldiler. Biz onları çoluk-çocuklarıyla mallarından birini seçmeleri konusunda serbest bırakınca çoluk-çocuklarını hiçbir şeye denk görmediler. Kimin yanında onlardan varsa ve onu geri vermeye gönlü razı olursa buna uysun. Kim de kabul etmiyorsa bize versin. Bize verdiği bir borç olsun, biz de bir şey elde edince bedelini ona verelim"*** buyurdu. Bunun üzerine Hevâzinliler, "Ey Allah'ın Resûlü! Razı olduk ve selâmete kavuştuk" dediler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de ***"Bilemiyorum, belki içinizde razı olmayanlar vardır. Bilirkişilerinize söyleyin de bize (görüşlerini) sunsunlar"*** buyurdu. Ardından bilirkişileri, razı olup selâmete erdiklerini Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e bildirdiler.[1261]

1261 Müslim, Kitâbu'l-Cihâd, III, 1398; Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 38; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 12; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 37; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 60; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 345, *el-Bidâye ve n-Nihâye*, IV, 331. Süyûtî hadisi *Esbâbu'n-Nüzûl*'da zikretmiş ve Beyhakî'ye isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 116. Süyûtî hadisi ayrıca *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbn Sa'd, Ahmed, Müslim, Nesâî, Hâkim, İbn Merdûye, Taberî, İbn Ebî Hâtim ve İbnu'l-Münzir'in Abbâs b. Abdilmuttalib'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 224-225.

ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴿٢٦﴾ ثُمَّ يَتُوبُ اللَّهُ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٧﴾ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَاءَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٨﴾

26. Sonra Allah, Resûlü ile mü'minler üzerine sekînetini (sükûnet ve huzur duygusu) indirdi, sizin görmediğiniz ordular (melekler) indirdi de kâfirlere azap etti. İşte bu, o kâfirlerin cezasıdır. 27. Sonra Allah, bunun ardından dilediğinin tevbesini kabul eder. Allah bağışlayıcıdır, rahmet edicidir. 28. Ey iman edenler! Müşrikler ancak bir pisliktir. Onun için bu yıllarından sonra artık onlar Mescid-i Harâm'a yaklaşmasınlar. Eğer fakirlikten korkarsanız Allah dilerse sizi yakında kendi lütfundan zenginleştirir. Şüphesiz Allah her şeyi bilendir, tam hüküm ve hikmet sahibidir.

١٠٦٥ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ} قَالَ: لَا أَعْلَمُ قَتَادَةَ إِلَّا قَالَ النَّجَسُ الْجَنَابَةُ.

1065- Abdürrezzâk, Ma'mer'in ***"Ey iman edenler! Müşrikler ancak bir pisliktir. Onun için bu yıllarından sonra artık onlar Mescid-i Harâm'a yaklaşmasınlar. Eğer fakirlikten korkarsanız Allah dilerse sizi yakında kendi lütfundan zenginleştirir. Şüphesiz Allah her şeyi bilendir, tam hüküm ve hikmet sahibidir"*** âyeti hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Katâde'nin (âyette geçen) 'neces'in ancak cünüplük olduğunu söylediğini biliyorum."[1262]

1262 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 105; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 38. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'e isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 22. Kurtubî bu hadisi Katâde ve Ma'mer b. Râşid'den nakletmiş ve şöyle demiştir: "Müşriklerin neces ile vasfedilmelerinden kasıt cünüplüktür. Çünkü müşrikler cünüp olduklarında yıkanırlar, gusletmezler." Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 103. Âlûsî şöyle demiştir:

١٠٦٦ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ مَعْمَرٌ: بَلَغَنِي أَنَّ حُذَيْفَةَ لَقِيَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَخَذَ النَّبِيُّ بِيَدِهِ فَقَالَ حُذَيْفَةُ: يَا رَسُولَ اللهِ إِنِّي جُنُبٌ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَا يَنْجُسُ.

1066- Abdürrezzâk, Ma'mer'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Huzeyfe, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'le karşılaşınca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun elinden tuttu. Bunun üzerine Huzeyfe, "Ey Allah'ın Resûlü! Ben cünübüm!" deyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, **"Mü'min necis olmaz"** dedi.[1263]

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴿٢٩﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ذَلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهِئُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ ﴿٣٠﴾

29. Kendilerine kitap verilmiş olanlardan Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak dini din olarak kabul etmeyenlerle kendi elleriyle küçülmüş olarak cizye verinceye kadar savaşın. 30. Yahudiler "Üzeyr, Allah'ın oğludur" dediler. Hıristiyanlar da "Mesih, Allah'ın oğludur" dediler. Bu, onların ağızlarında dolaşan sözleridir ki, (sözlerini) daha

---

"Çünkü onlar temizlenmezler ve necis şeylerden kaçınmazlar. Necaset, onların elbisesidir." Bk. Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, X, 76.

1263 Müslim bu hadisi Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe ve Ebû Kureyb tarikiyle rivayet etmiştir. Onlar şöyle demişlerdir: "Vekî' bu hadisi benzer şekilde Mis'ar > Vâsıl > Ebû Vâil > Huzeyfe tarîkiyle rivayet etti." Ayrıca bu hadisi Ebû Hureyre'den rivayet etmiştir. Bk. Müslim, Kitâbu't-Tahâre, IV, 67. Buhârî, Ebû Davud, Nesâî, İbn Mâce, bu hadisi Ebû Hureyre'den rivayet etmişlerdir. Bk. Buhârî, Kitâbu'l-Gusl, I, 390; Ebû Davud, Kitâbu't-Tahâre, I, 156; Nesâî, I, 119; İbn Mâce, Kitâbu't-Tahâre, I, 156; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 402. Tirmizî de hadisin Huzeyfe ve İbn Abbâs'tan rivayet edildiğini belirtip şöyle demiştir: "Bu hadis hasen-sahihtir." Ayrıca bk. Süyûtî, el-*Câmiu's-Sagîr*, II, 386.

önce kâfirlerin söyledikleri sözlerine benzetiyorlar. Allah onları kahretsin! Nasıl da (haktan) döndürülüyorlar?

١٠٦٧ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {يُضَاهِئُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ}، قَالَ: ضَاهَتِ النَّصَارَى، قَوْلَ الْيَهُودِ مِنْ قَبْلُ، فَقَالَتِ النَّصَارَى: الْمَسِيحُ ابْنُ اللهِ كَمَا قَالَتِ الْيَهُودُ: عُزَيْرٌ ابْنُ اللهِ.

1067- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"(Sözlerini) daha önce kâfirlerin söyledikleri sözlerine benzetiyorlar"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Hıristiyanların sözleri, Yahudilerin daha önce söyledikleri sözlerine benziyor. Zira Hıristiyanlar, Yahudilerin 'Üzeyr, Allah'ın oğludur' dedikleri gibi 'Mesih, Allah'ın oğludur' diyorlar."[1264]

١٠٦٨ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا} قَالَ: إِلَّا صَاحِبَ الْجِزْيَةِ، أَوْ عَبْدَ الرَّجُلِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ.

1068- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Ey iman edenler! Müşrikler ancak bir pisliktir. Onun için bu yıllarından sonra artık onlar Mescid-i Harâm'a yaklaşmasınlar"***[1265] âyeti hakkında şöyle demiştir: "Cizye[1266] ödeyenler veya Müslümanlardan birinin kölesi olanlar hariç."[1267]

1264 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 206; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 78. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk'ın Katâde'den rivayet ettiğini belirtmiştir. Ayrıca Süyûtî hadisi İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in tefsirlerinde rivayet ettiklerini de belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 230.

1265 Tevbe 9/28.

1266 Cizye: Bölünen bir şeyin parçaları anlamına gelmektedir. Ayrıca İslâm ülkelerini terk edenler için ceza anlamına geldiği rivayet edilmektedir. Can ve mal güvenliğinin temini karşısında alınan ücret anlamına da gelmektedir. Cizye, antlaşma ile ehl-i kitaptan ve Mecûsîlerden alınmaktadır. Cizye konusunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den yapılan rivayet esas alınmaktadır.

1267 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 108. Kurtubî bu hadisi Katâde'den nakletmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 106. İbn Kesîr bu hadisi benzer şekilde nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 346-347.

١٠٦٩ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ، يَقُولُ فِي قَوْلِهِ: {إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ} إِلَّا أَنْ يَكُونَ عَبْدًا، أَوْ أَحَدًا مِنْ أَهْلِ الذِّمَّةِ.

1069- Abdürrezzâk > İbn Cüreyc > Ebu'z-Zübeyr isnadıyla rivayet edildiğine göre, Câbir b. Abdullah, ***"Ey iman edenler! Müşrikler ancak bir pisliktir. Onun için bu yıllarından sonra artık onlar Mescid-i Harâm'a yaklaşmasınlar"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Köle olması veya zimmet ehlinden olması bunun dışındadır."[1268]

١٠٧٠ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَالَحَ عَبَدَةَ الْأَوْثَانِ عَلَى الْجِزْيَةِ إِلَّا مَنْ كَانَ مِنْهُمْ مِنَ الْعَرَبِ، وَقَبِلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ أَهْلِ الْبَحْرَيْنِ الْجِزْيَةَ وَكَانُوا مَجُوسًا.

1070- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Zührî şöyle demiştir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Arap olanlar dışında putlara tapanlarla antlaşma yaptı. Yine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Mecûsî olan Bahreyn halkından cizyeyi kabul etti."[1269]

١٠٧١ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ}، قَالَ: أَغْنَاهُمُ اللهُ بِالْجِزْيَةِ الْجَارِيَةِ شَهْرًا فَشَهْرًا وَعَامًا فَعَامًا.

1268 Abdürrezzâk, *Musannef*, VI, 53; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 108. İbn Ebî Hâtim bu hadisi aynı isnadla Abdürrezzâk'tan rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, II, 346. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Taberî, İbn Ebî Hâtim, İbn Merdûye, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in Câbir'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 266.

1269 Abdürrezzâk, *Musannef*, VI, 86. Buhârî bu hadisi benzer şekilde Zührî tarîkiyle rivayet etmiştir. Bk. Buhârî, Kitâbu'l-Cizye, VII, 320. Ahmed b. Hanbel ve Humeydî hadisi Abdurrahmân b. Avf'tan rivayet etmişlerdir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 191; Humeydî, *Müsned*, I, 35; Tirmizî, II, 393. Belâzürî hadisi İbn Abbâs ve Zührî'den rivayet etmiştir. Bk. Belâzürî, *Futûhu'l-Büldân*, I, 98. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Şeybe'nin Zührî'den rivayet ettiğini belirtmiştir. Zührî'den yaptığı rivayet şu şekildedir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Mecusîler, Yahudiler ve Hıristiyanların bütün yöneticilerinden bir dinar cizye aldı." Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 228.

1071- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Eğer fakirlikten korkarsanız Allah dilerse sizi yakında kendi lütfundan zenginleştirir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Allah, ay ay ve yıl yıl gelen cizyeyle onların durumunu iyileştirdi."[1270]

١٠٧٢ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ} قَالَ: لَا يَمَسُّهُ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ، وَأَمَّا فِي الدُّنْيَا فَقَدْ مَسَّهُ الْكَافِرُ النَّجِسُ وَالْمُنَافِقُ.

1072- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Ona, ancak tertemiz olanlar dokunabilir"***[1271] âyeti hakkında şöyle demiştir: "Ahirette ona temiz olanlardan başkası dokunamaz. Dünyada ise ona necis kâfir de münafık da dokunmuştur."

اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٣١﴾

31. Onlar (Yahudiler) Allah'ı bırakıp hahamlarını, (Hıristiyanlar da) rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i Rableri edindiler. Hâlbuki onlar ancak bir tek ilaha ibadet etmekle emrolunmuşlardı. O'ndan başka ilah yoktur. O bunların ortak koştukları her şeyden münezzehtir.

١٠٧٣ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ أَبِي الْبَخْتَرِيِّ، قَالَ: سَأَلَ رَجُلٌ حُذَيْفَةَ، فَقَالَ: يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ أَرَأَيْتَ قَوْلَهُ تَعَالَى: {اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ، وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا

1270 Abdürrezzâk, *Musannef*, VI, 405; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 108. İbn Ebî Hâtim bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 39; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 64. Kurtubî bu hadisi başka bir tarîkle Katâde'den nakletmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 106. İbn Kesîr bu hadisi İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Saîd b. Cübeyr, Katâde, Dahhâk ve başkalarından nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 347. Sevrî bu hadisi benzer şekilde Saîd b. Cübeyr'den rivayet etmiştir. Bk. Sevrî, *Tefsîr*, s. 124. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da Saîd b. Cübeyr'den nakletmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 228.

1271 Vâkıa 56/79.

مِنْ دُونِ اللّهِ} أَكَانُوا يَعْبُدُونَهُمْ؟، قَالَ: لَا وَلَكِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا أَحَلُّوا لَهُمْ شَيْئًا اسْتَحَلُّوهُ، وَإِذَا حَرَّمُوا عَلَيْهِمْ شَيْئًا حَرَّمُوهُ.

1073- Abdürrezzâk > Sevrî > Habîb b. Ebî Sâbit isnadıyla rivayet edildiğine göre, Bahterî şöyle demiştir: Bir kişi, Huzeyfe'ye "Ey Ebû Abdullah, Allah'ın ***'Onlar (Yahudiler) Allah'ı bırakıp hahamlarını, (Hıristiyanlar da) rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i Rableri edindiler'*** sözü hakkında ne dersin? Onlar onlara tapıyorlar mıydı?" diye sordu. Huzeyfe şöyle dedi: "(Hayır) ancak bu kişiler onlara, bir şeyi helâl yaparlarsa onu helâl kabul ediyorlar, bir şeyi haram kılarlarsa onu da haram kabul ediyorlardı."[1272]

يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللّهُ إِلَّا أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿٣٢﴾ هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّهِ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣٤﴾ يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هَذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ ﴿٣٥﴾

32. Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek isterler. Hâlbuki kâfirler hoşlanmasalar da Allah nurunu tamamlamaktan asla vazgeçmez. 33. Müşrikler hoş görmeseler de dini bütün dinlere üstün kılmak için Resûlü'nü hidayetle ve hak din ile gönderen O'dur. 34. Ey iman edenler! Doğrusu haham ve

---

1272 Sevrî bu hadisi aynı isnadla rivayet etmiştir. Bk. Sevrî, *Tefsîr,* s. 118; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 115; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 68. İbn Kesîr bu hadisi Huzeyfe ve İbn Abbâs tarîkiyle benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 349; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, V, 32. Tirmizî bu hadisi benzer şekilde Adî b. Hâtim'den rivayet edip şöyle demiştir: "Bu hadis hasen-garibdir. Biz bu hadisi sadece Abdüsselâm b. Harb tarikiyle biliyoruz. Gutayf b. A'yen hadis rivayetinde maruf biri değildir." Ben diyorum ki: Sevrî ve Taberî gibi Abdürrezzâk'ın Huzeyfe'den yaptığı bu rivayet de mevkuftur.

rahiplerin birçoğu insanların mallarını bâtıl yollarla yerler ve Allah yolundan alıkoyarlar. Altın ve gümüşü yığıp biriktiren ve onları Allah yolunda infak etmeyenlere gelince; onlara acıklı bir azabı müjdele! 35. O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılacak, o kimselerin alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak ve "İşte bu kendiniz için toplayıp sakladığınız şeylerdir. Öyleyse sakladığınız şeyleri tadın" denilecek.

١٠٧٤ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {فَتُكْوَى بِهَا جِبَاهُهُمْ} قَالَ: قَالَ أَبُو ذَرٍّ: بَشِّرْ أَصْحَابَ الْكُنُوزِ بِكَيٍّ فِي الْجِبَاهِ، وَكَيٍّ فِي الْجُنُوبِ، وَكَيٍّ فِي الظُّهُورِ.

1074- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılacak, o kimselerin alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak..."*** âyeti hakkında şöyle demiştir: Ebû Zerr şöyle dedi: "Hazine sahiplerine alınlarının dağlanacağını, yanlarının dağlanacağını ve sırtlarının dağlanacağını haber ver."[1273]

١٠٧٥ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أرنا[1274] الثَّوْرِيُّ، قَالَ: أرنا[1275] حُصَيْنٌ، عَنْ أَبِي الضُّحَى، عَنْ جَعْدَةَ بْنِ هُبَيْرَةَ، عَنْ عَلِيٍّ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ} قَالَ: أَرْبَعَةُ آلَافٍ فَمَا دُونَهَا نَفَقَةٌ وَمَا فَوْقَهَا كَنْزٌ.

1075- Abdürrezzâk > Sevrî > Husayn > Ebu'd-Duhâ > Ca'de b. Hübeyre[1276] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ali *radıyallahu anh* ***"Altın ve gümüşü yığıp biriktiren ve onları Allah yolunda infak etmeyenlere gelince; onlara acıklı bir azabı müjdele!"*** âyeti hakkında

---

1273 Abdürrezzâk, *Musannef*, IV, 29. Buhârî bu hadisi Ahnef > Ebû Zer tarîkiyle rivayet etmiştir. Bk. Buhârî, Kitâbu'z-Zekât, III, 271. Müslim bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Müslim, I, 321. Bu isnad munkatıdır. Çünkü Katâde, Ebû Zer ile görüşmemiştirr.

1274 Türkiye nüshasında "أنا" şeklinde geçmektedir.

1275 Türkiye nüshasında "أنا" şeklinde geçmektedir.

1276 Mısır nüshasında "Ca'fer" olarak geçmektedir. Bu hatalıdır ve doğrusu, Ca'de b. Hübeyre b. Ebî Vehb el-Mahzûmî'dir. Küçük sahâbîlerdendir. Rey sahibidir. O, İbn Ümmü Hâni bint Ebî Tâlib'dir. İclî şöyle demiştir: "Tâbiîdir ve sikadır." Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 129.

şöyle demiştir: "Dört bin ve daha azı nafakadır, daha fazlası ise kenzdir (biriktirmedir)."[1277]

١٠٧٦ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: {وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ} قَالَ الْمُهَاجِرُونَ: فَأَيَّ الْمَالِ نَتَّخِذُ؟ قَالَ عُمَرُ: فَإِنِّي أَسْأَلُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْهُ، قَالَ فَأَدْرَكْتُهُ عَلَى بَعِيرِي، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ الْمُهَاجِرِينَ، قَالُوا: أَيُّ الْمَالِ نَتَّخِذُ؟، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لِسَانًا ذَاكِرًا، وَقَلْبًا شَاكِرًا، وَزَوْجَةً مُؤْمِنَةً تُعِينُ أَحَدَكُمْ عَلَى دِينِهِ.

1076- Abdürrezzâk > Sevrî > Mansûr[1278] > Amr b. Mürre isnadıyla rivayet edildiğine göre, Sâlim b. Ebi'l-Ca'd[1279] şöyle demiştir: ***"Altın ve gümüşü yığıp biriktiren ve onları Allah yolunda infak etmeyenlere gelince; onlara acıklı bir azabı müjdele!"*** âyeti inince Muhâcirler, "Hangi malları edineceğiz?" dediler. Ömer ise "Ben bunu Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e sorarım" dedi. Ömer şunu söyledi: Devemin üzerinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yetişip "Ey Allah'ın Resûlü! Muhâcirler, 'Hangi malları edineceğiz?' diye soruyorlar" dedim. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Zikreden bir dil, şükreden bir kalp, dini konusunda kendisine destek ve yardımcı olan inanmış bir eş (edinsinler)."***[1280]

1277 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 118-119; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 44. Begavî bu hadisi Ali b. Ebî Tâlib'den rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 72; Kurtubî, *Tefsîr*, VII, 125.

1278 Mısır nüshasında, Abdürrezzâk > Mansûr şeklinde geçmektedir. Türkiye nüshasında geçtiği şekliyle daha sahihtir.

1279 O, Sâlim b. Ebi'l-Ca'd Râfi' el-Gafâtânî el-Eşcaî'dir. Üçüncü tabakadan olup sikadır. 97 yılında vefat etmiştir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 279.

1280 İbn Ebî Hâtim bu hadisi Abdürrezzâk'tan aynı isnadla rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 44. Tirmizî bu hadisi Mansûr > Sâlim > Ebu'l-Ca'd > Sevbân tarîkiyle rivayet etmiş ve şöyle demiştir: "Bu hadis hasendir." Ardından da şöyle demiştir: "Ben Muhammed b. İsmâil'e yani Buhârî'ye 'Sâlim b. Ebi'l-Ca'd, Sevbân'dan hadis dinledi mi?' diye sordum. Buhârî 'Hayır' dedi. Ona 'Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashâbından kimden hadis dinledi?' diye sordum. Dedi ki: 'Câbir b. Abdillah ve Enes b. Mâlik'ten hadis dinledi.' Bunların dışında sahâbeden birini daha zikretti." Bk. Tirmizî, Kitâbu't-Tefsîr, V,

١٠٧٧ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ: ذُكِرَ لَنَا[1281] أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ: مَنْ فَارَقَ الرُّوحُ جَسَدَهُ، وَهُوَ بَرِيءٌ مِنْ ثَلَاثٍ دَخَلَ الْجَنَّةَ: الْكَنْزِ، وَالْغُلُولِ، وَالدَّيْنِ.

1077- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde şöyle demiştir: "Şu üç şeyden masum olarak ruhu cesedinden çıkan kimse cennete girer: Biriktirip yığma, ganimet malına ihanet ve borç."[1282]

١٠٧٨ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ، قَالَ: تُوُفِّيَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الصُّفَّةِ، فَوُجِدَ فِي إِزَارِهِ دِينَارٌ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كَيَّةٌ. ثُمَّ تُوُفِّيَ آخَرُ فَوُجِدَ فِي إِزَارِهِ دِينَارَانِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كَيَّتَانِ، قَالَ مَعْمَرٌ: كَانُوا يَأْكُلُونَ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَمَا بَالُهُمْ يَرْفَعُونَ شَيْئًا؟

1078- Abdürrezzâk > Ma'mer > Katâde > Şehr b. Havşeb isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ebû Ümâme[1283] şöyle demiştir: Suffe ashâbından biri vefat etti. İzarının içinde bir dinar bulununca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, **"Bir dağlama"** dedi. Başka biri öldü ve onun izarının içinde de iki dinar bulundu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, **"İki dağlama"** dedi.[1284]

---

278. İbn Mâce hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. İbn Mâce, Kitâbu'z-Zekât, I, 570; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 278-282; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 351; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 232.

1281 Mısır nüshasında "له/lehû" şeklinde geçmektedir.

1282 Ahmed b. Hanbel bu hadisi Sevbân'dan rivayet etmiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 277, 281, 282. Tirmizî, Nesâî, İbn Hibbân ve Hâkim bu hadisi Sevbân'dan rivayet etmişlerdir. Bk. Süyûtî, *Fethu'l-Kebîr*, III, 215.

1283 O, Sudey b. Aclân Ebû Ümâme el-Bâhilî'dir. Meşhur sahâbîdir. Şam'da ikâmet etmiş ve 86 yılında orada vefat etmiştir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 366.

1284 Ahmed b. Hanbel bu hadisi Ravh > Ma'mer tarikiyle, Saîd b. Ebî Urve > Katâde tarîkiyle ve Şu'be > Abdurrahmân tarîkiyle rivayet etmiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 434. Ahmed b. Hanbel bu hadisi İbn Mes'ûd'dan rivayet etmiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 412. Ahmed b. Hanbel bu hadisi Muâz b. Cebel'den rivayet etmiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 253. Tayâlisî bu hadisi İbn Mes'ûd'dan rivayet etmiştir. Bk. Tayâlisî, *Müsned*, no: 1771; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 119; Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 131.

Ma'mer şöyle dedi: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanında doyuyorlardı. Ne dertleri var ki bir şey aşırıyorlar!"

١٠٧٩ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ ابْنِ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: بَلَغَنِي أَنَّ الْكَنْزَ يَتَحَوَّلُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شُجَاعًا أَقْرَعَ يَتْبَعُ صَاحِبَهُ، وَهُوَ يَفِرُّ مِنْهُ، يَقُولُ: أَنَا كَنْزُكَ لَا يُدْرِكُ مِنْهُ شَيْئًا إِلَّا أَخَذَهُ.

1079- Abdürrezzâk > Ma'mer > İbn Tâvus isnadıyla rivayet edildiğine göre, babası (Tâvus) şöyle demiştir: "Bana ulaşan bilgiye göre kenz (biriktirilen mallar) kıyamet günü kafası kel bir yılana dönüşür. Mal sahibi ondan kaçarken yılan da onun peşine düşer. Bu esnada 'Ben sana ait hazineyim' diyerek onun neresini tutabilirse alır."[1285]

١٠٨٠ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قال أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا مِنْ رَجُلٍ لَا يُؤَدِّي زَكَاةَ مَالِهِ إِلَّا جُعِلَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ صَفَائِحُ مِنْ نَارٍ تُكْوَى بِهَا جَنْبُهُ، وَجَبْهَتُهُ، وَظَهْرُهُ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ حَتَّى يُقْضَى بَيْنَ النَّاسِ، ثُمَّ يَرَى سَبِيلَهُ، فَإِنْ كَانَتْ إِبِلًا إِلَّا بُطِحَ بِهَا بِقَاعٍ قَرْقَرٍ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ تَطَؤُهُ بِأَخْفَافِهَا. حَسِبْتُهُ، قَالَ: وَتَعَضُّهُ بِأَفْوَاهِهَا يُرَدُّ أَوَّلُهَا عَلَى آخِرِهَا حَتَّى يُقْضَى بَيْنَ النَّاسِ، ثُمَّ يَرَى سَبِيلَهُ، وَإِنْ كَانَتْ غَنَمًا فَمِثْلُ ذَلِكَ إِلَّا أَنَّهُ، قَالَ: تَنْطَحُهُ بِقُرُونِهَا، وَتَطَؤُهُ بِأَظْلَافِهَا.

1080- Abdürrezzâk > Ma'mer > Süheyl b. Ebî Sâlih[1286] > Babası[1287] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ebû Hureyre şöyle demiştir: Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Malının zekâtını vermeyen her kişinin malı, kıyamet gününde levhalar haline getirilir ve elli bin yıllık sürecek bir günde o kişinin alnı, yanları ve sırtı on-***

1285 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 124; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 352; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 289. Humeydî bu hadisi İbn Mes'ûd'dan rivayet etmiştir. Bk. Humeydî, *Müsned*, II, 52. İbn Ebî Hâtim de hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 45.

1286 O, Süheyl b. Ebî Sâlih Zekvân es-Semmân Ebû Zeyd el-Medenî'dir. Sıdk sahibidir. Ömrünün sonlarına doğru hafızası bozulmuştur. Buhârî ondan muallak olarak rivayette bulunmuştur. Bk. *Takrîb*, I, 338.

1287 O, Ebû Sâlih Zekvân es-Semmân ez-Zeyyât el-Medenî'dir. Üçüncü tabakadan olup sika ve sağlamdır. Bk. *Takrîb*, I, 238.

larla dağlanır. Sonunda Allah insanlar arasında hükmünü verir ve onu yolunu gösterip salar. Onlar (Zekâtını vermediği mallar) deve ise geniş ve düz bir alanda kişi yere yatırılır ve elli bin yıl olarak hesapladığın bir günde bu develer onu ayaklarıyla çiğner ve ağızlarıyla ısırırlar. En son deve geçtiği zaman ilk deve geri döner. Sonunda Allah insanlar arasında hükmünü verir ve onu yolunu gösterip salar." Onlar koyun ise onların durumu hakkında şunu söyledi: ***"Ona boynuzlarıyla toslarlar ve onu toynaklarıyla ezip geçerler."***[1288]

١٠٨١ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ أَبِي النَّجُودِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ كَانَ لَهُ مَالٌ فَلَمْ يُؤَدِّ حَقَّهُ جُعِلَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شُجَاعًا أَقْرَعُ لَهُ زَبِيبَتَانِ يَتْبَعُهُ حَتَّى يَضَعَ يَدَهُ فِي فِيهِ، فَلَا يَزَالُ يَعَضُّهَا حَتَّى يُقْضَى بَيْنَ الْخَلَائِقِ.

1081- Abdürrezzâk > Ma'mer > Âsım b. Ebi'n-Necûd > Ebû Sâlih isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ebû Hureyre şöyle demiştir: "Malı olup da hakkını (zekâtını) vermeyen kişinin malı, kıyamet günü çıplak bir yılana dönüştürülür. İki boynuzu olan bu yılan, onun peşine düşünce adam, elini ağzına sokar ve Allah yaratılmışlar arasında hükmünü verinceye kadar elini ısırmaya devam eder."[1289]

١٠٨٢ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ رَجُلَيْنِ، بَيْنَهُ وَبَيْنَ ابْنِ مَسْعُودٍ، عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: مَنْ كَسَبَ طَيِّبًا، خَبَّثَهُ مَنْعُ الزَّكَاةِ، وَمَنْ كَسَبَ خَبِيثًا لَمْ تُطَيِّبْهُ الزَّكَاةُ.

1082- Abdürrezzâk > Sevrî > Ebû Seleme[1290] > (İsmi zikredilmeyen) iki râvi isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Mes'ûd şöyle demiştir: "Kim

---

1288 Buhârî, Kitâbu'z-Zekât, III, 267; Buhârî, Kitâbu'l-Cihâd, VI, 185; Müslim, Kitâbu'z-Zekât, II, 680; Ebû Davud, Kitâbu'z-Zekât, II, 302-303; Tayâlisî, *Müsned*, V, 1721; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 262; Abdürrezzâk, *Musannef*, IV, 26; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 125; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 45; Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 130.

1289 Buhârî, Kitâbu'z-Zekât, II, 330; Müslim, Kitâbu'z-Zekât, II, 684; İbn Mâce, Kitâbu'z-Zekât, I, 568; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 379; Abdürrezzâk, *Musannef*, IV, 28; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IV, 232; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 72.

1290 O, Ebû Seleme el-Âmilî eş-Şâmî Hakem b. Abdillah b. Huttâf'tır. İsminin Abdullah b. Sa'd olduğu yönünde de rivayet vardır. Metrûktür ve Ebû Hâtim

bir iyilik kazanırsa zekâtını vermemesi onu kötülüğe çevirir. Kim bir kötülük kazanırsa zekât da onu iyileştirip temizler."[1291]

١٠٨٣ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ سُلَيْمَانَ، قَالَ أَخْبَرَنِي رَزِينُ بْنُ أَبِي سَلْمَى، عَنْ يَزِيدَ الرَّقَاشِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ، يَقُولُ: لَا صَلَاةَ إِلَّا بِزَكَاةٍ.

1083- Abdürrezzâk > Ca'fer b. Süleymân > Rezîn b. Ebî Selmâ isnadıyla rivayet edildiğine göre, Yezîd er-Rakâşî şöyle demiştir: Enes b. Mâlik'i şöyle derken dinledim: "Zekâtsız namaz (kabul) olmaz."[1292]

١٠٨٤ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ: كَانَ يُقَالُ: إِنَّ الزَّكَاةَ قَنْطَرَةٌ بَيْنَ النَّارِ[1293]، وَبَيْنَ الْجَنَّةِ، فَمَنْ أَدَّى زَكَاتَهُ قَطَعَ الْقَنْطَرَةَ.

1084- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde şöyle demiştir: "Şu söylenirdi: Zekât, cennetle cehennem arasında bir köprüdür. Zekâtını veren kimse köprüyü geçer."[1294]

إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللّٰهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللّٰهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ

---

onun yalancı olduğunu söylemiştir. Yedinci tabakadandır. İbn Mâce ondan rivayette bulunmuştur. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, II, 431.

1291 Abdürrezzâk, *Musannef*, IV, 108.

1292 Abdürrezzâk bu hadisi *Musannef*'te rivayet etmiştir. İsnadı Ca'fer b. Süleymân > Züreyk b. Ebî Süleym şeklindedir. Buradaki Rezîn b. Ebî Selmâ'yı kaynaklarda bulamadım. Belki de *Musannef*'te olduğu gibidir. A'zamî, *Musannef*'in haşiyesinde şöyle demiştir: "Ben onu bulamadım. Ben burada bir tahrif olmasından endişeleniyorum. Doğrusu, Züreyk b. Hakîm şeklinde olması gerekmektedir." Ruzeyk için bk. *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 273.

1293 Türkiye nüshasında "الناس/en-nâs" şeklinde geçmektedir.

1294 Abdürrezzâk, *Musannef*, IV, 108. Süyûtî hadisi *el-Câmiu's-Sagîr*'de nakletmiş ve Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-Kebîr*'de rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, I, 44. Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*'de şöyle demiştir: Aynı şekilde, İshâk *Müsned*'inde Ebu'd-Derdâ'dan rivayet etmiştir. İbnu'l-Cevzî şöyle demiştir: "Sahih bir hadis değildir." Heysemî şöyle demiştir: "İsnaddaki raviler sikadır. Ancak Bakiyye müdellistir." *Hâşiyetu'l-Kâdî*'de şöyle denilmiştir: "İsnadı zayıftır." Kemâl b. Ebî Şerîf, *Tahrîcu'l-Keşşâf*'ta şöyle demiştir: "İsnadda bulunan Dahhâk b. Hamza zayıftır." Bk. Münâvî, *Feydu'l-Kadîr*, IV, 71.

أَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٦﴾ إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِيُوَاطِئُوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ فَيُحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللَّهُ زُيِّنَ لَهُمْ سُوءُ أَعْمَالِهِمْ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٧﴾

36. Gökleri ve yeri yarattığı günde Allah'ın yazısına göre Allah katında ayların sayısı on iki olup bunlardan dördü haram aylarıdır. İşte en doğru din budur. O halde bu aylarda nefislerinize zulmetmeyin. Bununla beraber müşrikler sizinle nasıl topluca savaşırlarsa siz de onlarla topluca savaşın. Bilin ki Allah sakınanlarla beraberdir. 37. Nesî (Haram ayları ertelemek), ancak küfürde bir artıştır. Kâfirler onunla şaşırtılırlar. Onu bir yıl helâl, bir yıl haram sayarlar ki Allah'ın haram kıldığına sayıca uysunlar da Allah'ın haram ettiğini helâl kılmış olsunlar. Amellerinin kötülüğü onlara süslenip güzel gösterildi. Allah kâfirler topluluğunu asla hidayete erdirmez.

١٠٨٥ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ} قَالَ: فَرَضَ اللَّهُ الْحَجَّ فِي ذِي الْحِجَّةِ، وَكَانَ الْمُشْرِكُونَ يُسَمُّونَ الْأَشْهُرَ ذَا الْحِجَّةِ، وَالْمُحَرَّمَ، وَصَفَرَ، وَرَبِيعًا، وَرَبِيعًا، وَجُمَادَى، وَجُمَادَى، وَرَجَبَ، وَشَعْبَانَ، وَرَمَضَانَ، وَشَوَّالًا، وَذَا الْقَعْدَةِ، وَذَا الْحِجَّةِ، ثُمَّ يَحُجُّونَ فِيهِ مَرَّةً أُخْرَى، ثُمَّ يَسْكُتُونَ عَنِ الْمُحَرَّمِ، فَلَا يَذْكُرُونَهُ، ثُمَّ يَعُودُونَ فَيُسَمُّونَ صَفَرًا، ثُمَّ يُسَمُّونَ رَجَبَ جُمَادَى الْآخِرَةَ، ثُمَّ يُسَمُّونَ شَعْبَانَ رَمَضَانَ، وَرَمَضَانَ شَوَّالًا، ثُمَّ يُسَمُّونَ ذَا الْقَعْدَةِ شَوَّالًا، ثُمَّ يُسَمُّونَ ذَا الْحِجَّةِ ذَا الْقَعْدَةِ، ثُمَّ يُسَمُّونَ الْمُحَرَّمَ ذَا الْحِجَّةِ، ثُمَّ يَحُجُّونَ فِيهِ، وَاسْمُهُ عِنْدَهُمْ ذُو الْحِجَّةِ، ثُمَّ عَادُوا كَمِثْلِ هَذِهِ الْقِصَّةِ فَكَانُوا يَحُجُّونَ فِي كُلِّ سَنَةٍ فِي كُلِّ شَهْرٍ عَامَيْنِ حَتَّى وَافَقَ حَجَّ أَبِي بَكْرٍ الْآخِرَ مِنَ الْعَامَيْنِ فِي ذِي الْقَعْدَةِ، ثُمَّ حَجَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَجَّتَهُ الَّتِي حَجَّ، فَوَافَقَ ذَا الْحِجَّةِ، فَذَلِكَ حِينَ يَقُولُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي خُطْبَتِهِ: إِنَّ الزَّمَانَ قَدِ اسْتَدَارَ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ خَلَقَ اللهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ.

1085- Abdürrezzâk > İbn Ebî Necîh isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid, ***"Nesî (Haram ayları ertelemek), ancak küfürde bir artıştır"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Allah Teâlâ haccı Zilhicce ayında farz kıldı. Müşrikler aylara Zilhicce, Muharrem, Safer, Rebîulevvel, Rebîulâhir, Cemâziyelevvel, Cemaziyelâhir, Receb, Şâban, Ramazan, Şevvâl ve Zilkâde isimlerini verirlerdi. Zilhicce ayında hacceder ve ayları sayarken Muharrem'i zikretmez, ona Safer derlerdi. Sonra Receb ayına Cemaziyelâhir, Şâban ayına Ramazan, Ramazan ayına Şevvâl, Zilkâde ayına Şevvâl, Zilhicce ayına da Zilkâde derlerdi. Sonra da Muharrem ayına Zilhicce der ve bu ayda haccederlerdi. (Muharrem ayında haccetmelerine rağmen) bu ayın ismi onlarda Zilhicce olurdu. Sonra bu hikâyenin benzerini tekrarlarlardı. Bu şekilde her yıl haccı iki yılın aynı ayında ifa ederlerdi. Ebû Bekir'in emirliğinde gerçekleştirilen hac, Zilkâde ayına denk geldi. Sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* haccetti ve haccı Zilhicce ayına denk geldi. İşte Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hutbesinde ***'Zaman, Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı gündeki durumuna geri dönmüştür'*** demesinin sebebi de budur."[1295]

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمُ انْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ اثَّاقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ أَرَضِيتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٣٨﴾ إِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا وَاللّٰهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾ إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللّٰهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللّٰهَ مَعَنَا فَأَنْزَلَ اللّٰهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَى وَكَلِمَةُ اللّٰهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٠﴾

1295 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 131; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 47. Begavî bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 74; Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 137. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbn Ebî Hâtim, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in Mücâhid'den rivayet ettiklerini belirtmiştir.

38. Ey iman edenler! Size ne oldu ki "Allah yolunda topluca savaşa çıkın" denildiği zaman ağırlaşıp yere çakıldınız. Ahirete karşılık dünya hayatına mı razı oldunuz? Fakat dünya hayatının faydası ahirete göre pek azdır. 39. Eğer topluca cihada çıkmazsanız Allah size can yakıcı bir azapla azap eder. Yerinize başka (itaatli) bir kavmi getirir ve siz O'na hiçbir zarar veremezsiniz. Allah her şeye gücü yetendir. 40. Eğer siz ona yardım etmezseniz Allah ona yardım etmiştir. Hani kâfirler onu çıkardıklarında o ikinin ikincisinden ibaretti. O zaman onlar mağarada idiler. O vakit arkadaşına "Üzülme, hiç şüphe yok ki Allah bizimle beraberdir" diyordu. Allah ona sekînetini (güven duygusu ve huzur) indirmiş, onu görmediğiniz ordularla desteklemiş, kâfirlerin sözünü alçaltmıştı. Allah'ın kelimesi ise o en yüce olandır. Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.

١٠٨٦ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ} قَالَ: هُوَ الْغَارُ الَّذِي فِي الْجَبَلِ الَّذِي سُمِّيَ ثَوْرًا، مَكَثَ فِيهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبُو بَكْرٍ ثَلَاثَ لَيَالٍ.

1086- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Zührî, ***"O zaman onlar mağarada idiler"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bu mağara, Sevr adı verilen dağdaki mağaradır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, orada Ebû Bekir es-Sıddîk'la üç gün kaldı."[1296]

انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾

41. Gerek hafif, gerek ağır olarak savaşa çıkın, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihad edin. Eğer bilirseniz, bu sizin için daha hayırlıdır.

1296 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 136. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk ve İbnu'l-Münzir'e isnad etmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 243. Begavî şöyle demiştir: "Mağara, Mekke'deki Sevr dağındaki mağaradır." Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 77.

١٠٨٧ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا} قَالَ: نَشَاطًا وَغَيْرَ نَشَاطٍ.

1087- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Gerek hafif, gerek ağır olarak savaşa çıkın"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Aktif ve pasif, neşeli ve neşesiz bir şekilde..."[1297]

لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ وَلَكِنْ بَعُدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ وَسَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٤٢﴾

42. Eğer yakın bir dünya malı ve kolay bir yolculuk olsaydı (o münafıklar) mutlaka sana uyup peşinden gelirlerdi. Fakat bu kadar uzun bir mesafeyi katetmek onlara ağır geldi. "Gücümüz yetseydi mutlaka biz de sizinle beraber cihada çıkardık" diye Allah'a yemin edeceklerdir. Kendilerini helâke sürüklüyorlar. Onların muhakkak yalancı olduklarını Allah biliyor.

١٠٨٨ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ: {لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا}، قَالَ: هِيَ غَزْوَةُ تَبُوكَ.

1088- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Eğer yakın bir dünya malı ve kolay bir yolculuk olsaydı (o münafıklar) mutlaka sana uyup peşinden gelirlerdi"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bu, Tebük Gazvesi'dir."[1298]

عَفَا اللّٰهُ عَنْكَ لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ ﴿٤٣﴾ لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ

1297 İbn Kesîr bu hadisi İbn Abbâs, Katâde ve Mücâhid'den nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 359. İbn Ebî Hâtim bu hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 246; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 82. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Hâtim'in İbn Abbâs'tan rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 246.

1298 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 141; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 52; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 360.

وَأَنْفُسِهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿٤٤﴾ إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ ﴿٤٥﴾ وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلَكِنْ كَرِهَ اللَّهُ انْبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿٤٦﴾ لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلَأَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ وَفِيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾

43. Allah affetsin seni. Doğru söyleyenler sana belli oluncaya ve sen yalancıları bilinceye kadar (beklemeden) niçin onlara izin verdin? 44. Allah'a ve ahiret gününe iman edenler, mallarıyla, canlarıyla cihad etme(me) konusunda senden izin istemezler. Allah takva sahiplerini çok iyi bilendir. 45. Ancak Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, kalpleri şüpheye düşüp de kendileri şüphelerinin içinde bocalayıp duran kimseler sizden izin isterler. 46. Eğer onlar (savaşa) çıkmak isteselerdi elbette bunun için bir hazırlık yaparlardı. Fakat Allah onların davranışlarını çirkin gördü ve onları geri koydu; onlara "Oturanlarla (kadın ve çocuklarla) beraber oturun!" denildi. 47. Onlar sizinle birlikte çıksalardı sizde şer ve fesadı artırmaktan başka bir şey yapmazlar, aranıza fitne sokmak kastıyla muhakkak koşarlardı. Aranızda onlara kulak verecekler de vardır. Allah zalimleri çok iyi bilendir.

١٠٨٩ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَلَأَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ} يَقُولُ: لَأَسْرَعُوا خِلَالَكُمْ بَيْنَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ بِذَلِكَ.

1089- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Onlar sizinle birlikte çıksalardı sizde şer ve fesadı artırmaktan başka bir şey yapmazlar, aranıza fitne sokmak kastıyla muhakkak koşarlardı"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Fitne çıkarmak isteyerek aranızda koşarlardı."[1299]

1299 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 145; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 54; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 361; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 85. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbn Ebî Hâtim ve İbnu'l-

لَقَدِ ابْتَغَوُا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ وَقَلَّبُوا لَكَ الْأُمُورَ حَتَّى جَاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ أَمْرُ اللَّهِ وَهُمْ كَارِهُونَ ﴿٤٨﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِي وَلَا تَفْتِنِّي أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٤٩﴾

48. And olsun ki onlar bundan önce de fitne aramışlar, sana karşı da birtakım işler çevirmişlerdi. Nihayet hak geldi ve onlar istemedikleri halde Allah'ın emri üstün geldi. 49. Onlardan bazıları da "Bana izin ver, beni fitneye düşürme" derler. Bilin ki onlar zaten fitnenin ortasına düşmüşlerdir. Şüphe yok ki cehennem kâfirleri çepeçevre kuşatıcıdır.

١٠٩٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْكَلْبِيِّ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {ائْذَنْ لِي وَلَا تَفْتِنِّي} قَالَ: إِنَّ رَجُلًا قَالَ لِلنَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: ائْذَنْ لِي وَلَا تَفْتِنِّي، فَأَنَا أَخَافُ[1300] عَلَى نَفْسِي الْفِتْنَةَ، إِنَّ بَنَاتِ الْأَصْفَرِ[1301] صِبَاحُ الْوُجُوهِ، وَإِنِّي أَخَافُ الْفِتْنَةَ عَلَى نَفْسِي، فَقَالَ اللَّهُ: {أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا} قَالَ مَعْمَرٌ: وَبَلَغَنِي أَنَّهُ الْجِدُّ بْنُ قَيْسٍ.

1090- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî, ***"Bana izin ver, beni fitneye düşürme"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: Bir kişi, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e "Bana izin ver, beni fitneye düşürme. Ben nefsimin fitneye düşmesinden korkuyorum. Zira Rum kadınları güzel yüzlüdürler. Ben de nefsimden korkuyorum" dedi. Bunun üzerine Allah, ***"Bilin ki onlar zaten fitnenin ortasına düşmüşlerdir. Şüphe yok ki cehennem kâfirleri çepeçevre kuşatıcıdır"*** buyurdu. Ma'mer şöyle demiştir: "Benim öğrendiğime göre bu kişi, Ced b. Kays'tır."[1302]

Münzir'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 248.

1300 Türkiye nüshasında "أخشى/ahşâ" şeklinde geçmektedir.

1301 Burada kastedilen, Rum kadınlarıdır.

1302 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 148; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 54; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 86; Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 158; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, V, 51; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 362; Süyûtî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 118. Bu hadisi, İbnu'l-Münzir, Taberânî ve İbn Merdûye, İbn Abbâs'tan rivayet etmişlerdir. Bu

إِنْ تُصِبْكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِبْكَ مُصِيبَةٌ يَقُولُوا قَدْ أَخَذْنَا أَمْرَنَا مِنْ قَبْلُ وَيَتَوَلَّوْا وَهُمْ فَرِحُونَ ﴿٥٠﴾ قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾ قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَا إِلَّا إِحْدَى الْحُسْنَيَيْنِ وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ أَنْ يُصِيبَكُمُ اللّٰهُ بِعَذَابٍ مِنْ عِنْدِهِ أَوْ بِأَيْدِينَا فَتَرَبَّصُوا إِنَّا مَعَكُمْ مُتَرَبِّصُونَ ﴿٥٢﴾ قُلْ أَنْفِقُوا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا لَنْ يُتَقَبَّلَ مِنْكُمْ إِنَّكُمْ كُنْتُمْ قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٥٣﴾ وَمَا مَنَعَهُمْ أَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَاتُهُمْ إِلَّا أَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللّٰهِ وَبِرَسُولِهِ وَلَا يَأْتُونَ الصَّلَاةَ إِلَّا وَهُمْ كُسَالَى وَلَا يُنْفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كَارِهُونَ ﴿٥٤﴾ فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿٥٥﴾ وَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ إِنَّهُمْ لَمِنْكُمْ وَمَا هُمْ مِنْكُمْ وَلَكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرَقُونَ ﴿٥٦﴾ لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَأً أَوْ مَغَارَاتٍ أَوْ مُدَّخَلًا لَوَلَّوْا إِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ ﴿٥٧﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَإِنْ لَمْ يُعْطَوْا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ ﴿٥٨﴾

50. Eğer sana bir iyilik isabet ederse bu onların hoşuna gitmez. Şayet sana bir musibet erişirse "Biz daha önce tedbirimizi almıştık" derler ve sevinçle dönüp giderler. 51. De ki: "Allah'ın bizim için yazdığından başkası asla bize isabet etmez. O, bizim mevlâmızdır. Onun için mü'minler yalnız Allah'a güvenip dayanmalıdırlar." 52. De ki: "Siz bizim için ancak iki iyilikten birini beklemektesiniz. Biz de Allah'ın, ya kendi katından veya bizim elimizle size bir azap vermesini bekliyoruz. Haydi bekleyin; şüphesiz biz de sizinle beraber beklemekteyiz." 53. De ki: "İsteyerek ya da istemeyerek harcayın, sizden asla kabul olunmayacaktır. Çünkü siz fâsıklık eden bir kavim oldunuz." 54. Onların harcamalarının kabul edilmesini engelleyen, onların Allah'ı ve Resûlü'nü inkâr etmeleri, namaza ancak üşenerek gelmeleri ve istemeyerek harcamalarından başka

---

hadis Hasan ve Katâde'den rivayet edildiği gibi benzer şekilde Âişe ve Câbir b. Abdillah'tan da rivayet edilmiştir. Bk. Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, I, 113.

bir şey değildir. 55. Artık onların malları da evlatları da seni imrendirmesin. Doğrusu Allah bunlar yüzünden dünya hayatında onları azaba uğratmayı ve canlarının kâfirler olarak güçlükle çıkmasını ister. 56. Onlar muhakkak sizden olduklarına dair Allah'a yemin ederler. Fakat onlar korkak bir topluluktur. 57. Eğer sığınacak bir yer yahut mağaralar ya da sokulacak bir delik bulsalardı, serkeş bir at gibi hızlıca o tarafa yönelirlerdi. 58. Bazıları da sadakalar hususunda sana dil uzatırlar. Eğer kendilerine onlardan verilirse memnun olurlar. Şayet onlardan kendilerine verilmezse hemen kızarlar.

١٠٩١ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَمِنْهُمْ مَنْ يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ} قَالَ: يَطْعَنُ عَلَيْكَ.

1091- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Bazıları da sadakalar hususunda sana dil uzatırlar"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Seni kınayıp eleştirir(ler)."[1303]

١٠٩٢ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: بَيْنَمَا رَسُولُ اللَّهِ يَقْسِمُ قَسْمًا إِذْ جَاءَهُ ابْنُ ذِي الْخُوَيْصِرَةِ التَّمِيمِيُّ، فَقَالَ: اعْدِلْ يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَقَالَ: وَيْحَكَ[1304]، وَمَنْ يَعْدِلُ إِذَا لَمْ أَعْدِلْ؟، قَالَ عُمَرُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ ائْذَنْ لِي فِيهِ فَأَضْرِبَ عُنُقَهُ، فَقَالَ: دَعْهُ فَإِنَّ لَهُ أَصْحَابًا يَحْتَقِرُ أَحَدُكُمْ صَلَاتَهُ مَعَ صَلَاتِهِمْ،[1305] وَصِيَامَهُ مَعَ صِيَامِهِمْ يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ، فَيَنْظُرُ فِي قُذَذِهِ[1306]، فَلَا يُوجَدُ فِيهِ شَيْءٌ، ثُمَّ يَنْظُرُ فِي نَضِيِّهِ، فَلَا يُوجَدُ فِيهِ شَيْءٌ، ثُمَّ يَنْظُرُ فِي رِصَافِهِ، فَلَا يُوجَدُ فِيهِ شَيْءٌ، ثُمَّ يَنْظُرُ فِي نَصْلِهِ فَلَا يُوجَدُ فِيهِ شَيْءٌ، قَدْ سَبَقَ الْفَرْثَ

1303 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 157. İbn Ebî Hâtim bu hadisi Atâ'dan rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 57. İbn Ebî Hâtim, benzer şekilde Mücâhid'den de rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, I, 282. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Hâtim, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in Mücâhid'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 250.

1304 Türkiye nüshasında "ويلك/veyleke" şeklinde geçmektedir.

1305 Türkiye nüshasında "صلاته وصيامه/salâtihî ve sıyâmihî" şeklinde geçmektedir.

1306 "قذة/Kazze" kelimesinin cemî'sidir ve "okun tüyü" anlamına gelmektedir.

وَالدَّمَ، آيَتُهُمْ رَجُلٌ أَسْوَدُ إِحْدَى يَدَيْهِ، أَوْ قَالَ عَلَى إِحْدَى يَدَيْهِ مِثْلُ ثَدْيِ الْمَرْأَةِ أَوْ مِثْلُ الْبَضْعَةِ تَدَرْدَرُ، وَيَخْرُجُونَ عَلَى حِينِ فَتْرَةٍ مِنَ النَّاسِ. قَالَ: فَنَزَلَتْ فِيهِمْ {وَمِنْهُمْ مَنْ يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ} قَالَ أَبُو سَعِيدٍ: أَشْهَدُ أَنِّي سَمِعْتُ هَذَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ، وَأَشْهَدُ أَنَّ عَلِيًّا حِينَ قَتَلَهُمْ، وَأَنَا مَعَهُ جِيءَ بِالرَّجُلِ عَلَى النَّعْتِ الَّذِي نَعَتَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

1092- Abdürrezzâk > Ma'mer > Zührî > Ebû Seleme b. Abdurrahmân b. Avf isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ebû Saîd el-Hudrî şöyle demiştir: Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ganimet mallarını taksim ederken İbn Zulhuvaysıra et-Temîmî geldi ve "Ey Allah'ın Resûlü! Âdil davran" dedi. Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem,* ***"Yazık sana! Ben adil olmazsam kim olur!"*** karşılığını verdi. Bu sırada Ömer b. el-Hattâb, "Ey Allah'ın Resûlü! Bana izin ver de şunun boynunu vurayım!" dedi. Buna karşılık Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle dedi: ***"Onu bırak. Bunun öyle arkadaşları vardır ki biriniz onların namazı yanında kendi namazını, onların orucu yanında orucunu değersiz bulur. Ancak okun avı delip çıkması gibi bunlar da dinden öyle çıkarlar. Bundan dolayı oku atan kişi, okun tüylerine bakar, kandan bir şey bulamaz. Okun çubuğuna bakar, bir şey bulamaz. Demir ucuna bakar bir şey bulamaz. Temrenine bakar bir şey bulamaz. Bunlar da öyle hızlı bir şekilde dine girip çıkarlar. Bunların başı, ellerinin biri üzerinde kadın göğsü gibi veya bir et parçası gibi sallanan bir parça olan siyah bir adamdır. İnsanların ayrılığa düştükleri bir zamanda ortaya çıkarlar."*** Bundan dolayı onlar hakkında ***"Bazıları da sadakalar hususunda sana dil uzatırlar"*** âyeti, nâzil oldu. Bunu Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den duyduğuma şahitlik ederim. Ben yanında olduğum halde Ali onlarla savaştığında Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in tasvir ettiği nitelikleri taşıyan bir adamın getirildiğine de şahitlik ederim.[1307]

1307 Buhârî, İstitâbe, VII, 290; Müslim, Kitâbu'z-Zekât, II, 744; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 65; Abdürrezzâk, *Musannef*, X, 146; İbn Mâce, Mukaddime, I, 60; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 157; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 57; Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 167. Humeydî bu hadisi Câbir b. Abdillah'tan rivayet etmiştir. Bk. Humeydî, *Müsned*, II, 535.

وَلَوْ أَنَّهُمْ رَضُوا مَا آتَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ سَيُؤْتِينَا اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَرَسُولُهُ إِنَّا إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ ﴿٥٩﴾ إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦٠﴾

59. Keşke onlar Allah'ın ve Resûlü'nün kendilerine verdiğine razı olsalardı da "Bize Allah yeter. Yakında bize lütuf ve kereminden Allah da Resûlü de verecektir. Biz ancak Allah'tan umarız" deselerdi. 60. Sadakalar (zekâtlar) Allah'tan bir farz olarak ancak fakirlere, yoksullara, onu toplamakla görevlendirilenlere, kalpleri alıştırılmak (İslâm'a ısındırılmak) istenenlere, kölelere, borçlulara, Allah yolunda olanlara ve yolculara mahsustur. Allah her şeyi bilendir, Hakîm'dir.

١٠٩٣ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا، وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ، وَفِي الرِّقَابِ، وَالْغَارِمِينَ، وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَابْنِ السَّبِيلِ} قَالَ: الْفَقِيرُ مَنْ بِهِ زَمَانَةٌ، وَالْمِسْكِينُ الصَّحِيحُ الْمُحْتَاجُ.

1093- Abdürrezzâk > Ma‘mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Sadakalar Allah'tan bir farz olarak ancak fakirlere, yoksullara, onu toplamakla görevlendirilenlere, kalpleri alıştırılmak (İslâm'a ısındırılmak) istenenlere, kölelere, borçlulara, Allah yolunda olanlara ve yolculara mahsustur. Allah her şeyi bilendir, Hakîm'dir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Fakir, müzmin hasta ve kötürüm olandır. Miskin ise sağlıklı ve muhtaç olan kişidir."[1308]

1308 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 158; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 958; Nehhâs, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, s. 171; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 89; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 364. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Nehhâs, İbn Ebî Hâtim, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 251.

١٠٩٤ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ أرنا مَعْمَرٌ، وَالثَّوْرِيُّ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا تَحِلُّ الصَّدَقَةُ إِلَّا لِخَمْسَةٍ: لِعَامِلٍ عَلَيْهَا، أَوْ لِرَجُلٍ اشْتَرَاهَا بِمَالِهِ[1309]، أَوْ غَارِمٍ، أَوْ غَازٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، أَوْ مِسْكِينٍ تُصُدِّقَ عَلَيْهِ بِهَا فَأَهْدَاهَا لِغَنِيٍّ.

1094- Abdürrezzâk > Ma'mer > Sevrî > Zeyd b. Eslem > Atâ b. Yesâr > Ebû Saîd el-Hudrî isnadıyla rivayet edildiğine göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Beş kişi dışında kimseye zekât helâl değildir. Bu beş kişi de zekâtı toplayan zekât memuru, zekât malını kendi malı ile satın alan kişi, borcu olan kişi, Allah yolunda savaşan kişi ve zekât verilen miskinin onu hediye ettiği zengindir."***[1310]

١٠٩٥ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ أَنَّ امْرَأَةً أَهْدَتْ لَهَا رِجْلَ شَاةٍ تُصُدِّقَ بِهَا عَلَيْهَا فَأَمَرَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تَقْبَلَهَا.

1095- Abdürrezzâk > Ma'mer > Yahyâ b. Ebî Kesîr > Ebû Seleme > Abdurrahmân isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ümmü Seleme şöyle demiştir: "Bir kadın, kendisine zekât olarak verilmiş bir koyun bacağını

1309 ***"Zekât malını kendi malı ile satın alan kişi"*** ifadesinde bir delil mevcuttur. Bir şeyi tasaddukta bulunan kişinin sonra onu tekrar satın alması, caiz bir satıştır. Âlimlerin çoğu böyle bir satışı mekruh olarak görseler de bu satış caizdir. Mâlik b. Enes şöyle demiştir: "Şayet böyle bir şeyi satın alırsa, bu satış fâsittir."

1310 Ebû Davud, Atâ b. Yesâr'ın Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den yaptığı rivayeti nakletmiştir. Yani bu hadisi mürsel olarak rivayet etmiştir. Bk. Ebû Davud, Kitâbu'z-Zekât, II, 286, no: 1635; İbn Mâce hadisi Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet etmiştir. Bk. İbn Mâce, Kitâbu'z-Zekât, I, 590, no: 1841. İbn Huzeyme hadisi *Sahîh*'te Abdürrezzâk tarîkiyle rivayet etmiştir. Bk. İbn Huzeyme, *Sahîh*, IV, 71. *el-Fethu'l-Kebîr*'de geçtiği üzere hadisi Ahmed ve Hâkim hadisi rivayet etmişlerdir. Bk. Süyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr,* II, 287. Ayrıca bk. Abdürrezzâk, *Musannef*, IV, 109; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 165; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 92; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 366. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Şeybe, Ebû Davud, İbn Mâce, İbn Merdûye ve İbnu'l-Münzir'in Saîd el-Hudrî'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 252.

bize hediye etti.[1311] Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de onu kabul etmesini emretti."[1312]

١٠٩٦ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي زِيَادٍ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ، يَقُولُ: كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَقْسِمُ تَمْرًا مِنْ تَمْرِ الصَّدَقَةِ، وَالْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ فِي حِجْرِهِ، فَلَمَّا فَرَغَ حَمَلَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى عَاتِقِهِ، فَسَالَ لُعَابُهُ عَلَى خَدِّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَرَفَعَ النَّبِيُّ إِلَيْهِ رَأْسَهُ، فَإِذَا تَمْرَةٌ فِي فِيهِ فَأَدْخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَهُ فَانْتَزَعَهَا مِنْهُ، ثُمَّ قَالَ لَهُ: أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ الصَّدَقَةَ لَا تَحِلُّ لِآلِ مُحَمَّدٍ؟

1096- Abdürrezzâk > Ma'mer > Muhammed b. Ebî Ziyâd isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ebû Hureyre şöyle demiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanında idik. Bu sırada o, zekât hurmalarını taksim ediyordu. Hasan b. Ali de kucağındaydı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* işini bitirip onu boynuna bindirince salyası Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanağına aktı. Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* başını kaldırıp ona bakınca ağzında bir hurma olduğunu gördü. Hemen elini ağzına sokup hurmayı çıkardı. Ardından ona ***'Muhammed'in ailesine zekâtın haram olduğunu bilmiyor musun?'*** dedi."[1313]

١٠٩٧ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ أَبِي جَهْضَمٍ سَالِمٍ الْبَصْرِيِّ، عَنْ رَجُلٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: نَهَانَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَلَا أَقُولُ نَهَاكُمْ - أَنْ نُنْزِيَ حِمَارًا عَلَى فَرَسٍ، وَأَمَرَنَا أَنْ نُسْبِغَ الْوُضُوءَ، وَلَا نَأْكُلَ الصَّدَقَةَ.

1311 Sadaka olarak verilen bir şeyin hediye edilmesi caizdir. Çünkü o, sadaka olmaktan çıkmış ve sahibinin mülkiyetine geçmiştir. Malın sahibinin malı üzerinde tasarruf hakkı vardır. Bk. Hattâbî, *Hâmişu Ebî Davud*'da aynı şeyi zikretmiştir. Bk. Hattâbî, *Hâmişu Ebî Davud,* II, 287.

1312 Ahmed b. Hanbel bu hadisi Abdürrezzâk'tan aynı isnadla Ümmü Seleme'den rivayet etmiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 308.

1313 Buhârî, Kitâbu'z-Zekât, III, 350; İbn Huzeyme, *Sahîh*, IV, 59; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 200, I, 200; Tayâlisî, *Müsned*, I, 200; Tayâlisî, *Müsned*, I, 177; Dârimî, *Sünen*, I, 235; Abdürrezzâk, *Musannef*, IV, 50; İbn Ebî Şeybe, *Müsned*, III, 214; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, III, 297.

1097- Abdürrezzâk > Sevrî > Ebû Cehdam Sâlim el-Basrî[1314] > (İsmi zikredilmeyen) bir râvi isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Abbâs şöyle demiştir: "Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, -size yasakladı demiyorum- bize eşeği atla çiftleştirmeyi yasakladı. Abdesti güzel ve eksiksiz almamızı ve zekât yemememizi bize emretti."[1315]

١٠٩٨ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، قَالَ: حَدَّثَتْنِي أُمُّ كُلْثُومٍ بِنْتُ عَلِيٍّ، وَأَتَيْتُهَا بِصَدَقَةٍ كَانَ أَمَرَ بِهَا، فَقَالَتْ: لَا آخُذُ شَيْئًا، فَإِنَّ مَيْمُونًا أَوْ مِهْرَانَ مَوْلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبَرَنِي أَنَّهُ مَرَّ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: يَا مَيْمُونُ أَوْ قَالَ: يَا مِهْرَانُ إِنَّا أَهْلُ بَيْتٍ نُهِينَا عَنِ الصَّدَقَةِ، وَإِنَّ مَوَالِيَنَا مِنْ أَنْفُسِنَا فَلَا تَأْكُلُوا[1316] الصَّدَقَةَ.

1098- Abdürrezzâk > Sevrî isnadıyla rivayet edildiğine göre, Atâ b. Sâib şöyle demiştir: Ali'nin kızı Ümmü Gülsüm'e[1317] verilmesi emredilen bir zekâtı götürdüm. Bana şöyle dedi: Hiçbir şey alamam. Zira Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in azadlı kölesi Meymûn veya Mihrân[1318] bana şunu bildirdi: Yanına girince Allah Resûlü *sallallahu*

1314 O, Musa b. Sâlim Ebû Cehdam'dır. Abbâs ailesinin azadlı kölesidir. Altıncı tabakadan olup sıdk sahibidir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, II, 282.

1315 Tirmizî bu hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. Tirmizî, *Sünen*, III, 31-32; Nesâî, *Sünen*, I, 75; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, III, 297; Beyhakî, *Sünen*, VII, 30. Abdürrezzâk hadisi Sevrî > Ebû Cehdam Sâlim el-Basrî > İbn Abbâs tarîkiyle rivayet etmiştir. Ancak isnadda İbn Abbâs'tan önceki ravinin ismini zikretmemiştir. Bk. Abdürrezzâk, *Musannef*, IV, 51. Habîbürrahmân el-A'zamî bu hadise ta'lik olarak şöyle demiştir: Tirmizî bu hadisi İbn Uleyye tarîkiyle rivayet etmiş ve şöyle demiştir: 'Bu hadisi Ebû Cehdam Sâlim el-Basrî bize Abdullah b. Ubeydullah b. Abbâs > İbn Abbâs tarîkiyle rivayet etti." Tirmizî şöyle demiştir: "Sevrî bu hadisi Ebû Cehdam > Ubeydullah b. Abdillah b. Abbâs > İbn Abbâs isnadıyla rivayet etmiştir." Burada dikkat edilmesi gereken iki husus bulunmaktadır. Birincisi, "Ebû Cehdam Sâlim" denilmiştir ki doğrusu İbn Sâlim'dir. Muhtemelen "İbn" kelimesi silinmiştir. İkincisi bir ravinin düşmüş olmasıdır ve o ravi, "Ubeydullah" veya "Abdullah"tır. Bu isim silindi mi yoksa müstensih tarafından yazılmadı mı bilmiyorum.

1316 Türkiye nüshasında "فَلَا تَأْكُلُوا/felâ te'külû" şeklinde, *Musannef*'te ise "فَلَا تَأْكُل/felâ te'kül" şeklinde geçmektedir.

1317 O, Ümmü Gülsüm bint Ali b. Ebî Tâlib'dir.

1318 O, Mihrân veya Meymûn'dur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in azadlı kölesidir. Onun ismi Keysân'dır. Sahâbîdir. İbn Gülsüm bint Ali ondan hadis

aleyhi ve sellem şöyle demiş: ***“Ey Meymûn -veya Mihrân-! Biz Ehl-i Beyt, zekât almaktan sakındırıldık. Bizim azadlılarımız da bizdendir. Bundan dolayı zekât malından yemeyin.”***[1319]

١٠٩٩ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ حَيَّانَ التَّيْمِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ أَرْقَمَ، وَقِيلَ لَهُ: مَنْ آلُ مُحَمَّدٍ؟ قَالَ: مَنْ حُرِمَ الصَّدَقَةَ، قَالَ: قِيلَ: مَنْ؟، قَالَ: آلُ عَلِيٍّ، وَآلُ عُقَيْلٍ، وَآلُ جَعْفَرٍ، وَآلُ الْعَبَّاسِ.

1099- Abdürrezzâk > Sevrî isnadıyla rivayet edildiğine göre, Yezîd b. Hayyân et-Teymî[1320] şöyle demiştir: Zeyd b. Erkâm’a[1321] “Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*’in ehli/ailesi kimlerdir?”diye soruldu. Zeyd “Zekât haram olanlardır” dedi. “Onlar kimlerdir?” denilince “Ali’nin, Akîl’in, Ca‘fer’in ve Abbâs’ın aileleridir” dedi.[1322]

١١٠٠ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، قَالَ: لَيْسَ الْمِسْكِينُ الَّذِي لَا مَالَ لَهُ، وَلَكِنِ الْمِسْكِينُ الْأَخْلَقُ الْكَسْبِ.

1100- Abdürrezzâk > Ma‘mer > Eyyûb > İbn Sîrîn isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ömer b. el-Hattâb *radıyallahu anh* şöyle demiştir: “Miskin, malı olmayan kimse değildir. Miskin, kazanma imkânından yoksun olan kişidir.”[1323]

---

rivayet etmiştir. Bk. *el-Cerh ve't-Ta‘dîl*, IV, 300.

1319 Bu hadisi *Mecmau'z-Zevâid*'de geçtiği üzere Ahmed ve Taberânî rivayet etmişlerdir. Bk. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, III, 90; Abdürrezzâk, *Musannef*, IV, 51; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 210.

1320 O, Yezîd b. Hayyân et-Teymî el-Kûfî'dir. Dördüncü tabakadan olup sikadır. Bk. *Takrîb*, II, 363. Türkiye nüshasında “et-Temîmî” şeklinde geçmektedir ve bu hatalıdır.

1321 O, Zeyd b. Erkâm b. Zeyd b. el-Ensârî el-Hazrecî'dir. Sahâbîdir ve meşhurdur. 68 yılında vefat etmiştir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 198.

1322 Müslim bu hadisi daha uzun bir şekilde rivayet etmiştir. Bk. Müslim, Kitâbu Fezâili's-Sahâbe, XV, 180. Müslim'in zikrettiğine göre Zeyd b. Erkâm'a soruyu soran kişi Husayn b. Sebre'dir. Ayrıca bk. Tirmizî, *Sünen*, III, 37; İbn Huzeyme, *Sahîh*, IV, 62; Abdürrezzâk, *Musannef*, IV, 52; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, III, 282.

1323 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 159; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 58; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 365.

١١٠١ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ مُجَاهِدٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَالْغَارِمِينَ} قَالَ: مَنِ احْتَرَقَ بَيْتُهُ، وَذَهَبَ السَّيْلُ بِمَالِهِ، وَأَدَانَ عَلَى عِيَالِهِ.

1101- Abdürrezzâk > Sevrî > Osmân b. Esved[1324] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid, ***"Borçlulara"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Evi yanan, mallarını sel götüren veya ailesi için borçlanan kimsedir."[1325]

١١٠٢ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ هَارُونَ بْنِ رِئَابٍ، عَنْ كِنَانَةَ الْعَدَوِيِّ، قَالَ: كُنْتُ جَالِسًا عِنْدَ قَبِيصَةَ بْنِ الْمُخَارِقِ إِذْ جَاءَهُ نَفَرٌ مِنْ قَوْمِهِ يَسْتَعِينُونَهُ فِي نِكَاحِ رَجُلٍ مِنْ قَوْمِهِ فَأَبَى أَنْ يُعْطِيَهُمْ شَيْئًا فَانْطَلَقُوا مِنْ عِنْدِهِ، فقَالَ كِنَانَةُ، فَقُلْتُ لَهُ: أَنْتَ سَيِّدُ قَوْمِكَ أَتَوْكَ يَسْأَلُونَكَ فَلَمْ تُعْطِهِمْ شَيْئًا؟، قَالَ: لَوْ عَصَبَهُ بِقِدٍّ حَتَّى يَقْحَلَ لَكَانَ خَيْرًا لَهُ مِنْ أَنْ يَسْأَلَ فِي مِثْلِ هَذَا وَسَأُخْبِرُكَ عَنْ ذَلِكَ، أَنِّي تَحَمَّلْتُ بِحِمَالَةٍ فِي قَوْمِي، فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقُلْتُ: يَا نَبِيَّ اللهِ، إِنِّي تَحَمَّلْتُ بِحَمَالَةِ قَوْمِي، وَأَتَيْتُكَ؛ لِتُعِينَنِي فِيهَا، قَالَ: بَلَى نَحْمِلُهَا عَنْكَ يَا قَبِيصَةُ وَنُؤَدِّيهَا إِلَيْهِمْ مِنَ الصَّدَقَةِ. ثُمَّ قَالَ: إِنَّ الْمَسْأَلَةَ حُرِّمَتْ إِلَّا فِي ثَلَاثٍ فِي رَجُلٍ أَصَابَتْهُ جَائِحَةٌ، فَاجْتَاحَتْ مَالَهُ، فَيَسْأَلُ حَتَّى يُصِيبَ قِوَامًا مِنْ عِيشَةٍ ثُمَّ يُمْسِكُ، وَفِي رَجُلٍ أَصَابَتْهُ حَاجَةٌ حَتَّى يَشْهَدَ لَهُ ثَلَاثُ نَفَرٍ مِنْ ذَوِي الْحِجَى مِنْ قَوْمِهِ أَنَّ الْمَسْأَلَةَ قَدْ حَلَّتْ لَهُ، فَيَسْأَلُ حَتَّى يُصِيبَ الْقَوَامَ مِنَ الْعَيْشِ، ثُمَّ يُمْسِكُ، وَفِي رَجُلٍ تَحَمَّلَ بِحَمَالَةٍ، حَتَّى إِذَا أَبْلَغَ أَمْسَكَ، وَمَا كَانَ غَيْرَ ذَلِكَ فَإِنَّهُ سُحْتٌ يَأْكُلُهُ صَاحِبُهُ سُحْتًا.

1324 O, Osmân b. el-Esved b. Musa el-Mekkî'dir. Yedinci tabakadan olup sika ve sağlamdır. 150 yılında vefat etmiştir. Bu tarihten önce vefat ettiği de rivayet edilmektedir. Bk. *Takrîb*, II, 6.

1325 Sevrî bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. Sevrî, *Tefsîr,* s. 127; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 164; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 61. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbn Ebî Şeybe, İbn Ebî Hâtim ve Ebu'ş-Şeyh'in Mücâhid'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 252.

1102- Abdürrezzâk > Ma'mer > Hârûn b. Riâb[1326] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kinâne el-Adevî[1327] şöyle demiştir: Ben Kabîsa b. Muhârik'in[1328] yanında otururken kavminden bir grup insan onun yanına gelip kavminden bir adamın evliliği hakkında ondan yardım istediler. Ancak Kabîsa b. Muhârik onlara bir şey vermeyi kabul etmeyince onlar da yanından çıkıp gittiler. Peşinden ben, ona "Sen kavminin efendisisin. Onlar senden bir şey istemeye geldiler fakat sen onlara hiçbir şey vermedin" deyince şöyle dedi: Kuruyuncaya kadar deri kırbaçla bağlansa bu, onun için böyle dilenmesinden daha hayırlıdır. Ben sana bununla ilgili bir şey anlatacağım: Ben kavmimden birisine kefil olup borç yüklenmiştim. Bu yüzden Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gidip "Ey Allah'ın Resûlü! Ben kavmimden birisine kefil olup borç yüklendim. Bu hususta bana yardım etmen için sana geldim" dedim. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Biz onu senden alıp yükleniriz ve onlara alacaklarını zekât mallarından öderiz"*** buyurdu. Sonra da ***"Ey Kabîsa! Üç sınıf dışında dilenmek haramdır: Kefalet altına giren kimse. O malı elde edinceye kadar dilenir sonra bırakır. Bütün malını yok eden bir felâkete uğrayan kimse. O da geçim ihtiyacını sağlayıncaya kadar dilenir sonra bırakır. Ve yoksulluğa uğrayan kimse. O derecede ki kavminden aklı başında üç kişinin 'Gerçekten filan kişi yoksul düştü!' diye şehadette bulunacakları kimseye dilenmek helâldir. Sonra o da dilenmeyi bırakır. Ey Kabîsa! Dilenmenin bundan ötesi haramdır! Zira o, dilenenin yediği haram kazançtır"*** buyurdu.[1329]

1326 O, Hârûn b. Riâb et-Temîmî Ebû Bekir veya Ebu'l-Hasan'dır. Altıncı tabakadan olup sika ve âbiddir. Enes'ten hadis dinlediği hususunda ihtilâf vardır. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 311.

1327 O, Kinâne b. Nuaym el-Adevî Ebu Bekir el-Basrî'dir. Dördüncü tabakadan olup sikadır. Bk. *Takrîb*, II, 169.

1328 O, Kabîsa b. Muhârik b. Abdillah el-Hilâlî'dir. Sahâbîdir. Basra'da ikâmet etmiştir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, II, 123.

1329 Müslim, Kitâbu'z-Zekât, VII, 133; Ebû Davud, Kitâbu'z-Zekât, II, 290; Nesâî, Kitâbu'z-Zekât, V, 67; Dârimî, Kitâbu'z-Zekât, I, 333; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 477; İbn Huzeyme, *Sahîh*, IV, 65; Abdürrezzâk, *Musannef*, XI, 90; Dârekutnî, Kitâbu'z-Zekât. Humeydî, Kabîsa b. Muhârik b. Abdillah el-Hilâlî'nin hadisini rivayet etmiştir. Bk. Humeydî, *Müsned*, III, 477; Ebû Ubeyd, *el-Emvâl*, s. 230. no: 562. İbn Kesîr bu hadisi nakledip şöyle demiştir: "Bu babda Kabîsa hadisi asıldır." Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 265.

١١٠٣ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، أَنَّ الْمُؤَلَّفَةَ قُلُوبِهِمْ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ أَبُو سُفْيَانَ بْنُ الْحَارِثِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، وَمِنْ بَنِي أُمَيَّةَ أَبُو سُفْيَانَ بْنُ حَرْبٍ، وَمِنْ بَنِي مَخْزُومٍ الْحَارِثُ بْنُ هِشَامٍ، وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ يَرْبُوعٍ، وَمِنْ بَنِي جُمَحٍ صَفْوَانُ بْنُ أُمَيَّةَ، وَمِنْ بَنِي عَامِرِ بْنِ لُؤَيٍّ سُهَيْلُ بْنُ عَمْرٍو، وَحُوَيْطِبُ بْنُ عَبْدِ الْعُزَّى، وَمِنْ بَنِي أَسَدِ بْنِ عَبْدِ الْعُزَّى حَكِيمُ بْنُ حِزَامٍ، وَمِنْ بَنِي سَهْمٍ عَدِيُّ بْنُ قَيْسٍ، وَمِنْ بَنِي فَزَارَةَ عُيَيْنَةُ بْنُ حِصْنِ بْنِ بَدْرٍ، وَمِنْ بَنِي تَمِيمٍ الْأَقْرَعُ بْنُ حَابِسٍ، وَمِنْ بَنِي نَصْرٍ مَالِكُ بْنُ عَوْفٍ، وَمِنْ بَنِي سُلَيْمٍ الْعَبَّاسُ بْنُ مِرْدَاسٍ، وَمِنْ بَنِي ثَقِيفٍ الْعَلَاءُ بْنُ حَارِثَةَ أَعْطَى النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُلَّ رَجُلٍ مِنْهُمْ مِائَةَ نَاقَةٍ إِلَّا عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ يَرْبُوعٍ، وَحُوَيْطِبَ بْنَ عَبْدِ الْعُزَّى، فَإِنَّهُ أَعْطَى كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا خَمْسِينَ نَاقَةً.

1103- Abdürrezzâk > Ma‘mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Yahyâ b. Ebî Kesîr şöyle demiştir: “Kalpleri İslâm’a ısındırılanlar şu kişilerdir: Hâşimoğulları’ndan Ebû Süfyân b. Hâris b. Abdülmuttalib, Ümeyyeoğulları’ndan Ebû Süfyân b. Harb, Mahzûmoğulları’ndan Hâris b. Hişâm ve Abdurrahmân b. Yerbû‘, Cumahoğulları’ndan Safvân b. Ümeyye, Âmir b. Lüey Oğulları’ndan Süheyl b. Amr ve Huveytıb b. Abdüluzzâ, Esed b. Abdüluzzâoğulları’ndan Hakîm b. Hizâm, Sehmoğulları’ndan Adiy b. Kays, Fezâreoğulları’ndan Uyeyne b. Hısn b. Bedr el-Fezârî, Temîmoğulları’ndan Akra‘ b. Hâbis, Nadroğulları’ndan Mâlik b. Avf, Süleymoğulları’ndan Abbâs b. Mirdâs, Sakîfoğulları’ndan Alâ b. Hârise. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, (Huveytıb b. Abdüluzzâ ve Abdurrahmân b. Yerbû‘ dışında) bu kişilerden her birine yüz deve bağışladı. Huveytıb b. Abdüluzzâ ve Abdurrahmân b. Yerbû‘ya ise elli deve verdi.”[1330]

1330 Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, X, 160; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 60; Begavî, *Meâlimü’t-Tenzîl*, III, 91; Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 179; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Azîm*, III, 251. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü’l-Mensûr*’da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbn Ebî Hâtim, İbnu’l-Münzir ve İbn Merdûye’nin Yahyâ b. Ebî Kesîr’den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, III, 251.

١١٠٤- نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ صَفْوَانُ بْنُ أُمَيَّةَ: لَقَدْ أَعْطَانِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا أَعْطَانِي، وَإِنَّهُ لَأَبْغَضُ النَّاسِ إِلَيَّ، فَمَا بَرِحَ يُعْطِينِي حَتَّى إِنَّهُ لَأَحَبُّ النَّاسِ إِلَيَّ.

1104- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Zührî şöyle demiştir: Safvân b. Ümeyye şöyle dedi: "Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* bana verdiklerini verdi. O daha önce benim en nefret ettiğim kişiydi. Ama bana verdikten sonra benim için insanların en sevimlisi haline geldi."[1331]

وَمِنْهُمُ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ قُلْ أُذُنُ خَيْرٍ لَكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦١﴾ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ لِيُرْضُوكُمْ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضُوهُ إِنْ كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ مَنْ يُحَادِدِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا ذَلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ ﴿٦٣﴾ يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ أَنْ تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ قُلِ اسْتَهْزِئُوا إِنَّ اللَّهَ مُخْرِجٌ مَا تَحْذَرُونَ ﴿٦٤﴾ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ ﴿٦٥﴾

61. Peygamber'e eziyet eden ve "O bir kulaktır (kendisine söylenen her bir şeyi işitir ve onu doğru kabul eder)" diyen de onlardandır. De ki: "O sizin için hayırlı bir kulaktır. Allah'a inanır ve mü'minlere inanır. O içinizden iman edenler için de bir rahmettir. Allah'ın Resûlü'nü incitenler için can yakıcı bir azap vardır." 62. Sizi hoşnut etmek için huzurunuzda Allah'a yemin ederler. Hâlbuki daha doğru olan, eğer mü'min iseler Allah'ı ve Resûlü'nü hoşnut etmeleridir. 63. Hâlâ bilmezler mi ki kim Allah'a ve Resûlü'ne karşı koyarsa ona içinde ebedî

1331 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 465; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 162; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 365. Begavî bu hadisi kimseye nisbet etmeden nakletmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 91.

kalacağı cehennem ateşi vardır. En büyük rüsvaylık işte budur. 64. Münafıklar kalplerinde olanı kendilerine açıkça haber verecek bir sûrenin tepelerine indirilmesinden çekiniyorlar. "Siz alay edin bakalım. Şüphesiz Allah çekindiğinizi açığa çıkaracaktır" de. 65. And olsun, onlara soracak olsan, elbette "Biz sadece eğlenip şakalaşıyorduk" diyeceklerdir. De ki: "Allah ile, O'nun âyetleriyle ve Resûlü ile mi eğleniyordunuz?"

١١٠٥ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ} قَالَ: بَيْنَمَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ، وَرَكْبٌ مِنَ الْمُنَافِقِينَ يَسْتَهْزِءُونَ بَيْنَ يَدَيْهِ، فَقَالُوا: أَيَظُنُّ هَذَا أَنْ يَفْتَتِحَ قُصُورَ الرُّومِ، وَحُصُونَهَا؟ فَأَطْلَعَ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى نَبِيَّهُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى مَا قَالُوا، فَقَالَ: عَلَيَّ بِهَؤُلَاءِ النَّفَرِ. فَدَعَاهُمْ، فَقَالَ: أَقُلْتُمْ كَذَا وَكَذَا؟، فَحَلَفُوا مَا كُنَّا إِلَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ.

1105- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"And olsun, onlara soracak olsan, elbette 'Biz sadece eğlenip şakalaşıyorduk' diyeceklerdir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Tebûk Savaşı'na gidişi sırasında önünde binekleriyle ilerleyen bazı münafıklar, "Bu adam Şam sarayları ile kalelerini ele geçireceğini mi zannediyor!" dediler. Allah Teâlâ onların söyledikleri sözleri Resûlü'ne bildirince, Allah Resûlü ***"O topluluğu yanıma getirin"*** deyip onları çağırdı. Yanlarına geldiğinde ***"Böyle böyle mi dedin(iz)?"*** diye sordu. Fakat onlar yemin ederek "Ey Allah'ın Resûlü! Biz sadece lafa dalmış şakalaşıyorduk" dediler.[1332]

1332 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 173; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 64. Begavî bu hadisi Katâde, Mukâtil ve Kelbî'den rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 96. Kurtubî hadisi Katâde'den nakletmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 198; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 367; Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 169; Süyûtî, *Lübâb,* s. 119. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Hâtim, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 254.

لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ إِنْ نَعْفُ عَنْ طَائِفَةٍ
مِنْكُمْ نُعَذِّبْ طَائِفَةً بِأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿٦٦﴾

66. Özür dilemeyin. Siz iman ettikten sonra gerçekten kâfir oldunuz. İçinizden bir grubu affetsek bile, günahkâr kimseler oldukları için diğer bir gruba azap edeceğiz.

١١٠٦ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ مَعْمَرٌ، وَقَالَ الْكَلْبِيُّ: كَانَ رَجُلٌ مِنْهُمْ لَمْ يُمَالِئْهُمْ فِي الْحَدِيثِ يَسِيرُ مُجَانِبًا لَهُمْ، فَنَزَلَتْ {إِنْ نَعْفُ عَنْ طَائِفَةٍ مِنْكُمْ نُعَذِّبْ طَائِفَةً} فَسَمَّاهُ طَائِفَةً، وَهُوَ وَحْدَهُ.

1106- Abdürrezzâk > Ma‘mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Kelbî şöyle demiştir: “Onlardan bir kişi, onları desteklemiyor, onların tarafında yer almıyor, sadece yanlarında yürüyordu. Bundan dolayı ***‘Özür dilemeyin. Siz iman ettikten sonra gerçekten kâfir oldunuz. İçinizden bir grubu affetsek bile, günahkâr kimseler oldukları için diğer bir gruba azap edeceğiz’*** âyeti indi. Allah Teâlâ tek olduğu halde ona taife (grup) adını verdi.”[1333]

الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ
بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ نَسُوا
اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٦٧﴾

67. Münafık erkeklerle münafık kadınlar da birbirlerindendir. Onlar kötülüğü emreder, iyilikten alıkoyarlar. Ellerini de sıkı tutarlar. Onlar Allah’ı unuttular, O da onları unuttu. Şüphesiz münafıklar fâsıkların ta kendileridirler.

1333 Taberî bu hadisi Ma‘mer’den rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, X, 174. İbn Ebî Hâtim hadisi İbn Abbâs’tan rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 64; Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 199; Begavî, *Meâlimü’t-Tenzîl*, III, 98. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü’l-Mensûr*’da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbnu’l-Münzir ve Ebu’ş-Şeyh’in Kelbî’den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, III, 255.

١١٠٧ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ} قَالَ: يَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ عَنْ كُلِّ خَيْرٍ.

1107- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Ellerini de sıkı tutarlar"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Her hayırdan ellerini çekerler, uzak dururlar."[1334]

وَعَدَ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا هِيَ حَسْبُهُمْ وَلَعَنَهُمُ اللَّهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُقِيمٌ ﴿٦٨﴾ كَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَأَكْثَرَ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا فَاسْتَمْتَعُوا بِخَلَاقِهِمْ فَاسْتَمْتَعْتُمْ بِخَلَاقِكُمْ كَمَا اسْتَمْتَعَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ بِخَلَاقِهِمْ وَخُضْتُمْ كَالَّذِي خَاضُوا أُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٦٩﴾

68. Allah, erkek münafıklara da kadın münafıklara da kâfirlere de -orada ebediyen kalmak üzere- cehennem ateşini vadetti. Bu onlara yeter. Allah onlara lanet etmiştir. Onlara kalıcı bir azap vardır. 69. Siz de kendinizden öncekiler gibisiniz. Hâlbuki onlar sizden daha güçlü idiler. Malları ve evlatları da daha çoktu. Onlar payları kadar faydalandılar. Sizden öncekiler de kendi payları kadar faydalandıkları gibi, siz de payınız kadar faydalandınız ve onlar daldıkları gibi siz de daldınız. Dünyada da ahirette de amelleri boşa gitmiş olanlardır onlar. Zarara uğrayanların ta kendileri de işte onlardır.

1334 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 174; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 65; Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 199. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Hâtim ve Ebu'ş-Şeyh'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 255.

١١٠٨ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْحَسَنِ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {فَاسْتَمْتَعُوا بِخَلَاقِهِمْ} قَالَ: بِدِينِهِمْ.

1108- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan, **"Onlar payları kadar faydalandılar"** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Dinlerinden (faydalandılar)."[1335]

أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَقَوْمِ إِبْرَاهِيمَ وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَاتِ أَتَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٧٠﴾

70. Onlara kendilerinden öncekilerin, Nûh, Âd, Semûd kavimlerinin, İbrahim kavminin, Medyen ashâbının, mu'tefikâtın (Lût kavminin altı üstüne getirilmiş kasabalarının) haberi de gelmedi mi? Peygamberleri onlara apaçık delillerle gelmişlerdi. Allah onlara zulmediyor değildi. Fakat onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı.

١١٠٩ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ: {وَالْمُؤْتَفِكَاتِ} قَوْمُ لُوطٍ ائْتَفَكَتْ بِهِمْ أَرْضُوهُمْ، فَجَعَلَ أَعَالِيَهَا سَافِلَهَا.

1109- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Onlara kendilerinden öncekilerin, Nûh, Âd, Semûd kavimlerinin, İbrahim kavminin, Medyen ashâbının, mu'tefikâtın (Lût kavminin altı üstüne getirilmiş kasabalarının) haberi de gelmedi mi?"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "'وَالْمُؤْتَفِكَات/Mu'tefikât,' Lût *aleyhisselâm*'ın kavmidir. Kuraklık nedeniyle toprakları onları kavurdu. Allah da topraklarının altını üstüne getirdi."[1336]

1335 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 176; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 65; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 386. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Hâtim ve Ebu'ş-Şeyh'in İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 255.

1336 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 177; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 67; Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 302; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 369. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-*

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾ وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٧٢﴾ يَاأَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٧٣﴾

71. Mü'min erkeklerle mü'min kadınlar birbirlerinin velileridir (dost ve yardımcılarıdır). Bunlar iyiliği emreder, münkerden vazgeçirmeye çalışırlar. Namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler. Allah'a ve Resûlü'ne de itaat ederler. İşte Allah bunlara rahmet edecektir. Şüphesiz Allah Azîz'dir, Hakîm'dir. 72. Allah, mü'min erkeklere de mü'min kadınlara da içlerinde ebediyen kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler vadetti. Bir de Adn cennetlerinde hoş meskenler... Allah'ın rızası ise hepsinden daha büyüktür. En büyük kurtuluş işte budur! 73. Ey peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihad et ve onlara karşı sert ol. Yerleri cehennemdir onların. O ne kötü bir dönüş yeridir!

١١١٠ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْحَسَنِ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ} قَالَ جَاهِدِ الْكُفَّارَ بِالسَّيْفِ، وَالْمُنَافِقِينَ بِالْحُدُودِ، وَأَقِمْ عَلَيْهِمْ حُدُودَ اللَّهِ.

1110- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan, ***"Ey peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihad et"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Kâfirlere karşı kılıçla, münafıklara karşı ise had cezalarıyla cihad et ve onlara Allah'ın had cezalarını uygula."[1337]

Mensûr'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Taberî, İbn Ebî Hâtim ve İbnu'l-Münzir'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 255.

1337 İbn Ebî Hâtim bu hadisi Hasan'dan rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 69. Begavî hadisi Katâde ve Hasan'dan rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 100. İbn Kesîr hadisi Katâde, Mücâhid ve Hasan'dan nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 371. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-*

يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا وَمَا نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ فَإِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْرًا لَهُمْ وَإِنْ يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٧٤﴾

74. Söylemediklerine dair Allah'a yemin ederler. Şüphe yok ki o küfür sözünü söylediler. Onlar Müslümanlıklarından sonra kâfir oldular ve başaramadıkları bir işe de yeltendiler. Hâlbuki intikam almaya kalkışmaları için Allah'ın ve Peygamberi'nin onları lütfu ile zenginleştirmiş olmasından başka bir sebep yoktu. Eğer tevbe ederlerse onlar için hayırlı olur. Eğer yüz çevirirlerse Allah onları dünyada da ahirette de pek acıklı bir azaba uğratır. Onların yeryüzünde ne bir dostları vardır ne de bir yardımcıları.

١١١١ – نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا، وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ} قَالَ: نَزَلَتْ فِي عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أُبَيٍّ ابْنِ سَلُولٍ.

1111- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Söylemediklerine dair Allah'a yemin ederler. Şüphe yok ki o küfür sözünü söylediler"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bu âyet, Abdullah b. Übey b. Selûl hakkında inmiştir."[1338]

وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللَّهَ لَئِنْ آتَانَا مِنْ فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا آتَاهُمْ مِنْ فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٧٦﴾ فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ

Mensûr'da zikretmiş ve Abd b. Humeyd ve İbnu'l-Münzir'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 258.

1338 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 186; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 381. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 258. Kurtubî şöyle demiştir: Hasan şöyle demiştir: "Bu, bütün münafıkların söylediği şeydir." Sonra şöyle demiştir: "Bu sahihtir."

﴿٧٧﴾ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ وَأَنَّ اللَّهَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ

﴿٧٨﴾ الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٩﴾

75. İçlerinden kimi de Allah'a "Eğer bize lütfundan ihsan ederse and olsun ki sadaka vereceğiz ve muhakkak ki sâlihlerden olacağız" diyerek söz vermişti. 76. Ama Allah kendilerine lütfundan ihsan edince de cimrilik edip yüz çevirerek gerisin geriye döndüler. 77. Nihayet Allah'a verdikleri sözlerini tutmadıkları ve yalan söyledikleri için O da huzuruna çıkacakları güne kadar kalplerine bir nifak sokarak onları cezalandırdı. 78. Onlar gizlediklerini de fısıltılarını da Allah'ın muhakkak bildiğini, Allah'ın bütün gaybları çok iyi bildiğini bilmezler mi? 79. Sadakalar hususunda, mü'minlerden gönüllü verenleri ve güçlerinin yettiğinden başkasını bulamayanları çekiştirip onlarla alay edenler var ya, Allah işte onları maskaraya çevirmiştir. Ve onlar için elem verici azap vardır.

١١١٢ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ} قَالَ: تَصَدَّقَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ بِشَطْرِ مَالِهِ، وَكَانَ مَالُهُ ثَمَانِيَةَ آلَافِ دِينَارٍ فَتَصَدَّقَ بِأَرْبَعَةِ آلَافٍ، فَقَالَ نَاسٌ مِنَ الْمُنَافِقِينَ: إِنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ لَعَظِيمُ الرِّيَاءِ، فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى: {الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ، وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ} وَكَانَ لِرَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ صَاعَانِ مِنْ تَمْرٍ، فَجَاءَ بِأَحَدِهِمَا، فَقَالَ نَاسٌ مِنَ الْمُنَافِقِينَ: إِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ عَنْ صَاعِ هَذَا، وَكَانَ الْمُنَافِقُونَ يَطْعَنُونَ عَلَيْهِمْ، وَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ، فَقَالَ اللَّهُ جَلَّ ثَنَاؤُهُ: {وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ، فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ}.

1112- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Sadakalar hususunda, mü'minlerden gönüllü verenleri ve güçlerinin yettiğinden başkasını bulamayanları çekiştirip onlarla alay***

edenler var ya, Allah işte onları maskaraya çevirmiştir. Ve onlar için elem verici azap vardır" âyeti hakkında şöyle demiştir: Abdurrahmân b. Avf sekiz bin dinarlık olan malının yarısı olan dört bin dinarı sadaka olarak verdi. Bu hareketi üzerine bazı münafıklar, "Abdurrahmân büyük bir riyakâr!" dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ, ***"Sadakalar hususunda, mü'minlerden gönüllü verenleri..."*** buyurdu. Ensâr'dan bir adamın da iki sâ' hurması vardı ve bir sâ'ını getirip sadaka olarak verdi. Bunun üzerine bazı münafıklar, "Allah'ın bu bir sâ'lık hurmaya ihtiyacı yoktur" dediler ve bu şekilde onlara dil uzatıp onları alaya aldılar. Buna karşılık Allah Teâlâ ***"ve güçlerinin yettiğinden başkasını bulamayanları çekiştirip onlarla alay edenler var ya, Allah işte onları maskaraya çevirmiştir. Ve onlar için elem verici azap vardır"*** buyurdu.[1339]

اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٨٠﴾

80. Onlar için ister mağfiret dile, ister mağfiret dileme! Onlar için yetmiş defa mağfiret dilesen de yine Allah onları kesinlikle bağışlamayacaktır. Bunun sebebi Allah'ı ve Peygamberi'ni inkâr etmeleridir. Allah, fâsıklar topluluğuna hidayet vermez.

١١١٣ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ {اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ} قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَأَزِيدَنَّ عَنِ السَّبْعِينَ، فَقَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: {سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ}.

1113- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Onlar için ister mağfiret dile, ister mağfiret dileme! Onlar için yetmiş***

1339 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 195; Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 172; Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 215. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Hâtim ve İbn Asâkir'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 262. Ayrıca bk. Buhârî, Kitâbu'z-Zekât, VI, 224; Müslim, Kitâbu'z-Zekât, no: 1018; Nesâî, *Sünen*, V, 59; İbn Huzeyme, *Müsned*, IV, 102; Tayâlisî, *Müsned*, II, 199. İbn Ebî Hâtim bu hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 73.

defa mağfiret dilesen de yine Allah onları kesinlikle bağışlamayacaktır" âyeti hakkında şöyle demiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Yetmişten daha fazla istiğfar yapacağım"*** deyince Allah Teâlâ ***"Onlara bağışlama dilesen de dilemesen de onlar için birdir. Allah onları asla bağışlamayacaktır. Çünkü Allah, fâsıklar topluluğunu doğru yola iletmez"***[1340] buyurdu.[1341]

فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللّٰهِ وَكَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ﴿٨١﴾

81. Allah'ın Resûlü'ne muhalefet için geri kalanlar (sefere çıkmayıp) oturmalarına sevindiler. Allah yolunda malları ve canları ile cihad etmekten hoşlanmadılar ve "Bu sıcakta savaşa çıkmayın" dediler. De ki: "Cehennem ateşi daha sıcaktır. Keşke bilselerdi."

١١١٤ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ معمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللّٰهِ} قَالَ: هِيَ غَزْوَةُ تَبُوكَ.

1114- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Allah'ın Resûlü'ne muhalefet için geri kalanlar (sefere çıkmayıp) oturmalarına sevindiler. Allah yolunda malları ve canları ile cihad etmekten hoşlanmadılar ve 'Bu sıcakta savaşa çıkmayın' dediler. De ki: 'Cehennem ateşi daha sıcaktır. Keşke bilselerdi'"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Burada Tebük Gazvesi'nden bahsedilmektedir."[1342]

1340 Münâfikûn 63/6.

1341 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 202.

1342 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 201; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 75; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 106; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 376. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Hâtim ve Ebu'ş-Şeyh'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 256.

فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾

82. Artık onlar kazandıklarının bir cezası olarak az gülsünler, çok ağlasınlar.

١١١٥ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْحَسَنِ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا} قَالَ: يَضْحَكُوا قَلِيلًا فِي الدُّنْيَا، {وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا} فِي الْآخِرَةِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

1115- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan (el-Basrî), ***"Artık onlar kazandıklarının bir cezası olarak az gülsünler, çok ağlasınlar"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Dünyada az gülsünler ve (dünyada) kazandıklarına karşılık bir ceza olarak ahirette cehennem ateşinde çok ağlasınlar."[1343]

فَإِنْ رَجَعَكَ اللَّهُ إِلَى طَائِفَةٍ مِنْهُمْ فَاسْتَأْذَنُوكَ لِلْخُرُوجِ فَقُلْ لَنْ تَخْرُجُوا مَعِيَ أَبَدًا وَلَنْ تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا إِنَّكُمْ رَضِيتُمْ بِالْقُعُودِ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا مَعَ الْخَالِفِينَ ﴿٨٣﴾ وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨٤﴾

83. Eğer Allah seni onlardan bir topluluğun yanına döndürür de (başka bir savaşa) çıkmak için senden izin isterlerse de ki: "Siz, benimle beraber asla çıkmayacaksınız ve benimle beraber hiçbir düşmanla asla savaşmayacaksınız. Çünkü siz birinci defa (Tebük Seferi'nde) yerinizde kalmaya razı oldunuz. Şimdi de geri kalanlarla (kadın ve çocuklarla) beraber oturun." 84. Onlardan ölen hiçbir kimsenin namazını asla kılma, kabrinin başında da durma. Çünkü onlar Allah'ı ve Resûlü'nü inkâr ettiler ve fâsıklar olarak öldüler.

1343 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 202. Bu hadis Rebî' b. Heysem, Avf el-Ukaylî, Hasan, Katâde, Zeyd b. Eslem, İbn Abbâs ve Ebû Rezîn'den rivayet edilmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 76; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 377; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 265.

١١١٦ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ} قَالَ: أَرْسَلَ عَبْدُ اللهِ بْنُ أُبَيِّ ابْنُ سَلُولَ، وَهُوَ مَرِيضٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا دَخَلَ عَلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ لَهُ: أَهْلَكَكَ حُبُّ يَهُودَ، قَالَ لَهُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّمَا أَرْسَلْتُ إِلَيْكَ لِتَسْتَغْفِرَ لِي، وَلَمْ أُرْسِلْ إِلَيْكَ؛ لِتُؤَنِّبَنِي، ثُمَّ سَأَلَهُ عَبْدُ اللَّهِ أَنْ يُعْطِيَهُ قَمِيصَهُ يُكَفَّنُ فِيهِ، فَأَعْطَاهُ إِيَّاهُ وَصَلَّى عَلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَقَامَ عَلَى قَبْرِهِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ: {وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا، وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ}.

1116- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Onlardan ölen hiçbir kimsenin namazını asla kılma, kabrinin başında da durma. Çünkü onlar Allah'ı ve Resûlü'nü inkâr ettiler ve fâsıklar olarak öldüler"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: Abdullah b. Übey b. Selûl hasta olunca Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e haber gönderdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, yanına girince ***'Yahudilere olan sevgin seni helâk etti'*** buyurdu. Buna karşılık Abdullah b. Übey b. Selûl, 'Beni azarlaman için değil, bana bağışlanma dilemen için seni çağırttım' dedi. Sonra Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den kendisine kefenlenmesi için gömleğini vermesini isteyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona gömleğini verdi. (Öldükten sonra) namazını kıldırdı ve kabrinin başına geldi. Bunun üzerine Allah Teâlâ, ***'Onlardan ölen hiçbir kimsenin namazını asla kılma, kabrinin başında da durma. Çünkü onlar Allah'ı ve Resûlü'nü inkâr ettiler ve fâsıklar olarak öldüler'*** âyetini indirdi."[1344]

وَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَأَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿٨٥﴾ وَإِذَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ أَنْ آمِنُوا بِاللَّهِ وَجَاهِدُوا مَعَ رَسُولِهِ اسْتَأْذَنَكَ أُولُو الطَّوْلِ مِنْهُمْ وَقَالُوا ذَرْنَا نَكُنْ مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿٨٦﴾ رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٨٧﴾

1344 Buhârî, Kitâbu't-Tefsîr, VIII, 337-341; Müslim, Kitâbu Fezâili's-Sahâbe, IV, 1865; Tirmizî, Kitâbu't-Tefsîr, V, 280; Nesâî, Kitâbu'l-Cenâiz, IV, 68; Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 173. İbn Ebî Hâtim bu hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 75; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 376.

لَكِنِ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ جَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَأُولَئِكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٨٨﴾ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٨٩﴾ وَجَاءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٩٠﴾ لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩١﴾ وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ ﴿٩٢﴾ إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ أَغْنِيَاءُ رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٩٣﴾ يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَّأَنَا اللَّهُ مِنْ أَخْبَارِكُمْ وَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٤﴾ سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ إِنَّهُمْ رِجْسٌ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٩٥﴾ يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَى عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٩٦﴾ الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٩٧﴾ وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَائِرَ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٩٨﴾ وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرُبَاتٍ عِنْدَ اللَّهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ أَلَا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ سَيُدْخِلُهُمُ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩٩﴾ وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٠٠﴾

85. Malları da evlatları da imrendirmesin seni. Allah, onları dünyada bunlar sebebiyle ancak bir azaba çarptırmayı ve canlarının kâfir oldukları halde güçlükle çıkmasını ister. 86. "Allah'a iman edin, Resûlü ile birlikte cihad edin" diye bir sûre indirildiği zaman içlerinden güç yetirenler senden izin isterler ve "Bizi bırak da oturanlarla birlikte kalalım" derler. 87. Geri kalanlarla birlikte olmaya razı oldular. Kalplerine de mühür vuruldu. Onlar anlamazlar. 88. Fakat peygamber ve beraberindeki mü'minler mallarıyla ve canlarıyla cihad ettiler. İşte onlar için (dünyada ve ahirette) hayırlar vardır ve onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir. 89. Allah onlara altından nehirler akan cennetler hazırlamıştır. Orada ebedî olarak kalıcıdırlar. İşte en büyük kurtuluş budur. 90. Bedevîlerden özür beyân edenler kendilerine izin verilsin diye geldiler. Allah'a ve Resûlü'ne yalan söyleyenler de oturup kaldılar. Onlardan kâfir olanlara elem verici bir azap erişecektir. 91. Allah'a ve Resûlü'ne karşı samimi olmak şartı ile zayıflara, hastalara ve harcayacak bir şey bulamayanlara bir günah yoktur. İyilik edenlerin aleyhine bir yol (sorumluluk) yoktur. Allah bağışlayandır, Rahîm'dir. 92. Bir de sana, kendilerine binek temin etmen için gelip de "Size bir binek bulamıyorum" dediğin zaman (cihad için) harcayacak bir şey bulamadıklarından üzülerek gözleri yaş döke döke geri dönen kimselere de (bir sorumluluk yoktur). 93. Yol (sorumluluk), ancak zengin oldukları halde senden izin isteyenlerin aleyhinedir. Onlar geri kalanlarla beraber olmaya razı oldular. Allah da kalplerini mühürledi. Bunun için onlar bilmezler. 94. Kendilerine döndüğünüz vakit size özür beyân edeceklerdir. De ki: "Özür dilemeyin. Size kesinlikle inanmayız. Allah bize size dair haberler vermiştir. Allah ve Resûlü sizin davranışınızı görecek sonra görüneni de görünmeyeni de bilene döndürüleceksiniz. O da size yaptıklarınızı haber verecektir." 95. Yanlarına döndüğünüzde onlardan vazgeçmeniz için önünüzde Allah'a yemin edeceklerdir. O halde siz de onlardan yüz çevirin.

Çünkü onlar murdardırlar. Kazandıklarının cezası olarak da varacakları yer cehennemdir. 96. Kendilerinden hoşnut olmanız için size yemin ederler. Siz onlardan hoşnut olsanız da şüphesiz Allah o fâsıklar topluluğundan hoşnut olmaz. 97. Bedevîler küfür ve münafıklık bakımından daha beterdirler. Allah'ın Resûlü'ne indirdiklerinin sınırlarını bilmemeye de daha layıktırlar. Allah her şeyi bilendir, Hakîm'dir. 98. Bedevîlerden öyleleri de vardır ki, infak ettiğini haksızca alınmış bir mal sayar ve başınıza musibetler gelmesini bekler. En kötü bela kendi başlarına olsun. Allah her şeyi işitendir, bilendir. 99. Bedevîlerden öyleleri de vardır ki, Allah'a ve ahiret gününe iman eder, infak ettiğini Allah katında yakınlığa ve Peygamber'in dualarına vesile edinir. İyi bilin ki bu onlar için gerçekten bir yakınlıktır. Allah onları rahmetine alacaktır. Şüphesiz ki Allah mağfiret ve rahmet edendir. 100. İslâm'ı ilk önce kabul eden Muhâcirler ve Ensâr ile, iyilikle onlara uyanlar var ya, Allah onlardan razı olmuştur, onlar da O'ndan hoşnut olmuşlardır. Bunlar için orada ebediyen kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. İşte bu, en büyük kurtuluştur.

١١١٧ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ}، قَالَ: الَّذِينَ صَلَّوْا الْقِبْلَتَيْنِ جَمِيعًا.

1117- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, **"İslâm'ı ilk önce kabul eden Muhâcirler ve Ensâr ile, iyilikle onlara uyanlar var ya, Allah onlardan razı olmuştur, onlar da O'ndan hoşnut olmuşlardır"** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bunlar her iki kıbleye dönerek namaz kılmış kişilerdir."[1345]

1345 Taberî bu hadisi sonunda bir ziyadeyle rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 8; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 91. İbn Kesîr bu hadisi benzer şekilde rivayet etmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 383. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî, Ebû Nuaym, İbn Ebî Hâtim ve Ebu'ş-Şeyh'in Ebû Musa ve Saîd b. el-Müseyyeb'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 269.

وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ مُنَافِقُونَ وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَى النِّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ سَنُعَذِّبُهُمْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ إِلَى عَذَابٍ عَظِيمٍ ﴿١٠١﴾

101. Çevrenizdeki bedevîlerden münafık olanlar vardır. Medîne ahalisinden de. Onlar münafıklığı âdet edinmiş kimselerdir. Sen onları bilmezsin. Onları biz biliriz. Biz onları iki kere azaba uğratacağız. Sonra da büyük bir azaba döndürüleceklerdir.

١١١٨ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ مُنَافِقُونَ} إِلَى قَوْلِهِ تَعَالَى: {لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ} قَالَ: فَمَا بَالُ أَقْوَامٍ يَتَكَلَّفُونَ عِلْمَ النَّاسِ؟ قَالَ[1346]: فُلَانٌ فِي الْجَنَّةِ، وَفُلَانٌ فِي النَّارِ، فَإِذَا سَأَلْتَ أَحَدَهُمْ عَنْ نَفْسِهِ، قَالَ: لَا أَدْرِي لَعَمْرِي لَأَنْتَ بِنَفْسِكَ أَعْلَمُ مِنْكَ بِأَعْمَالِ النَّاسِ، وَلَقَدْ تَكَلَّفْتَ شَيْئًا مَا تَكَلَّفَهُ الْأَنْبِيَاءُ قَبْلَكَ، قَالَ: نَبِيُّ اللهِ شُعَيْبٌ: {بَقِيَّةُ اللهِ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ، وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ} وَقَالَ لِنَبِيِّهِ: {لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ}.

1118- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Çevrenizdeki bedevîlerden münafık olanlar vardır. Medîne ahalisinden de. Onlar münafıklığı âdet edinmiş kimselerdir. Sen onları bilmezsin. Onları biz biliriz. Biz onları iki kere azaba uğratacağız. Sonra da büyük bir azaba döndürüleceklerdir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: Bazı insanlara ne oluyor da insanların gelecek bilgisini öğrenmeye özenip "Filan kişi cennetlik, filan kişi cehennemlik" diyorlar. Oysa bunlardan birine kendisinin ne olacağını sorsan "Bilmiyorum" der. Ömrüme yemin olsun ki sen, kendini insanların amellerini bilmesinden daha fazla tanır ve bilirsin. Oysa önceki peygamberlerin üstlenmediği bir işi üstlendin. Allah'ın Peygamberi Şuayb *aleyhisselâm*, ***"Eğer inanan kimselerseniz Allah'ın bıraktığı helâl kazanç sizin için daha hayırlıdır. Ben sizin başınızda bir bekçi değilim"***[1347] demiştir. Allah

1346 Mısır nüshasında silinmiştir.
1347 Hûd 11/86.

Teâlâ, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e de şöyle buyurmuştur: ***"Sen onları bilmezsin. Onları biz biliriz."***[1348]

١١١٩ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْحَسَنِ، وَقَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ: {رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ} قَالَا: مَعَ النِّسَاءِ.

1119- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan ve Katâde, ***"Geri kalanlarla birlikte olmaya razı oldular. Kalplerine de mühür vuruldu. Onlar anlamazlar"*** âyeti hakkında şöyle demişlerdir: "Kadınlarla birlikte (kalmaya razı oldular)."[1349]

١١٢٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {سَنُعَذِّبُهُمْ مَرَّتَيْنِ} قَالَ: الْقَتْلُ، وَالسِّبَاءُ.

1120- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Ebî Necîh, ***"Biz onları iki kere azaba uğratacağız. Sonra da büyük bir azaba döndürüleceklerdir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Öldürmek ve esir etmek suretiyle (onlara iki defa azap edeceğiz)."[1350]

1348 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 9; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 80. İbn Kesîr bu hadisi Abdürrezzâk'tan nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 99. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbn Ebî Hâtim, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 271.

1349 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 208. Bu hadis İbn Abbâs, Hasan, Mücâhid, İkrime, Katâde, Şimr b. Atiyye, Ebû Mâlik ve Abdurrahmân b. Zeyd b. Eslem'den rivayet edilmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 54; Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 223; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 380. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Ebu'ş-Şeyh'in Katâde'den rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 266; Mücâhid, *Tefsîr*, I, 285.

1350 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 10; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 92. Bu hadis Mücâhid'den de rivayet edilmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 115; Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, XVI, 174; Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 241; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 385; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 271; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XI, 11.

١١٢١ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، وَقَالَ الْحَسَنُ: عَذَابُ الدُّنْيَا وَعَذَابُ الْقَبْرِ.

1121- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan (el-Basrî) şöyle demiştir: "Burada kastedilen dünya azabı ve kabir azabıdır."[1351]

وَآخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا
عَسَى اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٠٢﴾

102. Diğer bir kısım da günahlarını itiraf ettiler. Onlar sâlih ameli başka bir kötü (amel) ile karıştırmışlardır. Umulur ki Allah onların tevbelerini kabul eder. Muhakkak Allah mağfiret ve rahmet edendir.

١١٢٢ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا} قَالَ: هُمْ نَفَرٌ مِمَّنْ تَخَلَّفَ، عَنْ غَزْوَةِ تَبُوكَ مِنْهُمْ أَبُو لُبَابَةَ، وَمِنْهُمْ جِدُّ بْنُ قَيْسٍ، ثُمَّ تِيبَ عَلَيْهِمْ. قَالَ قَتَادَةُ: وَلَيْسُوا بِالثَّلَاثَةِ.

1122- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Onlar sâlih ameli başka bir kötü (amel) ile karıştırmışlardır"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Onlar, Tebük Gazvesi'ne katılmayan bir gruptur. Ebû Lübâbe ve Ced b. Kays onlardandır. Sonra onların tevbesi kabul edildi. Onlar (geri bırakılan) üç kişi değillerdi."[1352]

- ١١٢٣عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: كَانَ أَبُو لُبَابَةَ مِمَّنْ تَخَلَّفَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ، قَالَ الزُّهْرِيُّ فَرَبَطَ نَفْسَهُ بِسَارِيَةٍ، ثُمَّ قَالَ: وَاللهِ لَا أَحِلُّ

1351 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 11; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 92. İbn Kesîr bu hadisi Hasan'dan rivayet etmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 385; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 272; Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, XVI, 174; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XI, 11.

1352 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 14; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 93; Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 174; Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 242. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Hâtim ve Ebu'ş-Şeyh'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 272.

نَفْسِي مِنْهَا، وَلَا أَذُوقُ طَعَامًا، وَلَا شَرَابًا حَتَّى أَمُوتَ أَوْ يَتُوبَ اللهُ عَلَيَّ، قَالَ: فَمَكَثَ سَبْعَةَ أَيَّامٍ لَا يَذُوقُ فِيهَا طَعَامًا، وَلَا شَرَابًا حَتَّى كَانَ يَخِرُّ مَغْشِيًّا عَلَيْهِ، قَالَ: ثُمَّ تَابَ اللهُ عَلَيْهِ، فَقِيلَ لَهُ: قَدْ تِيبَ عَلَيْكَ يَا أَبَا لُبَابَةَ، فَقَالَ: وَاللهِ لَا أَحِلُّ نَفْسِي حَتَّى يَكُونَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُوَ الَّذِي يَحِلُّنِي، قَالَ: فَجَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَحَلَّهُ بِيَدِهِ، ثُمَّ قَالَ: أَبُو لُبَابَةَ يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّ مِنْ تَوْبَتِي أَنْ أَهْجُرَ دَارَ قَوْمِي الَّتِي أَصَبْتُ فِيهَا الذَّنْبَ، وَأَنْ أَخْتَلِعَ مِنْ مَالِي كُلِّهِ صَدَقَةً إِلَى اللهِ وَإِلَى رَسُولِهِ، فَقَالَ: يُجْزِيكَ الثُّلُثُ يَا أَبَا لُبَابَةَ.

1123- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Zührî şöyle demiştir: "Ebû Lübâbe Tebük Savaşı'na Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'le katılmayıp geride kalanlardan biriydi. Mescidde bir sütuna kendini bağladı ve 'Vallahi ölene veya Allah tevbemi kabul edene kadar hiçbir şey yemeyecek ve içmeyeceğim!' dedi. Bu şekilde hiçbir yiyecek ve içecek tatmadan yedi gün kaldı. Sonunda kendinden geçip yere yığıldı. Daha sonra Allah onun tevbesini kabul etti. Kendisine 'Tevben kabul edildi' denilince 'Vallahi Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* bizzat beni çözünceye kadar kendimi çözmeyeceğim' dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* bizzat gelip onu çözdü. Ardından Ebû Lübâbe 'Ey Allah'ın Resûlü! Tevbemin gereği olarak içinde malum günahı işlediğim kavmimin yurdunu bırakıp hicret edeceğim ve tüm malımı da sadaka olarak Allah'a ve Resûlü'ne vereceğim" dedi. Ancak Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ***'Ey Ebû Lübâbe! Malının üçte biri yeterlidir'*** buyurdu."[1353]

1353 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 10. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî, İbn Ebî Hâtim, Beyhakî, İbnu'l-Münzir ve İbn Merdûye'nin İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Ayrıca bu hadisi, Beyhakî'nin Saîd b. el-Müseyyeb'den uzun bir şekilde rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 272; Mücâhid, *Tefsîr*, I, 286. Burada kastedilen, sâlih amel ile kötü amelin birbirine karışmasıdır. Hasan, Süddî ve Kelbî şöyle demişlerdir: "Birincisi tevbe, ikincisi ise günahtır." Sâlih amelin bütün iyilik ve taatleri yaydığı, kötülüğün ise tam bunun tersi olduğu rivayet edilmektedir. Bu, bağlama en uygun olandır. Zira onların Tebûk gazvesinde münafıklarla oturup mallarını korumak için geri kaldıklarında işledikleri bu günah nedeniyle ettikleri tevbe Allah Teâlâ tarafından kabul edilmiştir. Bu nedenle bizler onların bu gazvede geride kalmalarına neden olan mallardan kurtulmak için onları Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e sunduklarını görmekteyiz.

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٣﴾ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٤﴾

103. Mallarından sadaka al ki bununla kendilerini temizleyip arındırmış olasın. Onlara dua da et. Senin duan şüphesiz onlar için huzur ve güvendir. Allah hakkıyla işitendir, bilendir. 104. Allah'ın, kullarının tevbesini kabul edeceğini, sadakaları geri çevirmeyeceğini ve Allah'ın tevbeyi çok kabul eden ve pek esirgeyen olduğunu hâlâ bilmezler mi?

١١٢٤ - مَعْمَرٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ} قَالَ: إِنَّ اللَّهَ يَقْبَلُ الصَّدَقَةَ إِذَا كَانَتْ مِنْ طَيِّبٍ وَيَأْخُذُهَا بِيَمِينِهِ، وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَتَصَدَّقُ بِمِثْلِ اللُّقْمَةِ فَيُرَبِّيهَا اللَّهُ كَمَا يُرَبِّي أَحَدُكُمْ فَصِيلَهُ أَوْ مُهْرَهُ، فَتَرْبُو فِي كَفِّ اللَّهِ، أَوْ قَالَ: فِي يَدِهِ حَتَّى تَكُونَ مِثْلَ أُحُدٍ.

1124- Ma'mer > Eyyûb > Kâsım b. Muhammed isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ebû Hureyre, ***"Allah'ın, kullarının tevbesini kabul edeceğini, sadakaları geri çevirmeyeceğini ve Allah'ın tevbeyi çok kabul eden ve pek esirgeyen olduğunu hâlâ bilmezler mi?"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Allah, temiz ve helâl ise sadakaları kabul eder ve onları sağ eliyle alır. Kişi bir lokma kadar da olsa sadaka verir. Birinizin deve yavrusunu veya tayını besleyip büyütmesi gibi Allah da bu sadakayı besleyip büyütür. Sonunda Allah'ın elinde veya kefesinde bu sadaka, Uhud dağı gibi olana kadar büyümeye devam eder."[1354]

١١٢٥ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ قَتَادَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: مَا تَصَدَّقَ رَجُلٌ بِصَدَقَةٍ إِلَّا وَقَعَتْ فِي يَدِ اللَّهِ قَبْلَ أَنْ تَقَعَ فِي يَدِ

1354 Buhârî, Kitâbu'z-Zekât, III, 278, Kitâbu't-Tevhîd, XIII, 415; Müslim, Kitâbu'z-Zekât, VII, 98-99; Tirmizî, Kitâbu'z-Zekât, III, 49-50; İbn Huzeyme, IV, 93; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 268. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk'ın Ebû Hureyre'den rivayet ettiğini belirtmiştir.

السَّائِلِ، وَهُوَ يَضَعُهَا فِي يَدِ السَّائِلِ. ثُمَّ قَرَأَ {أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ}.

1125- Abdürrezzâk > Sevrî > Abdullah b. Sâib[1355] > Abdullah b. Katâde[1356] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Abdullah b. Mes'ûd şöyle demiştir: "Kişinin verdiği sadaka, kişi onu dilenciye verirken dilencinin eline düşmeden önce Allah'ın eline düşer." Sonra ***"Allah'ın, kullarının tevbesini kabul edeceğini, sadakaları geri çevirmeyeceğini ve Allah'ın tevbeyi çok kabul eden ve pek esirgeyen olduğunu hâlâ bilmezler mi?"*** âyetini okudu.[1357]

وَقُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ وَسَتُرَدُّونَ إِلَى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾ وَآخَرُونَ مُرْجَوْنَ لِأَمْرِ اللَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٠٦﴾

105. De ki: "Haydi amel edin. Allah, Resûlü ve mü'minler de neler yaptığınızı görecektir. Siz gaybı da görüneni de bilene döndürüleceksiniz. Böylece yaptıklarınızı haber verecek." 106. (Sefere katılmayanlardan) diğer bir kısmı da Allah'ın emrine bırakılmışlardır. Allah onları ya azaba uğratacak yahut onların tevbelerini kabul edecektir. Allah her şeyi bilendir, hikmeti sonsuz olandır.

1355 O, Abdullah b. Sâib b. Yezîd el-Kindî Ebû Muhammed el-Medenî'dir. Nesâî onu sika kabul etmiştir. 126 yılında vefat etmiştir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 418.

1356 O, Abdullah b. Ebî Katâde el-Ensârî el-Medenî'dir. İkinci tabakadan olup sikadır. Bk. *Takrîb*, I, 441.

1357 Mananın aslı, Ebû Hureyre'den rivayet edilen önceki hadiste sabittir. Bu hadisi, İbnu'l-Mübârek, Süfyân es-Sevrî'den rivayet etmiştir. Bk. İbnu'l-Mübârek, *ez-Zühd,* s. 228. Taberânî hadisi *el-Kebîr*'de içinde Abdullah b. Katâde'nin bulunduğu bir isnadla rivayet etmiştir. Abdullah b. Katâde'yi hiçbir âlim zayıf kabul etmemiştir. Bk. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, III, 111; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 19; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 95. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Tirmizî, Taberânî ve İbn Ebî Hâtim'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 275; Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 251; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 386.

١١٢٦ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَآخَرُونَ مُرْجَوْنَ لِأَمْرِ اللَّهِ} قَالَ: هُمُ الثَّلَاثَةُ الَّذِينَ تَخَلَّفُوا.

1126- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"(Sefere katılmayanlardan) diğer bir kısmı da Allah'ın emrine bırakılmışlardır. Allah onları ya azaba uğratacak yahut onların tevbelerini kabul edecektir. Allah her şeyi bilendir, hikmeti sonsuz olandır"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bunlar, geri kalan (bırakılan) üç kişidir."[1358]

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَى وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٠٧﴾

107. Zarar vermek, inkâr etmek, mü'minler arasına ayrılık sokmak ve daha önce Allah'a ve Resûlü'ne savaş açan kimselere beklemek ve gözetlemek yeri olmak üzere bir mescit edinenler ve "İyilikten başka bir şey kastetmedik" diye yemin edenler vardır. Hâlbuki Allah onların muhakkak yalancı olduklarına şahitlik eder.

1358 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 22. Bu hadis İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime ve Dahhâk'tan rivayet edilmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 95; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 120; Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 252; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 387. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Hâtim, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in Mücâhid'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 286. Fahrüddîn er-Râzî şöyle demiştir: "Bilinmelidir ki Allah Teâlâ, cihada katılmayanları üç kısıma ayırdı. Bunlardan birincisi, nifak derdinde olan münafıklar. İkinci kısım, ***'Bir başka grup var ki, onlar iyi işe bir de kötü iş karıştırdıktan sonra günahlarını itiraf etmişlerdir'*** âyetinde sözü edilen, tevbe edenlerdir. Allah Teâlâ onların tevbelerini kabul ettiğini beyân etti. Üçüncü grup ise bu âyette doğrudan zikredilenlerdir. İkinci grup ile üçüncü grup arasındaki fark şudur: İkinci grup işlediği günah ile ilgili Allah Teâlâ'ya tevbe ederken, üçüncü grup tevbe etmemiştir. İbn Abbâs 'Bu âyet, Ka'b b. Mâlik, Mürâre b. Rebî' ve Hilâl b. Ümeyye hakkında nâzil oldu' demiştir." Bk. Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, XVI, 194. Rebî' ve Hilâl b. Ümeyye için nâzil oldu." Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, XVI, 194.

١١٢٧ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا} قَالَ: هُمْ حَيٌّ يُقَالُ لَهُمْ: بَنُو غَنْمٍ.

1127- Abdürrezzâk > Ma'mer > Eyyûb isnadıyla rivayet edildiğine göre, Saîd b. Cübeyr, ***"Zarar vermek, inkâr etmek, mü'minler arasına ayrılık sokmak ve daha önce Allah'a ve Resûlü'ne savaş açan kimselere beklemek ve gözetlemek yeri olmak üzere bir mescit edinenler ve 'İyilikten başka bir şey kastetmedik' diye yemin edenler vardır. Hâlbuki Allah onların muhakkak yalancı olduklarına şahitlik eder"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bu kişiler, Ganmoğulları adı verilen bir kabiledir."[1359]

١١٢٨ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، قَالَ: الَّذِينَ بُنِيَ فِيهِمُ الْمَسْجِدُ الَّذِي أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى بَنُو عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ، قَالَ وَفِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَإِرْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللهَ وَرَسُولَهُ} أَبُو عَامِرٍ الرَّاهِبُ انْطَلَقَ إِلَى الشَّامِ، فَقَالَ الَّذِينَ بَنَوْا مَسْجِدَ الضِّرَارِ: إِنَّمَا بَنَيْنَاهُ لِيُصَلِّيَ فِيهِ أَبُو عَامِرٍ.

1128- Abdürrezzâk > Ma'mer > Zührî isnadıyla rivayet edildiğine göre, Urve b. Zübeyr b. Avvâm şöyle demiştir: "Takva üzere kurulan mescidin aralarında inşa edildiği kişiler, Amr b. Avf Oğulları'dır. Mescid-i Dırâr'la ilgili olarak Ebû Âmir er-Râhib[1360], Şam'a gitmişti. Mescid-i Dırâr'ı inşa eden kişiler de 'Biz onu sadece Ebû Âmir'in içinde namaz kılması için yaptık' dediler."[1361]

١١٢٩ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ خَارِجَةَ بْنِ زَيْدٍ، قَالَ: أَحْسَبُهُ عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: مَسْجِدُ النَّبِيِّ الَّذِي أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى.

1359 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 25; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 96; Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 253. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbnu'l-Münzir'in Saîd b. Cübeyr'den yaptığı rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 276; Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, XVI, 193.

1360 Ebû Âmir er-Râhib, meleklerin yıkadığı Hanzala'nın babasıdır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onu "fâsık" olarak isimledirmiştir.

1361 İbn Kesîr bu hadisi Abdürrezzâk'tan nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 389; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 121.

1129- Abdürrezzâk > İbn Uyeyne > Ebu'z-Zinâd[1362] > Hârice b. Zeyd[1363] isnadıyla rivayet edildiğine göre, babası (Zeyd b. Sâbit) şöyle demiştir: "Takva üzerine kurulmuş olan mescid, Mescid-i Nebevî'dir."[1364]

لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لَمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ
رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ ﴿١٠٨﴾ أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ
عَلَى تَقْوَى مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ أَمْ مَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَى شَفَا جُرُفٍ هَارٍ
فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٩﴾ لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ
الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي قُلُوبِهِمْ إِلَّا أَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١١٠﴾

108. Onun içerisinde hiçbir vakit (namaza) durma! İlk günden itibaren temeli takva üzerine kurulan bir mescid içinde namaza durmana daha layıktır. Orada tertemiz olmayı arzu eden erkekler vardır. Allah da temizlenenleri sever. 109. Binasını Allah korkusu ve rızası üzerine kuran kimse mi hayırlıdır yoksa binasını yıkılmaya yüz tutmuş bir yarın kenarına kurup da onunla birlikte kendisi de cehennem ateşine yuvarlanan kimse mi? Allah zalimler topluluğunu hidayete erdirmez. 110. Kalpleri parça parça olmadıkça kurdukları

1362 O, Abdullah b. Zekvân b. el-Kuraşî Ebû Abdirrahmân'dır. Ebu'z-Zinâd olarak maruftur. Beşinci tabakadan olup sika ve fakîhtir. 130 yılında vefat etmiştir. Bu tarihten sonra vefat ettiği de söylenmektedir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 13.

1363 O, Hârice b. Zeyd b. Sâbit el-Ensârî Ebû Zeyd el-Medenî'dir. Üçüncü tabakadan olup sika ve fakîhtir. 100 yılında ve öncesinde vefat ettiği söylenmektedir. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 210.

1364 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 72; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 97. Ebû Saîd el-Hudrî'den merfû olarak rivayet edilen bir hadise göre, Benî Hudrî ve Benî Avf'tan iki kişi takvâ üzerine kurulmuş mescid konusunda tereddüte düştüler. Benî Avf'tan olan adam "Takvâ üzerine kurulmuş olan mescid, Kübâ mescididir" derken, diğer kişi "Takvâ üzerine kurulmuş olan mescid, Resûlullah'ın yaptırdığı bu mescittir" demiştir. Ardından bu iki kişi çıkıp Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanına gitmiş ve tereddüte düştükleri bu konuyu ona sormuşlardır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"O mescid, Mescid-i Nebevî'dir."*** Zemahşerî, Ebû Saîd el-Hudrî'nin bu rivayetini *Keşşâf*'ta zikretmiştir. Hâfız dedi ki: "Müslim bu hadisi rivayet etmiştir." Aynı şekilde Tirmizî bu hadisi rivayet edip şöyle demiştir: "Bu hadis hasen-sahihtir." Bk. Tirmizî, *Sünen*, no: 3099. Zemahşerî bu mescidin Kubâ mescidi olduğu görüşüne daha sıcak bakmaktadır.

bina kalplerinde daimi bir kuşku kaynağı olmaya devam edecektir. Allah hakkıyla bilendir, tam bir hüküm ve hikmet sahibidir.

١١٣٠ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي قُلُوبِهِمْ} قَالَ: شَكٌّ فِي قُلُوبِهِمْ {إِلَّا أَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ} يَقُولُ: إِلَّا أَنْ يَمُوتُوا.

1130- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Kurdukları bina kalplerinde daimi bir kuşku kaynağı olmaya devam edecektir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Kalplerinde sızlanıp acı çekeceklerdir. ***'Kalpleri parça parça olmadıkça'*** ifadesi de ölmedikçe anlamındadır."[1365]

١١٣١ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ {فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا} قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ مَا هَذَا الطُّهُورُ الَّذِي أَثْنَى اللهُ عَلَيْكُمْ فِيهِ؟، قَالُوا: إِنَّا لَنَسْتَطِيبُ بِالْمَاءِ إِذَا جِئْنَا مِنَ الْغَائِطِ.

1131- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"Onun içerisinde hiçbir vakit (namaza) durma! İlk günden itibaren temeli takva üzerine kurulan bir mescid içinde namaza durmana daha layıktır. Orada tertemiz olmayı arzu eden erkekler vardır. Allah da temizlenenleri sever"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Ey Ensâr topluluğu! Allah'ın sizi övdüğü o temizlik nedir?"*** diye sordu. Onlar ***"Biz, tuvaletten gelince suyla temizleniriz"*** dediler.[1366]

1365 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 33. Bu hadis İbn Abbâs, Dahhâk, Katâde ve Süddî'den rivayet edilmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 99; Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 267; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 279.

1366 Taberî bu hadisi mürsel olarak rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 29. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da merfû olarak nakletmiş ve İbn Mâce, İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim İbnu'l-Cârûd, Dârekutnî, Hâkim, İbn Merdûye ve İbn Asâkir'in, Talha b. Nâfi' yoluyla Ebû Eyyûb, Câbir b. Abdillah ve Enes b. Mâlik'ten rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 278. İbn Ebî Hâtim hadisi Enes'ten rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 97. Tirmizî hadisi Ebû Hureyre'den rivayet etmiş ve şöyle demiştir: "Bu hadis bu tarîkiyle garibdir." Bk. Tirmizî, Kitâbu't-Tefsîr, V, 280, no: 3100; Ebû Davud, Kitâbu't-Tahâre, I, 38-39; İbn Mâce, Kitâbu't-Tahâre, I, 128; Hâkim, *Müstedrek*, II, 234; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 322; Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*,

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١١﴾ التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْآمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾ مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَى مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١١٣﴾

111. Şüphesiz Allah, mü'minlerden canlarını ve mallarını -onlara cenneti vermek karşılığında- satın almıştır. Onlar Allah yolunda savaşır, öldürür ve öldürülürler. (Bu,) Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'ân'da yerine getirmeyi taahhüt ettiği hak bir vaattir. Allah'tan daha çok ahdini kim yerine getirebilir ki? O halde yapmış olduğunuz bu alışverişe sevinin. En büyük kurtuluş işte budur! 112. (Bu alış verişi yapanlar,) tevbe edenler, ibadet edenler, hamd edenler, seyahat edenler (gazveye çıkan mücahitler yahut oruç tutanlar), rükû ve sücud edenler, iyiliği emredenler, kötülükten vazgeçirmeye çalışanlar ve Allah'ın sınırlarını koruyanlardır. O mü'minleri müjdele. 113. Cehennem ehli oldukları açıkça kendilerine belli olduktan sonra, -yakınları da olsalar- Allah'a ortak koşanlar için af dilemek ne Peygamber'e yaraşır ne de mü'minlere.

١١٣٢ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيِّبِ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: لَمَّا حَضَرَتْ أَبَا طَالِبٍ الْوَفَاةُ دَخَلَ عَلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَعِنْدَهُ أَبُو جَهْلٍ، وَعَبْدُ اللهِ بْنُ أَبِي أُمَيَّةَ، فَقَالَ: أَيْ عَمِّ، قُلْ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، كَلِمَةٌ أُحَاجُّ لَكَ بِهَا عِنْدَ اللهِ، فَقَالَ لَهُ أَبُو جَهْلٍ، أَوْ عَبْدُ اللهِ بْنُ أَبِي أُمَيَّةَ: يَا أَبَا طَالِبٍ أَتَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ؟ فَلَمْ يَزَالَا

I, 219. Şeyh Abdulkâdir el-Arnaût, *Hâşiyetu Câmii'l-Usûl*'de şöyle demiştir: "Bu şahitler birbirini desteklemekte ve daha sağlam hâle getirmektedir." Bk. *Câmiu'l-Usûl,* II, 170-171.

يُكَلِّمَانِهِ حَتَّى قَالَ آخِرَ شَيْءٍ كَلَّمَهُمْ بِهِ: أَنَا عَلَى مِلَّةِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، فَقَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ مَا لَمْ أُنْهَ عَنْكَ، فَنَزَلَتْ {إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ، وَلَكِنَّ اللهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ} وَنَزَلَتْ فِيهِ {مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَى مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ}.

1132- Abdürrezzâk > Ma‘mer > Zührî > Saîd b. Müseyyeb[1367] isnadıyla rivayet edildiğine göre, babası şöyle demiştir: Ebû Tâlib'in vefat anı geldiğinde Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* onun yanına girdi. Ebû Tâlib'in yanında Ebû Cehil ve Abdullah b. Ebî Ümeyye vardı. Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* Ebû Tâlib'e ***"Amcacığım! 'Lâ ilâhe illallah' de ki, Allah'ın katında bu sözünle sana şahitlik edeyim"*** buyurdu. Buna karşılık Ebû Cehil veya Abdullah b. Ebî Ümeyye, "Ey Ebû Tâlib! Abdulmuttalib'in dininden yüz mü çevireceksin?" dedi. Onunla konuşmayı sürdürdüler, öyle ki Ebû Tâlib'in söylediği son söz, "Ben Abdülmuttalib'in dini üzereyim" sözü oldu. Buna karşılık Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Vallahi, Allah beni nehyetmediği/sakındırmadığı sürece senin için bağışlanma dilemeye devam edeceğim"*** buyurdu. Bunun üzerine Allah Teâlâ, ***"Şüphesiz sen sevdiğin kimseyi doğru yola iletemezsin. Fakat Allah, dilediği kimseyi doğru yola eriştirir. O doğru yola gelecekleri daha iyi bilir"***[1368] âyetini indirdi. Ebû Tâlib hakkında da ***"Cehennem ehli oldukları açıkça kendilerine belli olduktan sonra, -yakınları da olsalar- Allah'a ortak koşanlar için af dilemek ne Peygamber'e yaraşır ne de mü'minlere"*** âyetini indirdi.[1369]

١١٣٣ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: مَعْمَرٌ، وَقَالَ قَتَادَةُ: تَبَيَّنَ لَهُ حِينَ مَاتَ وَعَلِمَ أَنَّ التَّوْبَةَ قَدِ انْقَطَعَتْ عَنْهُ.

1133- Abdürrezzâk > Ma‘mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde şöyle demiştir: "(İbrahim *aleyhisselâm*'ın babası) öldüğü zaman

---

1367 O, Müseyyeb b. Hazn b. Vehb el-Mahzûmî'dir. O ve babası sahâbîdir. Ömer *radıyallahu anh*'ın halifeliğine kadar yaşamıştır. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 250.

1368 Kasas 28/56.

1369 Buhârî, Kitâbu't-Tefsîr, VIII, 193, 506, Kitâbu Fezâili'l-Ensâr, VII, 193, Kitâbu'l-Cenâiz, III, 222; Müslim, Kitâbu'l-Îmân, I, 213; Tirmizî, Kitâbu't-Tefsîr, V, 341; Nesâî, Kitâbu'l-Cenâiz, IV, 74; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 227; İbn Sa‘d, I, 77-79; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 277.

durum (İbrahim *aleyhisselâm*'a) belli oldu ve o, tevbe imkânının sona erdiğini anladı."[1370]

١١٣٤ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: لَمَّا قُبِضَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَادَ بَعْضُ أَصْحَابِهِ أَنْ يُوَسْوِسَ، فَكَانَ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ مِمَّنْ كَانَ كَذَلِكَ، فَمَرَّ بِهِ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ فَلَمْ يُجِبْهُ، فَأَتَى عُمَرُ أَبَا بَكْرٍ، فَقَالَ: أَلَا تَرَى عُثْمَانَ؟ مَرَرْتُ بِهِ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ، فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيَّ، قَالَ: فَانْطَلِقْ بِنَا إِلَيْهِ، قَالَ: فَمَرَّا بِهِ فَسَلَّمَا عَلَيْهِ فَرَدَّ عَلَيْهِمَا، فَقَالَ لَهُ أَبُو بَكْرٍ: مَا شَأْنُكَ مَرَّ بِكَ أَخُوكَ آنِفًا فَسَلَّمَ عَلَيْكَ فَلَمْ تَرُدَّ عَلَيْهِ؟ قَالَ: مَا فَعَلْتُ[1371]، فَقَالَ عُمَرُ بَلَى قَدْ فَعَلْتَ، وَلَكِنَّهَا تَخُونُكُمْ يَا بَنِي أُمَيَّةَ، فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: أَجَلْ قَدْ فَعَلَ، وَلَكِنَّهُ أَمْرٌ مَا شَغَلَكَ عَنْهُ، قَالَ: إِنِّي كُنْتُ أَذْكُرُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَذْكُرُ أَنَّ اللهَ قَبَضَهُ قَبْلَ أَنْ أَسْأَلَهُ عَنْ نَجَاةِ هَذَا الْأَمْرِ، فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: فَإِنِّي قَدْ سَأَلْتُهُ عَنْ ذَلِكَ، فَقَالَ عُثْمَانُ: فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي فَأَنْتَ أَحَقُّ بِذَلِكَ، فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ، مَا نَجَاةُ الْأَمْرِ الَّذِي نَحْنُ فِيهِ؟، قَالَ: فَقَالَ: مَنْ قَبِلَ مِنِّي الْكَلِمَةَ الَّتِي عَرَضْتُهَا عَلَى عَمِّي فَرَدَّهَا عَلَيَّ فَهِيَ لَهُ نَجَاةٌ.

1134- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Zührî şöyle demiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ruhu kabzedilince bazı sahâbîler vesveseye kapıldılar. Osmân b. Affân *radıyallahu anh* böyle olanlardan biriydi. Zira Ömer b. el-Hattâb *radıyallahu anh*, kendisiyle karşılaşıp selâm verince ona karşılık vermedi. Bunun üzerine Ömer b. el-Hattâb *radıyallahu anh*, Ebû Bekir es-Sıddîk *radıyallahu anh*'ın yanına gelip "Osmân'a baksana! Ona selâm verdiğim halde selâmımı almadı. Bizi ona götür" dedi. İkisi, Osmân b. Affân *radıyallahu anh*'a uğrayıp kendisine selâm verince Osmân *radıyallahu anh* selâmlarını aldı. Bunun üzerine Ebû Bekir es-Sıddîk *radıyallahu anh*, ona "Neyin var senin? Kardeşin sana uğrayıp selâm veriyor fakat sen ona karşılık vermiyorsun" deyince "Ben yapmadım" dedi. Buna karşılık

1370 Bu hadis 114. âyetle ilgilidir. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 45. Abdürrezzâk bu hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bk. Abdürrezzâk, *Musannef*, VI, 40; Sevrî, *Tefsîr*, s. 127; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 395. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk'ın İbn Abbbâs'tan rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 285.

1371 Türkiye nüshasında "لم أفعل/lem ef'al" şeklinde geçmektedir.

Ömer b. el-Hattâb *radıyallahu anh,* "Aksine yaptın. Bu, sizin böbürlenmenizdir ey Ümeyyeoğulları!" dedi. Akabinde Ebû Bekir es-Sıddîk *radıyallahu anh,* "Evet, bunu yapmış. Ancak bu, onun seninle ilgilenmesini engelleyen bir durumdur" deyince Osmân b. Affân *radıyallahu anh* şöyle dedi: "Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'i hatırlıyor ve bu durumun çaresini soramadan Allah'ın ruhunu aldığını hatırımdan geçiriyordum." Bunun üzerine Ebû Bekir es-Sıddîk *radıyallahu anh,* "Ben bunu (hilâfeti) ona sordum" deyince Osmân *radıyallahu anh* "Anam babam sana feda olsun! Zira sen buna daha layık ve daha hak sahibisin" dedi. Ebû Bekir es-Sıddîk *radıyallahu anh* şöyle dedi: Ben "Ey Allah'ın Resûlü! İçinde bulunduğumuz durumun çaresi nedir?" dediğimde Allah Resûlü şöyle buyurdu: ***"Kim amcama teklif ettiğim cümleyi benden alıp kabul ederse o söz onun için kurtuluş olur."***[1372]

وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا
تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ ﴿١١٤﴾

114. İbrahim'in, babasına mağfiret dilemesi ancak ona verdiği bir sözden dolayı idi. Ama onun Allah'ın düşmanı olduğu açıkça kendisine belli olunca ondan uzaklaştı. Şüphesiz İbrahim çok içli, yumuşak huylu bir kişiydi.

١١٣٥ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ} قَالَ: الْأَوَّاهُ الرَّحِيمُ.

1135- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, **"Şüphesiz İbrahim çok içli, yumuşak huylu bir kişiydi"** âyeti hakkında şöyle demiştir: "'لَأَوَّاهٌ/***Evvâh,'*** çok merhametli demektir."[1373]

1372 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 6; Abdürrezzâk, *Musannef*, XI, 285; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, I, 14; Mervezî, *Müsned*, s. 46, no: 14.

1373 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 48. İbn Ebî Hâtim bu hadisi İbn Mes'ûd, Ebû Meysere, Hasan, Mücâhid ve Katâde'den rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 103. Kurtubî de hadisi Hasan ve Katâde'den nakletmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 274; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 285.

١١٣٦ - قَالَ مَعْمَرٌ، وقَالَ: عَبْدُ الْكَرِيمِ الْجَزَرِيُّ، عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ، عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: الْأَوَّاهُ الرَّحِيمُ.

1136- Ma'mer > Abdürrahîm > Ebû Ubeyde isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Mes'ûd şöyle demiştir: "'لأواه/***Evvâh,***' çok merhametli demektir."[1374]

١١٣٧ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ مُسْلِمٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: الْأَوَّاهُ الْمُوقِنُ.

1137- Abdürrezzâk > Sevrî > Müslim[1375] isnadıyla rivayet edildiğine göre, Mücâhid şöyle demiştir: "'لأواه/***Evvâh,***' kesin olarak bilip inanan demektir."[1376]

١١٣٨ - ع نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ نِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ قَابُوسِ بْنِ أَبِي ظَبْيَانَ، عَنْ أَبِي ظَبْيَانَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: الْمُوقِنُ هُوَ الْأَوَّاهُ.

1138- Abdürrezzâk > Sevrî[1377] > Kâbûs b. Ebî Zabyân[1378] > Ebû Zabyân[1379] isnadıyla rivayet edildiğine göre, İbn Abbâs şöyle demiştir: "'لَأَوَّاهٌ/***Evvâh,***' kesin olarak bilip inanan demektir."[1380]

1374 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 48; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 103. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Firyâbî, İbn Ebî Şeybe, Taberî, Taberânî, Ebî Hâtim, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in İbn Mes'ûd'dan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 285.

1375 O, Müslim b. Keysân ed-Dabbî Ebû Abdillah el-Kûfî'dir. Zayıf bir ravidir. Tirmizî ve İbn Mâce ondan rivayette bulunmuşlardır. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, II, 246.

1376 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 49. İbn Ebî Hâtim bu hadisi Mücâhid ve İkrime'den rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 103; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 285.

1377 Mısır nüshasında "Zührî" şeklinde geçmektedir ve bu hatalıdır.

1378 O, Kâbûs b. Ebî Zabyân el-Kûfî'dir. Altıncı tabakadan olup leyyindir. Buhârî, Ebû Davud, Tirmizî ve İbn Mâce ondan rivayette bulunmuşlardır. Bk. *Takrîb*, I, 115.

1379 O, Husayn b. Cündeb b. el-Hâris Ebû Zabyân el-Kûfî'dir. İkinci tabakadan olup sikadır. 90 yılında vefat ettiği rivayet edilmekte ve bu yıl dışında vefat ettiği de söylenmektedir. Bk. *Takrîb*, I, 182.

1380 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 49; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 103. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da İbn Abbâs'tan nakletmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, IV, 103.

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ حَتَّى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾ إِنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١١٦﴾ لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿١١٧﴾

115. Allah bir kavme hidayet verdikten sonra, sakınacakları şeyleri kendilerine apaçık bildirmedikçe onları saptırmaz. Şüphesiz Allah her şeyi çok iyi bilendir. 116. Şüphesiz göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Diriltir ve öldürür. Sizin Allah'tan başka ne bir dostunuz ne de bir yardımcınız vardır. 117. And olsun ki Allah, Müslümanlardan bir grubun kalpleri eğrilmeye yüz tuttuktan sonra, Peygamber'i ve güçlük zamanında ona uyan Muhâcirlerle Ensâr'ı affetti. Sonra da onların tevbelerini kabul etti. Çünkü O, onlara karşı çok şefkatli, pek merhametlidir.

١١٣٩ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ} قَالَ: خَرَجُوا فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ الرَّجُلَانِ، وَالثَّلَاثَةُ عَلَى بَعِيرٍ وَاحِدٍ وَخَرَجُوا فِي حَرٍّ شَدِيدٍ، فَأَصَابَهُمْ يَوْمًا عَطَشٌ شَدِيدٌ حَتَّى جَعَلُوا يَنْحَرُونَ إِبِلَهُمْ، فَيَعْصِرُونَ أَكْرَاشَهَا، وَيَشْرَبُونَ مَاءَهَا، فَكَانَ ذَلِكَ عُسْرَةً مِنَ الْمَاءِ، وَعُسْرَةً مِنَ الظَّهْرِ، وَعُسْرَةً مِنَ النَّفَقَةِ.

1139- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Abdullah b. Muhammed b. Akîl b. Ebî Tâlib[1381], ***"And olsun ki Allah, Müslümanlardan bir grubun kalpleri eğrilmeye yüz tuttuktan sonra,***

1381 O, Abdullah b. Muhammed b. Akîl b. Ebî Tâlib el-Hâşimî Ebû Muhammed el-Kûfî'dir. Annesi, Zeyneb bint Ali'dir. Sıdk sahibidir. Hadisi leyyindir. Ömrünün sonuna doğru hafızası bozulmuştur. 140 yılından sonra vefat etmiştir. Buhârî, Ebû Davud, Tirmizî ve İbn Mâce ondan rivayette bulunmuşlardır. Bk. *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 447.

Peygamber'i ve güçlük zamanında ona uyan Muhâcirlerle Ensâr'ı affetti. Sonra da onların tevbelerini kabul etti. Çünkü O, onlara karşı çok şefkatli, pek merhametlidir" âyeti hakkında şöyle demiştir: "Müslümanlar Tebûk Savaşı'na bir deveye üç kişi biner halde ve aşırı sıcakların olduğu bir zamanda çıktılar. Bir gün öyle şiddetli susuzlukla karşı karşıya kaldılar ki develerini keserek işkembelerin suyunu sıkıp içmeye başladılar. Orada hem su darlığı hem yiyecek sıkıntısı hem de az binek zorluğu çekilmiştir."[1382]

وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا حَتَّى إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنْفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَنْ لَا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١١٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ ﴿١١٩﴾ مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ أَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ وَلَا يَرْغَبُوا بِأَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَطَئُونَ مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَيْلًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢٠﴾

118. Geri bırakılan üç kişinin de (tevbesini kabul etti). Öyle ki yeryüzü bunca genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları kendilerini sıktıkça sıkmıştı. Nihayet Allah'tan yine O'ndan başka sığınacak hiçbir yer olmadığını anlamışlardı. Sonra (eski hâllerine) dönmeleri için Allah onların tevbesini kabul etti. Şüphesiz Allah tevbeyi kabul edendir, hakkıyla merhamet edendir. 119. Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve sâdıklarla beraber olun. 120. Medîne

---

1382 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 55; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 103; Hâfız, *el-Feth*, VIII, 111. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Hâtim, Beyhakî ve Ebu'ş-Şeyh'in Muhammed b. Akîl b. Ebî Tâlib'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 256. Ebû Hayyân da hadisi Mücâhid, Hasan ve Katâde'den benzer şekilde nakletmiştir. Bk. Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, V, 108.

halkı ve onların çevresinde bulunan bedevîlere, Allah'ın Resûlü'nden geri kalmak, kendi canlarını onun canından üstün tutmak yaraşmaz. Çünkü onların, Allah yolunda çektikleri susuzluk, yorgunluk, açlık, kâfirleri öfkelendirmek üzere bir yere adım atmaları ve düşmana karşı herhangi bir başarı kazanmaları gibi hiçbir olay yoktur ki karşılığında kendilerine iyi bir amel(in sevabı) yazılmış olmasın. Şüphesiz Allah iyilik yapanların mükâfatını elbette zayi etmez.

١١٤٠ - نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {مَخْمَصَةٌ} قَالَ: هُوَ الْجُوعُ.

1140- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, "مَخْمَصَةٌ/mehmesa" kelimesi hakkında şöyle demiştir: "Açlık demektir."[1383]

١١٤١ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَمَّنْ، سَمِعَ عِكْرِمَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا} قَالَ: خُلِّفُوا عَنِ التَّوْبَةِ.

1141- Abdürrezzâk > Ma'mer > (İsmi zikredilmeyen) bir râvi isnadıyla rivayet edildiğine göre, İkrime, ***"Geri bırakılan üç kişinin de (tevbesini kabul etti)"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Tevbe(lerinin kabulü) konusunda geri bırakılanlar demektir."[1384]

وَلَا يُنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ اللّٰهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢١﴾ وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ

1383 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 56. İbn Ebî Hâtim bu hadisi İbn Abbâs'tan rivayet edip şöyle demiştir: "Bu hadis benzer şekilde Katâde ve Süddî'den rivayet edilmiştir." Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 108; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 135; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 400.

1384 Hâfız bu hadisi *el-Feth*'te bu isnadla Abdürrezzâk'tan nakletmiştir. Bk. Hâfız, *el-Feth*, VIII, 123. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, İbn Asâkir, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in İkrime'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 289. İbn Ebî Hâtim de hadisi Ebû Mâlik'ten rivayet etmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 108.

لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ
وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾

121. Allah'ın onları yapmakta olduklarının en güzeli ile mükâfatlandırması için küçük büyük yaptıkları her masraf, geçtikleri her vadi mutlaka onların lehine yazılır. 122. Mü'minlerin topluca (hep birlikte cihada) çıkmaları gerekmez. Onların her kesiminden bir grup dinde (dinî ilimlerde) geniş bilgi elde etmek ve kavimleri (savaştan) döndüklerinde onları ikaz etmek için geride kalmalıdır. Umulur ki sakınırlar.

١١٤٢ - مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً} قَالَ: كَافَّةً وَيَدَعُونَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

1142- Ma'mer, Katâde'nin ***"Mü'minlerin topluca (hep birlikte cihada) çıkmaları gerekmez"*** âyeti hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hepsi toptan seferber olup Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i yalnız bırakacak değillerdir."[1385]

١١٤٣ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الْحَسَنِ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ} قَالَ: الَّذِينَ خَرَجُوا يُرِيهِمُ اللهُ مِنَ الظُّهُورِ عَلَى الْمُشْرِكِينَ، وَالنَّصْرِ، {وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ} قَالَ: يُنْذِرُوهُمُ الَّذِينَ خَرَجُوا، إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ.

1143- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan (el-Basrî), ***"Onların her kesiminden bir grup dinde (dinî ilimlerde) geniş bilgi elde etmek ve kavimleri (savaştan) döndüklerinde onları ikaz etmek için geride kalmalıdır. Umulur ki sakınırlar"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Savaşa gidenler, müşriklere karşı Allah'ın kendilerine nasip ettiği üstünlük ve zafer sebebiyle dinde derin anlayış sahibi olsunlar ve kavimlerine geri geldiklerinde onları uyarsınlar."[1386]

1385 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 69.

1386 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 69; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 112; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 138. Kurtubî bu hadisi Katâde ve Mücâhid'den nakletmiştir. Bk. Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 295; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 401.

١١٤٤ - ع عَبْدُ الرَّزَّاقِ نْ مَعْمَرٍ، وَقَالَ قَتَادَةُ: لِيَتَفَقَّهَ الَّذِينَ قَعَدُوا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ، قَالَ: يُنْذِرُ الَّذِينَ خَرَجُوا إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ.

1144- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde şöyle demiştir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanında kalanlar, dinde derin anlayış sahibi olsunlar ve kendi insanları geri gelince onları uyarsınlar. Gidenler, onların yanına geldiklerinde uyarsınlar."[1387]

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٢٣﴾ وَإِذَا مَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَذِهِ إِيمَانًا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَزَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿١٢٤﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَى رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿١٢٥﴾ أَوَلَا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾

123. Ey iman edenler! Kâfirlerden size yakın olanlarla savaşın. Onlar sizde büyük bir azim ve şiddet bulsunlar. Bilin ki muhakkak Allah takva sahipleri ile beraberdir. 124. Bir sûre indirildiği zaman içlerinden bazıları "Bu hanginizin imanını artırdı" derler. İman etmiş olanlara gelince; onların imanını artırmıştır ve onlar birbirleri ile müjdeleşirler. 125. Kalplerinde hastalık bulunanlara gelince; onların murdarlıklarına murdarlık katıp artırdı ve onlar kâfir olarak ölüp gittiler. 126. Görmüyorlar mı ki onlar her yıl bir ya da iki kere deneniyorlar? Sonra tevbe de etmiyorlar, ibret de almıyorlar.

1387 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 69; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 139. Kurtubî bu hadisi benzer şekilde nakletmiştir. Bk. Kurtubî, Tefsîr, VIII, 294; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 401. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî, İbnu'l-Münzir, İbn Merdûye ve *el-Mehdal*'de Beyhakî'nin İbn Abbâs'dan rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 292.

١١٤٥ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ مَعْمَرٍ، عَنِ الْحَسَنِ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ} قَالَ: يُبْتَلَوْنَ بِالْغَزْوِ فِي كُلِّ عَامٍ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ.

1145- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Hasan, ***"Görmüyorlar mı ki onlar her yıl bir ya da iki kere deneniyorlar?"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Her yıl bir veya iki defa savaşmakla imtihan ediliyorlar."[1388]

وَإِذَا مَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ نَظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ هَلْ يَرَاكُمْ مِنْ أَحَدٍ ثُمَّ انْصَرَفُوا صَرَفَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴿١٢٧﴾ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ ﴿١٢٨﴾

127. Bir sûre indirilince de birbirlerine bakarlar ve "Sizi bir kimse görüyor mu?" (derler). Sonra da sıvışıp giderler. Allah onların kalplerini ters çevirmiştir. Çünkü onlar anlamayan bir topluluktурlar. 128. And olsun ki size kendinizden öyle bir Peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona pek ağır gelir. O size çok düşkündür. Mü'minlere oldukça şefkatli ve merhametlidir.

١١٤٦ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ}، قَالَ: حَرِيصٌ عَلَى مَنْ لَمْ يُسْلِمْ أَنْ يُسْلِمَ.

1146- Abdürrezzâk > Ma'mer isnadıyla rivayet edildiğine göre, Katâde, ***"O size çok düşkündür. Mü'minlere oldukça şefkatli ve merhametlidir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Müslüman olmayanların Müslüman olmalarına çok düşkün ve hırslıdır."[1389]

1388 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 74; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 112; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 139; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 403. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve İbn Ebî Hâtim'in Hasan'dan rivayet ettiğini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 293.

1389 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 77; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 114. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Taberî, İbn Ebî Hâtim, İbnu'l-Münzir ve Ebu'ş-Şeyh'in Katâde'den rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 256.

١١٤٧ - عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ} قَالَ: لَمْ يُصِبْهُ شَيْءٌ مِنْ وِلَادَةِ الْجَاهِلِيَّةِ.

1147- Abdürrezzâk > İbn Uyeyne isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ca'fer b. Muhammed, ***"And olsun ki size kendinizden öyle bir Peygamber gelmiştir ki"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: "Cahiliye döneminde doğmasına rağmen ona cahiliyeden hiçbir şey bulaşmamıştır."[1390]

١١٤٨ - قَالَ: وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنِّي خَرَجْتُ مِنْ نِكَاحٍ، وَلَمْ أَخْرُجْ مِنْ سِفَاحٍ.

1148- Abdürrezzâk > İbn Uyeyne isnadıyla rivayet edildiğine göre, Ca'fer b. Muhammed şöyle demiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Ben evlilikten doğdum, evlilik dışı ilişkiden/zinadan doğmadım."***[1391]

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ
وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿١٢٩﴾

129. Eğer yüz çevirirlerse de ki: "Bana Allah yeter. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Ben ancak O'na güvenip dayandım. O, ulu Arş'ın Rabbidir."

1390 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 76; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 164; Ebû Nuaym, *ed-Delâil*, s. 11. Begavî bu hadisi Ca'fer b. Muhammed es-Sâdık'tan rivayet etmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 140; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 403. Süyûtî hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da zikretmiş ve Abdürrezzâk, Taberî, Beyhakî, İbn Ebî Hâtim ve Ebu'ş-Şeyh'in Ca'fer b. Muhammed'in babasından rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 294.

1391 İbn Sa'd bu hadisi İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir: İbn Abbâs şöyle demiştir: ***"Ben nikâhlı bir ilişkiden doğdum, evlilik dışı ilişkiden doğmadım."*** İbn Sa'd bu hadisi Âişe'den şöyle rivayet etmiştir: ***"Ben nikâhlı bir ilişkiden doğdum, evlilik dışı ilişkiden doğmadım."*** Bu hadisi İbn Adî, *el-Kâmil* adlı eserinde rivayet ederken, Taberânî de *el-Mu'cemu'l-Evsat*'ta farklı bir lafızla rivayet etmiştir. Bk. Süyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, II, 86; Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 38.

DİZİN

A

B

C

D

E

K

L

M

N

O

R

S

T

U

V

Y

Z